SON ASIR

Türk Şairleri

Ş - Z

İbnülemin
Mahmud Kemal İNAL

Cüz : X

Bu cild Ş ve V harflerini ihtiva etmektedir.

DEVLET KİTAPLARI

MİLLÎ EĞİTİM BASIMEVİ — İSTANBUL 1970

ŞADİ

Süleyman Şadî [Efendi], ulemadan Hacı Mahmud [Efendi] nin oğludur. 1830 [1246 H.] da Kars'da doğdu.

Hususî muallimden Arabî ve Farisî okudu. 1858 [1275 H.] de Kars İdare Meclisi Kalemine girdi. 1865 [1282 H.] de "400" kuruş maaşla Kars Rüşdî mektebi ikinci muallimliğine tâyin olundu. Müteakıben istifa etdi. Kars Tahrirat muavinliğine memur oldu. 1877 [1294 H.] de Kars'ın Ruslar tarafından istilâsında infısal etdi.

1880 [1297 H.] de Bursa müderrisliği rüusu verildi.

1881 [1298 H.] de Erzurum Rüsumat İdaresi Başkitabetine, 1883 [1300 H.] de Erzurum Rüsumat Nezareti Tahrirat Kalemi birinci refikliğine tâyin edildi.

1900 [12 Rebiulevvel 1318] de vefat etdi. Tarikı Nakşbendiden müstahlefdi.

Türkce "Muzaffernâme" ve Farisî "Bahrülmeani" isimli iki eseri vardır. "68" sahifeden mürekkeb olan divanı 1907 [1325 H.] de oğlu Erzurum'lu Ahmed Ramiz [Efendi] tarafından İstanbul'da basdırılmışdır.

⁂

GAZEL

Dili hayranı benden sorma hayran eyliyenden sor
Yürü buhranımı dûçarı buhran eyliyenden sor
Görüb bu suzişim zinhar benden gayrıdan sorma
Beni pervanei şem'i şebistan eyliyenden sor
Etibba derdi aşkı âşıka darude âcizdir
Devamı derdimi muhtacı derman eyliyenden sor
Eğer âdadı zahmı sinemi bilmek ise maksad
Dili amacgâhı tiri müjgân eyliyenden sor
Ne bilsün gayrısı Şadî fidakârlık ne izzetdir
Anı ol nakdi canın bezli canan eyliyenden sor

⁂

Damenin uşşak, çirkâbı hevadan çekdiler
Tâ ki vahdet cür'asın bezmi belâdan çekdiler

Ehli vahdet daima kesretde vahdet eyleyüb
Payı şevkın kûşei halvetseradan çekdiler
Hastai aşk olduğum görünce ettıbayı zeman
Ellerin derhal tedbiri devadan çekdiler
Bakdılar dünyaye ibretle ulülebsar olan
Dideye tâ sürmei ibret nümadan çekdiler
Her likacu olduğu günden abapuşı rıza
Desti meylin Şadiye tacü kabadan çekdiler

ŞADÎ

İsmail Yaşar Şadî [Bey], Atpazarı esnafından, Kayseri'nin Talas nahiyesi ehalisinden Ak Mehmed Zâde Mustafa [Efendi] nin oğludur. 1888 [4 Eylûl 1304] de İstanbul'da doğdu.

Fatih İbtidaî ve Rüşdî mekteblerinde okudukdan sonra Mercan İdadî mektebine girdi. Şehadetnâme aldı. Hukuk mektebine kaydolundu. Bir sene kadar Rüsumat Emaneti Muhasebe Kalemine devam etdi.

1909 da müsabaka ile Şirketi Hayriye idaresine kabul edildi. Hukuk mektebine devamına şirketce müsaade olunmadığından mektebi terkeyledi. Bilâhare enspektörlük başkâtibi[1] oldu. Bir buçuk sene ticareti bahriye kapudan mektebinde ve üç ay İbtidaî Haric medresesinde Türkce okutdu.

Yalnız bir gün hastalanarak 1923 [14 Zilkıde 1341] de vefat etdi. Daima ziyaretine şitab etdiği damad Ahmed Zülkifl [Paşa] nın delâletiyle Fatih türbesi haziresine defnolundu.

Cenazede üdebadan, şuaradan ve âşinadan hayli cemaat vardı. Üsküdar'lı Talât'ın söylediği manzumenin tarih beyti:

"Gidüb bir kabrine yüz sür oku tarihini Tal'at
Yaşar öldise Şadi âlemin kalbi metîninde"

Bu da onun:

"Olunca azimi gülşensarayı rahmeti Yezden
Eğerçi kabri paki nurlarla doldu Şadî'nin
Olursa çok mudur tarihi gevherbari hüznengiz
Budemde irtihali baisi hüzn oldu Şadî'nin"

---

[1] "Gerçi unvan böyledir emma hakikat başkadır
Varsa enspektörde kâtib hepsi yalnız kendidir".

Arkadaşlarından Hamamî Zâde İhsan'ın[1] yazdığı tarihler:

"Şadîvü Nihad[1] ile Füad[1] olmuş idik
Manendi dübevt bir safahanede dayf
Bir mısraımız düşdü[2] bu gün ah İhsan
Naşad kodı gitdi bizi Şadî hayf"

§

"Fazilerden mücessem ruh idi bir ruhı neş'eydi
Ebed menkuş olur dünyada insaniyetin yadı
Bu tarihi güherden çıkdı[2] bir avazei matem
Yaşar dillerde namı gitdi hayfa kalbden Şadî".

***

Bu eseri tertibe başladığım esnada tercemei hallerini istediğim şair ve nazımlardan ilk getiren Yaşar Şadî idi. Garibdir ki ilk giden de o oldu.

Vefatından üç buçuk ay evvel yazub getirdiği tercemei halde "Biri aruz, diğeri hece veznindeki âsara mahsus olarak iki kıt'a defteri eş'arımla hututı meşahîri havi mecmuai hâtıratım vardır" diyor.

Eş'arını arkadaşları toplayub saklamak niyetinde idiler. Sonra ne yapdılar bilmiyorum. Galiba yalnız niyetleriyle mecur olmağı münasib gördüler. Her vakit amel kabil olmaz ya, bazan da niyet, amel hükmüne geçer.

"Mecmuai Hâtıratım" dediği mecmuayı, Halil Nihad'ın ihtariyle kardeşi ihda etdiğinden — müessislerinden bulunduğum — "Türk ve İslâm Âsarı Müzesi" kütübhanesine kondu.

Bu mecmua, 1897 [1315 H.] de tertibine teşebbüs etdiğim "Hututı Meşahîr" mecmuasını takliden vücude getirilmek istenmiş ise de benim maksadım başka, onun emeli büsbütün başka idi. Ben — ileride yazmağı tasavvur etdiğim — eserlere dercetmek içün — pek çoğu beni tanıyan— erbabı marifete yazı yaşdırmışdım. O, arzu etdiği zevat ile münasebet husulüne vesile olmak içün bu mecmuayı tertib eylemişdi.

Daima ziyaretime gelirdi. Lâtife âmiz sözler söylerdim, zevkyab olurdu. Mecmuanın taklidinden bahsolundukca lâtifeten "Taklidi zağ kebki hıramanı güldürür" mısraını okurdum, mânalı tebessüm ederdi.

"Şairi Seyyar" namiyle yâd ve şâd etdiğim Yaşar, uzun boylu, büyük vücudlu ve bir ayağı seker olduğu halde hafifilvücud ve kârü barı mefkud ademler gibi her semte seğirdir, cildi ve kâğıdı gayet adî olan defterine erbabı kemal ve ikbal ile beraber — defteri meziyetde ismi olmıyan — birtakım eşhasa da yazı yazdırırdı.

[1] Tercemei halleri 691, 1226, 437 nci sahifelerdedir.

[2] Hammamî zade, kuvvetli bir şair olduğu halde düşürmeden sağlam bir tarih düşürememesine, çıkarmadan tam bir tarih çıkaramamasına bizimle beraber Yaşar da şaşar.

Her istediği yere gidebilmek içün pasaport hükmüne geçen o defter sayesinde pek çok kimseyi tanımış ve kendini tanıtmışdı.

Tahsili noksan ise de tabiati müsaid olduğundan "Gam seni terk eylemez, sen eyle terki gam biraz" şarkısı gibi güzel manzumeler yazmışdır.

Müstaid, mümtezic uslu, büyüklüğe ve büyüklerle ihtilâta aşüftedil ve gayri müteehhil idi. Binnisbe genc ve cismen sağlam iken vefatına teessüf etmişdik.

*
* *

GAZEL

Bir nüshai behasın ey nurı Zülcelâlin
Kirpiklerin suturun, nerkislerin mealin
Zulmetle nur durmaz bir yerde zan ederler
Zülfünde gizlenirken ruyı kamer misâlin
Hüsnün hakikatinden elbet eder tecahül
Menusı firkat olmuş dildadei hayalin
Nurı cebinin öyle hatfı basar eder ki
Allah der görünce uşşakı bimecalin
Payane irmemişdir hâlâ kemâli hüsnün
Ey mihri sermediyyet olmaz senin zevalin
Mir'ata aksedince hurşide göz bakar mı
Üftade dil görür mü noksanını cemâlin
Bir lâhza ağlatırsın, bir lâhza güldürürsün
Meclisde mey misin sen olmaz mı itidalin
Olsam seninle hemdem ey âfitabı aşkım
Kalmazdı farkı bence eyyam ile leyâlin
Halince bir gazel yaz miri Nazife arz et
Şadî odur zemanda üstadı ehli hâlin

*
* *

ŞARKI[1]

Gam seni terk eylemez, sen eyle terki gam biraz
Gel kapanma seyre çık güller açıldı geldi yaz
Sen açılmazsan açılmaz gönlümüz ey verdi naz
Gel kapanma seyre çık güller açıldı geldi yaz

---

[1] Şed araban mekamından ağır aksak usulünde ustadı musiki muallim Kâzım tarafından pek nefis suretde bestelenmişdir.

Hüsni Yusûfler şüküfte, cuyler ayni hayat
Bir mücessem şiri sevdavîye dönmüş kâinat
Ey beharı bihazanım et behara iltifat
Gel kapanma seyre çık güller açıldı geldi yaz

***

LEVHAİ TEESSÜR

Sabah güneşimi sevgili yüzün
Ağladır gönlümü kederli sözün
Vuslat gecesi mi o siyah gözün
Kalbinin kalbimle macerası var

Gözlerinden akan elemli yaşlar
Nazarların solgun, çatılmış kaşlar
Hayatın zehrini ruhuma aşlar
Hüsnünün ne hazin temaşası var

Daha dün cemâlin ne hande verdi
Melekler neşvene gıbta ederdi
Ferahla açılmış goncei terdi
Hâlâ gözlerinde incilâsı var

Bugün neye tutmuş ey mah peyker
Gamzeler sevdavî, dideler muğber
Âfakı hüsnüni sehabı keder
Sanırım kalbinin ibtilâsı var

Darılma sevdiğim fazla hoyratdın
Nihayet korkduğun belâye çatdın
Beni bir zemanlar hayli ağlatdın
Âlemde her işin bir cezası var

ŞADÎ

Ali Şadî, Sıvas'lı Köseoğlu Lûtfullah Ağa'nın oğludur. 1873 [1290 H.] de Sıvas'da doğdu.

On beş yaşında İstanbul'a geldi. Kasımpaşa Askerî Rüşdî mektebine, daha sonra Bahriye mektebine girdi. 1898 de Kapdan mülâzimi sânisi, muahharen mülâzimi evveli oldu. Birçok mevkide ve gemilerde ifayı vazife etdi. Balkan harbinde İşkodra vapuru süvariliğiyle İşkodra'ya gitdi. Oranın sukutunda İstanbul'a geldi. Umumî Harb'de nizamiyeye verildi. Harbin nihayetinde iade olundu. İstiklâl Harbinde Ankara'da hizmet etdi.

1924 [15 Haziran 1340] de yüzbaşılıkla tekaüd edildi. Bilâhare İzmir Liman Reis Muavinliğine tâyin olundu.

"Cüstücû" isimli ve 6 küçük sahifeli bir manzumesi, Seyyidüşşüheda رضی الله عنه in şehadetine aid mersiyeleri havi 31 küçük sahifeli "Sirişki Matem" namındaki risalesi basılmışdır. İstanbul'da ve İzmir'de mevkut mecmualarda ve ceridelerde birçok manzumesi intişar etmişdir. Bazılarında müstear isimler kullanmışdır.

Mukaddema, İzmir'den gönderdiği tercemei halde "Şiir ve inşada mürebbi ve müşevvikım mekteb arkadaşım kudretli şair Muhiddin Raif'dir[1]" diyor.

Ciddî ve mizahî güzel manzumeler yazmışdır. Edebiyat deryasında gemisini kurtaran kaptanlardandır.

NAĞMEİ İKAN

— Adanalı Ziya'ya ithaf —

Gün oldu rehgüzarım şeydayı ruzkârım
Bir yerde yok kararım meslûbülihtiyarım

⁂

[1] Tercemei hali 993 üncü sahifededir.

Düşdüm bin ihtilâle gelmez hayale, kale
Her türlü ihtimale elverdi inkisarım
Mahiyetim sorulsun feyzim cihane dolsun
Yüz bin Süleyman olsun eczayı tarumarım
Ziruhı biinanım mevtayı ızzü şanım
Toprakda yok nişanım dillerdedir mezarım
Dergâhına varardım hallâka yalvarırdım
Mahlûkı kurtarırdım olsaydı iktidarım
İzhar edüb cünunı defeyledim zununı
Meydanı kâfü nunı doldurdu iştiharım
Himmet utandı kaçdı tab'ım hazine saçdı
Şebnem güller açdı her sebzi nevbeharım
Gerdünı dun dönekdir eyyam binemekdir
Eşkâbı gam demekdir eş'arı âbdarım
Meylim bekaye doğru azmim hudaye doğru
Dalmış ziyaye doğru çeşmanı intizarım
Bin derde mübtelâdır mir'atı itilâdır
Şadî büyük ziyadır gönlümde iftiharım

*
**

"Tramvay bargirleri lisanından" unvanlı manzumeden :

Evvelâ hamdü minnet Allaha — Baisi kevn olan şehinşaha
Odur ancak hafivü zahirde — Ruşenadır sıfatı her yerde
Cümle eşbahı eyleyüb icad — Kabzı ervaha verdi istidad
Suret almışdı cümle mevcudat — Hilyei nevhayatı zatü sıfat
Kimi adem şerefle tabende — Kimi hayvan semerle şermende
Şıkkı saniye biz ki mensubuz — Yaradıldık kederle menkûbuz
Adlü insafa pek mugayirdir — Âdemin imtiyazı kahirdir
İnsan oğlundadır şütumü sena — Şeytanet, mel'anet, dürugü riya
En açık kizbe itimad etmek — En celi hakka bâtıl oldu demek
Âcze kahir, kaviye hürmetkâr — Cehle ortak, ulûm ile ağyar
Secdeler nakde, gayeler male — Bin dua, bin riya bir ikbale
Hep hasedleri dalgalar gibidir — Zevreki menfaat merakibidir
Zulmeden haklı, adl uman zalim — Cahil âlâde, yerdedir âlim
Nutkı, ağraza münhasır yekser — Söylemez hayr içün lisanı beşer...

ŞADİ

Ahmed Şadî Bayka, Vodine eşrafından Ahmed Şevki [Efendi] nin oğludur. 1917 de Vodine'de doğdu.

Yedi yaşında iken ailesi Bursa'ya hicret eyledi. Orada liseye devam etdikden sonra Kuleli lisesinde ve Harbiye mektebinde okuyarak tahsilini ikmal ve orduya subay olarak intisab et-

Bana verdiği tercemei hal veraka-sında lisan ve edebiyatca şair Muhid-din Raif'den pek çok istifade etdiğini ve eş'ar mecmuasiyle İngilizceden terceme etmiş olduğu "İngiliz Şivei Lisanı" namındaki eserini neşredeceğini söyliyor.

⁂

GAZEL

Ne oldun hangi yâd ellerde kaldın
Gözüm yollarda kaldı nerde kaldın
Gönüldür meşrıkın, olmaz gurubun
Sen ey nur, öyle bir haverde kaldın
Sefayı tabişinle ahteranda
Furugunla dürrü gevherde kaldın
Senin her zerre zarfı müstenirin
Demem ey neş'e sen sâğarde kaldın
Seni özler durur şadîi naşad
Ne oldun hangi yâd ellerde kaldın

⁂

KIT'A

Soldu goncem bakamam gayrı behar güllerine
Vakfı gûş eyleyemem neş'eli bülbüllerine
Leyli ömrümde siyah saçlarım ancak benzer
Bir sönen yangının alnımda kalan küllerine

*
* *

NEFES

Bağrımız yanıkdır, gönlümüz çorak
Sevda pınarından içenlerdeniz
Elimizde hilâl bir altun evrak
Bizler zulmetde nur biçenlerdeniz

Hak yolunda gidüb irşada erdik
Pîrin huzurunda imtihan verdik
Hakikat bağından gonceler derdik
Fenadan bekaye göçenlerdeniz

Yürümez suyumuz saman altından
Değişmez gönlümüz kanaatinden
Vazgeçüb benliğin saltanatından
Feragat tahtına geçenlerdeniz

Aşk çiçeklerini rüzgâr yolmaz
Mehabbet bağının hazanı olmaz
Şadî, o gülünüz ki sararmaz solmaz
Gönül beharında açanlardanız

ŞAKİR

Elhac Şakir [Efendi], Gelibolu eşrafından Hacı Âşık Ali oğlu Mustafa [Ağa] nın oğlu Ârif [Ağa] nın oğludur. 1829 [1245 H.] de Gelibolu'da doğdu. Pek küçük iken babası vefat etdiğinden büyük babasının himayesinde büyüdü. Gelibolu müftisi Halil Efendiden Arabî sarf ve nahv okudukdan sonra İstanbul'a geldi. Kavalalı Yusüf Efendinin dersine devam ile icazetnâme aldı. Memleketine döndü.

1856 [1273 H.] de ferizai haccı edâ etdi. Gelibolu'ya avdetinde tarikati mevleviyeden Ağa Zâde Mehmed Efendi dergâhı şeyhi Hüseyin Azmi [Efendi] ye intisabla sikkepuş oldu.

1859 [1276 H.] de Gelibolu'da vefat etdi. Yazıcı zâdeler türbesi civarına defnolundu.

Fatih'de Millet kütübhanesinde mevcud "6" sahifeli mecmuai eş'arının nihayetine yazdığı tercemei halde Ali Emiri diyor ki :

"Şakir, âsarını, kendine vücud vermemek içün mahvetmiş ise de muahharen vâki olan niyaz üzerine bizzat yazdığı bir mecmuada münderic işbu âsarı elde edilmişdir.

§ Fevkalâde rind meşreb ve mübtelâyı işret idi. Hicaz'dan avdetinde taib olmuşdur zehabiyle ehibbasının, meyi nabı pünhan ederek meyhaneye devam eylediklerini his ile sabır edemeyüb onlara iltihak eylemişdir. Ceddinin vefatında emlâk ve akardan başka üç bin yaldız altunı intikal etdi. Şakir, kadehkâranı yaranı ile sarfü serf eyledi. İşrete inhimakinden dolayı 1855 [1272 H.] de birkaç gün mahbese ilka olunmağle "Gel gör" redifli gazeli habishanede tanzim ve Gelibolu sancağı kaimmekamı Raşid [Paşa[1]] ya takdim etmesi üzerine ıtlak olundu. Raşid [Paşa] hem lâtife, hem nasihat vadisinde :

> "Teşrifi mekân eyle dem vaktın ezan eyle
> Hanende nihan eyle gündüzde sekâmet var"

beytini havi gazel tanzim ve Şakir'e tesyir eyledi. Şakir, Tobkapulu Feyzî, Nâbi, Cevrî, Nahifî gibi şuaranın beş beytini cemile bir müntehabat mecmuası tertib ve kendinin de "363" beytini derc ile ehibbasından birine ihda etmişdir. Zemanında

[1] Hariciye nazırı iken 1876 [1293 H.] de Midhat Paşanın konağında münakid meclisi vükelâda bir gece Çerkes Hasan tarafından Avni [Paşa] öldürüldüğü esnade — yerinde donakalan — Raşid [Paşa] da Hasan'ın kurşuniyle kazaen maktul oldu.

yazılmış mecmualarla bazı musiki şinasanın hafızasında bazı nazımları kalmışdır. Ârif ve Halil namında iki oğlu, tarikati mevleviyeye intisab ile tekmili çille etdiklerinden dede olmuşlardır. § Ruzgârın nâdiren yetiştirdiği ezkiyayı üdebadan olduğu halde genc yaşında ziyaı şayanı esefdir."

Şakir'in sözleri, "Ruzgârın nâdiren yetiştirdiği ezkiyayı üdebadan" olduğunu isbat etmiyor.

"Âh geçen etdi bana bir nigâh Verdi halel çeşmimin uykusuna"

beyti gibi bedialarıl Emiriyi havalandırmış olmalıdır ki Şakir'i, rüzgârın nâdiren yetişdirdiğine hükmetmiş.

Sabık Arnavudluk sefiri erbabı danişden Âli'nin tevdi etdiği Şakir divançesinin nihayetine "Sıdkî" imzasiyle 15 Ağustos 1311 de yazılan tercemei halde:

"... Tarikati mevlevîyede erkânı sülûkı istikmal içün ihtiyar eylediği çillenin hitamına, nehafeti bünyesi mâni olmasından müstevli olan gumumun tesiriyle vefat etmişdir." deniliyor.

Şakir, bir gazelinin maktaında:

"Senden mi sorar Hak, anı ey zahidi nâdan
Bu Şakir'i mehcurı meyâşame ilişme"

diyerek "meyâşam" olduğunu itiraf ediyor. Bu halde ecele rehberlik eden, — çilleyi ademi ikmalden mütevellid gumum değil — mey âşamlıkdır.

Yine Sıdkî diyor ki:

"Derecei rüşdü zekâsı, Veysii zeman denmeğe şayan olub esiri şühret ve nam olmadığına mebni âsarının çoğunu kendu ketm ve nabud etmiş ise de derdest edilen işbu âsar, vesilei hayr dua olmak üzere âcizane tertib ve takdim olunmuşdur."

Bu ibare, nasıl bozuksa Şakir'in "Veysii zeman denmeğe şayan olduğunu" söylemek de öyle bozukdur.

***

GAZEL

Kafı gamı mahbesde ankalığımı gel gör
Viranei pürhasde Daralığımı gel gör
Hicrinle içüb bade düşdüm hatar âbade
Verdim şerefi bade rüsvalığımı gel gör
Beyhuşı meyi aşkım puyanı peyi aşkım
Dûçarı deyi aşkım bicalığımı gel gör
Aşk oduna yandırdın Kaysi bana andırdın

Zenciri boşandırdın şeydalığımı gel gör
Ben Şakir'i meftunum zan etme diğer gûnum
Her vechile memnunum ankalığımı gel gör

*
* *

Dilrübalıkda aceb şu'bede fendir nigehin
Sana mahsus bir ustadı fitendir nigehin
Şahbazım nice ben olmıyayım divane
Reşki âhu beçei Cinü Hatendir nigehin
Tazeler âteşi dağı dilimi her lâhza
Ne aceb barikai suzü fikendir nigehin
Teni bimarı nizar etdi dili zarı fikâr
Bir nihan fitnei can âfeti tendir nigehin
Tutumu[1] Şakir'i öldürmek iken evvelce
Şimdi ya böyle neden ahd şikendir nigehin

---

[1] "Niyeti, olsa daha hoş olur.

ŞAKİR

Şakir Şevket [Efendi], Yemenici Durmuş oğlu Mehmed'in oğludur. 1847 [1263 H.] de Trabzon'da doğdu.

İbtidaî tahsilden sonra üvey babası Nurî [Efendi] nin yardımiyle Soğan pazarında attar dükkânı açdı. Ulemadan Hacı Fehmi [Efendi] den Arabî ve Farisî okudu. Bir müddet sonra dükkânı terk ile vilâyet idare meclisi kalemine devam eyledi. Meclis başkâtibi şair Ziver [Efendi] nin delâletiyle meclisin ikinci kitabetine tâyin kılındı.

Meşguliyetin çokluğundan gözleri rahatsız oldu. Kitabetden istifa etdi. İstanbul'a geldi. Gazetelerde muharrirlik etdiği gibi Zabtiye Nezareti Mektubî Kalemine de devam eyledi.

1875 [1292 H.] de — ikinci defa — Trabzon valiliğine tâyin olunan Ahmed Rasim [Paşa], liyakatini takdir ederek birlikde Trabzon'a götürdü. Vilâyet gazetesi baş muharrirliğiyle mektubî kalemi mümeyyizliğine nasbetdi.

1878 [1295 H.] de vefat etdi. Trabzon'da Kavak meydanında Mir Mehmed türbesi ve Kadiri tekkesi civarındaki kabristana defnolundu.

Vefatında oğlu yedi yaşında olduğundan babasının nazımlarını bittabi muhafaza edemedi, kimin elinde kaldığı anlaşılamadı. Bu nazımlar — şair Hamamî Zâde İhsan'ın verdiği — aşağıdaki gazel gibi bebek oyuncağı kabilinden idiyse ziyaı mahazı isabetdir.

Trabzon tarihi basılmışdır. Bunun nihayetinde "Şevketnamei Osmanî" unvanlı manzum bir tarihçe vardır.

*
* *

GAZEL

Tıflı dil mehdi visalı yârda oynar yatur
Bir bebekdir didei ağyarda oynar yatur
Ateşi gamle dili üftadeye gelmez kelâl
Bir semenderdir kıyas et narda oynar yatur
Kuş tüyünden camehab olsa tenezzül eylemez
Ol hümabal, evci istikbarda oynar yatur
Rind, meyhanei ayşu tarabda, zahidan
Secdegâhi virdü istiğfarda oynar yatur
Eyleyüb baziçe dil her şeb hayali kametin
Bisteri fikri gamı dildarda oynar yatur
Şübhesiz titrer durur levhi maani her ne dem
Gilki Şevket hokkai eş'arda oynar yatur

ŞAKİR

Mehmed Şakir [Efendi], Elhac İbrahim Hilmii Habibullah[1] namında bir zatın oğludur. 1829 [1245 H.] de İstanbul'da Hubyar mahallesinde doğdu.

Mahalle mektebinde okumağa başladı. Bilâhare Kur'anı Kerimi hıfz eyledi. Hattat Hoca Ahmed Hamdi [Efendi] nin[2] uzun müddet hizmetinde bulundu. Ondan sülüs ve nesih temeşşuk ederek "Galib" mahlâsıyla icazet aldı.

Babası 1844 [1260 H.] de farizai haccı edadan sonra Bahriahmer'de garkolduğundan kimsesiz kaldı. Alemdar Mustafa Paşanın oğlu — Bekâr Bey namiyle mâruf — Şeyh Kâmil [Efendi] nin himayesi ve vüzera kapu kethudalarından Hacı Keşşaf [Efendi] nin himmeti ile 1844 [1260 H.] de Sadaret Mektubî Kalemine kabul edildi. Camilerde ve medreselerde tahsili ulûma çalışdı.

1849 [1265 H.] da Meclisi Valâ Tahrirat Kalemine naklolundu. Meclisde zabıt kitabetini ifa etdiği sırada Reis Yusüf Kâmil, Âli ve Füad Paşaların takdirlerine mazhar olarak "Hoca Şakir" namiyle yâd edilirdi. Bir müddet sonra kaleme mümeyyiz oldu.

Meclisi Valâ'nın lâğvında Divanı Ahkâmı Adliye'ye devam ve Cevdet [Paşanın] da nezareti esnasında infikâk eyledi. Gördüğü kadirşinaslık sebebiyle infikâk eylediğini şu mısrayla işaret ediyor : «قدر شناس نه دلبرا خطا اجابت».

Kendi tâbiriyle "Menkûben" dahiliye kalemine nakledüb muahharen yine Sadaret Mektubî Kalemine memur edildi. Sadrı esbak Edhem [Paşa] Dahiliye Nâ-

---

[1]Tercemei halinde babasının ismini böyle yazmışdır. Bana dedi ki "Babamın ismini sordular, « الكاسب حبيب الله » dedim". Meşrutiyetin ilânını müteakiben bir kaç cüz'ü neşrolunan "Miratı Sicilli memurini Osmaniye" ye dercedilen tercemei halinde "Müderrisinden Antabî zade Elhac İbrahim Hilmi Efendinin oğlu" olduğu yazılmışdır.

[1] Şakir [Efendi], bu zat hakkında "Meşhur Kuşada'lı İbrahim Efendi Hazretlerine mensub ve ahlâkan mergub bir zat olub yazıda gûya Yakutı zeman idi" diyor.

zırı iken kıdem ve kemâline vâkıf olarak muhacirin komisyonu âzalığına tâyin eyledi. Kırk senede salise rütbesine nail olabildi.

Kadirdanlığı müsellem olan Cevad [Paşa] merhumun sadaretinde tedricen Ulâ sınıfı evveli rütbesini ihraz ederek Girid ve Cezairi Bahrisefid vilâyetleriyle Biga sancağı kapu kethudalığına nasbedildi.

Şakir [Efendi] diyor ki :

Bir gün olmuş idi bu abdi hakir / Yani zanuzdei kühne hasir
Halimi çünki teemmül etdim / Mushafı Hakia tefeül etdim
Neye müncer ola derken halim / Oldu bu âyeti yezdan falim

« فخذما آتيك وكن من الشاكرين »

Aldı etrafımı hali hayret / Başka bürhane görünmez hacet
Bu iki emr ile mazur oldum / « خذ » ile « كن » ile memur oldum
O zeman eyledim Allaha kasem / Kimseye arzı temenni etmem
İsterim çünki Hudadan kısmet / O verir abdine daim nimet
Mahlasım çünki benim Şakirdir / Şakire şükri Hüda bahirdir
Pay uzatdık el uzatmak olmaz. / Kimse zor ile nasibin bulmaz".

Tercemei halinde, "Pek çok mezannei kirame ve meşayihi kibare hizmetle herbirinden icaze ve destur aldığını, merhum Vidinli hoca gibi niçe zevatı kiramın halkai tedrisinde bulunub istifaza eylediğini bir müddet Çarşanba kurbindeki darülmesnevî odalarından birinde beytutetle ilmi tefsir ve hadis tahsiline çalışdığı sırada reisi kurra hoca Feyzullahi Nakşbendi'den icaze alarak mesnevîhanlık şerefine nail olduğunu, mütalea ve tederrüs eylediği kütübi mutebereyi tamamen hafızasına aldığını, garaibden olarak Şehnamei Firdevsiyi de hıfz ve "Firdevsi" mahlâsiyle tehallüs eylediğini" söyliyor.

Vefatından dokuz sene evvel midesinden muztarib olarak yatakda bulunduğu esnada bana dedi ki :

"Kur'anı Kerimi hıfz etdikden sonra her şeyin hıfzı bana âsan geldi. Şehnamenin neresinden açsanız ezber okurum. Bir aralık Nuriosmanî camiinde tedrisde bulundum. Muahharen sadrı esbak Cevad, Divanı Hümayun tercemanı Münir Paşalar, sadrı esbak Safvet Paşa Zâde Refet Bey, Safvetî Paşa Zâdeler, teşrifatcı Ferruh Efendi Zâde Şefik Bey gibi yüz elliye karib zate ders okutdum. Mesnevî'nin birinci cildini müdekkikane hatmetdik. Sonra Şehnameyi — her dürlü gavamız ve müşkilâtını hal ederek — tedris eyledim. Şimdi sinnim seksene vardı, o haller rüya gibi geliyor."

Hidivi esbak İsmail Paşanın nâşını gasleyledi. Bir manzumesinde diyor ki :

"Öyle bir zatı azamu efham / Son zemanda bana idi hemdem
Sağ kolumda vefat kılmışdır hem / Oldu dergâhı izzete mahrem
§ Gasli emrin ben eyledim itmam / Buldu emri vasiyetiyle hitam".

1911 [3 Şevval 1329] de Mirgûn'daki evinde vefat etdi. Vasiyeti mucibince Yuşa tepesine defnolundu. Tabutunda başına mevlevî sikkesi konmuşdur.

Merhum, uzun boylu, esmerce, beyaz ve kısa sakallı, çerçevesi altun gözlüklü, elbisesi daima yeni ve pek muntazam, gayet süslü, gıravatı, kol düğmeleri, kolalı gömleği pek şık, doksan yaşında bir nevcevan idi.

Bazı meşahîrin tercemei hallerini yazmakda olduğumu söylediğimde, "şöyle bir herif vardı diye beni de yazınız, reca ederim" dedi. Tercemei halini verirse yazacağımı söyledim. Sekiz buçuk ay sonra —birer gün fasıla ile— iki veraka verdi.

***

Merhum Süleyman Nazif, Cenab Şihabüddin ve diğer iki arkadaşla "Âsarı müfide kütübhanesi" ni teşkil etdiğimiz hengâmde biyaz bıyıklı bir zat, matbaaya gelüb Şakir [Efendi] merhumun oğlu olduğunu, tab olunmak içün babasının divanını getirdiğini söylemiş ve tedkik edilmek üzere bırakmış idi. Arkadaşlar, daha mühimleri varken bunun tab'ını muvafık görmediklerinden mahduma iade kılınmışdı. Şimdi mevcud mudur, mefkud mudur bilmiyorum.

***

GAZEL

— Cevriye nazire —

Sahnı çemen basitü mutarra, hava lâtif
Peyki nesim nermü nevidi saba lâtif
Takriri ya Vedud hoş elhanı ya Vedud
Tekbiri andelibi gülistanı ya Lâtif

Her nükhet beridü beşiri beharü gül
بشری لكم لطائف و بشری لنا لطف

Nayi nedimü udi kadimü sadâ hazin
Mutrıb zarifü nağme hafifü neva lâtif
Lûtfen o nazenini muvafık şiardan
Sadir olan lâtifei revnak feza lâtif
Piri mügane arzı temenna vü mahmidet
Sahba nefisü sakii şirin edâ lâtif
Bakdıkca bu bedayia söyler bediiyan

يا حبذا لطيف و يا نعمدا لطيف

Lûtfı lâtife eyle tevessül aleddevam

1734

Şakir mihin namı lâtif Huda lâtif

مع الشروع Pirayei zebanı süruşan

يا من لطيف لم يزل افعل بنا لطيف

***

Eyliyor cudü kerem zatı kerimi tekrim
Muhteşem her dü heşem kıldı azimi tazim
Eyledi ehli kemal âbı zülâli sirab
Kandırır havsalei badı nesimi tesnim
Kârı bifaidedir cahile tefhimi ulûm
Nafile meşgale olmuşdur alîmi talim
İstemez lü'lüi lâlâ ebeden hükmi cılâ
Var mı hacet edeler dürri nazimi tanzim
Emrini ukdei tehire düşürmez âkil
Sarfı ıkdam ile kıl hayri kadimi takdim
Mali bihasılı tahsilden istiğna kıl
Hiç kassam edemez öyle kasimi taksim
Nefesim can veriyor mürdedilane Şakir
Eyliyor sanki mesih, azmı remimi termim

ŞAKİR

Şakir [Efendi], Ayaşlı Nazif [Ağa] namında birinin oğludur. 1871 [1288 H.] de Ayaş'da doğdu.

İbtidaî tahsili Ayaş'da bitirdikden sonra İstanbul'a geldi. Darülmuallimîne girdi. Âli kısmında ikmali tahsil etdi. Konya İdadî mektebi müdir muavini saniliğine ve Arabî muallimliğine tâyin olundu. Konya'da bir tabur ağasının kızıyle evlendi. Bilâhare İdadî'de edebiyat, tarih ve coğrafya da okutdu.

Altı sene Konya'da kaldıkdan sonra Tokad İdadîsine müdir oldu. Üç sene ifayı vazife etdi. 1320 de tecennün ederek Konya'ya getirildi. Naklolunduğuna göre Konya'da sefilâne hayat geçirdi. Esbak meb'uslardan Ali Kemalî [Efendi], ona bir ev kiraladı. Arsız çocuklar, pencerenin önüne toplanarak eğlenmeğe ve biçareyi iz'ac etmeğe başladıklarından Ali Kemalî, belediyeden aldığı arsaya bir evcik yapdırub oraya nakletdi. Yedi sene kadar burada oturdu. Cinneti her gün biraz daha ilerledi. Kırlarda, kabristanda dolaşırdı. Çok defa,

"Zeman, gurub zemanı, cihan garib garib
Bütün cibalü sahari heman garib garib"

matlâlı gazelini hazin bir sesle terennüm eder ve keman çalardı.

Bir gün kibrit suyu içdi ve esrar çekdi. Fakat ölmedi. Bir gün de refikasından istediği pilâvı yedikden sonra kadından "Senin neren hasta? Delilikden başka bir şeyin yok. İki üç kişinin yiyeceğini yiyiyorsun?"[1] sözünü işidince bağçeye gidüb kuyuya atıldı. Bu defa da kurtarıldı. Hastahanede tedavi edildi. Nihayet yirmi dokuz gün bir şey yememek suretiyle 1917 [18 Haziran 1333] de hayatdan sıyrıldı. Konya'da Şemsi Tebrizî haziresine defnedildi.

[1] Bu deli saçmalarına bakılırsa karının, kocadan daha deli olduğu anlaşılıyor.

Vefatından beş dakika evvel, "Budala dünya! Bakalım sen beni mi aldatmış oldun, yoksa ben seni mi?" demiş[1].

Manzumelerinin güzellerini, şuura veda etdikden sonra yazdığı ve İstanbul'da şayi ve — anlayanlar ve anlamayanlar nezdinde — makbul olan :

> "Bozulmuş bezmi yaran çaşenii mey değişmişdir
> Tarabgâhı cihanda nağmei hey hey değişmişdir
> Bugün bence hulâsa, kıblei ruhum Muhammedle
> Hudayış lemyezelden maada her şey değişmişdir"

kıt'asını Tokad'dan Konya'ya getirilirken — buhranı cinnet içinde — bir tütün paketine yazdığı, hastahanede ziyaretine gelenlerden birkaçına iki yüz beyitli bir manzumesini — düşünmeden — ezber okuduğu, evvelce felsefe ve tasavvuf ile iştigal eylediği ve yazma iki divançesiyle "Tac" isimli manzum bir risalesi bulunduğu mervidir.

Tercemei haliyle bazı manzumelerini havi olarak Konya Halkevi Müzesi ve sergi şubesi reisi Bay Faik ve temsil şubesi reisi edebiyat muallimlerinden Bay M. Muhlis "Muallim Ayaşlı Şakir" isimli ve 100 sahifeli bir eser tertib ederek Konya'da Babalık matbaasında basdırmışlardır.

"İbni Mevlâna Feridun Nafiz[2]" imzalı makalede[3] deniliyor ki :

"Şakir [Efendi], tab'an nezih, zeki, hürriyeti efkâra malik olduğundan istibdadı idarenin bütün cebrü şiddetine rağmen talebesine ahrarane fikirler telkin etmiştir. Hattâ bir defa ders esnasında talebenin notları hükûmetce müsadere olunmuşdur. § Ailece bazı imtizacsızlıklar, bilhassa kendisinin müvesvis, mütevehhim olması, istibdaddan son derece tehaşi etmesi tecennüni intac etmişdir. Hali tabiidede az çok şekkü şübhesi vardı. Binaenaleyh cinneti müvesvise herhalde vardı. § Cenabı Şemsi Tebrizi'ye karşı pek büyük bir mehabbet perverde eder idi. Hattâ "Hırkai Kâmil" namında okunmakdan müberra bir eseri âlilerini iki defa istinsah etmişdir. § Şehrin haricinde küçük bir evde ikamet ediyordu. Hükûmet, bu kadar olsun bir muavenet yapabilmişdi. Ufak bir pencereden zairini tanır, kapısını bazan açar, bazan açmazdı. Divardaki keman nazarı dikkati celbederdi. Fırçasını alır, suluboya güzel bir kadın resmi yapar, gösterirdi. Sonra yırtar ve yakardı. Arabî ve farisiyi iyi bilirdi Fransızcaya da vukufu vardı. Bir tekir kedisi vardı ki refiki felâketi, yârı munisi olmuşdu. Kendisi ne yerse kedisi de onu yerdi. 1332 de acıklı bir vak'anın kurbanı oldu. Konya Sultanîsinde arabî muallimimiz sabık meb'uslardan Sıvaslı Ali Kemali [Efendi] bir gün kendisini ziyaretinde yağa kırdığı ve tabaklarına taksim etdiği yumurtaları görür. Harb zemanında israfın doğru olmadığını söylemesiyle Şakir [Efendi] o günden itibaren yemek yememişdir. Esasen zaif olan bünyesi bu uzun ademi tagaddi ve mahmasaya tahammül edemedi ve kırk gün sonra vefat etdi".

---

[1] Konya'da münteşir "Yeni Fikir" aded 4.

[2] Etibbadandır.

[3] Peyamı Sabah 17 haziran 1338.

Üstad Ahmed Remzi[1] diyor ki[2] :

Şakir merhum, 1324 evahirinde darüşşifayı hususisinde müştagil bulunduğu zeman Şakir de aklıma uyarak bir iki kerre ziyaretine gitmişdim. Lâfzan ve manen pek kıymetdar bulduğum

"Maili cilvei lâhut olub aklım gideli
Gelmez oldu dili mecnunuma Leylî meylî"

beytini arz ile "Bu beyit, zatı ûlyalarına nisbet ediliyor, doğru mudur?" dedim. "Bir daha okuyunuz" dedi. Tekrar etdim. Tavrı mahsusı cezbedariyle bir kerre başını salladıktan sonra "Evet övle olsa gerek. Fakat bu gibi şeyler bir üfürükden ibaretdir. Üfürnüşler, yazmışız. Bizden bir hizmeti kitabet" cevabiyle galiba şiirin bir nefhai gaybiye olduğunu anlatmak istedi. Şakir [Efendi], dergâhı Mevlânada değil, zaviyei Şemsi Tebrizî'de imrarı evkat eylemişdir. § Kûşei inzivasında bir müddet kimseye göstermemek şartiyle tersimi suveri acibe ile ve bir müddet kemankeşlik ile iştigal eder idi. Bildiğimiz, duyduğumuz ıslahatı sofiyenin gayri bir lisanı olub o lisanı garibülbeyaniyle ayatı Kur'aniyeyi tefsir ederdi. Konya dergâhında hucre nişin kudemayı tarikatden Hacı Sabri Dede merhuma "Şakir [Efendi] hakkında ne dersin" diye sormuşdum. "Huda perverdir, pir perver değildir, suhbetinden istifade edilemez" demişdi".

"E. S." imzalı makalede deniliyor ki[3] :

"Hayatı ulâsında [yani kablecezbe] mübalâtı diniyesi olmadığı halde bir gün Tokad bağçelerinden birinde yalnız başına nemaz kıldığı esnada eşcarın kendisiyle beraber secde etdiğini hali yakazada görerek mecrayı efkâr ve müşahedatında vuku bulan tahavvülden sonra kendisine mecnun denilmeğe evvelâ ailesi tarafından başlanmışdır. § Konya'da geçen on senelik hayatı içinde mangaldan bir avuç ateş alarak bir müddet elinde tutmak ve eli yanmamak, kar ve buz üstünde saatlerce yatarak müteessir olmamak, oturduğu küçük odadan her istediği yeri reyelayn görmek, kendisini ziyaret içün uzakdan gelen bir âdemi oturduğu yerden bilerek haber vermek, kendisinin tabirince "Ruhı insilâh haline girmek", o saatlerde deli diye dövüldüğü zemanlar hiçbir vech ile müteessir olmamak, tecribe içün bir avuç zehri yutub ölmemek, yirmi sekiz gün ağzına bir şey koymayub yine güçlü kuvvetli gezinmek, "Ahteri" yi bir haftada ezber edüb bir daha unutmamak gibi ahvali harikulâdesi alâimi cinnetden ise Şakir Efendinin on senelik hayatı ahiresi eseri cünundur. Değil ise ilâhi ve yüksek bir âdemdir. § Şakir [Efendi] hiç bir tarika mensub değildir. Yalnız Şemsi Tebrizî Hazretlerine mehabbeti azimesi vardır. Hazreti Şemsin "Hırka" nam eseri, dört beş yüz sahifeden ibaretdir ki mevlânın mebadii irşad ve istirşadında Şems ile aralarındaki muhaveratı havidir. Esasen manası amik ve hattı müşevves olan eseri mezkûrun bir ayni sureti sahiha ve salimede usuli tenkit üzere Şakir tarafından yazılmışdır. Kitabı mezkûr ve Mesnevii şerif ile de iştigal etmişdir. Sonra Kur'anı Kerimin tefekküri manasiyle meşgul olarak nihayetde her şeyin münkeşif olduğunu ve artık gece neharı daimîye erişdiğini söylemişdir. "Ulûmı evvelin ve ahirîn münkeşif oldu, artık gece kalmadı" kendi tâbiratındandır. Manzumelerini toprağa gömmek suretiyle imha etmiş ve nereye gömdüğünü söylememişdir. Niçün imha etdiğini soranlara "Cenabı Hak, insanları yetişdirüb sonra ifna ediyor. « تخلقوا باخلاق الله » cevabında bulunmuşdur. Menzumeler pek parlak olmakla beraber Şakir [Efendi] nin vâsıl olduğu mertebeyi musavvir değildir. Hakikate ıttıla peyda etdikden sonra esrarı ketme başlamışdır. Bilmünasebe kendisine tevcih edilen her

---

[1] Tercemei hali 1427 nci sahifededir

[2] Alemdar 26 kânunisani 1337.

[3] İkdam 2 ve 10 temmuz 1338.

süale, muhatabına göre vücuhi adide ile cevab verdiği sıralarda insana "Canlı tarih" tesmiye ederek vukuatı mühimmei maziye ve müstakbeleden yazılmamış ve işidilmemiş pek çok şeyler haber vermişdir. Havasa mahsus olan bir çok ahval ve kelimatı şimdiye kadar yazılmakdan içtinab edilmişdir".

Naci Fikret[1], "Yeni Fikir" mecmuasına yazdığı makalede diyor ki :

"Büyük Şakir, deha ile cinneti beraber olarak izhar etmiş olan havarikı fıtratdan biri idi. Herkesin ve hattâ tababetin bile mecnun, hasta ve binaenaleyh gayri tabii addetdiği bu âdemin efkâr ve hissiyatındaki incelik ve yükseklik, ancak mikdarı pek mahdud bir kaç kişi tarafından takdir olunabilmişdi. § Zekâsiyle, şiir ve edebiyat sahasındaki velûdiyetiyle, bilhassa garabeti tab ve mizacı ile tanınmışdı. Zehra namındaki zevcesini delirmeden evvelki şiirlerinde mehabbet ve mes'udiyet ile, delirdikden sonraki şiirlerinde ise nefret ve lânet ile yadeder. Delirmeden evvel Tokad'da "Düşündüm" serlevhalı uzun menzumesini yazmışdır. Bu, serapa "Materyalizm" e karşı kaleme alınmış bir reddiyeden ibaretdir".

*
* *

"Düşündüm" redifli uzun manzumeden :

Bir gün oturub hılkati eşyayı düşündüm
Ol mes'elei müdrike fersayı düşündüm
Halk ile hakkı, lâfz ile mânayı düşündüm
Hestii âdem gâhı, o feyfayı düşündüm

Mevcud bilüb hasılı bir zatı Hudayı
Ol evveli bimebdei, ol nurı bekayı
Yok farzederek cümle mevad ile kuvayı
İcadgehi neş'ei ulâyı düşündüm

Efkârımı fennin nazariyatına saldım
Bir namütenahiliğe, bir boşluğa daldım
Bir zulmeti hiçii bürudetde bunaldım
Yevmül'ademi o şebbi yeldayı düşündüm

Zerratı bulub devri hudus ile kıdemde
Derpiş ederek illetü malûlı o demde
Yokken nereden doğmuş, o yer tutmuş demde
İlk evvel o sermayei bicayı düşündüm

Manendi sahaib o mevalidi nuhustîn
Oldiyse kaza içre gelüb mayei tekvin
Ol zerrelerin menşeini etmeli tâyin
Bi aslolan ol safsata dâvayı düşündüm

---

[1] Tercemei hali 1055 inci sahifededir.

Bilfarz o kadar cevheri ferd olmuş ademzad
Meşhun imiş efrad ile bir mahşeri ezdad
İster o teşekkül yine bir saiki irşad
Bi kudret o suretle heyulâyı düşündüm

İhdas eder amizişi ecsamı basita
Hasiyet ile muhtelif envaı halita
Her cisim içün icad ederek başka şarita
Her maddeyi terkib eden eczayı düşündüm
Kim etdi o eczayı mekadir ile tertib
Nisbetli tebayünleri kim eyledi tensib
Bir saçma tesadüf edemez aslımı terkib
Bir hayli zeman "lâ" ile "illâ" yi düşündüm

***

"İbtilâ" unvanlı manzumeden :

Bir Bahri Muhiti ibtilâyım
Mecrayı leyali macerayım
Yek rengi siyehde şeble ruzum
Âmakı zalâma dide duzum
Baranı şütumu ra'dı udvan
Gök saika, yerse bahrı buhran
Naciyim emanii beşerden
Her sehmimi ahz içün kaderden
Bir devleti zişükuhu zişan
Karşımda muhasımım Süleyman
Bir halk ile gerçi kim muhatım
Mahbusı miyanı ihtilâtım

Münassabı mesaibüssemayım
Enharı nehare mültekayım
Gümkeştei zulmü sine sûzum
Hakdan müteharrii ziyayim
Berkden ararım penahı pünhan
Tufanı belâya mübtelâyım
Vareste ümidden, hazerden
Amacı sihamı her kazayım
Oğraşmadadır benimle her an
Ben murı zaifü binevayım
Yok hiç birisiyle irtibatım
Peygule güzini inzivayım

***

KIT'A

Her peri simaye bakmaz didei nadidebin
Her sevadi zülfe meyletmez dili sevda karin
Âfitabı hüsni huban âkibet eyler üful
Ben muhibbi lâyezalim لا احب الآفلين

ŞEFİK

Mehmed Şefik [Efendi], Hanyalı İbrahim [Efendi] nin oğludur. Hanya'da doğdu. Hanya'da yaşadı. 1871 [26 Cümadelâhire 1288] de Hanya'da öldü.

"Tercemei hal" unvaniyle divançesine — üç beş kelime ile ifadesi kabil olan — şu lâf yığıntısı derc edilmişdir :

"Mekârimi ahlâk ile bir ehli dil olduğundan halkullaha şefakati ve pirü bernaye hürmeti ve âlâ ve ednaye mehabbeti ve cümle aşnasına ber muktazayı adabı insaniyet hüsni ülfeti olduğu cihetle ehibba ve yaranı kendusından kemali mertebe memnun idi. Hasılı nüktedan ve letaifhan bir şirin zeban olmasiyle meclisi bir gülşeni neşat efza idi. Mihman nevazlık, cümlei hasaili hasenesinden olmağla zümrei seyyahinden gelen fükaraye على وسع قدرته ikram eder idi. İnzivaye dahi meyil ve rağbeti ve âsarı ehlullahı mütaleaya mehabbeti ziyadece idüğünden ekser evkatını cizzei kiram ve urefayı benamın âsarı nazmiyeleri mütaleasiyle geçürmekde olduğundan ve zaten kendusu dahi tarikati mevleviyeye müntesib muhibbandan idüğü münasebeti maneviye ile mesnevii şerif mütaleasına tevaggulünden bilistifade söylediği eş'arı abdarı (!) havi bulunan mecmuasında intihab ile cem'ü tertib olunub işbu divançenin tab'ına ibtidar olundu".

Girid'de — ilk nüshası 5 Safer 1298 de — intişar eden "İntibah" gazetesine tefrika edilen tercemei haller arasında Şefik [Efendi] hakkında yukarıya yazılan sözler tekrar olundukdan sonra deniliyor ki :

"... Daima hüsni mülâtafeye mail ve derecei ilmü irfanı vâsi ve kâmil idi. Matbu divançesinde münderic olmayub mahzı yadigâr olarak vermiş olduğu bir kaç eş'arı belâgat âsar (!) zire naklolunur".

Vefatında cebinde bulunduğu, divançenin nihayetinde söylenen manzume şudur :

"Yok bu mihnetgedenin zerrece aslı faslı
Müstetir perdei gam içre olanca zevkı
Ben de geçdim bu fena mabei reyi seyretdim
Bulmadım zerre kadar habü hayalden farkı
Şühretü malda vefa yok bütün evhamü hayal
Hep eder tuli emel, meyli cihana sevkı
Bir eri erken ara anma sakın ferdayı
Keşfede çeşmi dile ayni yakinle Hakkı
Hakkı miratı Muhammed'de, Ali'nin sırrın
Gösterir bendesine hazreti pirin şevkı

Söyledi göçdüğüme tarihimi noktai ser
Can fida kıldı Şefik buldu bekayı aşkı".

"28" sahifeden mürekkeb olan divançesi 1293 de İstanbul'da Ahter matbaasında basılmışdır. İçinde "eş'arı abdar ve belâgat âsar" değil, nazım denilebilecek düzgün söz de yok gibidir. Hemşehrlerinden Nüzhet [Efendi] bir gazelinin maktaında :

"Bağı nazmın gerçi vardır Nüzheta bin bülbüli
Hanya'nın emma Şefikı nâdire ferması var"

demiş. Bağı nazmın her bülbüli, Hanya'nın bülbüli gibi hoş neva ise vay o bağın başına...

*
* *

GAZEL

Babı vahdet fetholur eyler isen aşk ile dak
Oldu miftahı kilidi manevî insane aşk
Aşk tesir etse narın ahene tesiri veş
Der اناالحق kim olur âşık o dem Hak ile Hak
Allah aşkıyçün ilişme hatırı mahzunuma
Kırma miratı dilim vechin görürsün iki şak
Didei kalbe cilâ ver sırrı kuhli aşk ile
كنت كنز âyinesinden sen cemâli yâre bak
Mesnevî ilmi ledünnün ma'nii icmalidir
Aşkı Mevlâna ile sen al Şefik andan sebak

*
* *

Şebi firkatde eman mutribü sahba ne belâ
Demi hicrinde anın zevku tarab mahzı cefa
Var mı hiç kûşei vahdet gibi bir cayı refah
Buldu vahdetde gönül yâri ile başka vefa
Bezmi yâr olmıyacak âlemi neyler uşşak
Demi vuslat gibi var mı acaba tatlı safa
Heme şeb[1] fikri hayaliyle bulunmak bidar
O bütün hicrine takat götürülmek ne eza
Aşk ile ismini virdeyle Şefika yârin
Dili bimare olur aşkı anın mahzı şifa

---

[1] "Her gece" dense aceb olmaz mı?

ŞEFKATÎ

Ali Şefkatî [Efendi], Galata Voydalığı kitabetinde bulunmuş olan Hüseyin [Efendi] nin oğludur. 1822 [Safer 1238] de[1] İstanbul'da doğdu.

1836 [Muharrem 1252] de Divanı Hümayun Kalemine, 1839 [1255 H.] de Maarifi Adliye mektebine girdi. Orada ikmali tahsil ile 1842 [1258 H.] de Sadaret Mektubî Kalemine memur ve bir sene sonra "50" kuruş maaşa nail oldu.

1845 [1262 H.] de Saturcu Mustafa [Paşa] nın Balıkesir mutasarrıflığında, 1852 [1268 H.] de Salih [Paşa] nın Silistre valiliğinde 1852 [1269 H.] de Hekim İsmail [Paşa] nın İzmir valiliğinde divan kitabetlerinde bulundu.

1857 [1274 H.] de Küçük Çekmece kazası emlâkini tahrire memur oldu. Avdetinde Sadaret Mektubî Kalemine devam etdi. 1858 [1275 H.] de Meclisi Tanzimat Kalemine nakledildi.

Şam vak'asında Füad [Paşa] nın maiyetinde kitabet hizmetiyle Şam'a gitdi. 1861 [17 Zilkide 1277] de Hariciye mektubculuğuna tâyin olundu. Şam'dan avdetine kadar mektubculuk vekâletle idare etdirildi.

Şam'da arkadaşı olan Şirvanî Zâde Rüşdî [Paşa] nın, Maliye Nâzırlığında 1867 [22 Cümadelâhire 1284] de Maliye mektubculuğuna, 1868 [27 Rebiulevvel 1285] de "10000" kuruş maaşla Maliye Nezareti muavinliğine, 1869 [22 Zilhicce 1285] de — yine o maaşla — Sadaret mektubculuğuna, Rüşdî [Paşa] nın nâzırlığında Divanı Ahkâmı Adliye âzalığına, onun sadaretinde 1873 [11 Rebiulevvel 1290] de — ikinci defa — Sadaret mektubculuğuna, 1873 [6 Şaban 1290] de "25000" kuruş maaş ve rütbei balâ ile Sadaret müsteşarlığına nasbedildi. Rüşdî [Paşa] nın infisalinden birkaç gün sonra 1874 [5 Muharrem 1291] de azlolundu.

Mazuliyeti hengâmında pek ziyade zarurete oğradığı haber verilmesi üzerine — kabul ederse diğer bir zat içün arzolunan — Bosna kapu kethudalığına tâyin

---

[1] Resmi tercemei halinde böyledir. Fatin, tezkiresinde 1240 olarak kaydedilmişdir

etdireceğini Mabeyn başkâtibi Âtıf [Bey], bilvasıta bildirmiş, o da memnuniyetle kabul etmiş olduğundan 1874 [17 Şevval 1291] de "9430" kuruş maaşla kapu kethudalığına tâyin kılındı. 1876 [Zilhicce 1292] da Mahkemei Temyiz âzalığına, 1876 [19 Receb 1293] da ilâveten Adliye mektubculuğuna, 1876 [19 Receb 1293] da "15000" kuruş maaşla Divanı Hümayun amedciliğine, 1885 [17 Zilkide 1302] de "25000" kuruş maaşla — ikinci defa — Sadaret müsteşarlığına tâyin olundu.

Birinci rütbe Mecidî, ikinci rütbe Osmanî nişanlarını, altun ve gümüş imtiyaz madalyalarını ihraz eyledi.

Said [Paşa], Başvekil iken 1882 [1299 H.] de tercemi haline şöyle yazmışdır :

"Müstakim ve emin ve rabıtalu bir memur olduğuna şehadet kılınur."

1890 [10 Safer 1308] da vefat etdi. Ümmi Sinan dergâhı haziresine defnolundu.

*
* *

Lâtif, zarif bir zat idi. Hüsni hizmetiyle ve bilhassa envaı lâtaif ve zaraif ile — hemmeşrebi olan — Füad [Paşa] nın teveccühünü kazanarak meclisi tanzimat kalemi kâtibliğinden hariciye mektubculuğu gibi mühim bir memuriyete def'aten irtika eyledi.

O, ikinci defa Sadaret müsteşarı iken amedci bulunan esbak Şûrayı Devlet Reisi Tevfik [Paşa] söylemişdi: Şam'da resmî meşagilden âzade oldukca Paşanın hususî meclisinde — kavlen ve fiilen — cereyan eden lâtaifi safa bahşayı ve eğlenceleri nakletdikden sonra "Ya biz, nasıl çatdık" demiş.

Füad Paşanın himmetiyle müderrislikden vezarete taali eden Şirvanî Zâde Rüşdî [Paşa] da sadarete gelince — Şamda sebkeden arkadaşlık sebebiyle — Şefkatî [Efendi] yi Babıâli'nin en büyük memuriyetlerinden olan Sadaret müsteşarlığına tâyin ettirdi.

Lâtafeti tab'ına şehadet eden hâdisatdandır ki âmedcilikde bulunduğu esnada Sadrıâzam Said [Paşa] maruzatı imza ederken — mütadı vechile — tezkirelerin yazısına, harflerin büyüklük ve küçüklüğüne, noktaların eksikliğine, yahud fazlalığına ilişerek ikide bir tashihini emretdiğinden Şefkatî [Efendi], odasına avdetle tashih eder ve gidüb gelme tekerrür eylermiş. Bir gün tahammülü yanarak Paşaya "Pek ziyade tazyik buyuruyorsunuz, tahammül edemiyorum. Müsaade buyurunuz, bozacı Arnavudlar gibi belime tahtadan bir önlük takayım, gözlerine kalem, kalemtıraş, mürekkeb, rik gibi yazı edevatı koyayım. Tashih emredildikce — odaya gidüb gelmeğe lüzum kalmaksızın — huzurı samilerinde önlükden icab eden âleti çıkarub evamiri seniyelerini infaz edeyim" demişdir. Said Paşa, bu sözden zevklenerek iz'acdan vaz geçmişdir.

Füad [Paşa], gayet kıymetdar bir yüzük almış. Nezdinde bulunanlara göstererek içinde sinek denilen leke olmasa daha kıymetli olacağını söyledikden son-

ra Şefkatî [Efendi] ye "Sen de böyle bir yüzük alır mısın?" der. O da "Eman efendim, nasıl alayım, kulunuz alsam alsam içindeki sineği alabilirim" cevabını vererek hüzzarı neşveyab eder.

Âsarı bediasiyle musikiyi ihya eden Hammamî Zâde İsmail Dede [Efendi] merhumun en değerli şakirdlerinden Eyyubî Mehmed [Bey] in refakatinde — kapu kethudalıkda vefat eden — Hoca Faik [Efendi] ve Zekâi Dede [Efendi] ile birlikde — mahalleleri olan — Eyub'dan dede merhumun Ahurkapu'daki evine gider, musiki meşk ederlerdi. Son zemanlarında da bazı ehibbasına güzel besteler, şarkılar okuduğunu dinliyenler nakletdiler.

Mütedeyyin, hayre mail, vazifesinde müstakim ve mütemen idi. Her ay başı cuma günleri Topkapu, Edirnekapusu ve havalisi gibi fükara yatağı olan mahallelere giderek bakkal dükkânına girer, muhtarı celb ile, eytam, eramil, malûlin ve muhtacini tahkik etdikden sonra defterdeki borclarını sildirir, evlerine erzak gönderirimiş. Bakkal da, muhtar da, mütena'im olanlarda bu hayır sahibinin hüviyyetini bilemezlermiş.

Damadı — esbak harbiye nazırı — merhum Ferid [Paşa] nın bana ariyeten tevdi etdiği mecmuada ve perakende evrakda hayli manzumesi mukayyeddir. Mizahâmiz manzumeleri, ciddîlere galibdir.

Büyük oğlu merhum Muhyiddin [Bey], mebadii şebabde Sadaret Mektubî Kaleminde refakat etdiğimiz esnada babasının — bulabildiği — beş on parça nazmını bir deftere kaydetmiş, bana göstermiş idi. Aradan yıllar geçdikden sonra keyfiyeti Ferid [Paşa] ya nakletdiğimde "O defter budur" diye küçük bir defter irae etmişdir. Şam ve Cebeli lübnan hâdisatına müteallik muhabere evrakını Şefkatî [Efendi], bizzat tebyiz ve hıfzetmişdir ki bunu da Ferid [Paşa] da gördüm.

Küçük oğlu Nurüddin Şefkatî [Bey], babasının letâfeti tab'ına varis ve tiyatrocular arasında — etvar ve güftariyle — inşirahı bale baisdir.

***

GAZEL

İzzet, cihanda renciși dildardır bana
Âlem nevaziş etse de âzardır bana
Ben ol halili şahidi aşkım ki dehrde
Düşsem de narı mihnete gülzardır bana
Etmez metaı aşka veren varını zarar
Saçsam nukudı eşkimi hep kârdır bana
Birdir hezarı gülşeni mihnetle halim âh
Dehrin meram goncesi pürhardır bana

Cânân gönülde yakdı ki bir suzi aşk eğer
Bu suzi aşka yanmaz isem ârdır bana
Giryem şerabü kebab ciğer, sine sazkâr
Hemdem bezmde Şefkatii zardır bana

İzmir 1269

*
* *

ESKİ BİR MISRAI TERBİ[1]

Kaçma mecburundan ey âhuyi vahşi ülfet et
Gayri bu bigânelikden geç vefayı âdet et
Bezme gel sermesti hicrin neşeyabı vuslat et
Şarkı söyle, raksa çık, sâkilik eyle suhbet et

Sevdiğim bağı melâhat içre bir güldestesin
Can fida etse hezar âşık sana şayestesin
Hub sadâ, nazük miyan, şirin zeban, nevrestesin
Şarkı söyle . . . .

Lem'a sazı merhamet ol ey mehi burci vefa
Pek harabı aşkınım etme bana cevrü cefa
Eyleyim dört üstüne sayende bir zevku safa
Şarkı söyle . . . .

Gönlüm ey Leylii gülruh hüsnünün mecnunudur
Şefkatii zar ise her tavrının meftunudur
Hasılı senden reca şu mısraın mazmunudur
Şarkı söyle, raksa çık, sâkilik eyle suhbet et

*
* *

Zevrakı bahtim tutub bahri emelde furtuna
Hayf kim bu rüzgâr atdı beni tundan tuna
Çağlayan veş giryei çeşmim akardı bir zeman
Şimdi yer gök doldu cuş etdikce manendi Tuna
Piçütabı zülfi dilberde dolaşma ey gönül
Gamzesi ağâh olur ise gidersin tantuna
Feyz alunmış yare teslimi giriban eyliyen

[1] Birinci kıt'asını en meşhur ustadlardan Haşim [Bey] merhum, bestenigâr mekamından şarkı olarak pek nefis suretde bestelenmişdir

İşte bu yüzden tefevvuk etmiş entari tona
Sevdiğim Rum dilberin ağyare bildirmiş rakib
Razı aşkım eylemiş ifşa Hiristo, Anton'a
Kalmamış giryernden özke bir akar su dehrde
Sevdiğim çekmiş senin de bahrı ihsanın tuna
Kande görsem yarı ardınca gider tin tin rakib
Şefkatî canın sıkılmaz mı şu kâfir tintona

ŞEKİB

Tokadî Zâde Şekib'in — talebim üzerine — gönderdiği tercemei halini aynen nakletdim :

"Şuaradan Tokadî Zâde Mehmed Nurî [Efendi] nin oğluyum. İzmirliyim. 1871 [12 Haziran 1287] de doğdum.

Mektebi Rüşdî'den şehadetnâme aldıkdan sonra birkaç mâruf muallimden ve esbak müfti ve meb'us Mehmed Said[1], Şeyh Zâde Ali Haydar ve Leblebici Zâde Hafız Tevfik [Efendiler] den Arabca, Acemce taallüm etdim. Hıristiyan bir muallimden de hikmet, kimya, tarihi tabiî dersleri aldım. Büyük babamın büyük babası Tokat'lıdır.

İstanbul, İzmir gazeteleriyle risalelerinde ve bilhassa Mahfil, Serveti Fünun, İctihad'da manzum, mensur eserlerim ve Farisî manzumelerim vardır. "Şulei Edeb", "Zılâl" isminde iki risalei mevkute de neşretdim.

Memuriyetle ve menfi sıfatiyle İzmir'de bulunan bir Efendinin[2] verdiği jurnal üzerine 1315 de üç beş zat ile beraber bairadei padişahi tevkif edilmişdim. İzmir Mevlevî şeyhi Nurüddin [Efendi] ile — cevval bir ateşparei zekâ olan — muharrir ve avukat Tevfik Nevzad, tabibi fazıl Taşlıoğlu Edhem ve kardeşi — fevkalâde zarafet ve meclis âralıkla müştehir — avukat Hasan ve — zemananın şühretli ediblerinden — Abdülhalim Memduh [Bey] leri ve beni meclisi idarei vilâyetde, sonra da adliye dairesinde mevkuf tutlular, birkaç günde ihtilâtdan men etdiler.

O tarihde Aydın valiliğinde bulunan Kâmil [Paşa] ile — Girid muhacirlerinin tavtin ve iaşesine nezaret vazifesiyle İzmir'e gönderilmiş olan — hademe feriki Tatar Şakir [Paşa] tarafından isticvab edildik. Birkaç gün sonra da Bitlis'e gönderildik.

---

[1] Tercemei hali 1629 uncu sahifededir.

[2] "İsmi mel'un mu nedir kaltebanın?"

Kâmil [Paşa] ile vali muavini Sami [Paşa] Zâde Hasan [Bey], bizi kurtarmak içün pek çok çalışmışlar, fakat muvaffak olamamışlardı.

Biz Bitlis'de iken vali bulunan Mecid [Efendi] den pek meşkûr sıyanetler, mürüvvetler görmüşdük. Eşrafı memleketin gösterdikleri hüsni muameleye, eyiliğe de minnetdar kalmışdık. İlânı meşrutiyetden bir müddet sonra Zabtiye Nezaretine getirilen ve kıdemli menfilerden olan Ferik Çerkes Ali [Paşa] o sırada Bitlis kumandanı idi, hakkımızda inayetler ibzal ediyordu. Muahharen vali vekâletini de deruhde etmiş ve hakkımızda daha büyük eyilikler ibraz eylemişdir. Bitlis ümerayı askeriyesinden bulunan İzmir'li Miralay İsmail [Bey] in de namını lisanı tekrim ve şükran ile yâdetmek muazzez bir vazifemdir.

Edhem ve Nevzad [Bey] lerle bir gün Kızılmescid mahallesinin tarafımızdan isticar edilmiş üç odalı bir evinde sobanın başına geçmiş, derin bir yeis içinde konuşmağa başlamış idik. Abdülhalim Memduh da yanımıza geldikden sonra Sadarete, Dahiliye Nezaretine ve Mabeyn Başkitabetiyle Padişaha telgrafla müracaatı kararlaşdırdık. Şu müsveddeyi tanzim etdik :

"Yesimiz son dereceye geldi. Hayatımız tehlükededir. Öldürülüyoruz. Cürmümüz nedir, kime müracaat edelim. Allah yok mudur?"

Telgrafımız, — memurların Ali [Paşa] dan aldıkları müsaade üzerine — çekilmişdi. Bir gün sonra bir jandarma geldi. Ali [Paşa] nın bizi telgrafhanede beklediğini söyledi. Sür'atle gitdik. Paşa, makinenin başında idi, Mabeyn ikinci kâtibi Şamlı İzzet [Paşa] ile muhabere ediyordu. "Öldürülüyoruz" dan maksad ne olduğu emri padişahî ile soruluyordu. "Bitlis'in havasiyle, suyile imtizac edemedik. Ailelerimizden aldığımız mektublar da sıhhatimizi ihlâl ediyor. Bu halde yaşıyamıyacağımız içün o sözü yazdık" tarzındaki cevabımız, İzzet [Paşa] ya bildirildi. İzzet [Paşa], Padişahın hakikî sebebi iştikâyı öğrenmek istediğini tebliğ etdi. Ali [Paşa], bizimle yeniden konuşdukdan sonra birinci cevabı tekrar etdi. İzzet [Paşa], Padişahın yine kani olmadığını "öldürülüyoruz" sözünün sebebi tahriri, vilâyetce malûm olmak lâzım geleceğini, bunun her halde beyanını söyledi. Ali [Paşa], başka bir sebeb mevcud olmadığını sureti kat'iyede izbar ve Bitlis'e muvasalatımızdan beri fena bir hareketimiz görülmediğini de iş'ar etdi. Bunun üzerine afve nailiyetimizin tebşirine ve memleketlerimize gönderilmek üzere mahfuzen mabeyne izamımıza dair bir telgraf daha alındı. Üzerimizden o ande boğucu bir kâbusun vahim tesiratı kalkdı.

Telgraf alınırken ben makine başında idim. "Mahfuzen" kelimesini iyice görmüşdüm. Ali [Paşa], bu kelimeyi "Mahzuzen" şekline koydukdan sonra telgrafı bize gösterdi. Hakkımızda bu suretle de bir eseri insaniyet ibraz etdi.

Zavallı Nurüddin [Efendi], ihtiyatkârlığı sebebiyle telgrafa imza koymadığı içün on dört ay daha orada kalmışdı. Bu sebeble bizim meserretimiz tam değildi.

Bitlis'den ayrıldığımız gün Jandarma Kumandanı İzzet [Paşa], Miralay İsmail [Bey] ve zabitandan, eşrafdan, memurinden kırk kadar zat, bizi atlarla Rahve mevkiine kadar lûtfen teşyi etmişlerdi.

1316 senesi Martında karlı dağları aşarak Trabzon'a vâsıl olduk. Bir Osmanlı vapuru bizi Trabzon'dan aldı. Galata'ya çıkar çıkmaz liman dairesine, oradan da Yıldız sarayında şifre kâtibi Âsım [Bey] in odasına götürülmüşdük. Âsım [Bey], bizimle beş on dakika konuşdukdan sonra yanımızdan ayrıldı. Takriben yarım saat sonra gelerek İzmir'de nasıl yaşamamız lâzım geleceğine dair bir irade tebliğ etdi. 21 Nisan 1316 da —yine mahfuzen— İzmir'e getirildik. Yedi sekiz aylık bir mufarekatden sonra ailelerimize kavuşduk. Siyasî sabıkalılardan addedildiğimiz içün o tarihden meşrutiyetin ilânı zemanına kadar hayatımız pek ıztırablı bir suretde geçmişdir. Memduh, Avrupa'ya kaçdı, birkaç sene sonra vefat etdi. Siyasî bir felâkete daha oğrıyan Nevzad da Adana'ya merbut Payas habishanesinde kendini kuyuya atarak kıymetli hayatına nihayet verdi. Nurüddin [Efendi] de İzmir'de rahmeti rahmana kavuşdu. Bitlis yolcularından bir ben sağım, bir de doktor Edhem berhayat. Bakalım Allahın afvi âlisine (!) evvelâ hangimiz nail olacağız.

Biz, evvelce bir cemiyet teşkil etmişdik. Avrupa'daki hürriyetperverlerin gazetelerini İzmir'e getirdir, buradan da Avrupa'ya para gönderirdik. Bu paralar tarafımızdan ve diğer bazı erbabı hamiyet taraflarından verilir, kıymetli arkadaşlarımızdan Yüzbaşı Doktor Galib [Bey[1]] İngiliz postahanesine tevdi ederdi. Nefyedildiğim sırada o gibi işlerle hiç alâkadar değildim. Yalnız hükûmeti hamidîyenin kuşkulandığı zevat ile ve bilhassa menfilerle daima hembezm olmakda idim.

İttihad erkânından maslûb Doktor Nâzım [Bey], Yakub Ağa namı müsteariyle İzmir'e geldiği zeman İttihad hükûmetinin nâzırlarından Milâs'lı Halil [Bey] in delâletiyle kendisini tanıdım. Beş on gün sonra hararetli, cüretli hürriyet tarafdarlarından Binbaşı Hüseyin [Bey] in idare etdiği mektebde gizlice İttihad Cemiyetine girdim.

1336 da Manisa'da intihab edilerek Meclisi Meb'usana dahil olmuşdum. Epiyce bir zeman sonra gayri şahsî sebeblerle fırkadan ayrıldım. Müstakil ve meclisin feshine kadar mevkiimde kaldım.

Pek genc iken İzmir Mektubî Kalemi müsevvidliğiyle Ticaret Mahkemesi zabıt kâtibliğinde, müteaddid komisyon âzalıklariyle hukuk, belediye, meclisi idarei vilâyet âzalığında da bulundum.

MATBU RİSALELERİM

"Neşidei Vicdan — manzum, mensur", "Derviş Sözleri — manzum", "Reşehat (1) — manzum", "Huzurı Hılkatde — manzum".

[1] Mahmud Esad [Efendi] nin kardeşi.

TABEDİLMEMİŞ RİSALELERİM

"Reşehat (2) — mensur", "Reşehat (3) — manzum", "Kalender Sözleri — manzum", "Yürek Yareleri — manzum, mensur". "Tahliller, Tatbikler — Bazı âsarı edebiye üzerinde tahlilât ve meani, beyan, bedi tatbikatı".

"Al Birini Vur Ötekine" — mensur, iki perdelik komedi".

***

İzmir Emlâk ve Eytam Bankası memurlarından oğlu Nâsır'ın vefatını henüz haber almadan 6 Teşrinievvel 1932 [6 Cümadelâhire 1351] Perşembe sabahı bindiği tramvayda bir ecnebi "başın sağ olsun" demesiyle Şekib, "böyle baş kopsun" diye mukabelede bulunur. Müteakiben — daima arkadaşlariyle buluşduğu — kıraathaneye gider. Arkadaşlarından biri, "Ne bu teessürün üstad, sende tabanca varmış, ver şunu" der. Şekib, "Umduğunuzu yapacak adem ben değilim" cevabını verir. Yanındakilerden biraz uzaklaşır. Cebindeki tabancayı çıkarub kalbinin üstüne ateş eder. Yüzüstü yere düşer. İki yumruğunu sıkarak yirmi beş dakika sonra hayata veda eder. Büyük alay tertib olunarak oğuliyle beraber kaldırılub Soğukkuyu kabristanına defnedildi.

***

Şekib içün İzmir'de "Hizmet" gazetesinin neşredeceği fevkalâde nüshaya dercolunmak üzere bir makale istenildi. Aşağıdaki satırları yazdım. Gazetede intişar etdi. Bedbaht şairin arkadaşlarından Hüseyin Avni[1] de bir kitab neşretdi. Makalem onda da mündericdir.

---

[1] Tercemei hali 143 üncü sahifededir.

ŞEKİB

Bazı müstesna insanlar vardır ki ziyaları yalnız ailelerini, yahud yalnız dostlarını değil, bütün vatandaşlarını müteellim eder. Zavallı Şekib o insanlardandır.

Hele gaybubetinin ne kadar feci suretde vâki olduğunu düşündükçe, insan bir şey düşünemiyecek hale geliyor.

Semerei hayatı olan evlâdını kaybedince hayatını maddeten ve mânen muhafaza edemiyeceğine hükmeylemesinin neticesi olarak fidayı hayat etmesi de bu bedbaht babanın tam şair olduğuna delâlet eder. Bir eseri nacizede "Şuuru tam olanlar, tam şair olamazlar" demişdim.

Şimdi ne söylense faidesizdir. "Çare ne böyle imiş hükmi kaza" demekden başka söyliyecek yokdur.

Nazmı kemalde emsaline nadir tesadüf olunan bu mutevazı şairin — son derece ihtiramkârane — yazdığı mektupları okurken kendimden sıkılırdım. Bir manzumesinde — kendi şiarı fazılânesini tarif edercesine "Tavazu perest ol düşme davaya — Habir iken görün bihaber gibi" demişdi. Bihakkın üstad olduğu halde kendini bizim gibi acezeye karşı şarkid mevkiinde tutardı. İran şairinin "Manendei makiyanı garra — yek beyza vü sad hezar dâva" beytiyle tavsif etdiği hodfuruşlar, Şekib'i edibin halü kalinden ibret almalıdırlar. Bu derdli şair ağlıyarak doğduğu gibi ağlıyarak yaşamağa, ağlıyarak ölmeğe azmetmiş ki her halinde, her halinde gamden, elemden başka şey görülmezdi. Hangi şiirine bakılsa hayatdan, kâinatdan muztarib olduğu görülürdü. Zaten onu şair eden ıstırabları idi. Bakınız ne diyor:

Ruha bir huzni sermedı geldi
Istırabımla hissim inceldi
Pür küdret likayı hilkatden
Istırabımla şair oldum ben.

Bir mektubunda "Kelâl içindeyim ve o kelâlin tesiri altında daima kusurluyum" demişdi. Ben de "Kelâlinizin mahiyetini bilmediğim için ne söylemek lâzım geleceğini de bilmiyorum. Aceba hangi ferd, âzadei derddir? Siz — isminizin muktezası olarak — bizden ziyade sâbir olmalısınız" demişdim. Fakat o, yine bildiğini okurdu. "Elemli sanihalar" unvanlı menzumeler yazar,

Bana bigânedir likayı behar
Aşinayım soluk hazanlarla.
Herkesin mateminde hıssem var
Ruhum ağlar hep ağlıyanlarla
Görülüyorken de bir ezayı nihan
Bulurum kalbi pür melâlimde
Ulu, zulmetli bir mezaristan
Hüznü var daima hayalimde

derdi. Ruhunu perişan eden ıstırabatı gûnagûnun tesiratiyle âfeti lisandan irtiraz etmiyerek tahatrü belâ derecesine "Çıkar feryadımız eflâke istimdad şeklinde — olur nazil semadan bin belâ imdad şekinde" beytı gibi korkunc sözler söylerdi. "Düşmem, düşemem dağdagai havfü recaye" yahud "Ruhumdaki isyanları teskin edemem ben — Rumal olamam süddei dergâhı rızaye" kabilinden de sözler söyleyince bittabi netice feci olur.

Perdei pindariyi üzerinden atmış, esrarı hilkate vâkıf olmuş gibi "Hilkatde terahhum nekadarmış bunu anlar — Bir kerre bakan sahai pür hunı seraye". demesine karşı da söylenecek söz varsa da biçare âdemin — müddeti hayatınca her şeyden incinmiş olan — ruhunu ben de incitmekden sakınırım.

Hayardan hoşnud olmıyan zavallı şair, "Son Asır Türk Şairleri"[1] namındaki eser için gönderdiği tercemei halinde Bitlise nefyinden ve avdetinden bahsederken "Bitlis yolcularından bir ben sağım, bir de doktor Edhem Bey berhayat... Bakalım Allahın afvı âlisine(!) evvlâ hangimiz nail olacağız" diyordu. Çünki onun nazarında yaşamak ceza, ölmek, afvidi. Allah kusurunu afvetsün.

Hüsni tab'ı gibi hüsni ahlâkı da — hüsni tab' ve hüsni ahlâk erbabı nezdinde — müsellem olan bu şairi fazılın şairliğine ve şiirlerine dair söz söylemeğe lüzum görmem. Zira o, öyle bir şair idi ki yalnız İzmir'de değil, bütün vatanımızda emsali maduddur. Dâvaya şahid lâzımsa eserleri meydandadır.

Pek sevdiğimiz ve sevildiğimiz Eşref merhuma hitaben söylediği bir menzumede "Şiire, şairliğe elhak şeref-âverdin sen — Kilki icaz ile çok hârika gösterdin sen" demişdi. Ben de Şekib merhuma aynı hitabda bulunmakla iktifa ederim.

Meşahiri şuaradan Üsküdarlı Talât merhum, hakkı hakiranemde lüzumundan fazla riayet gösteren kemalperverlerden olduğu için beni gördükçe "Dünyada pek o kadar lüzumu olmıyan kullarının ömrünü Rabbim sana versün" diye dua ederdi. Biz de Şekib merhum hakkında bu tarzda dua etseydik kabule mazhar olur muydu? Heyhat...

Böyle büyük bir şair kaybetdikleri için İzmir üdeba ve ahalii muhteremesini ve bilhassa biçare ailesini ve — mütevazı, kadirşinas, müeddeb bir muhibbi mükerremden mahrum olduğum için — nefsi naçizanemi tâziye ederim. "Hakteala ruhunu şad eylesün..."

İstanbul: 19/10/1932

***

Şekib merhumun, bu esere dercini arzu etdiği şiirleri :

NAT

Semavî bir nasibimdir hidayet, tutmadım bir yol
Bu vahdetgehde senden feyz alan şehrahdan başka
Hudaden sonra en ulvi tecelligâhısın Hakkın
Senin fevkında kim var hazreti Allahdan başka[2]

***

GAZEL

İhsanı ezel yes imiş erbabı zekâye
Takdiri huda rahatı vermiş humekaye
Bir şeyle teselli bulamaz her kim ederse

---

[1] Bu esere derc olunmak üzere İzmir şairlerinin tercemei hallerini göndermek suretiyle ibrazı himmet etmişdi.

[2] Bu Mısra

«قد جل عن سائر التشبيه مرتبة   اذ فوقه ليس الاالله فى العظم»

و

«لا يمكن الثناء كما كان حقه   بعد از خدا بزرك توى قصه مختصر»

natlarını andırıyor.

Dikkatle nazar şivei hunini kazaye
Bikaydii mutlakla sema sakinü sakit
Düşmem, düşemem dağdeğai havfü recaye
En canlı delilim bile bikudreti ikna
Bigâne kalır sanma lisanım "aceba" ye
Hilkatde terahhum nekadarmış bunu anlar
Bir kerre bakan sahai pürhuni seraye[1]
Bilmem bana kim gösterecek semti necatı[2]
Rehberlerimin hepsi esir oldu amaye
Manayi tehekkümle güler vechi meşiyet
Bakdıkca semavate çıkan bunce duaye[3]
Ruhumdaki isyanları teskin edemem ben
Rumal olamam süddei dergâhı rizaye
Binlerce düğüm var da İlâhi yüreğimde
İsal edecek yok beni bir ukdeküşaye
Ukbada da cari ise dünyadeki ahkâm
Cinnetle müsavi görürüm meyli bekaye
Ben aklı zaifimle bu şurişlere düşdüm[4]
Allah selâmet vere erbabı dehaye
Zencirini öp her delinin, gıbtamı arzet
"Oğrarsa saba rahın eğer" darı şifaye[5]

*
* *

ELEMLİ SANİHALAR

Neşveden devrolan hayatımda
Münkesir gamli sanihatımda
Rikkatim, şefkatimle nagâmım
Görünür aksi renki ilhamım

Bana bigânedir likayı behar
Herkesin mateminde hıssem var
Âşinayım soluk hezanlarla
Ruhum ağlar hep ağlayanlarla

---

[1] ثرا

[2] Kıt'ai natiyede söylediğin münci azam, semti necati göstermişdir. O münciden başka rehber aramak "esiri ama" olmakdan ileri gelir.

[3] A şair, her kesin her duası kabul olunsaydı âlemin hâli ne olurdu?

[4] Aklin kâvi olsaydı, şuriye düşmezdin.

[5] Kendim bile işitmek istemiyerek kemali teessürle söylerim ki: Oğradı, seni de feci bir akibete oğratdı.

"Kıt'ai natiye olsun şafiin" "Hak taalâ cürmüni af eylesin".

Gülüyorken de bir ezayı nihan
Ulu zulmetli bir mezaristan
Bulurum kalb pürmelâlimde
Hüsnü var daima hayalimde

Sözlerim yeis içinde aynı
Şu fecaat nüma sirişki hazin
Başka şey doğmıyor karihamdan
Sanki kandır sızar cerihamdan

Bence ilhama en güzel timsal
Şiire bir şey verir mi rengi melâl
Müteverrim, ümidsiz kızlar
Onların solgun ibtisamı gibi

Ruha bir hüzni sermedi geldi
Iztırabımla hissim inceledi
Pür küduret likay hilkatden
Iztırabımla şair oldum ben

ŞEM'Î

Şem'î, Konyalı'dır. "Konya vilâyeti Halkıyat ve Harsiyatı" isimli eserde 1198 de doğduğu gösteriliyor. Halbuki bir gazelinde Hicaz'e gitdiğinden bahsederken, "Elli beş, elli altı yaşında Huda etdi nasib" ve bir gazelinde de:

"Sene bin iki yüz kırk ikide Şem'î geda
Sebebi hac ile cinan iline eyle sefer"

diyor. 1242 de elli beş elli altı yaşında Hicaz'e gitdiği takdirde 1185, 1186 [1771, 1772 H.] de doğmuş olması icab ediyor.

Gencliğinde helvacılığa salik, bilâhare usta oldu. Âşıklığa heves ederek saz öğrendi, iştihar etdi.

"Konya Halkiyatı" nda "Okur, yazar değildir. Fakat ulemadan da geri kalmamışdır" deniliyor ve nazımlarında fursand [fürsat], mehenk [mehek], senem [sinem] gibi galat kelimeler göze çarpıyorsa da okur, yazar olmıyan bir âdemin "Ulemadan geri kalmaması, düzgün ve mânalı sözler söylemesi, bahusus aruzda hata etmemesi müstebad görünür.

Yine o eserde "Şem'î, lâübali meşreb idi. Deveci elbisesiyle gezer, üste başe ehemmiyet vermezdi. Birkaç defa İstanbul'a gitmişdi. Saz ve sözdeki kemâli bilâhare saraya aksetdi. Padişah huzurunda bir saz meclisi tertib olundu. Padişah ziyadesiyle memnun olmuş ve Şem'î'ye İstanbul'da kalmasını teklif etmiş idi. Fakat o, kabul etmedi. Nihayet çarşı ağalığı tevcih edilerek Konya'ya gönderildi. Uzun müddet bu vazife uhdesinde kaldı" deniliyor.

Şem'î, bir gazelinde "Şab iken elfazını Sultan Selim Han dinledi" demesine göre "Konya Halkiyat" ında bahsolunan padişahın, Üçüncü Sultan Selim olduğu ve genc iken ona saz çaldığı anlaşılıyor.

Bir gazelinde altmış yaşında teehhül etdiğini söyliyor. "Yeter evlendiğin" demesi, o teehhülün ilk defa olmadığını gösteriyor.

"Razıyım her ne ederse bana servi semenim
Tıgı cevri ile sad pare kılursa bedenim"

matlalı gazeli meşhur, Şem'î'nin matbu divanında ve "Konya Halkiyatı" nda münderic ise de o gazel, eski şairlerden Pizrenli Şem'î'nindir ve Hasan Çelebi tezkiresinde mukayyeddir. Fatin de, tezkiresinde bundan bahsetmişdir. Esasen "Gözü-

mün yaşı gibi çıkdı gözümden dünya" mısraını ihtiva eden o gazel ile Konya'lı "Şem'î"nin gazelleri arasında fark vardır.

Hicrî 1255 [1839] da "57" yaşında vefat eylediği "Konya Halkiyatı" nda muharrer ise de — yukarıda söylendiği vechile — "60" yaşında evlendiğini Şem'î haber vermekde olduğundan yaşına aid malûmat doğru değildir.

"Fatin Tezkiresi" nde "Konya ehalisinden ve tarikati Mevlevîye müntesiblerinden olub helva füruşluk ile imrarı sinin etmekde iken" hicrî 1257 [1841] de vefat eylediği beyan olunuyor. "Sicilli Osmanî" de vefatının "1157" senesi olarak gösterilmesi mürettib sehvidir.

Tarikati Mevlevîye'ye mensubiyeti "Mevlevîyim mevlevîyim pirimiz Mollayı Rum" mısraı gibi bazı nazımlarından müsteban oluyor.

"Felâtunı zeman biçare Şem'î kadrin anlanmaz
Bekaye rıhletinden sonra derler Hazreti Şem'î"

beyiti ile hayatında kadrinin takdir edilmediğini anlatıyor. Kendini "Felâtunı zeman" addederek Felâtuna lâyık riayet görmediğini göstermek istiyorsa istihkakından fazla takdir olunmak gibi beyhude bir ümidde bulunmuşdur.

Fakat eslâf ve muasırîninden niçe kıymetli şairin divanları bir kerre bile tab' olunmadığı halde kendi divanının dört beş senede dört defa basılması — bizim diyarın haline göre — pek büyük mazhariyetdir ki ümid etdiği takdir ve tevkir, bu mazhariyetle hâsıl olmuşdur.

Matbu divanlarının üçünü Üniversite kütübhanesinde gördüm :

1 — İbrahim Efendi tezgâhında biyaz kâğıda 1290 da.

2 — Yine o tezgâhda sarı kâğıda 1291 de basılmışdır. "Vâsıf" yazısiyledir.

3 — Sarı kâğıda basılmışdır. Basıldığı sene ve matbaası gösterilmemiş ise de bunun da İbrahim tezgâhında tab' edilmiş olması melhuzdur.

4 — Kütübhanemdedir. Mercan'da Pasdırmacı Hanında İbrahim Efendi tezgâhında 1287 de basılmışdır. Dördü de taş basmasıdır. İmlâları hatalıdır. Bu dört İbrahim'in bir kişiden ibaret olduğu şübhesizdir.

***

GAZEL

Vâsıl olmaz kimse Hakka cümleden dûr olmadan
Kenz açılmaz çün gönülde tâ ki pürnur olmadan
Sür çıkar ağyarı dilden ta tecelli ide Hak
Padişah konmaz saraye hane mamur olmadan
Mestolan mestane gelmiş tâ ezelden tâ ebed

İçdiler aşkın şerabın âbı engûr olmadan
Hak cemâli kâbesin kıldılar âşıklar tavaf
Yerde Kâbe gök yüzünde beyit mamur olmadan
Ârif olanın kelâmı gayriden gelmez veli
Pes انا الحق nice desün kişi mansur olmadan
Bir mühal sevdaye düşmüş ruzü şeb Şem'î müdam
Hakka vâsıl olmak ister halka menfur olmadan

***

Tuna gibi kimse bilmez başımı
Zem akar boz bulanık selim ben
Dört ırmak alınıyor gözüm yaşını
Şat, Murad, Ceyhun nehri neyleyim ben

Benim bağımda var lâle, gül, sünbül
Seyrane gelenler halleder müşkül
Cennet bağçesinden koparmadım gül
Uzatmadım payım çekem elim ben

Daim ağyar ile işim savaşdır
Yareliyim kûyi yare dolaşdır
Hızır bana âbı hayat ulaşdır
Kuşei vahdetde teşne dilim ben

Çokdan beru arzularım dostumu
Dost yoluna fida etdim postumu
Gelen geçen ko çiğnesün üstümü
Dosta gider doğru tozlu yolum ben

Mahlâsım Şem'î'dir bilâdım Konya
Bir kenar sahrada olmuşum peyda
Bizim bağa girmez bülbüli şeyda
Kimse bilmez ne buy verir gülüm ben

ŞEM'Î

Mehmed Şem'î [Efendi], bir mecmuaya[1] aynen şu sözleri yazmışdır:

"Tezkiretüşşüara mürettibi Fatin [Efendi] nin tercemei ahvalimizi mübeyyin matlûbu olub kaleme alınan suretidir":

SEYYİD ŞEM'Î

"Sadatı meşayihden 827 tarihinde Meraş'da medfun olan Kirmanî Seyyid Nimetullahı Veli ahfadından olub Meraş kasabasında Divanlı nam mahallede 1223 senesi Rebiulevvelinin 12 nci Çarşamba günü Elhac Mehmed Memiş nam merdi salihin sulbünden tevellüd ve tahsili melekei ulûma tesaud birle 1241 zilkidesinde Asitanei aliyyeye muvasalat ve Mahmud Paşayı Veli mahkemesi kitabetine müdavemet ve 1245 de iki sene İzmir'de hidematı şer'iye, 47 de yirmi iki mah Ödemiş, 49 Rebiulevvelinde dört mah Tophanei Âmire niyabetleriyle dilşad ve zâdei tabıları olan "Lûtf ile damad oldu Şem'î, Meşreb zâdeye 1249" tarihi mantukunca Meşreb zâde Ali Faik Efendiye damad ve Edirne ruu'siyle bermurad ve beynelûlema "Meşreb zâde damadı" namiyle ziyayı şem'i ikbali müzdad olarak on bir mah Kayseriye ve üç buçuk sene İzmir'de maiyeti müşarünileyhde müstahdem, 55 Rebiulevvelinde on yedi ay Karahisarısahib niyabetiyle hurrem, 57 Şabanında on altı mah büyük kayını pederi Meşreb zâde Abdurrahman Efendi merhumun Rumeli Kadıaskerliğinde tezkirecilik ve bilâdı devriyeden meskatı resi olan Meraş mevleviyeti ile mükerrem, 58 Cümadelûlâsında yirmi iki ay Mihalic niyabetine tâyin, 61 Rebiulâhirinde Siroz niyabetinde sîmah temkin ve 64 Cümadelûlâsında on beş buçuk mah Kütahya hükûmetiyle begâm ve elyevm Deraliye'de hanesinde davatı hayriyei padişahiye devam etmekdedir.

1 Recb 1266 da sâniyen Siroz niyabetine tâyin olmuşdur[2]".

1852 [1268 H.] de Siroz'dan münfasılan İstanbul'a geldiğinde emvali eytam müdirliğine nasbolundu. Muhtelif tarihlerde Selânik ve Manisa niyabetlerinde, Sadreyn müsteşarlığında, Meclisi Evkaf riyaseti inzımamiyle Evkaf müfettişliğinde, Ticaret müftiliğinde, Tedkikatı şer'iye âzalığı inzımamiyle intihabı hukkâmı şer'iye ve kur'a ve idarei emvali eytam meclisleri riyasetlerinde bulundu.

---

[1] Sabık Arnavudluk sefiri muhterem Âli'nin kütübhanesindedir.

[2] Fatin, bu satırları yazmıyarak mücmelen malûmat vermişdir.

Pâyesi tedricen terakki ederek 1869 [1286 H.] da —Hasan Fehmi [Efendi] nin meşihatinde Anadolu kadıaskerliği pâyesi ve 1875 [1292 H.] de bilfiil Anadolu kadıaskerliği tevcih olundu. Rumeli kadıaskeri Sıddık [Bey] in[1] hastalığı esnasında 1878 [Muharrem 1295] de vekâletine tâyin kılındı.

1883 [1299 Zilkidesinin 14 üncü gecesi] vefat etdi. Üsküdar'da Atik Valide camii haziresine defnolundu.

« اعارالحدایق » unvanlı bir eseri vardır, Osmanlı Padişahlarının üçer dörder satırlık tercemei halleriyle Sadrıâzamların, Şeyhülislâmların ve kapdanların isimlerini ve nasıbları tarihini havidir. Müref teli Abdullah Hulûsi'nin talik yazısı ile küçük kıt'ada 1267 de basılmışdır.

Bu eser, yine o sene « اعارالتوارخ » namiyle ve Meclisi Maarif âzasından Mehmed Ataullah'ın talik yazısiyle büyükce kıt'ada tab'olunmuşdur.

"İlâveli اعارالتوارخ maazeyl" ismiyle ve "Sahib kalem Efşar" ın talik yazısiyle 1295 de de basılmışdır ki bu, diğerlerinden mufassaldır. Enbiyayı izam ve mülûki islâm ile sadrıâzamların, şeyhülislâmların seraskerlerin, kapudanların, nükabayı eşrafın, kadıaskerlerin, İstanbul kadılarının ve Evkaf müfettişlerinin isimlerini ve nasıbları tarihini muhtevidir.

Yukarıda bahsolunan mecmuada Şem'î [Efendi] nin birkaç gazeli, velâdet, vefat ve memuriyetler içün söylediği tarihler ile diğer zevatın tarih ve manzumeleri münderiedir.

Fatin tezkiresinde merhumu "şairi şiir âra" diye tavsif ediyorsa da bu tavsifde musıb olduğunu isbat edebilecek bir şiiri dilâra değil, bir nazmı hoş edâ bile görülememişdir.

GAZEL[2]

O mahın tal'atından mihri tâban haclet etmişdir
Leyali de anınçün ihtiyarı uzlet etmişdir
Niyazı dam ile sayd oldu ol ahumeniş emma
Gönül deşti şikâre celb içün çok himmet etmişdir
Derunun şerha şerha eyliyenler nakşı hatem veş
Mihengâhı cihanda kesbi namı şühret etmişdir
Karini iltifatı yâr ile mağrur olan elbet
Emel arzile küstahane tavra cür'et etmişdir
Niçe uşşakı neyli lûtfı vasliyle edüb ihya
Bizi bir nim nigâhı itibare hasret etmişdir

---

[1] Tercemei hali 1701 inci sahifededir.
[2] Şeyhulislâm Ârif Hikmet [Bey] e naziredir.

Havayı aşk ile suzu güdaz olduğiçün bari
Beher şeb besme şem'î zineti cemiyet etmişdir

19 Rebiulâhir 1266

*
**

Şeyhülislâm Hasan Fehmi [Efendi] hakkında :

Bir beyannameyi nazmetdi kalem — Okuyanlar bile ahvali temam
Geçirüb iki yeni fevkımıza — Bize gadreyledi şeyhülislâm
Pek zayıf olduğumu fehmederek — Zulm ile cevrini etdi itmam
Elli yıl eskimiş iken payem — Dört beş ay pâye alan oldu bekâm
Kıdemim böyle iken lâyık mı — Buna razımı olur Rabbi enam
Hakkımızda gözedirken ihsan — Cevrü hüzün ile olunduk ikram
Bu cihetle bize çok gadretdi — Aceba böyle midir şanı mekam

ŞEMS

Seyyid Osman Şems [Efendi], Esham Kalemi hulefasından ve tarikı Nakşbendî ricalinden münzevi Seyyid Mehmed Emin [Efendi] nin[1] oğludur. 1813 de [1229 senesi Rebiulâhirinin birinci Çarşamba gecesi] İstanbul'da Hocapaşa mahallesinde doğdu.

Gençliğinde — evinin civarında oturan — Meşayihi Nakşbendîyeden İsmail [Efendi] ye mürid oldu. Onun 1839 [1255 H.] da irtihali üzerine yeniden seyrü sülûke başladı. Sofiyi meşhur Kuşadalı İbrahim [Efendi] قدس سره ye biat ve tarikı Halvetîde ihrazı menzilet eyledi. Yedi sene sonra o azizi mükerremin de intikali üzerine tarikati Kadirîye ve Üveysîye ricalinden Şeyh Abdürrahîmi Ünyevî قدس سره ye[2] intisab etdi. 1849 [1266 H.] de irşade mezun oldu.

Hazreti Şems, "Fatin Tezkiresi" nde "Osman Nurî" ismiyle mukayyeddir. Orada "Sehim Kalemine müdavemetle muahharen tarikkati aliyei Üveysîye'ye sülûk ederek 1261 de Bezastan'da vâki Mubayaa Kitabetine tâyin kılınmışdır" deniliyor.

Kütübhanemde — bazı sahifeleri, şair Manastır'lı Faik [Bey[3]] tarafından yazıldığı melhuz olan — "223" numaralı mecmuadaki bazı gazellerin başında "Bedestanî Osman Nurî" namı muharrerdir ki "Bedestanî" denilmesi, Bezastan'da mubayaa kitabetinde bulunmasından kinaye olmalıdır.

Sadrı esbak Âli [Paşa] ile Divanı Hümayun kaleminde refakat eylediklerini — Paşanın Mercan'daki camiinin yarım asra karib imamet ve hitabetinde bulunmuş olan — hattatinden ve Şems'in iltifat didelerinden Hoca Hasan Tahsin [Efendi] merhum söylerdi. Hazreti Şems'in ehibbayı kadimesinden Esbak Dahiliye Müsteşarı Celâl [Bey] merhumun hafidi Ali Füad [Bey] dedi ki :

---

[1] Yirmi üç sene inziva ve "83" yaşında irtihal eyledi. Üsküdar'da Karacaahmed'de medfundur. Mezar taşındaki kitabe:

"Validim Seyyid Muhammed Müştehir Hacc Emin	İnzivada göçdü oldu cayı firdevsi berin
Geldi nüh takı felekden fevtine tarih Şems	Müntehayi sidre oldu menzili ruhi emin"

Esham kalemi hulefasından ve tarikı nakşbendîye ricalinden Derviş Osman Şems Efendinin pederi münzevi Emin Efendi merhumun ruhı şerifi içün elfatiha 1277".

Validesi 1291 de vefat etmişdir.

[2] Aksaray'da muhterik Kara Mehmed Paşa camii haziresinde medfun iken inkılâbdan sonra yolun tesviyesinde kemikleri ve mezar taşı o civarda Pertev Niyal Valide Sultan camii haziresine defnolundu.

[3] Tercemei hali 356 ncı sahifededir.

"Osman Şems [Efendi] Âli [Paşa] ile Divan kaleminde bulunmadı. Hocapaşa mahallesinde komşuluk etdiler. Paşa, divanda iken efendi, maliyede idi. Âli [Paşa] "Osman Efendi, sen maliyeyi terk et. Babıâli'ye devam et, tefeyyüz edersin. Maliye aklâmı, esnaf yeridir" diyerek Babıâli'ye devam içün teşvik eylediğini kendinden işitdim. Seyrü sülük devresi olduğundan Babıâli'ye değil, beyti liye gitmekden bile mütevakki idi. Hattâ Âli [Paşa] ilk Hariciye nâzırlığında bir gün Hocapaşa caddesinden atla ve debdebe ile geçdiği esnade tesadüf etmekle atın başını çekerek "Osman Efendi değil misiniz?" der. Müsbet cevab alınca, "Osman Efendi birader, bizi unutdunuz. Bu, hukuk perverliğe yakışır mı? Mutlaka beklerim" diyerek konağına davet eder. Efendi, söz verdiğinden bir gün konağa gidüb sokak kapusundan içeri girer, müteakiben döner. Bedestande hacegi değildi. Darbhanenin arayıcı başılık hizmetinde idi. Bu hizmetden evvel bir müddet Sirkeci'de tütüncü dükkânı açdı. Dükkân, urefa ve zurefaye mecma oldu. Pek sahi ve kerim olduğundan ehibbasına ve gelen geçen fükaraye badiheva tütün vermek ve sair suretle ikram etmek yüzünden sermayeyi tüketdi. Bir gün bir Bektaşi dervişi gelüb çubuğuna tütün doldurmasını söyler. Efendi, çubukdan başka tütün kesesini de doldurur. Derviş, dükkânın ne vakit açıldığını sorub iki üç ay evvel açıldığı cevabını almasiyle "Dükkânı üç ayda kapadırsan zararla kapatırsın. Altı ayda kapadırsan sermayeyi tüketersin. Bir sene devam edersen sermayen kadar borca girersin" der. Efendi, "Hakikaten altı ayda sermayeyi tüketdik" dedi.

1861 [1277 H.] de Hersekli Ârif Hikmet'in[1] evinde toplanan ve bir sene devam eden encümeni şuarade bulunur ve diğer âza gibi şiirler söylerdi.

1883 [1300 H.] de Bursa'ya gitdi. On sekiz gün sonra avdetle —bilâhare istihlaf eylediği— Mehmed İzzi [Efendi] nin[2] Üsküdar'da Debbağlar mahallesindeki evinde on sekiz gün kaldı. Tekrar Bursa'ya giderek bir müddet sonra döndü.

Bursa'dan Ali Füad [Bey] e yazdığı 1 Zilhicce 1303 tarihli mektubda diyor ki:

"... Bursa seyaheti bahsine gelince ne zehabı devletleri gibi ihvanı basafanın harekâtı nabecasına mebni ve ne bütün bütün terki vatan etmek cihetine mübteni olmayub daileri daima zuhurata tebaiyetle imrarı zeman etmekde olduğum misillu bu defa dahi mübtelâ olduğum emrazı sadriyenin istişfası emrinde « سافروا تصحوا » emri nebevîsinin zuhuruna tâbi olarak Bursa şehri kadiminin bir köşesinde ittihazı neşimengâhı mekân ederek hem hali gariban olub el'an dahi bundan böyle olacak zuhurata ittibaa intizar etmekde olduğumdan tıpkı fermudei inayetnameleri vechile gerek ihvanı basafa daileri ve gerek zatı mealisimatı samileri suyı dervişaneme garibnevazane imalei nigâhı iltifat ile kadem rencidei teşrif olmak ser ber averdei sahai zuhûr olur ise :

---

[1] Tercemei hali 639 uncu sahifededir.

[2] Senelerce iltifat ve nevazişiyle müşerref olduğumuz İzzîyi Aziz Hazretlerinden başka — kendine karabeti sıhriyesi olan — Üsküdarda Canbazlar Kethudası Kükrî [Efendi] yi de istihlâf eylemişdir.

« از آمدت اگر خبر داشتمی   در رهگذرت گل و سمن کاشتمی »

beyiti teranesiyle istikbal edüb lüalii eşki şadgânemi gülâb efşanı güzergâhı rehneverdan kılarım."

Tarikı Kadirî'de "Enverî" namiyle tesis etdiği şubenin piri sânisi addolunarak kendine "Bâzülenver" denildi. Tekke şeyhi değildi, tekkesi yokdu. Üsküdar'da Debbağlar mahallesindeki küçük evinde erbabı istidadı irşad ederdi. Bursa'ya gidüb geldikden sonra Tunusbağı civarında müsteciren bir evde oturdu. Muahharen İhsaniye'de nakleylediği evde 1893 de [1311 Cümadelâhiresinin 18 inci Çarşanba gecesi] rahmeti ilâhiyeye kavuşdu. Karaca Ahmed kabristanına tevdi olundu[1].

Üsküdar'lı Tal'ât'ın söylediği tarih manzumesi :

"Şemsi devran mazharı feyzi tarikı kadirî
Eyleyince âlemi lâhute nagâh intikal
Matlaı şemsi hakikat, şeyhi ruşen dil idi
İnzivagâhın ziyaret eyliyen erbabı hal
Mürşidi feyyaz idi hem de sühan erbabına
Vahdete dair olan ebyatının emsali yok
Eyledi hoşnud ruhı pâki Abdülkadiri
Elli yıl seccadei irşadda oldu mukim
Suhbetinden feyz alanlar, ol Üveysî meşrebin
Etdiler kurbi ebüdderdade tevdii türab
Sırrını takdis ide her dem Hudavendi gafur
Rıhletinde mevlevî Tal'at dedi tarihini

Yani hem namı cenabı camii nazmı Huda
Çıkdı istikbale ervahı sufufı evliya
Nur akardı vechi pakinden göreydin daima
Etmemek kabil değildi ihtiyari inziva
Nazmü nesrin hırzıcan eylerdi eshabı nüha
Himmete dair olan gayet biriya
Bunca demler himmeti piranesin etdi reca
Eyledi telkini esrarı tariki kibriya
Oldular hep vasılı Hak, târiki hubbi siva
Na'şı pakin nakledüb baş üzre erbabı vefa
Eyliye kabrin metafı kudsiyan subbu mesa
Eyledi Osman Efendi azmi dergâhı beka"

*
* *

---

[1] Mezar taşındaki kitabe:

یاهو

"Ecillei ricali Kadiriye ve Üveysîyyeden esseyid eşşeyh Osman Nuriddin Şems Efendi قدس سره Hazretlerinin kabri şerifleridir.

Sinni şerifleri 82, tarihi velâdetleri gurre: rebiussani 1229 çarşamba, tarihi irtihalleri 12 Cümadelâhire 1311 çarşamba".

Aşağıdaki gazel — vasıyyeti üzerine — mermer levhaya hâk ve merkadin bir tarafına rabtedilmişdi. Büyük bir fırtınada düşüb kırıldığından kaldırılmış. Yalnız mezar taşı kalmışdır.

"Mezarın ravzai rıdvan bulurlar
İner gökden melekler şekli baran
Civarından geçen badı sabayı
Derunumda ciğer parem görenler
Olur mahşerde diller aşikâre
Safayı rüzgârından bu bağın
Gaminle yârı Şemsi subhı mahşer

İçinde çeşmini hayran bulurlar
Mezarın toprağında can bulurlar
Seherler buyı müşk efşan bulurlar
Birin tennur, birin püryan bulurlar
Benim gönlüm dolu peykân bulurlar
Gülünde yarei hicran bulurlar
Yine suzanü sergerdan bulurlar"

Hazreti Şems, zahiren ve batınen ümmetin ekâbirinden maduddur. Her halü hareketi sünneti seniyeye müstenid idi. Rahı Hakda ihraz eylediği mertebei ûlya, mülâkatile teşerrüf edenlerce malûmdur.

"Şemsi dilsuzun bilürsün kadrini ol demde kim
Hâkde kurbanı tigi aşk olub medfun olur"

buyuran o şemsi kemâlin, ulûvvi kadrini erbabı basiret, daima takdir ve cânü dilden tevkir etmişdir.

Emsâli kiramı gibi dizüstü otururdu. Suhbeti ârifanesinden her ferd, istidadına göre müstefid olurdu.

Âlemi edebiyatda da mekamı âlidir. Eş'arı bediasını — bilerek — tedkik edenler, şuaranın seramedanından olduğunu itiraf ederler.

"Şems" mahlâsını almasının sebebini :

"Pertevi zatından ey Şems etdiğimçün iktibas
Yadigâr aldım bu ismi Şemsii Tebriz'den"

beytinden istidlâl edenler varsa da "Şems" tarikat mahlâsı, yahud tarikatdeki mertebenin unvanıdır[1].

Az seyrek uzunca biyaz sakallı, yüzü uzunca, vücudü kemikli, uzun boylu idi. Fes üzerine yeşil sarık sarardı. Odasındaki kavuklukda Mevlevî sikkesine benziyen Kadirî sikkesi dururdu. Tabutuna o sikke kondu.

Büyük bir cild teşkil edecek kadar eş'arı vardır ki bir nüshası, halifei mükerremi İzzî [Efendi] de, diğer nüshası müridanının mümtazlarından Baytar Miralayı İbrahim [Bey] merhumda[2] idi. Bende de hayli eş'arı mevcuddur.

İzzî [Efendi] merhum, daima "Evlâdım Kemal Bey" diye hitab etdiği bu abdi âcize mükerreren "Divanı Azizi sen tab'etdireceksin, tashihlerine sen bakacaksın" dediği halde bilâhare sahibi divandan müsaade sadır olmadığını tarzı ârifanede imâ etdi. O kıymetli divan maatteessüf neşredilemedi.

Edebiyatı Farisîye'ye bihakkın vâkıf olduğu gibi Arab lisanındaki âsardan da hakkiyle istinbatı mâna ederdi. Hattâ Ziya [Paşa], "Osman Efendinin kerametine kâni olmam lâzım gelse kendinin Arabca okuduğunu bilen olmadığı halde hepimizden iyi Arabca bilmesinden dolayı kani olurum" dermiş.

Pek genc iken, hazretle müşerref olmak istedim. Delâletlerini reca etdiğim — yukarıda ismi geçen — Tahsin ve Bayezid müderrislerinden Haydar Fazıl [Efendi] lerin nasılsa ihmal göstermeleri, teşerrüfden mahrumiyetimi intac etmişdir. Mah-

---

[1] Halifeleri İzzî [Efendi], "Bedrüddin", Şükrî [Efendi] "Şihabüddin", Turşucu zade Sadüddin [Efendi] "Süheyl", Isparta'lı Hafız Bekir [Efendi], "Necmüddin" tarikat mahlâslarını haizdirler.

[2] Müeddeb, musaffa bir merdi muhterem idi. Şems Hazretlerinin yazıb kendine verdiği uzun bir manzumeyi bana ihda etmişdi. Allah, rahmet eylesün.

rumiyetimin asıl sebebi, güneşin nurundan istifaza içün başkalarının delâletine lüzum görüşümdür.

Kendinden menkul olduğuna göre gencliğinde bir gün tenha bir sokakdan geçerken karşıdan genc ve güzel bir hanım zuhûr ederek telâşla yüzünü örter. Efendi, bu afifane tavrı kalben takdir eder. Aradan hayli zeman geçdikden sonra ebeveyni evlenmek içün israr ederler. Bir kadınla izdivac etdirirler. Zifaf gecesi geline dikkat edince mukaddema gördüğü hanım olduğunu anlar. Bundan iki güzel kız doğar. Büyüğü evlendirilir, vaz'ı haml esnasında vefat eder[1]. Karnındaki çocuk, hayatda olduğundan defînden sonra mezarının başında iki gün âdem bekletilir. Bu feci hâdise, Efendiyi pek ziyade müteellim etdiğinden "Döne döne" redifli manzumeyi kemâli teessürle tanzim eder.

Küçük kızı da pek genc iken veremden vefat etdi[2]. Bu hanımların annesi, gayet huysuz olduğundan Efendinin valideynini izaca başladı. Tahammüle imkân kalmadığından tatlika mecburiyet hâsıl oldu. İkinci defa Zafranbolu'lu bir hanımla izdivac etdi[3]. Uzun müddet birlikde bulunarak hüsni ahlâkından memnun oldu. Vefatında fevkalâde eleme oğradı. İntikalinden bir iki sene evvel hizmetini gördürmek üzere müridlerinden birinin yaşlı annesini tahtı nikâha aldı.

Hazreti Şems, bazı ehibbasına, "Kalbimden maada her uzvum malûldür" demiş.

***

Gözü dünyamı görür âşıkı didar olanın
Dilberi sen gibi bir mahı dilâzar olanın
Gayre meyli olamaz aşkın ile yâr olanın
Yücedir rütbesi mihrinle hevadar olanın
Ayağı yer mi basar zülfüne ber dar olanın
Aşkü şevk ile verir cânü seri döne döne[4]

Narı aşkınla yanar şem'ai kâfur gibi
Saf eder sinesin âyinei billûr gibi
Cûş eder mevci dili mevci yemi nur gibi
Görünür banki انا الله ile mansur gibi

---

[1] İsmi "Fatma Servet" dir. 1276 da vefat etdi. Aziz

"Uçurdum andelibi bağı ömrüm Fatmam ey Şems
Ki murğı lânei bağı cinanü kasrı hur etdim"

diyor.

[2] İsmi "Emine" dir. 1280 de vefat etdi. "Mustafa Eşref" namındaki oğlu da 1297 de on dört yaşında veremden vefat etdi.

[3] İsmi "Ayşe" dir. O da 1297 de vefat etdi.

[4] Bu beyit, Edirneli Necati'nindir.

Tutuşur nieş'ali âhı şeceri tur gibi
Savrulur göklere her bir şereri döne döne

Sana dilbeste olan zülfi perişanın ile
Mest olur gerçi meyi lâli gül efşanın ile
Hun agaşte olur Hanceri müjgânın ile
Âkibet parelenür pencei hicranın ile
Saplanub sihi game âteşi suzanın ile
Lahti püryane döner tâ ciğeri döne döne

Her tecelli kim eder aşkı dil efruzi nigâr
İnleyüb bad açar lâlini gülbaği behar
Guyler girye edüb nara urur mürği hezar
Raks eder piri[1] felek vecd ile bisabrü karar
Kimi bisavtü hurufü kimi pür nalevü zar
Zikreder hakkı cihan zirü beri döne döne

Cezbei aşk ile bir âleme kıldımki hıram
Düşdü sermest gönül bezmine bibadevü cam
Çeşmime oldu hüveyda niçe merdanı kiram
Kimi yeysü kimi bedrü kimisi şemsi benam
Mevlevî gibi şebistanı mehabbetde müdam
Şeminin yanmada perveneleri döne döne

Âh kim gerdeşi dolabı cihan seyr nisab
Aksine devrile edüb yine gülabı serab
Etdi bu bağda bir servi revanım kümyab
Kıldı üftadei çahi çemenistanı türab
Mevci nalemden olub devrine zencir tınab
Delvi çeşmim dökülür eşki teri döne döne

Kıldı hasret beni serkeştevü mestane revan
Narı firkat dilime açdı niçe dağı nihan
Başdan başa olub zar tenim didei can
Görmeğe zülfi içinde ruhı cananı ıyan
Şems olub hem revişi mihrü mehi nur feşan
Seyreder çerh ile şamü seheri döne döne

*
**

[1] Diğer bir nüshada "misli" dir.

GAZEL

Görünür tabişi didar gönülden gönüle
Berk urur pertevi envar gönülden gönüle
Mütekabil iki miratı musaffaye âdil
Aks eder hâleti ahyar gönülden gönüle
Zakiri vâsıl eder hazreti mezkure temam
Nurı balâ revi ezkâr gönülden gönüle
Devri sahbavü surahivü piyale gibidir
Dökülür neşei esrar gönülen gönüle
Demi âhengi neyi şah ile mansure dönüb
Rabt olur suhbeti ebrar gönülen gönüle
Tarzu atvarı hamuşanede bisavtu huruf
Vahyolur mâniyi güftar gönülden gönüle
Yeter ey Şems yeter lâf ile keşfi esrar
Keşf odur kim gire esrar gönülden gönüle

*
* *

Ten gülşeninde can kuşu mihman olub gider
Bülbül gibi ki bağda nalân olub gider

*
* *

Her zeman bir dilde zahirdir اناالحق razı kim
Sanma ol dâva zuhur etdi heman Mansurden

*
* *

Aşkın cünunı bozdu nizamı vücudı kim
Gamden güler, zevali melâlımden ağlarım

ŞEMSÎ

Kara ebdal Süleyman Şemsî Dede, Âşık Osman namında bir zatın oğludur. 1828 [Remazan 1244] de Konya'da doğdu.

Yazın, babasının koyunlariyle meşgul olur, kışın mektebe devam ederdi. Fakrı hal, tahsili kemal etmesine mâni olurdu. 1843 [1259 H.] de dünyevî emellerden vaz geçdi. Şemsi Tebrizî قدس سره nun dergâhında süpürkeciliği ihtiyar ve inziva etdi. Türbedar Kayğusuz Ebdal, mektebe verdi, tekrar elifbadan başlatdı. Kur'anı Kerimi hatm ve akaidi diniye tahsil etdirdi. Dört sene terbiyesine itina etdi. Mürşidi ebdal Mehmed Sudî Dedenin de hizmetinde bulundurdu. 1844 [1260 H.] de hilâfetname verdi.

Mürşidinin emriyle Afyon Karahisarı'nda dört sene tahsili ilim etdikden sonra Bursa'ya ve İstanbul'a seyahat etdi. Mürşidi evvelâ "Sem'î, sonra "Nurî", daha sonra "Şemsî" ve "Ebdal" mahlâsını vererek "Kara Ebdal Şemsî" diye nidâ ederdi.

1855 [1272 H.] de Konya'ya avdetinde evlendi. Üç oğlu oldu. Dervişlere Mesnevî okutdu. 1870 [1287 H.] de Aydın Güzelhisarı'nda Horasanî Ali Dede dergâhı meşihatine tâyin olundu.

Mevlevî muhibbanı tarafından davet edilmesi üzerine 1870 [1289 H.] de Hanya'ya gitdi. Mevlevihaneyi bina ve âyini tarikati icra eyledi.

1886 [23 Zilhicce 1303] da vefat etdi. Mevlevîhanedeki türbesine defnolundu.

"23" sahifeli « تحفة الثرى على حب الحيدرى » ismindeki Farisî manzumesi ile "49" sahifeli divançesi birlikde olarak 1305 de İstanbul'da basıldı. Nazımlarının mahiyeti, nümunelerden anlaşılır, fazla söze lüzum kalmaz.

⁂

GAZEL

Cür'ai camı ezelden nuş eden mestaneyim
Teşne diller var ise gelsün bugün meyhaneyim
Bu vücudüm tılsımın hedmeyleyüb kıldım harab
Kâşifi gencinei esrar bir viraneyim
Çar unsur bendleriyle şeş cihatım bendedüb
Koydular darüşşifayı dehre bir divaneyim
Arzedince şem'i ruyun ol peri uşşakına

Cânü ser terkin urub bidil yanan pervaneyim
Ten libasın terk ile Şemsî bu dem tecrid idüb
Canı hem canane verdim dir hemin cananeyim

*
**

Bahtı nayaverimiz hane vü han gezdiriyor
Rahtı asayişi her cayü mekân gezdiriyor
Herkesin نحن قسمنا de olan rızkı bugün
Dağılub sahibini ab ile nan gezdiriyor
Hane berduşı cihan olduk ise biz ne elem
Gör şu kanbur feleği barı giran gezdiriyor
Cahili naz ile besler feleki dun perver
Âkili hasret ile bilebi nan gezdiriyor
Men'eder halkı haramdır diyerek camı meyi
Sofî bak ziri begalde ne yeman gezdiriyor
Kalma suretde sakın siretine eyle nazar
Bu vücud içre seni sırrı nihan gezdiriyor
Kubekû derbeder ebdal gibi keçkul gerdan
Nan seni gezdirirse nanı da can gezdiriyor

ŞEMSİ

Mehmed Şemsüddin [Efendi], Kayseri Mevlevî şeyhi Süleyman Ataullah Dede [Efendi] nin oğludur. 1878 [1295 H.] de Kayseri'de doğdu.

Oranın bazı ulemasından okudukdan sonra — büyük kardeşi Ahmed Remzî Dede[1] ile birlikde — Mürid Zâde Ali [Efendi] den icazet aldı. İstanbul'a geldi. Yenikapı Mevlevîhanesinde sakin oldu.

Kayserili Hamdi [Efendi] nin dersine devamla icazetnâme ve Darülmuallimine de giderek şehadetnâme aldı. Mülkî ve askerî mekteblerde Arabî ve Farisî, edebiyat ve Türkce muallimliklerinde bulundu.

1921 [7 Rebiulevvel 1340] de vefat etdi. Üsküdar Mevlevhanesi haziresine defnolundu. Kardeşinin söylediği tarih :

"Düşdü tarihi vefatiyle iki gözden cihan
Âh Şemsüddin Efendi genc iken etdi üfûl"

Erbabı danişin ezkiyasından, nüktedan, ehli irfan bir zat idi. Ehibbasından biri, "kadaif, dal ile mi, ta ile mi doğru olur" diye sormasiyle Şemsüddini zarafet âyin, "kadaif, ne dal ile, ne ta ile olur. Yağ, şeker, fındık, fıstık ile olur." cevabını vermişdir.

Elde bulunan manzumeleri, on beş, yirmi parçadan ibaretdir. Nazımdaki kudretini, manzumeleri isbat ediyor. Memleketin musibetli günlerinde "Teşrihi Ahval" unvaniyle yazdığı "66" beyitli ve :

"Hilâlin rengi solmuş hastai hicrane dönmüşdür
Teverrüm eylemiş bir nazenin canane dönmüşdür"

matlalı manzume, tab'ındaki kuvvet ve sühulete şahiddir.

⁂

---

1 Tercemei hali 1427 nci sahifededir.

EN SON GAZELİ

Ey vâkıfı sır, gerdişi ahvale gücenme
Her dem üzülen riştei amale gücenme
Bel bağlama cemiyetine gülşeni dehrin
Pejmürde kalan goncei ikbale gücenme
Her dem güzel olmaz görünen her mehi tâban
Sed olmuş ise ruyüne bir hâle gücenme
Bir safhai beyzayı rüha olsa da meylin
Tezyini cemal iyliyecek hale gücenme
Câna dönüversin de dönenlerle beraber
İmayı sebat eyliyen ensale gücenme
Bir kudreti uzmadır eden merkezi tahrik
Yokdur feleğin sun'u mehü sale gücenme

⁂

Menbaı feyzi hünerde binevadan çok ne var
Sözlerinden bihaber tuti edâdan çok ne var
Her biri bir gûne tezyif etmeğe fürsat arar
Pirü berna düşmeni ehli zekâdan çok ne var
Nurı irfanı yine ıtfa mı yoksa gayemiz
Dikkat etsen hamii cehlü amadan çok ne var
Kûşegiri inzivadır zümrei ehli kemal
Ortalıkda cahili hıffetnümadan çok ne var
İbtida tezlili nefsit inhinaya kail ol
Sonra seyrit destgiri itilâdan çok ne var
Herkese raci' ise ef'alinin nikü bedi
Kubbei firuzede aksi sadaden çok ne var

ŞEMSÜDDİN

Mehmed Şemsüddin [Efendi], Niyazii Mısrî قدس سره nun halifesi Şeyh Mehmed Sahfî [Efendi] nin ahfadından Bursa'da Mısrî dergâhı Şeyhi Hafız İsmail Nazif [Efendi] nin oğludur. 3 Kânunisâni 1867 [26 Şaban 1283] de Bursa'da doğdu.

Babasının memuriyetle gezdiği beldelerde beraber bulundu. Bursa Rüşdî mektebinden şehadetnâme aldı. Babasından ve münzevi dergâhı şeyhi Vahyi [Efendi] den akaid ve biraz tasavvuf okudu.

1885 [7 Rebiulevvel 1302] de Pınarbaşı'ndaki İzzüddin Bey camiine hatib oldu. Evvelce babasından tarikaten terbiye gördükden sonra « تحفة المصرى فى مناقب المصرى » isimli eserin muharriri Şeyh Mustafa Lûtfullah [Efendi] den ikmali sülûk etdi.

1888 [6 Rebiulâhır 1305] de babasının vefatı üzerine Mısrî dergâhı meşihatine tâyin kılındı. Dergâhın varidatı pek az olduğundan Düyunı Umumîye'de, nüfus ve vergi idarelerinde muvakkat kitabetlerde bulunarak ailesinin maişetini temine çalışdı. Bazı tekkelerde şeyhlere hasbeten lillâh vekâlet etdi. Yedi defa Limni'ye giderek Niyazii Mısrî'yi ziyaret etdi.

Mübtelâ olduğu hastalığını tedavi ettirmek üzere İstanbul'a geldi. Gureba hastahanesinde yatdı. Bir müddet sonra hastahanenin karşısında bir eve nakletdi. Orada 9 Teşrinievvel 1936 da [1355 Recebinin 22 inci gecesi] vefat etdi. Vasiyyeti mucibince Merkez Efendi kabristanında Niyazii Mısrî'nin kardeşi Şeyh Ahmed [Efendi] nin yanına defnolundu.

72 sene ikamet etdiği Bursa'dan gelüb — tarikatinin ulularından olan — muhterem bir zatın yanında kalması, nazarı dikkatimi celb etmişdi de:

"Kimde kim aşkın nişanı var dürür
Âkibet mâşuka ani irgörür"

beyti şerifini okumuşdum.

*
**

Şemsüddin [Efendi] merhum, uzun boylu, seyrek kır sakallı, zaif, zeki, müeddeb, gayur, intizam perver bir zat idi.

Vefatından iki gün evvel ziyaretine gitdik. Muhiblerinden Hikmet Turhan Dağlıoğlu, fotoğrafını almak istedi. Merhum, oğlu Fihamüddin'e, saçını, sakalını taratdı. Ayineye bakdı, beğenmedi. Tekrar tuvalet yapdırdı. Ölüm, etrafında dolaşdığı bir sırada — hayatında itina etdiği — intizamı kıyafeti muhafazaya çalışmasına müteessirane güldüm ve hayret etdim.

Bu himmetli şeyh, ömrünü beyhude geçirenlerden değildi. Vatanı olan Bursa'da yetişen ulema, meşayih, şuaraye ve Bursa kabirlerinde medfun meşahire, camilere, medreselere, tekkelere, türbelere ve sair mevada dair — büyük, küçük ve manzum, mensur — elli eser yazdı. Bütün eserlerinin unvanı, kendi ismine muzafdır[1]. "Beharı Şemsî", "Esrarı Şems", "Bergüzarı Şemsî" gibi..

"Eşarı Şemsî" namındaki divanı, "600" sahife kadardır. Biçare âdemin yalnız başına ve zaruret içinde vücude getirdiği bu kadar eserden — Bursa meşayihinin tercemei hallerini ihtiva eden — "Yadigârı Şemsî" nin ancak yarısı basılabildi.

Memleketlerinde son zemanlarda onun gibi himmetli, gayretli bir müellif yetişdiği içün umum Bursalılar, bilhassa ilme mensub olanlar iftihar etmeli ve eserlerini basdırarak ziyadan kurtarmağa çalışmalıdırlar. Çünki onun gibi bir gayreti mücesseme her vakit yetişmez. Biz, birbirimizin hali hazinini pek iyi biliriz. Yankesici gibi şundan bundan çarparak değil, mezahim ve müşkilât ile pençeleşerek cehdi zatî ile ortaya koyduğumuz eserler uğrunda neler çekdiğimizi, ancak hemhalimiz olanlar takdir ederler.

***

GAZEL

Hak, vücudı âdemîde olmasaydı münceli
Hiç melekler secdegâh etmezdi vechi Âdemi
Baisi icadı kevneyn oldu bişübhe beşer
Âdemi izhar içün bak halk buyurdu âlemi
Sırrı Hak âdem olubdur sırrı âdemdir Huda
Enfüsü âfakı cami sırrı Hakkın mahremi
İsmi zâhirden tecelli eylemek, etdi murad
Âdemi mir'at edindi kıldı halkın ekremi
Nefsini seyrü sülûkle kim ederse tezkiye
من عرف sırrını anlar zevkeder her bir gamı
Sireti har, sureti insane denmez âdemî

[1] Benim naçiz eserlerimin de ekseri böyledir: "Kemalüssudûr, "Kemalüşşuara", "Kemalül kâmil", "Nurülkemal" ve saire....

Cahilü nadân olanlar, oldu nâsın azlami
Şemsii Mısrî tecelligâhı Hak, insandır
Âdemi mâna olandır cümle mahlûk efhami

*
**

Derdi Hakdır derdime dermanı Hakdan isterim
Babı Hakda durmuşum ihsanı Hakdan isterim
Halikımdır, razıkımdır gayre etmem serfüru
Ben gına vü servetü samanı Hakdan isterim
Setredüb isyanımı, mahcubü rüsva etmesün
Mağfiret, rahmet diler, gufranı Hakdan isterim
Müşkilâtın hallini ağyar elinden istemem
Mutmain olmak içün burhanı Hakdan isterim
Hüsni ahlâk ile kılsun âdemi mâna beni
Hakkıma bu lûtfı bipayanı Hakdan isterim
Hamsei Âli Abâ'nın hürmetine daima
Şemsü Mısrî eman imanı Hakdan isterim

ŞEREF

Şeref [Hanım], Mevaliden Mehmed Nebil [Bey[1]] in kızıdır. 1809 [1224 H.] da doğdu.

Tahsili ilim etdi. Babası ve büyük babası gibi şiir ile meşgul oldu. "250" büyük sahife teşkil eden divanı 1867 [1284 H.] de Matbaai Âmire'de basıldı.

Şeref [Hanım] a dair — en mühim malûmat menbaı olmak lâzımgelen — "Fatin Tezkiresi" nde tercemei hal namına yazılan üç satır, babasının ismiyle velâdet tarihinden ve « مشاهير النساء » ile "Lûgati tarihîye ve coğrafya" daki malûmat da "Fatin" den menkul bir iki sözden ibaretdir.

Fatin, tezkireyi yazdığı esnada şeref, hayatda idi. Tercemei halini kendinden sormak ahlâfı tenvir etmek müşkil bir şey değildi. Galiba kadın olduğiçün! ona ehemmiyet vermemişdir. Zaten onun erkeğe de ehemmiyet verdiği görülmemişdir.

"Sicilli Osmanî" de "Evahiri Sultan Abdülmecid Hâne yetişmişdir. Şairei mahiredir" denmekle iktifa olunmuşdur. Bundan fazla malûmata lüzum varmı ya?

Zemanımızın bazı ulemasınca mehazı muteber olan "Kamusülâlâm" da ise "Tarihi vefatı malûm olamadı" denilmişdir[2].

---

[1] Fudalâ ve sulâhadan Sadrı esbak Abdullah Naili [Paşa] zade ricalden Feyzullah Şakir [Bey] in oğlu vek'a nivis şair Halil Nurî [Bey] in oğludur. Annesi Şeyhulislâmı esbak Âşır [Efendi] nin kızıdır. Mısır mevleviyetinde müddetini bitirdikten sonra Medinei Münevvere mevleviyetine namzed olarak 1819 [1235 H.] da Kahire'de vefat etdi. Divançesi vardır.

[2] Elbette malûm olamaz. Arayub bulmalı. Uzun müddete ve ihtiyarı zahmete mütevakkıf olan bu müşkül işe hangi müellif hazretleri yanaşır? İşin kolayı, hazıra konmakdır.

İçimizde becerikli zeyrek bir takım müellifler vardır ki:

"Senden kapar, benden kapar — Yasdık kadar cildler yapar
Hepsinde de sehve sapar — Her bir sözü mahzı hata"

mealine tamamiyle masadakdırlar. Bunlar, emek sarfetmeden eser sahibi olmak, müellif namını kazanmak hulyasındadırlar. Öterse iyi düdük...

Sırası gelmişken söyliyeyim:

"Yeni mecmua" nın 66 numaralı nüshasındaki "Yusüf Kâmil Paşa" başlıklı mekaleye, bir de benim bu naçiz eserimin 5 inci cildinde "Yusüf Kâmil" e aid sahifelere bakınız. Makaleyi yazan, ehemmiyetsiz birkaç bahisde ismini söyleyerek mühim bahislerde, bahusus — nakil etdiği — kıtalarda mehaz göstermemişdir.* Ben, — hazıra konarak değil — yıllarca çalışarak kemali mihnetle kazandığım malûmatın — ötedenberi — zekâtını veren bir şakiri nimetim. Muhtac olanlar o zekâtı her vakıt alabilirler. Fakat aldıklarını, kendi semerei mesaileri olarak göstermemelidirler.

* "Mahmud Nedim Paşa" adlı kitabında da böyle yapmışdır.

Vefat tarihini pek çok aradım. Nihayet kız kardeşinin oğlu Mehmed Nebil [Bey[1]] in söylediği şu "Hay hay" lı tarih ele geçdi :

"Cevheri eşkim ile söyledim tarihini
Hay Şeref Hanım hay kıldı gülzarı makar"

Bundan 1861 [1277 H.] de elli üç yaşında vefat eylediği anlaşıldı.

Bir zat, Yenikapu Mevlevîhanesinde çınar altında medfun olduğunu, kız kardeşinin kızı Nakıye [Hanım[1]] ın o kabre defnolunduğunu söyledi. "Sefinei ebrar" müellifi Hüseyin Vassaf merhumla aradık. Haber verilen yerde Şeref [Hanım] a aid bir kabir bulamadık. Belki mezar taşı yapılmamışdır. Yahud — emsâli bîhisabı gibi — taş kırılub atılmışdır.

Şeref [Hanım] :

"Ben ölürsem de Şeref âlemde
Her gazel bir veledi kalbimdir
Zahiren yok ise de evlâdım
Haşredek yine güm olmaz adım"

diyor. İzdivac etmiş de evlâdı olmamış mıdır, yahud hiç evlenmemiş midir, evlenmiş ise zevci kimdir, bunları keşfetmek müşkildir. Tekrar ediyorum, bu hususta malûmat alub vermek Fatin'in vazifesi idi. O, vazifesini ifa etmemişdir.

Şeref'e medarı maişet olmak üzere "200" kuruş maaş tahsis olunduğu şu kıt'alardan anlaşılıyor :

"Bir vech ile kabil değil icrayı teşek'kür
Şâdoldu şeref zar iki yüzden olun agâh
Etdi beni taltif reis oldu efendim
Hem kıldı iki yüz kuruş ita bana her mah"

§

"Keramet tâ ezelden dadı Hakmış zatına bildim
Benim keşfeyledin arzetmeden hali perişanım
İkişer yüz kuruş mahiye ihsan eyledin hakka
Şeref bir akçeye şayan değilken ey keremkânım"

§

"Kemâlü ömrünü lûtfundan efzun eylesün Mevlâ
Cihan durdukca dur sadrında sen ey himmeti Âli[2]

---

[1] Tercemei hali 1160, 1099 uncu sahifededir.

[2] Âli [Paşa] dır. Ona yazdığı bir kudumiyede diyor ki:

"Ol zate senin de nisbetin var
Arz ile nikü bed mekali
§ Görmüş değil idi mülki Efrenc
Zatın gibi bir sefiri Âli
Vasfında ne denlü etsem ifrat
Tasdik eder İngiliz kıralı".

Şeref zarın maaş tahsisi ile şimdi sayende
Değildi habbeye malik pür oldu ceybi amali".

***

Muallim Naci[2] "Esami" de diyor ki :

"Sahibei divan bir şairedir. Hayli güzel sözleri vardır. Bir münacatından olan şu beytin selâsetine diyecek yokdur :

Ya ilâhi değilim müstahak ihsan eyle
Keremii lûtfunı hakkımda firavan eyle".

Kadıncağız, hazmı kemal ederek :

"Şerefa sencileyin bimaye — Ne cesaretle alır şiiri dile
Senin eş'arı perişanından — Yekdir âşık Ömer'in nazmı bile"

diyorsa da erkek şairlerin çoğundan daha düzgün, daha mânalı manzumeler yazmışdır.

"Geçdi ağyarı, diriğ âşıkı zarın yerine
Koydu ol goncei ter, zağı hezarın yerine"

ve

"Ömrüm oldukca dûçarı gami ağyar olayım
Başka dildare eğer eyler isem atfı nigâh"

beyitleri gibi tekellüfsüz, güzel sözler söylemişdir. Manzumelerinde lâfız, mâna, vezin hatası yok gibidir. Koca divanda "diz bediz", "eyyamı yaz", "eğlencei kalb" gibi ancak üç beş hataya tesadüf olunabilir.

Kim bilir, ne dürlü kadirnaşinaslıklara tesadüf etmişdir ki :

"Hahü nahah şerefin kadrini bilsün yaran
Âleme bir dahi Leylâ ile Fıtnet gelmez"

ve

"Sağlığında kişinin kadri bilinmez Şerefa
Gezer elden ele bir gün ola kim âsarın"

demeğe mecbur olmuşdur.

Küberaye yazdığı tarih ve kasidelerin icab etdiği meziyyetşinasane iltifatlara mukabil, bir takım evzaı vaziane görmüş olacak ki :

"Sarf etme Şeref nafiledir nakdi şuuri
Tahmisü gazel, medhü sitayiş şuaraye

---

[2] Tercemei hali 1032 nci sahifededir.

Namerd olayım söyler isem idni hudade
Şimden geru tarihü kaside küberaye"

demekde muztar kalmışdır.

***

Zihni [Efendi], « مشاهير النساء » de Leylâ [Hanım] ın[1] "Ne derlerse desünler" gazelinden bahsederken, "bazı ebyatı, sıfatı memduhai muhadderiyete kılleti mübalâtını mübeyyindir" dedikden sonra Leylâ hakkında bazı acib sözler söylemişdir. Şeref [Hanım] da bir gazelinde :

"Guş etme bu âlemde şematatı aduyi
Zevkinde ol eğlen de ne derlerse desünler"

diyor. Bu deyişden dolayı Zihni [Efendi] gibi "bazı acib sözler" söylemeğe lüzum görmiyerek, "Şairin her sözüne asma kulak" deyüb geçmek muvafıkdır emma, "Zevkinde ol eğlen de ne derlerse desünler" gibi tehlükeli bir nasihati kabul edecek olursak edeb ve hayâ âleminde ne dehşetli furtunalar, zelzeleler vâki olacağını da nazarı dikkate almalıdır.

Şeref [Hanım] ın mütedeyyin ve Mevlevî tarikına müntesib olduğu manzumelerinden istidlâl olunmasına göre "ne derlerse desünler" i, heva perestane bir maksadı mahsusla söylememiş ve "Geldi kafiye, gitdi Safiye" meseline imtisal etmiş olması melhuzdur.

***

Senih [Efendi] nin tercemei halinde[1] beyan olunduğu üzere "Oldum mülâzimi deri aşkın niçe zeman" mısraiyle başlıyan kıt'a, onun 1275 de ve hayatında basılan divanında münderic olduğu gibi Şeref [Hanım] ın —vefatından yedi sene sonra tab'olunan— divanında da mukayyeddir. Bu güzel ve sade kıt'anın yanlışlıkla Şeref divanına girdiği anlaşılıyor.

Şeref divanındaki :

"Her gören tayib etdi didei giryanımı
Eyledim tahkik görmüş kimse yok cananımı"

beytinin birinci mısraı "Her gören aybetdi âbı didei giryanımı" şeklinde olarak Fuzulî'nindir. Bu da sehven Şeref divanına girmişdir.

***

[1] Tercemei halleri 874, 1691 inci sahifelerdedir.

GAZEL

Dili şuride hayfa yâre, yâr ağyare maildir
Bilinmez hikmeti bülbül güle, gül hare maildir
Olursun pür gadab ben arzıhal etdikce sen emma
Cefakârım, mizacın çare ne ağyare maildir
Şikâyet sanma rencü zahmi aşk eyler isem izhar
Tabibe haste elbet derdini iş'are maildir
Kaçınmaz şulei didarı yâre can atar daim
Benim mürgi dilim pervane âsa nare maildir
İder tahsin nazmı dilküşasın eylesen tanzir
Şeref tab'ı selisim böyle hoş küftare maildir

*
* *

Gizlendi ebri naze yine âfitabımız
Baranı eşki etdi revan piçü tabımız
Cevri felekden etme gönül iştikâ, ezel
Yuğrulmuş âbı mihnetü gamle türabımız
Ağyar malik oldu o hur likaye âh
Duzeh eder cinanı bize bu azabımız
Biz mesti camı badei aşkü hakikatiz
Meyhane humlerinde bulunmaz şerabımız
Çekdiklerimi yazmış idim, şimdi yâr ile
Bakdık temam geldi hisabü kitabımız
Bezmi fenade eğlenemez kimse anladım
Buymuş âdem diyarına ömrüm, şitabımız
İtdik çok ehli dille Şeref gerçi hasbihal
Fehmeden olmadı ne imiş ıztırabımız
Gezdirme derbeder bizi ey pîri destgir
Minnet Hudaye babına var intisabımız

*
* *

Sözde tesir gerek yoksa nedir şairlik
Kalbi cananeyi nermetmez ise güftarın

*
* *

Bin pare etse cevr ile dir yine yar yar
Kabrinde cümle yaresi ehli mehabbetin

*
* *

Demi vuslatda gözümden sakınub rühsarın
Gâh olur kendime kendim dahi ağyâr olurum

*
* *

Söyledirsen her kimi bin derdi bin dilhahı var
Görmedim bir şahsı memnun gerdeşi eyyamdan

*
* *

Geçdi bayram deyu tebrikimi red eyleme kim
Şeref'in iydi seni gördüğü gündür cânâ

ŞEREF

Mehmed Şeref [Efendi], Yağlıkcı Kedos'lu Hacı Ahmed [Ağa] nın oğludur. 1819 [1235 H.] de[1] İstanbul'da Elvan Çelebi mahallesinde doğdu.

Sıbyan mektebinde okudukdan sonra bazı füdalânın derslerine ve Kethudazâde Ârif[2] ve müfessir İsmail Ferruh [Efendi] lerin meclislerine devam ve tahsili ilme ikdam etdi. Tercemei halinde[2] nakledildiği üzere Ceridei Havadis muharriri Âli, Midhat [Paşa] ve esbak Dahiliye müsteşarı Celâl [Bey] ile birlikde İran füdalâsından Mirza Safa'dan Mahmud Paşa camiinde Farisî okudular. Mirza'nın, Medinei Münevvere'den Celâl [Bey] e gönderdiği manzum mektubun « ای حلال ، ای که شرف یافته از مدحت تو » mısraındaki "Şeref" bu zatdır.

1836 [Safer 1252] de Evkaf nezaretinde kedikler odası denilirken bilâhare senedat idaresi namiyle defteri hakanî nezaretine ilhak olunan kaleme girdi. 1846 [Receb 1262] de hacegânlık rütbesiyle Hamise nişanı verildi.

Muhtelif tarihlerde evkaf tahrirat, maliye mektubî kalemlerinde, maliye nezareti möhürdarlığında[3], Ereğli kömür kumpanyası müdiriyetinde, maliye mühimme odası mümeyyizliğinde, muhasebatı atika tahrirat şubesi mümeyyizliğinde, şubenin başkitabetinde bulundu. 1882 [17 Rebiulâhır 1299] da mütemayiz rütbesi tevcih olundu.

1883 [9 Remazan 1300] de "1327" kuruş maaşla tekaüd edildi. O sene mefluc olub yedi buçuk sene malûlen yaşadı.

1890 [14 Rebiulevvel 1308] de vefat etdi. İkametgâhı olan Kanlıca kabristanına defnolundu.

Otuz yedi sene evvel oğlu evkaf ketebesinden merhum Ahmed Memduh [Bey] bilvasıta gönderdiği verakada diyor ki :

"Merhumun manzum ve mensur pek çok eseri olduğu halde mahviyetperverliği iktızasiyle zabt ve hıfz edilmemiş ve bendei bimikdar da hasbessin eviddasının mazbutu olan âsarı toplamağa muktedir olamadığım cihetle ancak iki gazel elde edilebilmişdir. Mensur âsarından heman hiç bir şey ele geçirilememişdir. Hali menzuliyetinde lüzumu oldukca söyleyüb abdi ahkara yazdırdığı müsveddeleri de hıfza

---

[1] "Fatin tezkiresi" ndeki altı satırlık tercemei halinde "1234" de doğduğu ve tezkirenin tab'ından evvel divan kitabetiyle Rumeli'ye gitdiği muharrer ise de resmî tercemei halinde Rumeli'ye dair bir kayıd yoktur.

[2] Tercemei halleri 34, 96 ncı sahifelerdedir.

[3] Maliye nazırı Muhtar [Paşa] möhürdarlığıyle marufdur.

muvaffak olamayub zayi eyledim. Merhum, gayet mütevekkil ve kanaatkâr ve ârayiş ve alâikı dünyeviyeden müctenib ve perhizkâr, akriba ve ehibbası hakkında vefadar ve beni nev'ine karşı derecei nihayede merhamet şiar bir merdi sütude hısal olduğu eviddasından mesmudur. Meclisinde bulunanların meşreblerine muvafık suretde irad etdiği letaifden huzzarın münşerihulbal olduklarını hadaseti sinnimde idrak etmekde idim".

Fatin, "Mezamini şiire vâkıf bir şairi pür maarif olub bir mikdar eş'arı vardır" diyor. "Şairi pür maarif" olunca "bir mikdar" değil, "hayli mikdar" eş'arı olmak icab eder. Fakat Fatin, o sözü, Şeref [Efendi] nin vefatından otuz sekiz sene evvel yazmış olduğundan "bir mikdar" demesi, doğru addolunabilir. Ondan sonra otuz sekiz sene daha yaşıyan bir "şairi pür maarif" elbette "hayli mikdar" yazmışdır. Ne faide ki ortada bir şey yokdur.

***

Maliye mektubî kaleminin mühimme kısmı mümeyyizi iken mabeyn beşinci kitabetine tâyin olunduğu "Ruznamei Ceridei Havadis" in 30 Receb 1282 tarihli nüshasına dercolunarak iki gün sonra bunun aslı olmadığı yine o gazete ile ilân kılınmışdır.

Kanlıca sâkinlerinden ve Şeref [Efendi] nin ehibbasından — ders vekili Yahya [Efendi] Zâde — merhum Ziya Molla'nın ifadesine göre Sultan Abdülâziz merhum, Füad [Paşa] dan bir kâtib istemesiyle Kanlıca'daki komşularından Şeref [Efendi] yi takdim etdi. Padişah, kimin hizmetinde bulunduğunu sorub muhtar [Paşa] nın möhürdarı olduğunu anlayınca — Paşayı sevmediğinden — Şeref'i kitabetden afveyledi.

Diğer rivayete göre mukaddema mabeyn kâtibliğinden çıkarılan Ziya [Paşa] gibi padişaha nedimlik edebilecek natuk, nükte şinas, serbest bir kâtib aradılar. Şeref [Efendi], istenilen evsafı haiz olduğundan saraya götürüldü. Padişaha arzolunmak üzere bir odada bekletdirildiği sırada yanına gelen mabeynciler, "Efendimiz serbest ademlarden haz eder. Biz, huzurda sana söğeriz. Hiç sıkılma, sen de daha fazlasiyle bize verişdir" diye tenbih etdiler. Uzun müddet bekledikden sonra "Efendimiz selâm etdi. Harclık etsün diye şunu ihsan buyurdu" diyerek eline kese içinde yüz elli lira verüb savdılar. Padişaha ne söyledilerse söyleyüb böyle atlatdılar.

Bu iki rivayetin doğru, yahud yanlış olduğunu isbat edecek elde bir sened yokdur.

***

Şeref [Efendi] yi eyyamı sabavetimde Yakacık'da mükerreren gördüğümü pek iyi tahattür ediyorum. Orta boylu, biyaz sakallı, biyaz yüzlü, beşuş, lâtif bir zat idi. Yakacık'daki sayfiyesinde menzulen yatdığı sırada ziyaretine giden babam Mehmed Emin Paşa merhum, beni beraber götürmüşdü ve pek kıymetli bir zat olduğunu söyliyerek hastalığından dolayı izharı teessür etmişdi.

Zavallı âdem, karşısındaki divare bağlatdığı ipi — sağlam eliyle çekerek — doğrulur ve ziyaretine gelenlere kıyam ve ihtiram tavrı göstererek o halinde de nezaket ıbraz ederdi.

Gayet edibane sözler söylediğini, lâtaifde de edebe pek ziyade riayet etdiğini — kendini pek seven— babam ve diğer ehibbası söylerlerdi. Nüdemanın üdebbasından olduğu şübhesizdir.

*
**

Abdülhak Hâmid merhum, şifahen bana nakletdiği gibi, "Hâtırat" ında da diyor ki :

"Mektubcu Ali [Bey] in mahdumu Rıfat [Bey] in teşvik ve delâleti ile Şeref [Efendi] nin mümeyyiz, yahud ser halife olduğu mektubiî mühimmeye geçmişdim. Bu Şeref [Efendi], füdalâdan ve şiir ve inşada mahir zurefadan bir zat idi. Eğer Fransızcaya âşina bulunmuş olsa siret ve suretce benzediği Sadrıâzam Âli [Paşa] nın iktidar ve ehliyetce de sânisi ve an'anevi terbiyei osmaniye mektebi olan "Enderunu Hümayun" edeb ve irfanının mümessili bimüdanisi addolunabilirdi. Ben Şeref [Efendi] den daha terbiyeli, daha mütevazı ve daha nazük ve ondan daha ziyade fezaili ahlâkiyeye mâlik bir âdeme tesadüf etmedim, diyebilirim. Mektubcu Ali [Bey] in yerine gelen Zihnî [Efendi — Paşa], bu zatın kadrü kıymetini bildiğiçün ana pek ziyade hürmet ederdi".

*
**

Yukarıda ismi geçen Celâl [Bey], "Çeşmesarı merhametde bir yudum su kalmamış" mısraı, hangi çeşmenin tarihidir diye sorunca Şeref [Efendi], derhal "Kuru Çeşmenin" cevabı abdarını vermişdir.

*
**

Şeref [Efendi], dalgınlıkla elleri arkasında olarak Dolma Bağçe'de Camlı köşkün önünden geçerken arkasından, "kâtib, kâtib" diye bağırırlar. Birkaç harem ağası zuhûr ederek "Sarayın önünden el arkada geçilir mi" diye tekdir ederler. Şeref, tavrını bozmıyarak "Ayol, ben kâtib değilim, esirciyim" deyince Arablar savuşurlar. Bilâhare o civardan geçdikce ellerini arkasına koyub arablara bakar, onlar da görmez gibi davranırlar.

Harem ağalarının ürkmelerinin sebebi şudur: Şayed bir sebeble satılacak ve bu esircinin eline düşecek olurlarsa intikam almak içün kendilerini fena yerlere satacağına hükmetmeleridir.

Şu garib hale karşı "... yesi olmıyanın olmaz imiş idraki" mısraını mı inşad edelim?

*
**

Meşhur Çaylak Tevfik [Efendi] nin babası berber Mustafa'nın Mahmud Paşa hamamı civarındaki dükkânında Şeref, Âli[1], Kabulî[2], Remzî[3] [Efendiler] ve sair zurefa toplanarak musahabe ve mülâtafe ederlerdi. Dükkânın karşısındaki küçük ve köşeli arsaya gelen geçen tebevvül eder ve yazın dükkânda kokudan oturmak kabil olmazdı. Huzzar "Şeref [Efendi] bir beyit söylesün, taşa hak etdirüb arsanın köşesine koyalım" derler. Şeref, şu beyti söyler :

"Mahbesi ebvali islâm olduğiçün bu mekam
Dikdi Berber Mustafa Ağa ana senki mezar".

beyit, taşa hak ve yeşil boya ile telvin edilerek arsaya dikilir, bir daha kimse tebevvül etmez, kokunun önü alınır.

*
* *

Pertev [Paşa] nın hafidi Aziz [Bey] naklederdi :

Şeref [Efendi] dermiş ki : "Eski ve çadırımsı bir şemsiyem vardı, defetmek isterdim. Fakat bu, elde iken yeniden bir şemsiye almağa lüzum görmezdim. Öteki gaib olursa o vakit yenisini almak niyetinde idim. Halbuki mahudu vapurda unutsam, ertesi gün kamarot, "şemsiyeyi unutmuşsunuz" der, elime tutuşduruverirdi. Bir mesireye, yahud bir eve gidüb bililtizam, yahud gafletle bıraksam birkaç gün sonra yine zuhûr ederdi. Hattâ bir gün vapura binerken deniz düşdü. Vapur, hareket etmişken durdurub denizden çıkardılar, sular akarak elime verdiler. Bir kerre Beykoz'da bir mesirede bazı ehibba ile oturduğumuz hasırın altına yavaşca sokdum, kimse farkına varmadı. İskeleye gelüb vapuru beklediğimiz müddetde şemsiyeden bir haber çıkmadığı içün sevindim. Vapura bindiğimiz sırada bir âdem, telâşla koşarak ve "Efendi, şemsiyeni hasırın altında bırakmışsın" diye bağırarak mahudu vapura atdı. Hâsılı, başıma püsküllü belâ olan bu şemsiyeyi nerede unutdum, nerede bırakdım ise ergec gelüb beni buldu..."

Aziz [Bey] derdi ki : "Merhum, şemsiye meselesini kemâli letâfetle anlatdıkca dinleyenler, gülmekden bayılırlardı. Ben, birkaç defa dinleyerek her defasında başka dürlü safayab oldum".

*
* *

GAZEL

Şahı güli görünce çemende diken diken
Hasretle oldu çeşmi hezare diken diken
Göçdü aşireti gül âdem abade kışladı

1 "Ceridei havadis" muharriri
2 Vüzeradan Kabulî [Paşa].
3 Sadrıesbak Hakkı [Paşa] nın babası, şehremaneti meclisi reisi.

Sahnı çemende kaldı yine haymezen diken
Etmiş kabayı sabrını sad çak âşıkın
Ol bivefaye camei hüsnü fiten diken
خط الشعاع neyyiri subhı visalden
Diksün şehidi gamzei yâre kefen diken
Gülşenserayı işrete bastırmayın ayak
Zira olur o zahidi hatır şiken diken
Hancer çeküb gül üstüne faslı beharda
Oldu dili hezare cerahat feken diken
Nevmidi buyi matlab olur ahir ey Şeref
Bu har zârı dehre gülü yasemen diken

***

Candan tenha dilemiş yar vuslethaneyi
Hanei tenden çıkardım ben de ol bigâneyi
Firkati yâr ile âşık, cismi biruh olduğun
His idüb mürgan, seri mecnunda yapmış lâneyi
Eylemiş suzanü giryan şem'i evvel aşk ile
Eyliyen suzan şevkı şem' ile pervaneyi
Şimdi hâkinden sebuyi mey yapar üstadı çerh
Doldururken bir zeman Gem, zevk ile peymaneyi
Galiba sevdayı sarmış zülfi canane Şeref
Bendi keysusında görmüşler dili divaneyi[1]

***

Na'şi mecnunı ki ol dem hâke tedfin etdiler
Nağmei cansuzı yaleyl ile telkin etdiler[2]

***

Şair Hatif [Efendi], ayak sahhafı iken bilâhare dükkânda oturub kitab satmağa başladığından Şeref [Efendi] lâtife olarak bu kıt'ayı söylemişdir :

Çerhden şekve ederdin Hatif — Beni etdi deyu sahhafı ayak
Şimdiden sonra senasın eyle — Ki seni eyledi hâlâ oturak

Hatif tarafından yazdığı gazelin matlaı :

Aceb bir buse alsam mı leziz ol lihyeden câna
Yahud ekl etsem olmaz mı anı misli keten helva

---

[1] Bu gazel, birkaç kelime farkı ile "Fafin tezkiresi" nde münderiedir.

[2] Bir gazelinin matlaı olan bu beyiti, Şeref'in ağzından işitdiğini esbak Dahiliye Müsteşarı Mehmed Füad [Bey] söyledi. Tercemei hali 432 nci sahifededir.

ŞEREF

Abdurrahman Şeref, Petriç'de Fazlı Ağa camii ve medresesi imamı ve muderrisi Hafız İbrahim Edhem [Efendi] nin oğludur. 23 Nisan 1904 [1320 H.] de Petriç'de doğdu.

Küçük yaşda iken babasının ve muahharen annesinin vefatı üzerine büyük kardeşi Abdullah Hulûsi [Efendi], tahsil içün İstanbul'a gönderdi. İmtihanla ibtidaî haric ve dahil medreselerine, daha sonra Darülfünun İlâhiyat Fakültesine girdi. 1927 de diploma aldı. Felsefe şubesinin ihtisas kısmına da girdise de bazı mevanile imtihanlara iştirak edemedi.

Fatih'de Millet kütübhanesinin Pertev Paşa kısmı hafızı kütüblüğüne, muahharen Murad Molla kütübhanesi memurluğuna tâyin olundu. Bazı mekteblerde Türkce okutdu. Şimdi Vefat Lisesi Türkce muallimidir.

Abdurrahman Şeref, vazifeşinas, terbiyeli, çalışkan bir zatdır. Yetim olarak büyüdüğü halde huzur ve refahet içinde yaşayanlardan ziyade tahsili ilme gayret etmişdir. Bana verdiği tercemei halinde "Medresede iken şiir yazmağa" başladığını söyliyor. Manzumelerinin bir kısmını "Eylûl Yaprakları" unvaniyle 1938 de basdırdı.

Bana ihda etdiği nüshanın başına şu kıt'ayı yazmışdır :

"Varub mekamı "Kemal" e sufufı eş'arım
Edâyı hürmet içün mevce mevce yer tutdu
Huzure çıkmayı bilmez o sanihatımla
Zemini cüretimi lücce lücce ter tutdu".

***

İki yaşında ölen kızı "Hilâl" içün:

Gelir hilâle bakınca "Hilâl" hatırıma
"Hilâl" i sormada her bir melâl hatırıma
Elemlerimle emeller teverrüm etmez mi

Düşünce son acı, solgun hayal hatırıma
Nazarlarımda eder girye bir beharı hayal
Gülünce hatıren ey nevnihal hatırıma
Rebii şevkımı soldurdu haste handelerin
Döküldü sel gibi hüzni leyal hatırıma
Kırıldı mahşeri ümmidi gönlümün eyvah
Sokuldu bir ebedî ihtilal hatırıma
Ateş bulutları gûya olur teselliler
Gelince âh, o günki o hal hatırıma
Büküldü gülşeni لايـزال itaatde
Misâli gonce gülen her süal hatırıma
Bu gün meali mezarın şu bir avuc toprak
Düşer durur neye lâkin cibal hatırıma
Cihan güneşleri ağlar gözümde hicranla
O servilerle konarken zılal hatırıma
Bekayi hasrete bürhan olunca her servi
Düşer mi neş'eli bir ihtimal hatırıma
Demi üfulini ihtar eder hilâl bana
Şeref, bu hal ile nisyan muhal hatırıma

***

İsmail Safa'ye nazire:

Ne çok yakışmadadır rengi âl sevdiğime
Bu renk vermededir başka hâl sevdiğime
Tebessümile çiçekler açar hayalimde
Çemende âşık olur her nihâl sevdiğime
Siyah zülfüne bel bağlamışdı akşamlar
Demek benim gibi âşık leyâl sevdiğime
Ne şairane güzellikler arz ederdi bana
Çökünce şen gecelerden zılâl sevdiğime
Uzakda penbe bir ağuşı aşk açardı nihan
Hayal içinde gülerken hilâl sevdiğime
Gezer kamerle semalarda gözlerim dalgın
Derim: müyesser olur mu visâl sevdiğime
Siyah ufukları hüznümle ağlatan mehtab
Verir mi çamlar içinden melâl sevdiğime
Sükunı leyle bürünmüş ne ince hisler var
Atar hayalimi bin bir hayal sevdiğime
Şeref, safa demi çokdan geçub cefa gelmiş
Bu gün temennii vuslet muhal sevdiğime

ŞEREFÜDDİN

Üniversite ordinaryüslerinden muhterem Mehmed Şerefüddin'in — talebim üzerine — gönderdiği tercemei halini aynen nakletdim :

"Babam, Cerrahpaşa camii hatib ve imamı Hafız Mehmed Ârif [Efendi] dir[1]. 1879 da Altımermer civarında doğdum. Sıbyan mektebinde okudum. Davudpaşa Rüşdîyesine devama başladım. Şahadetnâme aldıkdan sonra Darülmuallimine bilmüsabaka girdim. Dört sene okuyarak Rüşdiye kısmından mezun oldum. Bayezid camiinde Kastamoni'li Süleyman [Efendi] den ve Trabzon'lu Hüsnî [Efendi] den[2] sabah derslerini ve Arabkirli Hüseyin [Efendi] den ikindi derslerini takib etdim. Bu sırada İsmail Saib [Efendi] den koltuk derslerini okudum. İcaze aldıkdan sonra açılan ruus imtihanında muvaffak olamadığım içün bir müddet Harbiye Muhasebat Dairesi Tahrirat Kalemine tâyin olundum. [Çünki ilk neşretmiş olduğum talebelik eserim olan "İbni Esirler ve Meşahîri Ulemayı" basdırmış idim. Bu eserimi gören Sadüddin ve Rebiî [Paşa] lar, bunu takdir etmiş ve beni müstesna olarak birkaç yüz kuruş maaşla kabul etmiş idiler.] Buradan 1909 [15 Teşrinievvel 1325] de istifa ile « دارالعلم والتعليم » mektebi hususîsi ders nazırı oldum. İlk defa tedris hayatına girdim. Bilâhare Bandırma Nümune Rüşdîyesi baş muallimi oldum. Orada iken üçüncü defa girmiş olduğum İstanbul rüus imtihanı müsabakasında muvaffak olarak Bayezid camiinde derse çıkdım ve dersiam oldum. Şeyhülislâm Haydi [Efendi] zemanında yapılan medrese teşkilâtında tefsir, hıtabet ve meviza müderrisi oldum. Bu medreselerin muhtelif derecelerinde edebiyatı arabiye, mantık ve sair dersler okutdum. Ve nihayet 1923 [8

[1] Lâtif ve zarif bir zat idi. Hocamız Tahir [Efendi] merhumun [Şair Mehmed Akifin babası] delâletiyle eyyamı sabavetimde evimize gelüb hoş bir sada ve eda ile Mevlidi Şerif okuduğumu tahattur ediyorum.

[2] Tercemei hali 670 inci sahifededir.

Mart 1339] da Süleymaniye medresesi müdir muavini oldum. Fakat tedrisden ayrılmak istemediğimden bu memuriyetimi kabul etmedim. Camide ve medreselerde talbei ulûma ders veriyorken bir tarafdan da Darüşşefeka, Kelenbevî, Vefa ve Kandilli liselerinde muhtelif dersler okutdum. Medreselerin ilgasiyl ikinci defa açılan Darülfünun İlâhiyyat Fakültesi kelâm tarihi müderrisliğine tâyin edildim.

Şimdi üniversitede Edebiyat Fakültesine bağlı İslâm Tedkikleri Enstitüsü direktöriyim. Üniversitede rütbem, ordinaryüslükdür.

Kitab halinde basılmış eserlerim :

"İbni Esirler ve Meşahîri Ulema", "Meşahîri Mühendisini Arebden Beni Musa", "Tarihi Kur'anı Kerim", "Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedrüddin", "İlâhiyyat", « الرا ضيه في الحكاية السلجوقيه », "Mevlâna'da Türkce Kelimeler ve Türkce Şiirler", "Sicilya Cevabları", Sultan Süleyman Hanı Kanunî hazretlerinin türbei mübarekelerini ziyaretde — manzum".

Tab'olunmıyan ve olunmakda bulunan eserlerim :

« ابن العبري » nin "Muhtasar Tarihüddüvel" inin tercemesi, Baybarî tarihi tercemesi.

Çok ufak yaşda Rüşdîye mektebinde iken şiir yazardım. Bunların bazıları "İrtika" ve "Malûmat" da münteşirdir. "Sıratı Müstekim" de "Temasîli Eslâf" diye yazmış olduğum, meşahîri ulemayı tavsif ve tasvir eden şiirlerimin ikisi münteşirdir. Uzun zeman şiir yazmamış idim. Bunun sebebini soran üstadı Fadıl İsmail Saib Efendiye irticalen cevabım şu olmuş idi :

"Ben şairi ateşîn beyanım — Esrarı garama tercemanım
Meşguli ulûm olduğumdan — Yok şiire fakat benim zemanım".

Yirmi beş otuz yıl evvel, "Kuteybe yahud Türkistan fethi" diye manzum tarihî bir eser yazmışdım. Bunu takdim ediyorum. Okuyub hükmünizi verirsiniz.. Bu eserimi neşir içün muvafık zeminü zeman bulamadığıma müteessifim. Manzum olarak bir de «İbrahimiye — Mevlidi İbrahim عليه السلام » yazdım. "Solgun Çiçekler" diye çocukluğumdan bugüne kadar yazdığım ve yazmakda bulunduğum şiirlerimi ihtiva eden eserim vardır. Bunun arebceleri de vardır. Acemcelerimi acemice bulduğumdan onları göndermiyorum. Bunlardan başka « از الازهار في ترجمة الاشعار » namiyle muhtelif lisanlardan beğendiğim şiirleri ve fikirleri Türkcemize tercemeyi havi bir eserim daha vardır."

Muahharen "Küçük Dostlarıma" unvaniyle ve hece vezniyle manzumelerden mürekkeb küçük bir mecmua da vücude getirmişdir.

"Kuteybe" manzumesini tevdi ile "okuyub hükmünizi verirsiniz" diyen şairin o eseriyle beraber diğer manzumeleri hakkında verdiğim "hüküm" budur :

"Bak şu güzel sözlere — Vermede şiire cilâ
Her kelime eyliyor — Kendini kendi sena".

***

"Küçük Dostlarına" isimli mecmuadan :

"PEYGAMBER"

Ey çocuklar, biliniz kimdir? Yüce Peygamber
"Muhammed[1]" dir kiın o zat göklere nur serper
Dillerimizde onun daim adı dolaşır
Canlarımıza gelir ondan sevgi ulaşır
Allah ile kulların arasında bir elçi
Yüzü gayetle güzel nurlarla dolu içi
Âmine Hatun idi Muhammed'in anası
Abdülmuttalib oğlu, Abdullahdı atası
Doğduğu gün Mekke'de iki güneş doğmuşdu
Onun doğması ile güneşe eş doğmuşdu
Allah onun yüzünden kullara kapı açdı
Gökden yağmurlar gibi rahmetler saçdı
İncil'de adı Ahmed, Muhammeddir Kur'anda
Onun adı okunur her kitabda, her anda
Göklerde Muhammed'in Mahmud dendi adına
Uçmakda yetişemez kimseler kanadına
Peygamberler içinde birincidir, birinci
Onun bütün sözleri bir incidir bir inci
Gecesi gündüz gibi parlak bir yol gösterdi
Hakikatin yüzünü bize bol bol gösterdi
Ona indirdi gökden en son kitabı Tanrı
Tanrıya bağlı idi onun mübarek bağrı
Özü, sözü doğrudur... doğruluk ondan gelir
Onu bilen dünyada Allahı dahi bilir
Onun nurı dünyayı parlatdı aydınlatdı
Küfrün yıldızı sönüb yerin dibine batdı
Elindeki bayrağı لا اله الا الله
Yani yokdur tapacak yalnız vardır bir Allah
O gelmeseydi eğer dünya Hakkı bilmezdi

[1] عليه الصلوة و السلام

Gözden akan yaşları hiç kimseler silmezdi
Hakkı, adli öğreden dünyaye yüksek sesle
Odur, ona canımız kurban olsun herkesle
Binlerce on binlerce esenlik olsun ona
Göklerde Tanrı onu rahmeti ile ana

***

GAZEL

Sürudı san'ati duydum eninü nale gibi
Sarılmadım o mehe çünki ben de hâle gibi
Nigâhı mestime bidar olunca hab alûd
Göründü gökde kamer bir kırık piyale gibi
Gönülde aşku mehabbetden özke sevda yok
Siyahîi gami hicrî yazan risale gibi
Beharı ömrüni âlemde sen de fürsat bil
Şerabı câmını elden bırakma lâle gibi
Parıldasa bu gazel gülşeni edebde reva
Ziyaye makes olan bir büyükce jale gibi

***

"KUTEYBE" den bir parça :

Kuteybe, maşukası Zeyneb in hayaline hitab eder:

Etdin mi aceb beni feramuş — Karşumda hayalin oldu hamuş
Gönlümdeki aşk cuş ber cuş — Gel gel seni eyleyim derağuş
Ey gönlümü sayd eden perizad
Amakı leyal olaydı pürtab — Zülfün der idim, yüzün de mehtab
Benzer sana yerde, gökde nayab — Oldum yine fikretinle bihab
Etdim niçe bin nücumı tadad
Sen belki feriştelerle şadan — Rüyalar içindesin hiraman
Lâyık sana böyle bir diğer şan — Bir başka cihanla başka unvan
Lâkin beni bunda koyma naşad
Enfası eder muhiti ihya — Bir ruh ki ruha ruh bahşa
Habide iken olur hüveyda — Vechindeki sun'ı hayret efza
Kim aksi eder cihanı âbad

ŞERİF

Mehmed Şerif [Paşa], Balıkesir eşrafından Kars mutasarrıfı Mehmed Şerif [Paşa] Zâde Zor mutasarrıfı Ahmed Şükrî [Paşa] nın oğludur. Annesi Mabeyin müşiri Abdülhamid Ferid [Paşa] nın kızı Hadice Kerime [Hanım] dır. 1874 [1291 H.] de İstanbul'da doğdu.

Nuriosmanî İbtidaî, Soğukçeşme Askerî Rüşdîsi ve Mülkiye mekteblerinde okuyarak şehadetnâme aldı.

1895 [20 Ağustos 1311] de iradei seniye ile Dahiliye Mektubî Kalemi hulefalığına memur ve "250" kuruş maaş tahsis edildi. Üç sene sonra kalemin müdir muavinliğine ve ilâveten tesrii muamelât komisyonu başkitabetine tâyin olundu. İki sene Mektebi Mülkiye ve Darülmuallimini Âliye belâgat ve kitabeti resmiye muallim muavinliğinde ve İdadi Mülkî belâgat ve kitabeti resmiye muallimliğinde bulundu.

1901 [23 Ağustos 1317] de Sultan Abdülaziz Han merhumun en küçük kerimesi Emine [Sultan[1]] ile izdivac etdi.

1906 [15 Kânunisâni 1321] de Şûrayı Devlet ve fahriyen Hamidiye Hicaz demiryolu, 1909 [3 Ağustos 1325] da İstanbul vilâyeti valiliğine tâyin olundu, üç ay sonra istifa etdi. 1910 [22 Mayıs 1326] da Şûrayı Devlet âzalığına, 1910 [8 Kânunıevvel 1326] da Mülkiye Dairesi Riyasetine, 1912 [7 Şaban 1330] da Nafia ve 1912 [2 Remazan 1330] de Dahiliye Nezaretlerine nasbolundu. Dört gün sonra istifa ve Mülkiye Dairesi riyasetine 'avdet eyledi.

---

[1] Mürüvvetiyle, ulüvvi cenabiyle, kemali diyanet ve iffet ve iffeti ile « فخر المخدرات » denmeğe elyak idi. İrtihalinde muhterem zevcinin pek hazin ve dilnişin suretde yazdığı manzumei tarihiyede,

"İctima etmiş idi zatı keriminde anın İsmetü dinü haya, aklü zekâ vü irfan"

demesi mahzı hakikatdir.

1912 [Teşrini evvel 1328] de Sultan Abdülhamid merhumun Selânik'den İstanbul'a getirildiği esnada Damad Ârif Hikmet [Paşa] ile beraber maiyetinde bulunmağa memur edildi.

1912 [19 Zilkıde 1330] de Maarif Nezaretine ve iki defa Ticaret ve Ziraat Nezareti Vekâletine tâyin kılındı. 1913 [14 Safer 1331] de hey'eti vükelâ ile beraber infisal eyledi.

1918 [6 Safer 1337] de Şûrayı Devlet riyasetine nasb olundu. İlâveten Dahiliye ve Adliye Nezaretleri Vekâletinde bulundu. 1919 [23 Cümadelûlâ 1337] de riyasetden istifa etdi. 1920 [6 Muharrem 1338] de — ikinci defa — Dahiliye Nezaretine nasbedildi. 1920 [7 Cümadelûlâ 1338] de istifa etdi.

Muhtelif tarihlerde — irade ile mansub olması icab eden — memurlar hakkında nizamname tanzimi içün her nezaretden intihab olunan zevatden mürekkeb olarak teşekkül eden komisyon[1] riyasetinde, teşkilâtı devlete dair kavanin tanzimi komisyonu âzalığında, muhacirini müslimeye muavenet komisyonu riyasetinde, maliye komisyonu ve Türk İslâm müzesi idare meclisi âzalıklarında, Şirketi Hayriye ve İtibari Millî Bankası riyasetlerinde bulundu.

1897 [15 Rebiulâhır 1315] de tevcih olunan Rabia rütbesi, tedricen 1905 [12 Safer 1322] de vezarete terfi edildi. Yunan muharebe madalyası ve murassa Mecidî nişanı verildi.

***

ESERLERİ

"İbni Batuta" seyahatnamesi — Arabcadan mütercemdir. 2 cilddir.

"Hükümdar" — "Makyavel" in "Prens" namındaki eserinin Fransızcadan tercemesidir. Bu iki eser basılmışdır.

1 — "Nizamülmülk" ün siyasetnamesinin, 2 — "Nâsır Husrev" siyahatnamesinin, 3 — « ابن الطقطقى » nin "Hulefa ve Vüzerai Abbasiye" tarihinin, 4 — "Lotrop Stuard" ın "Âlemi Cedidi İslâm" isimli eserinin, 5 — Belçika ulemasından "Emil Lavley" in "Ekonomi Politik" in tercemeleri.

Bu nafi eserlerin tab'ü neşrine müsaeat olunsa irfanı memlekete büyük hizmet edilmiş olur.

***

Mehmed Şerif [Paşa], iffet ve istikamet, ilim ve fazilet ve kemâli ciddiyet ve haysiyet ile mâruf olan zevatı madudedendir. Her işde namuskârane hareket ederek herkesin hürmetini kazanmışdır.

Türkce ile beraber Arab, Fürs ve Fransız lisanlarının gavamızına vâkıf olduğuna terceme etdiği mühim eserler, şahidi âdildir. Ulema ve müellifînin bihakkın

[1] O komisyona ben de mekamı sadaretden intihab edilmişdim.

müdekkık ve muhakkıklerinden olduğiçün eserlerinin sıhhat ve kıymetinde hiçbir vechile şübhe edilemez.

Tedkik ve tahkikimin neticesi olarak söylerim ki bütün eserleri tedkik ve tahkik mahsulidir. İzamı remimden farkı olmıyan bazı musannifîni izamın âsarı garibeleriyle asla kabili tatbik değildir. Çünki o eserler gibi — tâbir münasib ise — habtü hata ekspozisyonu addine lâyık olmakdan müberradır.

Bu zatı şerif, şiir ile mütevaggil olmadığı halde istediği vakit metîn ve renkîn manzumeler yazmağa muktedirdir. Arab ve Fürs eş'arını nazmen tercemede hakikaten meharet sahibidir.

***

Bir perizadın tutuldum çeşmi efsunkârına
Bağladım divane gönli zülfi zerrin tarına
Gül feminden nuş edüb sahbayı aşku neşveyi
Bakmadım pîri meyin peymanei serşarına

***

ŞARKI

Bezmi gamde macerayı aşkı nakleyler rübab
Mutrıbın her nağmesi gûya enini ıstırab
Cevri yâre kalmadı takat gönül oldu harab
Zevki yok artık cihanın geçdi eyyamı şebab
Bir dolu peymane lûtfet sakıyâ nuş eyleyim
Kahrı dehri bari bir lâhza feramuş eyleyim

***

Bana yazdığı manzum tezkire :

Ederken dili zar ile hasbi hal
Muhibbi kadîmi keremkârımın
Olub namesi cilvebahşı zuhûr
Değil name, bir bağı nükhet nisar
Değil name, güldestei zîsafa
Bulur can okundukca şevkı cedid
Alub hamei aczi deste heman
Cenabı Hudavendi can âferin
Niyaz eylerim ki o Rabbi ibad

Göründi tebaşiri subhi kemal
Edibü lebibü vefadarımın
Dili gamzedem buldu fahrü sürur
Vezan oldu gûya nesimi behar
Hurufı eder neşr bûyi vefa
Gönülde olur nurı şadî pedid
Mekalâtı şükranı etdim beyan
Kazadan beni etdi hıfzu emin
Seni eylesün daima bermürad

30 Haziran 1339

ŞEVKÎ

Hasan Şevkî [Bey], İkinci Sultan Mahmud'un rikâbdarlarından Abdurrahman [Bey] in oğludur. 1832 [1248 H.] de[1] İstanbul'da doğdu.

1843 [29 Cümadelûlâ 1259] de "100" kuruş maaşla Hazinei Enderun hademeliğine kaydolundu. 1857 [26 Cümadelulâ 1273] de Hazinei Hümayun dördüncü, iki sene sonra üçüncü kitabetine tâyin kılındı. İran Şahı Nasırüddin'in Bağdad'a vürudunda hoşamedî resmini ifa edecek heyet ile beraber gönderilen ziyafet takımına nezaret etmek üzere 1870 [Rebiulâhir 1287] de Bağdad'a gitdi. Şah tarafından üçüncü rütbe Şirü Hurşid nişanı verildi.

1874 [27 Muharrem 1291] de "1042" kuruş maaşla hazine ikinci, 1876 [6 Cümadelulâ 1293] da "1667" kuruş maaşla Başkitabetine ve 1892 [Safer 1310] de "8000" kuruş maaşla Hazinei Hümayun kethudalığına nasbedildi.

Kethudalık maaşı, yaşadığı müddetce verilmek üzere çirağ edilmesine 1900 [7 Zilhicce 1317] de irade sâdır oldu.

1895 [18 Remazan 1312] de rütbei Balâyı ve muhtelif tarihlerde birinci rütbe Mecidî, üçüncü rütbe Osmanî nişanlarını ve altun ve gümüş İmtiyaz madalyalarını ihraz eyledi.

1903 [Rebiulevvel 1321] de Bulgurlu'daki evinde vefat etdi. Kısa boylu, biyaz sakallı idi. Gazellerinden bir kısmı "Tercemanı Hakikat" gazetesiyle neşrolunmuşdu. Hicrî 1288 de yazdığı büyük talik levha, Üsküdar'da Valide camiindedir.

Hazine kethudası iken —ehibbasından olan— Hersekli Ârif Hikmet merhumla Topkapı Sarayına gitdik. Bizi izaz etdi. Hazineyi görmek arzusunda bulunduk. Kapalı olan hazinenin açılub züvvarın gezmesi, iradeye mütevakkıf olduğunu söylediği sırada — o havalinin tefahhusuna memur olan — bir paşa, yanımıza gelince "Şevkî'nin kalmadı asla şevkı" mısraı tecessüm etdi. Fakat o paşa bize hürmet gösterdi. Bağdad kasrını ziyaret ve içindeki kütübhaneyi tedkik etdik.

***

[1] Resmî tercemei halinde bu suretle mukayyed olduğu halde "Fatin tezkiresi" nde "1245 de Abdurrahman Ağanın sulbünden" doğduğu ve "Bir mikdar eş'arı şevkefza ve ebyatı ferahfezası" bulunduğu beyan olunuyor.

GAZEL

Gelen bu dehri dûne âzimi rahı bekadır heb
Husuli gâm içün sayü hevesler ber hevadır heb
Gülü bülbül hezar üftadegân hayranı reftarın
Sana ey nevnihali işve âlem mübtelâdır heb
Hevayı kâkülünle serde sevdalar olur peyda
Perişan eyleyen hali dilim badı sabadır heb
Ölürsem hasreti çeşminle ey şuhı kıyamet kad
Uyunı âşıkane hâki kabrim tutiyadır heb
Halâs olmak ne mümkin halkai zenciri sevdadan
Müselsel turreler mürgı dile damı belâdır heb
Şehidi gamzei yâr olmağa dil reşk eder daim
Seri uşşakı şeyda rahı cananda fidadır heb
Bilürler nazmı balâterle sen napuhte güftarı
Niçün canım dimezsin Şevkî böyle nevedadır heb

*
* *

Nümayandır şehidi tigi hasret sebzezarından
Çıkar hunı şehadet menbaı hâki mezarından
Güli ruhsarın arzet şebnemi eşkin revan etme
Sakın ey nevnihâlim bülbülün âhı hezarından
Cilâyı çeşmi âşıkdır gubarı gûyun ey mehru
Geçer mi nakşı payın öpmeyince rehgüzarından
Verir buyi mehabbet dembedem gülzarı uşşaka
Hazanı fark olunmaz bağı aşkın nevbeharından
Olurlar mesti sirabı mehabbet haşredek Şevkî
İçenler bâdeyi bezmi hakikat çeşmesarından

ŞEYHÎ

Mehmed Celâlüddin Şeyhî [Dede Efendi], Yenikapu Mevlevihanesi Şeyhi Osman Selâhüddin [Dede Efendi] nin oğludur. 1849 [Rebiulevvel 1265] da Mevlevihanede doğdu.

Davud Paşa Rüşdî mektebinde okuyarak şehadetnâme aldı. Bazı ulemadan tahsili ilme devam etdi. Babasından "Mesnevî" ve « فصوص الحكم » okudu.

Babasının ihtiyarı inziva etmesi üzerine 1869 [1286 H.] da — dergâhı Mevlâna postnişini Safvet Çelebi tarafından — vekâlete mezun ve 1887 [18 Cümadelâhire 1304] de babasının vefatında mekamına kaim oldu. Usuli mutade mucibince dergâhda mukabele günleri mesnevî takrir etdi.

1908 de [1326 Rebiulâhirinin 30 uncu gecesi] vefat etdi. Gasli esnasında — dügâh mekamından pek nefis suretde bestelediği — âyin terennüm olundu. Huzzar, pek ziyade müteessir oldu. Dergâhda babasının yanına defne ildi.

Âdabı şeriat ve tarikate riayeti, lâübaliyane hallerden tevakkisi ve danişü irfanı ile emsali arasında mümtaz idi. Şiir ile az meşgul olmuşdur. Elde yalnız birkaç manzumesi vardır. Nazımda "Şeyhî" mahlâsını ihtiyar etmişdir.

Musikide üstadı kâmil idi. Gayet dilrüba tanbur çalardı. İhtifalci Ziya merhumun "Yenikapu Mevlevihanesi" namın aki eserine müteveffa Rauf Yektâ, yazdığı makalede diyor ki :

"Fenni musikideki iktidarı ilmî ve amelîsi itibariyle eslâfı izamına takaddüm etmişdir. Tanbur nevazlıkda asrının cidden feridi idi. Musikimize müteallik olarak şimdiye kadar mübhem ve meşkûk kalmış olan birçok mesaili nazariye, müşarünileyhin âbyarîi himmetiyle münkeşif olmuşdur. Dügâh âyini şerifleri ise kemalâtı musikiyelerinin bir ünmuzeci biîadîlidir."

***

GAZEL

Âşık hemişe nalevü âh eylemek gerek
Yârin yolunda çismi tebah eylemek gerek
Can vermeyince şahidi aşk eylemez zuhûr
Başın fidayı arbedekâh eylemek gerek
Düşdi hevayi danei ruhsare mürgi dil
Pabesti kaydi zülfi siyah eylemek gerek
Gönlüm asıl kaldı seri tarı perçeme
Girdi hataye varsa günah eylemek gerek
Derkeylemez hakaiki her vaslepuş olan
Serpuşi mevleviyi külâh eylemek gerek
Sermenzili hakikate irmek diler isen
Dergâhı pîri püştü penah eylemek gerek
Şeyhî, cenabı "Ahkar" ı[1] aşk âşina gibi
Bir mevlevîyi hemdemi rah eylemek gerek

***

Zühdî [Bey] le müşterek :

GAZEL

Şeyhî — Guhu sahrayı cünunda ben ki cevlân eyledim
Ahkar — Culları tesiri efganımla giryan eyledim
A — Öyle bir vadii ye'se salikim ki reşk ile
Ş — Kays ile Ferhad'ı ol vadide hayran eyledim
Ş — Eyleyüb âzadei kaydi mehabbet gönlümi
A — Vâkıfı esrarı aşkı zatı Sübhan eyledim
A — Dil esiri çahü zindanı anasırken anı
Ş — Mülki istiğnade tahtı aşka sultan eyledim
Ş — Çâk edüb delkı vücudi aşkı hesti suz ile
A — «ما» vü «من» bünyadını bir demde viran eyledim

---

[1] Divanı Muhasebat riyasetinden mütekaid İsmail Zühdî [Bey] dir. Şurayı Devlet Muhakemat dairesi reisi Eğribozlu Ali Şefik [Bey] in oğludur. Annesi Meclisi Valâ Reisi Arif Paşanın kızıdır. Şurayı Devletden yetişüb uzun müddet Divanı Muhasebat Başkitabetinde ve Riyasetinde bulundu. Avrupa'ya savuşan Mürad [Bey] le muhabere etmek tühmetiyle Zor mutasarrıflığına tayin olundu. Bir müddet sonra azil ve mutasarrıflık maaşı ile Halebde ikamete memur edildi. Meşrutiyetiyetin ilânında İstanbul'a geldi. Divanı Muhasebat riyasetine nasbolundu. Muahharan tekaüd edildi. Tarih Encümeni azasından oldu. 1912 [21 Rebiulâhır 1330] de vefat etdi. Yenikapu Mevlevîhanesine defnolundu. Şiir ile mütevaggil ve maruf değildi. Âsarı nazmiyesi azdır, "Ahkar" mahlâsını kullanmışdır. Gayet mutevazı, terbiyeli, kabili hitab bir zat idi. Allah rahemet eylesün.

A — Verdim ikrarı fena fillâh terki terk edüb
Ş — Matbahı fakrı etemde canı uryan eyledim
Ş — Lânesazı şahsarı aşk olaldan bazi dil
A — Tairi kudsî gibi tâ arşa tayran eyledim
A — Şahbazi ciddü cehdi şehperi tevhid ile
Ş — Evci kurbi hazrete her lâhza perran eyledim
Ş — Yandı perrü bali kasdi kaldı Cibrili hired
A — Seyri fillâha varub tefridi iz'an eyledim
A — Pîri mey, sahba bedest can atdı istikbalime
Ş — Ol zeman ki azmi bezmi şahı huban eyledim
Ş — Pasbanı kârbanı rahı hakkım, çünki ben
A — Savbı maksudı bütün uşşaka ilân eyledim
A — Devleti sermed erişdi حمدالله sıdk ile
Ş — Kendimi Kıtmiri babı Şiri Yezdan eyledim
Ş — Dergehi mollayı Ruma eyleyüb vakfı vücud
A — "Ahkar" âsa niçe bin giryanı handân eyledim
A — Mesnevîden terbiyet yabı füyuzat eyleyüb
Ş — Şeyhiya tıflı dili bir merdi meydan eyledim

***

RÜBAİ

Revnak dihi mümkinat olan Mevlâna
Arayişi kâinat olan Mevlâna
Dünyadevü âhiretde destgirim ol
Dilmürdelere hayat olan Mevlâna

***

Ey mefhari evvelîn olan Mevlâna
Vey melcei âhirîn olan Mevlâna
Dervişlerini hakikate vâsıl kıl
Ey hadii rahı din olan Mevlâna

ŞİNASİ

İbrahim Şinasi [Efendi], Topçu yüzbaşılarından Taşköprü'lü[1] Mehmed [Ağa] nın ve Esma [Hanım] ın[2] oğludur. 1824 [1240 H.] de Tophane'de Boğazkesen mahallesinde doğdu[3].

Babasının Şumnı muhasarasında şehadeti üzerine bir iki yaşında yetim oldu. Annesi ve onun akribası tarafından büyütüldü. Mahalledeki sıbyan mektebinde okudukdan sonra Tophane Mektubî Kalemine girdi. Kalemin kudemasından ve ulemadan İbrahim [Efendi] den tahsili ilim etdi[4].

Tophane'de kullanılan ecnebi zabitlerden — muahharen ihtida eden ve "Reşad Bey" namını alan — "Şatonof[5]" dan Fransızca okumağa başladı. Devletce Avrupa'ya tahsil içün gencler gönderileceğini haber alarak kendi de gitmek emeline düşdü. Şatonof'un delâletiyle Tophane Müşiri Damad Fethi [Paşa] ya takdim olundu. Verdiği istidanameyi Paşa, tezkire ile Babıâli'ye gönderdi.

---

[1] Ebuzziya "Nümunei edebiyat" da 1240 da doğduğunu ve Bolulu bir topçu yüzbaşısının oğlu olduğunu söylüyor.

[2] Şinasi'nin, annesine söylediği vefat tarihi:

"Âlemi kıldı fida validem Esma Hanım"

1269

[3] Darüttalim müessis ve müdîri Hacı İbrahim [Efendi] ye mükabeleten 13 Receb 1301 tarihli "Tercemanı Hakikat" gazetesine yazılan — imzasız — mekalede "Şinasi'nin pederi, topçu zabiti olduğu halde kendisi bir yaşında iken 124? de Rusya seferinde şehid olmuşdur. Şumnı'da medfundur" deniliyor. Faik Reşad [Bey], "Tarzı nevin kıraat" namındaki eserinde Şinasi'nin 1240 da doğduğunu, Taşköprülü olan babasının Rus muharebesinde 1270 de Silistre'de şehid olduğunu söylüyorsa da şehadet tarihi ve mahalli doğru değildir.

ŞİNASİ'NİN İSTİDANÂMESİ

"Hakipayı âlii asafanelerine tarife hacet olmadığı üzere sayei feyz pirayei cenabı tacidarîde bendegânı *Devleti Aliyyeden* dahilen ve haricen kesbi bıdaai malûmat edenlerin ekserisi kâmyab olmakda olmasiyle bu mutaleaya mebni çakeri kemterleri dahi geçenlerde lisanı azbülbeyanı fransaviye bedü istinaf birle elhaletü hazihı sa'i ve liecelittahsil canibi Paris'e azimeti mütemenni ve müsted'î bulunmuş olduğuma ve bu vechile müsaadei seniyei rahimaneleri erzan buyrulduğu halde bu tarafda ihtiyare ve aile validem cariyeleri kalacağına binaen avdeti âcizaneme değin idaresi içün lûtfen ve ihsanen miktarı münasib maaşı müvakkat tahsisiyle çakerlerinin dahi emsali kemteraneme kıyasen memuriyetim hususlarına lûtf atıfet aliyei asafaneleri sezavar buyrulmak babında emrü ferman hazreti men lehülemrindir".

SADRIÂZAM REŞİD [PAŞA] NIN TEZKİREİ MA'RUZASI

"Tophanei Âmire Mektupcusu Hulefasından İbrahim Şinasi Efendi Fransa'da tahsili lisan arzusunda bulunduğundan emsali vechile kendisinin Parise gönderilmesi ve bu tarafda ihtiyar bir validesi kalacağından ana dahi müvakkaten münasib mikdar maaş inayet buyrulması istid'asiyle takdim eylediği arzuhali Tophanei Âmire Müşiri devletlû paşa hazretleri tarafından bu tezkire Babıâliye gönderildi. Efendii mumaileyhin muhassas olan maaşının yerine tayin olunacak ve sair müstahak hulefaya tahsis ve taksimi lâzım geleceğinden ve kendisine tahsis olunacak maaş idaresine kâfi olabileceğinden validesi mumaileyhaya dahi bir mikdar maaş tahsisi beyan ve iş'ar olunmuş olub bu mekula müsteiddanı bendegândan isteklû olanlar sayei maarifvayei hazreti mülûkânede tahsili malûmat eylemeleri mevaddı nafiadan olmasiyle efendii mumaileyhin istid'ası vechile Paris'e irsaliyle orada tahsilde bulunan sair şakirdan misillû bir mektebe verilerek emsali vechile maaş ve masarifatı sairesinin tesviyesi ve validesi mumaileyhaya dahi müvakkaten üçyüz kuruş maaş tahsisi münasib görünür ise de olbabde her ne vechile emrüfermanı maaliunvanı cenabi şehinşahî şerefsudur buyrulur ise muktezayı münifi infaz olunacağı ve meşmuli nigâhı âli buyrulmak içün zikrolunan arzuhal ve tezkire takdim kılındığı beyaniyle tezkirei senaverî terkim kılındı efendim. 26 Rebiulevvel 1265"[6]

Sâdır olan iradei seniye üzerine Paris'e gönderildi. Fransızcayı lâyikiyle öğrendikden sonra Reşid [Paşa] ya yazdığı arizada hangi fennin tahsili devletce mültezem olduğunu sordu. Fünuni maliye tahsili tavsiye olunduğundan o yolda sarfi mesai etmekle beraber — tab'an mail olduğu — edebiyat ile iştigalden de geri durmadı.

Süreyya [Bey], "Sicilli Osmanî" de "Şinasi Ali (!) Efendi Bitlisiyülasıl olub Tophanede sakin oldu. Mektubii Sadaret hulefasından olarak..." diyor. "Ali", "Bitlis", "Mektubii Sadaret" maddeleri temamiyle yanlışdır.

Fatin, tezkiresinde Tophanede doğduğunu kaydediyor.

[4] Ebuzziya'nın kavlince İbrahim [Efendi] nin teşvikiyle "Kamusun nısfından ziyadesini" ezberlemiş imiş.

[5] Sultan Abdülhamid Han merhumun zemanında Tahriratı Hariciye Kâtibi olan Nuri [Bey] in babasıdır.

[6] Paris'den yazdığı bir maktubun tarihi 1283 dür. Bu tarihlerin hangisi doğru?

Müsteşrık Sasi (Sacy) ve ailesi ile tanışdı. Onların vesatatiyle şair Lamartin (Lamartine) in bezmi edebine devam etdi. Ebüzziya diyor ki:

"Avrupa'da âlemi edebin mahsuli idrakâtı ne ise cümlesine vâkıf oldu. İşte bilâhare ittihaz etdiği uslûbı beyan, o vukufun semerei bâkiyyesidir."

İstanbul'a avdetinde Reşid [Paşa], maarif ve maliye meclisleri âzalığına tâyinini teklif etdise de o yalnız maarifi ihtiyar etdi. Müteakıben encümeni danişe de memur edildi.

Yine Ebüzziya'nın ifadesine göre: Reşid [Paşa] nın, Âli ve Füad [Paşa] lara rağmen yetişdirmek istediği takımda dahil olduğundan ve onların içinde kendinden başka yazı yazmağa muktedir kimse olmadığından paşaların ikisi de Şinasi'yi istirkab etdiler. Hattâ memleketeyinde Osmanlı ordusunun bulunduğu müddet, cereyan eden muamelâtı maliyenin tedkikine memur edilmiş iken Reşid [Paşa] nın infisalinden istifade ederek memur olduğu tedkiki icra etdirmediler.

Paris'de iken sakalına kırk ayak düşdüğünden saça sirayetini men içün etibbanın re'yile sakalını tıraş etmesini — aradan seneler geçdikden sonra — meclisi maarif âzalığından azline vesile ittihaz etdiler. İradei seniyyei mübelliğ buyrulduysa — o vakit mekamı sadaretde bulunan — Âli [Paşa], şu sözleri yazdı:

"Rütbesinin ref'i, memuriyetinden def'i, maaşının kat'ı".

Cevdet [Paşa], "Maruzat" da diyor ki:

"1273 de Meclisi Maarif âzasından meşhur Şinasi Efendi, mübtelâ olduğu bir illetden dolayı sakalını, tıraş etmeğe mecbur olub bir gün sakalsız olarak meclise gelince herkese badii taaccüb ve hayret oldu. Âli Paşa işitdiği gibi meclisi maarifden azlü tard eyledi".

O vaktin hükmünce devlet memurları — yine o vaktin tâbiriyle — "irsali lihye" etdikedn ve duasını etdirdikden sonra tıraş etmek, pek büyük bir kabahat idi. Fakat "zaruretler, memnuatı mubah kılar" kaidesince Şinasi'nin zaruret halinde sakalını yürütdüğünü nazarı dikkate alarak mazur görmek ve azline yürümemek icab ederdi.

Zaruret mütehakkak iken azlü tezlil etmek, adalete muhalif olduğu içün sakalı tıraş etmekden daha büyük kabahatdir. Ne faide ki garaz denilen illet, "kırk ayak" illetinden daha mühimdir ki yakasına sarıldığı âdemi, nuri adle değil, zalâmi zulme kırk ayakla sevk eder.

Âli [Paşa], Meclisi Maarif âzasından ve ashabı danişden bir zatın, sakalını tıraş etmesinden dolayı irtidadına hükmeden — eski tâbirle — taassubi barid ve zühdi huşk erbabından birtakım cehelenin müfsidane kılü kaline meydan vermemek içün azle mecbur ve bu hususda mazur olduğunu söyleyebilir. Emma Şinasi, sakalını tıraş etmese — illetin tevessüile — kafasının cascavlak kalacağını ve tıraşın, meni illet maksadına ve etibbanın ihtarına müstenid olduğunu, kîlü kalcilere anlatmak kabildi.

Şinasi'nin hareketi zarurete değil de — farzı muhal olarak — tahriki taassub maksadı fasidine mübteni ise bu cihetin isbatı lâzım gelirdi.

Şinasi, Reşid [Paşa] ya yazdığı kasidelerden birinde :

"Olmuş insane taassub bir onulmaz illet
Hüsni tedbirin ile kurtulur anden millet"

diyerek — galiba — azlinin taassubdan ileri geldiğini ve diğer bir kasidede de :

"Yetince meyvei fazlun beharı ömrümde
Dikildi bağı cihanda ocağıma incir"

diyerek azlinden mütevellid teessürünü anlatmak istemişdir.

Reşid [Paşa], sadarete avdet edince memuriyetini iade etdirdi. Paşanın vefatından sonra himaye, Yusüf Kâmil [Paşa] ya intikal etdi. Onun hatırına riayetle Âli ve Füad [Paşa] lar da ilişmekden vaz geçdiler.

Cevdet [Paşa], "Maruzat" da Şinasi'nin azlinden bahsetdiği sırada diyor ki : "... o da ayrıca bir matbaa küşad ile gazete neşrine başladı. Meşhur Kemal Bey ve muahharen vezir olan Ziya Bey[1] ve Ebüzziya Tevfik Bey gibi yeni efkâr üzerine yetişen gencler, hep anın başına toplandılar. Şinasi, onların dahi babası oldu ve değerinden ziyade şühret buldu. Ceridehanede peyda olan efkârı serbestî, Şinasi yâranının içinde aleniyet kesbeyledi."

1860 [6 Rebiulâhir 1277] de Agâh [Efendi] ile birlikde "Tercemanı Ahval" gazetesini çıkardılar. Altı ay sonra Şinasi, çekildi.

1862 [30 Zilhicce 1278] de "Tasviri Efkâr" ı neşreyledi. "Ruznamei Ceridei Havadis" ile açılan "Mebhusetün Anha[2]" mübahasesi, gazeteye bir kat daha kıymet verdi.

Yusüf Kâmil [Paşa] nın sahabeti daimesi ve Füad [Paşa] nın bilâhare husumeti, meveddete tebdil etmesi, Âli [Paşa] ya da tahvili nazar ettirdiğinden Şinasi'nin rütbei Ulâ ile Meclisi Valâyı Ahkâmı Adliye âzalığına tâyinini takarrür eyledi. Bu esnada — Ebuzziya'nın rivayetine göre — Şinasi'nin Paris arkadaşlarından Tiran'lı Said Sermedî [Bey] in Âli [Paşa] hakkında tertib eylediği sui kasd, his ve kendi habsedildiğinden ve bu teşebbüsde müşareketi haber alındığından Şinasi, "Kuriye Doryan" gazetesi müdiri Jan Piyetri'nin delâletiyle Paris'e savuşdu.

---

[1] Şinasi'nin gazete çıkardığı esnada Ziya [Bey] Mabeynde kâtib idi. Hem saraya, hem gazete idarehanesine mi devam ettirdi?

[2] O vakit ceridenin muharriri olan Sadrı Esbak Said [aşa] yı, Şinasi ile mübahaseye kalkışdığından dolayı Yusüf Kâmil [aşa] nın tevbih eylediği, Recaî zade Ekrem [Bey] den menkuldür. Bu tevbih, — o zeman henüz yetişmekde olan — Said'in hadnaşinaslığından değil, Şinasi hakkındaki teveccühden mütevelliddir. Yoksa Said [Paşa] nın liyakatini paşa takdir eder, hakkında iltifat gösterirdi.

Orada bulunduğu müddetde bir lûgat vücude getirmeğe başladı[1]. Sultan Abdülâziz merhumun Avrupa seyahatinde —hariciye nâzırı sıfatiyle maiyetinde bulunan— Füad [Paşa] Şinasi ile Paris'de görüşerek İstanbul'a avdeti içün söz aldı. Padişahın İstanbul'a avdetinden sonra o da geldi. Beş günden ibaret olan ikameti müddetinde Jan Piyetri'nin matbaasında kaldı. Cihangir civarındaki evine oğramadığı gibi Füad [Paşa] ile de görüşmedi. Sultan Mahmud'un ikballerinden Tiryal [Hanım] ın cariyelerinden —okur, yazar, musiki bilir, iffetli bir kadın olan— zevcesi Navekter [Hanım], zevcinin İstanbul'a getirilmesi içün Füad [Paşa] ya istirhamname vermesine kızarak kadıncağızı boşadı, Paris'e döndü.

Alamanya - Fransa muharebesi esnasında İstanbul'a geldi. Mütemadi iştigalât ile beyin ufunetine mübtelâ oldu.

17 Eylûl 1871 [27 Cümadelâhire 1288] de Firuzağa'da Sormagir mahallesindeki evinde vefat etdi. Techiz ve tekfin masrafı olarak Mustafa Fazıl [Paşa] yüz lira gönderdi. "Ol makberenin yeller eser şimdi yerinde" maali, muvafıkı hali olan Ayaspaşa'daki kabristan'da annesinin yanına defnolundu.

Ebuzziya Tevfik diyor ki[2] :

"Bu büyük âdemin cenazesinde bulunanlar kimlerden ibaret idi? Emvat ile alâkadarı menfaat olanları istisna edersek altıncı daireye mensub dört belediye çavuşu, mahalleden Yorgancı Raşid Ağa, teyzesinin damadı Şakir, Tasviri Efkâr ser mürettibi Rıza ile biraderi Rifat ve Müfti Efendi [Tophane Müftisi Bekir Efendi] ile Hoca Kâmil ve ben".

Şinasi'nin ruhu, şâd olsun ve şükretsün ki cenazesinde —dördü memuren, biri hasbelkarabe mecburen, altısı da mehabbeten— on bir âdem bulunmuşdur. Haydi hükûmet, kadirnaşinaslık, mürüvvetsizlik etmiş de dört belediye çavuşundan başka kimse göndermemişdir diyelim. Ebuzziya'nın, "Natıkai milleti ebkemiyeti mutlakadan kurtaran, bize sevdayi edeb, fikri siyaset veren, evlâdı vatanın pederi irfanı, pîri edeb ve siyaseti, bizi düşünmeğe, düşündüğümüz gibi söylemeğe alışdıran, hüviyyeti âdemiyetimizi bile medyunı şükran eden" kabilinden şaşaalı, velveleli sözlerle kıymetini inba ve kadrini ilâ etmeğe çalışdığı bir âdemin, kurtardığı sevdalandırdığı, düşündürdüğü, hüviyeti âdemiyetlerini bile medyunı şükran etdiği müridlerine, müstefidlerine ne oldu ki pîrlerinin, üstadlarının, müncilerinin —vecibei zimmetleri olan— son hizmetinde bulunmağa yanaşmamışlardır?

Vefatından haberdar olamamak gibi bir maziret serdedilse bu, daha büyük kabahatdir. Ebuzziya'nın hükmünce "natıkai milleti ebkemiyeti mutlakadan kurtaran", sükûti ebedîye mahkûm olur da ebkemiyetden kurtulanlar, nasıl haberdar

[1] "ta" harfine kadar yazılan 14 cildden bir kısmının Fransa encümeni şarkisinde ve bir takımının Peşte Darülfünunu kitabhanesinde bulunduğunu Ebuzziya söylüyorsa da keyfiyet, tedkika muhtacdır.

[2] Mecmuai Ebuzziya sahife 873.

olmaz?" "Unudurlar seni biçare heman ölmeye[1] gör" mü diyelim, yoksa lâyık olan sözlerimi söyliyelim? Ey Şinasii hal şinas ne buyurursun?

*
**

Şinasi'nin vefatını "Ruznamei Ceridei Havadisi"[2] şöyle ilân etmişdir:

"Tasviri Efkâr nam gazetenin sahibi imtiyazı Şinasi Efendi, bir müddetdenberi mübtelâ olduğu ihtilâli dimağdan müteessiren bu kerre irtihali darı beka eylemişdir. Müteveffayi mumaileyh, maarifşinasanı asırdan bir zatı fetanetsimat olmağla vukuı vefatı baisi hüznü esef olmuşdur.

"Basiret"[3] e şu sözler yazılmışdır:

"Tasviri Efkâr sahibi imtiyazı ve muharriri meşahirden Şinasi Efendi, bir müddetdenberi mübtelâ olduğu marazın tesiriyle geçen salı akşamı dağdağai âlemi terk ederek rahat sarayi cavidaniye rıhlet eylediği samiahırașı teessüf ve telehhüfümüz olmuşdur. Merhumı mumaileyh, gerek kendusi ve gerek istidad ve kabiliyeti zatiyeleri, lûtfı terbiyeleriyle bir kat daha bittevessü âdeta mertebei kemali bulan sair zevatı fezail simat, zikr olunan "Tasviri Efkâr" gazetesiyle matbuat hususunda ebnayi vatana güzel bir nümune göstermiş, yani gazete dimek yalınız hulus ve medayıhı müteallik şeyleri yazmayub menafii milliyyeyi müstevcib olarak her dürlü şeyleri devletimizin nazarı dikkati celilesine halisane arz etmek dahi matbuatın cümlei vezaifi mukaddesesinden bulunduğunu cümleye anlatmış ve bundan maada san'atı tab'ıca pek çok hizmetleri sebk eylediği gibi birtakım müellefat ve tasnifati müfideye dahi muvaffak olmuş olduğundan böyle bir zatı hamiyyet sıfatın genc yaşında yani henüz kırk beşi tecavüz etmemiş olduğu halde bir illeti müzmine ile vukuı vefatı doğrusu pek ziyade teessüfümüzü mucib olmuşdur. Mevlâ, ruhı şerifine gani gani rahmet buyursun".[4]

*
**

1265 de Paris'de tahsilde bulunduğu esnada Reşid [Paşa] ya takdim etdiği kasidede kendini şöyle tarif ediyor:

"Benim ol şairi esrar Şinasi asrın
Muhtefi mahremi dilde niçe razi pinhan
Benim ol müfliku münşii hadisüssin kim
Müftehir zatım ile pîrü cevanı ihvan".

Süleyman Nazif, bir mekalede[5]:
"Şinasi'nin nazmı, ikinci, üçüncü derecelerde âdidir".
Ve diğer bir mekalede de[6]:

[1] "Olmaya" da olur.

[2] 29 Cumadelahire 1288.

[3] 30 Cumadelahire 1288.

[4] Şu mekaleciğin insicam ve intizamına, mahsus i'caz derecesindeki belâgat ve fesahatına Şinasi'nin ruhı meftun olur!

[5] "Serveti Fünun" 30 Eylûl 1926.

[6] "Peyam" 28 Kânunıevvel 1337.

"... Nesrinde bu kadar zi kudret olan Şinasi'nin nazmı, hattâ vasatın da dununddadır. Hele tercemelerinden kühnelikler taşar. § Tercemei manzumede Recai Zâde Ekrem ve muallim Naci merhumlar derecesinde değil, hattâ muasırlarından Edhem Pertev Paşa ayarında bile âsarı muvaffakıyet gösteremedi" diyor.

İnsan her şeyde tekemmül edemez ve kemal gösteremez. Nesirde ibraz eylediği kudret ve o kudretle irfanı memlekete etdiği hizmet, ona kâfidir. Zaten nazm ile iştigali — mecmuai eş'arından anlaşıldığına göre — evaili haline münhasırdır. Sonraları nazm ile meşgul olduğunu müeyyid elde bir vesika yokdur.

Süleyman Nazif'in dediği gibi "Şinasi'yi ahlâfa en ziyade tanıtmak himmeti kadrşinasanesinde bulunan[1]" Ebuzziya, "Nümunei Edebiyat" da, "Mecmuai Ebuzziya" da, "Yeni Osmanlılar Tarihi" nde merhum hakkında yazmadığını bırakmamışdır[2]. Şinasi'nin ruhu, Ebuzziya'nın ruhuna âlemi bekada elbette teşekkür etmişdir.

O, bir makalesinde de — müfritane olarak — diyor ki :

"Benim fikrimce Şinasi'nin mesleği edebîsi ve üslûbı beyanı (granit) taşından fakat gayet meharetle traş edilmiş, gayet itina ile cilâ verilmiş yekpare ve muazzam bir heykel kaidesine benzer. İnsan, temaşasında devam etdikce mağlûbı azamet ve mehabeti olur. Anı taklide değil, takdire bile nefsinde istitaat göremez."

Süleyman Nazif de diyor ki[3] :

"... Şinasi'ye "Müceddidi yegânei edeb" gibi tumturaklı unvanları — biraz da mütehakkimane — tevcih edeceklerine "Bizde pürüzsüz, temiz, o vakte kadar görülmemiş bir nesir, Şinasi ile başlar" demiş olsalardı, başkalarının hukukuna tecavüz edilmeksizin edibin hakkı verilmiş olurdu."

Bence de işin doğrusu budur.

***

Ebuzziya, diyor ki :

"Şinasi, fazaili müktesebesiyle nisbet kabul etmiyecek bazı garaibi ahlâkıyeyi cami' idi. Ezcümle mütevahhiş denecek kadar merdüm güriz idi. Gayet mütevehhim olduğundan kimseye emniyet etmez ve kimse ile uzun uzadıya görüşmezdi. Kendisine iradı sualde bulunulmasını asla arzu etmez ve bazı sözlere karşı mânidar tebessümleriyle mukabelede bulunur ve ahyanen "evet" yahud "hayır" derdi. Anınla görüşmekk istiyen bir âdem, anı cevaba mecbur etmiyecek sözler bulub söylemeli idi. Hususâ nahvetini rencide etmiyecek ve — izhar etmek istemediği halde yine

1 "Peyam" 28 Kânunı evvel 1337.

2 Merhum Ahmed Rasim'in "İlk Büyük Muharrirler" unvaniyle neşretdiği eserde Şinasi'ye dair yazdığı yazıların heman hepsi, — hepimizin Şinasi hakkındaki yazılarımız gibi — Ebuzziya'dan alınmışdır.

3 "Peyam" 28 Kânunı evvel 1337.

lisanı haliyle ifham etdiği — kibrine dokunmıyacak yolda idarei kelâm etmeli, yahud lâubalı bir tavır takınarak her şeyden bahseylemeli idi[1]".

"Tütüne ibtilâsı fevkalâde idi. İşretden müctenib idi. § Musikiye vâkıf idi. Armoni çalardı[2]".

"Tab'an ve meslekeen, hattâ hulkan ve mizacen gayet hırçın ve kimse ile uzlaşınamakla beraber mükkibi kîn idi. § Kimse ile hususiyet ve akdi muvahat tarafdan değil idi. § Şinasi'de vehim ile beraber bir de kibir meşhud idi[3]".

Halbuki kendi :

"Feylesof ol kişidir kim nerede olsa heman
Uyar elbette zemane ana uymazsa zeman"

diyor. Hayatda olsaydı kavliyle fi'li arasındaki tebayünün sebebini kendinden sorardık...

Diğer tarafdan :

"Beni küçük düşüren payemin küçüklüğüdür
Büyük belâya sokan gönlümün büyüklüğüdür"

diyerek —Ebuzziya'nın söylediği— "kibr" inimi anlatmak istediğini de kendinden anlardık...

Ebuzziya, diyor ki :

"Gayet behhas olan Fazıl Paşa ve kibrü azametine dâl olan etvarı muhteşemesiyle cülesasına ilkayı mehabbet eden Yusüf Kâmil [Paşa], Şinasi'ye karşı temkinden ziyade ihtiraz ile tefsir olunabilecek bir haleti mütevaziane iktisab ediyorlardı. Şinasi, bazan istihza ile karışık zarifane istifhamlarda bulundukca paşalar, verecek cevab bulamazlardı[4]".

Bu sözlere karşı "amma yapdın ha" deyüb geçmek icab ederse de birkaç söz söylemek daha muvafıkdır.

Ebuzziya, birkaç yerde Kâmil [Paşa] nın "kibrü azamet" inden bahsetmişdir. O, mütekebbir ve müteazzım değil, gayet vakur ve erbabı kemâle lûtfü iltifatı mebzul bir merdi kâmil idi. İnsan, kendi hakkında gösterilen muameleye binayi hükmetmemelidir. Çünki her ferd, — kendine lâyık gördüğü ve beklediği — tevazu ve iltifatı her vakit göremez. Göremediğiçün başkasına kibrü azamet isnad ederse haksızlık etmiş olur. Bu, böyle...

1 "Yeni Osmanlılar Tarihi".
2 "Mecmuai Ebuzziya" sahife 837.
3 "Tasviri Efkâr" numara 252.
4 "Mecmuai Ebuzziya".

"İhtiraz" ve "istihza" ya gelince, Reşid [Paşa] nın vefatından sonra Âli ve Füad [Paşa] ların husumetine maruz olan Şinasi'yi, Yusüf Kâmil [Paşa] nın himaye etdiğini ve bu sebeble Şinasi'ye ilişmediklerini söyliyen yine Ebuzziya'dır. Himaye âcizler hakkında gösterilir. Kâmil [Paşa], himaye etdiği bir âdemin nesinden ihtiraz etsün? İlminden, darbı nutkundan, vefreti zekâsından, yahud maayibinin yüzüne urularak rezilü rüsva edilmesinden muhteriz ise elbette o, daha âlim, daha natuk, daha zeki ve devletü millet karşısında yüzünü kızartacak maayibden azade idi. Şinasi'ye tevazu göstermesi, bütün erbabı fazilete ibraz etdiği tevazu ve iltifat kabilindendir.

Kâmil [Paşa], Şinasi gibi irfanı memlekete hizmet ve emsâline tefevvuk eden pek kıymetli bir ehli kaleme riayet etmeği, vazifei kadrşinasi addederdi, yoksa "ihtiraz" hatırından geçmezdi. Her "haleti mütevaziane" nin "ihtiraz" ile tefsir edilmek hakkı, nereden iktisab ediliyor, bunu öğrenmek isterdik.

Ebuzziya merhum, aramızda bulunsaydı hayirhahane ihtar ederdim ki bir âdemi büyültmek içün diğer âdemi küçültmek, birini tevkir içün öbürünü tahkir etmemek icab eder.

Şinasi'nin "istihza ile karışık zarifane istifhamlarına cevab bulamamak" maddesi de —söylemek münasib ise— istihzaye lâyık bir lâfdır.

Şinasi, terbiyeli, ağır başlı, ciddî bir âdem olmasına göre kendini himaye ve tesallutdan vikaye eden Kâmil [Paşa] gibi —ammenin hürmetine mazhar olan— efadıldan bir zatle ve —yalnız hayatında değil,— mematında bile lûtfunü gördüğü Mustafa Fâzıl [Paşa] ile istihza etmez ve idemezdi. Farzı muhal olarak istihza etse —muhatabını ilzam ve iskâtdeki kudreti kendini bilenlerce müsellem olan— Kâmil [Paşa] dan da, sözünü esirgememek ve her istediğini söylemek ile mâruf ve danişle mevsuf olan Mustafa Fazıl [Paşa] dan da mukabele bilmislin fevkında muamele görürdü.

Yine Ebuzziya'dır ki "Şinasi, müstehzi olmadığı halde istihza işrab eden tebessümünde bir azamet müşahede olunurdu. § Ciddî şeylerde bir nevi ilânı acz demek olan tezyif ve istihzadan âdeta nefret ederdi[1]" diyor.

***

Ehibbasından babam Mehmed Emin [Paşa] merhum, Şinasi'nin diğer bazı üdeba ve şuaraya benzemeyüb gayet ağır başlı, haysiyetini muhafaza sâi, hakikaten liyakatli bir zat olduğunu ve "Telemak" ı onunla birlikde basdırdıkları esnada daha sık görüşdüklerini söylerdi. Hırçınlığından, huysuzluğundan, geçimsizliğinden, kibrinden bahsetmezdi. Yusüf Kâmil [Paşa] merhumun, onu sevdiğini ve daima takdir ve sıyanet etdiğini anlatırdı.

***

1 "Mecmuai Ebuzziya" sahife 904, 905.

Hersekli Ârif Hikmet merhum, "Ben, iki odalı bir evi kendime geniş buluyorum. Şinasi ile Galib [Leskofçalı] kâinatı kendilerine dar görürlerdi. Bunlara dünya müteveccih iken dünyaya sığmadılar, kendilerini yediler" derdi. Doğru söze ne denir?

***

Şinasi'nin, "Müntehabatı Eş'arım" dediği mecmuai eş'arı, kendi tarafından ilk defa 15 Safer 1279 ve ikinci defa —musahhah ve ilâveli olarak— Remazan 1287 de "Tasviri Efkâr" matbaasında basılmışdır.

"Durubı Emsâl" 1268 de yazılub 120 ve 1287 de o matbaada basılmışdır.

"Şairin Evlenmesi" isimli komedisi "Tercemanı Ahval" gazetesinde tefrika suretiyle intişar etmişdir. Bilâhare Selânik kitabcılarından ve dâva vekillerinden Mehmed Tayfur [Efendi] kitab şeklinde basdırmışdır.

"Tasviri Efkâr" daki makalelerinden bazıları ve "mebhusetün anha" mübahasesi, kitabhanei Ebuzziya risaleleri sırasında tab'olunmuşdur.

***

Şinasi, gencliğinde Hersekli Ârif Hikmet'le, Bursa'lı Şeyh Zaik'dan Farisî okumağa başlar. Şinasi iki üç defa gitdikden sonra yan çizer. Zaik, hiddetlenerek bir kıt'a ile hecv eylemişdir ki müstehcen olduğuiçün buraya dercedemedim.

***

Ârif Hikmet [Bey] merhumun 1846 [1262 H.] de mekamı meşihate tâyininde Şinasi, tanzim ve bizzat tebyiz etdiği manzumei tarihiyenin[1] altına "Bende, İbrahim Şinasi kâtibi Tophanei Âmire" yazmışdır, kütübhanemde mahfuzdur.

***

Oğlu müteveffa Hikmet Şinasi, "Tercemanı Hakikat", "İkdam", "Sabah" gazetelerinde musahhihlik ile temini maişet ederdi. Babası gibi titiz, mütevehhim, alıngan oldukdan başka işrete inhimaki olduğunu arkadaşlarından merhum Ahmed Rasim söylüyor.

***

Abdülhak Hâmid'in, Şinasi hakkındaki manzumesi:

1

Ey huzurunda zairan mebhut	Yine sensin iyan mematında
Mütefekkir idin hayatında	Denilir fikri pür sebatında
Mülhak olmuş sana bu mülki sükût	Hali yesü küduretin mi disem
Zâhir olmuş gubar şeklinde	O tefekkürlü haletin mi desem
Mütecessim mezar şeklinde	Şairi binazir idin hâlâ

Münteşir makberenden ol mana

[1] Bu menzume, matbu eş'ar mecmuasında yokdur.

2

Siyller bahri bikenarından
Ki dönerler yine o dünyaye
Bağlar çıktı berkü barından
Şi'ru, inşaye çok mükallidler
Geldi senden vücude mucidler
İnşiab etdi hâki dünyaye
Senin ey saki marifet saye
Nevbenev came etdiler ilbas
Sen fakat eyledindi vaz'ı esas
Öyle bir mekteb eyledin bünyad
Çıkdı tilmizler bütün üstad

3

Uçacak zanneder açub şehper
Ebediyet hatibi minberini
Ezeliyülkıyam bir mahşer
Giheteynin "Kemal" ile "Ekrem"
Olmuş aramgâhına mahrem
Eyliyenler tavaf makbereni
Görürüm merkadinde peykerini
İki efriştedir cenah küşa
Bu kıyafetde şi'r ile inşa
Sendedir mütebessim likayı vatan
Ziranın kılar senayı vatan

4

Bahsederken "Kemal" ü "Ekrem" den
Ki sana vârisi Hudayî dir
O da senden "Kemal" ü "Ekrem" den.
Mütezelzil cihanı hissiyyat
Sayei fıtratında taze hayat.
Unudulmaz biri "Sezai" dir
Bir misali bediazâyı dir
Oldu ilhamî kudretinle senin
Buldu teşrihi şivei gühenin
Edebiyat, o dem mezaristan
Anı sen eyledin beharistan

5

Adana şehri ki ibaretdir
Öyledir menzilin diyarı suhan.
Başka bir âlemi siyasetdir.
Kimse görmüş mü böyle bir mihrab
Böyle manalı bir sipihri türab
Nezdimizde bugün "Ziya" Paşadan
Nikü bed serbeser şüunı vatan
Kimse almış mı böyle bir mesned
Böyle her dem hayat bir merkad
Barekâllah Şinasii mağfur
Daima sıyti: şairi meşhur...[1]

15 Nisan 1884

*
**

NEF'ÎYE NAZİRE

Vakta ki felek şekli hilâlin kamer eyler
Gün geçdiğini ömri beşerden haber eyler
Bir revnakı kâzib midir ikbali cihan kim
Seyyalei berkıyye misâli güzer eyler
Bedbaht ana derler ki elinde cühelânın
Kahr olmak içün kesbi kemâlü hüner eyler

---

[1] Hâmid "Daima sıyti: nasiri meşhur" deseydi, nefselemre daha ziyade tevafuk ederdi.

Hak yol aramak vacibedir aklı selîme
Tevfikini isterse Huda rahber eyler
Mahrum ise tevfikin eğer faidesinden
Ya âczini gördükce mi âkil zarar eyler
Her vâkıa bir dersi hikemdir nazarında
Her derd bu belâdan dahi ahzi iber eyler
Mahiyeti isbat eden âsarı ameldir
Mikdarına nisbetle kişi hayrü şer eyler

***

GAZEL

Mahmurı bade hastei bitabı andırır
Yokdur anın ilâcı meyi nâbı andırır
Sâki elinle bâde verirken elin öpen
Devlet gününde yâr olan ahbabı andırır
Zülfün düşünce gerdeni berrakın üstüne
Billûr içinde sünbüli siyrabı andırır
Akseyledikce tâsı arakda bütün gice
Nuri rühun denizdeki mehtabı andırır
Mevci şerab dilde gami gark eder gider
Zira ki neş'e vartai girdabı andırır

***

Varlığım halikımın varlığına şahiddir
Gayri bürhanı kavi var ise de zaiddir

ŞÜKÛFE NİHAL

Liyakatli kadınlarımız arasında eserleriyle temeyyüz eden şair ve edib Şükûfe Nihâl'in, gönderdiği tercemei halini — aynen — naklediyorum:

1896 da İstanbul'da doğdum. Babam, Sultan Murad'ın Sertabibi olub menfada ölen Doktor Emin [Paşa] nın oğlu Miralay Ahmed [Bey] dir. Kültürlü, edebiyat sever bir zat olduğundan çocukluğumda inkişafıma pek çok müessir olmuşdur.

İlk ve orta tahsilimi hususî mekteblerde ve kısmen hususî muallimlerle evde tamamlıyarak 1919 da İstanbul Darülfünunundan diploma aldım.

Pek genc yaşda evlendim. "Necdet" isminde bir oğlum ve "Günay" isminde bir kızım vardır.

Yazı yazmağa heman yedi, sekiz yaşlarında başladım. On iki, on üç yaşımda yevmî gazetelere ve küçük edebî mecmualarda makalelerim, hikâye ve şiirlerim çıkmağa başladı. Hayatımın en büyük zevkı, hattâ ihtirası, bugün de olduğu gibi san'at ve edebiyatdır. İlk neşretdiğim eser, 1919 da çıkan "Yıldızlar ve Gölgeler" adlı şiir mecmuasıdır. Bundan sonra "Hazan Rüzgârları", "Gayya", "Su", "Şile Yolları" isimli mecmualar ile "Renksiz İztırab", "Çöl Güneşi", "Yakut Kayalar" romanları, "Tevekkülün Cezası" namındaki küçük hikâyeler, Finlândiya seyahatinden intibalar ve etüdleri havi "Finlândiya", "Yalnız Düşünüyorum" isimli büyük ictimaî roman neşredilmişdir. Bazılarını takdim ediyorum, hürmetlerimle".

Şükûfe Nihâl'in hal ve tavrındaki nezaket, ruhundaki nezahet, eserlerinde de kendini gösteriyor. Aruz ve hece vezinleriyle söylediği şiirler, beharistanı edebde şükûfei ter ve nihâli letâfet küster olduğuna şahiddir.

Mekteblerde edebiyat muallimidir. Yazmak ve okutmak suretiyle irfanı memlekete hizmet etmekdedir.

***

SEVGİLİ KAMERE

Sana dikkatle bakdığım o gece
Süzülürken semâların ince

Sarışın bir likayı hicrandın
Tüllerinden elemli bir yadın

Kaldı kalbimde, sanki sen nakâm
Ruhı sâfında titreyen âlâm

Bir kadından şifası pek mevhum
Anlaşılmaz müebbeden mektum

Seneler geçdi, ben de bir gün âh Sarışın ay, senin gibi soldum
İlkbeharımda bak harab oldum

İki hemşirei hazanız biz Her gece birleşirse derdlerimiz
Gömülür mü melâli ömri siyah

Eylûl 1334

⁂

SU

Kalbinden kalbime akan bir sesdi
Sesini en tatlı yerinde kesdi
Akşam gölgesinde çağlayan o su
Bizi sonsuzluğa bağlayan o su

O su, bir sır gibi mırıldanırdı
Bizi Leylâ ile Mecnun sanırdı
Göğsünde bir sarı ay yıkanırdı
Gamlı yolumuzda ağlayan o su

Sessiz ruhumuzu o bestelerdi
Bir aldı sonunda verdi bin derdi
Bize "Unutalım dünyayı" derdi
Bizi bizden fazla anlayan o su

Şimdi ne akşam var, ne ses, ne dere
Benzetdi bizi bir kırık mermere
Yolumuz ayrıldı başka ellere
Ruha zehir gibi damlayan o su

Kalbinden kalbime akan bir sesdi
Sesini en tatlı yerinde kesdi
Akşam gölgesinde çağlayan o su
Bizi sonsuzluğa bağlayan o su

TACÜDDİN

Hayrullah Tacüddin [Efendi], Şeyh Tevfik [Efendi] nin oğludur. 1883 [1300 H.] de Üsküdar'da doğdu.

"Revzai Terakki" mektebinde, Toptaşı Askerî Rüşdîsinde, Üsküdar İdadîsinde okudu. Mülga Rüsumat Emaneti Tahrirat Kalemine girdi. 1902 [1320 H.] de babasından intikal eden Üsküdar rüfai dergâhı meşihatiyle imamet ve hıtabet cihetleri uhdesine tevcih edildi.

1914 [1332 H.] de Üsküdar dersiam hocalarından Salih Nâzım [Efendi] nin dersine devamla icazet aldı, Hoca Hicri'den Farisî okudu. "Ceridei Havadis" in en eski muharrirlerinden Zarifî Ahmed [Bey] le Üsküdar'lı şair Talât'dan edebiyatca istifade etdi. Musikiye de intisabı vardır. Hüdai âsitanesi zakirbaşılığında bulundu. Şimdi Tapu idaresi memurlarındandır. Nazik, müeddeb, kabili hitab bir zatdır.

Mensur "Zübdetülahlâk", manzum "Güldeste" ve "Gülgoncei Âşıkan" isimli risaleleri matbudur. "Mecmuai ilâhiyat", "Ravzi verd", "Bin iki yüz hadisi şerif" ile Osman Şems merhumun, "Bugün mahi muharrem vakti matemdir safa olmaz" matlalı uzun mersiyesini basdırmışdır.

***

GAZEL

Seyri gülzar eyledim bülbülde ahü zar yok
Gonceler, güllerde mahzun neşveden âsar yok
Dide pürnem, sine pürgam, ben nasıl âh etmeyim
Camı lâlin gibi cânâ dafii ekdar yok
İstemem şehdabı dehri, sâkiya sun bâdeyi

Meclisi uşşak içinde cümle mest, hüşyâr yok
Hali keyfiyatı sağar münkire faş olmadı
Meşrebi âşıkda hep ızmar var, ızhar yok
Guhü sahraye düşürdü cismimi bu iştiyak
Vechi canandan diğer Taciye bir didar yok

***

ŞARKI

Muhtefi zan ile her levhai dilberde seni
Ararım ağlayarak hicrile her yerde seni
Gece encümde, seher handei hâverde seni
Ararım ağlayarak hicrile her yerde seni[1]

---

[1] Recai zadenin

"Saklayub kalbi mükedderde seni
Anarım ah ile her yerde seni
Bulurum neşvei sagarde seni
Anarım ah ile her yerde seni"

şarkısını andırıyor.

TÂHÂ

Ömer Tâhâ Toros, Tarsus Müftisi Küçükzâde Hilmi [Efendi] nin oğludur. 1910 da Tarsus'da doğdu.

Adana lisesini bitirdikden sonra İstanbul Hukuk Fakültesinde ikmali tahsil etdi, 1933 de mezun oldu. İstanbul'da Maliye memurluklarında bulundukdan ve ihtiyat zabitliğini yapdıkdan sonra 1937 de Adana'ya gitdi, Ticaret Odası kâtibi umumîliğine tâyin olundu. Muahharen Halk Partisi İdare Heyeti Reisliğine de intihab edildi.

Basılan — hece vezinli ve mensur — eserleri :

"Toros Demetleri", "İki Ses", "5 Kânunisâni", "Seyhan Efsanesi", "Türk Kadın Şairleri", "Çukurova'da Etili Şairler", "Toroslarda Tahtacı Oymakları", "15 inci Cumhuriyet Yılında Adana", "Çukurova'da Köy İktisadiyatı", "Atatürk'ün Adana Seyahatleri", "Ziya Paşanın Adana Valiliği".

Basılmamış eserleri de vardır.

⁂

SERPDİM ÇİÇEKLERİMİ

Nerde oyuk taş görsem kalbim oynar yerinden
Bir ılık hâtıranın yadı gelir derinden
Boynuma kemend atdı saçının tellerinden
Boynuna kemend yapdım kızgın bileklerimi

§

Bu akşam kararırken dağların biyaz taşı
Kırılan bir dal gibi dizime düşdü başı

Gözlerinden taşarken hâtıramızın yaşı
İğildim de yüzüne serpdim çiçeklerimi

*
**

KALBİMDE NAKIŞALAR

Gitdiğim yol ardından bakdım, içden titredim
Âh! bu yoldan gidenler bir daha dönmez dedim
Bendeki hâtıranı göz yaşımla ödedim
Bir volkan yaratırken içimde son bakışın

Dağlardan temiz sular akarlar uçuruma
Ben kendi şelâlemi döküyorum koynuma
Senin yerine dallar sarılıyor boynuma
Hisabı yok bu aşka dağdan taşan alkışın

Günahlar nasıl çıkar göklere dik dağlardan
Her akşam meded umdum el açarak ruzgârdan
İçli hıçkırıklarla ayrı düşmüşüm yârdan
Bir ceylân böyle ağlar yalnız kalınca kışın

Gurubun ateşine saçından düşmüş teller
Yârınsa topraklara gömecek onu seller
Her şeyin mahvolsa da ölmez şaheser eller
Onlardır san'atkârı, kalbimdeki nakışın!

TAHİR

Menemen'li Zâde Mehmed Tahir [Bey], Sadaret Telgraf Kalemi Müdiri Hâşim Habib [Bey] in oğludur. 1863 [1279 H.] de Adana'da doğdu.

Pek küçük yaşda İstanbul'a getirildi, Soğuk Çeşme Askerî Rüşdîsinde okudu. Mektebi Mülkiye'ye girdi. 1883 [24 Şevval 1300] de şehadetnâme aldı. 1883 [Safer 1301] de Şûrayı Devlet Tanzimat Dairesine maaşsız olarak devam etdi. Sonra Ticaret Nezareti tercemei fünun kalemine memur edildi.

Muhtelif tarihlerde Şûrayı Devlet Dahiliye Dairesi mülâzimliğinde, Adana, Aydın, Selânik Maarif Müdirliklerinde, Mektebi Mülkiye kitabeti resmiye ve Darülfünun ilmî ahlâk muallimliklerinde bulundu. Son memuriyeti Maarif Nezareti mektubî ve mühimme kalemleri müdirliğidir. Tedricen Ulâ sınıfı evveli rütbesini ve ikinci rütbe Osmanî nişanını ihraz eyledi.

1903 [1320 Zilkıdesinin 15 inci gecesi] fücaeten vefat etdi. Karaca Ahmed kabristanına defnolundu. Son zemanlarında sakallı idi.

Kavaidi edebiyeye dair, "Osmanlı Edebiyatı", "Yadı Mazi", "Osmanlı Coğrafyası" ve manzumelerini ihtiva eden "Elhan" matbudur. Mektebi Mülkiye'den çıkdığı esnada "Gayret" namında mevkut bir risale neşretdi. Bazı risalelerde de makale ve manzumeleri vardır.

Recai Zâde Ekrem [Bey] merhum, "Elhan" ı takdiren yazdığı risalede Muallim Naci ile meslekdaşlarını tahtie etdiğinden Naci de "Demdeme" ismindeki risalesiyle mukabele etdi. Fakat pek ileri gitdi, hoşa gitmeyecek sözler yazdı.

Bir âdemi takdir içün diğer âdemleri tahkir etmemek gerekdir. İstediğini söyleyen, istemediğini işidir.

⁂

UYUYOR

Ne dilnişin uyuyor bak, şu nazenin uyuyor
Siyah zülfi perişan yüzünde mevca mevc
Behar, leyle bürünmüş, ne dilnişin uyuyor
Uçar letaifi rüya gözünde hande nisar
Gezer melâiki sevda dilinde fevca fevc
Neler görür aceba şimdi ol safayı behar
Dehani goncaya benzer diyen sühan sencan
Hata eder, bunu inkâra var mıdır imkân
Beharı feyzi eder goncayı küşade dehan
Bu gonca âleme eyler beharlar isar
İhata eylemiş etrafını bütün ezhar
Denir ki hüsnünü saçmış zemine ol dildar
Kamer değil mi ya, etmez mi hale sin izhar
Kamer, fakat ne kamer, nuru şemse gıbte resan

*
**

"Hayat" isimli uzun manzumesinin ilk parçası :

Solub behar hayatında bir gül terken
Zemine düşmeğe mail şu kızcağız hayfa
Bu sinde böyle güzelken değil midir erken
Vedaı âlemi fâni, siyahetı ukba
Zavallı kız, sarı güller gibi sararmış âh
Fakat güzel, yine dilber hele o çeşmi siyah
Cihane sanki veda eyleyen o tatlı nigâh
Ne rütbe cazibe perver, ne rütbe dilberdir
Cemâli gülmededir gerçi kendi muğberdir
Behara erse hazan böyle dilfirib olmaz
Cihanda gonca bile böyle kemnasib olmaz
On altı sinnini doldurmamış henüz bu mah
Ecel, bu goncai neşgüfteden ne ister âh
Cemâli subhi emelden lâtif olan bu güzel
Reva mı toprağa girsün bu yaşda zarü nizar
Zemini aşkda bitmiş bu nevnihali emel
Henüz goncelerin etmemiş iken izhar
Seza mı hake serilsin de payimal olsun
Bu şiiri ter ne revadır ki bimeal olsun

TAHİR

Mehmed Tahir Olgun, Sultan Abdülmecid'in yazı hocası Hacı Tahir [Efendi] nin kerimezâdesi Hademei Hassa başçavuşlarından Elhac Mustafa Safvet [Bey] in oğludur. 1877 [5 Remazan 1294] de İstanbul'da doğdu.

Gülhane Askerî Rüşdîsinde, sonra "Menşei Küttabı Askeriye" de okudu. 1892 [Haziran 1308] de Babıseraskerî piyade dairesi jurnal kalemine kaydedildi. Fatih camii baş imamı müderris Filibe'li Mehmed Rasim ve Mesnevihan Selânik'li Mehmed Es'ad Dede [Efendi] lerin derslerine devam etdi. Deden Mesnevî icazesi aldı.

1894 [Cümadelâhire 1312] de Yenikapı Mevlevihanesi Şeyhi Celâlüddin Dedeye[1] intisab ve ikmali çille etdi. O sene Es'ad Dede ile beraber farizai haccı edâ eyledi.

Mevlevîhanedeki hücresinde oturub vakıf lokmasına göz dikmeği hoş görmediğinden maişetini temin içün Bayezid'de bir kitabcı dükkânı açdı. "Miratı Hazreti Mevlâna" ile Nayî Osman Dede Zâde Sırrı Abdülbaki Dedenin "Manzumei Mi'rac" ını ve Cevri'nin "Hılyei Çiharı Yârı Güzin" manzumesini birer mukaddime ilâvesiyle basdırdı.

Dükkânı Babıâli caddesine nakleyledi. Rüsumat ketebesinden Vâsıf [Efendi] nin[2] topladığı "Medayihi Hazreti Mevlâna" dan yedi forma basdırdı. O sırada "Resimli Gazete" yi[3] isticar etdi. Çıkardığı ilk nüshanın kabına mecmuai medayihin ilâniyle beraber bir de sikei Mevlâna resmi basdırdı. Gazete derhal ilga olundu. Mevlevî olan Veliahd Mehmed Reşad [Efendi] namına gazetenin propaganda yapacağına dair verilen jurnal, ilgaya sebeb olmuş.

---

1 Tercemei hali 1833 üncü sahifededir.

2 Bu zat, benim mecmualarından da bazı menzumeler yazmışdı.

3 Gazetenin idaresini deruhde eden müze muhasebecisi merhum Receb [Efendi] nin recası üzerine yazı işlerini — birkaç arkadaşla — birkaç sene idare etmişdim. Yazı yazmanın pek müşkil olduğu o devirde gazete epey düzgün çıkarılmışdı.

Bu hal ile kitabcılıkda devam edemiyeceğini anladı. Annesi, Nâzıma [Sultan] ın dayesi olduğundan onun daveti üzerine vekilharclığını kabul eyledi. Mukaddema bana gönderdiği tercemei halinde söylediği vechile "Bir müddet sikkepuş olarak vazifesine bakdise de yakışık almadığını gördü ve « تبديل الشكل لاجل الا كل » diyerek tekrar fes ve sivil elbise giydi." Bilâhare o daireden çekildi.

Orman ve Maadin ve Ziraat Nezaretinde açılan imtihanda muvaffak ve Defterikebir kalemine kâtib oldu. Muhtelif tarihlerde Ruhsatnameli maadin başkitabetinde, Tevhidi mubayaat komisyonu tahrirat kalemi mümeyyizi evvelliğinde, Ticaret ve Ziraat Nezaretinde, İktisad hey'eti başkitabetinde, Âli satış komisyonu başkitabetinde, Ticaret Nezareti memurin ve fermanlı maadin mümeyyizliklerinde bulundu. İnkılâbda gayri faal memurin sırasına katıldı.

1901 [1319 H.] de muallimliğe intisab etdi. "Bürhanı Terakki" ve "Rehnümayı Terakki" mekteblerinde Farisî ve Tarihi İslâm, Kuzat, İrşad ve Darülhilâfe ibtidayı dahil medreselerinde kitabeti resmiye, siyeri nebeviyye ve edebiyat okutdu. Şimdi Darüşşefaka Türkce ve Kuleli Askerî lisesinde edebiyat muallimidir.

*
* *

BASILAN ESERLERİ

"Tercemei Tefsiri Hüseynî" — Hüseyin vaızın "Mevahibi Âliye" namındaki tefsirinin surei Bakare sonlarına kadar tercemesi. "Hazreti Peygamber ve Zamanı", "Mir'atı Hazreti Mevlâna", "Divançei Tahir", "Nazım ve Eşkâli Nazım", "Şeyh Celâlüddin Merhum", "Şeyh Sadi'nin Bir Serküzeşti", "Tarihi İslâm Sahaifinden", « امروز كار پارسى » ve « دستاويز پارسى خوان » — bu iki risale kavaidi farsiyeye dairdir.

"Efgan Emiri Abdürrahman Han" — birinci cildi "Sıratı Müstakim" ile neşrolunmuşdur. "Hindin Moğol hükümdarları ve Nadir Şah", "Hind İhtilâli" — bu üç risale Farisîden mütercemdir. "Cengiz ve Hülâgû Mezalimi", "Şeyh Şâmil'in Gazevatı", "Tarih Hulâsaları", "Şükûfei Beharistan" — Molla Caminin "Beharistan" ındaki kırk şairin tercemei halinin tevsian tercemesidir. Bir kısmı "Beyanülhakk" da dercedilmişdir. "İslâm Askerine" — bazı gazevatı seniyeyi havidir. "Sebilürreşad" ile neşrolunmuşdur. "Tarihi Enbiya" — muhtasardır. "Hind Masalları" — mealen "Beharı Daniş" in tercemesidir, bazı aksamı "Sabah" gazetesiyle intişar etmişdir. "Fuzulî'ye Dair", "Bakî'ye Dair", "Nev'î ve Suriye Kasidesi", "Edebiyat Lûgati", "Edebiyat Tarihimize Dair Manzum Bir Muhtıra", "Teşebbüsi Şahsî" — millî hikâyedir. Bunlardan başka "Tahirülmevlevî" namiyle ceride ve risalelerde manzum ve mensur eserleri vardır. "Mahfil" ismiyle çıkardığı mecmua, masarifini çıkarmadığından birkaç sene devam etdikden sonra neşrine nihayet vermişdir.

*
* *

Muhterem Mehmed Tahir —soy adına masadak olarak— "Olgun" ve irfanü danişle dolgun edib ve şairlerdendir. Okuduğunu anlıyan ve okutduğunu anlatan, okur yazar kıymetli muallimlerdendir.

Hepsi müfid olan eserleri hakkında uzun uzadı sena perdazlık etmekden ise —müntesib olduğu zatı celâl simata nisbet olunan— "Kelâmından olur malûm kişinin kendi mikdarı" kelâmı keramet ittisamını irad ile iktifa eylemek evlâdır.

* * *

RÜBAÎ

درکام دلم خواهش ملك می باشد   کان می چکه سوز دم نی باشد
پیمانه زان می خورم و اندر دل   الله بس و سواه لاشی باشد

* * *

BAKİYE NAZİRE

Kubbei eflâke sûzi sineden ahker düşer
Füshat abadı fezada sanki ahterler düşer
Sis değildir subhdem afakı yekser kaplıyan
Çekdiğim âhı seherden arza haküster düşer
Katrebar olmuş değildir hake ebri nevbehar
Kulzümi cuşanı çeşmimden çıkan gevher düşer
Turrei fevkalcebîni yarı yad etdikce dil
Haveristanı deruna zılli nur âver düşer
Ey lebi dildar, ey serçeşmei ma'ülhayat
Teşnei reşhan olub binlerce İskender düşer
Etdiğin dem azmi gülkeşti mesa ey nazenin
Nurı vechinden guruba şemsi zer efser düşer
Sen değil, ağuşı fikre şevk verse hâtıran
Tâ samimî ruha bir hengâmei mahşer düşer
Öğrenüb gamzenden olsam nazımı sihri halâl
Çeşmine karşı elimden kılki efsunker düşer
Oldu tanzirim neşat efzud, Bakî'nin bile
Zevkı inşadiyle ruhı pakine kevser düşer
Hal takdir etmesin, varsın feramuş eylesin
Defteri âtide Tahir namıma bir yer düşer

* * *

KOŞMA

Seyrine daldığın şu coşkun dere
Gözümden çağlıyan hicran yaşıdır
Dikkat et basdığın, ezdiğin yere
Yüzümden ibaret pınarbaşıdır

Süzülüb geçerken o gamlı dere
Sıçrar da bir damla durduğun yere
Gelirse o, şayed sana bir bere
Ağlıyan ruhumun sitem taşıdır

Cevrinle kanıyan yüreğim dağlı
İradem zülfünün teline bağlı
Gönlümü doğrayan, kılıcı zağlı
Sevdanın kesilmez bir savaşıdır

Felek de benimle olmuş kavgacı
Serpiyor üstüme belâdan saçı
Ölüm dedikleri olsa da acı
Duyduğum acının en yavaşıdır

Alnımın yazısı bezdirdi beni
Kalbinden yaralı gezdirdi beni
Ayaklar altında ezdirdi beni
Belki toprağımı başda taşıdır

TAHİR

Mehmed Tahir Nadi, Meraş orman memurluğundan mütekaid Divrikli Tuğutlu oğlu Mehmed Halim [Efendi] nin oğludur. 1876 da Divrik'de doğdu.

Babasının memuren bulunduğu Kilis'de Rüşdî mektebine devam ederek şehadetnâme aldı. Meraşda Arabî ve Farisî okudu. Babası tarafından İstanbul'a gönderildi. Üsküdar'da Ahmediye medresesinde Hoca Nazmi [Efendi] nin derslerini takib ile mezun oldu. Üsküdar İdadîsi'nde ve muahharen Darülfünun edebiyat şubesinde de tahsili ilm ederek şehadetnâme aldı. Tahsili esnasında Bayezid camiinde talebeye Gülistan, Hafız divanı ve Ayasofya camiinde mesnevî okutdu. Bursa rüusı verildi.

Muhtelif tarihlerde Mardin, Selânik Biğa İdadî'lerinde muallimliklerde ve müdir muavinliklerinde, Ankara Darülmuallimini Rüşdî Edebiyat ve Türkce, Gergük İdadîsi müdirliğiyle iktisad ve kavanin muallimliklerinde bulundu. Gergük'de sultanî ve nümune mektebi binası inşa etdirdi. Muahharen Basra sultanîsi müdirliğiyle ulûmı diniye ve farisî muallimliğine tâyin kılındı. Basra'nın işgali üzerine — kendi ifadesiyle — "Âhundi acem kisvesi telebbüs edüb Müntefik çöllerinden n'aka süvar olarak" Bağdad ve Haleb yoliyle İstanbul'a geldi.

İstanbul, Kadıköy, Kabataş, Vefa sultanîleri ve ilâveten Gazi Osman Paşa mektebi, İstanbul ve Adana Kız Muallim mektebi, Amerikan Koleji, İmam ve Hatib mektebi, Pertevniyal, İstanbul Kız liseleri Arabî Farisî, edebiyat muallimliklerini ifa etdi. Şimdi İstanbul Erkek Lisesi Türkce muallimidir.

Türkce sarf ve nahivden bahis « عمدة القواعد » ve "Fezlekei lisani Farisî" namındaki eserleri basılmışdır.

Tercemei haline dair verdiği verakada Molla Cami divanının ve Ubeydi Zagâni letaifinin tercemeleriyle "1200" sahifeli divanının ve "2500" cild kitabının Üsküdar'da dayısının evinde yandığını söyliyor.

*
* *

Muhterem Tahir Nadi, "Muallim" namını bihakkın ihraz eden hadimini maarifden bir danişmenddir. Vatanın —Basra'ya kadar— heman her köşesinde yıllarca neşri marifete çalışmışdır. "Başında bem biyaz kıllarca mağduriyetim vardır" demekle beraber vazifesini ifade fütur göstermemişdir.

"Beni benden ziyade anlıyan tullabı irfandır
Tealii vatan uğrunda hayli hizmetim vardır"

demekde hakkı vardır.

Tahir Nâdi, nadii edebiyatda da mümtaz bir mevki sahibidir. Üç lisandaki vukufuna ve edebiyatdaki iktidarına eserleri şahiddir.

Yar olsa bir dem talii	Kim görse takdir han olur
"Eş'arı Tahir Nadiyi	Şairlere ol hân olur"

dense hakikate hizmet edilmiş olur.

Lâyık olanları hecv etmedeki mehareti, hecve oğrayanların malûmudur.

"Hecv yazmakda gerçi hadden efzun şühretim vardır
Sebebsiz eylemem şakkı şefe ciddiyetim vardır
Dilim varmaz muazzez kimseyi tezyifü tahkire
Şirarı milleti tedibe sayü gayretim vardır"

diyor ki doğrudur.

***

İki üç sene evvel bir akşamüstü Bayezid'den geçerken camiin karşısındaki kahvehanelerin yanında bulunan çeşmenin önünde Tahir Nadi'yi gördüm, —her şeyi şairane olan— bu zat, tarağını muslukdan ısladub kemâli itina ile başını tarıyor ve tuvaletin uyub uymadığını anlamak içün —âyine farz etdiği— çeşmenin cebhesindeki taşa ikide bir bakıyordu.

Şu tavrı şairane, hoşuma gitdi. Karşıda duran Hamamî Zâde şair İhsan'ı çağırdım, şairane manzarayı görünce o da zevkyab oldu. Sokakda tuvalet yapmasının sebebini Tahir'den sordum. Kadınlı erkekli bir konferansa —mecburen— gitmek üzere ikametgâhından telâşla çıkdığı içün yapamadığı tuvaleti, çeşmenin önünde yapdığını söyledi.

***

FITRET

Ziver ârayı vücud olmadan evvel bu zemin
İmtizac eylemeden âbü heva, âteşü طين
Yokdu menzumei şemsin harekâtından eser

Asgari namütenahiye varan hükmi kader
İlm âfakını aydınlamadan nurı ezel
Âleme arzı vücud eylemeden burci Hamel
Bu fezade ne eser vardı muhakkak ne esîr
Müstenir oldu tenimden niçe bin şemsi münir
Mümkin olmaz buluna budi mücerredde cihat
Ya vehim ya faraziyatı beşerdir bu sıfât
Hâdisatı mütevaliye zemanı mevhum
Ne zeman var ne mekân hepsi hayali mefhum
Hep gelüb geçmiş olan vâkıai cuşacuş
Safhai âlemi imkânde müebbed menkuş
Ne bidayet ne nihayet aranır eşyade
İstihalâtı şüundur görülen dünyade
İnkılâbatı cihandan müteessir mevcud
Hiç bir vechile kabil değil olsun nabud
Zihayatın harekâtı ebediyen daim
İnşiaatı ziya mürteseminde kaim
Her cisim ayrılarak unsur olur âhır kâr
Moleküllerle atoma dağılır her neki var
İnşia ile olur sonra esîre müncer
Hem tekâsüf ederek madde gelir şekli diğer
Ot gibi ferdi beşer hep yaşayub solmadadır
Heyecanlarla koşub mahvü harab olmadadır
Ediyor böylece kanunı tabiat cereyan
Nâkılim ben bunu fen söylüyor istersen inan
Kimsenin kalbini incitme sakın âlemde
İz bırak iylik ile kalbi beni âdemde
Mesti mansıb olarak devlete mağrur olma
Bir temaşayı filim uğruna makhur olma

***

البادى اظلم

Sana şimdengeru hecviyem ey namerd besdir bes
Hecayi dilşikârım kişveri irfane bir canfes

Nasibin yok hünerden iktidarın şarlatanlıkdır
Tefevvuk eylemek kabil mi savtı bülbüle kerkes

Vücudün şanı insaniyete irası şeyn eyler
Sana nisbetle bir sahib hayâdır kahbe bir metres

Bulunmaz çar aktarı cihanda mislü manendin
Vücudün zübdei humku cehalet siretin ednes

Bütün ashabı vicdan namını lânetle yâdeyler
Rezalet lâfzının mefumuna bed suretin ma'kes

Kararmaz mihri taban bir bulutdan bilmiş ol alçak
Bulunmaz âbı derya ger tükürmüş olsa bir nakes

Benim ol kârgâhı kudretin mahir sühandani
Sezadır söylesem nevzadı tab'ım kâlei enfes

Nikâtı abdarım duysalar takdir ederlerdi
Nedimü Nef'î yü Örfî yü Hatif, Anterü Ahres

Fürugı tab'ımın bir lem'asidir mihri âlemtab
Huzurumda sebakhan tıfl olurdu görse ger Nevres

Değildir sâde söz güldestei firdevsi âlâdır
Sünühatım mezamini kitabı emcedü akdes

Kelâmım âbtabı selsebili bağı rıdvandır
Sözüm enfası lâhutî, değildir sadece bir ses
Münafık kimseler tahtessıfır ednası insanın
Cihanda çünki anler düşmeni erbabı irfanı

*
**

KIT'A

Nakese cevheri irfanını bezletme sakın
Öğrenir bilmediği şey'i sana düşmen olur
Kudreti fatıradan çünki nasibi okadar
İlmi artınca heman fürsat alır rehzen olur[1]

*
**

[1] Aferin Şair! Bu hakimane kıt'anla benim halime tercеman olmuşsun. "Nakes" dediğin bazı kes, "bilmediği" ve bilemiyeceği şeyleri, öğrenmediği yolları benden ve benim eserlerimden öğrendikten sonra benimle rekabete ve bana "rehzen" liğe kalkışdı ve kalkışıyor. Benden becerdiği malûmatı mühimmeyi kendi malı imiş gibi satıyor. Bu hal, İzzet Molla merhumun da başına gelmiş ki

"Bana yapdırub şiiri rengin eda Benimdir deyu gösterirdi bana"

demişdir. Bu dürlü etvarı duvai bazaneyi gördükçe "nakese cevheri irfanını bezletme sakın" yolundaki nasihatinle amel etmek, hattâ yalnız "nakes" e değil, hiç bir "kes" e bir şey öğretmemek lâzım geliyor.

Kesbi irfan, cehli mahveyler bir adî kimseden
Eylemez bahşi necabet, mayesiz pespayeye
Olsa da nihriri âzam kıymeti noksan olur
Kimse aldanmaz revacı olmayan sermayeye[1]

*
* *

Görüb bir kimseyi zâhirde sadık, keşfi raz etme
Sakın ifşayı sırdan, bilmiş olsan merdi zahiddir
Selâmü iltifata ihtiyatkârane talib ol
Münaşatı zemane, muhtelif ağraza aiddir[2]

---

[1] Bu kıt'ayı, bazı "nakes" e okumak içün galiba bana vekâleten tanzim etmişsin!

[2] Bu kıt'ayı da gûya bana bir ihtarı hayırhahane olmak üzere söylemişsin! حياك الله

TAHSİN

Hasan Tahsin [Bey], — Şam'da "Beytüşşürefa" denmekle mâruf hanenin sahibi — Sadatı Hüseyniyeden esbak Kıbrıs muhassıllı ve Surre Emini Elhac Mehmed [Ağa] nın oğludur. 1800 [1215 H.] de Kıbrıs'ın Lefkoşe kasabasında doğdu.

Babasiyle beraber İstanbul'a geldi. Tahsili ilme çalışdı. Meşhur hattatlardan Lâz Ömer [Efendi] den sülüs ve nesih temeşşuk etdi.

Babasının Kıbrıs muhassıllığına ve muahharen Surre emanetine tâyininde 1824 [1240 H.] de Hicaz'a gitdi. Farizai haccı edâ ve birkaç ay mücaviret ile — Mekkei Mükerreme'de mukim — meşayihi nakşbendiyeden Mehmed Can [Efendi] den ahzi tarikat ve Kıbrıs'a avdet eyledi. 1826 [1242 H.] de İstanbul'a geldi.

Müderris, 1824 [1250 H.] de Bağdad Mollası oldu. Daha sonra mahrec ve Mekke payelerini ihraz etdi. İkinci defa Hicaz'a giderek Hazreti Şeyhden "İtmamı sülûk ve terakki ve esrarı tarikati yoliyle telâkki ederek lâbisi hırkai hılâfet ve muhtarı avdet olub niçe fükarai müstefizi yek nazarı[1] kimya eserle gınayi kalbe mâlik ve tarika müstaid olanları birer[1] teveccühle salik etmişler idi[2]".

İstanbul, Anadolu sadareti ve 1847 [Cumadelûlâ 1263] de Rumeli sadareti pâyelerini haiz ve 1848 [8 Safer 1264] de nakibüleşraf oldu. 1849 [Zilhicce 1265] de ilâveten meclisi vâlâ âzalığına, 1851 [Zilhicce 1267] de Emvali eytam nezaretine tâyin ve 1853 [Muharrem 1269] da nezaretden azledildi. 1853 [Remezan 1269] ve 1859 [Receb 1275] de iki defa Rumeli Kadıaskeri ve reisülulema[3] oldu.

Cevdet [Paşa], "Tezakir" de Sultan Abdülâziz'in cülûsundan bahsederken diyor ki :

"Cülûsı Hümayunda en ibtida Nakibüleşrafın بيعت etmesi resmi kadimdir. Halbuki Ali bini ebi Talibe « رضى الله عنه » en ibtida بيعت eden Talha, اشل[4] ol-

---

[1] Yek çeşm olmasına nazaran "Yek nazar" ve "birer" kelimeleri şayanı nazardır.

[2] "Ceridei Havadis" 15 Rebiulâhir 1278.

[3] Vüzeranın en eskisine "Şeyhulvüzera" denildiği gibi Rumeli Kadı askerliği payesini haiz olanların en eskisine de "Reisülulema" unvanı verilir. Kadıasker — zemanımızın bazı ulemayi benamı kabilinden de olsa hasbelüsul bu unvanı alır.

Yalnız başına ıstılahatı tarihiye ansiklopedisi yazmak cür'etinde bulunanlar bu unvan hakkında elbette daha mühim malûmat vermişlerdir!

[4] Çolak.

1830

mağla badii şeamet olmuşdu. Bu kerre nakibüleşraf bulunan Tahsin Bey ise hem çolak, hem yek çeşm, hem de alâ rivayetin düz taban[1] olduğu halde en ibtida بيعت edecek deyu yevmi cülûsda erbabı بيعت e baisi hudşei derun olmuşken[2] bereket versün yetişemeyüb sadrı Rumeli İlmî Molla Efendi[3] vekâlet etmekle herkes memnun ve mübeşşer oldu. Bu keyfiyet âlemi balâye aksetmekle taklidi seyf resmini şeyhulislâm icra edüb Şeyh Necati Efendinin dua etmesi ve Hüsam Efendinin[4] teberrüken fâtiha demesi irade olunmuş olduğundan olvechile icra olunarak nakib vüzera sırasında durmuşdur."

1861 [11 Safer 1278] de vefat etdi. Hazreti Halid رضى الله عنه türbesi civarında Valide Sultan türbesi haziresine defnolundu.

"Fatin Tezkiresi" nde "Ashabı servet ve erbabı tabiatden olub bir mikdar eş'ar ve güftarı vardır" deniliyor.

Kütübhanei umumî müdiri merhum İsmail Efendi de mecmuai eş'arını görmüşdüm. Âkif [Paşa] nın "Âdem" kasidesine naziresi vardır, vaktiyle bir mecmuada neşrolunmuşdur.

"Ceridei Havadis" de :

"Servetü yesar ve nezahatü vakar ile hoca Ahrar gibi şühret şiar ve menhiyyatdan perhizkâr olub derecei belâgatleri ve kuvveti ihatai ilmiyeleri, zadei tab'ı nekkadları olan eş'ardan ve cevdeti hatda melekeleri âsarı kalemi müşkîn rakamları olan levhalardan celî ve pedidardır."

"Tezakir" de :

"Epeyce sülüs yazar ve kimyagerlik ile meşgul olurdu. Merhume Bezmi âlem Valide Sultan nezdinde hayli mukbil olub bu cihetle iltizamatdan pek çok para kazanmışdı. Pederinden dahi külliyetli servete varis olmakla hayli zengin idi. Debdebe ve haşmet sahibi olub tarikı ilmiyede andan başka kadıasker tarzında bir zat kalmamışdı. Maahaza bakırdan altun ve kalaydan gümüş yapmak sevdasına düşüb bu yolda küllî akçeler sarfederdi."

"Lûtfî Tarihi" nin basılmıyan kısmında :

"Şeyhlik tarikiyle Sultan Abdülmecid'in validelerine kesbi hususiyetle fevkalhad menzuri şeyhu şab olmuşdu. Hanesi züvvara meftuh ve küşade hatır ve şiirü inşada melekesi hazır ve hüsni hatda etrabı nâdir idi. Kemâli serveti ve surî ve manevî riyasetiyle beraber mesleğinin muhalifi olarak hazinei celile ile iltizamcılık havalesine girişmesi ve kimyagerlik merakında bulunması şayanı taaccüb idi."

---

[1] Cevdet [Paşa], biraz daha gayret etseydi, bu zatda sağlam bir uzv kalmıyacakdı!

[2] Galiba erbabı بيعت bir ağızdan

"Düz tabandır, yek çeşimdir, hem çolak Hak tealâ eylesün bizden uzak"

beytini okumuşlardır.

[3] Yasinci zade.

[4] Asfiyayi benamdan Mesnevihan Hoca Hüsamüddin Efendi قدس سره

"Sicilli Osmanî" de :

"Âlimce ve edib ve zikudret ve sahi idi. Kimyagerliğe ve elbisei nefise telebbüsüne meyli görülmüşdür. Bir gözü âmâ olmakla "Kör Tahsin Bey" diye nam almışdır. On kadar mahdum ve kerimesi vardır" deniliyor.

Valide Sultan nezdindeki makbuliyeti, ehli tarikat olmasındandır. Ehli tarikat —ki ehli hak ve hakikat demekdir— nasıl olur da "Kimyacılık", "İltizamcılık", "Debdebe ve Haşmet" e dilbestelik gibi hakikat ve tarikat erbabına yakışmıyacak yollara sapar?

Esasen "külliyetli servet" e mâlik iken —hırsu tamaa kapılub— "bakırdan altın ve kalaydan gümüş" yapmak sevdasına düşer?

Ceridecinin söylediği vechile "Hoca Ahrar gibi şühret şiar ve menhiyatdan perhizkâr" ise "iltizam" a, "kimya" ya ve "debdebe ve hazmet" e tenezzülle nefsi emmareye esir olmaz, hoca Ahrar gibi ahrarane hareketle servet ve haşmeti hakikiye kesbeder.

***

Esbak Şûrayı Devlet Reisi ve Mısır fevkalâde komiseri Rauf [Paşa] nakleyledi :

Tahsin [Bey] in Kanlıca körfezindeki yalısında müsafirler arasında bulunan Füad [Paşa] Zâde Nâzım [Bey], huzzarden tek gözlü bir zatın kim olduğunu yanında oturandan sorunca şair Nihad [Bey[1]] yüksek sesle "körfezde kör Tahsin Beyin kör kahyâsı" demişdir.

Bir zatın da aşağıdaki adresle mektub göndermiş olduğunu Tahsin [Bey] in torunlarından Tahsin [Bey] söyledi :

"Körfezde kör Tahsin Beyin damadlarından kör Ahmed Beyin ayvazı kör Kirkor'a".

Bu mektubdan Tahsin [Bey] haberdar olunca kör ayvaza "üç kör bir arada olmaz. Sen pırını pırtını toplada git" diye herifi savmışdır.

Tahsin [Bey], üçüncü Sultan Selim'in mabeyincisi yek çeşim Ahmed Muhtar [Bey] in yalısını aldığı zeman söylenmişdir :

"Aldı körfezde kör Ahmed Beyefendi yalısın
Ayni vahid, yek çeşim, tek gözlü kör Tahsin Bey".

***

GAZEL

Mutekif oldu gönül dairei vahşetde
Buldu cemiyeti ünsi haremi vahdetde
Mevcei bahri maiyyetde göründü cezebat
Oldu varestei girdabı emel gıybetde

[1] Tercemei hali 1213 üncü sahifededir.

Şeş cihatı bir olub batdı huzure efkâr
Haleti gıybetü cemiyyeti bir kesretde
Zılli mefkudeyi derhatır edüb bağı hayal
Garsi eşcarı simar etmededir kurbetde
Badii şevku mehabbet olalı Tahsine
Bezmi âlemde gönül olmadı bir lezzetde

***

Serv endame gelür neşvü nema rakseyler
Çemeni hüsnüne eyyamı safa rakseyler
Kalbimi oynadır âşüfte zemanın devri
Kahbe dünyaye uyan bayü geda rakseyler
Al şale bürünüb ruhı musavver oldu
Güller almış eline badi saba rakseyler
Çarpare gibi çarpar dili müjgânı cevan
Çaldırır çengine âyini neva rakseyler
Raksa çıkdıkca o mehpare çalar hem çağırır
Sıytı tahsini ile berkı heva rakseyler

***

"Fatin Tezkiresi" nde Davud [Paşa] nın tercemei halinde iki beyit yazıldıkdan sonra :

"1262 sâlinde vukubulan suri hümayunda balon tabir olunan خیمی الشکل bir alet ile Haydarpaşa sahrasında berhava ve telef ve napeyda olmuş olan "Komeski" nam sahib cesaret hakkında balâda muharrer tarihi lâtifi nazmetmiş olduğu bazı taraftan rivayet ve ihbar kılınmış olmağla teberrüken ceridei aciziye kaydü tesbit olunmuşdur".

deniliyor. Dört beyit olarak Tahsin [Bey] in eş'ar mecmuasında muharrer bulunan bu tarih manzumesinin ona aidiyeti anlaşılıyor :

Kârı nemrudı iden kendiye mekseb encam
Derki esfelde olur emtiai ömri heder
Matbahi ayşını iş'al emelile yerden
Göklere uçdu o müflis, sakarı itdi makar[1]
Pisteri nıkmet olub bâdi hava balona
Aldı ağuşa kaza mübrim idi gitdi gider
Okudu mürgı belâ cevvi havada tarih
Kürei nare çıkub yandı Komeski bu sefer[1]

---

[1] "Fatin tezkiresi" nde bu iki beyit yazılıdır ve maktam birinci mısraının ilk kelimeleri şu şekildedir: "Söyledi mürgı kaza...".

TAHSİN

Hasan Tahsin [Efendi], Arnavudluğun Çamlık ehalisinden ve ulemadan Osman [Efendi] nin[1] oğludur. Tahminen 1813 [1228 H.] de Çamlık dahilinde Filât kazası köylerinden birinde doğdu.

Evvelâ babasından taallüm etdi. Sonra İstanbul'a geldi. Medreseye girdi. Zemanının en meşhur âlimlerinden Vidinli Hoca Mustafa [Efendi] nin[2] dersine devamla icazet aldı.

Lisan ve fen tahsil etmek üzere devletce — diğer birkaç zatla beraber — Paris'e gönderildi. 14 Cümadelâhıre 1273 tarihli "Ceridei Havadis" de deniliyor ki :

"Aklâm ve mekâtibi şahaneden liectittahsil Paris'e izam olunan efendileri okutmak ve orada bulunan hıristiyan tebaai devleti aliyeye lisanı letafet beyanı türkiyi öğretmek ve derdesti küşad bulunan Darülfünun'da okunacak bazı fünunu tahsil eylemek üzere bu defa müderrisini kiramdan Mekrimetlû Tahsin Efendi ile Selim Efendinin[3] Paris'e izamına iradei seniyei hazreti şehinşahî müteallik ve şeref sudur buyrulmuş idügi mesmudur."

Tezkirei maruzada :

"... Hakayık ve dekayıkı diniyeyi sefaret memurlarına talim ile mubalâtı diniye hususunda men'i nisyan ve gaflet ve icrayı vâzu nasihat etmek içün[4] muktedir

---

[1] İşkodralı Mustafa [Paşa], İşkodra'ya celb ve kendine muallim ittihaz etmişdir. Bilâhare Berat müftisi olmuşdur.

[2] Hocasının vefatına şu tarihi söylemişdir :

"*Yazıldı eşki tahsin ile* Vefat etdi Vidinli muhakkik"

hisabca noksandır, tamiyesi olsa gerek.

[3] Maarif Nezareti erkânının kudemasından Selim Sabit [Efendi].

[4] Sefaret memurları ve Hoca Tahsin, bir ağızdan

"Kendisi muhtacı himmet bir dede Kanda kaldı gayriye himmet ede"

beytini inşad, yahud « طبيب يداوى وهو مريض »* meselini irad eylediklerinde şübhe yokdur.

* "Kendi ehli derd iken eyler tedavi derdliyi".

bir zat izamı, umuru Hariciye Nâzırı übbühetlû devletlû Paşa hazretleriyle mevkii tensibde tezekkür kılındığından[1]" denilmişdir.

Paris'de fünunı cedide tahsil etdikden sonra sefaret imametine tâyin olundu. İmametde bulunduğu esnada da malûmatını tevsi ve bilhassa hikmeti tabiiyye, kimya, hey'et, ilmülârz ve fünunı saire ile teveggul etdi.

"Paris'e git hey efendi aklü fikrin var ise
Âleme gelmiş sayılmaz gitmiyenler Paris'e"

beytini belki o sıralarda söylemişdir.

1868 [1285 H.] de Nis'de vefat eden sadrı esbak Füad [Paşa] nın nâ'şını gasl ve tekfin eyledi. Cenaze ile beraber İstanbul'a geldi. Lûtfi [Efendi], tarihinin basılmıyan kısmında hocanın "Füad Paşa gassali" dinmekle şühretyab olduğunu söyliyor.

*
* *

Yeni açılan Darülfünun müdirliğine nasbedildi. Lûtfi [Efendi], "1286 Remezanının nısfı ahirinde giceleri umuma mahsus olarak Darülfünunda dersler takririne karar verilerek Tahsin Efendinin, heyeti âlem ve ekber ve asgarı namütenahi dersleri ve diğer zatlar da başka fenlerden ders vermeğe başladıklarını" yazdıkdan sonra "muteriza — ne münasib intihab. Halkın leyalii mübarekede bu makule türrühat (!) ile akidelerini bozmak ne büyük fezahatdir. Bu misillû serairi hikemi tabiiyye dersleri havası müntehiyane mahsus olduğu halde umuma neşrinin muvafıkı hikmet olmadığını ademi mülâhaza ile kendulerini erbabı hikmetden addedenlerin, yine kenduleri o hikmete karşı hareketde bulunmaları taaccüb olunacak şeydir" diyor.

Lûtfi [Efendi] gibi aklı başında bir zatın "bu makule türrühat" diyerek türrühat savurmasına taaccüb olunur. İlim ve fenne nasıl "türrühat" denilir?" Derslerde hakikaten ilim ve fenden bahsediliyorsa bu, halkın "akidelerini" bozmaz, düzeltir. Çünki dini islâmın korkacağı hakikî bir ilim ve fen yokdur.

"Serairi hikemi tabiiyye derslerinin havassı müntehiyane mahsus" olması pek tabiîdir. Hevame benzedilen cühelâyı avam, elbette "serairi hikemiye" den anlamaz. « كلموا الناس على قدر عقولهم » emri celili de bu hakikati göstermiyor mu? Söylenecek söz halkın akıl ve idraki derecesinde olacakdır.

Bir de avam, derslere devam içün icbar edilmiş mi? "Umuma mahsus" denmesinden maksad, takrir olunan derslerden istifade etmek istiyenlerdir ki bunlar, derslerden istifade edebilecek kadar ilim ve fenden nasibi olanlardır. Yoksa biraz okuyub yazmakdan bile mahrum olanları — tav'an, yahud kerhen — toplayub da "serairi hikemi tabiiyye" tedris etmek, Lûtfi [Efendi] nin söylediği gibi "kendulerini erbabı hikmetden addedenler" in hatırlarına gelmemiş olsa gerekdir.

[1] [Şehbenderler ve Sefirler — Said Bey].

Bilfarz avam icbar olunsa — cezaye çarpılmak korkusiyle — derslere devam eder. Fakat söylenilen sözleri dinlemez, dinlese de anlamaz ki akidesi bozulsun, yahud düzelsün. Lûtfi [Efendi] bu bahisleri karışdırmayub yalnız şu sözleri söylemeliydi :

Darülfünuna lâyık talebe yetişdirmeden Darülfünun açmak, ulûm ve fünunun mebadisinden bile haberdar olmıyanlara hakayıkı âliye talim etmeğe kalkışmak, her halde gayri tabiî bir hareketdir. Tabiî olmıyan şeyler devam edemez. Bu sebeble o vakit açılan Darülfünun da devam edemedi, açılmasiyle kapanması bir oldu.

***

Cemalüddini Efgani'nin Dehriyyun hakkındaki risalesini Farisî'den Arabcaya terceme eden Mısır ulemasından محمد عبده ile Türkceye terceme eden Şam'lı Münir [Efendi] nin[1] mukaddimede beyan etdiklerine göre 1287 Remezanında Tahsin [Efendi], sanayia teşvik içün Darülfünunda bir konferans verilmesini reca etmesi üzerine Cemalüddin, Türkcedeki zaafından[2] bahs ile itizar etdise de Tahsin [Efendi] israr eylediğinden konferansı yazub Maarif Nazırı Safvet [Paşa] ya ve meclisi kebiri Maarifi Reisi Münif [Efendi] ye takdim etdi, takdir edildi. Tâyin olunan günde cemmi gafir huzurunda konferans verilirken hayli gürültü oldu. Şeyhulislâm Hasan Fehmi [Efendi] nin — gûya — Cemalüddin'e adaveti olduğundan sanayie dair bir konferansda "nübüvvet" den bahsetmesini fürsat addederek "nübüvvet san'atdır" zu'mında bulunduğunu işaa etmiş. Fükahayı meşhureden Filibeli Halil [Efendi], bu meseleye dair « سيوف القواطع » namiyle Arabca bir reddiyei şedide yazdı[3]. Hâdiseyi müteakıben Tahsin [Efendi], Darülfünun müdirliğinden azledildi. Bilâhare arzu ederse avdet edebilmek üzere İstanbul'dan tebaudi hakkında mekamı sadaretden emir sadır olmasiyle Cemalüddin [Efendi], 1871 [Muharrem 1288] de Mısır'a gitdi.

Hocanın azli, "Takvimi Vekayi" de[4] şu suretle ilân olundu :

"Darülfünun müdiriyetinde bulunan mekrimetlû Tahsin Efendinin hasbelicab vukuı infisaline mebni yerine Maarif Nezareti celilesi muavinlerinden mekrimetlû Kâzım [Efendi] muvakkaten müdir tâyin olunmuşdur."

Safvet [Paşa], Paris sefiri iken Berlin sefiri Sadullah [Paşa] ya yazdığı 5 Nisan 1295 tarihli hususî mektubda Murad Molla tekkesi şeyhinin, Darülfünunun

---

[1] Münirin tercemesini Cemalüddin görerek takdir ve Sultan Abdülhamid'e takdim etmişdir ki Üniversite kütübhanesinde mahfuzdur. Buna dair muhterem üstad Ali Canib'in [Hayat: Numara 77] de makalesi vardır.

[2] O tarihden yirmi yedi sene sonra — sarayda başmabeyncinin odasında sadrı meclise kurulub serbest bir tavır ile idarei kelâm eden — Cemalüddin'i ilk def'a görmüşdüm. Türkceyi pek güzel söyliyordu. O sıralarda gazetelere yazı yazmakda olduğundan onun sözlerinden bazılarını nazarı dikkate alarak bir mekale yazmış ve neşretmişdim.

[3] Oğlu Hayrüddin [Efendi] Türkceye terceme etmişdir, basılmışdır.

[4] 17 Remazan 1287.

hîni küşadında Münif [Efendi] ve Cemalüddini Efganî ile kendi tarafından okunan Türkce nutukları ayât ve ehadisi şerife zannile ellerini kaldırub "işbu meclisi melâik enîsde kıraat olunan ..." dediğini nakleyledikden sonra "böyle kelimatı Türkiyeyi arabî zanniyle ecrü mesubatından hazır bulunanların hıssadar olmalarını temenni eden bir şeyhin ve mechulülefkârü velahvâl bir Efganlının sun'i huda olduğunu mürad ederek "nübüvvet bir san'atdır" demesi[1] hezar güclükle sahai vücude getürülen bir medresei cedidei ilmiyenin ilgasını mucib olmuşdur" diyor[2].

Cevdet [Paşa], Sultan Abdülhamid'e takdim etdiği arizada : Cemalüddin, Sultan Mahmud türbesi civarındaki Valide mektebinde açılan umum derslerinde sanayiden bahsederek derse başlayub san'ati alelumum şuglü amel diye tarif etdikden sonra aksamını ta'dad eylediği sırada nübüvveti de envai san'atden olmak üzere irad etdiğinden keyfiyet, babı fetvaye münakis oldukda vukubulan şiddetli itirazata Babıâli dayanamamakla ferdası Cemalüddin'in nefy ve derslerin de tâtil olunduğunu beyan ediyor.

Bu sebeble Tahsin de dûçarı ta'n olarak hattâ tekfirine kadar ileri gidenler oldu. Başka hizmete tâyin olunmıyarak tarikkı ilmîde haiz olduğu rütbenin maaşiyle kanaat etdi. Galiba aşağıdaki beyti o vakit söyledi :

"Cehalet mültezem, kesbi kemaldir cünhamiz bildim
İlâhi cürmi tahsili ilimden tevbeler olsun".

Bilâhare Darülmuallimin hey'et ve kimya muallimliğine nasbedildi. Bu vazifeyi ifa etmekle beraber Babıâli civarındaki Vakıf mektebde[3] — arzu edenlere — fünun talim eyledi. Bakıyyei hayatını — evlâdü iyalden mücerred olarak — kitablar ve fennî âletler arasında tetebbuat ve tedkikat ile geçirdi.

سل الرء den muztarib olarak 1881 de [1298 Şabanının 6 ncı pazartesi gecesi] Erenköyü'nde Münif [Paşa] nın köşkünde vefat etdi. Erenköy kabristanına[4] defnolundu.

8 Şaban 1298 tarihli "Vakit" gazetesinde vefatı şöyle ilân edilmişdir :

"Sabık Darülfünunı Osmanî Müdiri Meşahirden Hoca Tahsin Efendi, bu kerre irtihali darıbeka etmişdir. Mumaileyh, pek çok ulûmu fününda ve alelhusus ulûmı tabiiyyede tefennün etmişdi. Cenabı Hak, taksiratını af ile mazharı gufran eyleye".

---

[1] Cemalüddin'in yazub — عبده nın ve Münir'in rivayetlerine göre — kendine gösterdiği konferansda bu lâf mevcud idise menetmediğinden, bahusus — kendi tâbiriyle — "mechulülefkârü velahval bir Efganlının" konferans vermesine müsaade etdiğniden dolayı kababat, Safvet [Paşa] nındır.

[2] Cemalüddini Efganî hâdisesinden sonra Darülfünun daha bir müddet devam etmişse de konferanslara nihayet verilmişdir.

[3] Evvelce « مدرسة الخطاطين » idi, şimdi Maarif vekâleti Derleme Müdiriyeti dairesidir.

[4] "Tercemanı hakikat" de 'Nuh kuyusu taraflarına" defnedildiği yazılmış ise de doğru değildir.

Bir zat, Münif [Paşa] ya, "Hocanın kabrine demirden bir kubbe yapdırılsa iyi olur" demesiyle Paşa, "Âlem, habbeyi kubbe yapıyor. Hocaya kubbe yaparsak kim bilir ne yaparlar" cevabını vermişdir.

***

ESERLERİ

"Tarihi Tekvin", "Esası İlmi Hey'et", "İlmürruh", "Esrarı Abüheva", "Heyeti Âlem" isimli risaleleri ve "Mirâtüssema" adlı lâvhası basılmışdır.

"Volney" in "Loi Naturel" risalesini "Nevamisi Tabiiyye" namiyle terceme etmişdir, basılmamışdır. Bir nüshası Üniversite kütübhanesindedir.

"Mecmuai Ulûm" unvaniyle 1296 da bir mecmua neşretmişdir. Tarihi hututa dair « قلام الاقوام » isimli risalesi ve 1851 de İstanbul'dan Londra sergisine eşya nakli içün beynelesnaf intihab ve i'zam olunan Tarakcı Said [Ağa] nın tercemei hal ve menakibine dair tanzim eylediği "112" beyitden müteşekkil kasidei tarihiyye "Mecmuai Ulûm" da mündericdir.

30 Rebiulâhır 1290 tarihli 'Hulâsatülefkâr" gazetesinde Hoca Tahsin ile Mahkemei Ticaret zabıt kâtiblerinden Mahmud Nedim [Efendi] nin telif etdikleri 'Mürebbii Etfal" namındaki eserle terceme etdikleri "Külievirin Siyahati" ismindeki üç cild kitabın satılmakda olduğu ilân edilmişdir. Görebildiğim manzumeleri üç beş parçadan ibaretdir. Elbette daha başka eserleri vardır. Fakat nerede?

***

Şemsüddin Sami [Bey], "Hafta" ismile neşretdiği mecmuaya yazdığı mufassal makalede diyor ki :

"...Hocanın tercemei hali pek sade ve kısadır. « اطلبوا العلم من المهد الى اللحد » emri şerifine temamiyle tabi olub ömrünü hayrülbeşerin bu iradei nebeviyesini bihakkın yerine getirmek yoluna sarfetmiş ve bu kelâmın hükmiyle yarım asır süren bir ömrü doldurmuş bir âdem tasavvur buyurun, işte Hoca Tahsin odur. § Kitab elinden düşmezdi. Etrafı kitablarla muhat idi. Okumağı, yalnız okutmak içün müvakkaten tatil ederdi. Suhbeti de bir ders ve bir mübahasei ilmiye idi. Bir faideyi mucib olmıyan havaî sözlerden asla hoşlanmazdı. § Vatanımızda "savan" yani âlim, yahud allâme unvanının asrımızda Hoca Tahsinden başka kimseye lâyık olmadığını iddia[1] etsek vatanımızın erbabı hüner ve maarifini darıltmış olmayız zannederim. § Ulûmı diniye ve şer'iyede, tefsirde, hadisde, arabî ,farisî ve türkî edebiyatında yedi tulâsı olub pek nükteli ve san'atli şiir ve tarih söylemeğe ve pek büyük bir fesahatle nesir yazmağa muktedir olduğu gibi ulûmı hikemiye ve tabiiyye ve riyaziyede ve nücum ve felekiyyatdaki malûmatı dahi sathî olmayub bu fününun kâffesini ameliyat ve icraatiyle beraber bilirdi. § Hiç bir bahis ve mes'elede kitaba müracaate ihtiyacı yokdu. § Kâinatın eb'adı, tabiatın garaibi, mahlûkatın azameti, Halikın kudreti içinde kendi cismü şahsını pek küçük görüb kaybetmişdi. Kendini düşünmeğe, kendine bakmağa vakit bulamazdı. § Saçları perişan, cübbesi toz içinde, şalvarının paçaları çarpık, saçları, tır-

[1] Şemsüddin Sami merhum, nefsine kıyasen bu "iddia" da bulunuyorsa pek haklıdır!

naklan[1] birçok vakitdenberi kesilmemiş olan o âdem, oturduğu yerin yanında divare bir küçük levha asmışdı:

"Un place pour chaque chose et chaque chose à sa place". Yani « محل لكل شئ و كل شئ فى محله » İntizamı, nezafeti sevmez âdem değildi[2]. Hükemayı Kelbiyyunun mezheb ve mesleğinde değildi. Lâkin kendini düşünmeğe vakti yokdu. § "İttihadı İslâm" maksadı en evvel onun zihninden doğub bir tatlı rüya gibi efkârını okşar idi. Dokuz on sene evvel medresesinde bir cemiyet teşkiline de müvaffak olub ecnebilerin şübhesini ve itirazını davet etmemek içün "Memaliki İslâmiye Coğrafya Cemiyeti" namını vermişdi. Bu yüzü kapalı isim, kendine zorla kabul etdirilmişdi. "Bizim maksadımız, insaniyete, hakikate hizmet etmektir. Mütemeddin Avrupa, bizim bu maksadı mükaddesimize nasıl mani olabilir? Protestan ve Katolik misyonerleri dünyanın her tarafına gidüb kendi dinlerini neşre çalışdıkları gibi bizim de kendi dinimizi neşre çalışmamız tabiidir" derdi. Bu cemiyet dahi bizdeki devamsızlık ve sebatsızlık illeti müzminesine oğrayarak ancak iki üç defa ictima etdi. § Nihayet bu arzuyı da sair emelleriyle beraber sürükleyüb mezarın içine götürdü. § Ulûmı diniyede rüsuhı münasebetiyle bu babda derin bahislere girişmekden korkmazdı. Ancak izharı hakikat ve ilâyi şanı İslâm maksadına mebni olan bu bahisleri kendisine güruhi mütaassıbiynin buğzu kin ve husumetini kazandırub Hocanın tekfirine müsareatle kendisini "dinsiz, itikadı bozuk ve hâşa ülûhiyete inanmaz" suretinde tasvire sayetdiler. § Hoca Tahsin, â'sarü edvarın pek güc ve nâdir yetişdirebildikleri[3] büyük âdemlerden idi. Onun ilminden, fazlından, fenninden, efkârından, her hizmetinden vatan ve evlâdı vatan pek çok istifade edebilirdi. İşte o istifade fevt oldu. §Hoca Tahsin'in itikadı tam ve kâmil olduğuna benimle beraber şehadet edecek pek çok zevat bulunur. § Amelde kusuru var idise, heyhat! kimin yok?".

Kendine yetişenlerin ifadelerine göre gayet safdil ve hissini izmare gayri muktedir bir âdem olan hoca hakkında sui zanda bulunanlara iştirak eden Kâzım [Paşa]da[4] şu garib kıt'a ile isnadı küfr etmişdir:

"Şimdi âsarı terakkidir bozuldu eskiler
Müsyö Tahsin namını Petroye tahvil etdiler
Sen de göster kendini baş kaldırub eyle kıyam
Ey . . .. endazeyi metroye tahvil etdiler".

"Füdalayi eviddamızdan Bereket Zâde İsmail Hakkı [Efendi] merhum, "Yadı Mazi" isimli eserinde Hoca Tahsin'in "Kitabı âlemin ..." kıt'asını yazdıkdan sonra diyor ki:

"...Kıt'ası, mahiyeti akidesine kavli şarih olan hacei şehir Arnavud Tahsin Efendi merhumdan hayli müstefid oldum. Merhumun aleyhine tevcih edilen sihamı itirazat, ahvali ruhiyesi yakından temaşa edilmediği içündir. Hubbi ilme dünyanın alâyişini fida etmiş, fikri mesaili âliyei ulûma, esrarı fıtretin tedkikına dalmış, kalbi sâf ve berrak bir feylesofi hakikat şinas idi. Tavru meşrebi zarifane, sözleri pek hoş, pek tatlı idi. Bazan ol kadar dalgın bulunur idi ki tarifi kabil değil. Dalgınlığında bile bir halâvet var idi".

*
* *

---

[1] Hocanın kıylükale vesile olan ve fikirleri tırmalayan hallerinden biri de o kesilmemiş tırnakları idi.

[2] Seven âdem olsaydı "un place..." levhasının yerine şu mısraı yazub asar ve mucibince amel ederdi: "Zahirü batını pak olmalıdır insanın".

[3] "Samiya! fazla değil mi bu sana?".

[4] Tercemei hali 801 inci sahifededir.

Abdülhak Hâmid'in manzumesi :

Devrimiz, devri zayiat mıdır
Ekmeliyet de mahv olub bitmiş
Şu büyük kâinatın altında
Efkârı binasib idi mazlum
Hakka az çok karib idi yalnız
. . . .
O kadar aşinayi heyet idi
Gökde de talibi hakikat idi
En büyük aşinaları zerrat
Gökdeki heyeti değil ancak
Yani cemiyeti severdi heman
Mutlaka bir gün etyleyüb isbat

Yalnız fakırda değil, hattâ
Serveti bir kitabhane idi
Müteaddid lisane vâkıf idi
Müterassıd hâkimi a'lem idi
Kenzi irfanü kânı hikmet idi
Feylesofu edibü şair idi

Bu kemalât ile çok olmuşdur
Varı kerrat ile yok olmuşdur
Keremi tab'ı iktizasından
Der idi malimi eden târac
Af ile gösterirdi istiğna
. . . .

Müstefid eylemek içün gayri
Yine gördüm de söylerim tekrar
Belki hâlâ ziyadedir birden
Unudub zikri hayri emvatı
Görür olmuşdu ta'nü tevbihat
Olduğuiçün hemişe zakiri Hak

O siyehle biyaz bahsinde
Ta'n ile itiraz bahsinde
Muktezayı nizamı âlemdir
Ezkiyadan gabi eder nefret
Cühelânın içinde bir âlim
Hocanın şimdi gördüğü ta'riz

Halini her bilen eder teslim
Döndü manendine bu gün kendi

Hoca Tahsin Efendi de gitmiş
Bu da Yareb nedir hayat mıdır
Geçinir bir garib idi yalnız
Hastalanmış tabib idi merhum
Kubbei pür sebatın altında
. . . . . . [1]
Ki yaşardı semada, yerde değil
İştigalâtı sade yerde değil
En yakın akribası seyyarat
Yerde de heyeti severdi o zat
Ki umuma bunu müruru zeman
Yadı bir yad sermedi olacak

O semahatde de yegâne idi
Farkına bir delili bihemta
Meclis âra vü nik haslet idi
Cevheri zatdan mücessem idi
Belki bir âlemi mearif idi
Ne sorulsa cevabe kadir idi

Kuru ekmekle doyduğu demler
Anı soymuşdu bazı mahremler
Esef etmez buna demez de fena
Belki benden ziyadedir muhtac
Bir sitem görse aşınasından
. . . .

Gördüm eylerdi nefsini izrar
Olmadı kimsenin ana hayri
Anı nefretle yad eden heyhat
Hem esağır ve hem ekâbirden
Sevdiğiçün heman müsavatı
Halika eylemişdi e niyet

Halka vermez idi ehemmiyet
Halka vermez idi ehemmiyet
Kim olur itirazdan salim
Hümakadan zeki alır ibret
Ecnebi kaldığı müsellemdir
Olur atide mutlakan takriz

Sağ iken bunda yokdu manendi
Önce nadirdi şimdi oldu adîm

---

[1] Menzumenin tab'ında sansürlenen beyitleri, Abdülhak Hamid merhumdan sordum, tahattur, edemedi.

Bulmadı matlabı fenada husul
Etmedi arzı çehre cananı
Akibet âşık irtihal etdi
Naili vahdet eylesün Mevlâ

İyi tahsin ve ya fena tahsin
O kadar ilme aşına Tahsin
Ne imiş bir zeman, nedir hâlâ
Bahri bi intihayi hilkatde
Bir hayaletdi oynamış gitmiş
Ne aceb bir sada imiş âni

Gördüğüm bir cihanı hulyamı
Zulümatı şebi memat mıdır
Danei desti inkılâb olmuş
Ne kadar hoşdu dünkü mev'izası
Dünkü Tahsin Efendi nerde bugün
Böyle bitmiş kemali zatisi

Bunda vardır fakat kemalûllah
Nuri vicdan ile mealûllah
Hoca Tahsin olunca dahili hâk
Seni bilmiş o, var olub bir dem
Aklımız ermiyor hayata ki biz
Var mıyız, yok muyuz, neyiz mechul

Gerçi bir hayli iştigal etdi
Ki "Hakikat" dir ismü unvanı
Ana bulmak içün bekada vusul
Sermediyetde görsün اجتلا

Ebeden oldu müfterik Tahsin
Bukadar vasfa müstahak Tahsin
O da bir şuledir sönüb bitmiş
Bu siyeh perdei hakikatde
Eylemiş kahkaheyle vaveylâ
Şimdi bizce ilelebed fâni

Bu da Yareb! nedir hayat mıdır?
Yoksa rüyayı habı ukba mı
Öyle bir âlemi kemali düşün
Taşlar altında şimdi mahfazası
İşte bak bir avuc türab olmuş
Ömri mazisi, halü âtisi

Kerçi zâhirde hâki esmerdir
Safhai makbere muharrerdir
Söyleriz Rabbı kâinata ki biz
Yok olursa ne öğrenir âdem
Edelim mevtin aslını idrâk
Şu kadar var ki rahmetin me'mul

*
* *

Hoca Tahsin'e aid birkaç fıkra :

Roma'da büyük bir kiliseyi gezdikleri esnada hocanın kürsiye çıkub yüksek sesle ezan okuduğunu, âyandan Nasuhi [Bey[1]] merhum söyledi.

*
* *

Hoca, Münif [Paşa[1]] ile İttihadı İslâm Cemiyetini teşkil içün oğraşdıkları sırada Nuri [Bey[1]] hocanın ziyaretine gider. Lâtifeten "Siz de, Münif [Efendi] de pek muhterem zatlar olduğunuz halde âlem size, gâvur diyor. Artık teşkil edeceğiniz cemiyete kim girer" der. Hoca, bu sözden fevkalâde müteessir olarak ağlamağa başlar. Tavrı mahsusiyle "yahu ben gâvur mıyım, niçün böyle söyliyorsun?" diye teellüm eder. Nuri, maksad lâtife olduğunu anlatubda Hocayı teskin edinciye kadar akla karayı seçer.

*
* *

---

[1] Tercemei halleri 1104, 997, 1252 nci sahifelerdedir.

Nuri [Bey] söylerdi :

"Paris'de bulunduğumuz sırada Hoca, şair Hayali, Hindli İskender Efendi ve Tarakcı Said Ağa mübahase ederler, Ziya, Kemal [Bey] ler ve diğer arkadaşlarla dinlerdik. Hoca, hakayıki fenniyeden bahsetdikce — müstağrakı hayal olan — Hayali şür okur, fenle alâkası olmıyan İskender kendi kendine mırıldanır, Said [Ağa] ise büsbütün başka sözler söylerdi. Hoca bunlara hiddetlenerek "Ne cahil heriflersiniz be, fenne vukufunuz yok mu, söylediğimi anlamıyorsunuz" diye tekdir eder, bir aralık yine bahse devam ederdi. Bu mübahase meclisi görülmeğe lâyık idi".

***

Paris'de bir gece suhbet esnasında Ziya [Bey], is .... bilyedin gavamizı fenniyesinden bahsedeceğini söyler. Son derecede ciddî olan Hoca, gavamizı fenniyyeyi işidince heman bahsetmesini reca eder. Diğer arkadaşlar da hazır olduğu halde Ziya — bir tavrı mütefenninane ile — maddei mahudeyi uzun uzadı tarife başlar. Hoca, kemâli dikkat ve hayret ile dinler. Huzzar, kahkaha ile gülerler. Hoca, fena halde kızub, "Be adamlar, bunda gülecek ne var? Herif, dekayıki fenniyeden bahsediyor. Susunuz da dinliyelim, istifade edelim" der, dinlemeğe koyulur.

***

Hoca, Paris'de bir kafede bilârdo oynadığı esnada eğildikce — yırtık olan — pantolonundan altı görünürmüş. Bu manzarayı temaşa eden doktor Saib [Efendi[1]] ve diğer zevat kahkaha endaz olurlar.

Hoca, kemâli hiddetle, "Ne gülüyorsunuz, ... tüm mü açık?" diye bağırır. Saib [Efendi] de "Öyle ya, öyle ya" der. Huzzar, bayılacak derecede gülerler.

***

Hoca, bir gece köprüden geçerken Beyoğlu'nun şaşaasını ve İstanbul'un sönüklüğünü görünce «هذا صراط مستقيم بين النعيم والجحيم»[2] demişdir.

***

Hocaya bir münasebetle «اذا جاء القضاء عمى البصر»[3] derler. O da "hayır öyle değil, اذا عمى البصر جاء القضاء"[4] der.

***

---

[1] Esbak mektebi Tıbbiye Nazırı Ferik Saib [Paşa].

[2] Bu, cennet ile cehennem arasında köprüdür.

[3] Kaza geldiği vakit göz, kör olur.

[4] Göz kör olduğu vakit kaza gelir.

KIT'A

Kitabı âlemin evrakıdır eb'adı na mahdud
Süturı hâdisatı dehrdir a'sarı na madud
Basılmış destgâhı levhi mahfuzı tabiatde
Mücessem lâfzı mânidardır âlemde her mevcud

***

TERCİ'İ BEND

Mürgı canım olmak ister fariğ darı fena
Maili hali tecerrüddür arar mülki beka
Çünki aksayı müradı vuslatı zatı Huda
Halkai ömrüm heman tenk olmada subhü mesa

Eylemez eski kafesdir bu bedenle iktifa
Akibet kühne libası cismden olur cüda
Merciidir âlemi lâhute ister irtika
عجلوا بالتوبة قبل الموت dir âcil deva

Seyri enfasım gibi evkatı darlaşmaktadır
Saç sakallar berfı şeyhuhatle kararlaşmaktadır
Artık Azraile teslimi kararlaşmaktadır
Halkai ömrüm...

Sığmaz oldu hanesi ruhum kabarlaşmaktadır
Mehl arar her an ecel ile bazarlaşmaktadır
Âcilen kârvanı ervaha katarlaşmaktadır
عجلوا . . .

Gelmenin ger kesbi irfan ise sırrü hikmeti
Ric'atinde farzı isti'caldir bu rihleti
Meksinin dünyada gûya an gibidir sür'ati
Halkai ömrüm...

Zikrü fikri Hâlik etmekse kemali hizmeti
Tuli deherin var mı ömri âdem ile nisbeti
Olmalıydı ömri Nuh anın ekali müddeti
عجلوا . . .

Mevsimi vakti şebabın görmeden ezharını
Bilmeden binde birin bu hilkatin esrarını
Neş'ei uhra içün hazırlamış mı yarını
Halkai ömrüm...

Etmeden bağı hayatın ictina esmarını
Gelmemiş mi âleme ikmâl içün efkârını
Can hisab etmez mi insanın kısa âmarını
عجلوا . . .

Bir tarafdan ıstırab eyler gamı fırkat ile
İltizam eyler bekasın mu'tedil halet ile
Mahvolunca hıfzeder ten kal'esin gayret ile
Halkai ömrüm...

Cümle azayi teni tahrik eder nisbet ile
Oğraşır merdane def'i düşmeni illet ile
Son nefesde tabiyeden ayrılır hasret ile
عجلوا . . .

Herkesin vicdanıdır bu haleti tasvir eden
Ol değil mi söyleyen, bu sözleri tahrir eden
Kendi sail, kendi mes'ul, kendidir taksir eden
Halkai ömrüm...

Cevherinde cem'i ezdadı bulub tezkir eden
Birbirine pek münakız fiiler tedbir eden
Var mı hariceden muzahim işlerin tagyir eden
عجلوا . . .

Hıffeti asliyesinde var hele bir inkılâb
Uzamış yohsa tenasühden zemanı iğtirab
Belki menfayi bedende âriz olmuş bu hicab
Halkai ömrüm...

Sıkletin levsi anasırdan mı etmiş iktisab
Gösterir avdet içün gâhi tereddüd, geh şitab
Muhtemildir muztarib eyler anı havfı itab
عجلوا . . .

Hilkatinca görünür kim cünhadan ma'sumdur
Ermiş ebdane taallûk künhi namalûmdur
Cümle alâtı beden huddam, o şeh mahdumdur
Halkai ömrüm ...

Cevheri zatı mücerred maddeden mahrumdur
Cisme tesoirü tasrsarruf etdiği meczumdur
Doğrusu bir sırrı mahzı saniü kayyumdur
عجلوا . . .

Ehli hikmet ihtilâfla etdiler bahsü nazar
Gayridir tedbir eden hükmünce kavli muteber
Kuvvet ateş gibi makinesin tahrik eder
Halkai ömrüm ...

Olmamış bu mes'ele tam hal bu âne kadar
Kendi bir seyyale dir kim işlerinden bihaber
Kimse olmazsa telgrafda çıkar mı bir eser
عجلوا . . .

Ol hakikat başka vech ile olunmaz irtisam
Eyleyin bu sözlere sarfı kemali ihtimam
Ruh süalinde bu kavli okumuş Fahrülenam
Halkai ömrüm ...

Bir şuaı nuru Hakdır yok anınçün in'idam
« قل هو من امر ربى » dir ana tarifi tam
Heb bu raiye tabi olmuş zümrei ehli kelâm
عجلوا . . .

İşte bu sırri garibden akıllar hayrandır
Kerçi bazı hallerin idrak eden vicdandır
Muktezayı dini İslâm borcumuz imandır
Halkai ömrüm heman tenk olmada subhü mesa

İnkişafı künhi mutlak mu'cizi ezhandır
Bu vücudde tahtı kurmuş müstakil sultandır
Maksadı Tahsin hüsni hatime ihsandır[1]
عجلوا بالتوبة قبل الموت dir âcil deva.

***

"Bana bîdin dedi erbabı garaz
Ben dahi anlara dindar dedim
İrtikâb eylediler kizbi heman
Yalanın karşuluğı oldu yalan[2]".

***

Vezni şarkî, lâfzı garbî olan aşağıdaki beyiti, Kemal [Paşa] Zâde Said [Bey] in, Abdülhak Hâmid [Bey] hakkında tanzim etdiğini Hammer tarihi mütercimi esbak Maliye Nâzırı Atâ [Bey] söyledi. Hâmid'den sordum "Beyit, Hoca Tahsinindir, biri hakkında söylemişdir. Said [Bey], benim içün söylendiğini, yahud kendinin söylediğini, neşreylemiş" dedi.

"Il croit faire des poèmes comme les poètes
Est - il ivrogne ou e - t - il perdu la tête".

***

Hocanın Paris'de "Sen" nehri üzerindeki "Bain - Hamam" da gördüğü bir dilber hakkında aşağıdaki beyti söylediğini Hâmid'den işitdim :

"Hasedinden akar âbı deheni
Görse sofi, Senin üstünde beni"

---

[1] "Gâvur Tahsin" denilen bu zat, müslüman olmasa "Hüsni hatime" temenni etmez.

[2] Şeyhulislâm Yahya merhumun, Nef'iye söylediği kıt'a ile onun cevabını andıran bu kıt'a, Hoca Tahsin'in eserlerini tabetdiren Maarif Encümeni Teftiş ve Muayene âzasından Nadiri Fevzi — Efendi ki 31 mart hâdisesinden dolayı salben idam edilmişdir — tarafından Hocanın yazısiyle "Resimli kitab" ihda ve 6 numaralı nüshaya dercedilmişdir.

TAHSİN

Tahsin Nahid, Gülhane Askerî Rüşdîsinde usuli defteri ve riyaziyat muallimliğinde bulunan Âsaf [Bey] in oğludur. 1887 de İstanbul'da doğdu.

Galatasaray lisesinde ve Hukuk mektebinde okudu, ikisini de bitiremedi. Edebiyat ile iştigal etdi. Piyesler yazdı. "Bir Çiçek, İki Böcek", "Rakibe", "Firar", "Talâk", "San'atkâr", "Bir Mücadelei Hissiyye" ve Şihabüddin Süleyman ile müştereken yazdığı "Kösem Sultan", "Osmanî Sâni", "Kırık Mahfaza", 'Ben.. başka", Rahşan Nevzad'la müşterek "Jön Türk" ve "Hicranlar — manzum" isimli piyesler ve hikâyeleri ve "Ruhı Bikayd", "Kırlar ve Denizler" adlı eş'ar mecaları matbudur.

"Bir Çiçek, İki Böcek" piyesi, zevkperestanın hoşuna giderek tiyatroda oynandıkca seyrine şitab ve — tâbir münasib ise — kesbi şebab ederlerdi.

"Ben" unvanlı manzumesinde diyor ki :

"On üç yaşında henüz yokken iştigalatım
Roman, şiir ve tehayyüldü.. pek çok aldandım
Kısavyeden, Dümaperden beş altı cild okudum
Bu hisle ben şatolar kahremanı olmuşdum
§ Henüz yaşım daha ondörtdü, şair olmuşdum
Ne saçmalar, hezeyanlar, ne nükteler buldum".

1919 [10 Şaban 1337] de vefat etdi. Büyükada kabristanına defnolundu.

Vefatından sonra "Nedim" isimli mecmuaya arkadaşları tarafından yazılan mülâhazalarda "şiirden ziyade sahne edebiyatında büyük bir istikbali" olduğunu söylenmişdir.

*
**

AŞK

Kâinatın bütün kavanini
Aşk önünde sukût eder, hattâ
Bu hayatı sefile bir ebedî
Zevku lezzet gelir, bütün dünya

Âşıkın gözlerinde gaib olur
O, yaşar bir cihanı diğerde
Korkusuz, mutmain, serâzade
Onda artık emel fülân yokdur

Aşka teslimi nefs edenlerde
Müncelidir bütün mealiyat
Aşk, ey cilvei ilâhiyat!

Sen bu haki sefile zinetsin
Sade sen rehberi saadetsin
Ey mübarek perii âsude

1324

***

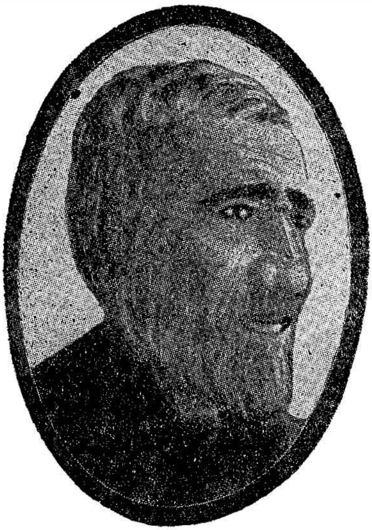
AKŞAM RECASI

Gün üful etdi her taraf gölge
Mai bir tülde gaşyolan denize
Örtiyor bir ridayı hercaî
Ş'mdi âfaka ince, namer'i
Zehebî beldeler teressüm eder
Sathı deryade gölgeler yer yer
Benziyor bir menekşe tarlasına
Ey güzel kalb, ey âsümanı vefa
Seni ihtar eden bu ince kamer
Bana bir şiiri nev terennüm eder
Gel bu şamın ipekli gölgeleri
İşleyorken mükaddimatı şebi
Beni yalnız bırakma korkuyorum
Aşk içün bir çocuk olan ruhum
Leyli muzlimde kalmasın yalnız
Parlıyor bak semade bir yıldız
Ne kadar benziyor nazarlarına
Ey güzel kalb, ey âsümanı vefa
Şefkatinden cüda olursam ben
Yaşamam çok zeman emin ol sen

12 Mayıs 1325

TALÂT

Ahmed Talât'ın —talebim üzerine yazub verdiği— tercemei halini aynen naklediyorum :

"Pederim, Enderunı Hümayunda perverde olmuş, asakiri mansure silkine girmiş, binbaşılığa kadar terakki etmiş olan Ahmed [Ağa] dır. Musikişinasdır. Validem Ayşe Merzuka [Hanım], saray hocası ve ders vekili Ekmekci Zâde Hafız Ahmed [Efendi] nin kızıdır. 1858 [Rebiulevvel 1275] de Üsküdar'da İhsaniye mahallesinde doğdum.

Pederim, Van'a memur edildiğinden birlikde gidildi, 1863 [1280 H.] de orada vefat etdi. İstanbul'a döndük. Benimle valideme maliye hazinesinden "180" kuruş maaş tahsis edildi. Mahalle mektebine verildim.

Mahallemizde ricali nakşbendiyeden fadıl, mütemevvıl, fükaraperver bir Hafız Ömer [Efendi] vardı. O, bütün yetimlerin ebi müşfiki idi. Bana da bakardı. Konağı fükarayı ümmetin ilticagâhı idi, orada yer, içer, mes'ud olurduk. Bu zat, tarikati Mevleviyenin de muhibbi idi. Cuma günleri oğlıyla beni Kule kapusu Mevlevihanesine götürürdü.

"Zerre zerre gönlümi kıldı perestişkârı Şems
Âfitabı aşkı Mevlâna ile envarı Şems
Şemsden tâban olursa mahı tâbanın nola
Nur bahş eyler mehi tâbanım her barı Şems".

Küçük kalbimde tarikati Mevleviyeye büyük bir mehabbet hâsıl olmuşdı. Ömer [Efendi], bana Şeyh Kudretullah [Efendi] nin elini öpdürdü. Sikke puş oldum. Artık dünyalar benim oldu. Nazarımda kürei arz bir semahanei manevî idi.

Ömer [Efendi] vefat etdi. Beni himaye edecek Allahdan başka kimsem yokdu. On on iki yaşıma basıyordum. Büyük biraderim Mustafa [Bey], Yenişehir Fenare tahvili memuriyet etmişdi. Validemle oraya gitdik. Sadrı esbak Rıfat [Paşa] merhum, mutasarrıf idi. İbtidaî ve Rüşdî güzel bir mekteb vardı, devama başladım.

Beş altı sene sonra İstanbul'a avdet ve Paşa kapusundaki Mektebi Rüşdîye'ye müdavimet ile şehadetnâme aldım. Mektebi Bahriye'ye girmek yegâne emelimdi. Çoğ ağladım, sızladım. Validem muvafakat etmedi. Fatih müderrislerinden Berkofcalı Abdurrahim İlmî [Efendi] Üsküdar'a nakli hane eyledi. Selimiye camiinde derse çıkdı, yüzü mütecaviz talebe ile devam etdim. Dersimiz, Molla camiye geldi.

Biraderim, Yenişehir'den Berat telgraf müdirliğine tahvil olundu. Validemle beraber Berat'a gitdik. Berat'ın Emin [Efendi] isminde Arnavud bir müderrisi vardı. Hanesi zengin ve rengin bir kütübhane idi.

"Kitabe dadü sitedle olur mu vâkıf hiç
Nihayeti kütübin ismin öğrenir sahhaf[1]"

derler. Rabbülcehl olan müderris [Efendi] de yalnız kitab cemetmiş ve isimlerinden bile bihaber bulunmuşdu. Günün birinde müderrislikden azledildi.

Irak ulemasından yekçeşim Halil [Efendi] namında bir müderris tâyin olunub çıkageldi. Âlim, mutasavvıf, mütebahhir, eş'arı beliğa söyler, ulûmı tabiîye ve fünunı cedideden behrever bir hacei feyyaz idi. Lisanında şiddetle lüknet vardı. Fakat ders takrir etdiği vakit cümlemizi lâlederdi. Bu zatdan medrese dersimi takib etdim.

1877 [1294 H.] de Berat'dan İstanbul'a döndük. Selimiye camiinde dersime devam etdim. Berat'dan gelen bir şerikimin teşvikiyle Müsyö Tahsin, yahud Tahsin [Efendi] merhumun dersine devama başladık. Hikmet, heyet, ilâhiyat okudurdu. Dershane binası, bir medresei irfan idi. Miratı semasına bakan, kâinatı bütün hakayikıyle görürdü. Bu zatı muhteremden müstefid olduğum gibi Diyarıbekir'li Hoca Re'fet [Efendi[2]] den de Hafız divanı okuyordum.

Bu sırada Kürdistan fudalâ ve şuarasından Köy Sancaklı Hacı Abdülkadir [Efendi] ye mâlik oldum. Mücerreddi, fakirhanede yatar kalkardı. Sinni seksene karib iken fakirhanede vefat etdi. Süt biraderim Üsküdar'lı Safi[3] ile bana Arabî ve Farisî edebiyat okuturdu. Kürdce divanı vardı. Onun delâletiyle Kalender Resul, Hayret[3], Hicrî[4] [Efendiler] fakirhaneye gelirlerdi. Günlerce, aylarca kalırlardı. Safi ile bu fakiri imtihan ederlerdi.

Diğer tarafdan rindanı şuaradan Hakkı[5], o vakit Üsküdar'da ikamet eden Hersekli Ârif Hikmet[5], Süleyman Salim[5] [Bey] ler merhumların nadii irfanlarına müdavimet ve femi muhsinlerinden birçok eş'arü âsar telâkki ederdim.

---

[1] Biz, kırk yıl kitabcılık etdiği halde kitabların ismini de öğrenemiyen sahhaflar gördük.

[2] Tercemei hali 1399 uncu sahifededir.

[3] Tercemei halleri 1399, 1582, 577, 481, 639, 1642 nci sahifelerdedir.

[4] Üçü de birbirinden garib, nevileri şahıslarına münhasır acib âdemler idi.

[5] Çünki üçü de düşecek yer arardı.

«خنده از کل، کریه از ابر بهار آموختیم   ما زهر صاحب دلی یك شمه کار آموختیم»[1]

Babamdan muhassas maaş kesildiğinden nâçar babı hükûmete boyun eğmek ve bir memuriyet istihsal etmek zarureti ve Etmekci Zâde iken nanpare tedarüki ihtiyacı hâsıl oldu. 1879 [16 Haziran 1295] de bilimtihan "200" kuruş maaşla Adliye Nezareti Muhasebe Kalemine girdim. On dokuz sene sonra kalemin baş kitabetine, on bir sene sonra da 1909 [20 Ağustos 1325] de Adliye Muhasebe Müdiriyetine [muhasebeciliğine] 1909 [13 Teşriniewel 1325] de Bahriye Nezareti müsteşarlığına tâyin olundum. Müsteşarlıkda sekiz ay bulundum.

Bir gün büdcenin tedkikına İstanbul mebsu Zührab [Efendi] geldi. Dercenği evvel matbaai bahriyenin tab'etmekde olduğu kelâmı kadime itiraz etdi. "Efendi, bu daire, bu asker, bu gemiler o kelâmı mübinin sayesinde yaşar. Afv edersiniz, hissiyatı islâmiyeyi rencide edecek tefevvühatda bulunmamanızı ihtar ederim" dedim, defolub gitdi. Bir daha gelmedi.

Büdce hakkında izahat vermek üzere meclisi mebusane davet olunduğumda Talât [Bey — Paşa], "siz teşrif buyurun" dedi. O günkü celsede müsteşarlığa dairei bahriyeden yetişme mütehassıs bir zatın tâyini tekarrür etmiş. Beş gün sonra infisalim vuku buldu. 1910 [16 Haziran 1326] da tekaüd edildim. Tuhaf tesadüfdir ki hizmet, devlete girişim de, çıkışım da 16 Hazirandadır.

Adliyede vazifei resmiyemi ifadan sonra akşamları "Saadet", "Zuhûr" gazeteleri idarehanelerine gider, yazı yazardım. Eyyamı mübarekede dinî makaleler, culûs ve velâdetlerde —gazete lisanından— kasideler yazardım. Naci merhum, "Saadet" in nezareti edebiyesinden çekildikden sonra bu vazifeyi bir müddet fakir idare etdim. Ol vakitki sahibi imtiyazlar, çok çalışdırırlar, az verirlerdi. Biz yazardık, onlar müstefid olurdu. "Saadet" matbaası harabdı. Fakat mecmai zurefa ve urefa idi. Sahibi imtiyazı Mehmed Nuri ve biraderi Ömer [Efendi] ler, bazan bana "baş muharririmiz" unvanını verirlerdi. Ben de :

> "Matbaa bilmem nasıl oldı, yine viran mıdır
> Baş muharrir ben miyim, Tahir midir, Diran mıdır"

der, dururdum.

Bu sırada Japonya'ya giden "Ertuğrul" firkateyninin gark olduğu haberi gelmişdi. Bir mersiye yazmışdım. Gazeteye konulmak üzere dizilmişdi. Sansör Hıfzı [Bey], müsaade etmedi. Ertesi gün dahiliye müsteşarlığından çağrıldım, Rıdvan [Bey — Paşa], bu gibi teessürat ve hissiyatı umumiyyeyi tahrik edecek yazıların, şiirlerin yazılmamasını katiyen ihtar etdi. Korkdum. Çünki,

---

[1] Aferin koca şair! Şu beyti tam mevkiinde irad etmişsin.

"İstemem devlet aleyhinde evimde küftüku
Sonra bak jurnal ederler herkesin namusu var
Askerîden, şeyhden, kıssisden, küttabden
Hazreti şahı cihanın it kadar casusu var"

kıtai meşhuremde de dediğim vech ile casuslar çokdu, jurnal ederlerdi. Beni belki nefy ederlerdi. Matbuatdan çekildim.

Bir gün Hariciye Nâzırı Kürd Said [Paşa] dan haber geldi, gitdim. Oğlu Şerif [Bey — Paşa] "Sensir" de tahsil edüb Türkcesi az olduğundan Türkce ders vermemi teklif etdi. Kabul etdim. Haftada üç gece Büyükada'ya gidiyordum. Kitabeti resmiye dersi veriyordum ve okutuyordum. Büyük ve küçük paşalar, beni efradı aileden addediyordı. Müstevfa maaş veriyorlar ve her dürlü ihtiyacımı temin ediyorlardı.

Şerif [Paşa], İstokholm sefiri oldu. Beni sefaret ikinci kitabetiyle götürmek istedi, gitmedim. Büyük [Paşa] nın irtihaline kadar yanından ayrılmadım. Abdurrahman [Paşa] nın temadi eden zemanı nezaretinde maaşatımız mahbemah adliye hasılâtından tesviye olunuyor, müzayaka çekilmiyordu.

Sultan Abdülhamid merhumun, Kâğıdhane menba sularını toplatub memlekete akıtmak suretiyle vücude getirdiği hayra, Abdurrahman [Paşa] nezaret ediyordu. Ümurı hisabiye bana verilmişdi. Çeşmeler yapıldı, sular akdı. Tophane'deki Büyük Çeşme içün söylediğim manzumei tarihiyyeye bir caize zuhûr etmedi. Saraydan avdet içün müsaade istedim, Paşa "İradei seniye şerefmüteallık buyrulmadıkca gidilemez" dedi. Orada şu rübaîyi söyledim, sahifei hafızama yazdım :

"Hürriyetimi elimden aldın gitdin
Bilmem bu dahi sayei şahanede mi
Zindanda mıyım, esir miyim farkedemem
Mabeyni hümayunı mülûkânede mi"

***

O devirlerde dehşetli bir istibdad, şiddetli bir tecessüs hüküm ferma olduğu halde bile mesud zemanlar yaşardık. Ali Ruhi[1], Naci[1], Şeyh Vasfi, İsmail Safa[1], Eşref[1], Celâl [Paşa[1]], "Sema'hanei edeb mürettibi Ünyeli Ali Enver birleşirdik.

Bir gün Safi ve hocamız Abdülkadir [Efendi] ile Merkadı Nabi'yi ziyarete gidiyorduk. Bir zat da o merkadı arıyordu. Sordu, gösterdik. O günün akşamı Ali Ruhi, fakirhanemize gelmişdi. Vak'ayı hikâye etdik. O zatın Damad Mahmud [Paşa[1]] olduğunu söyledi. Ertesi gün paşaya gidüb isimlerimizi arzetmiş, bir iki gün sonra Tophane'li oğlundaki saraydan davetnâme aldık. Safi ile gitdik. Artık paşa-

[1] Tercemei halleri 1526, 1032, 1577, 333, 210, 55 inci sahifelerdedir .

nın ziyaretine her vakit şitaban oluyorduk. Bizi in'am ve ihsaniyle şadan ederdi Paşa, padişaha karşı pek ziyade münfail ve idareden şâki ve müteneffir idi.

Bağdad hattı kebirinin Almanlara değil ancakk İngilizlere verilmesi içün takdim etdiği lâyıhai mufassala, iğbirarı hümayunu mucib olmuş ve "Paşa hazretleri niçün böyle şeylerle oğraşırlar, sair damad paşaları görmüyorlar mı, onlar böyle şeylere karışıyorlar mı?" yolunda telâkki etdiği iradei seniye, kendini büsbütün dilgir etmişdi.

Sâfi, nedimi hassı olmuşdu. Bezmi irfanında bir mazmun sarfedecek olsak pek çok tahsinlere mazhar ve cevaizi gûnagun ile behre ver olurduk. Sâfi, zâhiren mazharı taltif, manen menfi olarak Haleb vilâyeti mektubî muavinliğine tâyin olundu. O Haleb'e, Paşa da bir müddet sonra Avrupa'ya gitdi. "Bu elemhanede kaldım yine ben bivaye". O günlerin, o demlerin[1] yadı hazini ile hâlâ giryanım.

***

Otuz altı senelik hayatı memuriyetimde iktisad edebildiğim meblâğla yapdırabildiğim haneme tu'mei nâr oldu. Kitablarım, iyi kötü birçok eserim mahvoldu.

Rahat yüzü görmedim ve görmem
Bir lâhza bu gam sera evinde
Varken bu kadar güzide beytim[2]
Kaldım yine ben kira evinde".

Yanan âsarım miyanında en ziyade yandığım devri Hamidîye aid manzum bir tarihçe idi. Osmanlı selâtinin isimlerine ve saltanatlarına dair Hemdemî'nin tanzim ve diğer zevatın tezyil eyledikleri manzumeyi Mehmedi Hamis zemanına kadar getirmişdim ve zemanlarındaki mühim vakayii de icmal etmişdim. Bu tarihçei manzum, beş yüz beyti mütecaviz bir vecize idi. Rus - Ja-pon sefernamesi de yandı, fakat ehibbadan birinde sureti bulundu. Yanan mecmuamın haricinde sonra söylediğim eş'ar ve "Zemanı Saadet" unvaniyle geçen devirden bahis olarak yazdığım eseri manzum mevcuddur.

§

Tekaüdi ihtiyardan bir müddet sonra validem irtihal etdi. Yalnız kaldım, teehhüle mecbur oldum. "Ömer Faruk Zeynülislâm" isminde bir oğlum vardır.

§

---

[1] "Dem" in manayı diğerini anlamak istiyen 61 inci sayıfanın 4 üncü satırına baksın!

[2] "Evimin yandığına yanmadım emma Tal'at

Yandı bin beyti metînim ana hâlâ yanarım"

beyti de yangına aid telehhüfatdandır.

Müdafai Milliye ve Donanma cemiyetlerinde çalışdım, merkezi umumîlerinde âza ve Donanma cemiyetinin müdiri umumîliğinde bulundum. Elyevm Hilâliahmer cemiyetinin Selimiye ve İhsaniye Cem'i İanat Hey'eti riyasetinde bulunmakdayım.

§

Şeyh Hüseyin Fahrüddin [Efendi] merhumun zemanı meşihatinde Behariye mevlevîhanesinde 1310 da چله çıkardım. İki defa asitanı mevlânaye yüz sürmeğe muvaffak oldum. Şimdi bir hayatı münzeviyane sürmekde ve Üsküdar'da İhsaniye'de bir kirahanede ikamet etmekdeyim.

"Çün sırrı hak vücuhi mezahirde müstetir
Bir veche nazırız bakalım Hak ne gösterir[1]"
27 Zilkide 1341 - 11 Temmuz 1339

***

"Üsküdar'lı Talât" namiyle mâruf olan bu değerli şair, midesindeki kanserden altı ay muztarib oldukdan sonra 15 Eylûl 1926 [7 Rebiulevvel 1345] de İhsaniye'de Çiçekci kahvesi civarındaki evde vefat etdi. İrtesi gün — bizlere vasiyet etdiği vechile — o civarda Şair Nedim'in kabrinin yanına defnedildi.

***

Müteveffa Florina'lı Nâzım[2], Talât merhuma dair yazdığı "Ebediyet Yolunda Bir Hitabe" isimli kitaba konmak üzere bir makale reca etmişdi, Talât'a teallûkı sebebiyle yazmışdım[2]. Makalenin bir kısmını buraya dercediyorum:

"Mebadii şebabda bir gün Babıâlide kalem arkadaşlarımdan Yenişehirfenarlı Hüseyin Haşim merhum[3] ile tanımadığım — kısaca boylu, seyrek sakallı, beşûş — bir zata tesadüf etdim. Haşim, bizi biribirimize tanıtdı. "Üsküdarlı şair Talât Bey" namı bana yabancı gelmedi. O sıralarda gazetelere yazı yazmağa başladığımdan benim ismim de ona bigâne görünmedi. İşte o günden vefatına kadar aramızda samimî bir mehabbet ve hürmet devam etdi.

Talat'da gördüğüm âli mezivetlerden biri, ef'al ve ekvalinin ruzgâre tâbi olmamasıdır. Hiç bir vakit etvarı tarrarane göstermedi. Demi ikbâl ve idbarda reftarü güftarını değişdirmedi. Şairleri, sebatsızlıkla itham edenler, Talât'ı istisna etmelidirler. O, zaten müstesna bir mahlûk idi. Bütün âşinalarının mehabbet ve hürmetini kazanmışdı. Kemalini hazmedenlerdendi. Ne vakit buluşsak — sinnen ve liyakatan mütefevvik olduğu halde — kendini şakird, beni üstad hükmünde tutardı. Mektublarımı, hattâ adî bir puslamı bile kemali itina ile saklar, yâranı irfanına göstermekden mahzuz olurdu. Bu müte-

---

[1] "Nev'i" nindir.

[2] Tercemei halleri 1115, 557 nci sahifelerdedir.

[3] Talâta mahsus olmak üzere yazılan bu kitabın Talât'a aid kısmı, bir kaç sahifeden ibaretdir. Diğer sahifeleri, heb kendinin medhine dair mektublardan, sözlerden mürekkebdir. Benim mekalemin yalnız on satırını dercederek "Zeminü zemanın müsaadesizliğinden" bâhis on satırla itizar etmişdir. Çünki mekalede kendi hakkında medhâmız sözler yokdu. Zavallı âdem!

vazıane ve kadirşinasane haller, bizim kemalimizden ziyade onun kemali faziletini isbat eder. Ehli meziyyet, meziyyeti nefsinde değil, başkalarında görür.

Hastalığı hengâmında bir gün esbak Sadaret müsteşarı Ali Füad [Bey] le evine gitdik Mukavele vechile Süleyman Nazif de geldi. O kadar lâtif ve zarif musahabe edildi ki biçare hasta "Hayatımı iade etdiniz" dedi. Biz de onun dilruba sözlerinden hayat bulduk.

Erbabı kemâlin — tâbir muvafık ise — "Hasbî kethudası"[1] olan Filorina'lı Nâzım'ın delâleti insaniyetkâranesiyle Talât, Gülhane Hastahanesinde tedavi edildiği esnada iyadete gitdim. Refikasiyle oğluna ve oradaki hastalara hitaben hakkımda tebcil amiz sözler söyledikden sonra "Sen yaşamalısın ki mürüvvet de yaşasın. Allahi Zülcelâl, mahlûkatından pek o kadar lüzumlu olmıyanların hayatını sana bahşetsin" tarzında şairane dua ve bükâ etdi.

Hastahanede sıkılub evine döndükden sonra bir gün ziyaret etdim. Beyhuş bir halde bulunduğunu, benden evvel gelen Nâzım'ın civardaki kahvehaneye girdiğini söylediler. Yanına çıkdım. Ayak sesini işidince gözünü açdı. Beni görünce mesrur oldu. Nâzım'ı çağırtdım. Ailesi ve kardeşinin oğlu Hafız Âdil de geldiler. Derdini biraz unutdurmak için bir çok söz söyledim. Nüktedanlıkda, sür'ati intikalde, hazır cevablıkda, hakikaten emsali ma'dud olan o güzide şair de niçe bedayi iradiyle bizi neşvelendirdi. Hafız Âdil'e Kur'anı Kerim okutdum. O mümini pâk dil, ferahnak oldu.

Bir kaç sene evvel yazub verdiği tercemei haline konmak üzere — ihzar etdiği — resmini, arkasına kelimatı ta'zimeyi yazarak verdi[2]. Nâzım da istedi, tab'ı şairanesi gibi muamelâtı da pek nazük olan o edibi dilnevaz, asla eseri işmi'zaz göstermedi ona da verdi. Son sanihatından olan nefîs bir menzumenin müsveddesini bana ihda etdi. Rahatsızlığının mebadsinde vâki olan ihtarı hayırhahanem[3] üzerine tanzim etdiği na'tamiz menzumenin — ki kendine zuhri ahret olmuşdur — bazı ebyatını okudu. İki saat yanında kaldıkdan sonra müvakkaten ve beş on gün sonra da ebediyen ayrıldık.

Talât ahlâkı fâzilesiyle ve eş'arı bediasiyle ibkayı nam ve kulubi ehillâda ihrazı mekam eden bahtiyaranı ümmettendir. "Ruhı şad olsun ilâhi Talât'ın".

***

Abdülhak Hâmid'in manzumesi:

Yüce Talât, o mefhari şuara	Eski bir sıyti şairane ile
Yeni vadide bir terane ile,	Gâhü bigâh olurdı nağme sera
Eski datında olmalıydı mukim	Üsküdar oldu rıhletiyle akim[4]
Zurefadandı, nükte senc idi o	Bazan eylerdi meyli şathıyat
Pek aculâne etdi terki hayat	Bana nisbetle çünki genc idi o
Zayi etmişdi tali'i ahvel	Onu heyhat ölmeden evvel

---

[1] Nâzım, bu tâbirin muvafık olmadığını Sami [Paşa] Zâde Sezai [Bey] in söylediğini anlatdı. Niçün muvafık olmadığını Sezaiden sormadığıma müteessifim. Florinalı herkesden ziyade onun "Hasbi kethudası" idi.

[2] Bu nüshadagörülen resim odur.

[3] Yazdığım tezkirede şöyle demişdim: ".. Ruhan, bedenen muztarib olduğum bir demi pür elemde bir nait söylemişdim. Iztırabım zail olmuşdu. Zatı üstadaneniz de şu hali bimarîde bir na'ti garra söylerseniz veliyyi ni'meti âzamı صلى الله عليه وسلم efendimiz, caizesini ihsan buyururlar da

« بیمار شدم تا تو ببالین من آیی   تا خلق بگویند که عمرش بسر آمد »

hakikati enzarı ülülebsarda cilvenüma olur...".

[4] "Üsküdar'da eskidarı yıkdılar" mısraına şehabeti var!

Hem hayatında, hem mematında
Geldiği semte eyledi ric'at
Mutlaka bir alay melek vardır

Ruha toprak olur mu hiç bali'?
Ne de endişei felek vardır
Onu ancak tecellii didar,

Zayiatı azîmeden Talât
Ve onun şimdi hâdimatında
Rahnesiz bir de mamek vardır

Yok o âlemde darbei tali'
Mahşerî belki bir dilek vardır
Edecekdir o hâbdan bidar!

Maçkapalas 30 Teşrinisani 1926

*
**

Kıymetli şair Muhyiddin Raif'in söylediği vefat tarihinin birkaç beyiti :

Şairi sahir cenabı Talâti
Bir büyük üstad idi, üstadı nazm
Her hayali saykalı hüsni eda
Nesri nazmından nefîsü dilpesend
Siretinden sureti cezzabı ruh
Bezlegû, ateş dilü ateş zeban
Güftehayi sûzinâki aşkına
Eylemez her devrde arzı cemal
Olsa lâyıkdır fazilet âlemi

Eyledi yaveyleta devran heder
Rind idi bir rindi aşkı nüktever
Her sözi kadr üfkeni dürrü güher
Nazmı nesrinden selisü muteber
Suretinden sireti mahbub ter
Suhbetı yek anı bir âlem değer
Bestekâr olsa beca mürgı seher
Vadii şi'rü edebde böyle er
Hasretinden tabemahşer nevhager

*
**

Talât'ın hastalığı esnasında "Felek" imzasiyle "Yeni Ses" gazetesine yazılan "Kadirşinaslık bir lâzimedir" unvanlı makale kadirşinasaneden :

"...bu mükaddime ile bir şairden bahsetmek istedim. Bu âdem, Türkçede en selis şiir söyliyenlerdendir. Hayatı matbuatda Naci muasırı addedilecek kadar eski iken en yeni mevzulara dair yazdığı şiirlerdeki kıvraklık, genc şairlerimizi imrendirecek kadar barizdir. Lisana bihakkin tasarruf etmiş olduğu içün şiirlerinde değil manasızlık, hattâ taksire de tesadüf edemezsiniz. Bu âdem, zeman zeman, hâdise hâdise imzasını gazetelerde gördüğümüz Üsküdarlı Talât Beydir. Yarım asra yakın bir zemandır, sözün ve hissin fikir ve kalb üzerindeki tesirlerini telife uğraşan bu âdem, bir üstad idi. Yegâne kusuru, mezayasını satmak istememesi ve büyük eksiği, ona enzarı âmmeyi çağıracak bir çığırtkanı olmamasıdır[1]".

*
**

İSTİMDAD

Yok mu bir başka ilâcın gayri ey doktor yeter
Altı aydan fazladır aldım gece gündüz eter
Kâh eyserde ضحامه kalbimi tazyık eder

[1] Aferin Felek! Nafizünnazar bir yazıcı imişsin. "Mezaya" satılmadıkca ve "enzarı âmmeyi çağıracak çığırtkan tedarük edilmedikce, meziyyet sahibi sanılan ulular arasına katılmanın ve bazan itibarda yüksek fiatle satılmanın ihtimali olmadığını kırk yıldan beri tecrübe etmekdeyiz. Ne yapalım ki hakikî meziyyet sahibleri, meziyetlerini satmağı en büyük meziyyetsizlik addediyorlar ve "çığırtkan" tedarük etmeyi meziyyetlerine ve izzeti nefislerine yakışdıramıyorlar da satmağa ve satdırmağa tenezzül etmiyorlar.

Kâh ebherde tevessü midemi zorlar, iter
Kalbimi bir dinle çarpıntım geçen günden şedid
Nabzıma bir bak bugün halim geçen günden beter
Doğrusu senden hicabımdan sıkıldım, terledim
Aldığın tedbirlerle gelmedi bir damla ter
Vermedi sadra şifa daruların göğsüm yine
İşte öksürdükce bak sesler verir güm güm öter
Sonra tedkik et, müdavatımda göster ihtimam
Eyle teşhısı maraz evvel beevvel geçme ter
Nerde şimdi Paris'in, ya Berlin'in, İsviçre'nin
Doktorı, darüttedavisi gözümde heb tüter
Dökmeyim artık etıbbayi zemane abru
Sıhhatin maülhayatiyle olub şadabter
Yat seririyatına "Talât" hâkimi mutlakın
Bak nasıl âcil deva gökden iner, yerden biter
İltica eyle deri pür rahmeti peygambere
Andadır ancak dili bimare daruyi zafer
Ol tabibi Kibriya kim sidredir dispanseri
Arşı âladır seriri kadrine zerrin zifer
Mah ruyinden alır mahı şebi isra ziya
Tabişi ruhsarı âlinden bulur hurşid, fer
Yaresulallah harimi guyinin muştakıyım
İsterim kaçmak harimi güyine ایی اسمر
Sen ki serdarı cünudı enbiyasın ben ise
Ordusunda ümmetin nâçiz, edna bir nefer
Haki paki Kâbei guyin güzümde tütmede
Rehgüzarımda nümayan neyleyim bihad hufer
Sen uzat desti şefaat perveri ihsanını
Bende yok — biçareyim dilhasteyim — tabı sefer
Kalbi zarımda göründü matemi şehrülharam
Ruyi zerdimde belirdi sufreti mahı safer
Ey nebiyyi muhterem, ey şafii yevmi nedem
Sen hidayet kıl, zeman « قد ضل », devran « قد كفر »
Bak ne darular müheyyadır ülülemraz içün
Edviye düsturıdır eczayi âlem pür iber
Ya nebiyallah, tedavi hanei lâhutına
Hastegânı ümmeti merhumei biberkü ber
Nat güyan, dide giryan, pür figan tehlil hân
Pa bürehne, baş açık, uryan elinde bir teber
Can atarlar âh, emma pür hatardır merhale

Kafile gümrah, hâdi yar, rehzen rahber
Ey Medine dağları sizler verin bari geçid
Ey bulutlar yol açın mesdudi rahı bahrü ber
Ey beyabanı, hıyabanı cinandan sebz ter
Ey müğaylanzarı, gülzarı iremden muteber
Ey saba, sen bir peyamı hamilen gel subhdem
Ey kebuter sen getir ol yari candan bir haber
Ey ilâcı darı sun'i hikmetin müstahzarı
Ey asistani deri ruhulemini vahy ber
Sen şifa saz ol dili bimarıma zira beni
Eyledi nazı etıbbayi zeman zirü zeber
Elhazer, nazı etıbbayi zemandan el'aman
El'aman naz etıbbayi zemandan elhazer[1]
Batnı maderden buteyni eyserimde pür keder
Ağrılar eyler yeminimden güzer, cismim bezer
Şiddeti devri tasallübden şerayin derdnak
Ramıhatın darbesi ekser gelir kalbim ezer
Göz yaşı dök vusleti guyi habibullah içün
Dökme beyhude müdavatında ey dil, simü zer
Ey mekamı sidre sayi Yesribü Batha görün
Haserti tavfi harimi akdesin gönlüm üzer
Örtünür mü naseza eller yine puşideni
Yad ayaklar mı yine havli şerifinde gezer
Ey nesimi can fezayi vadii âli Kureyş
Lûtfedüb bir nebzecik benden yana eyle güzer
Revzai paki nebiden bir avuc toprak getir
Üstüme ört, çeşmi ümmidim, seni gözler, süzer
Ya resulellah kabul et riştei müjgânına
Tal'ati zarın seninçün lülüi terler dizer
Ey Hicaz, ey Kıblei İslâm sen de bir görün
Buk'ai pakinde toplansun revamı mütemer
Ey Huda, yıkma elinle beytini, bigâneye
Ey nebi, koyma nübüvvet haneni olsun memer
Akmasun altun olukdan hunı âli nesli beyt
Hunı nesli âli beyti koyma olsun muhtemer
Âhı vaveylâyi ehli hale bir tesir ver
Âhü vaveylâyı ehli hali koyma bisemer

---

[1] "Öyle bir derdi tedavi eylemekden ilmi tıb,
Acizü hayran iken söyle etıbba neylesün?".

. . . . [1]

Ben bu hasretle gidüb Şair "Nedim" in yanına
Nâ'şımı ahbab bilihlâs vaktaki gömer
Kabrim üzre bir avuç toprak alub bünyad eder
Üstüne desti fena vaktaki bir sengin kemer
Pâre pâre intişar eyler, nedem azmı remim
Pür tekâsür cismimi vaktaki topraklar emer
Eylesün yarab zülâli rahmetin reyyan beni
Şems oldukca neharen münceli, leylen kamer

25 Temmuz 1926

*
**

GAZEL

Zeman bir dürlü, ben bir dürlü vaz'ı yar bir dürlü
Hayatım bir dem olsun geçmiyor hemvar bir dürlü
Cihana arzı didar eyledi bin dürlü suretle
Bana göstermedi didarını dildar bir dürlü
Bilinmez hanki zülfün iftirakiyle perişanız
Müyesser olmıyor cemiyeti efkâr bir dürlü
Ne ebrarında yekrengi, ne ahyarında vahdet var
Bütün ahyar bir dürlü, bütün ebrar bir dürlü
Bu rengâreng meşhudatda Talât camali yar
Iyandır didei hakbinime her bar bir dürlü

*
**

KIT'A

Zatı Hakdan taleb vukuunda — Sineden masiva silinmelidir
Her dua müstecab olur emma — Talebin sureti bilinmelidir

*
**

İlmi hukukdan sana bir nükte söyleyim
Eyler bunu kabul, bütün zümrei dühat
Bir zat hak bilinmelidir, birde hakkı zat
Bakısinin neticesi yok hebsi türrühat

*
**

[1] Bir beyit eksikdir.

Son zemanlarında ücretle pul idaresine devam etmişdi. O sırada şu kıt'ayı söylemişdir.

Almadı bir pule devran beni de	Hayf kim etmedi nail emele
Ben de 150 kuruş ücretle	Yazılub damgaya oldum amele

***

Mülga divanı hümayun beylikciliğine tâyinimde yazdığı manzumei tarihiye :

Dün gece geldi yine ol simber
Verdi bir tevcihi âliden haber
Feyzini bahşetdi Rabbülâlemin
Oldu beylikci dedi İbnülemin
Şadman oldum bu tebşiratdan
Zatını Hak saklasun âfatdan
Bir metin tarih yazmak istedim
Sikkeyi mermerde kazmak istedim
Etmedi lâkin mürüvvet gilki ter
Neş'esiz bilmem o da benden beter
Pür meserret, şadü hürrem, bağteten
Nezdime geldi yine ol simten
Gam yeme ey şairi âlicenab
Söyledim ben dün dedi çün dürrü nab
Bir mücevher beyt ile tarihini
Pür güher bir beyt ile tarihini
Oldu beylikci keremkâri rical
Hazreti İbnülemin Mahmud Kemal[1]

21 Zilhicce 1340
Bendei bendegânı mevlâna
Üsküdar'lı Talât

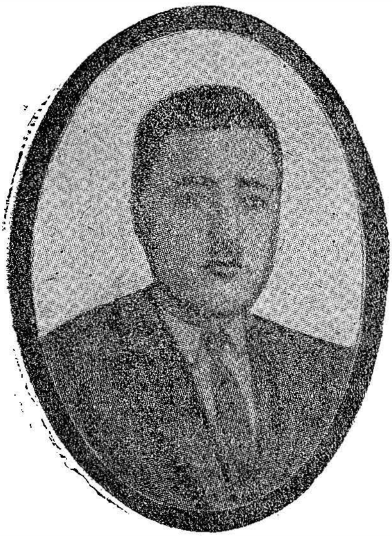
[1] Yazdığım teşekkürname:

Merhaba ey merdi meydan kemal	Ömrüni müzdad kılsın Zülcelâl
Daima tatyib edersin gönlümi	Gönlünü tatyib ide ehli cemal!
Geldi tarihi meserret âverin	Girdi şevkiyle onun dilden kelâl
Raks eder ruh, sururi şübhesiz	Sakinani cennet eyler ihtifal
Böyle tarihî mücevher görmedik	Dense lâyıkdır ona sihri halal
Sensin ey üstadı ekrem pirimiz,	Senden ahzi hal eder erbabı kal
Kalmadı akranü emsalin senin	Alemi irfanda kaldın bimisal
Zaten emsalin senin madud idi	Mislini bulmak bu gün emri muhal
Kâmyab etsün Huda yaranını	Eylesün âdanı pamali melâl
Arzı şükran eyleyüb ihsanına	Destini takbil eder Mahmud Kemal

22 Zilhicce 1340

TALÂT

Ahmed Talât Onay, Çankırı'da eski bir aileye mensub Sarac Hacı Ali oğullarından ve erbabı ilmü marifetden Hafız Numan [Efendi] nin oğludur. 1885 de Çankırı'da doğdu.

İlk tahsili babasından gördü ve Kur'anı azimüşşanı hıfzetdi. Kastamoni ve Ankara İdadîlerinde okudukdan sonra Darülfünun Edebiyat Şubesine girdi. 1910 da diploma aldı.

Kastamoni, İzmir Erkek liselerinde, İzmir Kız Muallim mektebi ve Hilâl Kız lisesinde edebiyat ve felsefe tedris etdi. 1920 de Zonguldak, 1921 de Bolu, 1922 de Ankara, 1923 de tekrar Bolu Maarif müdirliklerinde, 1923 de Çankırı ve muahharen Giresun mebusluklarında bulundu.

Kastamoni'de — o vakit vali olan — Süleyman Nazif merhumun yardımiyle çıkardığı "Tiraje" isimli edebî mecmuanın, İzmir'de "Anadolu" ve "Duygu" gazetelerinin baş muharrirliğini ifa etdi.

"Çankırı Şairleri", "Âşık Derdli", "Halk Şiirlerinin Şekli ve Nev'i", "Tokad'lı Nuri" ve "Türk Şiirlerinin Vezni" namındaki eserleri basılmışdır. Basılmamış eserleri de vardır.

Mufassal "Bolu Salnamesi" onun nezaretinde vücude getirilmişdir. Edebî kısmını kendi yazmışdır.

Muhterem Ahmed Talât, irfanı memlekete hizmet eden erbabı himmetdendir. Şunun bunun ağzından ve eserinden kaparak hazıra konan ve kolayca eser sahibi olmak sevdasına düşen çerrarinden değil, yıllarca oğraşarak ve her dürlü mihnete katlanarak ortaya kıymetli eserler koyan kıymetli müessirlerdendir.

Eski ve yeni tarzda şiir söylemekde de kudret gösterenlerdendir. On sene evvel bana gönderdiği[1] manzumelerden buraya nakletdiğim parçalar kudretine şehadet eder.

*
**

---

[1] Bu nüshadaki resmini de o zeman göndermişdir.

GAZEL

Rûhunun aksi ki mir'atı mücellaye düşer
Sanki pembe iki gûl safhai beyzaye düşer

Dişlerin kim lebi lâlin arasından görünür
"Benzer ol jâleye kim lâlei hamraye düşer[1]"

Nurı çeşmanını nuş etmeye cehd etse nazar
Busi damanın içün saye gibi paye düşer

Sinenin tabını setr etmese enzarından
Hıdmeti ebri hazan zülfi semensaya düşer

Öperim nükheti keysusunı şem etmek içün
Şekli endamı ki ol bisterı kemhaye düşer

Şebi firkatde gazel tarhı becamı "Talât"
Ahlar sana, figân sagar ile naye düşer

Ankara 1338

EDEBİYATI CEDİDE TARZI MESAYI VEDA'

Akşamdı . . . gûneş pembe ipeklerle mükeffen
Bir yareli genc kız gibi nagâh gülerekden
Hunabei eshabe gömüldû . . o mülevven
Mor sislerin altında ufuklar soluyorken

Akşamdı . . . gûneş; kirli dudaklar gibi lerzan
Ufk üstüne resm eyledi gûlbusei elvan
İşte o zeman başladı son leylei hicran
Mor sislerin altında ufuklar soluyorken

Akşamdı . . . kadın ruhu gibi bahrı cedelkâr
Çimdikler atub eyler iken sandalı bizâr
Yadımda o son verdiğimiz busei enzar
Mor sislerin altında ufuklar soluyorken

---

[1] Karaman'lı Nizami.

Akşamdı . . . güneş söndü, semâ birden uyandı
Yıldızların envarı düşüb koyda yıkandı
Çeşmimde o dem gözlerinin renkleri yandı
Mor sislerin altında ufukları soluyorken

İzmir 1333

***

NEFES

Hakikat bezminde nefyi "Lâ" ile
Na'rai « اناالحق » atanlardanız
Kesûb alâkayı "Masiva" ile
"Fena" yı bir pula satanlardanız

Akla tâbi olub gezdik hevayı
Gösteren olmadı rahi hüdayı
Keşfi zamir ile bulub Hudayı
Talibi kesrete çatanlardanız

Şahidi vahdetdir eşya, etme şek
Vahdetde her mevcud olur müstehlek
Biz şimdi "Tecrid" de idüb "Terki terk"
Ummane bir katra katanlardanız

Emri « ... موتوا قبل » olunca irad
Bülbüli kafesden eyledik âzad
Nihayet takdire olarak munkad
Denize post serüb yatanlardanız

Talâtâ ehli Hak her yerde inan
Melâmet sengine olurlar nişan
Münkirler gözüne biz de bir zeman
Var ki diken gibi batanlardanız

Kastamoni 1920

TALÂT

Adana'lı Talât Muter, gönderdiği verakada diyor ki :

"Doğum mahallim Adana'dır. Tevellüd tarihim 1279 senei rumîsidir [1863].

Tahsil zemanlarını sarfı, nahvi tecavüz etmemek suretiyle medreselerde geçirdim. Binaenaleyh yüksek bir talim görmüş değilim. Pederim Mustafa Rüşdî Efendinin muhtelif mahallerde memuriyetlerde bulunmuş olması hasebiyle zeman zeman seyyar halinde kalmak mecburiyeti, beni ciddî ve geniş bir tahsile muvaffakıyetden mahrum bırakmışdır.

Şiire olan hevesim, çocukluğumdanberi bende eserini göstermekde idi. Bilâhare elime geçen Fuzulî'ler, Nef'î'ler, Nedim'ler, beni tarzı atik edebiyatı sahasına çekmiş ve bunların gitdikleri yollarda yürümek arzusu vermiş idi.

Daha sonra Namık Kemal'lerin, Abdülhak Hâmid'lerin, Ekrem'lerin inciabına tutuldum. Bu sebeble şiirlerimin bazı parçaları tarzı atikın, bazıları da tarzı cedidin zevkını terennüm etmektedir. Şu iki tarz edebin cazibesi karşısında melez bir şekil almış olan sanihatımın — mahza yüksek bir iltifat olmak üzere — kabul buyrulması, âcizleriçün pek büyük medarı iftihar ve şükrandır."

***

TEVHİD

İlâhi pek büyüksün pek büyüksün pek büyüksün sen
Büyüksün olkadar hattâ münezzehsin büyüklükden
Hafagâhı seriri vahdetinde nurı azhersin
Şerikin yok kidem tahtında bir Allahı ekbersin
Avalim müsteniri feyziken bilcümle nurından
Görünmez nurı zatın şiddeti nurı zuhurından

Merayahanei tekvinde meşhud sensin heb
Bu varlıklar bütün bir gölgedir mevcud sensin heb
Hudasın vahdetinle, kesretinle aynı eşyasın
Yine ayniyeti eşyavü kesretden müberrasın
Vücudı vacibinçün ibtida yok intiha yokdur
Zeman yokdur mekân yokdur zemin yokdur semâ yokdur
Ezel tâbiri naşayestedir evsafı zatında
Ebed bir vasfı küstahane arz eyler sıfatında
Ezel bir mebdei mevhumdan gelmekde tizkâre
Ebed bir münteha farzeylemekden doğmuş efkâre
Ezel bir noktai mevhumedir fikrinde insanın
Ebed bir şulei magmumedir umkunda vicdanın
§ Ukulün bir lisanı aczidir vasfında bunlar heb
Münezzehsin bu tâbiratdan, evsafdan Yareb
§ Sen ol deryayı bipayanı vahdetsin ki Yarebbi
Bilinmekden müberradır anın menbala munsabbı
İrişmez umkuna خطالشعاع ı nazari tahmin
Olur mu safiline münkeşif esrarı ilïyyin
§ Zuhurın aynı ihfadır, hafa aynı zuhurındır
Bütün tenvir eden zerratı mevcudatı nurındır
O nurındır ki sahrayı vücudi aşikâr etmiş
O nurındır ki ebsarı akuli hiredar etmiş
Senin fihristi evsafında tâbirat pek çokdur
Fakat şayestei tarif olur tâbir hiç yokdur
Nasıl ki dilde bir icaz yokdur ahdan başka
Seni tarife yokdur çare bir Allahdan başka
§ Nevayı nayı aşkındır çıkan heb, cümle eşyadan
Cevamiden, mesacidden, tekayadan, kilisadan

TIFLI

Hasan Tahsin Tıflı [Efendi], Hasan Paşa oğlu namiyle anılan nüvvabdan Hasan Sıdkı [Efendi] nin oğludur. 1849 [Receb 1265] de — babasının naib bulunduğu — Mudurnı kasabasında doğdu.

1864 [1281 H.] de yeni açılan Amasya Rüşdî mektebine devam etdi. 1868 [1285 H.] de Trabzon vilâyeti mektubî kalemine girdi. Üç ayda "300" kuruş maaşa nail oldu. İsmine kur'a isabet etdiğinden Erzurum'a gitdi. Dördüncü ordu meclisi kitabetinde kullanıldı. Beş ay sonra bedel verdi. Trabzon'a döndü. Muahharen — babasının naib bulunduğu — Giresun'a gitdi.

1870 [1287 H.] de Ordu kazası tahrirat kitabetine, ertesi sene Amasya mahkemei kebiri ikinci kitabetine tâyin kılındı. Bir ay sonra memuriyeti lâğvolundu.

Bilâhare Mecidözü mal müdirliğinde, Fatsa nahiyesi naib vekilliğnde, Ordu âşar emaneti başkitabetinde, Tirebolu mal müdirliğinde istihdam edildi.

Rus harbinde gönüllü olarak askere iltihak etdi. Hizmetine mükâfaten asakiri muavine kolağalığı rütbesi verildi. Muharebenin sonunda Ordu'ya gitdi. Ferahlı anbar memurı, Ordu sertahsildarı, bidayet mahkemesi başkâtibi, ikinci defa Ordu tahrirat kâtibi oldu. Bir müddet sonra istifa ederek — köyü olan — Büben'e çekildi, ziraatle meşgul oldu.

Muahharen Ordu belediye riyasetine, Hendek âşar memurluğuna nasbolundu. Köyünde kendi parasile yapdırdığı on sekiz odalı ve kütübhaneli medresede ders vermeğe başladı. Haiz olduğu salise rütbesi 1316 da ilmiye rütbesine tahvil ile Edirne pâyei mücerredi tevcih ve Ordu kazası müftiliğine tâyin olundı.

1908 [11 Kânunisâni 1323] de fücaeten vefat etdi. Arab ve Fars lisanlarını okur, yazar, meclis âra, hoşgû bir zat olduğu rivayet olunuyor. Hal ve mevkiine ve muhitine göre manzumeleri takdire şayandır. Daha müsaid bir zeminde yaşamış, büyük şairlerle ihtilât etmiş olsaydı güzel manzumeler vücude getirebilirdi.

Orduda mekteb müdir muavini Sıdkı Can tarafından tertib ve tercemei hali ilâve edilen Tıflı'nın divanı, Ordu Halkevi neşriyatının birincisi olarak 1938 de Orduda basılmışdır. Sıdkı Can, bir nüshasını bana gönderdiğinden kendine yazdığım mektubda :

"Tıflı'nın tercemei halile eş'arını basdırmak ve bir nüshasını göndermek suretile ölüye ve diriye karşı gösterdiğiniz himmet ve hürmet mucibi memnuniyet oldu, teşekkür ederim" demişdim.

*
* *

GAZEL

Yâr sormazsa, gönül halini izhar edemez
Cürmini kimse kolaylık ile ikrar edemez
Söylemez gömleğine sırrını eshabı hıred
Kimseyi tecribesiz mahremi esrar edemez
Yârı bedkârdan insana gelir öyle zarar
Ciddü sây eylese yıllar ile ağyâr edemez
Geçmeden vadesi şu vadi lebin bir soralım
Sanırım kendi de ikrarını inkâr edemez
Tıflı, mecruhı gamin hem siteminden tersan
İddia eylese de hakkını ısrar edemez.

***

Halini görsem o yarın zarü nalân olsa da
Kendi gibi bir peri ruhsara hayran olsa da
Hatemi enküşti naze eylemez yine kabul
Eşki çeşmim gayreti lâ'li bedahşan olsa da
Bir nefes etmem feramuş âfitabı hüsnini
Hicri gamzenle mekânım sahnı zindan olsa da
Cezbi aşkınla seri gûyindeyim sabit kadem
Fitnei çeşmin ile her günde bir kan olsa da
Eylesün her meclisinde yine hazmü ihtiyat
Tıflı'ya cemiyeti âda perişan olsa da

***

HECVİYE

Terzi esvabını biçdiği kumaşdan çıkarır
Aşcı boğazını tabhetdiği aşdan çıkarır
İstifade yolunı öyle bilir el uşağı
Sürmeyi gözden alır, rastığı kaşdan çıkarır
Köprü taşlarının hakkını bel' etse ne var
Kahraman er olan ekmeğini taşdan çıkarır
Eskiden de var idi yaş çıkartmak gözden
Şimdi cellâdı kaza gözleri yaşdan çıkarır
Edilir haşre kadar namı bülendi tevkir
Kim Hacı Mustafa ağayı çamaşdan çıkarır
Gün olur yıldıza aylarca çıkar feryadım
Gerçi Tıflı sesini şimdi yavaşdan çıkarır
Nimeti vaslına ol sengdilin ben irerim
Tıflıyâ, er olan ekmeğini taşdan çıkarır

TALİB

Süleyman Talib [Efendi], Trabzon'lu Üçüncü Zâde Hüseyin [Ağa] nın oğludur. 1809 [1224 H.] de[1] Trabzon'da doğdu.

Sıbyan mektebinde Kur'anı Kerimi bir kerre hatmetdikden sonra bir gün hocasının tekdirinden müteessir olarak mektebi terk eyledi. Şiir ile iştigale başladı.

"Fatin Tezkiresi" nde "Silki askeriye girdise de bir müddet sonra çıkarıldığı ve muahharen şuuruna bazı mertebe halel gelmesiyle Dersaadete isal ve Darı şifaya idhal olunduğu, divan olacak mikdar eş'arı bulunduğu ve memleketinde "Atâ" mahlâsıyla mütearef olduğu" beyan ediliyor.

1847 [1264 H.] de[2] vefat etdi. Darı şifada mı, memleketinde mi vefat etdiği tahkik olunamadı.

Bahriye Muhakemat Dairesi Başkâtibi Trabzon'lu İbrahim Hakkı [Efendi[3]], Trabzon eşrafından Hacı Vehbi [Efendi] nin himmetiyle Talib'in divanını ele geçirüb istinsah etdiği nüshayı :

"Hattı destimle muharrer işbu divanı lâtif
Yadigârım olsun İbrahim Fahrüddin Beye"

beyitini yazarak meşhur hattatlardan merhum Abdullah Zühdi [Efendi] Zâde Adliye memurlarından İbrahim [Bey] e[4] ihda etmişdir.

Hakkı [Efendi] bu divanın başına yazdığı muhtasar tercemei halde "Talib Efendi, saniha arayı hayalhanei hatırı olan gazelleri — yazı bilmediği içün — ehibbasından kime tesadüf ederse ona yazdırırdı" diyor.

Sami [Paşa[5]] Trabzon valisi iken onun ve oğlu Subhi [Paşa] nın gazellerine nazire söyliyerek iltifata mazhar olurdu. Sami [Paşa] nın bir gazelini tanzir ve bilvasıta takdim etdikde nezdine celb ile "nazirenizi pek beğendim. Hele :

---

[1] Fatin tezkiresi" nde 1229 da doğduğu muharrerdir.

[2] Bu tarih, Hakkı [Efendi] nin yazdığı tercemei haldedir. Sami [Paşa] nın gazellerine nazire söylediğini yine Hakkı, haber veriyor. Halbuki Paşa, Trabzon valiliğine Zilhicce 1267 de tayin olunduğundan ve Fatin, tezkiresini 1269 da yazdığı halde vefata dair malûmat vermediğinden Talib'in 1264 tarihinden sonra vefat etmiş olması lâzım gelir.

[3] Şuaradan Trabzon'lu Emin Hilmi [Efendi] nin kardeşidir. Onun da şiir ile oğraşdığı Talib divanının başına yazdığı manzumeden anlaşılıyor.

[4] Divanı bana İbrahim [Bey] iare etmişdir.

[5] Tercemei hali 1649 uncu sahifededir.

"Lebinde mu değil ancak « سلام » ayetidir kim
Yazılmış çeşmei âbı zülâle inceden ince"

beyti, benim gazelimi değil, bir divan değer" tarzında takdir ve iltifatda bulunduğunu Hakkı [Efendi] naklediyor.

Sıbyan mektebinde bile okumıyan bir âdemin,

"Mevlâye çıkar şâhrehi kendine rah it
Gel uyma sakın nefsine, şeytane külâh it"

kabilinden sözler söyliyebilmesi şayanı hayretdir.

"Ceridei Havadis" muharriri İsmet, Ebüssafa Behcet, hemşehirlerinden Timurcu Zâde Şeyh Avni ve Emin Hilmi [Efendiler] gibi erbabı marifetle müştereken söyledikleri gazellerde onlardan geri kalmamasını ve edâ ve müeddada bazan onlara tekaddüm etmesini nazarı dikkate alınca Talib'in bir "âkili mecnun nüma" olduğuna hükmetmek icab ediyor.

***

GAZEL

Eğer imâyi visâl eylese çeşmi siyehin
Tiri dilduzi kazadır yine her bir nigehin
Didei mihri cihantabe ederdi sürme
Feleğin destine girseydi eğer hâki rehin
Tiğı endişesini arşı muallâya asar
Nüktedanı nigehi sen gibi bir padişehin
Ayrılık çeşmesi tarihine benzetmişler
Göricek teşne leban ey peri hattı siyehin
Kanına girme dedim gamzei hunrizine gel
Talibı bendei nâçiz gibi bigünehin

***

Her şeb ol meh, bende mihman olsa da mâni değil
Ger behası vuslatın can olsa da mâni değil
Sen tek etme busei lâ'lin diriğ üftadene
Aşikâr olmazsa pinhan olsa da mâni değil
Sade ruken iltifat itsün ol mahı münir
Sonra âşıkdan gürizan olsa da mâni değil
Cevrin efzun itmesün uşşakı zâre sevdiğim
Vuslatın ibramı âsan olsa da mâni değil

Gayr ile bir tutma anı kendi bendendir senin
Talibe lûtfun firavan olsa da mâni değil

*
**

Kuşei mihnet seninle bağı cennetdir bana
Sensiz emma cennet olsa günci mihnetdir bana

*
**

Safayi gülşeni bülbül gibi nâlân olandan sor
Devayi derdi aşkı hastai hicran olandan sor

*
**

Her ne dem vasfın edersem ol kıyamet kametin
Hamei rengin saririm sur şeklin gösterir[1]

*
**

Taibi mey, fariği sevdayi dilber dirseler
Sen inanma sevdiğim vallahi bühtandır bana[2]

*
**

Nahli lûtfi sayedar olmaz kibarı devletin
Meyve ümmid eylemez âkil nihali mişeden

---

1 Kıyamet kopmaması içün dilberi 'kıyamet kamet" in vasfına kıyam etmemesini, hamei sur nümadan reca etmeli!

2 "Hem mey içmez, hem güzel sevmez demişler hakkıma

Eylemişler Rasiha bühtan bühtan üstüne"

beytiyle aşinalığı var!

TALİB

Mustafa Talib [Efendi], kazalar kadılığında bulunmuş olan Mehmed Şerif [Efendi] nin oğludur. 1810 [1225 H.] de Diyarıbekir'de doğdu. "Kadı Zâde" namiyle mârufdur.

Tahsili ilme gayret ve kaleme devam etdi. Valinin kitabetinde istihdam olundu. Muahharen Bağdad'a giderek divan kitabetinde, Süleymaniye ve Erbil kaymakamlıklarında, Musul ve Kerkük meclisleri kitabetinde bulundu.

1854 [1270 H.] de Şam meclisi kebiri kitabetine tâyin kılındı. 1861 [1277 H.] de — Karadağ ıslâhatına memur edilen — Müşir Derviş [Paşa] nın maiyyetinde baş kâtib olarak Karadağ ordusunda hizmet ve o esnada Avusturya ve Macaristan'a seyahat etdi.

1862 [1279 H.] de Bosna vilâyeti meclisi kebiri kitabetine nasbedildi. İnfisal etdikden sonra İstanbul'a geldi. Vükelâ ve ricalden bazılarına kasideler takdim ederek istihsanlarına ve ihsanlarına nail oldu. Diyarıbekir'e döndü.

Malatya ve müteakiben Palo müdiriyetlerine, Erzurum'da Olti sancağı muhasebeciliğine, Erzurum ziraat müdirliğine, 1867 [1284 H.] de Hısnımansur kaymakamlığına tâyin olundu. Üç ay sonra azil edilerek İstanbul'a geldi.

1868 [1285 H.] de — talebi üzerine — "750" kuruş maaşla tekaüd edildi. Diyarıbekir'e çekildi.

1873 [1290 H.] — Kânunıevvel 1289] de vefat etdi. Diyarıbekir'in Dağ kapusu karşısında "Gel beni gör sekişi" namındaki mahalde Âgâhi Semerkandi ile müftü şehid Abdullah [Efendi] nin merkadleri arasına defnolundu.

Diyarıbekir'li Müfti Zâde Mehmed Fadıl [Efendi], şu tarihi söylemişdir:

"Amimi afvine geldi Huda bu Mustafa Talib[1]"

Talib'in heciv ve hezil vadisindeki mehareti, eserlerinden istidlâl olunuyor. "Kamanto" kasidesi, "Efendi" redifli hecviyesi, Reşid [Paşa] ya dair mersiyesi nekadar güzeldir.

---

[1] Bu nahoş mısra, 1289 senesini ihtiva ediyor. Hicrî tarih olmak içün bir tamiyesi olacak, Trabzon Esbak nüfus nâzırı Diyarbekir'li Talât [Efendi], vefat tarihinin — yukarıda yazıldığı gibi — "Kânunıevvel 1289" olduğunu bildirmişdir.

Gazel tarzını iltizam etmediğinden gazeli üç beş adedden ibaret olduğu ve sür'at ve sühulet ile güzel tarihler söylediği mesmudur. Ehibbasından Remzi [Efendi] ile sahrade gezerken karşılarına çıkan yılanı Remzi, öldürmesiyle Talib :

"Âferin Remzi Efendi hayyeyi etdin helâk"

mısraını tarih olarak söylemişdir.

Eş'arı toplanmamışdır. Evvelce birkaç beytini gördüğüm "Kamanto" kasidesini senelerce aradım. Talib'in oğlu Edhem [Efendi[1]] ile 12 Şaban 1320 de görüşüldü, bu kasidenin ve diğer manzumelerin — Talib'in yazısiyle — müşevveş müsveddeleri görüldü, istifade edilemedi. Kaside — ilânı meşrutiyetden sonra — bir gasıb tarafından başka bir isimle bir gazeteye dercetdirildi, "nifak etmişler emma manevî himmet buyurmuşlar" mısraını okumağa mecbur olduk. Fakat onun da, İsmail Saib [Efendi] merhumun bir mecmuasında görülen suretin de hatasız olduğuna hüküm edemedim.

Bu suretin başına şu sözler yazılmışdır :

"Evanı kemâli ikballerinde Âli ve Füad Paşalara, şairi mahir Diyarıbekir'li Talib Efendi tarafından tanzim ve takdim edilmiş olan kasaidin cevab ve caizesini alamadığından infialen Bangeri meşhur sarraf Kamantoya tahrir ve irsal ve caizei vefiresiyle defi melâl eylediği kasidei garradır."

Kamanto tarafından caize olarak "300" İngiliz lirası verildiği mervidir[2].

***

Yusüf Kâmil [Paşa] merhuma takdim etdiği kasideden :

Saldı aks, âyinei dehre cinanın sureti
Düşdü mir'atı zemine asümanın sureti
Verdi âb, âyinei gülzare feyzi nevbehar
Aldı tab, âyineden âbı revanın sureti
Her nekim eylerdi mir'atı tasavvurdan mürur
Zibi cennetden nümudar oldu anın sureti
Bir tarafda mecmaı âyine ruhsaranı bağ

---

[1] Tercemei hali ile bir gazeli "Tezkirei şuarayi Âmid" de muharrerdir.

[2] Eviddamızdan reji komiseri Nuri [Bey] merhumun, Yakacık'daki köşkünün bağçesinde bin mihnetle kazdırdığı kuyu içün — gösterdiği arzu üzerine — Talib'e nazire olarak — yazdığım

"Âlâmı ateşle yüreğim yanmada ey su | Bir yerde görünmez gözüme çeşmei dilcu"

matlalı, lâtife âmiz, uzun kasidede

"Etmiş ona üç yüz liralık caize ita | Sarrafı dirempişe bazirgan Kamanto"

demişdim.

Bir tarafda narei yahu zenanın sureti
Matlai mir'atı maksudunda oldu tabdar
Vasli gülden andelibi natüvanın sureti
Oldu halka sureti âyine âsa aşıkâr
Lâlenin setretdiği dağı nihanın sureti
Eyledi âyinei nakşü nigâristanı çin
Sahnı bağı dilberi meh Talâtanın sureti
§ Girdigârın sununa her sebze bir âyinedir
Kim nümayan ande sun'i müsteanın sureti
Bağıbanın düşmemiş âyinei hulyasına
Böyle bir faslı rebii dilküşanın sureti
§ Her zeman âyinei imkâne düşmez düşsede
Paydar olmaz beharı bivefanın sureti
Âlem ol âyinei ibret nümadır kim düşer
Günde yüz bin şekle bir vaktü zemanın sureti

*
* *

Kamanto hakkındaki 60 beyitli kasideden :

LÂLEİ HODRU

Der medhi قدوةالله الوسويه cenabı ecelli ekrem
Kont Kamanto

Hicrin eleminden senin ey şuhı cefacu
Girmez gözüme subha değin gözlerim uyhu
§ Çeşmi terime aksi izarın ki düşübdür
Serçeşmede bitmiş gibidir lâlei hodru
§ Sen sakini işretgede ağyâr ile her bar
Ben çâki giriban ile mihnetzede her su
§ Nişi gamı hicrane müfid olmadı her giz
Nuşi meyi gülgûnu temeşayi tiyatru
§ Ruyün ki güli gülşeni firdevse bedeldir
Manendi güli gülşeni ikbali Kamantu
Sarrafı kerem pişe ki fartı kereminden
Feryade gelir vezne vü kantarü terazu
Lûtfü keremü hükmi saha pişgehinde
Heb abdi kemer bestei hizmet eli bağlu
§ Sarfı sadakatı fükara olmasa derdim

Mahzenleri gencinei tab'ım gibi memlû
Eylerdi meşamı çemeni dehri muattar
Olsaydı mukarin güli ahlâkına şebbu
Açmaz güli hulki gibi gül, bin sene verse
Gülzare felek çeşmei çeşminden eğer su
Biperdelere iffeti etseydi sirayet
Zenbareye şak etmez idi zaniye, zanu
§ Ahkâmını icra eğer eylerse kader peh
Tedbirine tâbi felek olmazsa eğer tu
§ Gerdun bu kadar şevketü şanü azametle
Kühsarı şükûhünde kalır danei mazu
Lûtfü keremü caizei dembedeminden
Kâlâyi kelâmı şuara oldu behalu
Kânı kürma, kâmvera, nükte şinasa
Ey mertebei kadri felekden de yukaru
Medhin yemi lûtfun gibi payanı bulunmaz
Mellâhı hayalim ne kadar etse tekâpu
§ Bu kuvveti güftar ile emmaki ne çare
Simayi ekabir gibidir bahtı siyehru
Rengi rühi zengi gibi olmaz mütegayyir
Zemzemle değil, kevser ile eyleseler şu
Çekdim yedi endişemi medhi küberadan
Meddahı ehissamı olur merdi sühangû
§ Tesiri şitaden teni uryanımı mestur
Etsün deyu zor eylemeden patladı paltu
§ Talib yeter ıtnabı suhan vakti duadır
Dergâhı Hudadan budur ihlâs ile mercu
Ünsiyyeti hergün ola ünsiyyeti ahbab
Cem'iyeti her şeb ola cem'iyeti balu
Baziçe ile hoş geçe eyyamü leyâli
Halk oynaya daim gazinosunda bilârdu
Hasretkeş ola hanei a'dâsı hasire
Ahbabına ferşi reh ola telli damisku

***

Derviş [Paşa] hakkındaki 172 beyitli manzumeden :

Cenabı Lofçalı Derviş Paşa — Ki olmuş irtişadan bay efendi
Diyarı Âmide geldikde vali — Sayıldı mali beş yüz tay efendi
Behayim siret enbuhi beşerden — Getürdi bir alay bürhay efendi

§ Beş on hallak, yigirmi altı cellâk
Otuz dellâki bifutay efendi
Otuz levvat, otuz mahbubı cevvad
Otuz kavvadı bipervay efendi
Yüz on zarratı mahir her nefesde
Çekerlerdi yüzon cartay efendi
Ederdi tobi tizi na'ra hizin
Sadâsından hava şekvay efendi
§ Otuz beş nükte sencanı galatgû
Otuz küttabı biimlây efendi
§ Bu denlû tumturakı kande gördü
Uyun: behmenü daray efendi
§ Bu denlû serveti Karuni mel'ûn
Maaşından mıdır haşay efendi
§ Hukukı halkı etdirsen iade
Kalır aestinde bir zurnay efendi
§ Asılsa hayrıne beş para vermez
Denaetden huda danay efendi
§ Getürsen adını şimri lâinin
Eder ta'zim ile sallullay efendi
§ Yezidin olsa devrinde, Hüseyinin
Ederdi katlini imzay efendi
§ Nesi benzer kibare, görmedin mi
Niçe vali, niçe paşay efendi

***

Mustafa Reşid [Paşa] merhuma dair mersiyeden :

Cismi lâtifi kalebı imkâne can idi
Cansız bırakdı âlemi canı cihan idi
İksir ederdi hâki eğer düşse sayesi
Sayislerin vezarete varmışdı pâyesi

***

İstanbul'da oturduğu han hakkındaki kasidesinden :

Olmayan ben gibi üftadei peygulei han
Ne bilir olduğunu ravzai rıdvanı zindan
§ Faresi kâtibi Maliye gibi nama'dud
Piresi leşkeri Timur gibi bipayan
Tahtakehlesi gibi pis kokar el ursan
Babıâli'de olan haini dinü iman

TEVFİK

Esseyyid Mehmed Tevfik [Efendi], meşayihi halvetiyeden Çerkeşli Elhac Şeyh Mustafa [Efendi] Zâde Ankara ulemasından Osman [Efendi] nin oğludur. 1826 [Receb 1242] da Ankara'da doğdu.

1834 [1250 H.] de icra olunan surı hümayunda davet edilen babasiyle beraber İstanbul'a geldi. Sultan Mahmud'un iltifatına nail oldu. İstanbul ruusı ve atiyye ile taltif kılındı.

Babasından tederrüse başladı. 1846 [Şaban 1262] da İstanbul'a geldi. Vidinli Mustafa [Efendi] nin sabah ve Hafız Seyyid [Efendi] nin ikindi derslerine devam etdi. İcazet aldı.

Beşiktaş, Haleb, Kayseri, Çankırı, Bursa, Viranşehir ve Balıkesir niyabetlerinde, Mısır mevleviyetinde, Kastamoni niyabeti inzimamiyle müfettişi hükkâmlığında ve Medinei Münevvere kadılığında bulundu.

Beldei tâhireden Ankara'ya gitdi, on iki sene oturdu. Derse çıkdı, icazet verdi. İanei şehriye ve harbiye, ilgayi kavaim komisyonları riyasetini ifa etdi.

1882 [1299 H.] de İstanbul'a geldiğinde terfian İstanbul pâyesi tevcih ve 1883 [1300 H.] de mahkemei teftişi evkaf müsteşarlığına, muahharen İstanbul kadılığına nasbedildi. Muayyen müddeti ikmal etdikden sonra Çeşme'de ehali arasında tahaddüs eden erazi meselesinin halli için gönderilen komisyon heyetine riyaset etdi.

1886 [1303 H.] de meclisi tedkikatı şer'iye âzalığı inzimamiyle Rumeli Kadıaskerliği muavinliğine ve meclisi meşayih nezaretine ve 1890 [1303 H.] da ilâveten babı fetvade tedkiki müellefat encümeni riyasetine tâyin olundu.

1889 [1306 H.] da Anadolu, 1890 [1307 H.] da Rumeli Kadıaskerliği pâyelerini ve ikinci rütbe Osmanî ve birinci rütbe Mecidî nişanlarını ihraz eyledi.

Bir müddet mefluc olduğu halde 1901 de [1319 Şabanının beşinci cuma gecesi] vefat etdi. Sofular civarında — mensub olduğu — Süleyman Ekmelüddin dergâhının bağçesine defnolundu.

*
* *

BASILAN ESERLERİ

« مفتاح القائد » « لوامع القدسية », "Meziyyeti İslâmiye", « غاية البيان », "Tahkiki İdrakât", « تحفة الصبيان », « رهة الطرف في علم الصرف », "İcmali İlmi Nahiv", mavaddı diniyyeye, hararetin tehyici şehvet etdiğine, Şeyhi ekber قدس سره ye ve Şerhi Akayidi Nesefi tercemesinin sehviyatına dair risaleler "Nef'î" ye dair nazire olarak tanzim eylediği "Sözüm" ve "Vücud", "İmkân" redifli nuut ile diğer bir na'tı, bir mersiyeyi ve dört kasideyi havi "Kasayidi Tevfik" isimli mecmuası 1283 de Mısır'da ve ikinci defa 1286 da Suriye vilâyeti matbaasında basıldı.

Gazellerinden birkaç nümune nakletmek istedim. Oğlu Nakibüleşraf Muhtar [Efendi], gazel söylemediğini bildirdi.

***

"Sözüm" redifli kasidei nait âmizden :

Şulei dağı tecellii beyanidir sözüm
Pertevi ruyü dili lafzü meanidir sözüm
Devri alâyi felek erkânının her subhü şam
Hizbülahzabı dili gerrubiyânidir sözüm
Bülbüli gülşensarayi bağı şevku hayretim
Âlemin hemderdi, hem daruyi canidir sözüm
Nev arusi bikri fikrin haclei endişede
Çehre perdazı edayi hüsnü ânidir sözüm
Kabzai teshirime geçmez mi ya mülki sühan
Deşti pehnayi beyanın kahremanidir sözüm
Tab'ım üstadı muallimhanei feyzi ezel
Ol muallim hanenin bir tercemanidir sözüm
Levhi şirim arşa talik etseler bir şey midir
Sadrı salârı kemalin zer nişanidir sözüm
Ehli dil, sahib hüner anlar behayi kadrini
Nükte sencanı zemanın hırzı canidir sözüm
Ya enini kalbi âşık, ya figani andelib
Bir cihanâra nevayi dilsitanidir sözüm

***

"Vücud" kasidei nait engizinden :

Mey gibi verdi safa halka tecellayi vücud
Böyle pür neş'emidir camı mücellayi vücud
§ Keşf olur didei sahib nazara sırrı kader

Çeşmi im'anına dûş olsa merayayi vücud
Baisi hiyregii çeşmi âdem olmaz mı
Tabişi cevheri nuranii simayi vücud
§ Gerçi bir zemzeme engizi demi vahdetdir
Leyk her perdede bir nağme verir nayi vücud
§ Âdemin baisi feyzü sebebi rifatidir
Devlet istersen eğer eyle temennayi vücud
§ Varakı havsalai kevnü mekâne sığmaz
Şerh olunsa faraza nüshai kübrayi vücud
§ Hükkmi menşuri kaza nafiz olur miydi aceb
Olmasa ziri tırazendei imzayi vücud
Anla kim rütbei iclâlini ta ruzi ezel
Olmada desti kaza nasiye pirayi vücud
§ O hudavendi muazzam ki bulur şanü şeref
Gevheri zatına nisbet ile esmayi vücud
§ Şehi evrengi beka silsile bendi icad
Nazımı mülki fena memleket ârayi vücud
§ Ahmedi mürselü peygamberi âhır dem kim
Zatıdır illeti gaiyei inşayi vücud
§ İntisab etmek içün zatına terk etmişdir
Gülsîtanı ademi Âdemü Havvayi vücud

TEVFİK

Hasan Tevfik [Efendi], Batum Sancağında Livane Kazasında Revsikel Karyesi ehalisinden Kadı zâde Mehmed'in oğludur. 1834 [Muharrem 1252] de o karyede doğdu.

İbtidaî tahsili gördükden sonra İstanbul'a geldi. Medreseye girdi. Maruf ulemadan Nevşehir'li Büyük Hazım [Efendi] nin dersine devamla 1864 [Safer 1281] de icazet aldı. Hoca Mecid [Efendi] den Farisî okudu.

1865 [10 Rebiulevvel 1282] de "250" kuruş maaşla Bahriye Mektubî Kalemine memur edildi. Tedricen terakki ederek kalemin müdiri evveli oldu. Islâhatı Bahriye Komisyonu âzalığında bulundu. Evvelâ vekâleten ve 1882 [15 Şevval 1299] da "3500" kuruş maaşla asaleten Bahriye Nezareti Mektubculuğuna tâyin ve bilâhare terfian Ulâ sınıfı sânisi rütbesi ve dördüncü rütbe Mecidî nişanı tevcih olundu.

Darüssaade Ağası Hafız Behram [Ağa] nın vefatile hâmisiz kaldığından ve Nâzır Hasan [Paşa] nın suiistimalâtına dair — bahriye ümerasından birinin teşvikile vazife haricinde — takdim etdiği lâyihayi padişah, nâzıra verdiğinden onun arzı üzerine 1888 [27 Şevval 1305] de azledildi. On dört ay maaşsız kalub fartı zarurete giriftar oldu[1].

1889 [7 Muharrem 1307] de "2500" kuruş maaşla Musul mektubculuğuna nasbolundu. Dört sene sonra istifa etdi.

1893 [18 Remazan 1310] de İşkodra mektubculuğuna tâyin ve muahharen üçüncü rütbe Mecidî nişanı ita edildi. İki sene orada kaldıkdan sonra hastalandı. Mezunen İstanbul'a gelmesine müsaade istedi. Vali Abdullah [Paşa], azlini inha eyledi. 1895 [18 Zilhicce 1312] de münfasıl oldu. İstanbul'a döndü. "1496" kuruş maaşla tekaüd edildi.

Bir sene bedenen ve bir müddet de aklen hasta oldu. 14 Temmuz 1908 [15 Cümadelâhire 1326] de — Kasımpaşa'da Yahya Kethüda mahallesindeki — evinde vefat etdi. Eyüb kabristanına defnolundu.

[1] Eski ehibbasından Bahriye muhasebecisi Beha [Bey] merhum, kimin verdiğini sezdirmeyerek birkaç defa para gönderdiği gibi — vâki olan ihtar üzerine — Hasan [Paşa] da bir iki kerre muavenetde bulunmuş, belki lisanı hal ile:

"Nikübedi sanmaki benden gelir   Her ne gelirse sana senden gelir"

beytini okumuşdur.

Âlim, salih ve letaife mail idi. Babam merhum, kendini, medrese nişin ve Demirkapu camiinde genc bir müezzin iken tanıyub himaye etmiş, vefatına kadar hukukı kadimeyi muhafazaya iki tarafdan itina olunmuşdur.

"Hayalâtı Dil", "Ravzai Âli Âba" ve "Ravzai Muhavere[1]" namındaki eserleri basılmışdır. Dinî ve edebî mebahisi ihtiva eden "Ravzatülislâm", «منهاج الاسلام», "Ravzatülmünşeat", "Ravzai Edebiye" ile Şeyh Abdulkadiri Geylâni قدس سره nin «الوصول الى الله», Şeyhülekber'in "Tedbiratı İlâhiye", Feridüddini Attar'ın "Ruhiye", Kaşgari Abdullah Nidai'nin Risalei Nakşibendiye, mesneviden mehuz "Reşehat", Sarı Abdullah [Efendi] nin mesnevî şerhinden mehuz «احسن القصص», Şeyh Sühreverdi'nin "Vasiyet Nâme", Şeyh Abdurrahman Halisi Kerküki'nin[2] "Kitabülmaarif fi tefsiri mesnevii şerif", "Abdulvahhabı Şârani'nin ve İmamı Askalâni'nin «احوال المعاد» isimli eserlerini ve «تحفة الاكياس فى حسن الظن بالناس» namındaki eseri Türkceye tercеme etmişdir. Divanı eş'arı mürettebdir. Bu eserler tabolunamamışdır.

***

GAZEL

Aşkını dildadegânın ahü efgan gösterir
Ateşi sevdayı dilde dudi pinhan gösterir
Katliâm etmek muradın ey şehi ıklimi dil
Mülki hüsnünde düçeşmin tiri müşgân gösterir
Hastei bitabı aşkım ey tabibi canfeza
Her marizi aşka vaslın feyzi Lokman gösterir
Riştei sevdayı canan ukdei işkâldedir
Aksi mir'ati visali ruyi hicran gösterir
Yare açdı tiri cevrin levhi sinemde hezar
Hokkai la'li lebin Tevfika derman gösterir

***

Bana efsun okuma kıssai dildarı oku
Aşka dair yapılan müntahab âsarı oku
Bilemem tercemei halimi benden sorma
Nasıyemde ne yazılmışsa o esrarı oku
Ülfeti halisamız haşre kadar bâkidir
Ben vefat eyler isem yazdığım eş'arı oku

[1] Bu eseri, Sultan Abdülhamide takdim etdirmesi üzerine masarifi verilerek tabedilmesine ve terfian rütbei mütemayizî tevcihine irade sadır olmuşdur.

[2] Tercemei hali 522 nci sahifededir.

Kimsenin heyetine bakma sakın kalbine bak
Dahili haneye gir levhai divarı oku
Cenneti gûyüne bir kerre nigâh et Tevfik
Şevk ile âyeti « من تحتها الانهار » ı oku

*
* *

Musul'da satın aldığı "Ciyran" isimli merkeb hakkındaki manzumesinden :

İnayet eyledi Hak, bu hımarı — Şükürler eyledim ol lâyezale
Saba reftar yürür rahi savabda — Götürmez kimseyi rahi dalâle
Değildir çifteli, tepmez, ısırmaz — Giriftar eylemez ferdi melâle
Ne bilsin kadrini hargûş olanlar — Sığar mı hasleti kilki mecale
Garazdan hiç derununda eser yok — Seza zahrı anın Lâhur şale
Eğerçi sureti hayvan ve lâkin — O mâlik sireti hüsni hisale
Haramzâde değildir rişvet almaz — Olur mail gözi mali helâle
Eğerçi « انكر الاصوات » sadâsı — Çıkarmaz savtını erbabı bale
Özüdür bir hari lâyefhem emma — Düşürmez âkili haki kelâle
Binüb rahat ile keştügüzar et — Sakın verme kulak her kıylükale

TEVFİK FİKRET

Mehmed Fikret [Bey], ricalden Hüseyin [Efendi] nin[1] oğludur. 1867 [1284 Şabanının 28 inci salı gecesi] İstanbul'da Kadırga limanında Bostaniâli mahallesinde doğdu.

Aksaray'da Mahmudiye Rüşdî mektebine devam etdiği esnada mekteb binası muhacirlere tahsis olunduğundan Galatasaray Sultanî mektebine girdi.

On iki yaşında iken annesi Hadice Refia [Hanım] Hicaz'a azimet ve orada rihlet eylediğinden büyük yengesi Naime [Hanım] tarafından büyüdüldü.

Çocukluğunda pek yaramaz idi. Büyüdükce halinde itidal ve sükûn görünmeğe başladı. Sultanî mektebinde her sene sınıfda birinci olduğu gibi 1888 [1305 H.] de yine birincilikle şehadetnâme aldı.

Hariciye nezaretinde istişare odasına memur edildi. Bir müddet sonra istifa etdi. Sadaret Mektubî Kaleminde teşkil olunan mühimme şubesi hulefalığına — akribasından sadaret müsteşarı Tevfik [Paşa] nın[2] delâletiyle — tâyin olundu. "Hizmet takdir olunmıyor" diye oradan da çekildi. Bilâhare tekrar istişare odasına devam etdi ve iradei seniyye ile muavin oldu.

---

[1] Çerkeş kazası ehalisinden Ahmed [Ağa] nın oğludur. Pertevniyal Valide Sultan vakfı mütevellisi kaimmakamı ve defteri hakanide tevkii idi. Mağduben mütesarrıflıkla taşraya çıkarıldı. Azil edildikden sonra Ayintab'da ikamete memur oldu. Orada 1905 [1322 H.] de vefat etdi. Sulehadan bir zat idi. Tevfik [Bey] in annesinin annesi Sakız rumlarındandır. İhtisab ağası Hüseyin [Bey] evine evlâdlık olarak gelüb muahharen mabeyin kâtibi Sakızlı, mühtedilerden Ahmed Husrev [Efendi] ye tezvic olundu.

[2] Uzun müddet sadaret müsteşarlığında ve memurini mülkiye komisyonu riyasetinde ve meşrutiyetin ilânından sonra şurayi devlet riyasetinde ve âyan azalığında bulundu.

Ali Kâmi [Bey[1]] diyor ki :

"Fikret merhum, ağabeyimle [İsmail Safa] dertleşdikleri zeman Babıâli'deki hizmet ve gayretini anlatır, kendisinin bol vaidlerle avutularak mülâzemeten çalışdırıldığından şikâyet ederdi. Fikret, nihayeti gelmeyen bu vaidlere nefretle veda etmiş ve meşrutiyet ilân olununcaya kadar o hayata dönmemişdir[2]".

O zeman sadaret mektubî kalemi mühimme şubesinin muavini olan —esbak dahiliye müsteşarı— Mehmed Füad [Bey[1]] bana gönderdiği mektubda diyor ki :

"Tevfik Fikret [Bey] in Tevfik Paşaya intisabı vardı. Hattâ müşarünileyhin vezaretinde nef'iyane bir terkibi bend tanzim etmiş ve kendi sıkıldığından vesatatımla takdim edilmiş idi[3]. Merhumun kaleme memuriyeti kabul etmediği ve maaş almağa tenezzül eylemediği hakkındaki rivayetin aslı, faslı yokdur. Çünki Tevfik Fikret, sözünün eri idi. Eğer kaleme duhuli kabul etmeseydi, dünya bir araya gelse sözünden dönmez idi. Kalemi sureti terki de bunu müeyyiddir. Merhum, "Beş yüz kuruş maaş benim idareme kâfi değildir. Ben maişet içün haricde dahi çalışmaya mecburum. Halbuki mühimme kaleminin vezaifi buna müsaade etmez. Hem maaş almak, hem sık sık kalemden ayrılmak benim elimden gelmez. Ben maaşımla yine istişare odasına iade olunur isem orada bana verilen evrakı gece evimde yazarım, aldığım aylığın hakkını öderim. Gündüzleri de serbest olarak haricde çalışırım, teminı maişet eylerim" dedi. Bu arzu is'af olunmadı. Tevfik Fikret de kızdı, kalemi terk etdi."

Bir müddet Ticaret mektebinde Fransızca ve Türkce hüsni hat dersleri verdi. Sultanî mektebinin ibtidaî üçüncü sınıfına bilmüsabaka Türkce muallimi tâyin olundu. Maaşlardan yüzde on kesilmesiyle muallim maaşından tenzilât icrasını ve büdcenin bu suretle tevazün etdirilmesini zihnine sığdıramayarak istifa etdi. Rumeli Hisarı'ndaki Robert Kolleje beş lira maaşla Türkce muallimi oldu. Maaşı tedricen on iki liraya iblâğ olundu.

Meşrutiyetin ilânını müteakıben Darülfünun edebiyat muallimliğine nasbedildise de orada da az bir zeman kaldı. Muahharen Galatasaray Sultanî mektebi müdirliğine tâyin edildi. Evvelce bu müdirlikde bulunan Emrullah [Efendi] nin Maarif Nezaretine tâyininde —kendiyle müzakere etmeksizin— mekteb büdcesinin fasıllarında tesarrufat icra eylemesinden ve meseleyi anlamak, yahud anlatmak içün ne vakit müracaat etdise nâzırı görmek kabil olamadığından 1910 [26 Mart 1326] da istifa etdi.

Abdürrahman Şeref [Efendi] diyor ki :

"1324 evahirinde Mektebi Sultani müdüriyetine sevketdim. Tasavvuratına vücud veriyor, her düşündüğünü doğru itikad eyliyor, bütün usul ve ahvalimizi kendi nazariyesi ve dilhahı vecih ile tanzim

---

[1] Tercemei halleri 432, 779 uncu sahifelerdedir.

[2] "Düşünce" nüshai fevkalâdesi sahife 34.

[3] Fikret, beyhude sarfı fikir etmiş de terkibi bend yazmış. Zira merhum paşanın öyle şeylerden haz ve nasibi yokdu.

ve tahvil etmek istiyor idi. Vakıa nazariyeleri kabili itiraz değildi. Bir elin sesi çıkmaz, bir kişinin emelyle koca bir devletin kühne revişi çabuk çabuk tebdil ve ıslah olunamaz. Eyyama uymak, dürüşt tekallübata bedel iyiliği aheste aheste karşılamak muktezayı maslahatdır, denildikce eski dik başlılığı harekete gelerek memuriyetini terk ile kaçmağa hazırlanır idi. Naz ve niyaz ile Mektebi Sultanî müdüriyetinde tutabildim. Bir sene kadar dayanabildi. Halefim olan nazırlar, huyunca gitmediklerinden günün birinde küsüb istifa etdi."[1]

Robert Kollej civarında yapdırub "Âşiyan" namını verdiği eve çekildi. Kollej deki derslerine hasrı mesai etdi. Devri istibdad denilen idarei sabıka hengâmında olduğu gibi devri hürriyet denilen idarei lâhika zemanında da — tâbiri âmiyane ile— feleke küserek münfailen ve müteellimen yaşadı.

19 Ağustos 1915 [7 Şevval 1333] de vefat etdi. "Âşiyan" ını, Eyyub kabristanına tahvil etdi.

Şair Nigâr [Hanım[2]] bir mekalede diyor ki :

"Zübdei mehasin ve iklili şairiyet olan Fikret, zümrei beşeriye içün bir tesellidi. Ruhum, üfuliyle inlerken parmaklarım, ruhı semâ peyvestini "Şopen" in lâhni mevtaisiyle teşyi eyleyor[3]".

BASILAN ESERLERİ

"Rübabı Şikeste", "Halûk'un Defteri", "Rübabın Cevabı", "Şermin".

Evaili halinde "Nazmi" mahlâsiyle şiir söyler ve eserlerini "Mehmed Tevfik" imzasiyle neşreylerdi. Bilâhare "Tevfik Fikret" namiyle neşri eş'ar ve emsâli gencler arasında bihakkın iştihar etdi.

Kayın babası ve dayısı, esbak Tırabzon valisi Mustafa [Bey] den menkul olduğu üzere sadaret mühimme şubesine devamı sırasında "Serveti Fünun" ile şiirlerini neşretdirmemesi tenbih edilmesiyle "Tevfik Fikret" imzasını kullanmağa başladı.

Abdürrahman Şeref [Efendi] diyor ki :

"Merhum, Fikret mahlâsını sonradan almışdır. Ol vakitlerde bu isimde yalnız bir zatı tanıyordum. O da Nafıa mektubcusu Fikret [Efendi] idi. Mahdumum dünyaya geldikde "Fikret" tesmiye etmişdim. Mehmed Tevfik'in mektebden çıktıkdan sonra "Fikret" tahallûs etmesi, belki mahdumumdan iktibasendir, zira o esnalarda bana teveccüh ve mehabbeti ziyade idi".[1]

"Tercemanı Hakikat" gazetesine, "Mirsad" ve "Malûmat" namındaki mecmualara yazı yazdıkdan sonra "Serveti Fünun" un baş muharriri oldu. A. Nâdir[2],

---

[1] "Düşünce" nüshai fevkalâdesi sahife 25.

[2] Tercemei hali 1205 inci sahifededir.

[3] "Düşünce" nüshai fevkalâdesi sahife 21.

Nevarib teşyi!... Bu teşyie "Şopen" de, onun "Lâhni mevtaisi" de hayret eder.

H. Nâzım[2], Cenab Şihabüddin[2], Halid Ziya [Beyler] ve diğer erbabı kalem ile birleşdi.

Meşrutiyetin ilânını müteakıben "Tanin" gazetesinin imtiyazını aldı. Az zeman sonra ondan da alâkayı kesdi.

Ali Kâmi [Bey] diyor ki :

"Meşrutiyetin ilânından sonra Fikreti sırtında bir sadakor işçi gömleğiyle Tanin matbaasında görmüşdür. Fakat o gazetecilikde kendisinden beklenilen faaliyeti gösteremedi Gazetenın başında yalnız ismi görülüyordu. Bir zeman sonra o da silindi. İyi bir gazeteci olamıyan Fikret, iş başına geçince pek iyi bir mekteb müdiri olduğunu isbat etdi".[1]

"A. Hikmet" imzalı makalede deniliyor ki :

Fikreti meyus eden şeyler bilhassa milleti ezen esarete, mezellete sürükliyen hareketlerdi. 1314 - 1315 senelerinde idi. Kollejin müdiri Dr. "Vuşburn" ın oğlu İstanbul'a gelmişdi. Şerefine çay ziyafeti verilecekdi. Fikret de refikasiyle davetliydi Mektebe giderlerken kendilerini takib eden bir polis hafiyesi jurnal etmiş, Fikret'i Hasan Paşa[3] çağırmışdı. "Oğlum, ben seni severim. Karını, kardeşini mektebe fülân götürme, nene lâzım" demişdir. İşte asıl Fikret böyle mantıksız, mânasız tecessüslerle ve tecavüzlerin tesiri âsab hiziyle sarsıla sarsıla rübabın ateşli, heyecanlı tellerini ihtizaza getiren Fikret'dir. "Rübabı Şikeste" bu tesirlerle doğmuşdur, o bir zadei elemdir".[1]

Yine A. Hikmet diyor ki :

"Fikret, ekmeksiz kalmamışdır. Fakat çok sıkıntı çekmiş, çok zeman bir kısım eşyasını satub yaşamış, kimseye boyun eğmemişdir. Fikret'in bu büyük gayretinde "Halûk" un[4] da büyük bir dahli olduğu görülüyor. § Halûk'u içün çalışdığını açıkça söylüyor. Son zemanlarda bile kendini yaşatan aşk, bu idi. "Zevcemle oğlum olmasa intihar ederdim" sözlerini bir kaç kerre, bir kaç sebeble tekrar etmişdi."[1]

Cenab Şihabüddin diyor ki :

"Fikret, daima şair ve sözü her zeman şiirdi. Lisanı gencliğe mahsus devri tereddüd ve rekâbeti bile geçirmedi. Hattâ ilk eseri fesahat itibariyle bir nümunei kemaldi. Hayatı edebiyesinde Fikret'in gencliği yokdur ve yaşamış olsa ihtiyarlığı da olmıyacakdı. Onun kalem ve san'ati kâhil ve kâmil doğmuşdu. Bu noktai nazardan Fikret'e benziyen yalnız iki dâhi tanıyorum. Resimde Rambrant, musikide Vagner...

Fikret, çok düşünür, binnisbe az okurdu, bir kütübhane kurdu değildi. Gözleri kitablardan ziyade üfuklarda dolaşır ve üfuklardan yorulunca kendi eb'adı ruhunda gezerdi. Fikirleri — işte itiraf ediyorum — biraz hissiyata ve daha ziyade hayalâta istinad eder, zekâsı bilhassa şiir ile mezrudu. § Bütün âsarında müstamel bir teşbih, yıpranmış bir hayal, hayıde bir terkib bulamazsınız. Her kelimesi tartılı ,her cümlesi ölçülüdür. Hiç bir satırını tesadüfe terketmez. § Hep doğru ve hep güzel yazdı. Âsarının yegâne kusuru, belki hiç kusursuzluğudur, eğer kusursuzluk bir kusur olabilirse... Fikret, efsahi üdebamızdır diyebilirim, Hâmid'in eblâği şuaramız olduğunu unutmıyarak. Fikret, pek kolaylıkla yazmazdı. Bazılarımızdaki sühuleti inşaiyeden mahrumdu. Fakat en hurdesine kadar bütün esrarı san'ate vâkıf olduğu

[2] Tearcemei halleri 285, 1463, 290 ıncı sahifelerdedir.

[1] "Düşünce" nüshai fevkalâdesi sahife 23, 36, 193, 179.

[3] Beşiktaş muhafızı.

[4] Haziran 1313 de doğdu.

içün hiç bir eserinde alâmı ilâdı hissettirmedi. Güçlükle yazdığı kolaylıkla okunurdu. § Fikret, hayatı hususiyesinde geveze değildi, hayatı edebiyesinde de pek velûd olmadı. Fakat hiç bir an da akim kalmamışdır. § Diyebilirim ki Fikret'in ensicei hılkati manzum ve mevzundı. Sesinde ve sözünde, zevkında ve intikadında bir ahenk vardı. Fikret, yalnız şair değildi. Şair ve ressamdı. § Vâsi bir nısbetde hissi musikiye de malikdi. Vezin ve kafiye ile kelimeleri terennüm etdirdi. Her menzumesi, ahengi elfaz itibariyle bir bestei edbidir. § Fikret'in etvarı yanlış tefsir edildi. "Bu toprak vatanımındır" der gibi yerlere bir hissi malikiyetle basarak yürüyüşü bile müdhiş bir gurura isnad olunurdu. Fikret, ancak vekur idi. Ancak beğenilecek bir hali olmıyan hodpesendlere karşı mağrur olurdu. Çokları onun metanetini gurur zannederlerdi. § Bir gün — pek nadiren bahsetdiği — nefsinden bahsederken Tevfik "Ben, âlemin ne fevkında, ne dunundayım, haricindeyim" demişdi.[1] En doğrusu o, beşeriyeti hazıramızın "Fevkında ve haricinde idi".[2]

Müteveffa, nefsini şu kıt'a ile de tarif etmişdi :

"Kimseden ümmidi feyzetmem, dilenmem perrü bal
Kendi cevvim, kendi eflâkimde kendim tairim
İnhina tavkı esaretden girandır boynuma
Fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür bir şairim"

Ressam Şevket [Bey] diyor ki :

"Tevfik Fikret, sanayii nefiseye meftun idi ve resim yapardı. Yapdığı eserler, bir sanayii nefise meraklısı eseri değil, âdeta ressamlığa yakın bir tarzda idi. Bir tablo üzerinde güzel tenkidler yapardı. Bir kaç defa kendisine gösterdiğim eserlerim üzerinde beni ikaz edecek şeyler söyldi. Kndisindeki hissi bedayiperveri saikasiyle hiç bir ressama çıraklık etmeksizin sırf kendi istidadiyle eserler yapmışdır. Âşiyanında levhaları mevcuddur[3]".

Baban Zâde Ahmed Naim [Bey], feylesof doktor Rıza Tevfik'e hitaben yazub risale şeklinde neşretdiği açık mektubda diyor ki :

"...Fikret ile benim Galatasaray Sultanisi heyeti tedrisiyesi içinde on beş senelik refakatim ve ahvaline epeyce ıttılaım vardır. Nükteperdaz, hoş suhbet, savtı ahenkdar ve müessir, samiini meshur edecek bir hüsni beyana sahib, her nerede bulunsa etrafında bir halkai müstemiin çevirtecek mıknatısiyeti haiz bir zat idi. Bugünkü genc perestişkârlarının üç dört sene evvelki mânasız inkârları hilâfına olarak büyük bir şairdi. Fakat bu kadar uzun süren suhbetlerimiz esnasında şahsına has bir felsefesi, hele iman ve islâmı olduğuna hiç muttali olmadım dersem ümid etmem ki tarafı âlilerinden silii tekzibe maruz

---

1 Tabsıra — Bazı insan vardır ki her dürlü hasail ve fazaili nefsinde müctemi addeder de kendini her ferdin fevkında görür, her kesden hürmet bekler, her saadeti nefsine müştak zanneder. « کس را نداده اند زات مسلمی » ihtarına kulak vermez de her hadisenin kendi arzusuna tevafukunu ister. Ümid ve intizarına muhalif ahvale tesadüf ederse kâinata muğber olur, her şeyden, her kesden istikrah, hattâ nefsini âlemin haricinde farzeyler. Âkibet kendini yer, bitirir... Şayanı nazardır ki çok defa hamiyeti vataniye, muhabbeti milliye, hürriyeti vicdaniye, muhafazai vekar ve haysiyet gibi hasaisi fâzıla, âmali zatiyenin husulüne imkân görülemedikden sonra aksendazı sımah oluyor...

2 "Tasfiri Efkâr" 15 Ağustos 1331.

3 "Düşünce" nüshai fevkalâdesi sahife 61.

kalayım. Sihri beyanı, kendisine akrana tefevvuk hissini, bu his de bir tasallûb ve metanet meziyyetini vermişdi. Pek hırçın ve pek mağrur olan bu şairin benliğini dünyada tatmin edecek bir saadet yokdu. Pek yüksek, pek balâpervaz idi. Didei ازدرا [2] ile bakmadığı, nim handei istihza ile bahsetmediği kimse tanımıyorum. Bir çok kimseleri en ufak taksirlerinden dolayı gayet şeni bir suretde zemmetdiğini kulağımla duydumsa da velev bir kimsenin medhini ağzından işitdiğime dair edayı şehadete imkân bulamam. Ağzında insanlığın vakıa kıymeti pek büyükdü. Fakat o vaz'ı haiz mevcud henüz dünyaye gelmemişdi. Daha doğrusu o mevcud yegâne kendisi idi. Halikına hitaben

"Ben benim, sen de sen, ne Rab ne, ibad"

diyen Fikret, kendisini hiç bir kimsenin elinden gelemiyecek bir sıhhati eda ile tarif ve tasvir etmişdir. Sizi bilmem, fakat ben bu ahlâk ve meşrebinden dolayı dairei mahremiyetine dahil olmuş ciddî ve samimî yâranı idadına girmedim. Mahaza Mektebi Sultanî müdüriyetinden infisali gününe kadar kendisi ile görüşdüğüm halde hatırşikenane bir muamelesine de maruz kalmadım. Kalmayışım da birinci derecedeki samimî dostları sırasına girmekden ihtirazımın berekâtındandır. Zira görüyordum ki vefalı yâranından dilgir etmedik, daha doğrusu dilgir olmadık kimse bırakmıyor. Konferansda buyurduğunuz gibi "Sert bir çelik gibi hiç bir vakit, hiç bir kuvvet karşısında eğilmedi, nihayet kırıldı". Lâkin tasviri itmam içün söyliyeyim. Bu çelik pek sert olmakla beraber iki yüzüne geleni cerihadar eden bir zehirli Acem kılıcı idi. Tab'ındaki bu şeamet sevkiyle uzlet ve itizali ihtiyar ile "irfanına tebdili tabiiyet" etdirdi. Protestanların propağanda ocağında vazife kabul ederek şübbanı müsliminin ihsasatı diniye ve vataniyesini ifsada hizmetkârlıkda karar kıldı ve en nihaye orada ve böyle şerefsiz bir hizmet ile can verdi".

Feylesof, yazdığı cevabda diyor ki :

" . . . Salâbet diniye ve terbiyei islâmiyenizi, sütude bir lisan ve güzide bir üslûb ile isbat eden o mektubunuz, benim nazarımda bir kaç vecih ile manadar bir vesikai kıymetdardır. Mesaili hatire müzakeresinde şiarı islâm ve edebî kelâm nedir, bilmiyen "Safahat" şairine nümunei imtisal olsa gerekdi! § Müdhiş bir marazın tesiriyle hemen hemen haleti ihtizarında yazmış olduğu "Molla Sırat" manzumesi, sahihan küfrünü isbat edebilecek kadır kavi bir sened hükmünü haiz ise emin olunuz ki bu hususta Akif Beyin boynuna yüklenen vebal, Fikret'in günahından büyükdür. Sizin iddianızca "Kalbi iman ile dolu", fakat benim zannımca "Gayzı taassub ve hissi udvan ile dolu" olan o müsliman şair, ahırı ömründe hasta ve dil şikeste bir âdemi "zangoc" diye tahkir etmekle dinden, imandan çıkarmışdır. «! البادی اظلم » o menzumenin muharriri Fikret ise müessiri Akif'dir. § Fikret, ahiret hakkındaki itikadı ne olursa olsun! en mütedeyyin bir âdemin tarzı hareketine nümune olacak suretde yaşamış idi. Ömründe bir damla içki içmemiş, kumar oynamamış, oynıyanları dahi seyretmemiş, yalan söylememiş, hakkı müdafaadan ve o uğurda ömrünü fida etmekden kat'iyen çekinmemiş, yabancı bir kadına temas etmemiş, bütün insanların salâhı halini eazzi maksad edinmiş bir âdemdi. Böyle bir âdemi, hususa vefatından sonra tahkir ve tekfir ve ailesini tezlil etmek garaziyle yazılmış olan o "Havrozlu menzume" islâm şairine yakışır bir eseri mürüvvet ve fütüvvet midir? Şiir ve edeb bu mudur? Onu ahlâf görünce balat lâğımının civarından geçer gibi burunlarını tıkayub da yanından iğrenerek geçecekler ve temamen okuyamıyacaklardır. Ben, bu pisliklerin de'bi islâma yakışmadığını — delâili kaviye ile — isbat etmek istedim. Peygamberi zişan efendimizin başlıca hasletleri hayâ idi. Arsız sözlerden pek müteezzi olduklarına dair âyatı celile de vardır. § Bu menzumeyi asrı saadetde Akif Bey yazabilir mi idi?".[1]

---

[2] İstihfaf.

[1] "Zeman" gazetesi numara 177.

Bu kadar dedikoduya sebeb olan "Tarihi Kadim" manzumesi hakkında Doktor Abdullah Cevdet[1] diyor ki :

" . . . Tevfik Fikret içün cildler yazmak mümkin ve lâzımdır. Onun "Tarihi kadimi ölmiyecek eserlerdendir[2]".

Tevfik Fikret'e dair o kadar çok söz söylenmiş ve yazılmış ve Profesör Dr. Füad Köprülü'nün[1] "Tevfik Fikret ve Ahlâkı" namındaki eseri gibi risaleler neşredilmişdir ki artık benim içün de, başkaları içün de söyliyecek söz kalmamışdır. Mutlaka bir şey söylemeğe kalkışanlar, söylenenleri tekrar ve malûmı tizkâr etmekden başka bir iş görmüş olmazlar.

***

Meşrutiyetin ilânından iki gün evvel Said [Paşa] nın mekamı sadarete tâyininde sadaret konağında ümurı tahririyeyi ifaye memur edildim. Müteakıben — Babıâli'nin mühim memuriyetlerinden olan — sadaret mektubî kalemi müdüriyetine nasbolundum. Möhürdarlık odasında — Paşanın, pek eskidenberi resmî ve hususî işlerde istihdam etdiği — Hüsni [Bey] le oturuyorduk. Tevfik Fikret geldi. Birbirimize karşı daima samimî mehabbet ve hürmet gösterdiğimiz bu zatı görünce kıyam etdim. Hılâfı mutad olarak uzakdan resmî bir selâmla mukabele etdi.

Hüsni [Bey] in[3] yanına oturdu, kulağına bir şey söyledi, bir kâğıd verdi. İnfiali icab edecek bir hal tahattur edemediğimden ve sayei Hudada kimsenin iltifatına müftakir olmadığımdan yüzümü pencereye çevirdim.

Hüsni, odadan çıkdı. Beş on dakika yalnız kaldık, bir kelime söylemedik. Hüsni, avdetle "Bey, Tanin" isimli bir gazete imtiyazı istiyor. Sadrıâzam Paşa Hazretleri müsaade buyurdular. Emrediniz de tezkiresini yazsunlar" dedi. Tavrımı bozmadan kalemden bir kâtib istedim. "Şu arzıhali alınız, şimdi tezkire yazınız" dedim.

Fikret, Hüsni ile veda etdikden sonra yine uzakdan — fakat evvelkine nisbetle biraz mültefitane — temennâ etdi. Yerimden kımıldamadan mukabelede bulundum.

Aradan tam yirmi dört sene geçdi. Bir gün[4] refikı kadîm şair Hüseyin Siret[5] ile görüşürken Tevfik Fikret'in — hiç beklemediğim — nabeca muamelesinden bir münasebetle bahsetdim. Siret, şu sözleri söyledi:

"Onun sebebi var. Tevfik, size muğberdi. Bir gün yolda tesadüf etdim. "Nereden geliyorsun" dedi. "Babıâli'den geliyorum. Yolda Mahmud Kemal Beye tesadüf etdim. "Serveti Fünun" idarehanesine kadar birlikde geldik, orada ayrıldık"

---

1 Tercemei halleri 244, 437 nci sahifelerdedir.

2 "İctihad" numara 187.

3 Fikret'in büyük kardeşi Şevki [Bey] in oğlu, Hüsni'nin damadı idi.

4 22 Nisan 1932.

5 Tercemei hali 1722 nci sahifededir.

dedim. "Mahmud Kemal Bey sevdiğimiz bir zatdı. Hayret etdim. İki üç hafta evvelki Serveti Fünün'da "Handei Bûm" unvanlı şiirimi tenkid etmiş ve noktaları, virgülleri kaldırarak şiiri acaib şekle sokmuş. Buna tenkid denmez, tehzil denir. Kendisini çok sevdiğim içün çok canım sıkıldı" dedi. Ben "ümid etmem, yanlış olmasun" dedim. O "risalei mevkuteyi üç kuruş ver de al" dedi. Risalenin ismini unutdum."

Bu sözleri işidince — Fikret gibi — ben de hayret etdim. Onun hikâyet ve şikâyet etdiği "tenkid" den, "tehzil" den, hattâ "Handei Bûm" dan asla haberim yok. Esasen tenkid ve tehzil, benim meşrebime muhalifdir. On altı yaşımdanberi yazmadığım yazı kalmadı, kimsenin eserini tenkid ve tehzil etmedim. Yalnız bir kerre mülga Türk Tarih Encümeni heyetinin ısrarı üzerine üniversite doçendlerinden Ziyaüddin Fahri'nin bir eserini — kemâli samimiyet ve ihlâs ile — tenkid etdim. Eserin sahibi gücenmedi, yanlışları düzeltmiş olduğumçün teşekkür etdi.

Tevfik Fikret, memleketde "Kemal" namını taşıyan nekadar âdem varsa galiba hepsini benden ibaret addetmiş ki şiirini tenkid ve tehzil eden "Kemal" in de ben olduğuma kâni olmuş. A mübarek âdem, bir kerre benden sor, hakikati anla da ondan sonra muğber ol. Maddeyi tahkik etmeden hükmi kat'î vermek, gücenmek sadedillikden ileri gelir. Bu halde "Sadedil olmayan, olmaz şair" mi diyelim? Sadedilliğin, yahud kabahatin bir kısmı da siretdedir. Fikret, madameki ona şikâyet etmiş, o da iki tarafın yârı kadimidir, gelub hakikati sormalı, öğrenmeli, sade dilâne hareket eden şairin zehabını tashih etmeli idi ki — bâtıl bir zannın tevlid etdiği — sebebsiz infiale mahal kalmasun.

Fikret, şimdi hayatda olub da tenkid ve tehzilden katiyen haberim olmadığını anlasa — benim gibi sevdiği, hürmet etdiği — bir bigünah hakkında sui zanda bulunduğu içün kim bilir nekadar sıkılırdı.

***

SABAH EZANINDA

Allahü ekber Allahü ekber
Hamuş hamuş eyler ibadet

Bir samtı nalân gûya avalim
Etmekde zikir hallâkı daim

Bir samtı ulvi kalbi tabiat
Etmekde zikir hallâkı daim

Bir samtı ulvi gûya tabiat
Allahü ekber Allahü ekber

Pinhanü peyda, nevvarü muzlim
Allahü ekber Allahü ekber

Bir samtı nalân ruhı avalim
Etmekde ra'şan ra'şan ibadet

***

UKDEİ HAYAT

Lerziş nümun olur görürüm şulei beka
Bir günci muzliminde sehabı hayatımın
Âciz rehi güzarımı göstermeden bana
Âvare iltimaı şihabı hayatımın
Şiirimle kâh zâhir olur hoşca bir sadâ
Tarı şikestesinde rübabı hayatımın
Bazan o tarı şiri kırar nahuni kaza
Artık sahayifinde kitabı hayatımın
Bir nüktei sürura tesadüf muhal olur
Sür'atle geçdi subhı şebabı hayatımın
Hiç geçmiyor fekat şu hazin leylei siyah
Binlerce ankebutı siyeh mestü gec nigâh
Gûya ki ukdesazı kelâlü melâl olur
Pirameninde payi şitabı hayatımın

*
* *

BİRLİKDE

Birlikde açılmış iki zenbak gibi hemser
Birlikde geçirdik bütün eyyamı şebabı
Birlikde ne yapdıksa şu insanlığa benzer
Birlikde ne gördükse mukassi ve münevver
Bir hâtıra yokdur ki bu gün mevci sehabi
Arz eylemesin ruhuma her an mütebaid
Bir lem'a ki yalnız sana, yalnız sana aid
Birlikde olursak yine bir parça gülümser
Ömrün şu geçen ömrümün ikbali harabı
Tezkir ile maziyi gel ey hemdemi dilber
Birlikde okurduk, yine birlikde, beraber
Hatmeyleyelim gel, şu gam alûde kitabı

TEVFİK NEVZAT

Tevfik Nevzad [Bey], Kırım muharebesinde hüsni hizmeti görülenlerden Binbaşı Hasan Efendinin oğludur. 1865 [1281 H.] de İzmir'de doğdu.

Rüşdî mektebini bitirdikden sonra Yozgad'lı Hoca Mustafa Keşfî [Efendi] den Arabî okuyarak icazetnâme aldı. Farisî ve Fransızca tahsil etdi. Biraz İngilizce de öğrendi. Mektebi Hukuk'dan birinci derece şehadetnâme aldı, avukat oldu.

İzmir İdadî mektebinin tesisinde Türkce ve Edebiyat muallimliğine tâyin olundu.

Halid Ziya ve Bıçakcı Zâde Hakkı[1] Beylerle — İzmir'in ilk mevkut risalesi olan — "Nevruz" ı çıkardılar. Daha sonra "Hizmet" gazetesini tesis ve baş muharrirliğini ifa etdi.

Meşrutiyetin ilânından sonra Maarif Nâzırı olan Emrullah [Efendi] ile Paris'e savuşdu. "Hizmet" i taş basmasiyle orada da neşretdi.

"Vatanı paki saadet bünyad Darbei zulm ile oldu berbad"

gibi beyitlerle müheyyic yazılar yazdı. Muahharen afvolunub İzmir'e döndü.

Tokadî Zâde Şekib[1] merhumun tercemei halinde söylendiği üzere memuriyetle, fakat menfi sıfatiyle İzmir'de bulunan bir şahsın verdiği jurnal üzerine — birkaç arkadaşiyle beraber — Bitlis'e nefyolundu. Yedi sekiz aylık bir müfarekatdan sonra 1900 [21 Nisan 1316] da İzmir'e iade edildiler.

Birkaç sene sonra Nevzad'la Eşref[1] — hususî vapurla gelen — bir heyet tarafından İstanbul'a götürüldü. İhtilâl hazırlamak tühmetiyle muhakeme edildiler. Nevzad üç ve Eşref bir sene müddetle kalebendliğe mahkûm oldular.

Nevzad'ın tercemei haline dair İzmir'den gönderilen verakada deniliyor ki :

"Müddeti mahkûmiyetini ikmal içün Piyas kalesine gönderildi. Her ne sebebe mebni ise sonra Adana'da alıkonuldu. Kaleli bir şehre gönderilmesiçün vâki

[1] Tercemei halleri 1782, 333 üncü sahifelerdedir.

olan istidaları reddolundu. Mahkûmiyeti kalebendlik iken kürek cezası gördü. Tahliye müddetinin hulûlünden üç ay evvel Adana habishanesinde şehid edilerek intiharı işaa olundu. Avrupa matbuatı da bunu teyid etdi. "Kuriye Öropenen" şöyle yazmışdı: "Bekciler Nevzad'ı gece yarısı habishane odasının kapusuna asdıkdan sonra intihar etdiğini Adana valisi Bahri Paşa vasıtasiyle işaa eylediler".

Tokadî Zâde ise, "Adana'ya merbut Piyas habishanesinde kendini kuyuya atarak kıymetli hayatına nihayet verdi[1]" diyor.

İzmir'den gönderilen verakada: "Küçük yaşdanberi şiir söylerdi. Türkce ve Farisî âsarı vardır. Tetebbuu fevkalâde severdi. Ateşîn bir zekâ ile en mukavemetsiz mânialar karşısında bile metanetini kaybetmez, azmi sarsılmazdı. Bitlis'de iken Fransa hükûmeti tarafından "Le palem akademique" verilerek "Ofissier d'akademi" olmuşdu. Tebaasından birinin, bir ecnebi devlet tarafından takdir olunuşu, padişahı epeyce endişeye düşürmüş ve biraz da mahcub ederek menfadan avdetini teshil etmişdi" deniliyor.

Tevfik Nevzad'ı, Denizli'de bulunduğumuz esnada bir kerre görmüşdüm.

*
* *

Eşref merhumun, felâket arkadaşı hakkında — lâtife olarak — söylediği kıt'alardan:

"Mîri Nevzad'ın sokağa yığsalar efaalini
Din uzakdan seyrederken cumbadan iman güler
Ursa hikmetden eğer dem ruhi Volter şâd olur
Dine dair bir mekale yazdı mı şeytan güler"

§

Öyle mahir ki vekâletde cenabı Nevzad
Kurtarır katili mahkûmı vekâlet etse
Hem çıkar harice cani hem eder şehr âyin
Müddeti habsinin emma sülüsanı bitse

*
* *

SİNE

Sinedir en güzel bediai Hak
Oraya nazrai Huda mülhak
Baisi fahri sermedimiz olan
Yatıyor sinemizde hubbi vatan,

Zahirî, bâtını makamı ziya
Hep güzellikler orda bande nüma
Kalbi, vicdanı sine hıfz eyler,
Hubbi millet gibi faziletler.

---

[1] Sahife 1784.

Nur ile müntezic safayı hayat
Gaşyolur şemmesiyle hissiyat
Sinei zinde levhai pistan
Göğsün üstünde gerdeni rahşan
Bir kızın zevce karşı sinesi de
Vatana askerin hediyesi de

Kadının sinesinde mevce güzin
Oradır ruh içün semayı berin
Mütehassis ziyayı camiddir
Nurdan bir sütunı saiddir..
Başka el değmemiş hediyesidir
Ateşi hasma karşı sinesidir

***

GAZEL

آخر ای خونین میدانم که بخت دون من
می چکاند از سر شمشیر قهرت خون من
جان بدست آتشینت دادم آندم سوختی
حالنا بعدل تو میخواهد دل محزون من
این چنین بیداد و بیمدلی نشاید مر ترا
بی سبب افزون کنی کین در دروغ افزون من
با فسونی هر شبم روشن شود بر وصال
باز بی تأثیر مانند حیله و افسون من
از پی بیکامیم «نوزاد» میگریم چنان
خنده بر می می زند دو دیدهٔ میگون من

TEVFİK LÂMİH

Ahmed Tevfik Lâmih [Efendi], nüvvabdan Mehmed Sadık [Efendi] nin oğludur. 1862 [1278 H.] de Konya vilâyetinde İbradi'de doğdu.

Kastamoni Rüşdî mektebinde okuyub şehadetnâme aldıkdan sonra mülâzemetle Kastamoni Bidayet Ceza Mahkemesi Kalemine girdi. Kastamoni ve Cezairi Bahrisefid mahkemeleri zabıt, Konya istinaf müddeii umumîliği kitabetlerinde ve mukavelât muharrirliğinde bulundu. Konya'nın havasiyle imtizac edemediğinden istifa etdi.

Bir müddet Dimetoka müstantikliğinde, Maarif Nezareti Evrak Kaleminde, Encümeni teftiş ve muayene Türkce ve Arabca kitablar müfettişliğinde istihdam olundu.

1897 [1315 H.] de İstanbul İstinaf Müddeii Umumî muavinliğine tâyin kılındı.

İsnad edilen siyasî bir meseleden dolayı tevkif ve muhakeme olundukdan sonra bir sene habse mahkûm ve bilâhare mazharı affoldu.

Müteakıben Sıvas, Trabzon, Haleb ve Hudavendigâr İstinaf müddeii umumîliklerinde, Mamuretülâziz, Diyarıbekir Adliye müfettişliğinde, Üsküdar ve İstanbul Bidayet mahkemeleri âzalıklarında ve riyasetlerinde bulundu.

1910 [21 Nisan 1326] da Hukuk mektebinden birinci derece mezuniyet ruusı aldı.

İstanbul İstinaf mahkemesi âzasından iken tekaüd edildi.

1923 [1341 H.] de Kadıköyü'ndeki evinde vefat etdi. Karaca Ahmed kabristanına defnolundu.

Yüzü çiçekden bozuk, kısa sakallı, zeki idi. "Lâmih" imzasiyle mevkut risalelerde gazelleri ve manzumeleri intişar etdi.

***

GAZEL

O dem ki halime dikkatle bir nigâh ederim
Vücude lerze verir bir müessir âh ederim
Nedir müheyyici bilmem bu âhı cangâhın
Ki kendi kendimi bu âh ile tebah ederim

Bu hali zarı dile bir sebeb arar dururum
O mahruyı bulur daima günah ederim
Tarikı aşk iken gönlümü bu hale koyan
Garibdir yine şiddetle ruberah ederim
Bakar bakar da şu hali hazinime Lâmhi
Vücude lerze verir bir müessir âh ederim

***

Gönül artık o şuhun intizarı makdeminden geç
Hayali hüsnü anü ebruvanü perçeminden geç
Niçün böyle rehi firkatde mecnunane puyansın
Visalin bu tükenmek bilmiyen derdü gaminden geç
Unulmaz bir zeman yârın sitemle açdığı yare
Etibbayi zemanın cüstü cuyı merheminden geç
Uzundur macerayı ışku sevdai dili şeyda
Kitabı sinemin teşrihi faslı mübheminden geç
Demek beyhude Lâmih âşıka cananla işret de
Elinden her kadeh aldıkca busi gülfeminden geç

TEVFİK

Mehmed Tevfik [Efendi], Sofî Zâde Hafız Abdullah Sıdkı [Efendi] nin[1] oğludur. 1873 [1290 H.] de Kastamoni'de doğdu.

Rüşdî mektebinde okudukdan sonra Hafız Ahmed Mahir [Efendi] nin[2] dersine on sene devamla tedrisi mutad olan ilimleri tahsil etdi ve 1896 [1313 H.] de icazet aldı.

Babasının vefatı üzerine ticarete başladı. Yine tetebbüat ve tevsii malûmatdan geri durmadı.

Muhiblerinin iltiması üzerine 1902 [1320 H.] de tefsiri şerif tedris ve on altı senede itmam etdi. O senelerde Buharî Şerif de okutdu. Müracaat eden talebeye ayrıca nahiv, mantık, âdabı münazara ve muhadara, maani, fıkıh ve tefsir ve mülga Darülhilâfe medresesinde mantık, felsefe, tarihi edyan, usul talim eyledi.

Sanayi mektebi müdirliğinde, vilâyet umumî meclisi ile muhtelif encümenler ve komisyonlar âzalığında bulundu.

Bilâhare resmi vazifelerden çekilerek ticarete devam etmekde ve — fürsat buldukca — tetebbüat ve tedrisat ile meşgul olmaktadır.

Hayatının evailinde söylediği eş'arı ihtiva eden "Hulviyat" basıldı. "Beyanülhak" ve "Elmedaris" mecmualarında makaleleri intişar etdi. Vahdeti vücude dair « سر الولايه », ahlâka müteallik « معيار الشيم في اخلاق الامم » ve Hazreti Mevlâna'nın yüz rübaisinin şerhini havi ve 400 sahifeden mürekkeb "Rubaiyyatı Mevlâna" isimli eserleriyle son zemanlarda yazdığı manzumeler basılmadı.

Sofî zâde muhterem Tevfik, erbabı ticaret arasında değil, eshabı marifet içinde de emsali mebzul olmayan ulema ve üdebadandır. Âsarı nazmiyesi, iddiayı şairiyet edenlerin çoğunu, meydanı sühande geri bırakacak mertebede — lâfzan ve mânen — düzgündür.

Memleketinin irfanına ve iktisadına yıllarca hizmet etmesinden dolayı — taciri sadıka mevcud olan — mükâfata nail olacağı şübhesizdir.

***

---

[1] Medresede tahsil etdi. Evvelce hükûmet hizmetlerinde bulunduysa da asıl meşgalesi ticaret idi. 1896 [1313 H.] da vefat etdi. Tarih ve edebiyata vâkıf idi.

[2] Tercemei hali 897 nci sahifededir.

GAZEL

Sürme el ârif isen perdei esrare sakın
Kendini çekme elinle sakın ol dare sakın
Kûşei çeşm ile gûya olur erbabı huzur
Bezmi vuslatda şitab eyleme güftare sakın
Gizlemek istediğim sırrı ıyan etdirme
Sevdiğim eyleme rüsva beni agyare sakın
Açmasun sineme sertizi nigâhın yare
Zehri kahrınla ilâc eyleme bimare sakın
Çekemez silsilei nazı, niyaz erbabı
Düşme gel neş'ei ikbal ile idbare sakın
Çünki âzade değilsin, takınub tavrı cünun
Durma bu heyet ile rehgüzeri yâre sakın
Olma peymanekeşi bezmi melâmet Tevfik
Kendini eyleme sevda ile âvare sakın

23 Ağustos 1926

***

Her kim ki bu gamhanede bidar değildir
Ser germi meyi rüyeti didar değildir
Nadânlar olur keyfiyeti zâhire meclûb
Ruhunda olan marifeti yar değildir
Renklerle bütün cilve eder sun'ı ilâhî
Revnak veren endişeye ezhar değildir
Bir lâhzada bin renk açılur feyzi seherden
Takdirine imkân olan âsar değildir
Kendindedir insan olanın zevkı tecelli
Hüsnün açılub verdiği esrar değildir
Âyinesidir ehli dilin aşkı ezelden
Mahbubei ranadaki ruhsar değildir
Kendinde eğer yâr ise her surete âdem
Âlemde bütün gördüğü ağyar değildir
Tevfik sana rahı beyan oldu küşade
Tab'mda olan cilvei eş'ar değildir

11 Mart 1938

TEVFİK «NEYZEN»

Neyzen Mehmed Tevfik, Hafız Hasan Fehmi [Efendi] nin[1] oğludur. 1879 [1296 H.] de Bodrum'da doğdu. İbtidaî ve rüşdî tahsilini orada gördü.

Küçük kardeşi Ziraat Vekâleti teftiş hey'eti reisi Bay Şefik Kolaylı, gönderdiği varakada diyor ki :

"Tevfik, henüz çocuk iken pehlivanlığa merak etdi. Bu uğurda bir kolu kırıldı, biraz çarpık kaldı. Kendi, bu çarpıklığın ney üflemeğe çok faidesi olduğunu söylerdi. Babam, Urla Rüşdî Mektebi muallimliğine tahvil olundu. Tevfik, babasiyle beraber Urla'ya gitdi ve avcılığa heves etdi. Âvarelik baş göstermeğe başladı. Boş gezenin baş kalfası oldu. Sar'aviyüşşekil bir hastalığa tutuldu. Doktorlara bakdırmak üzere anamla beraber İstanbul'a gönderildi. Hastalığın hangi maddeden ileri geldiği anlaşıldı. Urla'ya avdetinde doktorun tavsiyesiyle babam, onu ferah tutdu. Çok yaramaz olduğundan çok dayak yerdi. Diyebilirim ki babasından onun kadar dayak yiyen çocuk bu asırda azdır. O sıralarda Tevfik, beş vakit nemazını kılardı. Nemaz kıldıkca bayılmalar gelmezdi. Urla'da Kâzım namında bir berberden ney meşketmeğe başladı. Ney ile beraber bağlama denilen üç telli ufak zeybek sazını da çalmak isterdi, babam mâni olurdu. Nihayet İzmir İdadîsine gönderdi. Sar'a nevbeti avdet etdi. Doktorların ihtariyle artık büsbütün serbest bırakıldı. İzmir kahvehanelerinde ney çalan Cevabî ve Hüseyin babalar namında iki kıbti vardı. Tevfik, bunlara katılarak ney meşkederdi. Mevlevihanenin neyzen başısı Cemal dede ile de tanışdı. Halil dededen « سماع » öğrendi. Dergâhda hem döner, hem ney üflerdi. "Muktebes" gazetesine de manzumeler yazardı."

---

[1] Bafra'da Camii Kebir imamı Kolaylı oğlu Hafız Mustafa [Efendi] nin oğludur. Anası, Bolu'nun Hatib oğullarındandır. Fehmi [Efendi], İstanbul darülmualliminninden ilk şehadetname alanlardandır. Koca Mustafa Paşa medresesinde de okuyarak icazetname aldı. Bodrumda rüşdî mektebini tesis etdi.

Tevfik'in bazı eş'arını ihtiva eden "Hiç" isimli eserde tercemei halini musavvir 29 sahifelik bir manzume münderiςdir ki hakikaten güzeldir. Bu sahifeler müsaid olsa aynen naklederdim. O manzumede, İzmir'de Eşref, Abdülhalim Memduh, Tokadî Zâde Şekib, Biçakcı Zâde Hakkı, Nevzad ve Ruhi baba ile münasebet hâsıl etdiğini söyliyor.

İstikbali hakkında endişeye düşen babası, onu Fatih'de Fethiye medresesine gönderdi. Musa Kâzım Efendinin dersinde bulundu.

Babasiyle kardeşi İstanbul'a geldiler. Fatih'de Şekerci hanında bir oda kiraladılar. Tevfik, medreseden oraya nakletdi. Kardeşi, İdadî mektebine devam ve tahsile ikdam eyledi. Kendi daima neyle oğraşdı, başka şey düşünmedi.

Tercemei halinde diyor ki :

"Başlanıldı bezmi nuşanuşa, âyini Ceme
Meclisi sahbayi rinden pür safa, pür zemzeme
Şevkı "mey" feryadı "ney" ahengi tanburü keman
Banki hey hey nevşe vü işve, hıramı sakıyan
Çeşmi ahu, gamze, ebru, zülfi zerrini nigâr
Halkai keysu, letafet, gerdeni simini yâr
Refi resmiyet, nevaziş, şive, bezli iltifat
Güftügûlar, hande, girye, ahlar, sarfı nikât"

§

"Geçdi üç beş sene bu tarz ile eyyamı hayat
Kaldı yüz üstüne tahsili maarif heyhat
Himmeti hazreti Akif ile aklımda kalan
Sekiz on beyti perişan, bir iki fıkra heman
Küşei medresede geçmiş olan ömri sefil
Ruhumu, kalbimi yoksunluk ile etdi alil
Pederin yolladığı ayda yetişmezdi heman
Tutmağa başladı az çok "ney" elimden o zeman
Ederek zadei tab'ım ile etrafa temas
Oldu badii maişet, nefehatü enfas
Tekkede, medresede, evde, otelde, handa
Çarşıda, meykedede, mastabai rindanda
Dağda, sahrada, gülistan'da, rehi gurbetde
Günci mahbesde, felâketde demi mihnetde
Beni terkeylemiyen nayı vefadarımdır
Sâyimin mefhari serdestei âsarımdır".

§

Sabredüb medresede kalmış idim dört beş yıl
Sonra bir handa oda tutmağa hükmetdi adıl
Nakledince hana az çok döşemişdik odayı
Yan gelüb kaynatarak bolca semaverle çayı
Postu serdik köşeye, sazları asdık divara
Haydi tahsile gelen "hayta" da sen mantık ara!
Musikiye burada hayli emek sarfetdim
Oldum erbabına kalbimle, canımla hâdim
Toplanırdık bütün ihvan ile meşkhane gibi
Geçilirdi orada parçaların müntahabi
Nerede olsa çıkar ehli dile bir engel
İşte bu mısrai "Sadi" de bu hikmet mücmel

« كنج ومار وكل وخار و غم وشادى بهمند »

Burda da kahbe felek vurdu mesaimize bend
Bu tecemmu sayılırmış olamazmış asla

Görmesinlermiş o âdemleri hem bir daha, ha!
Bu emir beynime bir ok gibi çarpdı, deldi
Hancının vasıtasiyle karakoldan geldi
Bir gece ser komiser kendisi etdi tenbih
Pek ağır geldi benim ruhuma bu emri kerih
Bir tarafdan vatanın hali felâketgîri
Bir tarafdan rakının saikai tesiri
Etdi gönlümde yanan şem'ai sâyi itfa
Mesleki "Neyzen" in ayni bu hükûmetde kafa
İstemem ki açayım safhai istibdadı
Üzmeyim hatırasiyle dili gam mutadı
Vardı tenbelliğe, âvareliğe çünki heves
Neresinden kopacaksa orasından tut kes
Diyerek vurdum o anda yine baştan karaya
Çıkarıldı o mesai, o emekler daraya
Başladık Sirkeci, Lânga, Galata, Beyoğlu
Mezeler hoş, kafadar var, şişeler hepsi dolu."

Tercemei hal manzumesinde anlatdığı üzere hükûmetce takib ve tazyik olunarak mükerreren zabtiye dairesinde tevkif olundu. İzmir'e gitmek içün yol tezkiresi aldı. Bindiği vapurdan çıkmayarak İskenderiye'yi boyladı. Kahire'ye gitdi. Tesadüf etdiği bir âdemin ihtariyle fonoğraf ve saat taciri bir ermeni ile görüşdi. Ney üfledi. Ermeni, pek beğenüb beş lira verdi.

Tevfik, diyor ki :

"Metelik girdiği anda cebe ten oldu çelik
Doğru meyhaneye gitdik kafayı tütsüledik".

Mısır'da neyle temini maişet ederek beş sene kaldıkdan sonra İstanbul'a geldi.

"Bir bulutdum yıldırım oldum da düşdüm payine
Meclisi yaranda çakdım, Toptaşı'nda gürledim"

kabilinden söylediği beyitlerin meali, zeman zeman muvafıkı hali olmakdadır.

"Hiç" 1919 da İstanbul'da basıldı. Şiirleri metîn ve lâtifdir. Bazıları Eşref, bazıları da Âkif tarzındadır. Sazındaki letâfet, sözündeki kuvvet, sazdan, sözden anlayanlara tarif ihtiyacından varestedir.

Tevfik'i kırk sene evvel hocamızın oğlu merhum Mehmed Âkif vasıtasiyle tanıdım. Âkif, evimizde büyümüş, bizimle beraber okumuş, ailemiz efradına karışmış olduğiçün her istediği âdemi, evimize getirmek hakkını haiz idi. Bir gün o ve merhum Halil Edib[1], yanlarında sarıklı, zeki, terbiyeli, zaif bir genc olduğu halde Ya-

[1] Tercemei hali 289 uncu sahifededir.

kacık'daki sayfiyemize geldiler. Bu genc, Neyzen Tevfik idi. "Ney" ini dinledik, neşveyab olduk.

Tevfik, o zemandan beri halden hale girdi. Fakat bana karşı gösterdiği riayete hiç bir halinde halel gelmedi. Birkaç sene evvel Bayezid'de tesadüf etdiğimde — mutadı vechile — ibrazı hürmet ve mehabbet etdikden sonra hazin bir tavır ile: "Hazret, bir şerare beni bu hale koydu. Sana volkanlar bile tesir etmez" dedi. Birçok mânayı tezammun eden bu sözü söyledikden sonra müteessirane ayrıldı, beni de müteessir etdi.

*
* *

Zatı sultanı beka, yani meani Husrevi
Sazü suz ahengin etmiş aşka bürhanı kavi
Ben ezel sermestiyim meydânım arşı müstevi
Aksedince gönlüme şemsi hakikat pertevi
"Mey" de bektaşi göründüm "ney" de oldum mevlevî

Nuri hüsnün narı aşkın şem'ine pervane vâr
Ömrümi vakfeyledim birdir bana mehdü mezar
Varsa kalmış sırrı hilkatden yegâne yadikâr
İşvei "ney" neşvei "mey" etdi zatında karar
Gûş edince bezmi vahdetde rumuzi « بشنو » i

Hubbi Hayder bu tarikin hem sonu, hem başıdır
Cavidanü mesnevi mısbahı şûle paşıdır
Suretü mânade hünkârın sır kardaşıdır
Meşrebim Mollayı Rumi, mezhebim bektaşidir
Tâ ezelden yandı dilde bu çerağı mânevi

Riştei ömrüm rübabı cismimin evtarıdır
Her reki can perde, desti hecr bestekârıdır
Zahmi sinem lâledir göz yaşlarım enharıdır
Hamsei Âli Aba esrarının gülzarıdır
Bu iki nurun tecellâsı ile gönlüm evi

Olmadım meftunu malin, rütbenin, simü zerin
Zevkı, şevkı "ney" le "mey" le dir rindi âzadeserin
Desti cudundan çeküb kallâviyi peygamberin
Mazher oldun feyzine "Neyzen" Cenabı Hayderin
Kilki irfanı beyanın yazdı bu şi'ri nevi

*
* *

Yadı hayali yâr ile
Gülzare bakdım ağladım
Andım şemimi kâkülün
Ezhare bakdım ağladım
Kalbim esiri aşkı yâr
Gönlüm havayi, bikarar
Eşkim misâli cuyibar
Âsare bakdım ağladım
Hicran ile dil oldu hun
Bahtim yeman ta'li zebun
İkbali gördüm ser nigûn
İdbare bakdım ağladım
Müstakbelim olmuş heba
Halim belâ ender belâ
Mazideki biintiha
A'sare bakdım ağladım
Bir bikesim bîhanüman
Şimdi bana dağlar mekân
Feryadıma mâkes olan
Gühsâre bakdım ağladım
Kalbi hazinim ye's puş
Hemrazım oldu hep vuhuş
Karşımda pür cuşü huruş
Enhare bakdım ağladım
Firkatle "ney" feryad zen
Tanbur ise sevda fiken
Mızrabı gamden inleyen
Evtare bakdım ağladım
Sen nerdesin ey nazlı yâr
Sinemde aşkın payidar
Kalbimde senden yadigâr
Esrare bakdım ağladım

***

KIT'A

Hakku bâtıl âdemin mir'atı vicdanındadır
Haddi meşruı aceb bilmez mi ehli irtikâb
Kendi nefsinden hayâ eyler faziletkâr olan
Bir cezadır, âdeta erbabı namusa hicab.

TURAN

Ahmed Kemalüddin Turan, Ziraat Bankası memurlarından ve edebiyat müntesiblerinden Isparta'lı Nuri [Efendi] nin oğludur. 1894 de Isparta'da doğdu.

İlk ve orta tahsilini Isparta'da ve liseyi Konya'da bitirdi. Hukuk Fakültesinden mezun oldu.

Umumî Harble Millî Mücadele esnasında bir müddet Orta mekteb muallimliğinde bulundu. İstirdad'dan sonra İzmir'de matbaacılıkla iştigal eyledi.

1931 senesindenberi Isparta meb'usudur.

Henüz lisede iken Konya'da çıkan gazete ve mecmualarla manzum ve mensur eserler ve İzmir matbuatiyle de makaleler ve tercemeler neşretdi. Şimdi Ankara'da "Ulus" gazetesine yazı yazmakdadır.

Kemalüddin Turan, terbiyeli, nazük, liyakatli ve meziyetli fikir ve kalem sahiblerindendir.

***

ONU GÖRDÜKCE

Bilmem bu niçin ben o soluk çehreyi her an
Gördükce, hayalim bu şebi hüzni kucaklar
　　　　Bir vehmi gürizan
Ruhumda yanan hisleri bir mateme saklar :
"Bir köşk, ki bütün pencereler örtülü her an
Bir lânei sevda gibi meşcerde nümayan
　　　　Bir badı hazanper
Matemlerini sinei senginine serper
Evrak o küçük serseriler haifü nalân
Her küşeye bir mersiyei hecr okur her an
　　　　Bir leyli mukammer

Bîkesliğin efganı samutisini dinler
Bir çehre, kadın çehresi dar pencerelerden
Göğsünde yanan şehkai hicranını leylin
Parlak gecenin sinei billûrına saklar
Solgunca yanaklar
Hummalı ışıklarla yanar, haste kamerden
Bir nazrei nermin
Bir nazrei giryan ile, kendinden uzakda
Bir kirli kucakda
Meshuf uyuyan yârini ister ve bu solgun
Sevdalı kadın çehresini zulmete saklar"
Bilmem bu niçin, ben o soluk çehreyi her gün
Gördükce hayalim bu şebi hüzni kucaklar

9 Kânunievvel 1331

VAHYÎ

Receb Vahyi [Bey], Kandiye ehalisinden eskici Hacı Âli'nin oğludur. 1867 [1284 H.] de Kandiye'de doğdu.

Üsküdar'da Atlamataşı Mülkî Rüşdî Mektebine devam ederek şehadetnâme aldı, imtihanla Bursa Askerî İdadîsine girdi. Her sene sınıfının birinciliğini muhafaza etdi. Orayı bitirince kur'a ile Mühendishanei berriye alındı. Daima birinci kaldı.

1888 [Haziran 1304] de mülâzimi sâni oldu. Erkânı Harb sınıfına ayrıldı. Mektebi Harbiye'nin istihkâm kısmına naklolundu.

1889 [Temmuz 1305] de mülâzimi evvelliğe, 1891 [Ağustos 1307] de Erkânı Harb yüzbaşılığına terfi ve umum istihkâmat ve inşaat dairesine memur edildi. 1893 [Ağustos 1309] de arkadaşlariyle birlikde Kolağası oldu.

Hasta olduğundan Kandiye'de bir sene tebdili hava ve kesbi şifa etdikden sonra kuleler inşaatı riyasetiyle Girid'e memur edildi. Girid'in tahliyesinde fırkasiyle Selâniğe, sonra fırkasına merkez ittihaz olunan Serez'e gitdi.

Tedricen miralaylığa terfi olundu. Muhtelif tarihlerde gümüş, Girid, Yunan, iftihar, gümüş imtiyaz, liyakat madalyaları ve dördüncü rütbe Mecidî nişanı ve verildi.

1914 [24 Kânunievvel 1329] de tekaüd edildi. 1923 de [1341 Zilkıdesinin 3 üncü gecesi] — Üsküdar'da müsteciren oturduğu evde — fücaeten vefat eyledi. Ertesi gün hemşiresi eve gelince ölüsünü buldu. Karaca Ahmed kabristanına defnolundu.

ESERLERİ

معراج المعراج — Manzumdur, basılmışdır.

Terkib ve Tercii Bend — Bursa'da "Nilûfer" risalesine tefrika edildikden sonra kitab şeklinde basılmışdır.

Aşağıdakiler basılmamışdır :

"Eş'arı Vahyi", "Defteri Eş'ar", "Müntehabatı Vahyi", "Manzumatı Vahyi", "Mir'atı Hissiyat", "İhtisasat", "İlhamatı Vicdan", "Hissiyatı Vicdan", "Füyuzatı İlâhiye", "Muktebesat", "Muktetafat", "Rusya - Japonya Muharebesi — Manzum", "Defteri Tesvidat", "Defteri Tefarık", "Öteberi".

***

Receb Vahyi 1921 de [17 Kânunisâni 1336] merciine verdiği tercemei halinde diyor ki :

"... Müskiratın taam ve lezzetlerini bilmediğim gibi kumar da oynamış değilim. Nüfuzi memuriyetimi sui istimal ve ticaretle iştigal gibi hususatdan muarra ve sirkat, rişvet, mugayırı ırz ve namus ahvale mücaseret, tenperverî ve atalet, kizb ve cebanet gibi evsafı zemimeden müberra olmakla haizi iftiharım. Siyasetle de meşgul değilim ve ذرة ما alâkam yokdur.

Ordu ve askerlik harici hidematın hiç birinde kabiliyet ve istidada mâlik değilim. Sahibi olduğum kuvvei kalemiyeye rağmen arzıhalcılık bile edemem. Çünki kuvvei samiadan külliyen mahrum bir haldeyim. Serez'de bulunduğum 1319 senesi idi ki fırkamızın taburları merkezlerini devr ve teftişe memur edildim. Üç mah yollarda incimad tehlikelerine maruz kaldım. Avdetde kulaklarım şişdi. Kuvvei samiamın üful etmekde bulunduğunu his eder gibi oldum. Keyfiyet, kumandan Müşir İbrahim Paşa tarafından Mabeyni Hümayuna arzedildi. Viyana'ya değil, hattâ İstanbul'a bile ruhsat verilmedi. Bir sene sonra ve tam mânasiyle « بعد خراب البصره » Selâniğe terhis olundum. Fakat faideyab olamadım. Nihayet Mart 1327 de Serez'den fek rabıta ile Umumî Erkânı Harbiye Dairesine nakletdirildim. Bu hesabca yirmi sene müddetle taşralarda gezdim.

Şimdiye kadar Girid'in birçok mevakıinde ve eşkıya takibinde bulundum ise de hiç bir muharebede bilfiil bulunmadım. Diyebilirim ki erkânı harb olmakdan ziyade erkânı sulh olmak içün yaradılmış bir fıtratdeyim.

Umum sırasında tekaüde sevk edildim 11 Mart 1335 de bairadei seniye, Erkânı Harbiyei Umumiye altıncı ve sekizinci Tarihi Harb şubelerine tâyin buyruldum. Âsarı askeriye ve edebiye tahririyle muvazzaf bulunuyordum. Tekaüd olmadan evvel de yine birinci şube birinci kısım âmiri idim.

Şimdiki halde bir hanım ablam ve bir küçük hemşiremle iki yaşlarında bir hemşire zâdem vardır. Her hususda muinim olan küçük biraderimi de bu harbı meş'umda Irak cebhesinde şehid verdim. Henüz altı yedi yaşlarında bir yetimi bana vediatullah olarak kaldı. Elli üç yaşında olduğum halde müteehhil değilim.

Serveti zatiye ve irsiyeden mahrumum. Pederim eskici olmakla beraber bir zatı asalet nümun, validem de fakir bir hatun idi. Kürei arz üzerinde bir dikili ağaca bile mâlik değilim. Maaşımdan başka gerek kendim, gerek mahmi yetimlerim içün hiç bir medarı maişetim ve çarei tehvini zaruretim yokdur.

İhtisasa gelince : Yalnız bir kırık kalemim vardır. Rivayeti umumiyeye bakılır ise güzel yazarmışım. Maamafih benim asıl merakım, felsefei İslâmiyedir. Akaidi diniyemizin bilcümle nikât ve rümuzatına vâkıf olmakla müftehirim. Cenabı Hakkın eltafı samadaniyesine güvenerek bir "Tefsiri Fenni" yazmakal iştigal ediyorum. Sunufı âliyeye ve müntehi sınıf talebeye itikadatı İslâmiyemiz hakkında ders vermek ve anları mutekid ve mütedeyyin bir halde yetişdirmek ötedenberi ahassı mak-

sadım ise de kuvvei samianın fıkdanı, beni bu emeli mukaddesin dûçarı hırman ve hısranı edüb bırakıyor."

*
* *

RAVZAİ MUTAHHARA

Yareb, beni kavuşdur darüsselâmı yâre
Ruhumda iştiyakım çokdur o huldzâre
Yok yok hata bu cennet, reşk averi cinandır
Bir zerre hâki ercah bin dürri şahvare
Sinayı pür tecellâ muzlim bunun yanında
Zira bu turi Mevlâ, bizzat eder inare
Fahretse hakkı vardır gayrı mükevvenate
Elhak o medfen olmuş mahbubı gidigâre
Bir itilâ sayılmaz arşı berine çıkmak
Ulviyeti hakikî yüz sürme ol mezare
Ey kudsiyane kıble, uşşaka cayı kuble
Aramgâh sensin müştakı bîkarare
Cismim nedir ki olsun yârin ayak türabı
Ruhum da olsa hiçdir mefruş o rehgüzare
Verdî likayi pakin verdi sefayı kudsî
Geldi hezar neş'e tab'ı dili hezare
Ey âlemîne rahmet, sır âşinayı vahdet
Kulluk büyük saadet, sen şahı kâmkâre
Âlem fidayı aşkın kurbane meyil eder mi
Her dem rebii husnün hacet mi kor behare
Nuri cemâle nisbet mehtab sanki şebtab
Mihri visale nisbet hurşid bir şerare
Pabuse ermedikce, cânanı görmedikce
Etmez kabuli merhem ruhumdadır bu yâre
Ey kurbgâhı Yezdan, mahbubı lâmekân şah
Şevkinle kalbi Vahyi her lâhza pare pare
Ben derdmendi zarım, gayet günahkârım
Senden ümidvarım, kâfi bana bu çare[1]

---

[1] Şeyhulislâm küçük Çelebi zade İsmail Asım Efendi merhumun
"Ey sarban, zimamı çek semti kûyi yâre Virane dilde zira yer kalmadı karare"
matlalı menzumei şerifesini takliden yazıldığı anlaşılıyor. Fekat katra ile derya, zerre ile şemsi âlem ârâ kabili kıyas olmadığı gibi bu iki menzumenin mukayesesine de imkân yokdur.

O menzumeyi ve nâzımının tercemei halini kardeşim Seyyid Ahmed Tevfik merhum 1317 Remezanında "Tercemei Hakikat" gazetesine yazarak kulûbı uşşakı şâdeylemişdi. روح الله و رحمه

*
* *

GAZEL

Ey hilâl ebru yüzünden şemse, ermi inkisa
Reşki kaddin itidali serve vermiş inhiraf
Hubbi dünya hail olmuş cânü cânan beynine
Meslcki sevdada bulmuş bedri vicdan inhisaf
Cevheri aşkın esası imtizacı narü nur
İltifatın zatı nefsü ruha salmış itilâf
Fikri didarınla olmuş muztarib mihri cihan
Zikri ruhsarınla bulmuş goncei feyz inkişaf
Gamzei hunhare bak gûya ki cellâdı kaza
Didei gaddare bak gûya ki aynı itisaf
Olmamak kabil midir hayranı âsarı ilâh
Çeşmi lâhutî nigâh oldukca sevda in'itaf
Arzıhal etmek abesdir ey rumuz âkeh sana
Hâlimi her an lisanı hâlim eyler itiraf

VASFİ

Şeyh Ali Vasfi [Efendi], Drağman civarında Kefevi tekkesi şeyhi Mahmud Raşid Efendinin oğludur. 1851 [1267 H.] de doğdu.

Babasından sarfı Arabî, kavaidi Farisî, Vehbi ve Şahidi tuhfeleri ve Pendnamei Attar ile Gülistan, daha sonra Fatih camiinde — Ahaveyn namiyle mâruf — Hoca Mustafa Efendinin dersine devam ederek şerhi akaide kadar ve Mesnevihân Gelibolu'lu Hoca Tahir Efendiden de Mesnevi ile Cami ve Hafız divanları okudu.

1866 [1283 H.] de vefat eden babasının yerine tekkenin meşihatine tâyin edildi.

Muallim Naci ile "Tercemanı Hakikat", "Seadet" ve "Mürüvvet" gazetelerinde bulunarak manzumeler ve edebî makaleler yazdı. Fatih merkez Rüşdisinde kavaidi Osmaniye ve mektebi kuzatda kitabeti resmiye talim etdi. Meclisi meşayih âzalığında bulundu.

Uzun müddet hasta oldukdan sonra epey iyileşdi. 1910 [26 Cümadelûlâ 1328] de Balat'dan geçerken fücaeten vefat etdi. Drağman camiinin haziresinde babasının yanına defnolundu.

BASILAN ESERLERİ

"Cezebat", "Şöyle Böyle — Muallim Naci ile müşterekdir.", "Levami", "Bedayi", "Sevati", "Metali", "Münşeatı Şeyh Vasfi", "Muharreratı Şeyh Vasfi", "Barika", "Feyzâbad", "Riyahin", "Külliyatı İslâmiye", "Muhadarat", "Nahvi Osmanî".

* * *

Vasfi merhum, mülâhhamca, kanlı, kırmızı yüzlü, kır sakallı, orta boylu, meşayihin okur yazar kısmından idi. Nazmü nesri güzeldi. Muallim Naci ile senelerce hemdem olmakdan pek çok istifade etmişdi. Kendi yazısiyle görülen tercemei halinde "İstanbul'un her sınıf halkiyle, görüşür, rind meşreb bir zatdır" diyor. Ha-

kikaten öyle idi. Herkesle ihtilât eder, herkese hüsnü muamelede bulunur, daima güler, zarif sözler söyler, terbiyeli bir âdemdi.

Hakkımda hürmet ve mehabbet gösterirdi. Vefatından iki ay evvel ziyaretime gelmişdi, güzel sözler söyleşmişdik. Ondan sonra görüşemedik.

Yukarılarda da bilmünasebe bahsetdiğim vechile evimize devam eden bazı şairler hakkıda —Edirneli Küfti'nin tezkirei şuarası tarzında, ciddü hezil ile karışık— manzum bir risale yazmışdım. Şeyh merhuma aid beyitlerin bazıları şunlardır:

"Kefevi tekkesi şeyhi Vasfi
Gitdiği yerlere sermez postu
Halkasında bulunan dervişan
Karşısında okuyan zakirler
§ Kendi zikr etse de gelmez vecde
Daima himmet eder ihvana
§ Tekke şeyhi denilen âdemler
Ekseri câhilü kallaş oluyor
Halbuki Vasfii irfan pira
Böyle bir mürşidi himmetvaye
Bus eder destini cümle urefa
Eserinde görünen fevzi kemal
Öyle şair ki yanında şuara
Bu kadar fazl ile ol danişver
Pek müessir hele şeyhin nefesi
Nazarı, toprağı altun eyler
Mırlanır böyle, kesanı dilriş
Dinlemez höyle kelâmı âkıl
Cürm ile nefsimize Haccacız
Aman ey şeyhi mekârim haslet
Hak erenler, seni şadan etsün

Öyle mürşid ki müsellem lütfi
Gerçi bihaddü adeddir dostu
Eder erbabı tarikı cuşan
Dinleyen âdemi raksan eyler
Aşkı canan ile eyler secde
Bahusus kafilei şübbane
Şimdi ihyayı cehalet eyler
Belki kallâvili evbaş oluyor
Haizi mertebei istisna
Gelmemiş hanikahi dünyaye
Ona şeyhul'urefa dense seza
Kadrini etmede her dem idlâl
Bulamaz veznini şirin asla
Belki etfale tevazu eyler
Kaçırır istese murü mekesi
Fikreti, Kaysı Filâtun eyler
Pare eyler mi duayi derviş
Nakısa rağbet eder mi kâmil
Doğrusu himmetine muhtacız
Buyur erbabı uyube himmet
Himmetin de bizi handan etsün

***

Ali Kemal[1], Peyam'da "Ömrüm" unvanlı makalelerinin birinde diyor ki:

"Naci merhumun en güzide peyki Şeyh Vasfi Efendi idi, nasılsa muallime çatmışdı, en çok o sayede yazmağı, ve şiir söylemeği öğrendi. Farisiye epeyce aşına idi, fekat yazılarını, şiirlerini, Naciye tashih etdirmeden neşredemezdi. Şeyhin

Sanma bica ben harabat içre feryad eylerim
Bir perinin Allah Allah ismini yad eylerim

matlaiyle başlıyan bir gazelini muallim pek beğenirdi.

§ Muallim Naci, şeyhi o derece sever, öyle sahabet eder idi ki bazan onun namına şiir bile söylerdi, Şeyh Vasfi "Berki" diye de tahallüs ederdi. Menemenlizade Tahir Bey[1] üstadı Ekremin en güzide tilmizlerinden olduğu içün Naciye, hususiyle şeyhe pek muarız idi, bir kerre

[1] Tercemei hali 837 nci sahifededir.

Gürleme berk gibi kendini bil, ey şair!
Kendi meddahın olan hameni sanma kadir

diye bir beceviye yazmışdı, bu hecve cevaben Naci:

Gürletüb berkı halkı güldürdün
Ehli hikmet reva görürler mi?
Ses çıkarmaz bizim diyarda berk
Menemen berkı yoksa gürler mi?

kıt'asını söyledi, şeyhin namına neşreyledi. O âdemceğizi bu derece severdi, matbaada yanından ayırmazdı, nereye gitse beraber götürürdü, galiba bir parça o yüzden bilâhare kayınpederi Ahmed Midhat Efendiyle bozuşdu. Çünki:

Hulukı ülfete Naci riayet eyleyeni
Nasıl fida edelim âdemiyyet öyle değil

diyor, böyle yaranından ne olursa olsun ayrılmıyordu.

Şeyh Vasfi Efendi, bir kaç sene evvel vefat eyledi. Meşrutiyetin ilânını müteakiben bir gün beni görmeğe İkdama gelmişdi. Kiminle beraber olsa beğenirsiniz, Ahmed Midhat Efendi merhum ile... Ahmed Midhat ki Naci'yi Tercemandan koğduğu zeman o zavallıya yapmadığını bırakmamışdı. "Şeyhi kefevii demevî, tahdidi hududı tehdidi hududdan temyiz edemez bir cahil, Naci'nin bakıyetüssüyuf gazeliyatını benimsiyerek imzasiyle neşretmeğe tenezzül eyler bir âcizdir" bile demişdi.

Biçare şeyh o derece boş değildi, o zeman imdadulmıdad mecmuai mevkutesinde "yanılıyorsunuz ey edibi hakim" diye Ahmed Midhat'a cevab vermişdi. Nazmen de:

Feylesofânı zemanın maksadı bilmem nedir?
Şairi tahkir ile zevki meyi inkârdan

diye bir serzenişde bulunmuşdu.

***

Faik Reşad [Bey[1]] merhum söylerdi:

"Muallim Naci, "Mürüvvet" gazetesinde baş muharrirken beni ikinci muharrir yapdı. Bir makalede yazdığım "Âlülâl" i muallimin beğenmediğini Şeyh Vasfi söyledi. Hiddetlenerek matbaadan çıkarken karşıma Şair Mehmed Celâl[1] çıkdı. Hiddetimin sebebini sorub öğrendikden sonra irticalen şu kıt'ayı okuyuverdi:

Şeyh Vasfi gibi bir cahili takdir eyler
Bu kadar ilmü faziletle Muallim Naci
Bir edibi bir edebsizle görünce hemdem
Bütün erbabı edeb olmalıdır davaci

Ben de şu beyti söyledim:

Biri kesbi edeb eyler, biri ilânı kemal
Şeyh, Naci ikisi birbirinin muhtaci.

[1] Tercemei halleri 1855, 1431, 212 nci sahifelerdedir.

Kıt'ayı, şeyh duyunca benim eserim olduğuna zehabla cübbesinin altına bir sopa sokmuş, beni yakalayub dövmek içün sokak sokak dolaşmağa başlamış. Nihayet bazı ehibbanın tavassutiyle dövmekden vazgeçmiş".

Sokakda bir edibi, bir şairi dövmek usulini, Şeyh Vasfi, Şeyhulmuharririn Ahmed Midhat [Efendi] merhumdan öğrenmiş olduğuna şübhe yokdur.

El darbesini, kalem darbesinden daha edibâne, daha şairâne addedenler içün şayanı tatbik bir usul!

***

GAZEL

Nevbaharın başkadır tesiri feyyazanesi
Cilvegâhı şadımanidir hezarın lânesi
Reşk bahşı beyti mâmur oldu sertaser bu gün
Bir perinin şem'i aşkıyle gönül kâşanesi
Nazeninanı zemanın işvesi pek başkadır
Dil nasıl olmaz görünce bunların divanesi
Nazı mağbuti melâhat, gamzesi sehharı aşk
Aldı aklım ol peri, âya kimin cânanesi
Şivei güftarıma dildadedir erbabı dil
Vasfiya üslûbi eş'arın budur şahanesi

***

Bikarar eyler hezarı zarı feyzi nevbahar
Neşvedar eyler dili gam hârı feyzi nevbahar
لوحش الله Zehrei zehrayi gûnagün ile
Pek güzel ziynetliyor eşcarı feyzi nevbahar
Bak nasıl tarsia himmet eyliyor her sublıdem
Cevheri şebnem ile ezharı feyzi nevbahar
Her verakda münceli nurı bedii marifet
Cezbedar eyler ülülebsarı feyzi nevbahar
Vasfiye ruyi zemin olmakda mahsudi irem
Pür taravet itmede gülzarı feyzi nevbahar
Vamıkın aşkı ciğer suzını Azraye sorun
Cinnet erbabının ahvalini Leylâye sorun

***

Âşıkın kârı esiri gami aşk olmakdır
Sormayın bendeye hürriyeti mevlâya sorun

Bilemez kadrini şirinii cehdin Husrev
Himmeti guhkeni sây şinasaye sorun

Ümmi dünya ne bilir kıymetini merdanın
Tab'ı aşkı mehi Kenanı Züleyhaye sorun

Meb'hasi aşkı süal etmeyiniz zühhada
Nazı mâşuka, niyazı dili şeydaye sorun

Mesti şevk olduğunun hikmetini Vasfi'nin
Anlamaz ehli riya sakii ranaye sorun

VASIF

Osman Vasıf [Bey], sadrı esbak Elbesanlı Halil Paşanın biraderinin kızının oğludur. İstanbul'da doğdu.

Çocukluğunda Galatasaray'a çırağ edildi, orada tahsili ilim etdi. Hâsidlerin siayetiyle bir müddet hali perişan oldu. 1803 [1218 H.] de silâhdar Süleyman Paşa, kendine kaftancı yapdı.

Dördüncü Sultan Mustafa, cülûs edince enderunda has odaya aldı. Muahharen hünkâr baş lâlası, 1814 [1230 H.] de Peşkir Ağası, yine o sene Anahtar ağası ve 1816 [1232 H.] da Kilar kethudası oldu. Huzurde hil'at ilbas ve iltifat ibraz olundu.

Kendi talebiyle 1818 [1234 H.] de Bolayır'da şehzade Süleyman Paşa tevliyetiyle çırağ edildi. Hacegânlık verildi.

1824 [1240 H.] de vefat etdi. Üsküdar'da — Inadiyden Saraçlar çeşmesine giden caddenin sol tarafında ve Karaca Ahmed türbesi civarındaki — kabristana[1] defnolundu. Mezar taşında — eviddasından Keçeci Zâde İzzet Molla'nın — şu kitabesi yazılıdır:

"Miri Vasıf, fevtinden oluca âgâh
Kaydı âsarını da canı ehibba gibi ah
Azmi divani Huda eyleyene âsandır
Yani mecnuna değil eylese dünyayı tebah
Düşmeni şühret imiş elhak o derviş nihad
Bu kadar olsa olur mahvi vücud eyvallah
İki cevherden ayırdı bizi bir günde felek
Diyelim haşre kadar kangı birine eyvah[2]
Baksana gülşeni efkârını kıldı suzan
Eylemiş bâği fenadan ne kadar istikrah
Enderundan anı etmişdi çırağı hâsı
Hecegân zümresine mülhak edüb şahinşah
Şuara matem edüb yazdı mücevher tarih
Ruhi Osmane ide Vasıfı terfik ilâh"

1240

***

"Vasıfı Enderuni" namiyle mâruf olan bu zatın divanı eş'arı, Mısır'da Bulak matbaasında — talik hurufle — 1841 [1257 H.] de, yine o sene İstanbul'da Takvimi Vekayi matbaasında — nesih hurufla — basıldı.

---

[1] Tahir merhum "Osmanlı müellifleri" nde "Eyyub da Zal Paşa camii mükabilindeki dergâha" defin edildiğini yazdıkdan sonra "Sicilli Osmaniye Üsküdar'da miskinlerde medfun olduğu muharrer ise de mevsuk değildir" diyor. Mevsuk olmayan kendi sözüdür.

[2] Divanda "Biri mecmuai zatı, biri nazmı eyvah" şeklinde yazılıdır

İzzet Mola —yukarıdaki kitabede— Vasıf'ın, âsarını yakdığı söyleyor. Âsar yandıkdan on yedi sene sonra koca divanın —İstanbul'da ve Mısır'da— nasıl ortaya konduğu malûm değildir.

İnce bir zat olduğu halde vücudunun "Fil" kadar büyük olduğu Molla'nın —tercemei haline de derc edilen— şu kıt'asından anlaşılıyor :

"Ey Süleymanı zeman biz iki ehli sühaniz
Cismimiz fil kadar kısmetimiz mur kadar
Bu cesamet var iken bizde sen insaf eyle
Yok cihanda yerimiz hanei zünbur kadar

Vasıf'ın evi Tophane'de bulunduğunu ve 1822 [1238 H.] de yandığını yine Molla'dan öğreniyoruz. "Mihnet Keşan" da diyor ki :

Keşana duhul eyledim ibtida — İdüb pasıbanı felek bir nida
Dedi semti Tobhanede var harik — Beni etdi deryayı nare garik
Yanub ahımızdan sipihri berin — Düşüb bir şerare tutuşmuş zemin
Gelib hatıra Vasıfın hanesi — Dedim yandı ol bülbülün lânesi
Ezelden yanıkdır bizim haneler — Diğer ateş ister mi viraneler
Sorub kimselerden süal etmedim — Dili bendi damı melâl etmedim
Dedim, ibtida kendi etsün rekam — Yazub etmeyim ben de ihtarı gam
Mehi ruzede geldi namesi — Tutuşmuş konağı gibi hamesi
Mezamini ihrakı yazmış temam — Öperken tutuşdu lebi ihtiram
Yanınca iki okkalık bir seped — Demiş yandı Tobhanede nikü bed
§ O miri mükerrem, o zatı şerif — Dahi eylemiş niçe remzi lâtif
Feramuş idüb kendinin derdini — Yazub alemin kerm ile serdini
Virüb tesliyet bu dili zârıma — İlâc eyledi kalbi bimarıma
Felek olsun anın çerağı gibi — Tutuşsun adular, konağı gibi
§ Şehi âlemin iki vassafıyız — Televvün neden bendei sâfıyız
İkimizi birden müsab etdi çerh — Duçarı gamü ıztırab etdi çerh."

***

Divanında :

"O gülendâm bir al şale bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün"

beyti[1] gibi dilrüba şiirlere nâdiren tesadüf olunur. Fakat,

"Bir şişe çekmek içün elinden rakibi dûn
Öpmüş ayağı sakıyi şab şab ne dersiniz"

gibi saçmalar mebzuldür.

---

[1] Bu beyiti ihtiva eden kıt'ayı en değerli musiki ustadlarından Sadullah Ağa, tahirbuselik makamından pek nefis suretde bestelemişdir.

Şuh meşreb olduğundan perde birunane sözler söylemekden çekinmemişdir. Meselâ uzun bir manzumede ana, kızına nasihat ederken şöyle diyor :

"Namahreme açılma çözüb sine bendini
Etme döşek esiri kocan derdmendini
Rüsvayı âlem eylemeden kendi kendini
Komşu babanın öpüb elini dinle pendini
Olma sokak süpürgesi kadın kadıncık ol"

Kız da, böyle mukabele ediyor :

"Sözün tutarsam ey bunamış ger yetişmeyim
Sen yat babamla her gice de ben sevişmeyim
Bir dahi ben de nafile matbahda pişmeyim
Bir bildiğime uğramayım hiç ilişmeyim
On beş yaşında kendime bir oynaş arayim"

Biri 33, diğeri 32 muhammesden mürekkeb olan bu manzumelerde hüsni ahlâka müteallik parçalar varsa da bazıları "Sen yat babamla her gice de ben sevişmeyim" kabilinden sevilmiyecek sözlerdir.

*
* *

Kütübhanemde Vasıf'ın — hicri 1213 de — istinsah etdiği Seyid Vehbi divanı ve kendi yazısiyle kendinin birkaç kasidesi mevcuddur.

*
* *

GAZEL

Zulmet resanı âlem olub dûdi âhımız
İntacı matlab etmedi bahtı siyahımız
Şükranei kudumuna can eyleriz fida
Âyin aşk içinde budur resmi rahımız
Fâni değil mi kârgehi devri kâinat
Olsa aceb mi nakş ber ab izzü cahımız
Etmiş ihata zülfi siyeh ruyi âlini
Olmuş nihan ziri hicab içre mahımız
Etsek metaı vasla nukudı vücudı sarf
Gencinelerle hasıl olur mı refahımız
Vasıf nedir kabahatü ısyanımız aceb
Affeylemez o şuhı sitemker günahımız

*
* *

1914

BİR MÜSEDDESDEN

Kim olur zor ile maksuduna rehyabı zafer
Gelür elbette zuhûra ne ise hükmi kader
Hakka tefvizi ümur et ne elem çek ne keder
Kıl sözüm ârif isen gûşi kabuline güher
Mihneti kendine zevk etmedir âlemde hüner
Gamü şadiî felek böyle gelür böyle gider[1]

Rehi irfanü hakikatde budur de'bü usûl
Matlabı terk iledir menzili maksuda vüsûl
Ne iliş kâme ne ol kat'ı ümmid ile melûl
Yar ise başına aklın sözümü eyle kabul
Mihneti kendine . . . .
Gamü şadîi .. . .

§ Dinleme birbirini nasın abesdir faslı
Kalmasun jenki nedametle derunun paslı
Elemin an asıl âlemde emeldir aslı
Vasıfa zevkına bak yok gamin aslı faslı
Mihneti kendine . . . .
Gamü şadîi .. . .

---

[1] Zekâî Dede merhum, uşşak mekamından şarkı olarak bestelemişdir.

VASSAF

Hüseyin Vassaf [Bey], Yusüf Kâmil [Paşa[1]] merhumun bendegânından Ürküb'lü Hacı Osman Ağa'nın oğludur 1872 de [1289 Muharreminin onuncu gecesi] İstanbul'da Aksaray'da doğdu. İbtidai ve Rüşdî tahsilden sonra üç sene Mülkiye mektebine devam etdi. Babasının vefatı üzerine maişetini temin içün mektebi terk etmeğe mecbur ve gümrüğe memur oldu.

Hususî suretde tahsile ikdam ederek urefayı mevleviyeden Mehmed Esad Dede ve üddebayı fudaladan Trabzon'lu Hüsni[1] [Efendi] merhumlardan ve diğer ulemadan da müstefiz oldu. Hakkımdaki mehabbeti halisanesinin ilcaatiyle tercemei halinde :

"Bu abdi kemterde tahsil emelinin uyanmasına âmili yegâne, ... ibnülemin Seyyid Mahmud Kemal'in "Tercemanı Hakikat" nüshai fevkalâdesine yazdıkları « استعيذ بالله «قل هل يستوى الذين يعلمون والذين لا يعلمون» ayeti celilesine müteallık mekalei ilmiyye olmuşdur. İlmin fezaili hakkındaki mebahisi âliye, kalbimde pek büyük bir iz bırakdı. Kendilerine ve biraderi fazılları Seyyid Ahmed Tevfik Beyefendiye münasebeti kadimem olduğundan meclisi irfanlarına müdavemetle mazharı feyzü irfan olmakda bulunduğumu lisanı tazim ve şükran ile yazmağı vecibe addederim" dedikden sonra şu sözleri söyliyor :

"Nazım ile iştiğale sebeb, rüsumat mektubî kalemi müdiri iken refakatinde bulunduğum Mehmed Besim[1] efendidir. Tabiatı şi'riyyeye mâlik değilim. Fekat sevkı mehabbetle pek çok Nâtı şerif ve asfiya hakkında mdhiye yazdım. "Sefinei Evliyai Ebrar" namındaki eser nâçizanem sebebiyle Anadolu'da, Rumeli'de ve Suriye ve Mısır'da bazı bilâdı dolaşdım. Oralarda medfun evliyaullahı ziyaret etdim. Edâyı hac ile Ravzai Seydüssadata yüz sürdüm."

---

[1] Tercemei halleri 781, 670, 185 inci sahifelerdedir.

1892 [Nisan 1308] de mülga rüsumat emaneti evrak kalemine girdi. Muahharen mektubî kalemine naklolundu. Mühimme mümeyyizi oldu. Karadeniz gümrüklerini teftişe memur edildi.

Galata emteai dahiliye, maden kömürü, müskirat ve zahire, Sirkeci merkezi rüsumat müdiriyetlerine, en sonra İsttanbul rüsumat baş müdiriyetine tâyin kılındı.

Otuz bir sene hizmetden sonra kendi arzusiyle tekaüd edildi.

21 Teşrinisâni 1929 [19 Cümadelahire 1348] de vefat etdi. Vasiyyeti mucibince Rumelihisarı kabristanına defnolundu.

Muallim Tahir Olgun'un[1] tarihi[2] :

Ber muktazayı hikmeti takdiri kibriya	Bir arifin hayatı demi buldu intiba
Miri Hüseyin meşrebü Vassafı ehli hak	Kıldı cihanı kurbi ilâhiye itila
Olmuş idi hayatı onun halka nefi' mahz	Hulkı hüda olurdu cemalinde ruşena
Yapmış idi sefine veliler rükubuna	Kendi idi o keştii hak üzre nahuda
Girdaba hiç düşürmedi fülki hayatını	Daldı muhiti zata olub vahdet aşina
Heranü lâhza şaşaai mihri vasl ile	Bulsun revanı pâkü musaffası incila
Çıkdı semayı sabia gülbanki makdemi	Vardı cenabı hazrete Vassafı evliya

Kıymetli şairlerden Suud'un[1] tarihi :

Daveti hakla bir veli siyret	Oldu lâhık kiramı eslâfe
"Mazharı izzi vasl" olur tarih	İtilayı Hüseyni Vassafe

***

Hüseyin Vassaf merhum, çocukluğundanberi kemâli selâh ve takva ile mevsuf, emsâli nâdir bir merdi kâmil ve ehli hakikat ve tarikat bir âşıkı sadık idi.

Mahasini ahlâkın mücessem nümunesi idi. Fartı tevazu, seha ve mürüvvet, hayra delâlet, muhtacîne müavenet, sıdk ve istikamet, namus ve iffet, bilmediğini öğrenmeğe gayret, ilme ve ehline hürmet, hüsni hal eshabına fidakârane hizmet, ibadullaha şefekat onun şıarı mahsusı idi.

Tahir Olgun'un :

"Ey âyinei sinesi hurşid kadar saf
Nuri nazarı ehli safa hazreti Vassaf"

demekde ne kadar musib olduğunu, Vassaf'ı yakından tanıyanlar takdir ederler.

"Doğduğumuz gündenberi" denilebilecek kadar eski olan hukuk ve mehabbetimiz hiç bir sebeble muhtel olmadı. Hakkımda son derece hürmet ve meveddet gösterirdi. Her halime vâkıf, her halimi mukaddir idi. « كاللكمال » ismiyle yazdığı büyük bir eser, mehabbetinin kemâline hüccetdir.

[1] Tercemei halleri 1857, 17-18 inci sahifelerdedir

[2] Mücevherdir.

"Hak tealâ ruhını şad eylesün"

O âlicenab âdemin hakkımda gösterdiği riayet ve mehabbete yıllarca şahid olan üstadı edeb Halil Nihad'ın şu mısraı mahzı hakikatdir: "Zatının üstüne titrerdi Hüseyn".

***

ESERLERİ

Sefinei Evliyayı Ebrar — Evliyayı kiramın ve meşayihın ve müntesibini turukun teracimi ahval ve menakıbini havidir. Beş büyük cildden mürekkebdir. Yirmi üç senede vücude getirmişdir. Mühim bir eserdir.

Esrarı Kur'aniyeden Bir Nebze — Surei "Yasin" in « روح البيان » daki tefsirin'n tercemesidir. Arkadaşlarından Nazmi [Efendi] ile müşterekdir.

وسيلة النجات — Mevlidi Şerif manzumesine ve Nâzımi Süleyman Efendi merhuma dairdir, basılmışdır.

Gülzarı Aşk — Mevlidi Şerif manzumesinin şerhidir.

Ravzai Sâdatdan Bir Şemme — Seyyid Ahmedelrüfai قدس سره nin tercemei haline ve menakibine dairdir.

Hicaz Seyahatnâmesi — Haremeyne azimetinde yazmışdır.

Bursa Seyahatnâmesi — Bursa'daki merakıd ve mekamata dairdir.

Divanı Eş'ar — Mürettebdir. Bütün manzumatı mutasavvıfanedir.

كمال الكمال — Hakkı âcizanemde yazdığı mufassal bir eserdir. Bazı üdeba ve şuaranın mütalea namelerini de şâmildir.

مرآت الكمال — Atebei seniyei risalet penahiye arzolunan bir Nâti hakiranemin ârifane ve mutasavvıfâne şerhidir.

فيض الكمال — Bir kıt'ai nâcizaneme zevkı tasavvufla yazdığı şerhdir.

Vâkıat — Kendi müşahedatı mâneviyesine müteallikdır.

Külliyat — Fezail ve âdabı islâmiyeye dair âsarı eslâfdan toplamışdır.

Ezharı İrfan — Mütalea etdiği mensur ve manzum âsardan iltikat etmişdir.

Müraselât — Edirne'de Şeyh Şerefüddini gülşeni merhumun mektublarını ve tercemei halini muhtevidir.

Suriye'de Bir Cevelan — Suriye havalisindeki seyahatine aiddir.

Bunlardan başka Şeyh Abdullah Salahii Uşşakî Hazretleriyle Tahir Ağa dergâhı meşayihinden bazılarının, Beşiktaş'da Yahya Efendi dergâhı şeyhi Hayri, meşayihi kadiriyeden Müştak ve Mustafa Şevki, Mehmed Es'adülmevlevî Efendilerle kardeşim Seyyid Ahmed Tevfik ve Bursa'lı Tahir merhumların ve mülga Üsküdar Mevlevihanesi Şeyhi Ahmed Remzi Dedenin tercemei hallerine dair basılmamış

risaleleri ve gencliğinde yazdığı "Umumî Coğrafya" ve "Hulasai Coğrafya" isimli matbu iki eseri vardır.

*
* *

GAZEL

İnzivade zevkı halvet buldu dil dildar ile
Kevseri vusletdeyim ben hayderi kerrar ile
Sinei sinaye döndü kalbi âteşnake bak
İn'ikâsı nuri paki seyyidülebrar ile
Ol kadar mustağrakı ezvakı vahdetdir gönül
Vasfına takat yetişmez niruyi güftar ile
Müdriki tevhidi ef'a'lii sıfat olmakdayım
Cümle zerrat oldu mecla aksi vechi yar ile
Narı hicran izdiyad eyler dili mahrurda
Çeşmi bîniş fer bulunca lem'ai dildar ile
Aşka istiğrak ile Vassaf buldum safveti
Varidatı aşka verdim varımı îsar ile

*
* *

Mübtelâyi hecri yârim nalekâr oldum yine
Şevki cânan ile âhir bikarar oldum yine
Gül cemâli hatıra geldikce oldum giryeriz
Gülşeni aşkında şeyda bir hezar oldum yine
Bir zemanlar kuşei vahdetde bulmuşken safa
Şimdi kesret âleminde dilfikâr oldum yine
Neşveyabı iltifatı yar idim subhu mesa
Bir mücessem zevk iken mehcuri yâr oldum yine
Gel yetiş imdadına Vassafının aşk aşkına
Sineçaki zori aşkım dağdar oldum yine

*
* *

Düşünüb fikrini etme teşviş
Vaktı merhununı bekler her iş
Sen telâş etme sakın bir işde
Et teenni ola gör dur endiş
İtimad eyleme ikbaline hiç
Ruzi idbarı heman kıl derpiş
Kimsenin gönlüni yıkma zinhar
Sonra derler sana bişek dilriş
Abdi mahz olmağa sây et Vassaf
Müteveklil olur elbet derviş

*
* *

Zemanın en kıymetli şairlerinden Trabzon meb'usu muhterem Halil Nihad'ın[1] Hüseyn Vassaf hakkındaki manzumesi :

Gitdi merdanı hudadan birisi
İttika ehline serverdi Hüseyn

Daima hak idi zikrü fikri
Daima hakla beraberdi Hüseyn

Sevdi Allahını peygamberini
Cezbei aşk ile hoş Hüseyn

Ona sakii ezel sundu şarab
Havzı kevserde şenaverdi Hüseyn

Suretü sireti safü berrak
Nuri imanla münevverdi Hüseyn

Munisi candı, güler yüzlü idi
Gülşeni hilmü haya verdi Hüseyn

Olsa bir meclise dahil ne zeman
Derakab başlara efserdi Hüsey

Ömri vakfeyledi hayr işlemiye
Zevk edüb kendine her derdi Hüseyn

O kadar çok du ki lûtfü keremi
Zannederlerdi ki bankerdi Hüseyn

Benim eş'arımı çok sevmişdi
Galiba anane perverdi Hüseyn

Ehli hal, ehli rıza, ehli vela
Milletin tek yetişen ferdi Hüseyn

Ne kadar varsa fezail yerde
Çünki dervişii kalenderdi Hüseyn

Feleğin cevrine aldırmazdı
Onların hepsine mazhardı Hüseyn

Gerçi şeyh olmadı dünyada fekat
Postu firdevse gidüb serdi Hüseyn

Bilemez her kes onun kıymetini
İşte bir böyle mücevherdi Hüseyn

Dergâhi İbnülemin müntesibi
Bu cihetden bana benzerdi Hüseyn[2]

Yazdı vasfından kitabı hikmet
Zatının üstüne titrerdi Hüseyn

Dökdi yaş tevtine Mahmud Kemal
Ona dünyada biraderdi Hüseyn

Bence onlar Haseneyn olmuşdur
Böyle olmakla mübeşşerdi Hüseyn

Şimdi dünyada Hasan kâldı garib
Ruzü şeb kendine hemserdi Hüseyn

Yanarak âli aba aşkiyle
Bir nefes hu dedi can verdi Hüseyn

Edelim şimdi revan göz yaşını
Bukadar söyleniş elverdi Hüseyn

Hüseyn Vassaf'ın evaili halinde muallimi ve mürebbisi mertebesinde bulunan Şair Mehmed Besim merhumun, kemâli teessürle yazdığı mersiyelerden birinin bazı beyitleri :

Ne rütbe olsa bedayi nümun arzu sema
Beşerde mündemic olmuş emaneti kübra

Nüfusi kâmilei âlemi beşer elhak
Birer kitabı hakayık, tetebbua ahra

İçinde var niçe ehli kemalü ârifi hak
Bilir nedir bu suverden mekasıdı aksa

Çıkub medarici irfanı dini bilhakka
Bulur measiri feyziyle rütbei âlâ

Hakayikiyle bulur fikreti kemali yakin
Evamiriyle bulur fili hayri bihemta

Bu zümrei şeref âverden işte bir ârif
Zemanımızda görülmüşdü böyle vasfa sezâ

Denilse kendine vessafı asfiya elyak
Bu vasfı lâyık ile eylemişdi kesbi علا

Cenabı miri Hüseyni münevverülvicdan
Fuyuzi din ile ehli yakin idi hakka

Çi sud sinni kühuletde eyledi rihlet
Firak ile çıkıyor âhı asüman peyma

O zat, bunca meziyyat ile muvakkar idi
Ki her biri sebebi fahr ad edilse beca

Bu havrülümmenin ebrarü evliyasın hep
Mecidi müddet ile eylemişdi istiksa

Tetebbüatını havli huda ile bitirüb
Çıkardı safhai telife hücceti uzma

Kitabı makesi envarı ehli hak oldu
Anın secenceli telifidir mehi garra

Birer mekame bulur safhai kitabında
Ricali hakdan olan her veliyyı valâca

---

[1] Tercemei hali 1226 ncı sahifededir.

[2] Hazını kemal ve ıkbal edenler böyle söyler.

Nedir o Mahşeri ebrar olan kitabı hatir
Nasıl kıyameti kamet nümunı ehlullah
Bügün measiri esrarı zümrei ebrar
Anın yazlmış olan müfredatı âsarı
Müdevvenatı bulurdu nisabı kâmilini
Olaydı ömri azizi müsaidi said
Diriğ miri Hüseyne, hezar âhü diriğ
Bir öyle varı muvafık, bir öyle ârifi hak
Uhuvvetin o kerimülhisal ile bi reyb
Nasıl firak ile olmam rehini narı elem
Duayi ahyesi kalbim budur Besim ancak
Cihande demzeni enfası olduğu ebrar

Teanuk etmede gûya meaşiri urefa
Sahaifinde sufufi safisi paberca
Bulur kitabı mübeccelde mevki ıtra
Müdevven olsa idi muntazam kitab âsa
Olurdu hidmeti binnisbe evferü evfa
Benanı himmeti eylerdi çok eser imlâ
Bırakdı bizleri mahzun, etdi azmi beka
Edermi bahşı mehafil bu buhl ile dünya
Tekarrüb üzre idi kırk yıl olmağa hattâ
Üful etdi siracı müniri bezmi vefa
Ki beyti âtiye nakşetdi gilki matemza
Hüseynimiz içün olsun birer birer şüfea

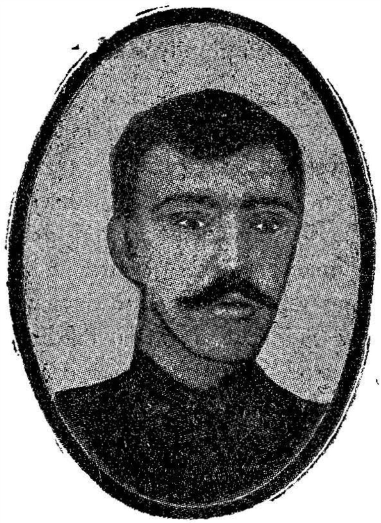
Mudanya 27 Kânuni evvel 1929

VECİHİ

Mehmed Vecihi [Bey], Vecihi Paşa Zâde Şûrayı Devlet âzasından Aziz [Bey] in oğludur. Babasının söylediği :

"Oğlumun tarihini yazdım Aziz Meh gibi doğdu Vecihi âleme"

beytinin gösterdiği vech ile hicrî 1286 senesinde [1869] İstanbul'da doğdu.

Mühendishanei berrîde tahsilini ikmal ile 1891 [1308 H.] de istihkâm zabiti olarak çıkdı. Muahharen rütbesi kolağalığa terfi olundu. Serasker dairesinde kullanıldı.

Mabeyn Şifre kâtibi Âsım [Bey] e damad ve Nafia heyeti fenniyesine memur oldu.

Kalb hasteliğinden müteessiren 1904 [27 Şevval 1321] de vefat etdi. Rumelihisarı kabristanına defnolundu.

Boyu kısaya mail, gayet esmer, kara bıyıklı ve zayıf idi.

Namık Kemal merhum tarzında parlak teşbihler, tasvirler ve müşaşa ve müzeyyen ibarelerle ilk defa yazdığı "Mihri Dil" unvanlı hikâye, edebiyat âleminde iştiharına sebeb oldu. Müteakiben "Mehcure", "Müjgân", "Mesude", "Âkif", "Feryad", "Hasta", "Harabe", "Halime", "Çoban Kızı", Nedamet", "Hurrem Bey", "Sail", "Melek", "Sevdayı Masumane" isimleriyle yazdığı hikâyeler, ilk eseri kadar rağbete mazhar olmadı.

"Tisalya Harbi Tarihi" namındaki eseri "İkdam" gazetesi idaresince tab'edildi. Mufassal bir "Tarihi İslâm" da yazmağa başlıyarak "250" sahife vücude getirdi. Alt tarafı muharrirînden Mehmed Halid [Bey[1]] tarafından yazılarak "563" sahife teşkil eden birinci cildi basıldı.

Vecihi'nin — "55" sahifeden ibaret olan — "Endülüs" adlı manzum piyesi basılmadı.

---

[1] 1911 [15 Receb 1329] da Anadoluhisarı'ndaki evinde vücudüne petrol döküb ateşlemiş, hayatına nihayet vermişdir.

Sanayii nefîsenin yazı, şiir, musiki ve resim kısımlarına müntesib idi. Güzel rık'a yazardı. Ud ve keman, bilhassa güzel tanbur çalardı. Resim yapardı. Nesri zarif idi. Şiir de söylerdi. Fakat şiir ile mâruf değildi. Manzumeleri azdır.

Otuz beş yaşında hayatdan çekilmesine — beşeriyetin başına dehşetli belâ olân — işret, sebeb olmuşdur, denilebilir. Emsali erbabı kalem gibi ekseren hali mestîde bulunmasaydı, hayatı imtidad etseydi istidadı nisbetinde kıymetli eserler ortaya koymağa muvaffak olurdu.

Üstad Hüseyin Rahmi, "Muharrirler Nasıl Öldü" unvaniyle yazdığı mekalede[1] diyor ki :

"Mehcure müellifi Vecihi'yi, bir gece meyhane dönüşünde diri bindiği arabadan ölü indirdiler. Yazdığı acıklı romanların son sahifesi bu facia ile kapandı."

Safvet Nezihi diyor ki[2] :

"Merhum Vecihi Beyi ben, son zemanlarda tanımışdım. Halûk, nazük, mültefit bir zat. Hiç kimseyi incitmek şanından değil. § Merhumun musahabetinden pek hoşlanırdım. Hazin bir tarzı beyanı vardı. Eserlerini okumuş olmakdan ziyade onun muhazarası zevkimi, hissi takdirimi okşardı § Vuzuh ile, selâsetle tafsil eylediği fikrini yazmak istediği zeman heman üslûbı müşaşaa temayül eyler, müselsel cümleler vücude getirirdi. § Eğer merhum, yalnız "Mihri Dil" ini yazmakla iktifa etseydi âlemi edebiyatda gayet payidar bir hâtırai muhtereme bırakmış olurdu. Bütün müntesibini edebin takdirine göre bu hikâyeciğini hissederek aylarca imtidad eden tefekküratının muhassalası olmak üzere bir mevzui hazin ve müessir tertib eyliyerek yazmışdır. "Mihri Dil" İkdam'da tefrika edilmeğe başlandığı zeman o tasviri müzeyyene, üslûbı muşaşaa herkes meftun olmuşdu. § Pek doğru bir tahmin ile diyebilirim ki merhum kadar az bir müddetde şühreti şayiai sehile kazanmış muharrir yokdur. "Mihri Dil" hikâye meraklısı olan bütün kariinin mihri dili olmuşdu. İşte bu şühreti sehile üzerine onun şühreti kalemiyesinden istifade etmek istiyen tâbiler, bu iyi kalbli, samimî hissiyatlı gencin etrafını aldılar ve ona bin dürlü boş şeyler yazdırtdılar. Fenne mensub idi. İlimden behredar bulunuyordu. Sanayii nefiseye pek ziyade meclûbiyeti kalbiyesi vardı. Resim ile heman hiç iştigali yokdu. Fakat istediği zeman aslına temamen mutabık bir kroki çiziyordu. Bedayii tabiat perestişkârı idi.

§ Romanlarındaki zemin itibariyle yeknesakîden kurtulamamışdı. Denilebilir ki heb ayni mevzu ufak tefek tegayyürat ile romanlarına zemin ittihaz edilmişdir. Fakat o, bu noktada mazur idi. O kadar az bir zeman içinde bu kadar çok kitab yazmak onlara ayrı ayrı birer mevzu bulmak — edebiyatın hali hazırına göre — ta-

---

[1] Cumhuriyet gazetesi, 7 Kânuni evvel 1939.

[2] Haftalık Malûmat 17 Zilkıde 1321.

kati beşerin haricindedir. O halde bu muharriri muazzezin en büyük meziyeti edebiyesi üslûbuna raci bulunuyordu demek oluyor..."

*
* *

GAZEL

Kamersin dilleri pürnur eden ruhsarı âlindir
Kamer kim âlemi tenvir eder nakıs hilâlindir
Nedendir mihr ederken müşterii hüsnüni tâban
Beni bu rütbe bitab eyliyen tabı cemâlindir
Kehi handan, keh giryan olur divanedir gönlüm
Kehi dilşadı vaslın, kâh esiri infialindir
Şebistanı sitemdir kühne matem hanei âlem
Anın fecri sabahülhayrı envarı hayalindir
Açılmış şerha şerha yarelerden ictinab etme
Gönül! her yâre kim cânan açar bir hüsni fâlindır

*
* *

Her gönül vasılı ser menzili irfan olmaz
Her nazar kâşifi serlevhai sübhan olmaz
Kabiliyet ola zatında ki alsın ibret
Germü serdi feleği her gören insan olmaz
Sitem âzade olur eylemeyen gayre sitem
Almasa âhımı geysusı perişan olmaz
Yıkılır belki cihan atıl olur devri felek
Yine cevrü sitemi hışmına payan olmaz
Mahreci Sulegehi ateşi aşk olmalıdır
Yoksa her nalişi dil şemi şebistan olmaz
Ömr olursa kişinin derdi "Vecihi" heyhat
Desti bidadı ecelden bile derman olmaz

*
* *

Bu gönül gibi bir âşık, o peri cemâle lâzım
O peri gibi bir âfet, dili bimecale lâzım
Gül açan gönülde dursun ruhi lâle rengin âksi
Bu kadar gülün içinde iki dane lâle lâzım
Ruhunun hayali üzre dökülürse çok mı eşkim
O bahar lâlesidir üzerinde jale lâzım
Neden aldın ey melekru bırak iktidarı âhım

Seni yâd içün o kudret dili pür melale lâzım
Elemiyle sen figan et o güler iken Vecihi
Ana handei demadem sana ahü nale lâzım

***

ŞARKI

Tarümar etmiş idi mihnet, dili nevmidimi
Şamı hasretde arardım mihri subhi iydimi
Topladın zülfünde çekdin gönlümü, ümidimi
İsterim cemiyeti zülfün perişan olmasun[1]

***

Manzum "Endülüs" piyesinden bir parça[2].

BİRİNCİ FASIL

Beyza şehri mahsuri dahilinde ümeraya mahsus bir oda
Seyyid Yahya ile Şeyh Hasan

Şeyh Hasan, ayakda önüne bakarak :

Ne yeman baht imiş ki bahtı siyah
Âkibet kıldı Şahı da gümrah
Hiç umulmazdı ki ابوالزاغل
Ola teslimi kişvere kail
Öyle bir padişahi gayretkeş
Vire kendi eliyle mülke âteş
Matemi ehline kalub sade
Gitdi encam şehri beyzade

Seyyid Yahya, cali bir teessürle :

İhtimalin düşündü her dürlü
Neylesün çare yok diğer dürlü
Biz zaifiz kıral tüvanadır
Şehri cebren de almağa kadir

Şeyh Hasan :

Ande mağrur olurduk emma biz
Şimdi hiç şübhe yok ki gaddarız
Çaresi var idi müdafeanın
Bu gerekmezdi sonu vakianın
Kalenin yoksa gayri dermanı
Ehlinin var idi henüz canı
Vermeden can, niçün verildi beden
Ölmeden toprağa gömüldü vatan

---

1 Kardeşi Said [Bey] tarafından hicaz mekamından bestelenmişdir.

2 Vecihinin enişte̦si merhum Necib Asımın tevdi etdiği müsveddeden nakl olundu.

VEFA

Ahmed Vefa [Bey], Hicaz vilâyeti mektubcusu Trabzon'lu Mehmed Behcet [Efendi] nin[1] ikinci oğludur. 1868 [5 Muharrem 1285] de doğdu.

Babasının Hicaz'da vefatı üzerine ailece İstanbul'a geldiler. Vefa, büyük kardeşi İsmail Safa[1] ile beraber Darüşşefeka'ya kayid etdirildiler. Orada tahsil ederek şehadetname aldıkdan sonra rüsumat dairesine memur edildi. Bir müddet sonra şuuru muhtel oldu.

1901 [9 Zilhicce 1318] de bimarhanede vefat etdi. Karaca Ahmed kabristanına defnolundu.

Safa ile müştereken Fransızca'dan terceme etdikleri "Vehametli Sevdalar" isimli bir roman basıldı. Küçük kardeşi Bay Ali Kâmi[1] tarafından — mecmualarda intişar eden şiirleri toplanarak — "Eş'arı Vefa[2]" namiyle 1328 de risale şeklinde tabolundu. Mukaddime ile beraber 30 küçük sahifeden ibaretdir.

Mukaddimede Ali Kâmi diyor ki :

"... Vefa, Darüşşefeka'dan parlak bir diplomaya nail olarak çıkdıkdan sonra teallükatımızdan merhum Yahya Hayati Paşanın refakatinde İzmir'e gitmiş, birkaç ay sonra oradan pek dalgın bir halde avdet etmişdi. Bu dalgınlık, tamüşşuur olanlarda görülen muvakkat dağınıklar nev'inden değildi. Saatlerce beraber bulunsanız bir çift lâkırdı söylemez, söylenilen sözü dinlediği anlaşılmaz, bir şey sorsanız, süalinizin müeddasına neden sonra intikal ederek tefekküratı mahsusasından cebren ayrılanlara mahsus bir hoşnudsuzlukla süalinize pek kısa cevablar verirdi. Sonra hastalığın ârazı başka şekillere döküldü. Hiddet, tehevvür devirleri geldi. Defeatle Şişli'deki Fransız hastahanesine, birkaç kerre de bimarhaneye girdi, çıkdı. İadei şuur etdiği zemanlar, halinde hastalıkdan hiç bir eser görülmezdi. Âsarı şii-

[1] Tercemei halleri 177, 1577, 779 uncu sahifelerdedir.

[2] 1579 uncu sahifenin 8 inci satırında Safa'nın eserleri sırasında — mürettib sehvi olarak — "Eşarı Vefa" yazılmışdır.

riye ve neşriyesinin heman hepsini felekden böyle eman bulduğu zemanlar yazmışdır. "Heman hepsini" diyorum. Zira şu okuyacağınız şiirler içinde bimarhanede söylenmiş olanlar da vardır. Onu bir cin tesahüb etmişdi. "Ote-toi" namını verdiği o hayali muazzib, evvelâ dişlerini göstererek tedrici ve esirî bir teşekkülle tam sıma halini alır, daha sonra uzaklaşub yaklaşan ve bazan bir mânayi tehdid ile kolunu kaldıran bir vücud şekline girerdi.

§ Son zemanlarda devrei ifakati üç sene kadar imtidad etdiği içün devamı âfiyeti hakkındaki ümidlerimiz çoğalmağa başlamışdı. Büyük biraderimizin menfaye îzam olunması, onun cümlei asabiyesini öyle sarsdıki hastalık derhal nüksetdi.

§ Bu şair kardeşlerin biri [Safa] Sivas'da Garibler mezarlığana gömülürken öbürü de burada şifahanenin bir koğuşunda firaşı ihtizarına uzanmış inliyordu. Onun vefatından tam altı gün sonra bu bedbaht şair de sernivişti âlamına bir hattı matem çekerek Karaca Ahmed mezarlığının izdihamı emvatına karışub gitdi.

§ Birçok âsarı kalemiyesini bütün fotoğraflariyle beraber buhranlı bir zemanında parça parça ederek yakmışdı."

Safa gibi, Vefa gibi genc yaşlarında birer suretle sönüb giden erbabı liyakatı düşündükce irfanı memleket namına müteessir olmamak kabil değildir. Bu âdemler, sadematı dehriyeden âzade kalubda uzun müddet yaşasalardı — meslekleri dahilinde — âsarı bergüzîde vücude getirerek aziz vatanı müstefid ederlerdi. Takdiri ilâhiye karşı ne söyliyebiliriz?

***

GAZEL

Bir seher vaktinde çıkmışdım şu âli dağlara
Meşrıkın vermişdi zinet rengi âli dağlara
Her taraf pür samtu hayret bir lisanı mânevi
Eyleyordu sanki takriri meali dağlara
Kalbime bir hüzni ruhani dolar bilmem niçün
Her ne dem nigâh etsem şu hali dağlara
Bir tecelli etse yüz binlerce tur eyer zuhûr
Sevdiğim bir dilberin nuri cemâli dağlara
Vecdü halim var fakat bilmem nasıl bir vecdü hal
Kalbimin tesir eder mutlak şu hali dağlara
Bir hakikat keşfeder gönlüm nigâh etdikce ben
Kudretin âsarı îcazile mâli dağlara
Hep bizimçündür kavuşmak ihtimali sevdiğim
Dağların yokdur kavuşmak ihtimali dağlara

Yazdığım şi'ri hazinin ey Vefa zan eylerim
Pek münasib düşdü hüznâver meali dağlara
7 Mart 1306

*
* *

Memnun bilirim gönlümü mahzun imişim ben
Âkil sanırım kendimi mecnun imişim ben
Dil âlemi tenhade seni gördüğü demler
Handan görünürken sana dilhun imişim ben
Gaib ederek kendimi fark etmemişim hiç
Ol mertebe hâlimce diğer gûn imişim ben
Ben bilmemişim hâlimi evvelce meğer âh
Meftun imişim ben sana meftun imişim ben
Dil isteyerek düşdü Vefa kaydi belâye
Âkil sanırım kendimi mecnun imişim ben
6 Temmuz 1314

*
* *

AĞABEYİME

بر مقتضای عادت مستغرق صفا شو — خواهی بنزدما شو خواهی زما جدا شو
چون درمیان صحرا مانی خموش و تنها — در خاطر آرمارا یاد آور وفا شو
باقی همیشه هر آن ای نور چشم وجدان — در لطف وصون یزدان در امن کبریا شو

13 Haziran 1307

*
* *

BİMARHANEDE

Meskenim deycur, dil rencurdur ben nerdeyim?
Senksar üstündeyim besbelli bir makberdeyim
Makber olsun olmasun bildim hazin bir yerdeyim
Fark edenler var mıdır ben hangi âlemlerdeyim

*
* *

Şivei hüsnün, edayi nazın — Beni birden bire meftun etdi
Geldi bir hale ki meftuniyet — Fartı sevda beni mecnun etdi

*
* *

Mümkin olsaydı tehammül hüsnünün ibramına
Kim düşerdi aşkının âramsuz âlâmına

VEHBÎ

Elhac Şeyh Mehmed Vehbi [Efendi], Yenişehri Fenar'da tarikati Sadiye meşayihinden Şeyh Hafız Muhyiddinüşşevki [Efendi] nin[1] oğludur. 1837 [1253 H.] de doğdu.

Bir yaşında iken annesi, dokuz yaşında iken babası vefat etdi. Babasından münhal olan "Dergâhı atik" meşihati kendine tevcih olunarak vekâletine Şeyh Halim [Efendi] tâyin edildi.

İbtidaî tahsilden sonra Hoca Mahmud [Efendi] nin dersine devam ederek icazet aldı.

Ferizai hacci edâ ve avdetde Haleb, Şam, Bağdad, Kerbelâ ve Kudüs'deki ekâbirin merkadlerini ziyaret etdi. İki sene sonra İstanbul'a geldi. Abdüsselâm dergâhı şeyhi koğacı Zâde Galib [Efendi] den Sadiye tarikinden hilâfet aldı.

Yenişehir'de babasının dergâhına dört odalı bir medrese ilâve ederek neşri ulume çalışdı. Rüşdî mektebinde de Arabî, Farisî, tarih ve coğrafya okutdu.

1871 [1288 H.] de İstanbul'a geldi. İzmir Mevleviyeti pâyesi verildi.

1880 [1297 H.] de Yenişehrin Yunan hükûmetine terkinden müteessir olarak İzmir'e gitdi. Bir sene oturub yine İstanbul'a geldi. Bir müddet sonra Bursa'ya ve İzmir'e gitdi.

1885 [1302 H.] de vefat etdi. Vasiyeti mucibince Seyyid Mükrimüddin dergâhı haziresine defnolundu.

Divanı eş'arı — 95 küçük sahifeden mürekkeb olarak kendi tarafından — 1870 [1287 H.] de İstanbul'da Takyeci hanında İzzet Beyin matbaasında basdırıldı.

Kızının oğlu Bay Sadüddin Nüzhet'in bana[2] gönderdiği tercemei hal verakasında deniliyor ki :

"Tesavvuf ve tarihe çok merakı vardı. Mesnevii şerif âdeta hafızasında idi. Tarih ve tesavvufa aid eserler kaleme almışsa da hepsi zayi olmuşdur."

Birinci mısraı zafı telife misâl olan :

> "Şührete vardı tutub emsarı sıyti Vehbiya
> Zadei tab'ın olan eş'arı divanın senin"

beytinin mahzı hayal olduğu, divan gözden geçirilince anlaşılır.

---

[1] 1849 [1269 H.] de vefat etdi

[2] Tercemei hali 1575 inci sahifededir.

Bir gazelinin maktaında da :

"Ger revacı kâlei eş'ar olaydı Vehbiya
Şi'ri renginim bulurdu şübhesiz ol demde şan"

diyor. Biz de —Şeyh Efendi merhumun afvine güvenerek— şöyle deriz :

"Kâlei eş'arın revacı" olduğiçündir ki "şi'ri rengininiz ol demde şan" bulamadı.

Divanın sonlarında diyor ki :

"Tab'ıdan divançemi matlubü memulüm budur
Kim fakiri hayr ile yâd eyleye kavmı kiram".

Biz de "matlubü memuli" vechile namını hayır ile yâd ve ruhunu fatihai şerife ile şâd ederiz.

Humku belahetlerine munzam olan âcz ve cehaletlerini örtmek ve ötekini berikini aleyhe tahrik etmek maksadı fasidiyle erbabı kemal hakkında gamzü nifaka kalkışan birtakım beyinsizler, kendine de tesallut etmiş olacaklardır ki Şeyh Efendi :

«الايا ايها الغمار Bizi gamz etme ağyare»

diyor. Biz de bu mısraı her gün tekrar ediyoruz.

*
* *

GAZEL

Aşka etdim iktida aşk oldu nur efşan bana
Aşkdır her dürlü derde eyliyen derman bana
Deştgahi aşkdır şimdi mekarrü meskenim
Ger cefa, ger lûtfedersen ey felek yeksan bana
Mesti camı vuslatım idrâkü aklım tarümar
Dün gece ol şahı huban oldu çün mihman bana
Meh cemâlinden nikabın keşfedüb yârim bu şeb
Hoş nevazişlerle vaslın eyledi ihsan bana
Camı aşkından o yârin cur'ayı nuş ideli
Vehbiya tanzimi eş'ar oldu pek âsan bana

*
* *

Her kese faş oldu ey dil razi pinhanın senin
Âlemi mahzunü pür gam itdi efganın senin
Nerkisi mahmuru görmek müşkil olmuşdur bana

Tavrı nev ihdas eder çün çeşmi mestanın senin
Nari hicrane tahammül eylemezdi âşıkan
Olmasaydı dilbera ger sabra fermanın senin
Nim nigâhın eyledi hayran beni ey guncei ter
Hilebazü fitne engiz olmuş unvanın senin
Mülki hüsne şalı olub ifraz oldun çünki sen
Reşk eder asrında şimdi cümle akranın senin
Payei kadrin gönül hempayei çerhi nühüm
Çünki bezmin eyledi teşrif hakanın senin
Şührete vardı tutub emsarı sıytı Vehbiya
Zadei tab'ın olan eş'arı divanın senin

VEHBİ

Süleyman Vehbi [Bey], esbak Maarif Nâzırı Münif [Paşa] nın[1] oğludur. 1864 [1280 H.] de İstanbul'da doğdu. Annesi, Sakız muteberanından Hâşim [Bey] in kızı Besime [Hanım] dır.

Galatasaray Mektebi Sultanîsinde tahsil ederek şehadetnâme aldıkdan sonra Mülkiye mektebine girdi. 1881 [1298 H.] de oradan da mezun oldu. Bir müddet Mektebi Sultanîde muallimlik etdi.

Son memuriyeti, Maarif Nezaretinde Teftiş ve Muayene Encümeni âzalığı inzimamiyle baş kitabetidir. 1896 [Zilkide 1313] de rütbei ulâ sınıfı evvelini ihraz eyledi.

Zadei tab'ı olan :

"Bakdık cünunü aşka bedel zevk yok heman
Döndük o babe şevk ile girdik gönül yine"

beyiti mealince şuuruna halel geldi. Bir zeman Bursa'da oturdu[2]. On sekiz sene hastahanede tedavi edildi, şifayab olamadı. 25 Eylûl 1921 [9 Muharrem 1340] de Fransız hastahanesinde vevat etdi. Ok Meydanı'ndaki kabristane defnolundu.

Kısa boylu, büyük başlı, uzun yüzlü, esmer, terbiyeli bir zat idi.

Bazı manzumeleriyle mekalelerini "Ahü enin" namiyle 1304 de Ebuzziya matbaasında basdırmışdır, 63 küçük sahifedir.

Mukaddimede diyor ki :

"Garaz ibrazı hüner sanmayınız   Ben disem de sakınub kanmayınız"

İşbu mecmuayı teşkil eden menzumat ve mekalelerimdeki mezamin ve efkâr, usta bagçevanların hüner ve timarı savesinde ve sobalı camegânlar içinde yani cebri tabiat ile yetişmiş kokusuz kıymetdar çiçeklerden ziyade behar mevsiminin tabiatin yardımından başka el görmemiş, küçük çiçeklerine benze-

---

[1] Tercemei hali 997 inci sahifededir.

[2] Kardeşim Seyyid Ahmed Tevfik merhumla o tarihde Bursa'ya gitdiğimizde Vehbi [Bey] e sokakda tesadüf etmişdik. Zihni karışık olduğu halde bizi tanımız ve hürmet göstermişdi.

dilse daha doğru olur zannederim. Eş'arım, ulviyeti efkâre ve sanayii lâfziyei şi'riyeye misal olarak zebanı üdebada deveran etmeye mazhar olamaz' ise de gönülleri hissiyyati âşikane ile müteessir genclerin dudaklarını tehziz edüb muhatabları olacak duhteranı simin beranın dâhi badii telezzüzi sımahı canî olsa kâfidir.

Sadelikdir nazınımın zibü feri — Andırır bir sade giymiş dilberi
Kim gülü sünbül ola heb zineti — Gül yüziyle anberin kâhkülleri".

Biz de deriz ki :

"Gülü tarife ne hacet, ne çiçekdir biliriz"!...

***

TEHASSÜR

Aceba şimdi kimi şad eyler
Ne yalanlar düzer irad eyler
Bana rağmen kime imdad eyler

Kime eğlenceler icad eyler
Beni nefretle mi âh yâd eyler
Bu tahayyül beni berbad eyler

Kime sâkilik eder şimdi aceb
Sine vü saidi açmışdır heb
Bana rağmen . . . .

O güzel zalimü mekkâre bu şeb
Kimedir bunca saadet yareb
Bu tahayyül . . . .

Takınub şimdi takışdırmışdır
İşveyi kibre karışdırmışdır
Bana rağmen . . . .

Süsüni hoşca yakışdırmışdır
Bir iki mey de çakışdırmışdır
Bu tahayyül . . . .

Çözerek şimdi o zülfi zerini
Hangi zanuye komuşdur serini
Bana rağmen . . . .

Örterek nimce gül ruhlerini
Hangi el silmede müşkin terini
Bu tahayyül . . . .

Şimdi yatmış mıdır eyvah aceba
Kime mahremdir o kıymetli belâ
Bana rağmen kime imdad eyler

Ediyor mı yine bin istiğna
Kimedir yine o bin vadi vefa
Bu tahayyül beni berbad eyler.

9 Teşrinievvel 1301

***

GAZEL

Duymuş figanü âhımı handan olub gelür
Cismi alile handeleri can olub gelür
Bin derde duş ider beni terk eyleyüb gider

Bin derde yine kendisi derman olub gelür
Hoş buyu, hoş sadâsı gelür, sonra kendisi
Reşk averi beharu gülistan olub gelür
Ahde vefayi ol güliter, pek ayıb sayar
Her bir gelişinde bezme peşiman olub gelür
Vehbi muradı başımı heb nare yakmadır
Nâdan rakibin aşkına suzan olub gelür

23 Mart 1302

VELED ÇELEBİ

Fudalayi benamdan Mehmed Behaüddin Veled İzbudak Çelebi'nin — mukaddema vâki olan reca üzerine — gönderdiği tercemei halini aynen dercediyorum :

"1285 [1868] senesi Konya'da İbni Mevlâna Mustafa Necib Çelebi sulbünden vücude gelmişim. Babadan on sekiz vasıta ile Hazreti Mevlânaye nisbetle müftehirim.

Arabca ve Amece'yi ve bazı ulûmı diniyyeyi — dergâhı Mevlânaye mülasık — Sultan Veled medresesinde tahsile müdavemetle beraber haricde bazı ecilleden de müstefiz oldum. Konya'da meaniye kadar okudukdan sonra İstanbul'da femi muhsin ashabından Balçık'lı Hoca talebesinden Hoca Faik Efendiden Buharii şerif okudum. Badehu mücahidini mevleviye ile üç sene Şam'da ikametimde در احدثن Bedrüddin Efendinin Buhari derslerine muntazamen müdavemet ve medresei aliyyelerinde hasaaten Müslimi şerif" e dahi muvazabetle her ikisinden ve ilmi hadisden icazete mazher oldum. Üç kerre âsitani celili sultanülmürseline müsul şerefine nail olduğumda mücavirini kiramdan Şeyh Kettani'den ehadisi mütevatireye müteallık eseri binazirini okuyub mücaz oldum. Haremi şerif dersiamlarından Şeyh Salih Ak işanı Buhari'den dahi teberrüken Buhariye icazet aldım ve emirleri üzerine kendilerine Mesnevi icazeti arz eyledim.

Abdülbâki الكنوى ye haremi şerifde mülâzemete başlayub kendilerinden ulûmı lâhutiye ve letayifi arşiyeye dair pek çok müstefid oldum. Şam'da ve Hicaz'da daha birçok ecillei ulema ve urefaden istifaza etdim.

İstanbul'da bulunduğum müddet ulûma ve meşayihden ve şuara ve üdebadan birçok zevat ile görüşdüm ki isimleri sahayifi işgal eyler. Ezan cümle mürşidi velâyetpenahım Eşşeyh Elif Efendinin sayei terbiyetlerinde kabiliyetim derecesnde tefeyyüz ederek mesnevi derslerine mülâzemet eyledim ve mazheri icazet oldum. Badehu hilâfeti mâneviyei mevleviye ile de şadgâm eylediler. Balâde arz etdiğim Arabistan füyuzatı, şeyhi dil âgâhımın berekâtı seniyelerindendir.

İbtidayi meşrutiyetde dergâhı Mevlâna postnişini Abdülhalim Çelebi merhum, beliyyei azle mübtelâ olarak Sultan Reşad'ı mevlevi nihad merhum, kendi karıhasından ve şeyhimin reyini alarak âsitanei Mevlâna hizmetgüzarlığiyle begâm buyurdular.

Dokuz sene âsitanei muallâda durusi mevleviye ile mesnevihanlıkla ve salikânı âşıkanın terbiyetiyle hizmet müyesser olub mütareke hengâmında Vahidüddin'in Ferid Paşa kabinesi şeyhülislâmı Sabri Efendi tarafından İstanbul'a davet olunarak birçok anlayamadığım tereddüdlerden ve mütezad haberlerden sonra azlim tebliğ kılınmışdır.

Bir sene kadar Erenköyü'ndeki köşkümde inzivagüzin oldukdan sonra İstanbul'da ikametim gayri caiz olduğu tehakkuk ederek hükûmeti milliyemize iltica edilmişdir.

Cihanı islâm kâmillerinin âşiyangâhı olan İstanbul'da otuz senelik ikametim müddetinde çok mütenevvi ulûm ve maarif erbabından günagûn din ve mezhebe mensub urefa ve hünerveran ile hem suhbet oldum. Noksanlarımı ikmale elimden geldiği kadar çalışdım. Bildiklerimi talimi nevresidegân ve terbiyeti nevniyazan ile ceraid ve resaile mütenevvi mekalat yazmakla, telifatla mukaddes vatanıma hizmete çalışdım.

Yirmi beş sene muallimlik etdim. Mektebi Sultanî'de Farisî muallimi, Darülfünun'da tarihi edebiyatı farîsiye müderrisi iken İstanbul'dan âsitanı muallâ hizmetiyle infikâk eyledim.

Üç lisanın tarihi edebiyatı ve ulûmı edebiye ve lügaviyesinde kesbi ihtisas eyledim. İstanbul ulema ve meşayihi miyanındaki vaziyetim, erbabı maarif ve zümrei üdeba sırasındaki derecei nâçizanem ve bilhassa üç lisan ulumi lügaviyesine ve hassaten Türkcemizin yirmi kadar şuabatı meşhuresine nisbet ve ihtisasım uzun senelerdenberi bütün erbabı kaleme ve lûtfen tercemei halime talebkâr olan üstadı sahib Kemal'e hüveydadır.

Bazı müellefatı âcizanem şunlardır :

Muvazene — ابو تمام ile بحتری miyanında.

حبر الكلام — Vasiyyetnamei Hazreti Mevlâna şerhi.

Lisanı Farisî — Mufassal kavaidi Farisî.
Türkce Sultan Veled divanı.
Ferhenk namei Sadi tercemesi manzumesi.
Bunlar matbudur.
Menakıbı Hazreti Mevlâna — Mufassal, muhtasar, ayrı ayrı üç lisandan.
« عين الحيات » — « لامية العجم » tarzında mufassal Fuzulî'nin su kasidesi şerhi.

Türk Dili — İlmi iştikak ve felsefei lügaviye üzere muvazeneli, şahidli Türkiye lügati. Sekiz büyük cilddir. Bu eseri tashih esnasında kalemimden şöyle bir rübaî dökülmüşdü :

> "Binlerce mücelledatı bir bir ditdim
> Ta gavei vüs'i beşeriye yetdim
> Türkün bu muazzam diline leylü nehar
> Tam kırk yılını hayatımın sarf etdim".

لواء الوفاق — Mücerred çalgı ve teganni ve raksın hilline dair.

Cildi Sabi Reddiyesi — Mesnevii şerife azv olunan vedinci cildin reddine dair.

"Türkce İtikad — Manzum", "Menakıb" ve "Türk Diline Medhal" gibi matbu eserlerden başka daha birkaç büyük, küçük, tam, nakıs eserler, kütübhanei âcizaneme istif edilmiş durmakdadır.

Edebiyata intisab mevlevilikde sünneti tarikat olmağla genclikde abdi fakir dahi azmayişi kalemde bulunmuşdum. Devlet memuriyetinden çekilüb Galata Mevlevihanesi postnişinliğine tâyinim hengâmında inşad eylediğim âtıdeki ilâhîden — ki Zekâi Dede Zâde Ahmed Efendi tarafından bestelenmişdir — sonra pek az âşıkane şiirler yazılmışdır.

Ravzai Resulûllahda inşad eylediğim kaside ile "Güzel Medine" terkibi bendi gibi bazı sevdiğim şiirlerim vardır.

Vaktiyle söylediğim kasayid, nuut, merasi, terkib, tahmis, gazeliyat, kıtaat, rübaiyat, müfredat oldukca bir divan teşkil eder."

***

Muhterem Çelebi, Konya'dan geldikden bir müddet sonra — Memduh [Paşa] nın[1] Dahiliye Nezaretinde bulunduğu hengâmda — Matbuatı Dahiliye idaresine memur edildi. Tedricen terakki ederek mümeyyizi evvel oldu ve ulâ sınıfı sânisi rütbesini ihraz etdi.

Kendinin — yukarıda söylediği vechile — muallimlik ve müderrislikde bulundu. Gazetelere ve mecmualara mekaleler yazdı.

Galata Mevlevihanesi şeyhi füdalâdan Ataullah [Efendi] nin hastalık sebebiyle ifayı vazife edemediği sıralarda Meşihat vekâletine ve 1910 [1328 H.] da Asitanei Mevlâna postnişinliğine tâyin kılındı. Umumî Harb'de teşkil olunan Mevlevî alayının başkumandanı olarak Suriye cihetindeki orduda hizmet etmek üzere alayla Şam'a gitdi.

1919 [1337 H.] da postnişinlikden azl ile yerine selefi Abdülhalim Çelebi nasbolundu.

---

[1] Tercemei hali 913 üncü sahifedir.

Muahharen Şûrayı Devlet âzalığına tâyin kılındı. Mücadelei Milliye'de Ankara'ya gitdi. Bir müddet sonra Kastamoni meb'usu oldu. Hâlâ meb'usdur.

Kırk yıldanberi tanıdığım bu fâdıl zatın ilimden başka şeyle oğraşdığını bilmiyorum. Lisanen ve kalemen irfanı memlekete hizmet edenlerin — hakkalinsaf — birinci safında bulunan erbabı himmet ve gayretden olduğunu inkâre imkân yokdur.

Eserlerini anlıyarak, bilerek ve yıllarca oğraşarak yazdığıçün okuyanlar müstefid olurlar.

Vaktiyle gazetelere ve mecmualara yazı yazdığım sıralarda gazete idarehanelerinde tesadüf eder ve — meşguliyet müsaid oldukca — Babıâli'de Matbuat dairesinde buluşur ve o dairenin memurlarından Faik Reşad[1] ve Samih Rifat[1] merhumlar da beraber olarak ilmî ve edebî musahabelerde bulunurduk. Her şeyden ziyade lisanımızı tedkik ile oğraşırdı. "Türk Dili" namındaki eseri, o oğraşmaların mahsulüdür.

Üç lisanın edebiyatına lâyıkiyle vâkıfdır. Lâtife vadisinde söylediği manzumeler de, ciddîleri gibi zarif ve lâtifdir. Matbuat dairesi memurlarından Apik Pertev namında yaşlı bir âdem vardı ki saçını, bıyığını ve yanaklarını — kemâli itina ile — boyar, gencler gibi kırıtırdı. Onun hakkında yazub o zeman bana okuduğu kıt'a — ki aşağıya naklolundu — nekadar hoşdur.

***

İLÂHÎ

Geçdim hevesatı dünyeviden	Zevk aldım umuri uhrevîden
Yareb, beni bir nefes ayırma	Kur'anü hadisü mesnevîden
Hamdenlillâh ki feyzyabım	Kur'andaki razi manevîden
Ashabı hadisin isrine uy	Ayrılma bu mezhebi kaviden
Keşfetdim o razi mesneviyi	Güftarı elifi münzevîden
Reddetme Veled kulun ilâhî	Sadatı kiramı mevlevîden

***

"Gözbebeğimiz, tesellâyı hayatımız, ümidi istikbalimiz sevgili Gazimize" başlığiyle "Serveti Fünun" a[2] yazdığı manzume :

Şemsi ikbali vatansın asümanı durdukca dur
Baisi sulhı cihan sensin cihan durdukca dur
Ey güneş, sen en uzakdan da olursun nur paş
Zerre zerre ben gibi bin bendegân, durdukca dur

---

[1] Tercemei halleri 1431 ve 1573 üncü sahifelerdedir.
[2] 14 Haziran 1928.

Hale veş etrafını dönmek ne devletdir senin
Tende canımsın benim sen, tende can durdukca dur
İzzü şanı, seyfi meslûlünle kaim devletin
Devletinle, satvetinle izzü şan durdukca dur
Nuri seyyal oldu şevkınla zebanımda beyan
Ey meani şahı, iklimi beyan durdukca dur
Görmez elbette iyanı kimse muhtaci beyan
Matmahı ayni bedahetde iyan durdukca dur
Fitnei âhır zeman kaldırmayor baş korkudan
Ey penahı ümmeti âhır zeman durdukca dur
Ey Veled, bir saye perverde duagûsun ana
Sayesinde Gazii sahib kıran durdukca dur.

***

GAZEL

Derunım keşf edersin nakşı didari hazinimden
Okursun nüshai takdirimi levhi cebinimden
Teşekkür eyle hayrünnas isem artık sorub durma
Ne anlarsın Efendi, meşrebü âyinü dinimden
Nola teshir ederse sözlerim sükkâni lâhuti
Gelen heb hikmeti arşiyedir ruhuleminimden
Felek encümle işler sanihatım takı gerdune
Seherler berk urur her hikmeti halvet güzinimden
Ne zevkim ben de bilmem suhbetimdir meşrebi ikan
Gelen küfri siyeh, iman gider bezmi yakinimden
Benim halvetgehimde ilmü hikmet hemnişinimdir
Beni işgal edenler dur ederler hemnişinimden
Kelâmımda dilerse ey Veled bulsun beni ahlaf
Gariki zevk olub tertili âyat mübinimden

***

RÜBAİ

Minnet yapamam belâ sonu bulsa dahi
Zehrabei gamle camı dil dolsa dahi
Dünyade çekilmeyen felâket olmaz
İnsan alışır azabı kabr olsa dahi

***

Belki denilür âteşe etme işal
Belki kılınur güneş ziyası ibtal
İmkâne girer belki bütün emri muhal
Yok tutmağa halkın dilin emına ki mecal

***

Bize irsi peder ne servetü cah kalmışdır
Şüuni hikmete karşı bir Eyvallah kalmışdır

***

Apik Pertevi gördüm boyanmış ruhu ebru
Dedim genc eder mi âdemi gazeler yahu
Çeküb âhı cangâhı dedi fikriniz doğru
فهل يصلح العطار ما افسد الدهر

***

Kıp kırmızı fesle kara çehreyle ömürsün
Anber Lâla gûya ucu âteşli kömürsün

VERNE

Şarl Verne [Charles Verney] 1842 [1259 H.] de Paris'de doğdu.

Divanına yazdığı mukaddimede "Familyamın ismi, yani ensabımda namı pederî "Verne" olmağla eş'arı şarkiyemde tehallusumdur. Ancak lisanı fransavide babamın namı olan adıma "Şarl Verne" namını izafe etdiğinden "Şarle Verne" namı mahsusumdur" diyor ve babasını şöyle tavsif ediyor :

"Nahli ilmü maarif enisi daniş, mukimi halveti sadakat, sakini kişveri hüner, bu zemanede şahi kelami mensuri inşayi fransavi اعنى pederi sahib hıredimin himmetleri ile..."

Mukaddimeden anlaşıldığına göre öğrenmesini pek ziyade arzu etdiği Türkceyi öğretecek kimse bulunmadığından kendi kendine çalışub Türkce şiir söylemeğe başladı. On bir yaşında tanzim etdiği Fransızca eş'arı 1854 de ve on altı yaşına kadar yazdığı Türkce, Fürsce ve İtalyanca şiirleri de — resmiyle beraber — 1858 [1275 H.] de Paris'de basıldı. Resmin altında şu beyit yazılıdır :

«وربهرا پارس و طهران و ستانبول دادند

Hacesız on dört yaşında şair oldum Türkide".

Eldeki nüsha yalnız Türkce ve Farisî şiirlerini hâvidir. Bir kısmı âdi talik ve litoğrafya ile, diğer kısmı nesih ile basılmışdır.

Mukaddimede diyor ki :

"Şi'ri Türki söylediğim ile dürri gazelîyyatı farisiyemi riştei aşkı hakikiye islâk eylediğimden işaret ve ekseri elsinei Avrupa'yı hem Lâtin, Yunaniyan, Yahudi, Arabî dillerini okudukda İngiliz, Alman, İspanyol, İtalyan zebanlarına âşina olduğumla bu divanda tab'ı olunan İtalyan eş'ar tasnif etdiğimden bişaret verüb ulume mâil olan şebabımın çokdanberi vukufi hikmete hem ilmi mantıka mahrem olmasını sunufı üzerine henüz tabı' olunmayan telifatımdan söz ederek ilân eyleyüb...

§ Türkiyatımda çok eş'arımın derecei kemale zaferyabı vusul olduklarını zikretmeğe cesaret eyleyüb telifatı şarkıyemde taksıratı itiraf etmek bilürüm.

§ Fransız ve İtalyan eş'arımın itmamı tab'ı ve temsiline ve kendü yazum ile terkim etdiğim Türki ve Farisî divanımın tekmile sıhhatı sülûkine badii kerim olan şahi bienbaze hamdi bifercam ve şükrı biencam".

Divanına Sultan Abdülmecid'in medhini hâvi bir kaside ile başlıyor. Aşağıdaki beyitler o kasidedendir :

"Söyle kim açdım Fransa'da kitabı ömrümi
Söyle on bir yaşda oldum şairi şirin zeban
Mahrem oldum hocasız elhamdülillâh Türkiye
Eyledi ülfet benimle bu lisanı dilistan
Etmedim asla azimet beldei İstanbul'a
Leyk Paris'den beni isal eder fikri kemal".

Birinci satrı kalın talik ve metni rikaya ve talika benzer bir yazı ile Sultan Abdülmecid'e takdim etdiği arizanın sureti :

"Şevketlû, mehabetlû, kerametlû padişah Âli Osman Gazi Sultan Abdülmecid Han Hazretleri.

Hakipayı şahanelerine arzu beyan kılmağa bu bendei bimikdardır cesaret eder ki Paris şehrinde tevellüd edüb ve Fransa'da daima ikametimle hod behod yanı hocasız elsinei behiyei türkî ve farisîye aşina olduğumda bu iki zebanın rüsumı şıvesini hakirane tahsıl eylediğimden on dört yaşımdan on altı yaşıma kadar tasnif etdiğim eş'arı fransavîye ve italiyanevî müştemil diğer bir divanımın dahi tab'ı neşrolunduğu halde bu bendei efkendeleri, ateberi Dersaadeti Devleti Alıyyeye geldikde evci saltanatı cihanbaniden tazarru ederim ki bezmi felek burigâhı huzuru âlempenahı padişahîde tutyayı dide ârayı devran hemziveri zibendei cebhei ferhundei kübrayı zeman olan hakipayı fehamet pirayı tacidarilerine Rumeli'de olmağa teşerrüf etmekle âsarı nakısai bendegânemi bisatı saadet menatı şahinşahiye vaz'ın lûtfi celiline meşgul olayım. Hemişe pertevi ikbalü saadet hudayı can âferin hususiyeti ile maiyet cilvegâhı cihanbâni ola âmin.

Bendeleri Şarl Verne".

İran şahı Nasrüddin'e yazdığı kasidede :

«من که شعر فارسی را بی معلم محرم ام
من که بی استاد بودم طلعتش را اشنا
من که عمرم شانزده دفعه بهاری دیده است
من که باشم درشمام عندلیب خوب ندا»

Divanda Kıbrıs'lı Mehmed Emin ve Füad Paşalara, maslâhatgüzar Haydar Efendiye, Nasuhi Beye[1] kasideleri ve Haydar Efendinin üç beyitli Farisî, Tayyar Zâde Ahmed Ata[1], oğlu Nezih[1], Cemil Beylerle Emin Efendinin Verne hakkında — gazel tarzında — Türkce medhiyeleri münderi̇cdir.

---

[1] Tercemei halleri 1104, 124, 1202 inci sahifelerdedir.

Bunlardan yalnız Ata Beyin medhiyesini naklediyorum :

"Cenabı verne Paris içinde şairi mahır
Belâgat tab'ına peyrev, selâset kilkine zâhir
Fünunü hem fütuvvetde yegâne bir hünervermiş
Mürüvvetde naziri Avrupada yok disem bâhir
Ciğer paremle etmiş hüsni amiziş ile ülfet
O da bir kıt'ai ruhum olub oldum ana fahir
Olan mızyatı nahli fahrinin ol zatı pür lûtfe
İde gönlüm gibi ezyafü ihsan hazreti kadir
Fransa'da görülmüş mü bu yolda Türkce bir nâzım
Ata, ürfi gibi dense sezadır misli yok şair".

Paris'de kendi kendine Türkce ve Fürsce tahsil eden ve üstünde hoca hakkı olmayan bir Fransız çocuğunun, o iki lisanda nazım ve nesir yazması takdir ve teaccübe şayandır. Çünki bir çocuğun kendi lisanında nazım ve nesre — mümkin mertebe — muktedir olması bile mühim bir mesele iken yabancı lisanda, bahusus çocuklukda o yolda kudret göstermek doğrusu fevkalâde bir keyfiyetdir[1].

***

GAZEL

Ey dost namei gamü ahzanımı oku
Tefsiri renci hatırı giryanımı oku
Ger bilmek istesen nola derdini gönlümün
Bak levhi sineme verakı canımı oku
Virmezse kâkülün amelinden sana haber
Evci semaye kâğıdı efganımı oku
Kendum sana hikâyeti aşkım söz edemem
Var kudretin risaleti suzanımı oku
Satrı vefatım ile kodum temmelkitab
Tarihi aşkı ömri perişanımı oku
İlkayi la'lin ile ele kilki almışım
Tenha sen oku nutkı gül efşanımı oku
Ey yâr, namı Verne'yi nisyan eyleme
Erdim kemâli aşkına divanımı oku

***

[1] Vernenin, Fransız ansiklopedilerinde ismi olmadığından tercemei haline ve vefatı tarihine dair malûmat bulunamadı. Bulanlar, bilenler, bildirirlerse teşekkür ederiz.

Dehanın guncei handane benzer
Lebin bir gevheri rahşane benzer
Ruhun gül, kâkülün sünbül, sözün mül
Husuli ravzai ridvane benzer
Nedir hattın kitabı hüsne mazmun
Suturi hasreti efgane benzer
Hakikat hanceri şebkûni ebrun
Silâhı askeri islâme benzer
Olalu kalbi Verne devleti yâr
Aceb yok kişveri tabane benzer

⁂

ای فدای آن شه یوسف جمالم روروش
در محبت پیرو راه کمالم روزوش
گریهٔ چشم برای شوخ می گردد زلال
سرو قدش منزل شاخ حالم روزوش
درجهان هیچ کل نمانده که بچیدم بهر دوست
سرزند کاز ر خدائی زنالم رورش
صبح وشام ای دلربا حام وشام پیش تو
ای حدا مژگان محاك انفعالم رورش
ورنیا درویش تاان تهی بیند حرم
نوش غم اینك جهی دام حلالم روزش

YAHYA HAKKI

Yahya Hakkı [Efendi], tüccardan Antakya'lı Ali [Efendi] nin oğludur. Babasının, ticaret içün Şam'da ikamet eylediği esnade 1825 [1241 H.] de orada doğdu. Babası, muahharen Antakya'ya döndü.

Yahya [Efendi], Antakya müftisi Sadık [Efendi] den[1] ve sair ulemadan tahsili ilim etdi.

1855 [1271 H.] de tahsilini ikmal içün Şam'a gitdi. Şam valisi ve Arabistan ordusu müşiri Ârifî Paşaya[2] takdim etdiği kaside üzerine divan kitabetine ve bir sene sonra Siverek kaimmekamlığına tâyin olundu.

İstanbul'a geldi. Bir müddet oturdukdan sonra Antakya'ya gitdi. Meclisi idare ve mahkeme âzalıklarında bulundu. Muahharen Antakya'ya müfti oldu.

1874 [1291 H.] de Haleb valiliğinden Hicaz valiliğine naklolunan Şirvanî Zâde Rüşdi [Paşa] ile birlikde Hicaz'a gitdi. Şeyh Dahlândan kıraeti seb'a ve hadisden izin aldı. Antakya'ya döndü.

1883 [1300 H.] de tekrar Şam'a gitdi. Naşid Paşanın valiliği hengâmında Maarif müdirliğine nasbolundu. İnfisal etdikden sonra Antakya'ya avdet ve bilâdı hamse mevleviyetini ihraz eyledi.

Antakya'lı Attar Zâde Ahmed Remzi [Efendi] mukaddema gönderdiği varakada Yahya [Efendi] nin Antakya'ya avdetinden bahsederken, "İşte o zeman, onun en parlak devrei ikbali olub ilmü fadlını her tarafa aksetdirdi. Memleketde sarî bir hastalık olan rekabeti nüfuz ve münafeseden âzade değildi. Bununla beraber kadrü haysiyetine nakisa getirmedi. Bilâkis kadri bâlater oldu" diyor.

1897 [1 Remazan 1314 H.] de Antakya'da vefat etdi. Kardeşi Sami [Efendi] şu tarihi söyledi :

"Göçdü cihanden buldu cinanı — Erbabı fadlın bir serbülendi
Fazlu kemalin kânidi hakka — Emma ne çare ömrü tükendi
Hasretle Sami tarihi yazdı — Terk etdi kevni Yahya Efendi".

Ahmed Remzi [Efendi] nin verakasından istidlâl olunduğuna göre, merhum âlim, şair, zeki, seriulintikal, kuvvei hafıza ve natıkaya mâlik ve bezmi ülfeti neşat

[1] Tercemei hali 1707 nci sahifededir.

[2] 1865 [1282 H.] de vefat etmişdir. Yeniçerilerin kıyafetlerini musavvir, nefis bir albüm vücude getirmişdir. Nüshası enderdir.

âver idi. Zarif fıkralar söyler ve lâtifeler ederdi. Her akşam evinde beş on kimseyi it'am eylerdi.

Vefatından birkaç sene evvel bir gece âyandan Nasuhi [Bey] in evinde görmüşdüm.

Sultan Abdülhamid'e takdim etdiği arizada şairlerin şimdiye kadar yazdıkları kasideler "haddini geçmiş ve padişah mütaleasından bıkmış, usanmış olduğundan makta' beyitleri, medayih ve evsafı şehriyariyi hâvi olarak tanzim eylediği gazel mecmuasını — sıra düşdükce affı nigâh buyrulmak üzere — takdim etdiğini" söyliyor. Otuz gazelden mürekkeb olan bu mecmua, Üniversite kütübhanesindedir.

Emsaline nisbetle düzgün olan nazımları arasında tuhaf şeyler de vardır.

"Çıplak yatub ey kız, seni bu kış sauk[1] almış
Yahya seni kızdırmak içün pirehen olsun"

beyti bâridini, gencliğinin en hararetli deminde söylemiş olsa gerekdir.

'Gitse aklım da ne gam, ben beni hemraz ederim
Söylemez mi deliler, kendi özüyle hezeyan"

beyti de son kelimenin ifade etdiği mânaye misâldir.

***

GAZEL

Zülfün dağıt ol ruyi dirahşan görünsün
Ebr altına girmiş mehi rahşan görünsün
Bilmez misin âşüfte olur hey'eti uşşak
Zülfün ne içün böyle perişan görünsün
Pinhan kalıyor camede ol ruhı musavver
At pirehenin sadece bir can görünsün
Lûtfun ile ağyarını handan ediyorsun
Âşıkların ey gül nice giryan görünsün
Ben hecri gamin çekmeğemi âleme geldim
Bir gün de kulun vasl ile şadan görünsün
Zulmet bürüdü bezmi, gönül gelde bir âh it
Ol âhda bin şulei suzan görünsün
Yahya'yı dahi ey sanem âl deyri cemale
Kâfir gözine bir de müslüman görünsün

***

[1] Sovuk.

Yine sen yâre arz et yâr elinden dad lâzımsa
Tekâpu etme gayre yârden imdad lâzımsa
O şahı işvenin tiği nigâhı hışmı kâfidır
Eğer uşşakı katli âm için cellâd lâzımsa
Nazargâh eylesün mânii fikrim nakşi renginin
Hayale ruh tasvır eyliyen bihzad lâzımsa
O şuhun çeşmi cadusın görüb meşkı nigâh etsün
Füsunü işvede hubane bir ustad lâzımsa
Kifayet eylemez mi tişei âhı sehergâhım
Emeller gûhsarın açmağa Ferhad lâzımsa
Elin al, öp âyağın, tut sözün piri meyın Yahya
Tarikı feyzi aşkı bulmağa irşad lâzımsa

*
**

Terkibi bendinden :

İhlâs ile kim olsa rehi Hakda seferber
Tevfikı ilâhi olur elbet ana rehber
Vuslatsa garaz sapma sakın rahi Hudaden
Bu yolda irer Hakka selâmetle irenler
Etvarü fialinde gözet hayrülumuri
Ne zahidi salus nihad ol ne kalender
Saf et dilini tâ bulasın sırrı Hudayı
Suret bulamaz olsa ger âyine mükedder
Rahatsa emel, kıl hazer izharı hünerden
Âsayiş ile gün geçiren hangi hünerver?
Tedbiri maaşında mesaiden üşenme
Kaçsan da bulur gerçi seni rizkı mukadder
Yorgunluk ile hâsıl olur dildeki matlab
Durgunluk ile bir iş olur sanma müyesser
Gûşişle olan kâr sever sahibi şeksiz
Bikadr olur ol iş ne kadar olsa emeksiz

YAŞAR NEZİHE

Yaşar Nezihe Bükülmez, Mülgâ Şehremanetinde kantar idaresi hademesinden birinin kızıdır. 1882 [Kânunisâni 1297] de Şehremini civarında Baruthane yokuşunda harab bir evde fırtınalı bir gecede doğdu.

Altı yaşında iken annesi[1] vefat etdi. Serhoş, cahil babasının elinde kaldı.

Okumak hevesine düşdü. Kapu ağası İbrahim ağa mektebine girdi. Babası haberdar olunca evden koğdu. Zavallı kız, komşulara sığındı. Bütün müddeti tahsili, bu mektebde bulunduğu bir seneden ibaretdir.

1898 [1314] de izdivac etdi, geçinemedi. İkinci def'a evlendi. Kocası ihanet etdi.

Ahmed Rasim'in 1896 [1312] de "Leylâ Feride" imzasıle "Malûmat" gazetesine yazdığı "Çare bulan olmadı bu yareye" şarkısını görünce kendi de şiir söylemek emelinde bulundu. Esasen hayatının pür iztırab oluşu, şiire meylini istilzam etdi. İlk defa :

"Süzişi aşkınla her an ahü efgan eylerim"

mısraile başlayan şarkıyı "Mazlume" ve ikinci ve üçüncü şiirlerini "Mahmure" ve "Mehcure" imzalarile "Malûmat" a dercetdirdi.

"Nevsali Millî" de[2] deniliyor ki :

"Bu şiirlerinin tenkide oğramadığını görünce büyük bir cesaretle şiir yazmağa koyuldu ve çok yazdı. Diyebiliriz ki Yaşar Nezihe Hanım, kadınlar içinde en çok şiir yazandır. Ekserinde hayatından, bedbahtliğinden, taliinin sitemlerinden bahseder."

Manzumelerinin bir kısmı "Hanımlara Mahsus Gazete", "Sabah", "Kadın", "Terakki" gazeteleri ve "Kadınlar Dünyası" ve sair mecmualar ile neşrolundu.

---

[1] Bağçesaraylı bir ailedendir.

[2] 1330 da basılan nüsha

"Bir Deste Menekşe" ve "Feryadlarım" isimli iki şiir mecmuası basılmışdır.

Bana gönderdiği 29 Kânunıevvel 1940 tarihli mektubda diyor ki :

"... Silivri kapusunda büyüdüm. § Şiirlerim, uzun seneler edebî mecmualarda intişar etdi. Nihayet bana "şairsın" dediler. Eğer yazdığım mevzun sözler, şiirse bu gün bir kucak şiire mâlikim.

Altmış senelik hayatımda iki gün gülebildim.

Zevk almadım hayatın beharından yazından
Kara bahtım utansın saçımın biyazından.

Hayatım, ser teser bir faciadır. Sevdiklerimden zulüm, hürmet etdiklerimden hakaret gördüm.

Yazık ki her kime âlemde eylesem tazim
Olur benim başıma onlar heb belâyı azîm.

İki mecmuai eş'arım vardır. Bunlar da — talisizliğimden — mürettib sehviyatına oğramış, gözümden düşmüşdür.

Vedad isminde bir oğlumdan başka dünyada kimsem yokdur.

Vedad, bu dul kadının baisi saadetidir
Sürurü neş'esidir, hem huzuru rahatidir
Onunla âlemi görmekdedir gözüm gülşen
Onun mahabbet'dir halka gösteren beni şen
Onun içün bu hayatı sefile katlanırım
Onun içün bu sebatı zelile katlanırım
Onun içün gam içinde sürüklenir dururum
Vedad, benim pederim, maderimdir hem yavrum
Vedad, merhemidir sinei zahimdarın
Vedad, hemdemidir maderi elemkârın
Vedad, semâyı ümidimde âfitabımdır
Vedad, leyli siyahımda mahitabımdır
Vedad, şeriki gamim, mahremi melâlimdir
Vedad, çünki bana lûtfi zülcelâlimdir."

***

Bütün tahsili, mahalle mektebinde bir sene okumukdan ibaret olan fakir, bikes bir kadının, kusursuz, pek düzgün manzumeler yazmak kudretini göstermesi, şayanı hayretdır.

Mihnetler içinde kalmayub da hayatı refahet ve saadet ile geçmiş olsaydı daha güzel yazar mıydı? Bu süali "elbette yazardı" cevabiyle karşılamakda acele etmemelidir. Çünki her meslekde niçe kıymetli âdem vardır ki sefalet ve iztırabın dehşetli darbelerine oğrayarak yetişmişdir ve onların eserleri, taliin her dürlü lûtfüne mazhar olanların eserlerine pek çok defa tefevvuk etmişdir.

İşte Yaşar Nezihe de o kıymetlilerdendir ki taliinin çirkinliğine mukabil eserlerinin güzelliğiyle müteselli olabilir.

***

RAHİ MAİŞET

Hayat değil bu hayatım azabı narı cahim
Düşündürür beni me'yus eder bu hali elîm
Lebim güler dili zarım azab içinde iken
Görünmek istiyorum halka muttasıl yine şen
Bir âciz iğne elimde önümde bir gergef
Belâye, mihnete, alâma gönlüm oldu hedef
Kuru bir ekmek içün muttasıl sayederim
Belâyı kahrı maişetle kahrolur giderim
İter durur beni bir desti ahenini siyah
Dikenli, taşlı, inişli, yokuşlu bir yola âh
İlerledikce bu taşlıklı yolda zarü nizar
Eder bu sözleri bir savtı hatifi tekrar
Hayatın işte bu yol, taliin karanlıklar
Çamur, diken, uçurum, binihaye taşlıklar
İlerle ric'atin artık muhal zavallı kadın
Kırılsa da yürü bedbaht elin, kolun, kanadın
Bir âciz iğne silâhım bu rahi vahşetde
İlerlerim düşe kalka bu rahi zulmetde
Ne bir sitare semade, ne bir sehabı sefid
Ne de zeminde görünmekde bir ziyayı ümid
Sağım solum yüce dağlar önümde bir uçurum
Düşer yuvarlanırım, incinir harab olurum
Garibü gamzedeyim yesü hüzne müstağrak
İlerlerim bu maişet yolunda çarpınarak
Bu yolda yok tutacak kimse desti lerzanım
Bu yolda yok silecek kimse çeşmi giryanım
Bu yolda girye, keder, gam, elemdir hemrahım
Ne halime acıyan var, ne dinleyen âhım

Bu yolda karşıma çıkmaz vefalı bir insan
İlerlerim gice gündüz garikı ahu figan
Niçün bu dağları ben böyle tırmanır aşarım
Niçün bu tehlükeli yolda muttasıl koşarım
Niçün, neden olacak hep bir kuru ekmek içün
İlerlerim yine bin müşkilât ile her gün
Diken, kaya, uçurum, dağ demem geçer giderim
Sürükliyor beni işte bu yolda hep kaderim
Hitame ermiyecek mi bu rahi vahşetzar
Hayatı etmedeyim her dakika istihkar
Hitamı ömre kadar mı bu yol devam edecek
Cihanda ben miyim her mihneti temam edecek
Zalâmı vahşet içinde ilerlerim heyhat
Hitame erse de kurtulsam ah bu gamli hayat
Bir âciz iğne ile bir cebel nasıl kazılır
Şikeste hâme ile çekdiğim nasıl yazılır.

***

İŞTİYAKI ADEM

Bu şeb bu yareli kalbin melâli efzundur
Bilirmiyim neye müncer olur bu hali elim
Hüzünlerimle bu bedbaht çocuk da mahzundur
Sürurü neş'eye bigânedir zavalli yetim

Benim hayatımın her ânı pür meraretdir
Yazık ki geçmedi bir lâhzası karîni sürur
Geçen şebim seherim bihuzurü rahatdir
Otuz üç senedir hep eder bu yolda mürur

Dilimde yarei hicran, gözümde eşki elem
Bakar semalara ferdaye intizar ederim
Önümde hokka, kâğıd, titreyen elimde kalem
Yazar, yazar dururum subhedek gamim kederim

Yazar, yazar dururum hep bu ömri mesmumun
Bütün teessürüni, hüznüni, elemlerini
Yazar, yazar dururum âh! bu bahtı meşumun
Melâlini, gamini, kahrını, sitemlerini

Düşüncelerle geçer her leyali husranım
Sabah olur yıne tahfifi ıztırab edemem
Cefalara hedef olmuş garib bir insanım
Bana kucağını açsa safa şitab edemem

Nasıl firar edeyim desti gamde damanım
Bırakmayor olayım vasılı diyarı adem
Cihane geldiğime bin kere peşimanım
Geçer sefalet içinde hayatı fersudem

Behar içinde hayatım hazane dönmüşdür
Açılmadan heder oldu yazık ki goncelerim[1]
Benim o parlayan ahterlerımde sönmüşdür
Bu şeb melâlimi tezyid eder düşüncelerim

Yazar, yazar dururum bitmeyor ve bitmeyecek
Bu binihaye hüzünler, elemler, efganlar
Ben ölmeyince beni terk edübde gitmeyecek
Bu giryeler, bu kederler, bu gamler, hicranlar

Yazar, yazar dururum yazmamak elimde değil
Melâli kalbimi yazmakla müsterih olurum
Üful etse de kurtulsam âh! bu ömri sefil
Mezarda belki elemden biraz reha bulurum

***

GAZEL

Bitmez bilirim belâsı aşkın — Gönlüm yine mübtelâsı aşkın
Geçmezdi zemanım ağlamakla — Ben olmasam aşnası aşkın
Mihnetle güzar eden zemandır — Eyyamı ferahfezası aşkın
Gülzare, hezare rağbetim yok — Göz yaşlarıdır safası aşkın
Cevrile hazer eder mi yarin — Üftadei cen fidası aşkın
Bir şi'ri hazin olur yazarken — Bilmem niçün iştikâsı aşkın
"Encamı visâl olur mu yoksa" — Makber midir intihası aşkın

---

[1] Sedad ve Süad ismindeki yavrularım ki babaları onları aşkına kurban etdi.

Y. N.

YEMANDİ [1] — YEMAN DEDE

Diyamandi Keçeoğlu, iplik ve pamuk tüccarından Yuvanın oğludur. 1888 [17 Temmuz 1304] de Kayseri'nin Talas nahiyesinde doğdu.

On ay sonra ailece Kastamoni'ye nakletdiler[2]. İlk tahsilini ortodoks mektebinde yapdı. İdadî mektebine girdi. Her dersde, bilhassa edebiyat da arkadaşlarından ziyade liyakat gösterdi. 1907 [1323 H.] de sınıfının birincisi olarak şehadetname aldı.

Bana gönderdiği tercemei halinde diyor ki :

"İdadî'nin üçüncü sınıfında şiir hevesi ve Mevlâna'nın aşkı başlamışdı. Farisî hocamız Osman Efendi, Mesnevii şerifin 18 beytini vermişdi. O, halim, selim bir âdemdi. Fakat aşk âdemi değildi. Kendinden aşk ateşinin kığılcımları intişar etmıyordu. Ortada böyle bir sirayet vasıtası yok iken bilmem nasıl içimde bir alev parladı. Gûya Mevlâna ismini ilk defa olarak işitmiş değildim. Evvelden bildiğim, hattâ âşık olduğum bir ismi işitmiş gibi idim. İşte nihayet büyük bir yangının alevleri içindeyim. § İstanbul'a geldiğim zeman gözüm, gönlüm kan içinde idi. § Bugün artık ey kari, senden Fatiha isteyen bir şehidi aşkım..."

Nasrullah medresesi müderrisi Hacı Mümin [Efendi] nın ihtariyle medreseye devam etdi. İcazetnâme alacağı sıralarda 1907 [1323 H.] de İstanbul'a geldi.

Kastamoni'de mevlevihaneye bir kerre gitmediği halde Galata mevlevihanesine muntazamen devam etdi, Ahmed Celâlüddin [Dede Efendi] nin[3] mesnevî derslerinden ve Ahmed Remzi [Dede Efendi] nin[3] suhbetinden istifade etdi.

---

[1] Tercemei halinde İdadî mektebindeki hocalarından Sıddık [Efendi] nin kendi hakkında söylediği kıt'anın "Tâ küçüklükden yemandı nazrei insafda" mısraını yazdıkdan sonra "Anadolu'da "Divamandi" demezler. "Yemandi" derler" diyor. Bilâhare "Müsyö Tahsin namını Petroye tahvil etdiler' mısraının aksine olarak Ahmed Remzi [Dede] Yemandiyi "Yeman Dede" ye tebdil etmiş, kendi de kemâli memnuniyetle kabul etmişdir.

[2] "Katırın heybesinde seyahat etmişim" diyor.

Tercemei halleri 219, 1427 nci sahifelerdedir.

1909 [1325 H.] de İstanbul Hukuk mektebine girdi ve müsabaka ile Adliye Nezareti Tahrirat Kalemi kâtibliğine tâyin olundu. İlâveten şifre ve encümeni adliye kitabetlerini ifa etdi.

1913 [1329 H.] de Hukuk mektebinden mezun oldu. Bir sene sonra Beyoğlu Birinci Hukuk Mahkemesi zabıt kitabetine terfian nasbedildi.

1932 de avukatlık yapmak üzere istifa etdi. Şimdi avukatlıkla meşguldür.

*
* *

Garib bir tecelliye mazher olan Diyamandi içün ne söylemek lâzım geleceğini tâyin edemiyorum da « من چه کویم وصف آن مرد عریب » diyorum.

Cânü dilden sevdiği ve sureti mahsusada ziyaretine şitab etdiği Cenabı Mevlâna'nın namı mubareki yâd olundukca o, aşku şevk ile giryefeşan olmakdadır.

Veliyinimeti âlemin havassı bendegânından olan Hazreti Celâlüddine iddıayı nisbet ve mehabbet edenlerin pek çoğunda görülemeyen aşku iştiyakın Diyamandi'de kemaliyle incilâ etdiğini gördükce — bazı müslimler hakkında söylenen — « روی اسلام عاید دل [منکر] دارد » mısraının bu âdem hakkında aksini kabul etmek icab ediyor.

Mevlevi şairlerinin en değerlilerinden olan Esrar Dede merhuma dair 23 Mayıs 1939 da Ankara radyosunda verdiği konfernası dinleyenler, mevleviliğe incizabiyle beraber tedkikatı edebiyedeki iktidarını da tasdik etmişlerdir.

*
* *

MEVLÂNA'NIN HUZURUNDA

Geldim sana kan ağlayarak sızlayarak bak
Aşkınla yanan benliğime durma heman ak
Ak.. sönmesün ateş, alevim dinmesün ancak
Ağlat beni inlet beni tâ haşre kadar yak

Artır ne olur âteşini bağrımı dağla
Yansun bu vücudüm, fakat eksilmesün asla
Hicran ile yak, vasl ile yak aşkına bağla
Ağlat beni inlet beni tâ haşre kadar yak

Bir katreyim emma yine ummanlara doymam
Topraklara, yapraklara, insanlara doymam
Hem âteşe, hem nure ve zindanlara doymam
Ağlat beni inlet beni tâ haşre kadar yak

Ben sende bitirdim tenimi, canımı ey şah
Buldum yine her derdim içinde seni billâh
Şellâlei esrarını dök ruhuma hergâh
Ağlat beni inlet beni tâ haşre kadar yak

***

NEY

İçi boş, benzi soluk aşk ona olmuş maye
Derdi hicran ile feryad ediyor Leylâye
Yükselir hıçkırarak aşkı onun Mevlâye
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlâ, naye

Bu cihanın ötesinden geliyor nağmeleri
Kanatır, dem çekerek sineyi hattâ ciğeri
İrişir mi buna kudret, buna insan hüneri
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlâ, naye

Bu ne aşkın, bu ne derdin, bu ne mestin sesidir
Bu ne tizin, bu ne evcin, bu ne pestin sesidir
Bu ezelden geliyor bezmi elestin sesidir
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlâ, naye

Arşa çıkdıkca bu ses sanki felekler tutuşur
Melekûtun tabakatında melekler tutuşur
Yayılır nağmesi âfaka yürekler tutuşur
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlâ, naye

Bu kesik nevha nedir âh, mealin mi senin
Nefesin mi, ya sesin mi, ya cemâlin mi senin
İnleten nayı firakın mı, visalin mi senin
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlâ, naye

Onu almaz ne bu dünya, ne semaler ve o nur
Neyin esrarına sinmiş bu ne hikmet, konuşur
Neye hicran ile inler bu ne matem, bu ne sur
Bak neler söyletiyor Hazreti Mevlâ, naye

YÜMNİ

Mehmed Emin Yümni [Efendi], Ahmed [Efendi] namında birinin oğludur. 1845 [Zilkide 1261] de Süleymaniye kasabasında doğdu.

Medresede tahsili ilim etdi. 1865 [1282 H.] de Süleymaniye Tomruk kitabetine, bir sene sonra Süleymaniye tahrirat müdiriyeti muavinliğine tâyin olundu. Muahharen istifa etdi.

1867 [1284 H.] de Maliye Nezareti mesarifat dairesi evrakı atika odasına girdi. Eyub Rüşdî mektebi Farisî muallimliğine tâyin kılındı.

1870 [1287 H.] de mülâzemetle Babıâli terceme odasına devam etdi. 1874 [1291 H.] de Huy şehbenderliğine nasbolundu. Dört buçuk sene sonra infisal eyledi.

Şarkî Karahisar, Mamuretülâziz, Şehrizur, Van, Musul müddei umumî muavinliğinde ve Cidde bidayet mahkemesi riyasetinde bulundu. Riyasetden 1895 [1312] de azledildı. 1250 kuruş mazuliyet maaşı tahsis kılındı. Umûrı şehbenderî kalemine devam ve 1898 [1315 H.] de rütbei mütemayiziyi ihraz eyledi.

1924 [28 Şaban 1342] de vefat etdi. Merkez Efendi kabristanına defnolundu.

Biyaz sakallı, esmer, orta boylu, ehli daniş idi. Arabî, Farisî kitabet ederdi. Kürdceye ve Fransızcaya âşina idi.

"Kitabı Cezbei Aşk" namiyle divanı Hafızı — Farisî olarak — tahmis ve Farisî müntehabatı durubi emsâli Türkceye terceme etdi.

"Terkibi Bend" ile "Kahreman Katil", "Heft Peyker", "Nesayihul Etfal", "Müntehabati Eş'arı Farisî", "Perdei Esrar" isimli eserleri basıldı. Mesnevî'nin birinci cildini tahmis etdi.

Bu zatı, esbak Maarif Nâzırı Münif Paşa merhumun konağında tanımışdım. 1914 [1332 H.] de Yakacık'da oturduğundan bazan buluşur, edebî suhbet ederdik. O sıralarda :

» آنچه شیرن را کند روبه مزاج   احتاجت احتاجت احتیاج « [1]

beytine mukabil :

» وانچه روبه را کند چون شیرنر   سیم وزر باشد برادر سیم وزر « [2]

beytini tanzim eylediğini söylemişdi.

---

[1] Arslanları, tilki mezaclı eden ihtiyacdır.

[2] Tilkiyi arslan gibi eden gümüş ve altundur

Farisî manzumeleri kusursuzdur. Fakat Türkce nazımlarında lâfzen ve mânen sakatat göze çarpmakdadır.

"Terkibi Bendin" de :

"Meydanı sühan vasiü bizlerde mübariz
Zulmetde bulunsak bile hem rezmi ziyayiz"

diyorsa da "Ziya[1]" ile hemrezm olmak, ziya ile zulmetin hembezm olması gibi muhalâtdandır.

***

"Kitabı Cezbei Aşk" dan :

حرم در آرزوی رحمت اوست　　عشق در اشتیاق وصلت اوست
چشم در انتظار عودت اوست　　«دل سراپردهٔ محبت اوست»
«دیدهٔ سه دار طلعت اوست»
ساقیا بزم خالی از اغیار　　یك دو ساغر شراب ناب بیار
بکس از من زمانی اخبار　　«تو وصوبی وما وقامت یار»
«فکر هر کس بقدر همت اوست»
کار دنیای دون نه پا بر جاست　　این یك آمد نشست وآن برخواست
سر این را کسی نداند راست　　«دور مجنون گذشت ونوبت ماست»
«هر یکی پنج روزه نوبت اوست»
آخر این منزل ارچه باشد خاك　　عاشقان نی شوند ازین غمناك
یا حبیبی انا وقلبی فداك　　«من ودل گر فدا شویم چه باك»
«غرض اندرمیان سلامت اوست»

***

GAZEL

Ferah gönülde bulunmaz ise cihan yaramaz
Esiri ye'sü sitemkeş vücude can yaramaz
Kulubi zümrei uşakdır mehazini raz
Rakib olsa da bilfarz paspan yaramaz
Füsuli erbaayı sorma kalbi aşkdan
Ki andelibi sitem dideye hazan yaramaz
Lisanı aşkımı bir vakt olur ki anlayasın
Seninle olduğum esnada terceman yaramaz

---

[1] Ziya Paşa.

Sakın geçirmeyesin desti düşmene yakanı
Geçerse nafile yalvarma el'eman yaramaz
Necat, sıdk iledir Yümni andan ayrılmaz
Bilür yalancı bile olsa kim yalan yaramaz

***

"Terkibi Bend" inden :

Dünyaye dedin bir şey'e değmez ne demekdir
Elbette ayarı içün insane mehekdir
Bir kerre düşün kendunı bil bihaber olma
Bigaye uzundur seferin renci de pekdir
Halık bana rahmeyler, edersem deme isyan
Ancak sana yardımcı olan sana emekdir
Etmiş seni ef'aline Allah, muhayyer
Ef'aline mâni ne cihandır ne felekdir
Bu cifei dünya ile lâyık mı tefahur
Zira arayan cifeyi elbette köpekdir
Gerçi sana tatlu geliyor nimeti âlem
Bunda sana bir esheli temsil gerekdir
Lezzet ile evvel yediğin tatlı yemekler
Mebrezdekini gör ki hem ol tatlu yemekdir[1]
Ahbaba mürüvvet dahi âdaye müdara
Elverse sana daimi آلله معك dir
Hürriyet içinde yaşarım ben ne olursa
Düşmen hased etsün abna bulsun ne bulursa

***

"Perdei Esrar" dan bazı ebyat :

Mazi gibi insane bir üstad bulunmaz
Çok hıssalıdır kıssai Mecnun ile Leylâ

§

Bir âdile zalim desen elbette darılmaz
Haddin var ise zalime karşu deme âdil

§

[1] Doğru emma bo. . . . dan bir temsil!

En sevdiğim oldu bana en düşmeni gaddar
Ol mertebe kim yâr kesildi bana ağyar

§

Aklın var ise bil bu günün zevkını fürsat
Zira bu günün suhbeti ferdade bulunmaz

§

Hürriyet eğer böylece eylerse terakki
Heb olmalıyız sıdku safaden mütevakki

§

İnsanların ahlâkı bedü nikini daim
İzhare cesaret eden ancak şuaradır

§

Pek zevkime gelmiş bu mesel doğru demişler
Mabud eğer vermez ise neyleye Mahmud

§

Nefret ederiz zulmüne Haccacın eğerçi
Biz her birimiz olmuşuz en doğrusu Haccac

ZAIK

Şeyh Mehmed Emin Zaik [Efendi], Niyazii Mısrî Hazretlerinin hulefasından —ebyatı bayramiye ve mısriye şarıhi— Şeyh Mehmed Suhfi'nin hafid zâdesi Şeyh Hafız Mehmed Zeynüddin [Efendi] nin oğludur. 1793 [1208 H.] de Bursa'da doğdu.

Evvelâ babasından, sonra diğer üstadlardan tahsili ilim etdi.

Camii kebir kurbünde Şeker Hoca mahallesinde Dergâhı Mısrî[1] meşihatinde bulunan babasının 1816 [1232 H.] de Mekkei Mükerreme ve Medinei Münevvere arasında —vefatı üzerine— küçük kardeşi Ahmed Şemsüddin [Efendi] ile müştereken, onun da irtihalinde münferiden ifayi meşihat etdi.

Arzu edenlere Arabî ve Farisî okutur ve tefsiri şerif istinsah ederdi. Bursa'lı Müşir Eşref Paşa[2] ile Bursa ulema ve meşayihinden bazıları kendinden teallüm eyledi.

Bazı zevatın daveti üzerine 1835 [1251 H.] de de İstanbul'a geldi. Teehhül etdi. İsteyenlere Arabî ve Farisî okutdu.

Şinasi merhum da —tercemei halinde naklolunduğu vechile[3]— Farisî okumak üzere müracaat ve bir iki dersden sonra feragat etmesi üzerine şeyh, hiddetlenerek bir kıt'a ile hecvetmişdir. Kıt'a güzelliği nisbetinde çirkin olduğundan buraya nakli de çirkin olur.

İstanbul'da bulunduğu esnada Bursa'daki dergâh, kardeşi ve onun vefatından sonra da büyük oğlu Necat [Efendi] tarafından idare olunurdu.

İstanbul'da hastalanarak Bursa'ya gitdi. 1852 [1269 H.] de altmış bir yaşında vefat etdi. Dergâhın haziresinde Niyazii Mısrî'nin oğlu Şeyh Çelebi Ali [Efendi] nin kabrinin civarına defnolundu.

Vefatından beş altı ay evvel —mezarına kitabe olarak— şu tarihi söyledi :

Bu dergâhı şerife hizmeti makbuledir zannım
Ki hizmet bitmeyince çekmedi payın bu mihverden

---

[1] Bu dergâh, Hazreti Mısrî'nin hayatında tüccardan Abdal namında bir hayır sahibi tarafından 1080 de inşa ve Sultan Abdülmecid zemanında 1256 da tevsi olunmuşdur.

[2] Tercemei hâli 330 uncu sahifededir.

[3] Sahife 1846.

Fidayi hakipayi âlü evlâd eyleyen cismin
Hüseyniye çıkar Mısrî yolunda hübbi Hayderden
Güher mühmel şu söz tarihı fevti ihtiraidir
Sızubdur Zaikı ney şekker Mısrı hüner harden

Noktalılar 1269 Noktasızlar 1269

Mevaliden Kıbrısî Zâde İsmail Hakkı [Efendi[1]] de aşağıdaki mücevher tarihi söyledi :

"Zaikı devran tatdı cür'ai camı ecel".

***

Şeyh Zaik merhum, esmer, uzun boylu, vücudü zaif, sakalı hafif, yüzü biraz çiçek bozuğu idi. Hersekli Ârif Hikmet, "garibülmanzardı" der idi.

Şairlerin âlimlerindendir. En ziyade hecv ve hezilde kudret göstermişdir. Hezlâmiz bir gazelinde :

Lerzenak olmadadır halkı cihan faslımdan
Tebi kahrım yetişür şürbi müdavada bile

diyor.

Şair Safvet'e[1] hitaben söylediği ve hezillerinin en güzellerinden olduğu rivayet olunan ve :

"Merhaba ey semti irfanın baidi ebteri"

mısraiyle başlayan manzumeyi pek çok aradım ve aratdırdım, bulamadım.

En ciddî manzumelerinde de mizaha temas etmekden kalemini men edememişdir.

Kendine yetişenler, hazır cevab, nüktedan, letaif perdaz, rind meşreb bir şeyhi zarif olduğunu söylediler. Letaif ve zaraifi — emsâli gibi — zabtolunmadığından unudulub gitmişdir.

Güzel bir söz, hoş bir fıkra işitdiğimiz vakit kahkahalarla gülmek ve müteakıben o sözü, o fıkrayı unutmak bizim mutadı kadimimizdir.

Divanı mürettebdir. Kendi yazısiyle olan nüsha, kardeşinin torunu merhum Şeyh Şemsüddin [Efendi] nin[1] nezdinde idi. Tabedilmediğinden nüshası pek nâdirdir.

Esbak Şeyhülislâm Ârif Hikmet [Bey] in aşağıdaki takdimamesinin, bu divana aid olduğu şübhesizdir. Çünki Zaik'ın başka mecmuası ve eseri yokdur :

"Burusada şuyuhun serbülendi Maarif âşina Zaik Efendi
Kemalin görse eylerdi sitayiş Belâgat âma fadıl hucendi

[1] Tercemei halleri 476, 1592, 1807, 620 nci sahifelerdedir.

Utarıd, kilkine abdi mükâtib
Süreyya, nazmının serrişte bendi
Hüner mendanı asra kıldı ithaf
Bu nev mecmuai âlem pesendi
Huda sabit ede sadrı hünerde
O sami rütbe zatı Ercmendi".

*
* *

Şeyh Zaik, İstanbul'a geldikce ekseren Fındıklı'da Şeyh Yunus [Efendi] nin tekkesine müsafir olurmuş. Bir meseleden dolayı iki şeyh arasında iğbirar hâsıl olunca müsafir şeyh, tekkeyi terketmiş ve şu beyti söylemişdir :

"Şeytan ile cevz oynamağa var ise niyet
Fındıklı'daki Şeyhe varub eyle inabet".

*
* *

Bursa'lı şair İffet [Efendi[1]], lâtife olarak şu beyti tanzim etmişdir :

"Şeyh Emini müslıman olsun derim meşreb bu ya
Ben zemini asüman olsun derim meşreb bu ya".

İffet, bu beyti şeyhin :

"Sevdiğim çar ebruvan olsun derim meşreb bu ya
Tiri hüsni bir Keman olsun derim meşreb bu ya".

matlâlı gazeline itirazen yazmış olsa gerekdir.

Şeyh, bir gazelinin maktaında İffet içün şöyle diyor :

"Şimdi ahbabı zeman Zaik hukukı sabıkı
Hazreti İffet Efendi veş seraser mahveder".

Diğer rivayete göre, Bursa naiblerinden biri, Şeyh Zaik'le buluşur, görüşürlermiş. Naib, bir gün tekkeye gitdiğinde Şeyh şu üç mısraı okuyarak dördüncüsünü bulamadığını söyler :

"Cana zülfün risman olsun derim olmaz bu ya
Ben zemini asüman olsun derim olmaz bu ya
Fikri aşkın heb de taliki muhal eyler beni".

Naib de derhal şu mısraı irad eder :

"Şeyh Emini müslıman olsun derim olmaz bu ya".

*
* *

[1] 1842 [1258 H.] de vefat etmişdir. Divanı basılmışdır.

Bursa eşrafından bazılarını "Mel'unı Bursa", "Me'bunı Burusa" redifli ve kafiyeli bir manzume ile hecvetmesine aid fıkra, pek zarifdir. Fakat Hoca Hayret'in tercemei halinde[1] naklolunduğu içün burada tekrarına lüzum görülmedi.

*
**

Vak'a Nivis Lûtfi [Efendi[1]] söyledi :

"Zaik, Pertev Paşanın[1] konağına müdavim nüdemadan idi. Heccavi meşhur idi. Paşanın Cağaloğlu'nda Çifte Saraylar arsasında bir konak inşasına başlatdığı sırada Zaik "Menzili Pertev Paşa" kelimelerini hâvi bir tarih söylemişdi. Lebib Efendi[1] merhum, bilâhare "meş'um tarihlerden biri de budur. Çünki "menzil" ıstılâhatı Sofîye'de "kabir" mânasınadır. Bir konak içün o kelimenin iradı nabemahaldir" demişdi.

*
**

Şeyh Zaik'ın ikinci oğlu Hüseyin Hakkı [Efendi[1]] de şairdir. Şeyhin kızı Şerife Zîba [Hanım], 1818 [1234 H.] de doğdu. Evvelâ Mısır'lı Nazlı [Hanım] ın, bilâhare Yusüf Kâmil [Paşa] nın halilesi Zeyneb [Hanım Efendi] nin senelerce kitabet hizmetinde bulundu. "Kâtib Hanım" namiyle yâdolunurdu. Bazı kibar hanımlara kasideler yazardı. Damadiyle birlikde haccetdi. Kızı Sırrıye [Hanım] ın vefatı üzerine Bursa'dan İstanbul'a geldi. Büyük oğlu Ahmed Hulûsi [Bey] in haremi şerifi nebevî müdiriyetine tâyini üzerine tekrar Bursa'ya gitdi. 1902 [27 Zilhicce 1319] da vefat etdi. Babasının yanına defnolundu. Şişman, esmer, terbiyeli idi. Çocukluğumda Zeyneb [Hanım Efendi] nin konağında görürdüm. Bizim eve de gelirdi. Kadınlar, bir manzumesini okurlardı. Hatırımda kalan kısmı bu kadardır:

"Damadı Âliyyem şeha — Zatına bulunmaz beha
Sırrıyemi verdim sana — Birlikde et zevku safa
Mısrî şeyhi hafidesi — Zeyneb Sultanın bendesi
Âlem onun efkendesi — Birlikde et zevku safa".

*
**

GAZEL

Âczin getirir yade deri yare gelenler
Ketmeylemede derdini izhare gelenler
Ya âlimi bimaye yahud cehli mürekkeb
Hayfa deri devletde serikâre gelenler
Kıratını kim fehmedecek gevheri nazmın

---

[1] Tercemei halleri 577, 890, 1312, 808, 480 inci sahifelerdedir.

Turp zan ediyor şalgamı bazara gelenler
Birbir okur anlar ne ise nakşı cebini
Kendi götürür nameyi tisyare gelenler
Mevti dil ucuyle ediyor hak deyu tâbir
Vaizle beraber olur ikrare gelenler
Zaik sanlub perdei hamuşiye kalmış
Bizden ileru âlemi güftare gelenler

*
**

Cihanın rahtü bahtü kârü barı bertaraf olmuş
Hayıflar kim sihamı cevre müminler hedef olmuş
Nifak olmuş mizacı âleme bilcümle müstevli
Sadakatden eser yok hâli dünya pek tuhaf olmuş
Feramuş etdirüb mazisini ahvali müstakbel
Halef ser cümle müstağnii etvarı selef olmuş
Henüz hatmolmadan resmi mehabbet gıybeti hazır
Bu haslet nase ekser ba'si izzü şeref olmuş
Olurdu ehli gayret bu fezahatden telef emma
Penagâh ol güruha sayei şahı necef olmuş
Felek ehli hüner zanniyle etmiş hatırın viran
Senin ey Zaikı zevk âşina kadrin telef olmuş

*
**

ŞUARAYE DAİR

Şuara ekseri cin peyker olur
Zişt ru, kösseçü bed manzar olur[1]
Toplanursa başına cinler eğer
Ef'iyandan sühani bedter olur
Var sabihi Keçeci Zâde[2] gibi
Nadiri veş o dahi ender olur
Bazısı sabit olur Sabit veş
Bazı İffet[3] gibi pek kaşmer olur
Müsteiddanına söz yok emma
Ekseri sahte vekar ebter olur

---

1 "Galiba kendini kasd etmişdir!"
2 İzzet Molla.
3 Bursalı İffet.

Bazısı kâfiri nimetlikde
Bed nihad ahşeb olur ekfer olur
Hasreder bazısı hecve vaktin
Kend'den halkı cihan muğber olur
Ayni şi'ri edüb iskat o zeman
Ol kadar baisi şurü şer olur
Getirir nase şiirden nefret
Kendi beytinden adam ürker olur
Dâr dir hanesine beyt dimez
O kadar tebrieye mazher olur
Çekdirir el şuara lûtfundan
Kat'ı erzaka nasıl masder olur
Böyle şairleri kahreyleye hak
Kim ki bu vech ile nam âver olur

***

Bursa'da saatci İsmail Dede'ye söylediği hecviye :

Saatcı sen İngiltere'de halk olunaydın
Ya Corci, ya Piryol, ya naziri sen olurdun
Gelseydin eğer Nuşirevan vaktı cihane
Zannım bu ki sanii veziri sen olurdun
Zimmi gibi ümmilere bir şah aranaydı
Ol şirzimenin şeksiz emiri sen olurdun
Olsaydın eğer hazreti Lut ile muasır
Kun lislerin başkaca piri sen olurdun
Kun vermeği talik firib eylese hizan
Ol damgehin bin yıl esiri sen olurdun
Nemrud iki olmak eğer olsaydı mukadder
Âteşgehi ifsad ile biri sen olurdun
Vuslet dilese hakka, o Nemrudı lainin
Allaha deyu atdığı tiri sen olurdun
Şahı şüheda marekesinde bulanaydın
Hıfzı şatın elbette müdiri sen olurdun
Ferzendi eğer Hazreti Mollanın olaydın
Şemşir zeni Şemsi müniri sen olurdun
Tashifi meaniye heves etse zamırin
Lafzı yedinin sade zamiri sen olurdun

***

Kasabbaşı Zâde'nin lisanından söylediği heсviye, güzelse de pek müstehcen olduğundan — hücnetde binnisbe hafif bulunan — iki beyti nakil olundu :

Etdi sandım şadı merki aksedüb bana eser
Öle yazdım babamın fevtınde merkı şadden
§ Midihedler adet olsaydı doğurmak zen gibi
Elli pıç tevlid ederdim sayisim Hırvaddan

***

Çıkınca ehli fesadın salah ile namı
Elinde bade görürlerse abdır derler

***

Ağniyayi dehre hayli dalkavukluk eyledik
Hayf emına geçmedi desti ümide bir hılâl

ZARÎ

Abdülvehhab Zari [Bey], Hanya muteberanından Derviş Ali [Bey] in oğludur.

Enderune girdi, orada okudu. Bilâhare mülga Şehremaneti tanzifat, Yeni-Köy belediye dairesi tahrirat, rüsumı mücevherat, Babıâli icra cemiyeti celb ve taharri ve Marmara Ereğlisi vukuat kitabetleri ile mal müdiriyetinde bulundu. Ne vakit, nerede vefat etdiği öğrenilemedi.

132 beyitden mürekkeb "Terkibi Bend" i vardır, 1297 de İstanbul'da Ahter matbaasında basılmışdır.

Tercemei haline dair "Terkibi bend" in başına yazılan birkaç satırda "Şiirü inşada benam" olduğu ve "Manzumei Vehbi" isimli eseri bulunduğu bildiriliyor. Ben bu eseri görmedim.

1546 ncı sahifede söylendiği vechile kütübhanemde "Tuhfei Rumi" adlı ve 30 küçük sahifeli manzum bir risale vardır ki nâzımının ismi ve nerede, hangi tarihde basıldığı gösterilmemişdir. Mukaddimesinde Şahidî'nin, Sünbülzâde Vehbi'nin ve Tahir Ömer Zâde Halis [Efendi] nin manzum lûgatlerinden bahsedildikden sonra madame ki herhangi bir lisan olur ise tahsili faideden hali olmıyacağı runumuddur. Mademe ki lisanı rumi, Memaliki Osmaniye'de kesretle mütedavil olan elsineden maduddur, bu lisanın tahsiline heveskâr olacak zevatın dahi vücudi melhuz bulunduğundan lisanı mezkûrun mürekkeb olduğu lûgatden meşhur olanları Türkcede mukabilleriyle bir tuhfede cem ve nazm olunarak kitab hanei vatana nâçizane bir yadigâr olmak üzere bu kerre tab'u temsil olundu" deniliyor.

Bu risale, yukarıda beyan edilen "Manzumei Vehbi" midir, yahud "Tuhfei Rumî" diğer bir zate mi aiddir, tahkiki kabil olamadı.

Zemanımızda niçe bilgic vardır ki — yalnız bir şey müstesna olarak — bilmedikleri yokdur. Benim bilemediğim bu maddeyi de biliyorlarsa bilmek istiyenlere bildirsünler.

***

"Terkibi Bend" den :

Sofi çek elin dameni sevdayı asadan
Tesbihini gösterme bize rahı cüdadan
Pîranı ızam silkine dahil olamazsın
Bir kimse sana mutemid olmaz fudaladan

Eshabı kerametden olan zatı mükerrem
Müb'ad değil asla deri valâyı rızadan
Hürmet ede âlem sana ger bu ise kasdın
Farig olasın tavrıı mekali urafadan
Bu keşmekeşü hali tevakkurdan irag ol
Dur olmıyasın dairei lûtfı Hudadan
Ar eyle Resulden, hazer et Hazreti Hakdan
Vaz geç hevesi çerhi ümuri ümeradan
Sen ser fiken ol dilşiken olma bu cihanda
Ölsen dahi ayrılma yine semti vefadan
Feyz etmeden etdim deyu vehm etme gerek mi
Maduddır olan böyle güruhi budalâdan
Can içün olan minnet aceb nola cihane
Nâçar mı kalur hasta olan havfü recadan
Âlemde bir özke gamimiz varsa da bari
Mehcurlarız dağdagai çunü çiradan
Esrarımızı keşfedemez yar, değil ağyar
Habide ne bilsün nidüğün maksadı bidar

*
**

"Tuhfai Rumi" nin ilk üç beyti :

İsmi Huda oldu bu dilde "Teos"
Bunda firişte dimedir "Ankilos"
Söylediler "Perfeti" Peygambere
Hoca demekdir diseler "Daskalos"
"Hartı" kâğıd oldu "Volya" kitab
Bil anı insana dedi "Ansırapos"

ZEKİ

Salih Zeki Aktay, ağalar ailesinden Mehmed Hilmi[1] [Efendi] nin oğludur. 1895 de Isparta'nın Şarkî Karaağac kasabasında doğdu.

İbtidaî ve Rüşdî mekteblerinde okudukdan sonra Konya İdadîsinde ve İstanbul'da "Hadikai Meşveret" de tahsil etdi. Bana verdiği tercemei hal verakasında diyor ki :

"Henüz Rüşdî mektebinde iken manzumeler, hikâyeler yazmağa başlamışdım. O zeman en çok sevdiğim ve okuduğum, mevlid manzumesi, Âşık Garib, Kerem, Heftpeyker ve Tutiname idi. Fransızcayı kendi kendime öğrendim. Konya İdadîsinin dördüncü sınıfında okutulan Yunan tarihi, beni çok alâkadar etdi. O zemandanberi Yunan edebiyatına merak edüb meşgul olmağa başladım".

İhtiyat zabiti namzedi olarak 1914 den 1918 e kadar askerlik vazifesini ifa etdikden sonra Kadıköy, Kabataş liseleri muallimliğinde, 1920 de Afyon Karahisar Ticaret lisesi müdirliğiyle Fransızca muallimliğinde, 1922 de yine Kabataş lisesi edebiyat, Bezmi Âlem lisesi pedagoji muallimliğinde ve 1925 de İstanbul'da Felemenk bankası kambiyo memurluğunda bulundu.

1932 de Süleymaniye kütübhanesinde ecnebi lisandaki eserlerin tasnifine memur edildi. Şimdi Bayezid'deki Umumî kütübhanede yine o vazife ile meşguldür.

Muhtelif zemanlarda "Türk Yurdu", "Yeni Mecmua", "Nedim", "Fagfur", "Şair" ve "İctihad" mecmualarında manzumeleri intişar etdi.

---

[1] İsmeti Buharînin

«سرخوش ازکوی خرابات کذر کردم دوش   بطلب کاری ترسابچهٔ باده فروش»

matlalı kasidesine "Halli rümuz" namiyle şerh yazan ve diğer risaleler te'lif ve hicrî 1251 senesinde vefat eden Hoca Ahmed Rüşdî [Efendi] nin torunudur.

[2] Salih Zeki'nin annesi, Bayezid müderrislerinden Hadimli Mehmed Said [Efendi] nin kızıdır.

Kitab halinde ilk çıkan manzum eseri "Persefon" dır. Manzum ve mütercem "Evhamlı", "Bahtiyar Prens", "Asya Şarkıları", "Değişişler", "Pınar", "Mağara" basılan eserlerindendir. Basılmıyan eserleri de vardır.

Bütün şiirlerini hece vezniyle söyleyen Aktay, mütevazi, terbiyeli bir şairdir. Şahsına ve eserlerine dair fazla malûmat almak içün kıymetli ve himmetli yazıcılarımızdan M. Behcet Yazar'ın[1] "Yedigün" mecmuasına[2] yazdığı mekaleyi okumalıdır.

Yazdığını bilerek yazar bir edibi kadir şinas olan muhterem Yazar, mekalesinin sonunda "Bilemem ki müstakbel nesiller, Salih Zeki Aktay'ı, Şinasimizi andıkları gibi anacaklar mıdır?" süalini irad ediyor.

Buna verilecek cevab şudur :

Senin gibi olurlarsa anarlar..

*
* *

HULYALAR VE DUALAR[3]

Gökler ağarırken diz çökdüm taşa
Alevden bir sütun kopan nefesim
Kavrulmuş çöllerin bir damla yaşa
İrmeyen hasreti içimde sesim

Işıkdan bir dua, bir münacatle
Gâzeler ruh olub havaye düşdü
İçinden ummanı saran kanadla
Sadef bir dünyaden bu son dönüşdü

Erganon, erganon bir niyaz yerde
Ürperir ağaçlar titrer uykuda
İshakdan ve telden ses perde perde
Vurdukca âteşdir yıldızlar suda

Ak diken üstünde kızıl kuğunun
Melâli nağmeden zemane işler
Gölgeler remzolur gider ve bunun
İzleri semade yanar genişler

Davud'un Mezmurı sükûnun âhı
Aşkın tellerinden örülmüş cihan

---

1 Tercemei hali 179 uncu sahifededir.

2 18 Haziran 1940 numara 380.

3 Neşrolunmayan menzumelerindendir.

1970

Gönlün gicesinden çıkan sabahı
Sessiz bestelerden içer durmadan

Kıvrılan nağmeler aşkın duası
Yalvaran, sızlanan kalbler asüman
Ömrün, cehennemin uyuşur yası
İlâhî bir fidan, bir bahar, bir an

Musiki, musiki Mezmurun sesi
Bir çift menekşe göz.. yanar gönüller
. . . . Sükûnda uçan nefesi
Mavi mînalarda lâl olur güller..

ZİHNİ

Elhac Mehmed Emin Zihni [Efendi], Hacı Osman namında bir zatın oğludur. 1797 [1212 H.] de Bayburd'da doğdu.

Rivayet olunduğuna göre rüyade bir zat "Zihni" diye hitab etdiğinden o mahlâsı ihtiyar eyledi.

On üç yaşında Kur'anı azimüşşanı hıfz ve medreseye devam etdi. Bir müddet ticaretle meşgul oldu. 1816 [1232 H.] de İstanbul'a geldi.

Sadrı esbak Moralı Derviş, daha sonra Erzurum valisi sadrı esbak Rauf ve Galib[1] Paşalarla Eğin'li Salih [Paşa] nın kitabetlerinde bulundu.

1828 [1244 H.] de Rusların Erzurum ve Bayburd'u istilâsında Trabzon valisi Hazinedar Zâde Osman [Paşa] ya kâtib oldu. Beş sene hizmet etdi.

Zihni, bu paşayı "Görmedi mislini çeşmi dünya" mısraiyle başlayarak pek çok sena etdikden sonra :

Yakdı yıkdı Of ile Sürmeneyi	Seyfi gaddar idi girmiş kınına
"Zahiri uymaz idi batınına	Taşa tutdu Arafatü Mineyi

diye zem eylemişdir.

Hazinedar zâdenin kâtibliğinden istifa edüb İstanbul'a geldikden sonra Çanakkale muhafızı Vasıf [Paşa] ya mektubcu oldu[2].

1838 [1254 H.] de ifayı hac etdi. Erzurum'a gitdi. 1840 [1256 H.] de İstanbul'a gelerek askerle beraber Akkâ'ya gönderildi. Akkâ valiliğine tâyin olunan gözlüklü Reşid ve Kıbrıs'lı Mehmed Emin [Paşa] lara[3] ve üç ay kadar da —Hus-

---

1 "Sergüzeşt name" de bu zat hakkında

«Kameti bir buçuk endaze misâl	Leyk endişesi bir taze nihâl
Fadılu kâmilü dindar vezir	Dinine, devletine yâr vezir»

diyor. Galib [Paşa], kiyaset ve siyaset sahibi Sadrıâzamlardandır.

2 Zihninin oğlunun oğlu Yusufün, bana nakletdiği vakıayı — doğru olduğunu, yahut olmadığını temin edemiyerek — ben de naklediyorum:

Ingiltere Kraliçesi Viktorya, cülûsundan biraz sonra Akdenizde tenezzüh etdiği esnada Çanakkale boğazına da gelmiş. Vali — Ihtıramatı lâzimeyi icra içün — Mektubcu Zihniyi vapura göndermiş. Cüssesi büyük ve yakışıklı olan Zihninin hal ve hareketi hoşuna gitdiğinden Kraliçe, resmini yapmış, yanında alıkoymuş. Bazı hediyelerle beraber iki top çuha vererek elbise yaptırmasını tenbih etmiş.

3 Bilâhare sadre suudundan bahis ile Zihni, diyor ki :

"Yohsa ol kande sadaret kande	Tıflı kehvareler ile hande".

rev Paşanın kölelerinden — Kudüs valisi Haydar [Paşa] ya divan kâtibi oldu. İstifa etdikden sonra Mısır'a gitdi. Dört sene kalemde istihdam olundu.

1846 [1263 H.] de İstanbul'a geldi. Sadrı esbak Sarım [Paşa] nın emriyle Trabzon'a gönderildi. Hopa, daha sonra Of müdirliklerine nasbedildi. Vasıf [Paşa] nın[1] Trabzon valiliğine tâyininde azlolundu.

İstanbul'a gelüb Karaağaç müdirliğini istihsal ve bir müddet sonra istifa etdi. Muhtelif tarihlerde Ünye, Sürmene, Vakfı-kebir ve ikinci defa Ünye müdirliklerinde bulundu. Ünye'de hastelendiğinden istifaya mecbur oldu.

1859 [1276 H.] da Bayburd'a giderken Trabzon'a dört saat mesafede "Ulasa" köyünün yarım saat ötesindeki hanlardan birinde vefat etdi. O civara defnolundu.

***

Divanı 160 büyük sahifeden mürekkeb olarak hicrî 1293 senesinde oğlu Ahmed Revayı [Efendi] tarafından İstanbul'da Tavşan Taşı'nda Süleyman [Efendi] nin matbaasında basdırılmışdır.

"Hikâyei Garibe" isimli eserinin mukaddimesinde "1255 de mükemmel divanı tertib ve Babıâli'ye takdim ile hocalık rütbei celilesine!" nail olduğunu söylüyor ve matbu divanının nihayetinde :

> Ezel te'lifinin tarihidir "Yek nüshai aşkım 1255"
> Bu tebyizin dahi oldu temamı sali "Sagarde 1270"

diyor.

Manzum "Sergüzeştname" si tabolunmamışdır. Kütübhanemdeki nüsha, kendi yazısiyledir. Sonundan birkaç sahife eksikdir. Kenarlarında — matbu divanda bulunmayan — üç gazel ve hece vezniyle 24 manzume vardır. Bunu Erzurum'lu bir sahhafdan almışdım.

"Hikâyei Garibe", Bayburd Beylerinden Paşazâde Hacı Sadullah [Bey] in oğlu Abdullah [Bey] in on sekiz senelik sergüzeşt elimini hâvidir.

Eserin ismi, ebced hisabiyle hikâyenin tahririne tarihdir "1261" Abdullah [Bey] in sabavet hengâmında uhdesinde bulunan Bayburd voyvodalığı vekâletle idare olunurken Zihni, kitabet hizmetinde bulunmuş olduğundan Trabzon valisi Hazinedar Zâde Abdullah [Paşa] nın emriyle sergüzeşti, Abdullah [Bey] den dinleyüb bu eseri mensur ve manzum olarak itina ile yazmışdır.

Hattatı şehîr Bursa'lı Zeki Dede merhumun nefîs hattı talik ile Hicrî 1273 senesinde yazmış olduğu nüsha, kütübhanemdedir.

***

[1] Husrev [Paşa] nın Gürcü kölelerinden olan bu zat hakkında "Serküzeştname" de müstehcen sözler söyliyor.

"Fatin Tezkiresi" nde :

«. . . Memaliki mahrusede bir müddet seyrü siyahat ve bazı voyvodagân ve mütesellimin maiyetlerinde edayı hizmeti kitabet eyleyüb bir aralık Mısır Kahire canibine azimet ve bir vakit ikamet eyledikten sonra tekrar canibi Rume naklederek muahharen bir kıt'a hacelik rüusuna nail olmuşdur. Bir mıkdar eş'ar ve gültarı vardır».

denilmesine Zihni, hiddetlenerek "Sergüzeştnâme" de şu sözleri söyliyor :

«Hezeyanlar edüb âmalinde — Herkesin tercemei hâlinde
Kimini esefle dek indirmiş — Kimini arşa kadar bindirmiş
Şehri şairlerini kaldırmış — Taşra şâirlerini daldırmış
Hüner İslâmda mı mahsusdur — Yohsa ziilm ile mi mensusdur
Bizi de sanki paşam kaydetmiş — Şiri bir ـِ ile sayd etmiş
O beni, ben anı bilmem ebedî — Neden icab ide, bilmem hasedi
Eylemiş tercemei hâlime şek — Voyvoda kâtibi yazmış o eşek
Hem bir âla gazelim kaydederek — Bazı eş'arı da vardır diyerek
Ter geçüb fadlımı inkâr etmiş — Mazhari hecvim olub kâr etmiş
Halbuki her hünerin kâniyim — Vüzera kâtibi divaniyim
Hem dahi sahibi divan şuara — Nazm ile Fazlii İranı şuara
§ Hünerim şühretime galibdir — Şiirime Rumü Acem talibdir
§ Hele sor Zihni dedüğün kimdir — Hakkına helva yidüğün kimdir».

Fatin, Zihni'nin tercemei halini kendinden isteyüb aldıkdan sonra "şek" etmiş ise Zihni'nin "şekk" e kafiye olarak kullandığı kelimeye müstehakdır.

Zihni'nin tercemei halini, kendinden isteyüb de alamamış, yahud başkalarından sorub öğrenememiş ise "şekk" in kafiyesine Zihni elyakdır.

Zihni, maiyetlerinde bulunduğu zatların ve görüşdüğü âdemlerin hepsini zemmetmişdir. Memnun olduğu bir şahsa tesadüf edilememekdedir.

Emsâli şairler gibi mesti mağşuş olmadığından hecivleri serhoşluk saikasiyle değil, fıtratının ilcaatiyle söylemişdir. Bütün halkın kötülüğüne, yalnız kendinin eyiliğine hükmetmek elbette doğru olamaz.

Divanının muhteveyatında ve hece vezniyle söylediklerinde "Vardım ki yurdundan ayak götürmüş" manzumesi derecesinde hoş bir parça göze ilişmiyor. Gazellerinde güzelce birkaç beyit nâdiren görülebilir. Fakat :

"Gamzesin sefki dimaden zağlamış mı sevdiğim
Âşıkan ol dem görüb de ağlamış mı sevdiğim"

§

"Nedir dedi gülerek rengi ârızın ol gül
Kızıl kırmızı mı âlü ağdır[1] mı disem"

§

---

[1] Ak.

"Kubbei gerrnabeye gelmez sada ez gayri âh
Kurnalardan akmaz illâ eşki hun âsaleri"

§

"Ey saba cânane didin mi didim didim didi
Düşdüğüm efgane didin mi didim didim didi"

gibi dedikodulara ve sair acib, garib lâflara mebzulen tesadüf olunur. Hecviyatı, ciddiyatından binnisbe daha eyidir.

*
**

Sahhaflar Şeyhi Zâde Esad [Efendi[1]] "Bağçei safa enduz" da diyor ki :

"Zihni Baybur'da 1212 sali meşime ârayı neş'et ve Erzurum ve Trabzon vilâyeti ve ol havalide bulunan voyvodagân kitabetiyle püştü pazeni arzı revmi[2] maişet olub İran'a sefaretle giderken[3] rakımilhuruf fakire ledelarz :

"Barekallah zehi zihni cenabı Zihnî
Olmuş ebkari meani vü beyane mahrem
İşte bu nazmı dürerbar ile göstermişdir
Çehrei cevdeti irfanını bervechi etem
O cevan tab'ı hünermende değil mi şayan
Namını defteri ehli sühane yazsa kalem"

kıt'asiyle teşvikan leh sitayiş etdiğimiz, sühan ve musahabetinden münfehim olduğu üzre tıflı müstaiddi tab'ati muhtacı terbiyei lâlâyı kalem ve erbabını bulub suhbeti şiiriyeye karışsa ahzi nikâti meani edecek Zihni müsellem olan Mehmed Efendidir."

*
**

Ârif Bey merhum, "Başımıza Gelenler" de diyor ki :

"Şairi hecagû Bayburd'lu Zihnî, bir kış mevsiminde Anadolu memleketlerinden birine giderken bir dağın üzerinde kar fırtınasına tutulur. Yolu gaib etmelerinden ve soğuğun tesirinden yolcuların hayatından remak kaldığı sırada işidilen bir kelb sesi, yakınlarında bir köyün mevcud olduğunu işrab eder de o sesin delâleti ile köyün ciheti istikametini tâyin ederler ve köye can atarak tehlükeden kurtulurlar. İşte şair, ol vakit köyde şu beyti söylemiş imiş :

Şiddeti berdi şitadan şenliği gördükce kalb
Hoş gelür bülbül sadâsından ana avazı kelb".

*
**

---

[1] Tercemei hali 321 inci sahifededir.

[2] Taleb etmek.

[3] Esad [Efendi] nin sefaretle İrana azimeti 1834 [1250 H.] dedir.

Üniversitenin gayretli doçendlerinden Ziyaüddin Fahri, mukaddema "Bayburd'lu Zihni" ve "Erzurum Şairleri" isimli iki eser neşretmişdi.

Âzasından bulunduğum mülga tarih encümeni heyetinin arzusu üzerine — isbatı kusur içün değil, eserin muharririne, bahusus ilme hizmet etmek maksadiyle — o iki eser hakkında bir tedkikname yazmışdım, encümen mecmuasiyle neşredilmişdi.

Ziyaüddin Fahri, "Erzurum Şairleri" nde diyor ki :

«İbnülemin Mahmud Kemal Bey, edebiyat tarihimize aid mesaisi arasında Zihniye de bir yer ayırmak ve hayli zeman evvel şairin memleketi ile muhabere ve bu suretle hayat ve asârına aid malûmat toplamağa çalışmış idi. Muhterem fadıl'ın, faaliyetinin mes'ud semeresine edebiyat âlemimiz muntazırdır. Bursalı Tahir Bey, Zihniden bahsederken «Tercemei hali mufassalını İbnülemin yazmışdır. "Tercemei halin tercemei hali" unvaniyle zeyl eylediği fıkarat, kadirşinaslık yüzünden çekilen derdlere bir misali ibret iştimaldir» diyor».

Bir gece Yakacık'da eviddamızdan reji komiseri Nuri [Bey] merhum, Zihni'nin "Vardım ki yurdundan ayak götürmüş" mısraiyle başlayan manzumesini[1] kemâli takdir ile okumuşdu. Zihni, o zemandan zihnime girerek tercemei halini öğrenmek istedim.

Bir müddet sonra elime geçen "Sergüzeştnâme" Zihni'nin tercemei halini yazmak içün medarı şevk oldu.

Bir kerre de memleketinden sormağı muvafık gördüm. Bayburd eşrafından birine, bir müddet sonra kaymekama müracaat eyledim. Aradan hayli zeman geçdi. Bir remazan günü kaymekamın cevabnamesini hâmilen bir zat, Babıâli'ye geldi. Zihni'nin torunu olduğunu ve bir memuriyet istihsal ve büyük babasına müteallik bazı âsar tevdi etmek üzere geldiğini söyledi.

Davetimle birbirini müteakiben iki akşam iftarımızda bulunarak matbu divanı, sergüzeştnameyi, bundan mülâhhas tercemei hali ve Zihni'nin yazısiyle iki varakayı verdi. Mükerreren para teklifiyle sergüzeştnamenin istinsahını reca etdikleri halde müsaade etmediğini söyliyerk tavrı imtinan göstermeğe başladı. Nezdimdeki nüshayı eline verdim. Hayretde kaldı. Büyük babasının yazısı olduğunu söyledi. Onun zumünca sergüzeştname, dünyada bir nüshadan ibaret idi, o da kendinde idi. Bayburd arazi yoklama memurluğunda bulunmakda ise de geçinemediğinden Defteri Hakani memurluğu istihsal etmek üzere İstanbul'a geldiğini söylediğinden merciine arzıhal vermesini, elden gelen yardımı esirgemiyeceğimizi anlatdım. Teşekkür edüb gitdi.

Birkaç gün sonra gelüb sür'atle memuriyet almak kabil olamıyacağını tanıdıklarından biri söylediğinden yarın memleketine gideceğini beyan etdi. Recası üzerine valiye tavsiyename yazdıracağımı vadetdim ve tevdi eylediği divan ve saireyi derhal kendine verdim.

---

[1] İki kıt'asını — Tercemei hali 1185 inci sahifede yazılı olan — Nevres [Paşa] Hicaz mekamından şarkı olarak bestelemişdir.

İki gün sonra sokakda karşılaşdık. Hem şehirlerinden birinin birlikde getirdiği kavurmayı henüz satub bitiremediği içün gidemediklerini söyledi.

Bir sabah "Huzurı ibtıgai (!) keremkârilerine" başlıklı mel'anet âmiz bir tezkire getirdiler. Gûya kendini sureti mahsusada İstanbul'a davet etmişim. Davetime icabetle gelmiş. Han köşelerinde bırakmışım, zulmediyormuşum tarzında birçok hezeyandan sonra "bu kadar iş'ar ve arzuya karşı şanü şerefi necabet feşanlarının şu maksadları husul pezir olsun deyu bu mevsimi şitade malen ve bedenen bezl (ve) can ve bu kadar karlı dağlar ve denizler aşarak getürüb takdim eyledim ise de bu gibi fidakârlığımda âdeta denaat ve eblehliğime hamlolunub nihayet ac ve muhtac ve şermsar ve her dürlü yeis enduhi girive (! ile han köşelerinde bırakılarak gitmedin mi deyu süal buyruluyor. Halbuki bir siyah kehrübar ve zıkra [sıgara] ağızlığımı satdıkdan başka üç gündür on parasız tahammülün harici bir hali ducretle meluf ve âhısuz (!) ile zar giryanız. Bilmem ki görülmemiş bu ahvali pür melâlimizi gazeteye mi derc edelim. Yoksa atebei felekmertebei hazreti şehinşahiye kadar mı ağlayalım" diyor.

Tezkireyi getiren —çehresi ve kıyafeti acib— âdemi yanıma getirtdim. Tezkireyi gönderenin kardeşi olduğunu söyledi. "Sen niçün geldin" dedim. "Efendüm emretmüşsün de onun içün geldüm" dedi. Sen git, kardeşin gelsün" dedim.

Bu âdem, iki gün sonra yine bir tezkire getirdi. Fakat bu, tehdidkârane değil, sailâne idi.

"Kalmışım valih mât (!) mütehayyir dili lâl[1]
Ey Hudavendi cihan gizli değildir sana hâl"

zemzesiyle başlıyordu. Zımnen para istiyordu. Bir tarafdan kapu kapu dolaşarak benden gördüğü zulmden şikâyet etmekde olduğu haber veriliyordu. Kendini celb ile "Ben sizleri davet etmedim. Kaymekamdan Zihni'nin tercemei halini istedim. Yazdığım mektub, senin elindedir, oku, davete dair bir kelime bulursan benden şikâyet edebilirsin. Sen ve kardeşin kavurma satmağa ve bir memuriyet becermeğe geldiğiniz halde birtakım casus ve menhusların teşvikiyle beni korkutmağa kalkışıyorsun" diyerek tekdir eyledim. "Edebsizlik etdim, afvet" dedi. Biraz para verdim, gitdi. Emma teessür aylarca gönlümden gitmedi.

Benim kadirşinaslık yüzünden çekmediğim çille kalmadı. Bu da o çillelere zamimei zemime oldu. Ceddinin namını ihyaye hizmet ve kendine de muavenet etmek teşebbüsünde bulunurken bu âdemin, beni öyle korkunc bir zemanda "gazeteler ve atebei felek mertebeler" ile tehdid ederek bir şey çarpmağa oğraşması, kadirşinaslıkdan çekilen derdlere bir misâli ibret iştimal oldu.

"Günahe girmemek istersen sevabdan kaç"

mısraını, virdi zeban etmeğe mecbur oldum. Fakat hâlâ sevabdan kaçamıyorum.

---

1 Bu mısra, kendi zadei tab'ı şairanesi olsa gerek!

Hiç bir meşakkate oğramaksızın oturdukları yerde eser telifine kıyam ve çok defa ismimi söylemek zahmetıne bile katlanamayarak eserlerimi nakle ikdam eden musannifini benam ve bunların tahrik etdikleri muterizini ızam hazaratı, bir şair hakkında malûmat almak içün ne zahmetler, mihnetler çekdiğimi düşünüb ibret alsalar, benden ziyade kendilerine kıymet vermiş olurlar.

Tahir merhumun "Osmanlı Müellifleri" nde "tercemei halin tercemei hali" dediği bu vak'adır.

Mükerreren söylediğim vecih ile mütareke hengâmında ecnebi askerlerin evimi işgal ve kitab, evrak ve eşyamın bir kısmını zabt ve yağma etdikleri sırada Zihni'ye müteallık müsveddat da zâyi olduğundan topladığım malûmatı — risale şeklinde — neşredemedim.

*
* *

GAZEL

Arızındır bağda gülberki handandan garaz
Bağı hüsnün vasfıdır mürği seherhandan garaz
Kametin tubayi cennetdir تعالى شانه
Seyri gülzari ruhundur bağı ridvandan garaz
Cevheri zatın muarradır arazdan sevdiğim
Kudretin iyhamıdır bu kâni imkândan garaz
Bülbül ağlar, gül güler, gülşende sünbül hamlenür
Zatını takdisdir hep âferinandan garaz
Anladım « انا عرضنا » den bu pinhan nükteyi
Bildim ey Zihni nedir bu hamli insandan garaz

*
* *

Görenler sine sad çaki nihanım aşikâr ağlar
Bilenler serküzeşti hasretim bi ihtiyar ağlar
Çemende âteşi aşka yanan hali nizarımçün
Gül ağlar, sünbül ağlar, andelibi nalekâr ağlar
Beyabanı belade gördü sergerdanlığım Mecnun
Serinden saldı leylâ sergüzeştin dilfikâr ağlar
Sirişki hasretimdir Zihniya baran zan etme
Görüb hali perişanım sipihri bikarar ağlar

*
* *

Vardım ki yurdundan ayak götürmüş
Yavru gitmiş ıssız kalmış otağı

Câmlar şikest olmuş, meyler dökülmüş
Sâkiler meclisden çekmiş ayağı

Kangi dağda bulsam ben o meˈali
Kangi çöle sorsam[1] çeşmi gazali
Avcısını görmüş[2] ceylân misâli
Tezmiş[3] dağdan dağa yokdur durağı

Lâleyi, sünbülü, gülü har almış
Zevku şevk ehlini ahü zar almış
Süleyman tahtını sanki mar almış
Game tebdil olmuş ülfetin çağı

Zihni dehr[4] elinden her zeman ağlar
Vardım ki bağ ağlar, bağban ağlar
Sünbüller perişan, güller kan ağlar
Şeyda bülbül terk ideli bu bağı

***

Dost elinden esüb gelen saba
Benim vasfı halim o yare söylen
Lâlenin bağrında bir ise sevda
Benim ki yetişdi hezare söylen

Bülbül bir gül içün çekerse zari
Halini arzeder yüzyüze bari
Ben göremez oldum gül yüzlü yâri
Düşmüşüm bu garib diyare söylen
Pervane perini yakarsa nare
Ben yakdım vücudimi yekpare
Zihni'yi çekdiler Mensur tek dare
Ben esirim zülfi nigâre söylen

Şu kelimelerle de görülmüşdür.

1 Kangı yerde görsem.
2 Avcılardan kaçmış.
3 Geçmiş.
4 Derd.

ZİHNÎ

Zihnî [Efendi], — divanının başındaki işarete göre — mülga Ergani madeni sancağı mülhakatından Çermik kazası ehalisindendir.

"Fatin Tezkiresi" nde ve diğer eserlerde bu zatdan bahsedilmemişdir. Diğer suretle de tercemei halini bulmak mümkün olamamışdır.

11 Şaban 1291 de İstanbul'da Vezir hanında Tatyos Divitciyan matbaasında basılan — 91 büyük sahifeden mürekkeb — divanındaki velâdet ve vefat tarihlerinden Hicrî 1280 senesinde hayatda olduğu ve Kilis kayınekamı Sadullah [Bey] e ve Kilis müftisine yazdığı kasidelerden Kilis'de ikamet eylediği istidlâl olunuyor.

Ricali nakşbendiyeden Mehmed Can hazretlerine müntesib olduğu, yine kasidelerinden anlaşılıyor.

> "Safhai eş'are nev mazmun ile virdik nizam
> Zihniya biz zibü fer bahşayi nazmı hoşteriz"

tarzındaki iddiası, kabili kabul değilse de manzumelerinin lâfzen ve mânen emsalinden daha düzgün olduğunu teslim etmek zarurîdir.

***

GAZEL

Mesti aşkın sağari Cemşide etmez iltifat
Nazre paşı ârızın hurşide etmez iltifat
Ruzedarı hicrin olmaz maili zevkı cihan
Talibi vaslın neşatı عيد e etmez iltifat
Günci üzletde eden sazi deruniyle safa
Nağmei çenkü neyi nahide etmez iltifat
Bir siyeh zülfü ruhi gülgûne oldu mübtelâ
Nakşı dehre Badezin bu dide etmez iltifat
Zahide işrabı feyz etmek ne-hâsıl Zihniya
Mesti dünya neş'ei cavide etmez iltifat

***

Sırrı sahbayı ezel camı lebi nabındadır
Nuri hurşıdi ebed ruhsarı pür tabındadır
Secdegâhından başın kaldırmaz erbabı niyaz
Kıblei matleb kaşın sertakı mihrabındadır
Mıshafı hattından ancak sırrı ınânadır garaz
İştiyakı dil ne elfazu ne elkabındadır
Niçe bin şiri dili çekdi mukayyed eyledi
Bendi zenciri mehabbet zülfi kullabındadır
Eylemem dadü sitedgâhı temennaden ferağ
Halk heb kesbi maaşın kaydı esbabındadır
Her sühande nüktei mânaye dikkat eyle kim
Gavta harın çeşmi, bahrin dürri nayabındadır
Cahili dünya perestin ülfetinden kıl hazer
Er olan zatın nişanı tavrı ahbabındadır
Zihniya kat'ı ümid etmem deri dildardan
Çeşmi muhtacı geda her dem kerem babındadır

*
**

Cahile mesnedi ikbal ile izzet gelmez
Ârife bahtı nügûnsaz ile zillet gelmez
Ey şehi mülketi naz her ne kadar cevretsen
Deheni âşıkına harfi şikâyet gelmez
Çeşmi şayed nigehi rahm ide efganımıza
Leyk ol gamzei cellâdına şefkat gelmez
Kâkülün küfrüne bir kımse ki iyman etmez
Dili tarikine envarı hidayet gelmez
Kılsa nefrin ana edna ile âlâyi cihan
Aşkdan Zihnii divaneye nefret gelmez

ZİHNİ

İsmail Zihni [Efendi], İşkodra muhasebe ketebesinden İbrahim Şuuri [Efendi] nin oğludur. 1834 [1250 H.] de İşkodra'da doğdu.

Hoca Davud Şükri [Efendi] den tahsili ilim etdi. Mehmed Çaker ve Molla Mahmud Hamdi [Efendiler] den şiir ve inşa usulünü öğrendi.

İşkodra muhasebe kalemine devam ederek 1867 [1284 H.] de İşkodra vilâyeti merkez muhasebecisi oldu. Merkez muhasebeciliklerinin ilgası üzerine İstanbul'a geldi.

1873 [1290 H.] de Cebeli Lübnan ve — İşkodralı Mustafa Şerifi Paşa Zâde Hasan Hakkı [Bey] in[1] mutasarrıflığı hengâmında vâki olan inhası üzerine — 1876 [1293 H.] de Mamuretülâziz sancağı muhasebeciliğine ve sancağın vilâyete tahvilinde Defterdarlığa tâyin ve 1881 [1302 H.] de azil olundu. Hasan Hakkı [Paşa] nın valiliği esnasında Selânik vilâyeti Maliye müfettişliğine nasbedildi.

1886 [1304 H.] de Selânik'de vefat etdi. Nükteşinas, zarif bir zat idi.

Mamuretülâziz de dokuz on sene devam eden memuriyeti evanında Abdünnafi [Efendi[1]], Muhyiddin Rumî [Paşa[1]] ve Harput şairleri ile müşaarede bulundu. Divan teşkil edecek kadar eş'arı olduğu kendinden menkuldur.

Manzumelerinden aşağıdaki parçalardan başka bir şey bulunamadı. Tab'olunmayan âsar, ziyaa mahkûmdur.

*
**

Rumî [Paşa], Ergani madeni mutasarrıfı iken divanını tertib eylediğinden Zihni, şu kıt'ayı söylemişdir :

Cenabı Rumii muciz edayı Hazreti Hak
Hemişe eyleye ömrü tavil ile şadan
İdüb bu nüshayı zibı mehalifi şuara
Denilse namına gülzarı marifet şayan

*
**

Birinci harflerinden "Tercemanı Hakikat" terekküb etmek üzere yazdığı "Manzumei Hakikat" :

تعالی الله ne ziba nüshai pakizei irfan
Revadır hırzıcanı itibar eyler ise insan

---

1 Tercemei halleri 487, 1068, 1535 inci sahifelerdedir.

Celi her safhasında nikü bed ahvali akvamın
Mübeyyen her süununda şuunu gerdişi devran
İder tashihi efkâra vatan evlâdını davet
Necahı milletin esbabın eyler âleme ilân
Hikemsencana her faslı güzini calibi dikkat
Kılar her bendi ashabı nühayı valihü hayran
Yoliyle her kese tarifi rahı müstakim eyler
Komaz elden gece gündüz terakki isteven ihvan
Temam olmaz bihakkın vasfı ol mecmuai fazlın
Hurufı ismi oldu gerçi Zihni vâsıli payan

*
**

KIT'A

Hazreti Midhat Efendiyle cenabı Naci
Kadrini eylediler nazm ile nesrin îlâ
Biri hikmet ile manendei İbni Sina
Oldu ashabı kemal içre reisülüdeba
Diğeri şiiri lâtifiyle misâli Hassan
Dinilürse yaraşır namına şeyhüşşuara

*
**

Harput'da bir kış, soğuklar şiddetle devam ederek —esasen fiyatı fahiş olan — odun, kömür büsbütün ateş behasına çıkdığından ve Palo kaimmekam vekiline ısmarladığı odun gelmediğinden dolayı yazdığı manzumenin bazı beyitleri :

Hacı Bey geldi şita etmedin irsali hatab
Bu gidişle neye müncer olur ahvali hatab
Biz dahi suhte gibi cerre şitab eyleyelim
Sanatı cer ile belki gelür eskali hatab
Hatabın sigasını hutbeye tahvil ederiz
İlleti yoksa dahi eyleriz îlâli hatab
Kurusun elleri efradı tama' mutadın
Kimisi Buleheb oldu kimi hammali hatab
Şimdi Harput'da tezek anberi sara gibidir
Ud veş mecmerede eyleriz iş'ali hatab

ZİYA

Abdülhamid Ziyaüddin[1] [Paşa], Galata gümrüğü ketebesinden Erzurum'lu Ferdüddin [Efendi] nin oğludur[2]. 1825 [1241 H.] de İstanbul'da doğdu.

Bayezid Rüşdî mektebinde okudu. Hususî muallimden Farisî taallüm etdi. Anlayabildiği Farisî eş'ardan zevk alınca kendi de şiir söylemeğe heveslendi.

"Harabat" mukaddimesinde diyor ki:

"On beşde değildi sinnü salim
Kim şiir ile vardı iştiğalim
Mevzun söze can verirdi gûşum
Eş'ar okusam giderdi huşum
§ Kahıce Garibiyi okurdum
Âşık Kereme yanar dururdum
§ Tahsınle de etmeyüb kanaat
Yağmaya dahı gelürdü cüret
§ Kendım de nazire dir idim gâh
Emma ne söz eliyazübillah

Gûş etmesün öyle söz kulaklar
Âludesi olmasun dudaklar
Divançeme anları yazardım
Mümkün olsa taşa kazardım
Kim şırıme atsa ta'na taşı
Oğrardı benımle derde başı
Hecv idi muariza cevabım
Şemşiri zeban idi kitabım...».

Esbak Selânik valisi Nâzım [Paşa[3]] hâtıratında diyor ki:

"Ziya Paşa, daha mekteb sıralarında iken şiir söylemeğe merak etmiş. Bu şiirlerden bazıları, her nasılsa muhafaza edilmiş. Paşa, bizzat bana göstermişdi. Bu ilk

---

1 Möhüründe böyle yazılıdır.

2 Ziya «Arzıhal» inde «kulları rütbe ve servetce bir büyük familyadan değil isem de...» diyor. Halbukı Âli Paşayı, Bağçe kapucusunun oğlu olduğundan dolayı istihfaf ve istihzadan geri durmuyor. Galiba Bağçe kapusunun, gümrüğe yakın olduğunu bilmiyor! Âli, fakir bir kapucunun oğlu iken mahza liyakatiyle bütün akranına tefevvuk ederek âli bir mertebeye yükselmişdir. Onun en büyük meziyyeti budur. Meziyyeti, zillet şeklinde görmek ve göstermek, Zıya gibi meziyetli bir merdi münevvere yakışmaz.

3 Ziya [Paşa] Adana valisi iken mektubcu idi. Tercemei hali 1144 üncü sahifededir.

şiirlerin şayanı dikkat olan tarafları, mekteb arkadaşlarının efalini ve hareketlerini tezyif yolunda olmasıdır. Bu şiirleri yüzünden mekteb arkadaşları, kendinden hem çekinir, hem de ona hürmet ederlermiş. Fakat bu şiirlerden maalesef hıç biri bu gün mevcud değil gibi bir şeydir."

Pek genc iken Sadaret Mektubî Kalemine memur edildi. Âli[1] ve Hafız Müşfik[1] gibi bazı şairler, bilhassa tezkire sahibi Fatin[1] [Efendi] ile ülfet peyda etdi. Fatin'in şiire dair verdiği malûmatdan müstefid oldu. Nazımdaki iktidarı artdı.

Şeyh Osman Şems[1], Lebib[1], Nevres[1] [Efendiler], Leskofcalı Galib[1], Hersekli Ârif Hikmet[1], İsmail Paşa Zâde Hakkı[1] [Beyler], Kâzım[1] [Paşa] ile ihtilât etdi.

Bilâhare bu zatların ekserinden ve diğer birkaç zatdan mürekkeben Hersekli'nin evinde toplanan encümeni şuaraye de dahil oldu.

Nâzım [Paşa] diyor ki :

"Ziya Paşanın edebiyatda ilk üstadı Üsküdar'lı Osman Şems Efendidir. Şiirde ondan çok istifade etdiğini bizzat kendi ağzından defeatle işitdim. Ziya Paşa, Osman Şems Efendi içün, "Bizim şeyhin en büyük kerameti, alelusul ders görmediği halde Arabîde en mükemmel müstahric olmasıdır" derdi[2].

Zemanının fudalasından olan Lebib [Efendi] den istifade etdi. Onun — tercemei halinde söylendiği vechile — büyük, küçük on iki cildden mürekkeb olan âsarı nazmiyesinin birkaç cildini Ziya [Paşa] tebyiz etmişdir.

Ebüzziya, "Nümunei Edebiyat" da diyor ki :

«Şiirle iştiğali otuz yaşına kadar devam etmişdir. § On beş sene devam eden bu iştigal esnasında ömrü, bir maişeti rindane ile ve hakikati vechile söylenmek lâzım gelürse serseriyane suretde geçmişdir. § Akşamları mastabei harabatda murabbanişini ayşü nuş olan Ziya Bey, gündüzleri Babıâlıdeki seriri kitabete, itimadı nefs ve daiyei tefevvukı akran gibi iki kuvvei maneviyenin yardımıyle suud eder. En mühim evrakı heman bir iki saat zarfında tesvid ederek yine yaranı irfaniyle hembezm olmağa şitaban olurdu Etvarı lâübalisi, maişeti rindanesi, kalender meşreban ile hempalığı. zırü balâye zebandrazlığı, hecivleri, istihzaları havas ve avam indinde meşhur idi. Fakat irfan ve dırayetı bu hallerin hepsine galib idi.»

---

[1] Tercemei halleri 96, 1019, 367, 1797, 868, 1189, 441ı, 639, 481, 801 inci sahifelerdedir.

[2] Ziya [Paşa] Çamlıcada oturduğu esnada bir gün Nâzım [Paşa] ziyaretine gitmiş. Paşa. bir münasebetle demiş ki: «Geçen cuma Sami Paşanın köşküne gitmişdim. Mütercim Rüşdi Paşa da orada idi. Mesneviye müteallik sözler açıldı. Sami Paşa, bana hitaben «Mesnevihanlık içün mezunum, geliniz size izin vereyim. Bunun öyle güç şartları yokdur Bir vakit nemazına imamet edeceksiniz. Kalkınız bize salâtı asrı kıldırınız" dedi. "Mesnevi okutacak kadar kendimde kudret görmiyorum. O muazzam kitabın gavamızı mâneviyesini ihtiva edebilmek benim gibi âcizlerin kârı değildir" dedim. § Aradan üç gün geçdi. Dün akşam âlemi manade Hazreti Mevlâna, bizim yukarı katdaki müsafir odasını teşrif etdiler. Oradaki minderin üstünde bana mesnevi okutdular. Avdet buyurmak istedikleri sırada istirham etdim, tekrar okutdular. Mesneviden hangi beyitlerin okunduğunu bilmiyorum. Tekrar kıyam etdiler. Kemali tehalükle teşyi etdim. Merdiven başında tazimkârane bir vaziyetle Osman Şems Efendinin durmakda olduğunu gördüm. Hazreti Mevlâna, bana hitaben «Size bundan ötesini Osman Efendi göstersün» buyurdular.».

Efadılı şuaradan Şeyhulislâm Ârif Hikmet[1] [Beye] kasideler takdimiyle intisab ve teveccühünü iktisab eylediği gibi kadirdanlıkla mâruf olan sadrıâzam Mustafa Reşid Paşa da liyakatini takdir eylediğinden tefeyyüzünü iltizam etdiler. 1855 [1272 H.] de Reşid Paşanın himmetiyle mabeyn üçüncü kitabetine tâyin olundu.

Ziya [Paşa], Reşid [Paşa] ya ve Ârif Hikmet [Beye] takdim etdiği noktasız kasidelerden bahsederken "Epeyce zahmet çekdim emma bizim kasideler işe yaradı. O vakit sadaret mektubcusu bulunan Mahmud Nedim [Paşa] nın[1] delâletiyle ve Reşid Paşanın tevassutu ile mabeyn kitabetine tâyin edildim" dermiş.

Serbest ve sermest bir halde yaşamağa alışmış iken sarayda mukayyed ve muntazam bir tarzda yaşamağa mecbur olduğundan sıkılmağa başladı. Mabeyn Ferikı Edhem [Paşa[2]], Fransızca öğrenmesi içün teşvik etdi. Ziya, bu teşvikı hüsni telâkki ederek Fransızca öğrenmeğe başladı. Az zemanda hayli ilerledi. Fransa müverrihlerinden "Viyardo" nun Endülüs tarihini terceme etdi[3].

Saray kitabeti, maişet sıkıntısını izale etdiğinden —saraya gidinceye kadar ceb harclığını bile veren— babası da, kendi de rahat ve refahate nail oldular.

Sultan Abdülâziz'in sülûsunda kitabetde bırakıldı ve padişahın teveccühünü kazandı. "Ziya Paşanın, Sultan Abdülâziz'in 1284 senesinde Londra'ya azimetinde takdim eylediği arzıhal" namı verilen risalede kendi de böyle diyor:

"... Akran ve emsâlim şöyle dursun mazhar olduğum avatıfı mümtazei şahaneleri sebebiyle mafevkde bulunanların bile mağbut ve mahsudı olacak bir derecei ulyaye vâsıl olmuş idim."

Rahat dursa teali edecekdi. Fıtratının ilcaatiyle ileri gitmekden geri durmadı. 1861 [29 Receb 1278] de mabeyn kitabetinden çıkarıldı.

Mabeyn kitabetinde arkadaşı olan Memduh[4] [Paşa], "Mir'atı Şuunat" da:

"Mabeyn kâtiblerinden şair Ziya Bey, cülûsı hümayuna dair bir kaside takdim etdiğinden ihsan ve inayete ve nezdi mülûkânede şerefe nail olmuşdu. Âli Paşanın mihamı ümurı tesri edemediği isnadiyle tahayyüli hiel ve tebeddülâtdan istifade emel eylerdi" dedikden sonra padişahın huzurunda "trepezeye eller konularak ervah davet" edildiğinden bahsederek "Ziya Bey, sadrıâzam Âli Paşayı düşürüb vükelâ tebeddülâtında irtifaı menzilete haris olduğu hasebiyle "Âli Paşa hakkında dahi ruhdan haberdar olunsa" deyince "yok yok, tecribe kâfidir" buyruldu. Trebeze'nin yanından çekildik. Şevketmeab, kemterilerine nazarla "ne dersin?" hitabına çakerlerince yakini tam tahassul etmediği arzında bulundum. Tebessüm bu-

---

[1] Tercemei halleri 820, 913 nci sahifelerdedir.

[2] Sadrı esbak.

[3] Naklolunduğuna göre bu tarihi Edhem [Paşa] terceme etmekde idi. Fakat türkçe muntazam ve müzeyyen yazmağa muktedir olmadığından Ziya ile birlikte tercemeye devam ederek onun fransızcada ilerilemesine hizmet etmiş oldu.

[4] Tercemei hali 913 üncü sahifededir.

yurdular. Çünki kolay oyuna gelir padişah değildi. Ziya Beyin ne oynamak istediğini bildi" diyor.

"On üçüncü asrı Hicrîde Osmanlı ricali" nde beyan olunduğuna göre: Ziya Bey, Âli Paşanın yüz vermeyişine canı sıkılarak padişahı ondan tebride çalışdığı sırada Füad Paşa hakkında sitayişlerde bulundu. Füad Paşanın sadaretine muvaffak olmakdan mağrur oldu. Onun İstanbul'a vürudunda Âli Paşanın Hariciye Nezaretinden de uzaklaşdırılmasını teklif eyledi. Bundan başka Füad Paşanın mensublarından dahiliye kâtibi Bebek'li Saib Beyi Beşiktaş'daki evine davetle Paşanın sadareti, kendinin eseri tertibi olduğunu ve mekamını muhafaza edebilmek içün sarayda kendi gibi nüfuzlu bir âdeme muhtac olduğundan ve kendinin de öyle danişli bir sadrıâzamın muavenetine ihtiyacı bulunduğundan bahsederek el ele verüb hem menfaati devlete, hem kendi hisablarına muvafık işler görebilmeleri münasib olduğunun Paşaya tebliğini anlatdı. Saib Bey keyfiyeti ifade etdikde Füad Paşa, "Bu teklifi kabul edebilmek içün evvelâ insan deli olmalıdır. Saniyen ismi, çocuklar başı Deli Ömer bulunmalıdır" dedi ve cevabının Ziya Beye iblâğını tenbih etdi. Ziya Bey, bu cevabdan münfail oldu. Füad ve Âli Paşalar, böyle hafif meşreb âdemlerin kurbi padişahide bulunmasını mekamı saltanatın vak'au haysiyetine ve Babıâli'nin mesleğine muvafık görmediler. Ziya Beyi ve — iltifatı şahaneden şimarub Füad Paşanın sakalını okşamak lâübaliliğinde bulunan — Dilâver Paşa Zâde Muhtar Beyi saraydan çıkartdılar.

Bu rivayet, temamiyle muvafıkı sıhhat ise birkaç suretle dikkate şayandır. Bir kâtib, o kadar yüz bulub da sadrıâzam gibi devletin en büyük memurunu azil ve yerine diğerini nasbetdirmek kudretini ihraz edince elbette şımarır ve istediği şeyi teklife cür'et eder. Hazmı ikbal, her ferd içün mümkin değildir.

Bir kâtibin zem ve medhi ile sadrıâzam azlü nasbederek mekamın ve o mekama gelenlerin ve geleceklerin kadrü haysiyetini rahnedar etdiğinden dolayı asıl müahazeye müstahak olan padişahdır.

Kâtibin tavsiyesiyle mevkii iktidare gelen zatın ise — imtinan ve tehdid ile karışık — tekliflere tahammül edemiyerek kendini ikbale nail eden âdemi, idbare oğratmakdan sakınmaması tabiîdir.

Hariciye Nezaretinden bile uzaklaşdırılması istenilen zatın da mukabele bilmisilde bulunması ve nekbetine çalışanın nekbetine çalışması, beşeriyetin muktezasındandır.

"El ele verüb menfaati Devlete hizmet etmek", pek müstahsen bir hareketdir. Fakat, "kendi hisablarına muvafık işler görebilmeleri" nden maksad nedir? El ele verüb para çalmak mı, Devlet ve milletin zararına şahsî menfaatler temin etmek mi?

Ziya [Bey] hakikaten böyle garib tekliflerde bulundise — müsellem olan — fetanetiyle asla kabili imtizac değildir. Teklifde bulunulan zatın "bu teklifi kabul

edebilmek içün insan deli olmalıdır" demesi, teklifde bulunan zatın da deli olması lâzım geleceğini imâ ediyor.

Gayri makûl teklifi kabul edenden ziyade teklif edenin akıldan mütebaid olduğuna hüküm etmek, muvafıkı aklü mantıkdır.

Nâzım [Paşa] hâtıratında :

"Ziya Paşa, Âli Paşanın memlekete etdiği fenalıkları Padişaha söylermiş. Padişah da heman Âli Paşaya yetiştirirdi. Bu, aralarındaki münafereti derinleşdirmekde idi. Tabiî Âli Paşa, Padişahın yanında kendi icraatını mütemadiyen tenkid eden bir âdemin bulunmasını istemezdi[1]. § Âli Paşanın israriyle saraydan çıkarıldı" diyor.

Ziya Paşa, saraydan ne vesile ile çıkarıldığını, diğer memuriyetlere nasıl tâyin olunduğunu ve Avrupa'ya ne sebeble savuşduğunu — yukarıda bahsetdiğim — "arzıhal" de anladıyor. Kendi sergüzeştini, kendinden dinlemek daha münasib olduğundan — sadede teallûk eden satırları — aynen nakil eyledim :

"... Saltaneti seniyeyi bulunduğu muhataradan halâs içün ol hale bais olan sureti idarenin tebdilinden başka çare olmayacağı mutaleai saibesi üzerine cülûsı hümayunları akibinde peyderpey saniha zibi sudur olan evamiri islâhiyei Padişahaneleri, sarayı hümayuna karşı kendusını bir heyeti müstekille zuum eden (!) Babıâli'yi ol derece ürkütmüş idi ki iktidarı şahanelerini yenilik cihetiyle gereği gibi takdir edemiyerek evamiri sadirenin menşeini teharriye mecbur oldu. Ol esnada abdi kemineleri hizmeti mahsusai şahaneleriyle kesbi şerefi ihtisas etdiğimden muhtiri ahval olmak tühmeti kullarına tahmil olunarak hizmeti mülûkânelerinden teb'idim esbabına teşebbüs olundu.

Malûmı şahaneleri olan dürlü hiyel ve desayis ile ol hizmeti müftehireden dûr edilerek[2] Zabtiye müsteşarlığına tâyin olundum. On üç gün mürurunda uhdei âcizaneme Atina sefareti tevcih buyruldu.

Ol hilâlde Yunanistan'ın ihtilâli galeyanda ve öyle bir karışıklıkda başında fes bulunan bir Osmanlı sefirinin canı emniyetde olamayacağı meydanda olmağla hem nefsimi, hem de devletin namusı muhteremini muhafaza maksadiyle istifaye mecbur oldum.

Akibinde rütbei miri miranî ile Kıbrıs mutasarrıflığı tevcih kılındı. Kıbrıs'ın malûm olan vahameti havasından nâşi oraya gider gitmez sıtmaya mübtelâ oldum ve bu illeti muahharen iki sene daha çekdim. O sebeble bir bendezadeleri telef oldu ve pederim derdi kederle menzulen vefat etdi.

Bilâhare iradei mahsusai mülûkaneleri muktezasınca[3] Meclisi valâ âzalığına memur buyrularak o beliyyeden halâs oldum.

---

[1] Kim isterki Âli Paşa da istesün.

[2] 1862 [Receb 1278].

[3] 1862 [Rebiulahır 1279].

Dersaadete vürudumun on beşinci günü[1] mirimiranlığın ulâ sınıfı evveline terfi ve tahviliyle beylikcilik memuriyetine ve altı ay mürurunda[2] Bosna ciheti teftişine azimetime iradei mahsusaları müteallik buyruldu. Bu esnada zatı şehrivarilerinin âdem yetişdirmek ve idarei hazırayı tebdil buyurmak efkârında bulunduklarına dair şayialar deveran edüb hususa Bosna'yı teftiş içün Babıâlice Afif Bey intihab olunmuş iken istizan tezkiresinin hamişinde beylikcilik kemakân uhdemde kalmak üzere kullarının tâyin ve tahsis buyruluşum, şayiayı mezkûreyi büsbütün te'yid ve te'kid etmekle vükelânın canı başlarına sıçradı. Cereyanı ahvalden istidlâl olunduğuna göre zatı şahanelerinin sebat ve fetanetleri icabınca efendimizi bu efkârdan sarfü tahvile başka çare bulamayub bendelerinin ve bendeleri gibi hüsni nazar ve emniyeti şahanelerini kazanmış ve bizzat re'yi hümayunlariyle intihab edilmiş diğer teftiş memurlarının dilhahı mülûkâneleri vechile hizmet ibrazına muvaffak olamamaları ve ol takdirce lisanı hal ile "işte sizin intihab etdiğiniz âdemler böyledir" demeğe mecal olması tedbirine teşebbüsle sairlerini muahharen bin dürlü belâ ve müşkilâta oğratdıkları gibi kullarını dahi her dürlü tasibata düşürerek bir buçuk mah zarfında bilistifa avdete mecbur eylediler[3].

Lâkin ne anların bu tedbiri, ne de kullarının halü şan ve hılkatim nazarı tahkikı hümayunlarından mestur olmamağla oradan doğruca atebei mülkdarilerine arzı istifa eylediğimde merhameten[4] Meclisi vâlâye memuriyetime iradei seniyeleri müteallik buyruldu. Çend mah mürurunda yine iradei şahaneleriyle[5] deavi nezaretine tâyin buyruldum.

Babıâli'nin kullandığı tedbir, umduğu suretin aksine tesir edüb ol vechile kullarına mucibi feyz ve terakki olduğundan diltenk olarak artık bir vesile ile İstanbul'dan tebidim ve esnayı mübaadetde kullanılacak zeminlerle zatı hümayunlarından büsbütün tebridim sureti tedbir olunub ansızın[6] Amasya mutasarrıflığına memur kılındım. Ancak derdi cangüdazı basur ile hasta ve bimecal olduğumdan ve mevsim ise erbain ve Karadenizin tehlükesi dahi malûm olduğundan azimetimin bir mah kadar tehirine müsaadei seniye şayan buyrulmasını mekamı sadaretden is-

---

1 1862 [Cümadelulâ 1279].

2 1863 [Şevval 1279].

3 Cevdet [Paşa] «Tezakir» de müfettişlerden bahsetdiği sırada diyor ki:

«Çok geçmeyüb Ziva beyin Bosna müfettişliğinden azli lâzım geldi. Esbabı azlini beyan babında «Mebhasi zülfi semen buyı uzatma kısa kes» mısraını irad ile iktifa münasib görüldü».

«Maruzat» da da diyor ki:

«Ziya Bey, Bosnaya varır varmaz runüma olan yolsuz ve uygunsuz karekât ve teşebbüsatına mebni azlolundu».

Müverrih [Paşa] o «Yolsuz ve uygunsuz harekât ve teşebbüsat» ı izah etseydi müverrihlikde yolsuzluk etmemiş olurdu. Bazan iham, ilâmdan ziyade süi tesir eder.

4 1863 [Zilhicce 1279].

5 1863 [Rebiulâhır 1280].

6 1863 [Receb 1280].

tida eyledim. Cevaben aldığım tezkirei samiyede hafta içinde ilk giden vapur ile behemehal azimetime iradei şahaneleri mütallik buyrulduğunu okuyub mütehayyir kaldım."

Bu tebliğ üzerine furtunalı bir günde siyahate mecbur oldu. İnsan boyu karları yararak Amasya'ya vardı. Yatağa düşdü.

Mübtelâ olduğu "basur, nasure dönüb" ameliyat içün muvakkaten İstanbul'a gelmesine müsaade olunmasını istida etdi. Mekamı sadaretden gelen cevabda, "Oralarda havası güzel mahaller bulunduğundan tebdili heva ile kesbi sıhhat edilmesi" tavsiye olundu. "Politika hasmı zannetdikleri zevatın, âdeta canına kasdeylediklerini" anladı.

Amasya'da âsarı Nafıa vücude getirdiğinden "Yine kesbi memduhiyetle bir gün gelüb başımıza belâ olur" denilerek bir leke ile azline teşebbüs olundu. İstanbul'dan verilen talimat mucibince şikâyetname tanzim edildi. Kendinden bir şey sorulmaksızın 1865 [Receb 1282] de Canik mutasarrıflığına tahvil olundu.

İcra kılınan tahkikat neticesinde şikâyetin iftira olduğu tebeyyün etdi. 1866 [Cümadelulâ 1283] de —ikinci def'a— Meclisi vâlâ âzalığına nasbedildi.

Kendi ifadesine nazaran idarei hükûmetde gördüğü fenalıklara "Cibilleti iktızasınca tarizden hali olamıyacağından ve italei lisane tasaddi etmekde muztar" kalacağından ve husaması da menfaatlerini muhafaza içün hayatına kadar süi kasd edecekleri emsâli sabıkasiyle sabit olduğundan nefsini tehlükeden kurtarmak içün hudud haricinde bulunmağı münasib gördü.

O sırada açılacak olan umumî sergiyi görmek ve birkaç ay Avrupa'da siyahat etmek içün sadrıâzam Âli [Paşa] dan müsaade istedi. Âli [Paşa], Avrupa'yı görmek münasib ise de siyahat, hayli masrafa mütevakkıf ve bir memuriyetle gidilmesi daha muvafık olacağını ve sergiye gönderilecek eşya içün müretteb olan komisyon riyaseti, kendi damadı Salâhüddin [Bey] uhdesinde ise de zaif olduğundan azimetini etibba tecviz etmediği gibi kerimesi de istemediğinden bu memuriyeti kabul ederse hariciye nezaretiyle müzakere edilerek kararın tebliğ olunacağını söyledi.

Paşanın teklifini kabul ederek siyahate hazırlanmakda olduğu sırada 1867 [4 Muharrem 1284] de —ikinci defa— Kıbrıs mutasarrıflığı tevcih kılındı.

Hakikî sebeblerini bilmiyoruz. Fakat Âli [Paşa], sergi riyasetini teklif ve Ziya [Bey] de kabul etdiği halde onu Paris'e göndermeyüb —mezardan daha korkunç addetdiği— Kıbrıs'a yollamak istemesi, kiyaset ve siyaseti malûmesine muhalif bir sui tedbirdir.

Paris'e memuriyetle, yahud memuriyetsiz gönderilirse avdet etmiyeceği ve aleyhde beyanat ve neşriyatda bulunacağı nazarı dikkate alınmış olmasını farz edelim, bu halde sergi riyasetini teklife luzüm yokdu.

Avrupa'ya gitmek istediği halde müsaade olunmazsa kaçacağı düşünülmüşdür de Kıbrıs'a tâyin edilmişdir, diyelim, bu düşünüşün loşluğu ve boşluğu, Ziya'nın Kıbrıs'ı Paris'e tahvil etmesiyle sabitdir.

Kıbrıs memuriyeti, onun kin ve buğzunu — yanar dağlar gibi — feveran etdirerek Âli hakkında — haklı haksız — envaı neşriyat ve terzilâtda bulunmasına bais olmuşdur.

Ziya [Bey], "Arzıhal" de diyor ki :

"Tecribei sabıkanın acısı hâlâ ciğerde durduğundan bu defa dahi gidecek olsam husamanın kuvvet ve nüfuzları malûm olmağle iş rengi ahare çevrilüb nefi tarikiyle Mağusa'ya gönderilerek yine telef olacağım gözümün önüne gelüb iki suretde dahi mevt mukarrer olub halbuki otuz sekiz[1] yaşında düşmenlerinin tatvib ve tefrihi içün beyhude yere can virmek dahi istenilür şey olmadığı gibi hakikati halinde arzı içün huzurı şahanelerine ruhsatı müsul ise kabil olmamağle diyarı ecnebiyede bir müddet ikametden başka nefsime çarei tahlis bulamadım ve uhdesinde memuriyet var iken firar etdi denilmemek içün mukaddema Kıbrıs'da çekmiş olduğum beliyyatı tadad ile bir istifaname terkim ve mekamı sadarete takdim eyledim. Avrupa'ya azimetimi muş'ir yine mekamı sadarete bir mektub yazub badelazime takdim olunmak üzere bendehanelerine bırakdım. Bu tarafa geldim. İşte Avrupa'ya gelişim dahi bu mecburiyete müstenid idi. Lâkin halin hakikati böyle, esbabı mücbire dahi şöyle iken gazetedeki ilânnamei resmide Avrupa'ya azimetim, gûya hakikati hali bilmiyenlere kendimi mazur göstermek ve hamiyeti caliyemi aleti icrayı garaz etmek içün olduğu ve bu hareketi makduhaye mücazat olarak rütbemin refi' edildiğini görüb devleti aliyenin ve otuz milyon nüfusun zimamı hayat ve mematı ellerinde olanların Cenabı Hakdan korkmayub ta bu mertebe bir iftirayi alen irtikâb etdiklerine şaşdım kaldım."

Resmî ilânın sureti

«Geçende Kıbrıs mutasarrıfı nasb ve tayin olunan Ziya Bey ile Erzurum vilâyeti valiliği muavinliğine memur edilen Kemal Bey, merkezi memuriyetlerine azimet etmek ve yahud bir güne mazireti meşruaları olduğu halde anı evvelce lisanı edeble beyan edüb de ol babda verilecek karare intizar eylemek lâzım gelür iken kendulerini hakikati hali bilmiyenlere mazlûm göstermek ve agrazı malûmelerinin tervicine alet eyledikleri hamiyeti caliyeden naşi mağdur olduklarını ilân eylemek niyeti makduhasıyle Babıâlinin ve hiç bir mahallin rey ve ruhsatına müracaat etmeksizin diyarı ahare firar eylemiş olub kendulerinin bu hareketi kabihası haklarında mücazatı mahsusa icrasını istilzam etmiş ve bu makule ef'ali rediye ashabının hiç bir vakitde devletce tanınmaması ümuri tabiiyyeden olmasiyle uhdelerinde olan rütbei seniyyenin ceridei teşrifatı hümayundan terkini kaydi bittensib iradei adalei ifadei cenabı hilâfetpenahi dahi ol merkezde şeref sünuh ve sudur buyrulmuş olmağla keyfiyetin beyan ve ilânına ibtidar olundu».

---

[1] «Nümunei edebiyat» da 1241 de doğduğu gösterilmesine nazaran Avrupaya gitdiği esnada «42» ve Fatin tezkiresinde velâdet tarihi 1245 senesi olarak kayd edilmesine göre «38» yaşında olması lâzım geliyor.

Ziya [Bey] takdim etdiği istifanamede Kıbrıs mutasarrıflığında oğradığı belâları tadad etdiğini ve Avrupa'ya gitdiğine dair mekamı sadarete tezkire yazub evine bırakdığını söylediği halde ilânı resmîde bunun aksi iddia edilmekdedir.

Bu halde iki tarafdan birinin iddiası, hilâfı hakikatdir. Hakikati keşfetmek ise bu gün müşkildir.

Fakat Avrupa'ya gitmek içün evvelce vâki olan istidasını — yukarıda nakledildiği üzere — Âlî [Paşa] nın ne şekle koyduğunu ve istifanamesinde Avrupa siyahatini tekrar istida ederse nefsini tehlükeye ilka etmiş olacağından izin almaksızın savuşmağa mecbur olduğunu Ziya [Bey] ileri sürerse mazur görülebilir.

Ziya [Bey] « كاالصدور » da[1] söylediğim vechile ötedenberi aleyhinde bulunduğu Âli [Paşa] nın vefatını müteakıben Sultan Abdülaziz'e takdim etdiği kasidede :

"Bir hasmi bimürüvvete duş etdi kim beni
Kalbi haşını bılmez idi rahmü şefkati
İtfaye bezli himmet ederdi hased ile
Her kimde görse zerre füruği liyakati
Enzarı lûtfun etmiş idim celb efendimin
Abdi keminenin bu idi heb kabaheti
Yalvardım itizarü tedarrular eyledim
Asla tegayyür etmedi kinü husumeti[2]
Encam kâr Kıbrıs'a nefi etmek istedi

[1] Bu eserimin iki cildi — «Osmanlı devrinde son sadrâzamlar» namiyle — Maarif vekâletince basdırılmışdır. Diğer cildleri de inşaallah basılacakdır.

[2] Namık Kemal «Tahribi harabat» da bu beyti mevzuı bahs ederek diyor ki:

«Yalvardım, itizar...» buyurulmuş. Halbuki mabeyni hümayundan beri hangi memuriyetde bulunuldıyse kendisini [Âli Paşayı] tahkir ve itirazlar altında ezegeldiğiniz — biraz ahvali mülke vâkıf olanların cümlesine — malûmdur. «Zafername» gibi âsarı bergüzidelerinin her biri gerek anın ve gerek refikinir. [Füad Paşanın] gönüllerine, helâklerini tesri edecek dereceIerde tesir eylediğini de herkes bilür. Bunların arasında bir de yalvarmaklar itizarlar, tedarrular mı var idi? Âleme karşu seyyiatından bahs eylediğiniz âdemlerin mecalisi tenhaîde eteklerini öper, hüsni teveccühlerinimi niyaz buyururdunuz? استغفر الله biz ulüvvi fıtratı seniyyelerini bu denaetden daima beri biliriz».

Ziya [Bey] de "Tahribi harabat" a cevaben yazub Kemal'e göndermediği yetmiş dört beyitli menzumede diyor ki:

«Çün müdara vü hulus etmişdik
Ya niçün Avrupaya gitmişdik
Gitmeğı ben sana evvelce didim [*]
Hem düşün sen kim idin ben kim idim
İlticayi husama etmekden
Padişah vasfı değilmi ehven
Eyumiydi sizi taklid etsem
Kıbrısa sonra beraber gitsem».

[*] Şayanı dikkatdir.

Gördüm ki cane kasd idi mânada niyeti
Bir başka çare kalmadı tahlısi can içün
Terki diyare eyledim âhır azimeti
Bais bu oldu terkime minnetdi canıma
Yoksa veliyyi nimetimin emri hizmeti
Beş yıl tehammül eyledim âlamı gurbete
Koymam hisabe gördüğüm envaı mıhneti
Pîr etdi tazelikde beni bahti vajgûn
Âlemde bitdi bence hayatın halaveti
Billâh çokdan eyler idim nefsimi telef
Men' etmeseydi tal'atinin zevkı rüyeti".

Kendi rivayetince "yalvarmak ve itizar ve tedarrular" eylemekle beraber yalnız resmî icraatına değil, hususî harekâtına da ta'nü tarizden geri kalmadığını ve her sözünün Âli [Paşa] ya yetişdirilerek iğdab edildiğini o zemane yetişenlerden işitdik.

Kendi de "Cibilleti iktizasınca tarizden hâli olamayub italei lisane teaddi" etdiğini itiraf ediyor.

Bilâhare gösterdiği arzu üzerine ehibbasından esbak Dahiliye müsteşarı Celâl [Bey] in tevassutiyle Âli [Paşa] yı ziyaret etdi. İltifatına nail oldu. Suhbet esnasında Belgırad kalesinin Sırblara terkinden bahsederek — terkin esbabı mücbiresini bilmiyormuş gibi — tevbih âmiz bir tarzda "Niçün verdiniz?" süalini irad etdi. Paşanın verdiği cevablara kanaat etmediğin haliyle, kaliyle anlatdı. Bunun üzerine araları yeniden açıldı.

Ziya [Bey] Londra'da bulunduğu esnade yazdığı Rüyaname[1] yahud Hulyanamede Padişahın, mekamı sadarete kimin münasib olduğuna aid muhayyel süaline verdiği cevabın şu kısmı şayanı nazardır:

«Bu mesnede getirilecek zat, asr ve zemanın ve mülkün ahvalini eyu bilmeli ve devletin yaraları nerelerdendir, layıkıyle anlamış, usanmaz, yorulmaz, azlinden korkmaz olmalı (!). Bu evsafla muttasif olan bendegânınızı nazarı tesavvurdan geçürüb ve hakkında mukaddemce isma' edilen ısnadatı garazkâraneye (!) ve rütbesinin küçüklüğüne (!) bakmayub kendine tevdii ümur edersiniz. Bir müddet işine bakarsınız. Eğer dilhahı hümayununuz (!) üzere ifayi hizmete muvaffak olursa fehiha. Olmazsa azil eder, yerine bir başkasıni getürürsiniz».

Bu sözlerle mesnedi sadarete kimi tavsiye etdiğini anlamamak, izandan müberra olmağa mütevakkıfdır.

---

[1] Ziya rüyanın nihayetine şu mısraı yazmışdır:
«Gördüğüm şeyler bütün rüya imiş».
Ben de onun altına şu mısraı yazmışdım:
«Hak Teala hayre tebdil eyleye».

Her kelimeden anlaşılıyor ki tarif ve tavsiye etdiği sadaret namzedi, kendidir. Kişinin fikri ne ise zikri de odur.

Âli [Paşa] — her halü kaline tariz eden — bu zatın, mekamı âliye göz dikdiğine ve — fürsat bulursa — tuli emel ve hırsı ikbal ile her dürlü hareketde bulunacağına kâni olmuşdur ki onu merkezden uzaklaşdırmağa lüzum görmüşdür denilebilir.

***

Mustafa Fâdıl [Paşa], Meclisi hazain riyasetinden azledilerek Avrupa'ya gitmişdi. Mısır valiliğinde veraset usulünün değişdirilmesi onu, valilik hakkından mahrum etmişdi, bittabi son derece müteessir olmuşdu.

Mısır'daki emlâkıne mukabil aldığı milyonlarla liradan bir mikdarını, veraset hakkını istirdad içün Avrupa'da gazetelere ve sair vasıtalara sarf ediyordu. Bir tarafdan da devletin hüsni idaresini temin edebilecek esbabe dair Padişaha arîzalar yazıyordu.

İstanbul'da Yeni Osmanlılar cemiyetini teşkil eden erbabı kalemle de haberleşiyordu. Rivayet olunduğuna göre Ziya [Bey] e — yirmi bini evine bırakılmak üzere — otuz bin, Kemal [Bey] e on bin frank ve Âgâh [Efendi] ile Ali Süavi'ye de harcırah göndererek Avrupa'ya davet ediyordu.

Ziya ve Kemal 17 Mayıs 1867 [13 Muharrem 1284] de İstanbul'dan savuşdılar. Diğerleri de muahharen hareket etdiler. "Hürriyet" gazetesini tesis eylediler. Ali Süavi de Londra'da "Muhbir" i neşr etdi. Âli ve Füad [Paşa] lar ile diğer vükelâ ve idarei hükûmet aleyhinde neşriyatda bulundular.

Sultan Abdülaziz'in Avrupa siyahatinde Mustafa Fâdıl [Paşa] afiv olunarak İstanbul'a döndü. Yeni Osmanlılara tahsis etdiği maaşları kesdi. Davet etdiği âdemleri, diyarı gurbetde esbabı maişetden mahrum ve meyus olarak bırakdı.

"Prens, bu hareketinde mazur idi. Zira onların maaşlarını kesmese idi kendi İstanbul'a kabul edilemezdi" denilecek olursa şöyle cevab verilir : "Evet öyledir. Fakat onları nasıl davet etdi ise vatana avdetleri esbabını da öyle temin etmeliydi. Kendini nasıl afiv etdirdi ise onların da afvine çare bulmalıydı. Eğer onlar, afvı kabulden ve memlekete avdetden imtina ederlerse Prens, o vakit mazur görülürdü.

Prensin, mürüvvet ve asalete muhalif hareketinden sonra Yeni Osmanlılar avdete mecbur oldular[1].

---

[1] Memduh [Paşa] «Feveranı Ezman» da diyor ki:

«. . . Şairi şuride eda Ziya ve muhibbi hürriyet Kemal Beyler ve sevdazede Süavi Efendi ile başkaca daha tanıdığım genc fikirli Şübbani Vatan, Avrupa'ya savuşarak "Muhbir" ve diğer isimlerde ateşîn ve haşîn ibaratı muhtevi gazeteler çıkarub payitahta ve memaliki mahruseye hükûmetin ef'alini tenkidden sözler vaydıklarını tahattur ederiz. § Bunlar, diyarı ecnebiyede neşriyat ile seneler geçirdi. § Yazılan çizilen mebahis ve itirazatı rengin emma ortada dönen heb söz idi. Calibi dikkatdir ki hayatı millete hâdim olan o zevatın beyinlerinde bürudet yüz gösterdi. Vifak ve ittifak, nifak mecrasını tutdu.

Ziya [Bey], İsviçre'de Cinevre şehrine çekildi. "Hürriyet" gazetesini münferiden neşretdi. "Emil" tercemesiyle âsar ve eş'arının bazılarını burada vücude getirdi. Maişetce müşkilâte tesadüf etdi.

Sultan Abdülaziz'e takdim etdiği kasidede "Âlâmı gurbet" ve "Envaı mihnet" den bahsetdiği gibi Harabat mukaddimesinin sonunda da :

Geldim geleli bu hâkdane	Açdırmadı göz bana zemane
Eskam ile geçdi ruzgârım	Âlâm idi cümle berkü barım

diyor.

O mihnetli demlerinde Şehzade Yusüf İzzüddin [Efendi] nin bin lira gönderdiği mervidir[1].

"Hürriyet" in son nüshalarında Hidiv İsmail [Paşa] nın arzusuna muvafık sözler ve "Zafername" de Mustafa Fâdıl [Paşa] nın aleyhinde bahis vardır.

"Yeni Osmanlılar Tarihi" nde beyan olunduğuna göre :

Ziya [Bey] e — en pervasız arkadaşlarından Reşad [Bey — Paşa] "Hıdive hizmetden çekinmiyor musunuz?» demiş. Ziya [Bey] «hayır, bir vakit küçük biraderin müdafii hukuku olmuş idik. Şimdi o davayı sadrıâzam hazretleri [Âli Paşa] deruhde buyurduklarından bu sefer növbet büyük biraderin hukukuna geldi» cevabını vermiş. Reşad «cemiyet, hükûmeti Fir'avnnaneye hizmet içün mü teşekkül etdi?» demesiyle Ziya [Bey] «ciddi mi konuşmak istiyorsun? O halde oğlum, seni küçük Firavun'un hizmetinde bulunduğundan bu hizmete tahsis etdiği ücreti aldığından dolayı ben muahazede bulunmadığım halde sen, ne hak ile beni muahaze ediyorsun? Mesele burada bir ictihad meselesi şeklini almışdır. Ben evvelki ictihadımda hatamı idrak ile tashih etdim. Sen ictihadında isabetine kail isen buyurun! delillerini meydana koy, münazara edelim. Belki sen de za'fı ictihadına kail olursun, yahud beni ikna edersin» demişdir».

Mustafa Fâdıl [Paşa], maaşını kesmeseydi Ziya [Bey] evvelki ictihadında sebat ederdi. Maaşın inkıtaı, ictihadın tehavvülüne illet oldu. İşin doğrusu budur.

***

Nihayet cümlesi, cemilelerle Dersaadete getirildi. Memuriyetlere konuldu. Vatandan hayli müddet mübaadet, gurbetde çekilen mihnet hiçe gitdi. İdarei hükûmetde tahavvül vuku bulmadı. Mesaii masrufe söz seylâbesiyle akdı bitdi. Mabeyni hümayun kitabetinde bulunduğum hengâmda maruzzikr Ziya Beyle refakatim ve mekteblerde tahsil yoldaşlığından naşi Kemal Beye samimî mehabbetim olduğundan bilâdı ecnebiyeye kimden davet alarak gitdiler. Ziya Bey, sarayda iken ne meslek iltizam ve badehu cüstücuyi meram etdi, bildiğim hakaikı yazmış olsam bir kitab hacmini iktisab edeceği cihetle tahlili mişvar ve tafsili düşvardan sarfı nazarla âdabı eshabı kitmane tebean taklili beyan eyledim».

[1] Nazım [Paşa], Hatıratda diyor ki:

«Ziya Paşa ile Yusüf İzzüddin Efendi arasındaki hususiyet, bir aralık Paşanın, ona arabî ve edebiyat muallimi olarak tayin edilmiş olmasındandır. Fakat bu muallimlik ve talebelik uzun sürmemişdir. Zemanın ricalinden biri, Sultan Abdülâziz'e bir arîze takdim ederek, "Şehzadelerin edebiyat ile iştigali, ciddiyeti mülûk düsturuna muhalifdir» demiş ve Ziya Paşa da edebiyat hocalığından azledilmiş idi Ziya Paşa, bu hadiseden bahsederken daima güler, «ne yapalım, bu hanedanın silsilesi cahil gelmiş, cahil gidecek» derdi».

Âli [Paşa] nın vefatiyle Mahmud Nedim [Paşa] mekamı sadarete geldi. Ziya [Bey] ın Padişaha takdim etdiği kaside üzerine avdetine müsaade olundu. 1872 [14 Muharrem 1289] de icra cemiyeti riyasetine tâyin kılındı.

Ziya [Bey] diyor ki[1] :

"Âli Paşa vefat edüb de Mahmud Nedim Paşa sadrıâzam olunca Sultan Abdülâziz'in arzusu üzerine Avrupa'dan memlekete dönmeme müsaade olundu. Daha doğrusu Avrupa'dan davet ve celb olundum ve icra cemiyeti riyasetine tâyin edildim. Mahmud Nedim Paşaya nisbeti kadîmem vardı. Birçok defalar beni himaye etmişdi. Dostluklarını göstermişdi. Bu itibarla Avrupa'dan İstanbul'a dönüb icra cemiyeti riyasetine tâyinimde onun da dahli vardı. Her salı gecesi yalısında buluşurduk. Aramızdan su sızmazdı."

Âli [Paşa] zemanında olduğu gibi serbazane hareket ve idarei hükûmete itiraz etmeyüb ihtiyat ve ihtiraz meslekini tutdu ve ötedenberi hâmi tanıdığı Mahmud Nedim [Paşa] ya nisbet ve hürmetini teyide çalışdı.

Fakat yukarılarda bahsolunan kasidede :

"Bir zate virdi möhri ki ruşen güneş gibi
Ehliyeti, fazileti, sıdku hamiyyeti"

beytiyle sena eylediği paşasının — Mecnunı da hayretde bırakan — icraatı acibesini gördükce — hakkındaki gayz ve buğzunu hiç bir suretle teskin edemediği — Âli [Paşa] ya rahmet okumağa başladı. Hattâ arkadaşlarından Nuri [Bey] ki Âli [Paşa] aleyhinde bulunan fırka erkânından idi. Bana ve diğer ehibbasına aşağıdaki fıkrayı mükerreren nakletmişdi :

"Bir gün Bayezid meydanında Ziya [Bey] e tesadüf etdim. "Nuri, ne dersin, bu gün hiç gidemeyeceğim bir yere gitmeyeyim mi" dedi. "Senin gidemeyeceğin yer Hicaz'dır, yahud camidir" dedim. "Canım saçmalama. Âli Paşanın kabrine gitdim. Başının ucunda oturdum. "Âli, beni afvet. Aleyhinde bulunduğumdan dolayı âdeta b........ yediğimi şimdi anlıyorum" diyerek itizar ve afvimi istid'a etdim" dedi".

Halbuki evvelce padişaha hitaben "Saltanatı şirketden, kendinizi ve halkı esaretden, mülkü devleti tehlükeden, hazineyi zaruretden, askerinizi sefaletden kurtarmak ve haiz olduğunuz mekamı hilâfetin zâyi olan şan ve şühretini iade etmek isterseniz her şeyden evvel bunlara sebebi aslî olan Âli Paşayı işden çıkarınız" diyordu.

---

[1] Nazım [Paşa] nın Hatıratı.

Âli [Paşa], işden ve dünyadan çıkdıkdan sonra kendinin "Ehliyeti, fazileti, sıdku hamiyyeti güneş gibi ruşen" olduğunu ilân etdiği Mahmud [Paşa] iş başına gelince işlerin nasıl başdan çıkdığını gördü[1].

Mahmud Nedim [Paşa] nın, Rumeli şömendüferleri içün tanzim etdirdiği muzır mukaveleyi zorla möhürletmek istemesi ve Ziya [Bey] in imtinaı üzerine Paşa, "Hirşin size üç yüz bin frank verdiği hakkındaki rivayet teeyyüd ediyor" dedi. Ziya [Bey], kemâli şiddetle mukabele etdi. Ziya [Bey] bu hâdiseden uzun uzadıya bahsetdikden sonra "Hayatımda iki defa irtikâbla itham olundum. Biri Mahmud Nedim Paşanın açıkdan açığa iftirası. İkincisi, şu Adana'da bizim möhürdar kumpanyasının yüzünden oğradığım iftira. Fakat lehülhamd her ikisinde de namusum, gün gibi iyân oldu" dediğini Nâzım [Paşa] naklediyor.

Bu hâdise "Ehliyet, fazilet, sıdku hamiyyet" sahibi Mahmud [Paşa] ile Ziya [Bey] in arasını açdı.

İcra cemiyeti reisi iken bir meselei şer'iyede — kendi tâbiriyle — "faka basdığından" azil olundu. Padişah, "5000" kuruş maaş tahsis eyledi, iki ay sonra kesildi. Ziya [Bey] zarurete oğradı.

Avrupa'dan geldikden bir müddet sonra padişah, Ziya [Bey] i Hariciye nâzırı yapmak isteyerek — o esnade mesnedi sadaretde bulunan — mütercim Rüşdi [Paşa] nın fikrini sormuş. O, kat'iyyen kabul etmiyerek ısrar olunursa istifa edeceğini söylemiş. Nâzım [Paşa], "Bunu bana bizzat Ziya Paşa — gülerek — nakletmişdi" diyor. O zemanın ricalinden bu maddeye dair hiç bir şey işitmedik.

1873 [8 Safer 1290] de Şûrayi Devlet âzalığına tâyin kılındıysa da müzayakadan kurtulamadı.

Süleyman Nazif merhum, "İki Dost" adlı eserinde diyor ki :

«Sultan Azizin hal'ine kadar Ziya Paşa, İstanbul'da menkûb kaldı. § Maguse mahbusu [Namık Kemal] bir necatı karibden ümid var değilken İstanbul menkûbu, vak'ai hal'in tehaddüs etmek üzere olduğundan hem haberdar, hem meselede filen medhaldar idi. Hal'in erkânından Midhat Paşa, Ziya Paşa, vasıtasiyle ve Ziya Paşa da o vakit veliyyiahd bulunan Sultan Muradın tabibi Doktor Kaplıyoni tavsit ederek tasavvurat ve mukarraratı vakıadan padişahı müstakbeli haberdar ediyordu [1]. Hele hiç şübhe yokdur ki Abdülaziz'in tevalii seyyiatından ziyade kendi idbar ve menkûbiyetinin temadisi, Ziya Paşayı eski efendisinin aleyhine sevk etmişdi».

Şu mütaleanın muvafıkı hakikat olduğu azadei iştibahdır. İnsanlar, kendi menfeatlerinden başka şey düşünmezler ve kendi menfeatlerini her şeyin fevkında görürler.

[1] Nâzım [Paşa] Hâtıratda diyor ki :

«Bir gece Ziya Paşa, memleketin o zemanki vaziyetiyle Âli Paşa zemanını mukayese ederek Âli Paşa zemanını tercih ediyordu. «O halde eski zeman idaresini şimdikinden daha makul buluyorsunuz» dedim. Bu sözümden «Öyle ise vaktiyle Âli Paşaya karşı niçün kıyametler koparıldı» manasını çıkararak hazin bir sesle «Âli Paşa ile hempaları, baltaları ele alarak binayı devletin muhafaza divarlarını yıkıyorlrdı. Biz de feryad ediyorduk. Şimdi binanın temelleri yıkılıyor. Artık feryadın manası, bağırmanın faidesi bile kalmıyacak diye korkuyorum» dedi».

Âmmenin menfeatini, kendi menfeatlerine tercih ederek « ترك كام خود كرفته تا برآيد كام دوست » mealine tevfiki hareket edenlere de tesadüf olunur. Fakat bunlar "enderi nevadir" den maduddur.

***

Sultan Abdülaziz 30 Mayıs 1876 [7 Cümadelûlâ 1293] da hali' edilüb de Sultan Murad iclâs olununca müntesibîni, ikbale kavuşmak zemanı geldiğini görerek zuhurata muntazır oldular.

Ziya [Bey] Mabeyni Hümayun Başkitabetine nasbolundu.

Cevdet [Paşa], "Tezakir" de diyor ki :

«Yevmı hal' ve cülûsda sabahlayın Ziya Bey, mabeyni hümayun baş kâtibi tayin olunmuşdu. Lâkin babı seraskerîde biatde bulunmamış olanlar, peyderpey sarayı hümayuna gelmekde oldukları cihetle henüz merasımi biatın icrası temam olmamışken Ziya Bey, birinci işgüzarlığı olmak üzere Kemal Beyin itlakiyle Dersaadete getirilmesini âdeta sureti ısrarda ihtar etdiğinde Rüşdî Paşanın canı sıkılmağla derhal defteri hâkani Nazırı Sadullah Beyi celb ile mabeyni hümayun başkâtibi nasbetdirmişdi».

Ziya [Bey] in baş kitabete tâyiniyle azli — kendinden menkul olduğu üzere — şu suretledir :

Ziya [Bey], Sultan Murad'ın cülûsu günü babı seraskerîde hünkâr dairesinde bulunurken huzura davet olundu. Sultan Murad, "Sizin ilmü fadlınızdan yakinen müstefid olmak isterim. Bu andan itibaren baş kitabet ümuruna bakmanızı tensib etdim. Heman vazifenize başlayınız. Alın şu kâğıdları içerdekilere götürünüz" dedi. O da işe başladı.

Akşam yine davet edildi. Padişah, "oldukca çakır keyifdi", lâübali bir edâ ile "Gel bakalım, sana iyi bir haberim var. Seninkileri derhal getirtiyorum. Heman git sadrıâzama söyle, Kemal Beyle rüfekasının gelmeleri içün telgraf yazsunlar" dedi.

Gec vakit olmasına rağmen — mekamında bulunan — sadrıâzamın yanına gitdi. Rüşdî [Paşa], gayet baridane karşılıyarak "Ne istiyorsunuz" dedi. Ziya [Bey] iradeyi tebliğ etdi. Sadrıâzam, fena halde sinirlendi. Bağırub çağırmağa başladı. Hiddetini yenemedi, oturduğu yerden kalkdı. Bağırarak, "Efendim, her işimiz bitdi de bu mu kaldı? Bu şımarıklar, on gün sonra gelirlerse kıyamet mi kopar? Dünya mı yıkılır? Bu işleri yapan heb sizsiniz. Padişahımıza söyliyecek başka bir şey bulamadınız mı?" dedi.

Ziya [Bey] diyor ki :

"Meğer Rüşdî Paşa da, bizlerin, Kemal'in nekadar düşmeni imiş[1]".

Ziya, icab eden cevabları oldukca ağır bir lisanla verdi. Ertesi gün azledildi. Baş kitabeti, "24" saat bile devam etmedi.

[1] Hatıratı Nâzım.

1876 [11 Cümadelûlâ 1293] de "15000" kuruş maaşla Maarif müsteşarlığına tâyin kılındı. Zemanımızın tâbiratı cümlesinden olan "İnkisarı hayal" e oğradı. Müsteşarlıkda altı ay kaldı. Kanunı esasi lâyihasının tanzimi ile iştıgal eyledi.

Sultan Abdülhâmid'in cülûsunu müteakıben onun riyasetinde Kemal [Bey] ve sair zatlardan bir cemiyet teşkil edilerek "Terceme Cemiyeti" namı verildi. Sarayda bir daire tahsis olundu. Bu cemiyet, Avrupa matbuatında ahvali şarkıyeye ve Devleti Osmaniye'ye dair intişar eden mekaleleri tedkik edecek ve muhtelif lisanlarda eserler neşriyle yanlışları düzeltecek idi.

Nâzım [Paşa] nın, Ziya [Bey] den naklen beyan etdiğine göre : Birinci ictima sonlarında Mabeyin feriki Said [Paşa] gelerek "Zâtı şahane, Süavi Efendiyi de cemiyetinize almanızı ve kendisiyle teşriki mesai etmenizi arzu buyuruyorlar" dedi. Heyetce onun kabul edilemeyeceğini söylediler. Kemal [Bey], "Bu cahil âdemin aramızda hiç bir işi yokdur. Cemiyetimizde kimlerle teşriki mesai edeceğimiz, bızzat bizim tarafımızdan tâyin olunur ve bu kararımızı zâtı şahane, yalnız tasdik eder. Yoksa ilk celseden cemiyetimizin ümuruna bu suretle müdahale muvafık olmasa gerek" dedi. Said [Paşa] birinci iradenin reddi münasib olmadığını söyledise de kabul edilmediğinden gitdi. Yarım saat sonra yine geldi. "Bugünkü ictimaınız bu kadar olacak. Âtide ictimalar içün haber verilecekdir" dedi. Cemiyet bir daha toplanmadı.

Süavii pür mesavi gibi bir şarlatanın, cemiyete kabul edilmemesi mahzı isabet ise de Kemal'in, akranından birine cevab verircesine hodserane ve bâlâpervazane idarei kelâm etmesi, cemiyetin inhilâline sebeb olmuşdur, denilebilir.

Esasen böyle bir cemiyetin sarayda teşkili nabemehaldi. Cemiyetin bulunacağı yer, Hariciye Nezaretinde matbuatı ecnebiye dairesiydi. Hey'eti muhtereme evvelâ bu ciheti nazarı dikkate almalıydı. Malûmdur ki tabiî olmayan şeyler devam edemez.

Ziya [Bey], mektubcusuna demiş ki :

"Zaten Abdülhamid Han ile yıldızımız, daha cülûsunun ilkinde barışmamışdı. Cülûsu takarrür etdiği sıralarda Damad Mahmud Paşa vasıtasiyle cülûs hattı bana yazdırılmışdı. Fakat benim yazdığım hat beğenilmedi. Böyle şeyleri daha iyi yazan Said Paşaya [Baş kâtib] yazdırıldı."

***

Ziya [Paşa] nın anlatdığına göre : Kanunı esasî müsveddesi tanzim edildikden sonra Midhat [Paşa], padişaha verdi. Aradan on beş gün geçdiği halde saraydan ses çıkmadı.

Nihayet Ziya ve Kemal bir gece Midhat [Paşa] nın konağına gidüb saraydan cevab alması içün ısrar etdiler. Ertesi gün yine gitdiler. Midhat [Paşa], "Kanunı esasî kabul olundu. Ancak bir 113 üncü madde ilâve edildi" dedi.

Ziya [Bey], "Bu madde ile kanunı esasînin, kanunı esasî denecek yeri kalmamış. Bundan böyle hükûmet istediği tahkikatı istediği gibi yapdırub istediğini

memleketden harice çıkarmak içün kanunı esasîye istinad edecek. Böyle meşrutiyet kanunu nerede görülmüş" dedi.

Midhat [Paşa], "Ne yapalım, şimdilik kanunı esasî bizde bu kadar olabiliyor. Baş kâtib olacak hınzır, böyle bir çivi sokmuş[1]. Zeman gelir tâdil olunur" dedi[2].

Bundan sonra Ziya ve Midhat arasında samimiyet devam edemedi. Ziya [Bey,] şu kıt'ayı o vakit söylemişdir :

"Ne cesaretle olur münkeşif ebnayı vatan
Dehşet alûdı cebanet ebi meşrutiyet
Yoksa dünyada nasib olmıyacak mı bilmem
Bize nev'i beşerin hakkı olan hürriyet".

***

Askere levazımı şitaiye ve saire tedarük etmek içün Ziya [Bey] in riyasetinde "Hediye cemiyeti" teşkil olundu. Ziya ve Kemal [Beyler] in tensibiyle cemiyetce "Asakiri mülkiye taburları" teşkili kararlaştırıldı. Herkes kaydolunmağa başladı. Her mahallede bölükler vücude getirildi. Zabitler nasbolundu. Talim içün hükûmet tarafından tüfenkler verildi. Taburlar, sevk edileceği sırada Ziya [Bey] vezaretle Suriye valiliğine, Süleyman [Paşa] Herseğe memur edildi. Asakiri mülkiye taburları dağıdıldı.

Mahmud Celâlüddin [Paşa] "Mir'atı Hakikat" de diyor ki :

«. . . Ziya Bey, hal'i Abdülâziz Hanî mesalihinde dahi müşaviri [Midhat Paşanın] bulunduğu cihetle diğerlerinden ziyade Paşayı pençei inefasidinde zebun etmiş ve Maarif Müsteşarlığını tahsil eylemiş idi. Bu cemiyetin bendegânı [Midhat Paşanın etrafına toplananlar] onun huzurundaki ekavili fasidelerine ilâveten efkârı umumiyeyi celb ve cezb içün bir kuvvei mâneviye istihsalıne dahi başlayub hattâ Ziya ve Kemal Beyler, Sultan Bayezid meydanındaki müsafirhanei askeride[3] bir encümen tertib ve rical zadelerden ve sair genclerden millet askeri tahririne kıyam etdiler ve bu encümenin riyasetini Midhat Paşaya verdiler. Kayıd edilenler bölük bölük Midhat Paşanın konağına gidüb alkışlar etdiklerini işidince husaması, ilkaatı gûna gûn ile padişahın zihnini tahdiş eylediklerinden serasker Redif Paşa, encümenin ilgasıyle hamiyyeten gönüllü yazılmak isteyenlerin babı seraskeriye müracaatlerini ilâna memur olunca encümen beylerinin defteri askeriye kaydetdikleri gencler «Babı Seraskerî maiyetinde askerliği kabul etmeyiz. Biz millet askeri olacağız» sadalariyle muhalefet ve Midhat Paşanın konağına giderek şikâyet eyledikleri sırada Kemal Bey hal'ü iclasdan kinayeten «الشيء لا يأتى الا وقد يملك» mısraı meşhurunu okuyarak Ziya Beyle teatii kesatı fesadata ve saltanatı seniye aleyhinde mekalâta başladığı casuslar vasıtasıyle saraya aksetmiş ve bunun üzerine Midhat Paşa muahaze ve tevbih olunub Ziya ve Kemal Beylerin bir memuriyetle heman İstanbul'dan tebidi dahi emredilmişdi.

---

[1] Said [Paşa] bilâhare gazetelerle neşretdiği mekalelerde bu maddenin kendine teallûku olmadığını söylemişdir. Sadedin haricinde olduğuçün maddenin tafsiline lüzum görmedim.

[2] Madde tadil olunmadı. O madde ile kendi tenkil olundu.

[3] Şimdi dişci mektebi olan dairedir.

Ziya [Bey] in Berlin sefaretine tâyininin istizan olunması Midhat [Paşa] ya tebliğ olundu. Mabeyin baş kitabetinden tekiden yazılan tezkirede Padişahın şu sözleri mündericdir :

«Ziya Bey, pek ziyade harisi ikbaldir. Bu hal, tabiati beşeriyeye hamlolunacağından kendusu mevki ve ikbalini hüsni istimal etse buraca hal ve istidadının müsaid olacağı bir işde istihdamına müsaade olunur. Lâkin bu zatın şimdiye kadar meşhud olan ahval, meslek ve niyatında sebata delâlet etmediği gibi bir şey arzusuna muvafık olmaz ise anın aleyhinde dürlü entrik imali âdeti olduğundan kendusunun bu aralık İstanbul'da bulunmaması pek hayırlı olur. Sadrıâzam hazretlerinin şu gaileli zemanlarda mevaniden hali olarak idarei ümur etmeleri dahi bu dürlü âdemlerin buradan tebaüdleriyle hâsıl olacakdır. Ziya Bey hakkında olan mülâhazat, mübalegaya hamlolunmasun. Ehemmiyeti zatiyesi mahdud ise de halk, muterizîne teveccüh göstermeğe ve itirazatı istimaa meyyal olduğundan anın teşebbüsat ve neşriyatı bu cihetce müsmir olabilür. Kendusunun Berline memuriyetinin faidesine gelince bu aralık Babıâlinin Viyana ve Fransa ve Londra kabıneleri nezdinde icrasını münasib gordüğü teşebbüsatın Berlin'de dahı yapılması ve Prens Bismark'ın mümkin olabildiği kadar celbi tevecühüne çalışılması faideli olacağından Ziya Bey buna muvaffak olur ise dirayetini isbat ve devletin teveccüh ve vüsukuna kesbi istihkak eylemiş ve müamelâti hariciyede fiilen dahi iktisabı malûmat etmiş olacağından ol vakit bihakkın yetiştirilmesine müsaade olunur...".

Babıâlice tedkikine memur edildiğim yıldız evrakı arasında kanunı esasîye müteallik vesaik ile Sultan Abdülhamid merhumun mühim notlarına ve Midhat Paşanın muhtelif meselelere dair tezkireleriyle saraydan verilen cevablara tesadüf ettiğim halde Ziya [Beyin] Berlin sefaretine tâyininden sarfı nazar edilmesinin esbabı hakkında bir kayıd görmedim.

1876 [16 Zilhicce 1293] de rütbei vezaretle Suriye valiliğine tâyin ve valilik maaşı "35000" kuruşa iblâğ olundu. Tezkirei maruzada :

Suriye vilâyetinin ehemmiyeti mevki ve maslahatı icabınca valiliğine mevcud olan mazulîni vüzeradan kangisi tayin olunsa idarei mahalliyenin hüsni cereyanını temine kifayet edemıyeceği cihetle oraya erbabı iktidar ve malûmatdan bir zatın gönderilmesi icabı halden olub Maarif müsteşarı saadetlû Ziya Beyefendi hazretleri sıfatı matlûbe ile muttasıf yetişecek bendegândan bulunmuş olmağla müşarünileyhin uhdesine rütbei vezaret tevcihiyle mezkûr valiliğe tayini...».

Ziya [Paşa] ya birinci rütbe Osmanî nişanı verilmesine dair Midhat [Paşa] nın tezkiresi üzerine sâdır olan irade, Paşanın reddolunmağa başlayan maruzatına nümunedir.

Tezkirei maruzada :

«Ziya Paşa, nişanı zişanı mecidînin ikinci rütbesini haiz olub vilâyeti mezkûrede bulunan rüesayı ruhaniye ve memurini düveli ecnebiyenin ekserinde ise birinci rütbeden nişanlar bulunduğundan ehemmiyeti mevkii memuriyetiyle mütenasib ve beynelecanib tezyidi vakar'u haysiyeti mucib olmak üzere mü-

---

1 Midhat Paşanın eniştesi.

şanünileyhe birinci rütbeden nişanı Âlü Osmanî itası ve Kastamoni vilâyeti mutasarrıfı Tosun Paşaya[1] dahi ımsâl ve eslâfına tatbikan ve tebdilen ikinci rütbeden nişanı mecidî ihsanı...».

denilmesine mukabil baş kitabetin iradei seniyeyi mübelliğ cevabında :

«... Vakıa nişanların mevkii memuriyet veya emsale tenasübi bir müddetdenberu kaide hükmüne girmiş ise de işbu imtıyazı âlinin zat ve hidmete ihtısası bedihi bulunduğundan memuriyet ve emsalin esbabı terfiiyeden addolunmaması ve bir de Ziya Paşanın vezaret ve Tosun Paşanın memuriyeti ahdi karibde vaki olmasına nazaran nişanlarının terfii esbabı maddiyeye gayri mübteni bir mükâfatı mütetabia olacağında kendulerinin bu babda dahi atıfeti seniyeye mazhariyetlerinin mahalli memuriyetlerine azimetleriyle ibraz edecekleri hidemata talik kılınması».

denilmişdir.

Nişan verilmesinde "memuriyet ve emsal, esbabı terfiiyeden ad" olunmayor da — nişandan daha mühim olan — rütbe tevcihinde "memuriyet ve emsal" niçün esbabı terfiiyeden addediliyor?

Ziya [Paşa] nın — rütbei haliyesi evvelâ bâlâye terfi olunmak lâzım gelirken o rütbe atlanarak — vezaret tevcih olunuyor.

"Suriye vilâyeti mühimdir. Orada bulunacak valinin büyük rütbeli olması zarurîdir ve oraya daima rütbei vezareti haiz olanlar nasbedilmişdir" denilecek olursa o halde "memuriyet ve emsal, esbabı terfiiyeden ad" olunuyor, demekdir. Rütbede "memuriyet ve emsâli esbabı terfiiyeden ad" edüb de nişanda ad etmemek mantıka mutabık olur mu? Madame ki Suriye'de bulunacak valinin rütbesi büyük olmak zarurîdir, onun nişanı da büyük olmak tabiîdir.

Ziya [Paşa], Padişah nezdinde mütemen ve mültezem bir âdem olsaydı, o nişanın daha büyüğü, — sadaretin arzına hacet kalmaksızın — ihsan olunurdu.

***

O sırada Ziya [Paşa] yı İstanbul ehalisinin meb'us intihab edeceklerine ve bunun içün arzıhal vereceklerine dair, "İstikbal" gazetesinde görülen fıkra üzerine mabeyn baş kitabetinden Midhat Paşaya yazılan tezkirede iradei seniye şu suretle tebliğ olunuyor :

«. . . Ziya Paşanın meb'usiyeti kabul olunamaz. Zira kendusu, bilhassa metbuı meşruı aleyhinde bulunmak gibi bir seyyie ile lekedar olub burası delâili filiye ile de sabitdir. Kanunı esasi lekedar olanları meb'usluğa kabule müsaade edemez. Şurası taaccüb ve dikkate şayandır ki bu zatın ehali beyninde bir şühret ve teveccüh hâsıl etmek ümidiyle gerek matbuatla ve gerek sair vesait ile her nevı teşebbüsatdan hâli olmadığı malûm olub bu haller üzerine kendusune ibrazı teveccühde asla bir mecburiyet dahi yok iken mücerred sadrıâzamımızın iltimasatını reddetmemek mültezemimiz olduğundan vezaret ve Suriye gibi mühim ve mutena bir vilâyete memuriyetine müsaade olundu. Şimdi bunun dahi kadrini bilemiyor. Ve vezaret kuvvetini dersaadetde istimal etmek kaydinde bulunmakla beraber arzuyı vicdanî ve ihtiyarımız üzerine bazı hamiyetkâranın mesaisiyle vücude gelmiş olan Kanunı esasinin müessisliğini kendusune atfedüb bu fıkrayı dahi «İstikbal» de ilân etdiği gibi lâyenkatı bu neşriyatda

[1] Midhat [Paşa] nın eniştesi.

bulunuyor ve bazan dahi hüsni niyetimiz izaa olunmak içün Kanunı esasinin mer'iyeti bizce merzi olmadığına dair rivayet deveran ediyor. Binaberin Ziya Paşanın şu harekâtı hakkında ne müamele lâzım ise kendulerine havale ederim...».

Ziya [Paşa] Suriye'ye gitdi. Birkaç ay, sonra "meslek ve hareketi, o havalinin ehemmiyeti mahsusai idaresiyle mütenasib olmamağla tahvili memuriyeti iktıza eylediğinden" denilerek 1877 [3 Cümadelâhire 1294] de Konya valiliğine naklolundu.

Envaı zahmet ve mihnet ile Konya'ya gitdi. O sırada şu üç beyti söyledi:

"Valii Şam olarak üç buçuk ay[1]
Konya'ya sonra göründü gitmek
Dağda dondum, ovalarda yandım
Mersin üstü Karaman'a giderek
Göstere göstere germü serdin
Dünyeyi Konya'yı öğretdi felek"

1878 [9 Cümadelâhire 1295] de Adana valiliğine nasbedildi. "Şair Ziya Paşanın Adana valiliği" isimli risalede[1] naklolunduğuna göre: Paşa, Adana'ya girerken istikbaline gidenlerden şair Hacı Talib oğlu Mustafa'nın[2] takdim etdiği kudumiyeyi pek ziyade takdir etdiği halde Yeğen Ağa Zâde Hakkı [Bey] in[3] okuduğu kaside hakkında bir kelime söylemedi. Bundan müteessir olan Hakkı — arkadaşlariyle birleşerek — tanzim etdiği hecviyeyi, büyük divarlara — göze çarpacak suretde — kömürle yazdı ve yazdırdı. Son mısraı şudur:

"Ziyası kalmadı mülkün gelince Paşası".

Son zemanlarında süi istimalâtı hakkında şikâyetler vâki olduğundan tahkikat icra etmek ve lüzum görürse işden el çekdirmek üzere divanı muhasebat âzasından Hacı Âkif [Efendi] nin[4] izamına 1880 [4 Rebiulâhir 1297] de irade sadır oldu.

O hengâmda mabeyn baş kitabetinde bulunan Âli [Paşa] Zâde Ali Füad [Bey], babasının — mevtini tacil edecek suretde — neşriyatı adavetkâranede bulunduğundan dolayı Ziya [Paşa] dan intikam almağa kalkışacağı beklenirken şikâyetcilerin saraya çekdikleri telgrafları — eseri garaz olduğunu söyliyerek — Padişaha arz etmediğini ve şikâyetcilere karşı izharı nefretle telgraflarını yırtdığını mabeyn kâtiblerinden reji komiseri Nuri [Bey] söyler ve Ali Füad'ın gösterdiği ulüvvi cenabı ve fazileti tebcil ederdi.

---

1 Beş ay, bir hafta.

2 Tercemei hali 1853 üncü sahifede yazılmış olan Taha Torosun'dur.

3 Tercemei hali 490 ıncı sahifededir.

4 Meşrutiyetin ilânından sonra az müddet Dahiliye nâzırı olan vüzeradan Hacı Âkif [Paşa] dır.

Ziya [Paşa] ya isnad olunan sui ahvalden biri de irtikâb idi. Halbuki para çarpan kendi değil, möhürdarı olan kalteban idi. Paşasını, irtikâb ve irtişa ile dillere düşürdü.

Paşa, möhürdarı bed tebarın, kendi namına dadü sitedde bulunmakda olduğundan — biraz gec — haber aldı. Meclisi idare, belediye ve mehakimi adliye âzasını topladı. Onların huzurunda möhürdarı isticvab etdikden sonra İstanbul'a def eyledi[1].

Nâzım [Paşa], hâtıratında irtikâb meselesinden uzun uzadı bahis ederek, "Vefatına kadar Ziya Paşanın yanında bulundum. Mâruf meslekini kemâli ciddiyetle muhafaza etmiş ve irtikâbe meyli, hayalinden bile geçirmemişdir" diyor.

*
* *

Ziya [Paşa] bir müddet hasta olarak işlere bakamadı. Ümurı vilâyet, Hacı Âkif [Efendi] tarafından idare olundu. Nihayet 17 Mayıs 1880 [8 Cümadelâhire 1297] de vefat etdi[2]. Ulu cami haziresine defnolundu[3].

Tezkiye esnasında imamın, "Bu merhumu nasıl bilirsiniz?" süaline cemaat tarafından, "Eyi biliriz" cevabı verilirken bir âdem "Büyük şair biliriz" diye bağırdı. Bağıran, Yeğen Ağa Zâde Hakkı idi. Muahharen, niçün böyle dediğini sorduklarında Hakkı, "Eşsiz bir şair idi, ona şehadet etdim" demişdir[4].

Kabir taşındaki kitabe

هوالباق

«Adana vilâyeti valisi Abdülhamid Ziyaüddin Paşa merhumun fazlü kemali asariyle müsbet ve ulûvvi kadrini beyan ve tavsifde zebanı üdebayı zeman bikudret ve tarihi vefatını nazımda şuarayı benamı Osmaniyan izharı aczü hayret eylediklerinden doksan yedi senesi cümadelâhirinin sekizinci pazartesi günü gülşenserayı bekaye rihlet ve darülhuldi ukbaye azimet eylediklerini vilâyeti mezkûre vergi müdiri Esseyid Hasan Rıza, nesren bu vechile tahrire ictira eyledi. Merhumu müşarünileyhin ruhı şerifleriyle sair ervahı mümının içün رحمة الله عليه رحمة واسعة. رضاء لله تعالى الفاتحة 8 cümadelâhır 1297»[6].

---

[1] Habisi Derseadete değil, mahkemeyi cinayete sevk etmeliydi.

[2] Hacı Akif [Efendinin] mekamı sadarete çekdiği ve sadaretin, padişaha arzetdiği telgrafda 5 mayıs 1296 da vefat eylediği bildirilmişdir.

[3] 1940 mayısında Adanaya gitdiğimde merhumun kabrini ziyaret ve ruhuna fatiha ithaf etdim.

[4] Şair Hakkı, bu tarzdaki şehadetiyle merhumun şairliğini tasdik eylediğini ve iyiliğini kabul etmediğini anlatmak istemişdir.

[5] *Ziya gibi büyük bir şairin kabrine yakışacak bir kitabei ruh bahşa! virgü müdiri,* yazmamış olsaydı kabri Ziya, galiba kitabesiz kalacakdı. Vatanın her köşesindeki şuarayi benam, Ziya'nın söndüğünü duymamış olacaklar!!

"Tercemanı Hakikat" gazetesine yazılan fıkra :

«Adana valisi Ziya Paşa, bir zemandanberi duçar olduğu illeti istiskadan rehayab olamıyarak bu kerre terkı dağdağai hayat eylediği samia hıraşı telehhüf ve teessüf olmuşdur. Merhumı müşarün-ileyh, meziyati ilmü edeb ile füdalayı Osmaniye miyanında haizi imtiyaz ve umurı hükûmetde olan iktidarı küllisı ile dahi beynelvükelâ (!) serfiraz bir zatı camiulkemalât olduğundan ziyaı, hem erbabı ilmü marifet ve hem terakkiperveranı mülkü millet olanlarca bâisi esefi azîm olmuşdur."

"Vakit" gazetesine yazılan fıkra :

"Ecillei üdebamızdan Adana valisi Ziya Paşa biraz müddetdenberu mübtelâ olduğu illetden rehayab olamayub bu kerre âzimi darı beka olmuşdur. Müşarünileyhin iktidarı kalemîsine ve fezailî edebıyesıne ve edebiyatımıza olan hidematına âsarı hücceti biadîl olmağla olbabda ziyade bahse hacet olmayub yalnız böyle bir vücudün ziyaından dolayı umumun ve hususiyle ashabı kalemın hissetdiği teesüratdan hıssamend olmaklığımız tabiî bulunduğuna binaen izharı telehhüf ve teessüf eyleriz.

«Cenabı hak, garikı rahmet itsün Mekamın heb riyazı cennet itsün».

Abdülhak Hâmid'in manzumesi :

Ziya, saisi bir kavmi garibin Sen oldun barigâhı zülcelâle
Ne oldu dergehı hakdan nasibin Ne dirler asümaniler bu hale
Nigâhın nezdi Bariden zemine Düşüb âmalini kılmakda tecdid
Olur tiğı zebanın zalimîne Hakihat birle berkengizi tehdid

Dolar sahnı vatan ol dem ziyadan
Anarlar namını yerden, semadan

Cihanda hodperestanı kibarın Alırdın aczini teşhirden zevk
Fakat isbat ederdin iktidarın Dilersen gösterüb madunı mafevk
Hemişe âdetin şevku şetaret Gülerdın cümle eşyaye deminde
Ne afetdin bu hikmet âleminde Bütün âfaka karşı bir hakaret

Kederle eğlenir, şadan olurdun
Bu gün dâna, yarın nadan olurdun

Olanlardan biri sensin müsebbib Cihanı şiirde bir inkılâbe
Temam esbabı şerh etmek ne mucib Zafernamen ki bir takı zaferdir
Ki fethi mülki manaye işaret Verirdi ehli manaye bişaret
Ki atii edeb pür zibü ferdir . . . . [1]

Tulûı fikri hürriyetle ruşen
Hakikat münkeşif, bezmi sühan şen

Bu halka terceman olmakdasın sen Gidüb sıytın zeminden asümane
Huzurı hâkimi mutlakdasın sen Gelir nalişlerin bu hâkidane
Fezayi lâmekân mahşer melekden İderler intizarı hükmi ilâm
Eğer dirsen ki mazlum oldu İslâm Sana şahid çıkar yerden, felekden

Ziya sensin bu cemiyetde masum
Kalanlar cümleten mes'ulü mahkûm

***

---

[1] Aslında bir mısra noksandır.

BASILAN ESERLERİ

"Harabat", "Endülüs Tarihi Tercemesi", "Engizisyon Tarihi Tercemesi", "Zafernâme ve Şerhi".

"Veraset Mektubları", "Rüya", "Arzıhal", "Tartuf, yahud Riyanın Encamı". Molyer'in bu eserini heca vezniyle ve gayri mukaffa olarak terceme etmişdir.

"Eş'arı Ziya" damadı esbak liman reisi Ferik Hamdi [Paşa] mukaddema tab'ı etdirmişdi. Süleyman Nazif merhum, bu mecmuaya girmeyen eş'arı topladı, hepsi bir arada "Külliyatı Ziya Paşa" ismiyle 1924 de basıldı.

"Tercii Bend", "Terkibi Bend" ve gazetelerle neşir olunan mekaleler.

BASILMIYAN ESERLERİ

Jan Jak Ruso'nun "Emil" i yine "Emil" ve "Konfesyon" u "Defteri Âmal[1]" namlariyle terceme etmişdir. Lâfonten hikâyelerini nazmen ve "Telemak" ı nesren terceme etdiği söylenmekde ise de göreni görmedik.

Fatin tezkiresinde "Sünbülzâde Vehbi" nin Tuhfei Farisîyesine nazire gûne lûgatnâmesi ve kamus mütercimi Âsım'ın Tuhfei Arabîyesine şerhi nakısı ve "Kavaidi Osmaniye" ismiyle muanven olan kitabın her mahalline zamime ve ilâve olarak tafsil ve tavziha dair bazı kelimatı vardır" deniliyor.

***

Ebüzziya, "Nümunei Edebiyat" da Ziya [Paşa] yı şöyle tavsif ediyor: "Fevkalgaye meclis âra, etvarı lâübali ile meftur, natuk, bezlegû, hoş suhbet, mizah ve letaife mail, muhadaratda emsâli nâdir idi."

Merhumun her halü hareketini yakından gören Nuri [Bey] ve pek eski ehibbasından babam Mehmed Emin [Paşa] ile diğer tanıyanlar da Ebüzziya'nın tavsifine iştirak etmişlerdi.

Gayet keskin zekâye mâlik olan merhumun, istihzadeki mehareti de kayde şayandır.

Meclisinde bulunanlar, suhbetine doyulmazdı diyorlar. Son derece mizah ve letaife mail iken iş başında pek ciddî, biraz da sert olduğunu, fakat hususî meclislerde, bilhassa kendi evinde maiyyet memurlarının en küçüğüne de gayet nazükâne muamelede bulunduğunu söyliyorlar.

Bezlegûluğunu, mizaha meylini anlatmak içün Nuri merhum — Avrupa hâtıratından olmak üzere — bana nakletdiği fıkralardan birkaçını ben de nakil edeyim.

---

[1] Nâzım [Paşa] diyor ki:

«Vefatından sonra kitabları müzayede olundu. Birkaç kittab ile "Emil" tercemesini almışdım. Hürriyet gazetesinin bir koleksiyonu nezdimdedir, "Defteri Âmal" müsveddesini, Ziya [Paşa] ya valilikde halef olan Âbidin [Paşa] aldı, iade etmedi».

Nuri merhum derdi ki :

"Ziya Paşa, mükerreren söylemişdi : "İstanbul genclerinden bazıları gibi ben de gencliğimde yangın tulumbacılığına heves etdimdi. Bu, öyle bir ibtilâdır ki aradan yıllar geçdiği halde o heves geçmiyor. Yaşlı başlı olduğum hengâmda bile tulumbacıların nâralarını işidince — akşam yaklaşırken eli ayağı titremeğe başlayan — serhoşlar gibi benim de elim ayağım titrerdi."

§

"Paris'de bir gece arkadaşlarla oturub konuşurken Ziya Bey, "Çocuklar, size pek mühim bir meselei fenniye anlatacağım" dedi. "Fen" kelimesini işidince Hoca Tahsin[1] kemâli memnuniyetle dizinin dibine oturdu, bütün vücudü kulak kesildi. Bey, — bazı nevresidelerin kendi elleriyle kendilerini tahrib etdikleri — bir fiili zehrengizin tarifatı "fenniye" sine başlayarak hakikaten fenden bahsetdiğine, dinleyenleri inandıracak şekilde öyle garib, fakat o kadar hoş sözler söyledi ki gülmekden bayıldık. Esasen deryayı hayalâte dalan şair hayali ile — halü kalde ondan farkı olmayan — Hind'li İskender Efendi, birbirlerine "bu âdem ne söyliyor" diye ikide bir sorub "tarifatı fenniye" yi sekteye oğratdıklarına, bahusus bizim kahkahalarımıza Hoca Tahsin, pek ziyade kızarak "behey cahiller, herif dekayıkı fenniyeden bahsediyor, istifademiz içün nefes tüketiyor, siz gülüyorsunuz, bu sersemler de bir düziye mırıldanıyorlar. Bunda gülecek, mırıldanacak ne var? Rahat durunuz da dinleyelim, istifade edelim" diyerek bizleri tekdir edince — son derece cebri nefs etdiği halde — bey merhum da kahkahaları zaptedemedi."

Âdi bir madde hakkında — dinleyen edib ve şairleri gülmekden bayıltacak ve dinleyenlerin mütefennin kısmını da fenden bahsedildiğine ikna edecek suretde — söz söylemek, her yiğidin kârı değildir, kudreti beyanda en yüksek mertebeye yükselmiş olanlardır ki öyle canlı sözler söyliyebilirler.

***

"Avrupa'dan avdetle bir gün Ziya ve Kemal ve diğer birkaç arkadaşla Boğaziçi'nden gelirken vapurda yanımıza sokulan gazeteci Filib Efendi — o sırada neşretmekde olduğu — gazeteden bahsederek, "Efendilerimiz gibi en büyük edibler, gazetemize yazı yazarlarsa hem bizi, hem karileri minnetdar ederler" demesi üzerine Ziya, — kemâli ciddiyetle — "Filib, bana bak, biz edebsiz edibleriz. Sen başka ediblere yazı yazdır" dedi.

***

Ziya [Paşa] — bilâhare Anadolu umumî müfettişi olan Müşir Şakir [Paşa] ya Adana'dan yazdığı mektubda — kendini şöyle tarif ediyor :

"Sizin her işe karışır, her ağzına geleni herkese söyler bir dostunuz var idi..."

[1] Tercemei hali 1871 nci sahifededir.

İşte bu dostun bu halidir ki kendine düşmenler peyda etdi ve yaşadığı müddetce rahat ve huzur vermedi. Her devirde bir suretle müteezzi etdi.

"Yareb niçün bu arsada her şahsı ârifin
Mikdarı fadlına göre derdi olur füzun
§ Nâdan firazı izzü seadetde serfiraz
Dana haddı aczü, mezelletde ser nigûn"

diye feryad etdirdi.

Hasmı can ve gaddarı bieman ad eylediği Âli [Paşa] nın zevalinden sonra ikbale mazher ve kadrü kıymeti berter olacağına kendi de, başkaları da kanaat etmişdi. Halbuki öteden beri hâmi ittihaz etdiği —ve her ağzına geleni söylemek itiyadının eseri muzırrı olarak— "ehliyeti, fazileti, sıdku hamiyyeti güneş gibi ruşen" olduğunu ilân etdiği bir zatı Mahmudülhisâl! Âliye halef olunca mahmisini rişvetle ittiham etmeğe kalkışdı.

Malûmdur ki her işe karışan, kendi işini karışdırır, her istediğini söyleyen istemediğini işidir.

Nef'i şahsiyi ayak altına alarak kötü şeylere ve kötü insanlara karşı isvan etmek, erbabı faziletin şiarıdır. Fakat bunun da bir haddi mârufu vardır, o haddi tecavüz etmemek lâzım gelir.

"Bir yerdeki yok nağmeni takdir edecek gûş
Tazyii nefes eyleme tebdili mekam it"

tarzında başkalarına nasihat etdiği halde bu nasihate herkesden evvel kendi riayet etmedi.

"Sen mi kaldın hey efendi dehre virmekçün nizam"

dediği halde "Dehre nizam" virmek içün oğraşdı.

"Bir senin sayin usuli dehri tağyir eylemez"

hükmüni vermişken yalnız kendi sa'yi ile "usuli dehri tağyir" eylemek sevdasına düşdü. Gösterdiği hamiyyet ve gayreti, hırsi ikbale haml etdiler. Pek acı tecribelerden sonra :

"Canını etsen fida bir kimse takdir eylemez"
"Her ne yapsan hâsılı bu halka tesir eylemez"

demekde muztar kaldı.

"Ey mürtekibi har, bu ne zillet ki çekersin
Birkaç kuruşa müddeti ömrünce hacalet"

diyen bir âdemin "mürtekibi har" olamayacağı isbatdan müstağni iken irtikâb isnad olundu.

İstikamet yüzünden çekdiği çilleleri anlatmak içün sırf serzeniş maksadiyle yazdığı tercii bendde :

"Derde oğrar, kim sadakat etse elbet devlete
İstikamet mahzı cinnetdir bu mülkü millete"[1]

beytini nekarat ittihaz etmesi, irtikâbını iddia edenlerce beyyine ad olundu. Sevkı teessürle söylenen her sözün mutlaka hakikat olmayacağı düşünülmedi.

Bu, böyle olmakla beraber "Her ağzına geleni herkese" söyleyenin, nabeca isnadlardan masun olamayacağını da teemmül etmek gerekdir.

***

Süleyman Nazif merhum, bir mekalede :

«Siyaset ile edebiyatın bizde vazifei müştereke ifa etmesi, Şinasi Efendi, Ziya Paşa, Namık Kemal Bey ile başladı denilse hiç mübalağa edilmiş olmaz. Ziya Paşanın bu yoldaki hizmeti hem esas, hem şekil itibariyle pek büyükdür».

Diyor ki doğrudur.

"Zafernâme Şerhi", edebiyatı siyasiyenin en kıymetli bir nümunesidir.

Nâzım [Paşa], hâtıratda diyor ki :

"Zafername, Osmanlı edebiyatının en kuvvetli, en mahirane tertib edilmiş, en ince hecviyelerinden biridir."

Nuri [Bey] derdi ki :

"Ziya Paşa, Zafernameyi bazan bilârdo oynarken söyler, yazdırırdı".

Ziyanın şiirleri, nesirleri, şairler ve edibler arasında kendini mümtaz bir mevkide bulundurmakdadır.

Nâzım [Paşa] diyor ki :

"Ziya Paşa, zemanının en üstad şairi telâkki edilirdi. Hattâ şiir hususunda Kemal Beyden daha ziyade sahibi salâhiyyet addedilirdi[2]".

---

[1] Süleyman Nazif «İki dost» da diyor ki:

«Pederim Diyaribekir'li Said Paşanın «Müstakim ol hazreti Allah utandırmaz seni» mısra'lı meşhur muhammesini gûya Ziya Paşanın bu tercii bendine mukabele içün yazmış olduğunu yüzüme karşı iddia edenler oldu. Halbuki babam o muhammesi 1280 de tanzim ile 1288 de Diyaribekir matbaasının tabetdiği mecmuai eş'arına dercetmişdi. Ziya Paşanın bu tercii bendinden lâakal on sene evvel yazılmış ve yine lâakal üç dört sene evvel tabı ve neşredilmiş bir neşide».

[2] Tercemei hali 185 inci sahifede yazılı olan şair Besim merhum, bana gönderdiği bir mektubda diyor ki:

«Ziya Paşa, hasaisi edebiyece kesirülmeani, kalilümebani sünuhatı şiiriyeye sahib idi. Hakikaten sevanihi fikriyesi yükde hafif, behada ağır mürassaatı edebiyedendir. Kasideleri, şaskıları, mahud ebced hisabı yolundaki tarihleri, fülânları, hattâ gazellerinin yarıdan ziyadesi tarh ve iskat edildiğinde bakiyye kalan Terci' ve Terkibi Bendleriyle bazı güzide gazel ve kıt'aları, kemiyeten değil bir divan, âdeta küçük bir cüzdan teşkil eder. Lâkin keyfiyeten değil öyle beş on divan, belki sema itilâ bir cihan değer».

Onun "Harabat" ına dair yazılan yazılar ve söylenilen sözler, hayatı edebiyesinde belli başlı bir fasıldır.

"Harabat" ı tahrib etmek isteyen — sahibi Harabat'ın yarı vefadarı — Namık Kemal'dir. "Her ağzına geleni herkese söyleyen" lerden biri olan Kemal, Harabat ve Ziya hakkında da her istediğini söylemişdir.

Abdülhak Hâmid'in 15 Teşrini evvel 1294 tarihli mektubuna yazdığı cevabda bakınız ne diyor :

«Ziya Paşanın şiiri, şübhesiz Ekrem'den aşağı idi. Çünki o gazelde[1] meselâ her sınıfdan mürekkeb olduğu halde muayeneden çıkmış da millet arasına karışmış ekâbire benzer. Bununla beraber Ziya şairdir. Tabiati şairanesi de Terkib ile Terci' ile Zafernameye münhasır değildir. Ne zeman isterse pekâlâ şiir söyliyebilir. Fakat ie hikmetdir bilemem, şiirin eyusunı fenasından tefrik edemiyor. Tahribde de söylemişdim. İşte zannımca o cihetledir ki Ekrem, temyiz kuvvetiyle lâzımsa gazelinde Ziyaya tefevvuk etmişdi».

Yine o cevabda şu sözleri de söyliyor :

«Ziya gibi zemanımızın en büyük zekâlarından madud olmuş ve oldukca her fennin içine girmiş çıkmış bir zat...».

Zeynülâbidin Reşid [Beye[2]] yazdığı mektublarda şöyle diyor :

«Ziya Bey, müahazeden dolayı niçün o kadar telâş etmiş. Bir de Harabata öyle bir müahaze yazıldığını nereden işitmiş. Ah, bir cevab yazsaydı da kendiyle arîz ve amik konuşsaydık»[3].

«Harabata müteallik Ziya ile muhavere tuhaf. Hassanın şiirini görmiyen bir âdemin eş'arı arabı muhakemeye salkışmasına tâaccüb olunmaz mı? Hele Hasan kalayi Van dahilinde kıyas edişine ne divelim? Mabeyn kitabetinden, mukarriblikden, musahiblikden bahsedişimize o derece hiddetin manası ne olacak? Yalan mı söylemişiz? Yoksa şiire müteallik olan bir bahisde mutlak yalan mı söylemeli imiş? § Ziyanın «Benim Kıbrısa gitmeğe niyetim yok» yolunda olan sözleri iki manaya mahmuldür. Biri müdahinliğine olan tarizatıma karşu bir cevab. Diğeri de, gûya müahazeyi yazışım, kendi namımın şairler arasında zikr olunamamasın hiddetden neşet etmiş olmak[4] vahimesine mebni bir maziret olacak».

«Sahibi Harabatın ifadatına gülmekden başka söyliyecek bir şey bulamam. Mesleki hürriyetde sebat göstermek içün Hidiv tarafına geçmek ve yahud Napolyona kurşun atan heriflerin elini kolunu sallıyarak gezdiği Londrada habsolacak kadar ahmakane neşriyatda bulunmak ve yahud hali sahıvda vezaifi saltanata müteâllik bend üzerine bend yazub dururken rüyamda padişahın ayağına kapandığımı itına ile neşretmek gibi hallerde bulunamamam. Bendeniz, Avrupadan avdet etdim. İbretdeki, Diyojendeki bendleri neşreyledim. Beyefendi de avdet buyurdular, Harabat'daki medhiyeleeri söylediler. Hangisi mesleki hürriyetde sebate delil ise orasını tayin etmek hiç kimse içün güç bir şey olmasa gerekdir. Hukukı ülfet ve Avrupa'daki hali refakatle beraber ben Tahribi kendi aleyhlerinde bulunmak içün

---

[1] «Lâzımsa» redifli gazel.

[2] Tercemei hali 1444 üncü sahifededir.

[3] Kemalin, bu satırları ve aşağıdaki sözleri ihtiva eden mektubiyle diğer mektublarının asılları kütübhanemde mahfuzdur.

[4] Müahazenin, dahili Harabat olmamakdan neş'et etdiğine ehli harabatın da ehli hûşun da şübhesi yokdur! Fakat Harabt'a girmek hakkını haiz olan Kemal kendinin ihmal edilmesine gücenmekde her suretle haklıdır.

yazmadım. Edebiyata müteallik olan fikirlerinin itikadımca yanlış olduğunu göstermek içün yazdım. İki yıl zindanbend olan bir âdeme bir selâm göndermiyen zat, anın ile ülfetinden, refakatinden bahsetmekde pek haklı olamaz sanırım[1]».

«Vaktiyle şeriki hareket ve hamiyetim olan bir zatın, ben Mağosada bulunduğum halde bir selâmına bile nail olmadığıma ziyadesiyle gönlüm kırıldı [2]. § Harabat memleketimizde bir darülfünun: edeb teşkiline çalışan Yeni Osmanlıların mebnayı teşebbüsatına karşı âdeta bir meyhane yapmak hükmünde olduğundan milleten, edeben, aklen, insaniyeten, öyle birtakım türrühatı cami' bir müntehabat tertibini, mecmai kemalât olan camii Harabata lâyık görmediğim içün mülâhazamı yazmak istedim. Kendilerinden memulüm bir cevab yazmak idi Bilemem niçün mukabele yerine telâş buyurmuşlar. § ben şimdiye kadar on beş yirmi kadar lüzum üzerine basılmış mevzun âsarımdan başka hiç bir şiirimi neşretmedim. Neşretmiş olsam da Mağosada iken Harabata dahil olamazdım ya. Maamafih şairlikle iştihare itinam yok».

Nâzım [Paşa], Hâtırat'da diyor ki :

«Ziya Paşa, Harabatına birçok şairlerden bol bol nümuneler aldığı halde Namık Kemal'i oldukca ihmal etmiş. Harabata karşı Tahribin yazılmasına, bazı telâkki ayrılıkları vesile olsa da böyle bir ihmalin de müessir bulunmadığı söylenemez. Şübhesiz ki Namık Kemal, Ziya Paşanın ihmaline gücenmişdir. Fakat bazılarının iddiası gibi bu gücengenlik hiç bir zeman bir münaferete sebebiyet vermemişdir».

Hâtırat'da, Tahribi harabatı Ziya Paşaya vermek üzere Kemal Magosa'dan Hüseyin Nâzım [Beye[3]] gönderüb Zeynülâbidin Reşid [Beyler] birlikde Paşaya tevdi etdikleri ve onun, okudukdan sonra şu sözleri söylediği beyan edilmekdedir :

«Ben Harabata görebildiklerimi aldım. Siyasetde meslekdaşım olan Kemal Beyın eş'arını görmüş olsaydım ve yahut kendisi göndermiş olsaydı memnuniyetle dercederdim. Kemal Beyle Avrupada bu kadar müddet beraber bulunduk, kendi eseri olarak bana hiç bir şiir göstermedi. Bundan dolayı Harabatı tertib ederken elime geçen bir kaç parça şey aldım. Beyefendi, hem suçlu, hem güclü. Eserleri kasden elime almadım zannederek bize darılmış...».

Nâzım [Paşa], Hâtırat'da :

Bazıları, Ziya Paşa ile Namık Kemal arasındaki münasebetin bilhassa Harabat ve Tahribi harabat dolayısiyle gerginleşdiğini söyler».

Ve

«Ziya Paşanın vefatı üzerine Namık Kemal'in söylediği yüksek ve yürekden şiir, ikisinin arasında ne derin bir samimiyet olduğunu pek âlâ isbat ediyor».

diyor.

---

[1] Namdaş merhumun ruhuna hitaben derim ki:

Kırılmağa lüzum yok. — Eski tabirle — Âdeti dirineyi devran böyledir. «Unudurlar seni biçare heman olmaya gör» demişler. Bu, her devirde hükmü cari olan bir düstun kadîmdir. Düşenin dostu olmadığı gibi yükselende de dostluk kalmaz. Yükselen dost, aşinalarını bigâne görür. Bu müddeaya misali ibret iştimal ise 820 nci sahifedeki 2 numerolu notun 12 nci satırından aşağısını okumalıdır.

«Vefalı âdem istiyen vefalı âdem olmalı» demişler, nefselemre muvafık olan budur. Fakat ben, «vefalı olduğum» pek çok şahısdan öyle vefasızlıklar gördüm ki vefalı olmağa tevbe edecek hallere geldim...

[2] Tercemei hali 1149 uncu sahifede yazılı olan esbak Zabtiye nazırı Nazım [Paşa] dır.

"Tahribi Harabat dolayısiyle" meveddetlerine halel geldiği muhakkak ise de Ziya'nın vefatından — hukukı kadîme sebebiyle bittâbi müteessır olan — Kemal, o şiir ile aradaki meveddetin bâki olduğunu göstermek istemiş ve Kanunı Esasînın müzakeresi esnasında ikisinin bir arada alınan resimlerinin arkasına yazmışdır:

"Hem muarız, hem muvafıkdı Ziya ile Kemal
Şûlei berkıyyede mevcud iki kuvvet gibi
İttihad olmazsa hâsıl noktai maksudda
Çehreler makûs idi şu gördüğün suret gibi
İttihad etdikce emına başına zalimlerin
Yıldırımlar yağdırırdık fikri hürriyet gibi
Bir Ziyadır hâke düşdü arşa etdi in'ıtaf
Mazharı bu hâk olan bin nurı ulviyet gibi
Nuri hakka iltihak etdi Kemali zarını
Tek bırakdı yer yüzünde sevdiği millet gibi".

***

MÜSEDDES

Bir vakt idi ben kulzüm idim cuş ile taşdım
Bir vakt havalarda terakkiye savaşdım
Geh ateşe yandım kül olub hâke ulaşdım
Geh şemsü kamerlerde gezub dehri dolaşdım
Bilmem ki bu gamgâhe neden böyle sataşdım
Kimden kime şekva ıdeyim ben dahi şaşdım

Çekdim gami sad gûnei gerduni dütayı
Tatdım niçe dem çaşinii zehrü şifayı
Bir şeyde hulâsa göremem rengi bekayı
Geldim geleli âleme çekdim bu belâyı
Bilmem ki bu gamgâhe ....
Kimden kime ....

Âlemde mi, ya bende mi bilmem bu mefasid
Peyderpey olur sehmi sitem hâtıra varid
Endazei idraki beşer gayri müsaid
Hikmet ise bir kıble nümayı mütereddid
Bilmem ki bu gamgâhe ....
Kimden kime ....

Kimse acımaz gam eridüb su gibi aksam
Ya ateşi gayretle ciğer gâhımı yaksam
Serriştei tedbiri nola gayri bıraksam
Bigâne görünmez sağa baksam sola baksam
Bilmem ki bu gamgâhe ....
Kimden kime ....

Me'lüfi sitem ekseri hükkâmı kazanın
Her beldede ahvali yamandır zuafanın
Hiç bir işi makul değil devri zemanın
Hayretde bırakdı beni evzaı cihanın
Bilmem ki bu gamgâhe ....
Kimden kime ....

Bir âleme geldim ki safasında mihen var
Suretde nazar eyler isen sen ile ben var
Emma ki hakikatde ne sen var, ne de ben var
Sen ben arada âletiz elbet bir iden var
Bilmem ki bu gamgâhe ....
Kimden kime ....

Âlemde Ziya eski hava vü hevesim yok
İkbalü saadet gibi bir mültemesim yok
Feryad ederim bihüde feryad resim yok
Feryad ki feryada dahi gayri sesim yok
Bilmem ki bu gamgâhe neden böyle sataşdım
Kimden kime şekva ideyim ben dahi şaşdım

⁂

Tebeddül eyledi esma ile hali cihan şimdi
Sipihre hâkidan derler, zemine asüman şimdi
Kemanlar vâsılı âmacı matlabdır siham âsa
Sihamı istikamet oldu hem kaddi keman şimdi
Hüner iş bilmemek, humku cehalet kârdanlıkdır
Dirayet âciz aldatmak, zarafetdir yalan şimdi
Mürüvvet, merhamet dirler biraz şey vardı âlemde
İşi erbabı cahın cem'i servetdir heman şimdi
Mukaddem su getirmek, desti kırmak bir idi emma
Acebdir mazheri rüchan olur desti kıran şimdi
Cehalet çarşuyi dehri tutdu şöyle kim herkes

Ziyanı sud zan eyler, dahi sudı ziyan şimdi
Rical üzre nisa kavvamei sahib nüfuz oldu
Eder talimi âvâze horoz'e makiyan şimdi
Tegayyür eylemişdir âlemin ol rütbe ahlâkı
Bize nakli tevarihin gelir gûya yalan şimdi
Değildi devletin evvelde hâli gerçi pek yahşi
Yazıklar âh kim oldu yemanlardan yeman şimdi
Ne rengin söz bulurdu bir zemanlar gelse güftare
Ziyayı eyledi dembestei hayret zeman şimdi

21 Zilhicce 1291

***

Ey bülbüli belâkeş çekme cefayi hari
Vaslı dü ruzei gül değmez bu harı hari
Bilmem niçün güzeller uşşaka naz ederler
Görmekdir ihtiyarı, sevmekdir ıztırari
Nuri hüdayi akli vermiş iken hudavend
Halkın aceb değil mi Mehdiye intizari
Takey gönül çekersin enduhi ruzigâri
Faslı behar geldi seyr eyle lâlezari
Gülzarı et temaşa kıl nazrei çemenzar
Bak feyzi lâyezale gör sun'i girdigâri
Ferş eyleyüb zemine bir perniyanı ahdar
İ'zaz eder tabiat sultanı nevbehari
Rengi şafak değildir her subh olan nümayan
Aks etmiş ergavanın âfaka ihmirari
Sertabepa mücevher takmış sanur arusan
Ezhar ile görenler eşcarı merğzari
Her katre âbı Nisan, bir çeşme âbı hayvan
Gûyaki can bağışlar zerrate ruhi sari
Ya katre katre şebnem, ya kıt'a kıt'a elmas
Ya aksi mihri taban, ya nuri feyzi bari
Gülberk içinde gonce gûya ki zahir eyler
Levhi zümürrüd üzre yakuti âbdari
Badı sehermı ya Reb, ya nefhai Mesiha
Ya feyzi kalbi ârif, ya mevci âbı cari
Gıbta o rindi aşka kim azmi gülşen eyler
Ceybinde şişei mey, yanında gülizari
Bir elde camı bâde, bir elde desti cânan

Eyler seher nişimen sahrayi lâlezari
Geh nakili piyale sad ra'şe ile âşık
Geh sâkii kadehkeş bin naz ile nıgâri
Her şivesinde pinhan bir tavrı hüşrübayı
Her nüktesinde meknun bir vaz'ı dilşikâri
Ruhsarı gül gül olmuş destinde camı lebriz
Tâ nafedek dökülmüş keysuyi tarü mari
Sad çâk pirehenler gülbuse çın dehenler
Bir yane zühdü iffet, bir yane şermsari
Birdir Ziya fenade tahkik ile tasavvur
Vârı yoğı cihanın heb emri it'bari

Safer 1292

ZİYA GÖKALP

Mehmed Ziya Gökalp[1] [Bey], Diyarıbekir'li Mehmed Tevfik [Efendi] nin oğludur. 1876 [1292 H.] da Diyarıbekir'de doğdu.

Askerî Rüşdî mektebinde okudukdan sonra Mülkî İdadî'ye girdi. Şehadetnâme aldı. Amcesi Hacı Hasib [Efendi] iki sene Arabî ve Farisî okutdu.

Diyarıbekir'de kolera zuhûr etdiğinden sıhhî tedbirler ittihazı içün gönderilen Doktor Abdullah Cevdet[2] ile ihtilâta başladı. Amcesi, men'i etdiğinden[3] ve o sırada teehhül içün tazyik edildiğinden buhrani dimağiye oğradı. Arkadaşlarından birinin ihda etdiği tabancayı alnına sıkarak intihare teşebbüs eyledi. Bir ameliye ile kurşun dimağından çıkarıldı[4].

Bir müddet sonra İstanbul'a geldi. Parasız Yatı Baytar mektebine kayd olundu. Son sınıfda iken vali tarafından Diyarıbekir'deki arkadaşlarının evleri aratıldığı sırada — evvelce akribasından birine gönderdiği — bir mektub zuhûr ederek bunun bir kelimesi sui tefsir edildi. Valinin ihbarı üzerine Ziya, mektebden alınub Taşkışla'ya götürüldü. Dokuz ayda yalnız bir kerre isticvab edilerek bir sene habsine ve müddetini bitirdikden sonra Diyarıbekir'e izamiyle polis nezaretinde bulundurulmasına karar verildi ve hükmi karar icra olundu.

---

1 Selânikde neşrolunan «Genc kalemler» mecmuasına müstear namlarla yazı yazdığı esnada «Gökalp» namını da kullanmış, bu, vefatına kadar devam etmişdir.

2 Tercemei hali 244 üncü sahifededir.

3 Amce, basiretli âdem imiş.

4 İbrahım Alâüddin. «Süleyman Nazif» ismiyle basılan eserinde diyor ki:

«Süleyman Nazif, kendi akribasından olan Ziya Gökalp'ın ilmine inanmaz, fikirlerini beğenmez, şiirlerini sevmez, hattâ onu sevenlerin hislerine şaşarak derdi ki:

«Ziya Gökalp, Zaten deli idi. İntihar etmek içün beynine sıkdığı kurşun alnında kalınca büsbütün çıldırdı».

Meşrutiyetin ilânına kadar Diyarıbekir'de kaldı. Gencleri etrafına topladı ve eşrafdan bazılarını istibdad aleyhine hareket içün teşvikde bulundu. "Dicle" isimli bir gazete çıkardı. İttihad ve terakki cemiyetinin bir şubesini tesis etdi.

1909 da cemiyet merkezi umumîsinin daveti üzerine Selâniğe gitdi. Cemiyet heyetinin İstanbul'a naklinde o da geldi. Darülfünun müderrisliğine de nasbolundu.

Umumî harbde cemiyetin en nüfuzlu bir rükni oldu. Mütareke hengâmında İngilizler tarafından — cemiyetin diğer erkâniyle beraber — Harbiye dairesinde Bekir Ağa bölüğünde habis ve müteakıben Malta'ya nefyedildi.

Abdullah Cevdet, Ziya'ya aid mekalesinde[1] diyor ki :

"Ziya, İttihad ve Terakki cemiyetine dahil ve hadim olmayanların hakkı hayatını katiyen tanımazdı. § İttihad ve terakkinin menfaat ve selâmeti içün bütün bir ordunun bir lâhzada mahvolmasını tecviz eden Ziya'yı, Malta'ya kendisini sevk edecek vapurun seren direği arkasına kafasını gizleyerek hüngür hüngür ağlar gördüğünü Ağa oğlu Ahmed Bey biraderimizin büyük kerimesi Süreyya Hanım hikâye etdiği vakit hayli hayret etmişdim. Ortaya :

"Ferdler yok cemiyet var Sen ben yoğuz, biz varız"

diye bir prensip atmışdı. § Sen ben yoğuz diyen ve fenafillah mertebesine çıkan bir âdem, menfaye giderken ağlamamak ve hattâ çocuklarını düşünmemek icab ederdi. Fakat Ziya, kısmen natemam, kısmen taşkın bir şahsiyeti pisikolocyaiyedir. § Kendisi ihtîsasa büyük ehemmiyet verdiği halde senelerce İttihad ve Terakki cemiyetinin, yani Türkiye devletinin mukadderatını ellerine alanların harekât ve icraatına hâkimi mutlak olmuşdur.

Sadrıâzam Talât Paşanın bir gün yakasına sarılarak "... Virmezsen seni haini vatan ad eder ve seni öldürtürüz" dediğini görenler bu gün berhayatdır. Maarif Nâzırı Ahmed Şükri Bey, Ziya Beyin reyi olmaksızın biraz ehemmiyetli bir memur veya muallim tâyin edemezdi. Hele Emrullah Efendi, Ziya'nın sol cebinde idi. Bunlar heb harik bir ruh kuvveti teşkil eder ki tahlili üç dört yüz sahifelik bir kitab ve büyük ve uzun bir sahai tedkik ve tetebbü ister...".

Arkadaşlariyle beraber Malta esaretinden âzad edildikden sonra İstanbul'a geldi. Müteakıben Ankara'ya, biraz sonra Diyarıbekir'e gitdi. "Küçük Mecmua" ile neşriyatda bulundu.

1923 de Maarif Vekâleti telif ve terceme reisi, daha sonra Diyarıbekir meb'usu yapıldı.

Hastalanarak İstanbul'a geldi. Fransız hastahanesinde tedavi edildise de şifayab olamadı.

1924 [26 Rebiulevvel 1343] de öldü. Hükûmetce fevkalâde ihtifal ile — ötedenberi ekâbire muhassas olan — Sultan Mahmud türbesi haziresine gömüldü.

---

[1] Millî mecmua No. 24.

"Yeni Hayat", "Türkcülüğün Esasları", "Kızıl Elma", "Altın Işık", "Altun Armağan", "Türk Türesi", "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak", "Malta Mektubları" isimli eserleri basıldı.

Liseler içün yazmakda olduğu "Türk Medeniyeti Tarihi" ile diğer birkaç eserini ikmal edemedi.

"Türk Yurdu", "Yeni Mecmua", "İslâm Mecmuası", "İctimaiyat Mecmuası" ve — yukarıda ismi geçen — "Küçük Mecmua" da yazıları vardır.

Şahsına, meslekine ve eserlerine dair — sureti mahsusada — risaleler ve gazete ve mecmualarda mekaleler neşredilmiş olduğundan — malûmı ilâm ve mükerreri tekrar etmemek içün — uzun sözler yazmağa lüzum görmedim.

Müteveffa ile yalnız bir defa görüşdüm. Bir gün Süleyman Nazif merhumla mülga düyunı umumîye binasının önünden geçerken bir zat ile karşılaşdık. Nazif, "Ziya Gök Alp" olduğunu söyledi ve yaklaşınca bizi birbirimize tanıtdı. Ziya, hakkımda hürmeti mahsusa gösterdi. O günden sonra buluşub görüşemedik.

***

HAYAT YOLUNDA

Yüce Tanrım! niçün beni içli yaratdın
Yahud neden kaygısızlar içine atdın
Derdim yokken niçün bana derman aratdın
Ben derdimi gösterdiğin dermanda buldum

Verdiğin bana tılsımlı bir sır kutusu
Açdım, o dem hayalimin kaçdı uykusu
Başkalaşdı benliğimin bütün duygusu
Ayılınca kendimi bir hicranda buldum

Fısıldadın kulağıma derinden derin
Çok nükteler anlamadı aklım hiç birin
Ruhumda mı, semada mı, nerdedir yerin
Ne zeminde seni, ne zemanda buldum
Varlık nedir? sormaksızın yaşanmaz mıydı?
Bu sırrını faş etmeseydin ruh kanmaz mıydı?
Gönül uyur olsaydı, hiç uyanmaz mıydı?
Gözlerimi bir dağılmaz dumanda buldum

Yıldızlara bakdım senden haber görmedim
Seni arar iken bilsen neler görmedim

Yeri kat kat süzdüm senden eser görmedim
Bir vicdanda seni, bir de Kur'ande buldum

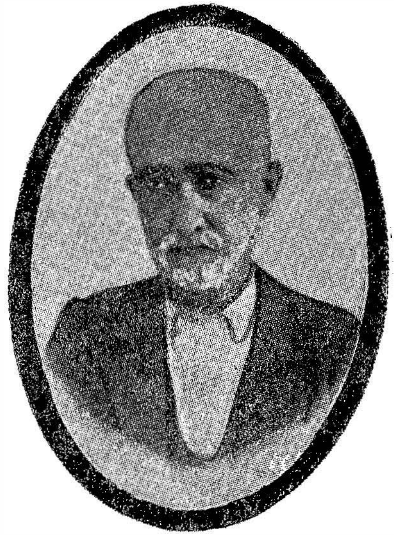
Hakikatın yüzündeki siyah duvağı
Açamadım, tutamadım kaçan arağı
Teslimlikde, ferağatde gördüm ferağı
Eman taleb edüb onu imanda buldum

Hayat yolu uçurumlu, dağlık, kayalık
Arada da azimsizlik, güçde yayalık
Vicdanımda ne kuvvet var derken mayalık
Bu kuvveti canda değil, cânânda buldum

Cânân kim? o bir gözlere görünmez peri
Bir aydır ki gönüllerde parlar izleri
Gök yüzünde ararken ben o dilberi
Onu gökde değil, yerde, turanda buldum

ZİYA

Adana'lı Ziya [Beyin] tercemei halini kendinden öğrenüb bildirmesini - bir zatın ihtarı üzerine - Afyon Karahisarda Namık Kemal ilk mektebi muallimi Bay Hilmi'ye yazmışdım. Gönderdiği cevabda Ziyadan ve Evkaf idaresinden aldığı gayet kısa malûmatı tebliğ etmişdi [1].

Ziya, demiş ki :

"1276 da Adana'da doğdum. Menşeim Adana Rüşdîyesidir. Rübabı şebabın en canfeza neğamatını uzun müddet İstanbul'da dinledim. Âkıbet Ebülhevli istibdadın bir tokadına oğrayarak 1310 da soluğu Fizan hududunda aldım. Mabakıyyi ahvalim tasviri müşkül bir silsilei felâketdir[2]".

Hilmi diyor ki :

"Ziya [Bey], bu kadar söylemekle iktifa ediyor. Mahviyetkârlığı sebebiyle fazla malûmat vermek istemiyor[3]".

Afyon Karahisar'da neşrolunan "Son Haber" isimli gazetenin — vefatından yedi sekiz ay evvel — Ziya'ya tahsis etdiği fevkalâde nüshaya "Gündüz" imzasiyle yazılan bir yazıda denilivor ki :

---

[1] Hilmi bu cevabnamesinde şu sözleri de söyleyor:

«Ziya Bey, aramızda yaşamak da olduğıçün tercemei halini toplamak ihtiyacını hissetmemişdim. Zatiâlileri ikaz buyurdunuz, teşekkür ederim.»

[2] «Son Haber» gazetesine dercolunan bu tercemei hal yavrusunun başına şöyle yazılmışdır:

«Ziya Bey, bir kitaba dercedilmek üzere kendilerinden tercemeihal istiyen bir zata şu satırları yazarak göndermişlerdi».

[3] Bu sadedde «mahviyetkârlık» bir mana ifade etmiyen beyhude lâflardandır. Bir meziyetle iştihar edenler, yalnız kendilerinin değil, vatanındırlar. İsmi tarihe geçen ve geçecek olan bir meziyyet sahibi kendi hakkında malûmat istiyen alâkadarların istediklerini vermeğe mecburdur. Vermezse «mahviyetkârlık» değil, tarihe hiyanetkârlık etmiş olur.

Halini, başkalarına bildirmekde - kendince mahzur varsa - ismini ortaya koymamalı, eserlerini neşretmemeli, kimseyı görmemeli ve kimseye görünmemeli, inzivayi tam içinde yaşamalı, elhasıl sessiz gelüb sessiz gitmeli.

Böyle manasız «mahviyetkârlık» lar yüzünden değilmelidir ki niçe kıymetli vatandaşımız, dünyaya hiç gelmemiş gibi oldu.

İsterse kendinin meziyyetlerine aid olsun hakikatı söylemek «mahviyetkârlığı» ihlâl etmez. «mahviyetkâr» lığı mahveden, kendini div ayinesinde görmek, habbeyi kubbe, katreyi derya, zerreyi mihri âlem âra şeklinde göstermek, haddini bilmemek ve nefsini başkalarının fevkinde tahayyül etmektedir.

Ziya... onu anlatmak nekadar zor. Çünki o şair! Kimlerden olduğunu, nerede okuduğunu sormayın, bilmiyorum. «Niçün öğrenmedim» dirseniz «Ziya şaırdir. Şair olmak içün böyle bır hüsusiyete muhtac değildirde ondan» derim. O galiba kimin oğlu olduğunu kendisi de unutmuş [1]. Kardeşleri «biraz rahat et» diye memleketlerine götürdüler de orada rahatsız oldu».

Ziya, pek genc iken memleketinden çıkdı. Hayli zeman İstanbul'da vakit geçirdi.

Taha Toros'un "Ziya Paşanın Adana valiliği" adlı risalesinde naklolunduğuna göre : Ziya, yazdığı hecviyeyi Ziya Paşanın ikametgâhının kapusundan atdı. Mütecasir arandı, bulundu. Paşa, huzuruna çıkarılan bu delikanlıya, "Bunu sen mi yazdın" dedi. Ziya, "Evet, ben yazdım" cevabını verdi. Paşa, "Âferin evlâdım, sende büyük bir istidad var. Seni tahsil içün İstanbul'a göndersem gidermisin? Kabiliyetini burada körletme" dedi Memnuniyetle gösterdiği muvafakat üzerine Paşa tarafından İstanbul'a gönderildi.

Ziya [Paşa], bu meselede kiyaset ve siyaset göstermişdir. Aleyhinde tahrik edilen aşkın taşkın bir delikanlı şairi, taltif suretinde memleketden uzaklaşdırmış, onun hecviyatına sed çekmiş oldu.

Düşmen, bazan lûtuf tarikiyle de cezalandırılabilir...

Ziya, İstanbul'a gelince tıbbiye mektebine girdi. Bir müddet devam etdi. Hastalara, ölülere teallûk eden derslerden ruhı sıkıldı. Esasen kayd altına girmeğe fıtratı müsaid değildi. Mektebi terk etdi. Serseriyane vakit geçirmeğe başladı.

Bir müddet sonra bu tarzı hayatdan da usandı. Bir âşinanın delâletiyle Evkaf nezaretinde bir kaleme kabul edildi.

İstanbul şairleriyle tanışdı. Her akşam bir meyhanede içiyor, ağzına geleni söylüyor, hükûmet aleyhinde hecviyeler yazıyordu.

Bir gün —gündüzle geceyi fark edemiyecek derecede— serhoş olduğu halde köprüden geçen seraskerin arabasına yaklaşarak yüksek sesle sebbü setm etmeğe başladı. Tevkif olundu. Arkadaşları, onu kurtarmak içün deli olduğunu iddia etdiler. Bimarhaneye koydurdular. O sırada bu beyti söyledi :

"Tigı sertizi zekâmız kırk yararken bir kılı
Biz de mecnunsak eğer kimdir cihanın âkili".

Bimarhaneden çıkdı. Fizan'a sürüldü. 1894 [1311 H.] de bir kolayını bulub Mısır'a kaçdı. Bir müddet sonra afvolundu. İstanbul'a geldi. Sadrıâzam Cevad [Paşa] merhume takdim etdiği arzıhal üzerine Afyon Karahisar Evkaf müdırliğine tâyin kılındı. Orada 1895 den 1910 senesine kadar [18 Haziran 1311 — 29 Teşrinisâni 1326[2]] ifayı vazife etdi.

[1] Filhakika babasının kim olduğunu öğrenmek kabil olmadı.

[2] Yukarda ismi geçen Hilmi, bu malûmatı, Afyon Evkaf idaresinden almışdır.

Bilâhare Bursa Evkaf müdiriyeti baş kitabetine nasbolundu, kabul etmedi. Pek az bir maaşla tekaüd edildi[1]. Karahisar'da kaldı.

"Son Haber" in fevkalâde nüshasına "Namdar Rahmi" imzasiyle yazılan pek uzun mekalede deniliyor ki :

«Kırk yıldanberi o heybetli kalenin [Afyon Karahisar] eteğinde - kendi tabiriyle - «kâh âşık, kâh mest ve derbeder» bir ömür sürmesi çok dikkate şayandır. Niçün hayatına başka bir istikamet vermemiş ve alkolun, âlemi manasız bir gölgeyi gösteren kesif sisleri arasında bir «târiki dünya» gibi lâkayd ve küskün yaşamışdır?».

"Hayatına başka bir istikamet" verebilmesi içün aklının başında, iradesinin elinde bulunması lâzımdır. Mübtelâ olduğu alkolün "âlemi mânasız bir gölge gibi gösteren kesif sisleri arasında" aklını ve iradesini gaib eden bir âdemin, "hayatına başka bir istikamet" vermesi nasıl mümkin olur?

Zâhiren diri, batınan ölü ve işret'in mağduru, nefsinin gaddarı olan bu kıymetli şair, Afyon Karahisar'da 26 Ağustos 1932 de "75" yaşında ebediyyen söndü. Cenazesi kalabalık bir cemaat tarafından kaldırılarak tayyare şehidlerinin medfun bulunduğu kabristana tevdi olundu

"Hâke düşmekle hakir olmaz Ziyayı âfitab"

dense zavallı Ziya, kendini hâke düşmeden evvel hakir etdiğinden bu mısraın iradı nabemahal olur.

Hayatı gibi perişan bir halde bulunan eş'arının "Evrakı Hazanım" namı altında cem'ini arzu etdiğinden :

"Hezar elhan bir kuşken gülistanı şetaretde
Kırıldı bali şevkım, dûr düşdüm âşiyanımdan
Yeri, me'vası yok kuşdan ne nağme beklenir artık
Bilinsün rütbei ahzanım "evrakı hazan" ımdan

kıt'asını yazmış ise de arzusu, neticesiz kaldı. Müddeti hayatında kendini toplayamayan bir müessiri müteessir, eserlerini toplayabilir mi?

Bazı teşebbüslere rağmen bu kıymetli şairin eş'arı cem olunub da tabetdirilemedi. Şiirlerinin bir kısmı — Afyon'da Halkevi tarafından çıkarılan — "Taş Pınar" mecmuasiyle neşrolunduğu işidildi.

***

Hicrî 1314 senesi evailinde [1896] Ziya'nın vefatı şayi oldu. Müstecabi Zâde İzmet[1] "Maarif" ve "Haftalık Malûmat" mecmualariyle aşağıdaki verakayı ve tarihi neşredildi :

---

[1] Tercemei hali 717 nci sahifededir.

ZİYA'YA

Neyyiri irfan idi cebhende i nuri zekâ	Bir zekâ kim şulesi mihri felekden ruşena
Sarsarı mevt eyledi ıtfa ziyayi ömrünü	Sermedî bir levl ile oldun muhat ah ey Ziya!

Adana'lı şair Ziya Bey ki Fıtratın nadiren yetişdirdiği dühatı edebü marifetden bir vücudı kıymetdar idi, hayatı bedbahtanesini cihanı beşeriyetin en acıklı sefalet bucaklarında imrar etdikten sonra akibet Karahisarı Sahibde mütevarii perdei zalâmı adem olmuşdur. Merhumun haberi irtihalini işitdiğim zeman atideki tarihi cevherîni nakşi sahifei matem eyledim:

Ziya ki bir mütecessim zekâ idi eyvah	Zalâmı leylei idbarda sönüb gitdi
Sezadır olsa felek reng bestei matem	Ziyai mihri sipihri edeb üful etdi»

1314

Ziya, hakkında yazılan kadirşinasane ve hürmetkârane sözlerden mütehassis oldu.

"Femi şikâyeti açasam lehibi gam saçılır
Dokunmayın bana ben bir garibi gamzedeyim
Benimçün öldü demişlerse çok mudur yaran
Belâyi aşk ile her gün ölüb dirilmedeyim"

kıt'asiyle başlayarak yazdığı 11 Temmuz 1312 tarihli mufassal mektuba "... Şu arizamın mezardan bir sadâ hükmünde telâkki ve münasib ise neşrü ilânı ile ezserinev ihyayi namü şanı âcizaneme bezli inayetden tevekki buyurulmayacağını ümid ederim" sözleriyle nihayet vermişdir[1].

Hayatda olduğunu bildirmesi üzerine Samih Rifat[2] de "Maarif" mecmuasına güzel bir makale yazmışdır.

Vefat şayiasından sonra Ziya, 35 sene daha yaşadı.

***

Ziya'nın, mecmualarla neşrolunan ve olunmayan bazı eş'arını gördüm. Süleyman Nazif'in, bir mekalede söylediği gibi "eski, yeni gazelnivisler arasında en mümtaz mevkii bihakkın ihraz" edenlerden olduğunu anladım. Tercemei halini öğrenmek istedim. Kendine müracaat edeceğimi, hemşehirlerinden şair Hakkı merhuma söyledim. "Müracaat etmeyiniz. O bedmest ve garibülahval bir âdemdir. Cevab vermez, sizi müteessir eder. Kendi de müteessir olur." dedi.

Hakkı'yı dinlemedim, bir müddet sonra Ziya'ya mektub göndererek tercemei hâliyle şiirlerini reca etdim. Cevab vermedi.

---

[1] Şiirde olduğu gibi nesirde de mehareti kâmile gösterdiğine bu mektubı şahiddir.

[2] Tercemei hali 1673 üncü sahifededir.

Kendinden tercemei halini istemesini, yahud bilvasıta istetmesini — o esnade Karahisarı Sahibde bulunan — mensubinimizden Osman Ata [Beye[1]] yazdım. Şu cevab geldi :

"Ziya Beye dair malûmat almağa çalışdım, muvaffak olamadım. Benim gibi herkes, onunla görüşmeğe, hâlü hatırını sormağa cesaret edemiyor. Gördüğüm ve işitdiğim şundan ibaretdir : Uzun boylu, شارب الاليل و النهار, o kadar ki Karahisar'ın Bekri Mustafası dense sezadır. Bekârdır. Evlâdlık ittihaz etdiği on beş yaşında Girid'li bir çocukla birlikde yaşamakdadır. Vazifesine devam etmez. Vaktini kahvehane ve dükkân köşelerinde geçirir. Nerede akşam ederse sabahı orada olur. Evkaf müdiri sıfatiyle Karahisar'a sürülmüşdür. Bu gün berhayat bir cenazedir. Bu sebeble sizden ve mektubunuzdan kendine bir şey söyleyemedim ve söyletemedim..."[2].

***

Esbak temyiz mahkemesi reislerinden Hacı Evliya [Efendi] söyledi : "Karahisar'da mahkeme reisi iken Ziya ile görüşürdüm. Kendini bilemeyecek derecede bedmest olarak sokaklarda — düşe kalka — dolaşırken arsız çocuklar, ardına düşerlerdi[3]. Parasını, potinlerinin içine sokduğunu sezdiklerinde üstüne üşüşür, ayağından potinleri çıkarub paralarını kapışırlardı. Potinler de sokakda ve kapanın elinde kalırdı.

Ziya'ya, eski şairlerden hangisini beğendiğini sormuşlar. "Onlar, çiçeklere benzer, her birinin kendine mahsus rengi ve kokusu vardır. Birini tercih etmek zevka aiddir. Bazıları gülü, bazıları da sünbülü sever" demiş.

Biz de :

"Saile gayet güzel virdin cevab   Âferin ey şairi irfan nisab"

deriz.

***

Faik Reşad merhum[4] — Ziya'nın vefatından otuz beş yıl evvel — nakleyledi :

"Ziya, kafası gayet büyük, yüzü küçük, gece gündüz serhoş bir şairdir. Evkaf ketebesinden idi. Maaşiyle geçinemediğinden Karahisar'a memur edildi. "Mürüvvet" gazetesi intişare başladığı esnada baş muharrirliğinde bulundum. Remezanı şerife dair yazdığım mekalelere dair "Ziya" imzalı pek nefis bir mekale geldi. Kıyafeti pejmürde, hali acib bir âdemin getirdiğini söylediler. Bir daha gelirse yanıma getirmelerini tenbih etdim. Birkaç gün sonra gelmiş. Kapudan bir kâğıd uzadub dö-

---

[1] Askerî kaymekamlıkdan mütekaid olduğu halde ahiren vefat etdi. Hüsni hulk sahibi, afif, liyakatli bir merdi salih idi.

[2] Bu mektub 17 ağustos 1319 tarihlidir.

[3] Evliya [Efendiye] lâtife olarak dedim ki: «tuhaf şey, bazı şairler, çocukların ardına düşerler, bunu ötedenberi işidiriz. Fakat çocukların şair ardına düşdüklerini şimdi işidiyoruz».

[4] Tercemei hali 1431 inci sahifededir.

nerken tenbihimi söylemişler. Kulak vermemiş. Diğer bir gün gazete idarehanesinin kapusunda tesadüf etdim. Tanıdığım "Ziya" olduğunu gördüm.

Bir akşam Tavuk pazarı meyhanelerinden birinden çıkarken Ziya, — üstünde yalnız gömlek ve don olarak nefesi kesilmiş bir halde — çıkageldi. Beni gördü, yanıma oturdu. İşaret etdi, bir kâse rakı getirdiler. Titreyen elleriyle yakalayub bir nefesde yuvarladı. Benden bir sigara isteyüb içdikden sonra aklı başına (!) geldi. İki gece evvel gök kandil serhoş olarak meyhaneden çıkarken birkaç çapkın, üstüne hücum etmiş, bir hayli yumrukladıkdan sonra üstünü başını soyub soğana döndürmüşler. Gece yarısı tesadüf eden — tanımadığı — bir âdem, haline merhamet edüb handaki odasına götürmüş. Yiyecek getirmiş. Kapuyı dışından kilidleyüb gitmiş. Ziya, rakısızlıkdan çıldıracak hale gelmiş. İki gece sonra yine o âdem gelüb yiyecek bırakarak dönerken nasılsa kapuyı kilidlemeği unutmuş. Ziya, kapunın açık olduğunu görünce odadan fırlamış, soluğu meyhanede almış. Macerayı — yana yakıla — anlatdıkdan sonra — bulunduğumuz meyhanede — birkaç gün benim hisabıma rakı içmesine müsaade etmemi reca etdi. Elbise düzeceğinden borc para istedi. Bilmecburiye arzusunu is'af ile oradan savuşdum."

***

Ahmed Rasim[1] bir mekalede — mülâki olduğu — bazı şairlerin "tarzı inşad" ından bahsederken diyor ki :

"... Adana'lı Ziya — ki ince, nahif bir bedene, bilek kadar ince bir gerdan ile birleşmiş, azimülcüsse bir kafadan ibaret idi — melânkolik gözlerini bayılta bayılta hafif hafif söyler, müteakiben gülerdi."

***

Ziya gibi emsâli arasında mümtaz olan değerli bir şairin — canlar yakan, ocaklar söndüren — o meş'um ve mel'un işretin esiri olarak yetmiş beş senelik hayatında bir gün rahat ve saadet yüzü görmeyüb envai sefalet ve mezellet içinde hayatdan el çekmesine ve iktidari şairanesi nisbetinde âlemi edebiyata hizmet edememesine ebediyyen teessüf olunur.

Gelmiş geçmiş kıymetli şairlerin kısmı âzamını, Ziya ile hemhal görüyoruz da teessürümüzden ne söyliyeceğimizi bilmiyoruz.

Mahrumiyetler, mihnetler içinde :

> "Firakın eyledi davet bu ihtirakımızı
> Gel ey kıyamet âlem gör iştiyakımızı
> Gidince ruh bedenden kalaydı bir süziş
> O hale benzedecekdim bu iftirakımızı"

beyitleri gibi bedialar vücude getiren Ziya — diğer mühim şairler gibi —

---

[1] Tercemei hali 1458 inci sahifededir.

"Rakıya sert diye dün hayli su katdım yatdım
Su gibi sonra da ispirtoyu atdım yatdım
Çok görülmez bana bir böyle demi neş'e Ziya
Azını sevkı mey ile küplere batdım yatdım"

diyerek işretle hayatını zehirlemeyüb de hakkın ihsan buyurduğu nuri zekâdan temamiyle müstenir olsaydı kim bilir, bedayıî kâinatı nasıl görür, hakayıkı eşyayı nasıl anlardı?

Şübhe yok ki icaz mertebesinde sözler söyler, başkalarının görmediği âli hakikatleri görür ve gösterirdi.

Ben, bilmünasebe "şairde şuur, âkilde huzur olmaz" demişdim. Bu kaziye, esasen müsellem olmakla beraber şair, ayşü nuş ile şuurunu ve âkil, birtakım şükûkü zunun ile huzurunu ihlâl etmekden sakınırsa elbette şuurunun ve aklının lûtfını görür.

Malûmdur ki en büyük âdil, evvelâ nefsine adalet edendir. En büyük zalim de nefsine zulm etmekden sakınmayandır.

***

MUHAMMES

Dide pür cuşi emel, sine huruşanı elem
Oldu cemiyeti dil şimdi perişanı elem
Neden oldum bilemem böyle belâhanı elem
Bunce demdir çekerim yok yine payanı elem
Çok mudur olsa dili gamzede hayranı elem

Gerçi gönlüm olur olmaz yere nalân olmaz
Hele âlemde belâ çekmedik insan olmaz
Ben fakat derdü belâ çekmediğim ân olmaz
Bir gün olmaz ki gözüm mihnet ile kan olmaz
Benmişim sanki bu matemgedede kânı elem

Gitdiğim badiyei gussa fezayi hicran
Gördüğüm ceyşi hücûm averi cevri devran
Giydiğim camei matem eseri derdü figan
İçdiğim kâsei zehrabei ye'sü hırınan
Yediğim hanı tehassürle heman nani elem

Beni tayibe kıyam eylemeyin mazurum
Olmadık ceyşi felâketle bu gün mahsurum

Bilseniz âh nasıl suret ile mağdurum
Gözümün nurı bir âyine likadan durum
Yeri var çeşmi terim olsa dem efşanı elem

Tabekey badiyei hecrde puyan olayım
Âh ile girye ile şühreı devran olayım
Ne zemane kadar enduh ile viran olayım
Ben senin gamzei hunrizine kurban olayım
Geçdi artık yetişir canıma peykânı elem

Çekdiğim derdi çeken gûh da olsa yıkılır
Bu belâ silsilesinden nasıl etsem çıkılır
Doğru mı söyleyeyim öyle de canın sıkılır
Sevdiğim merhamet et böyle belâden yıkılır
Ya bırak gönlümü ya eyleme kurbanı elem

***

GAZEL

Bilmem neye âşıkan utansun — Bigânei aşk olan utansun
Bir hâsılı yok zemine düşdüm — Elden ne gelür zeman utansun
Hâk üzre kalış ziyayi mihre — Bir zül ise âsüman utansun
Razi dili kim ederdi ifşa — Ey mihri emel fiğan utansun
Sevmekle seni utan diyorsun — Sevmekse suçum cihan utansun
Dildadene levm eder şu bidil — Gel şöyle görün eman utansun
Ruhsarı Ziya, ne gül gül oldu — Sen söyle o meh heman utansun

***

O mihri cilveger beni — Görünce istitar eder
Dü çeşmi iştiyakıma — Cihanı tenkü tar eder
Yolunda geçdi ruzü şeb — Niçün inanmayor aceb
Bu kârgehde bisebeb — Kim âhı ihtiyar eder
Demi alâkadan beri — Edâsı heb cefageri
Olaydı âh diğeri — Bu gamle intihar eder
Benim sebeb bu hale ben — Reca de eylemek neden
Bilin ki iftikar eden — Hemişe ihtikar eder
A dilrübayi dil şiken — Melâhatinde yok sühen
Şu demde gerçi her seven — Seninle iftihar eder
Fakat düşün ki sen de bir — Nedir bu kilki muktedir
O mihri hüsni müstetir — Benimle iştihar eder

***

Bilmeyenler gayeti efkârı serbestanemi
Der bakınca halime akil midir, divane mi
Rindi seyyarım kararım yok, kalender meşrebim
Hanüman âludı hecrim sormasunlar hanemi
Bir hümayi evci istiğnayi lâkaydim ki ben
Damı teklife esir olmam, gören yok lânemi
Bi tekellüf şöyle dursun da yanımda camı mey
Kasrı cemşide değişmem kuşei viranemi
Kahrı dehri dûn içün dökmez gözüm bir katre eşk
Malehülmeşrutuna sarfeylerim dür danemi
Eylerim canım fida candan seven ahbab içün
Ben Ziyayim, ateşe yakmam peri pervanemi

11 Ağustos 1312

ZİYA

Yusüf Ziya [Bey], mutasarrıfların kudemasından Yozgad'lı Hasan Hayri [Paşa] nın oğludur. 1854 [1270 H.] de Yozgad'da doğdu.

Rüşdî mektebinde okudu, şehadetnâme aldı. Hususî muallimden biraz Arabî ve Farisî taallüm etdi. Yozgad ve Kırşehri tahrirat ve adliye kalemlerinde ve diğer hizmetlerde kullanıldıkdan sonra — muhtelif tarihlerde — bilimtihan Yozgad ve Kırşehri bidayet mahkemesi ceza dairesi riyasetinde, Niğde, Kırşehri, Lülebergos, Kastamoni bidayet mahkemesi müddeiumumî muavinliğinde, Çangırı, Musul, Adana ceza riyasetinde bulundu.

Tefevvühatı lisaniyede bulunduğu ihbar olunması üzerine Adana ceza riyasetinden azledildi. İstanbul'da istinaf mahkemesi cünha dairesinde icra kılınan muhakeme neticesinde ihbarın, tezvir eseri olduğu tebeeyyün ederek beraatine karar verildi.

Edirne merkez bidayet mahkemesi ceza dairesi riyasetine ve muahharen Trablusıgarb istinaf müddeiumumîliğine tâyin olundu. Trablusıgarb ceza reisi Nimetullah [Efendi] yi tahkir etmesinden dolayı azli arz edilmesi üzerine "ahlâkı hasene eshabından olmadığı anlaşıldığından adliye hizmetlerinde kullanılmayub sair hizmetlerde istihdamına" 1906 [19 Rebiulâhir 1324] de iradei seniye sadır oldu.

Meşrutiyetin ilânını müteakiben 1908 [8 Remezan 1326] da Üsküdar bidayet mahkemesi âzalığına tâyin kılındı.

Ulâ sınıfı sânisi rütbesini, dördüncü rütbe Osmanî nişanını ve Hicaz demiryolu madalyesini haiz idi.

Memuriyet mahallinde meflûc oldukdan beş altı gün sonra 1918 [Receb 1336] de vefat etdi. Merkez Efendi kabristanına defnolundu.

ESERLERİ

"Müntehabatı Şehnamei Firdevsî", "Arabî ve Farisî ve Türkî Medarı Mükâleme", "Mir'atı Muhammediye ve Menakıbı Ahmediye", "Kastamoni", "İnebolu Temaşası", "Zemzemei Zafer", "Tabsıra Yahud Adana Temaşası", "Evsafı Seniyyei Hamidiyeden Bir Şemme", "Temaşayı Âlem", "Birinci Mecmuai Eş'arım Yahud Nevbeharım", "Temaşayı Celâli Huda", "Barikai Teessür", "Vaveylâyı Peder".

Âsarı nazmiyesinin mahiyeti, aşağıdaki nümuneden nümayan olacağından fazla söz söylemek suretiyle ihtiyarı külfete hacet yokdur.

Mütedeyyin, uslu, gayretli ve neşri âsara saî bir zat idi.

Son zemanlarında bir bayram günü Babıâli ricalinden birinin nezdinde bulunduğumuz esnada Üsküdar'da birtakım erazilin edebsizliklerinden bahsederek kemâli hayretle efendim, bu hayâsızlar, mekteb çocuklarının önlerine geçiyorlar, ne buyurursunuz" diyerek yüzüme bakmasıyle "Önlerine geçdiklerinin pek o kadar ehemmiyeti yok. Arkalarına geçerlerse iş yeman olur" dedim. Hüzzar, Hande Kü-nan, merhum ise büsbütün hayran oldu.

***

GAZEL

Sarayı bîbekada turfe bir kâşanedir gönlüm
İmaret kabil olmaz rütbede viranedir gönlüm
Yanar narına âvazi şikâyet çıkmaz ağzından
O şem'i kâinat efruz içün pervanedir gönlüm
Müyesser olmasa ger vusleti ol nazlı cânânın
Ne gam sahbayı aşkı ile sermestanedir gönlüm
O mehruyun hayaliyle olur hemvare cûşa cûş
Demadem feyzyab olmakda bir humhanedir gönlüm
Hemişe riştei nazma çeker güftarı şirini
Perişan zülfüne yarın Ziya bir şanedir gönlüm

9 Temmuz 1305

***

Sakiya badei gülfamı getir şad olalım
Tabekey böyle rehini gamü feryad olalım
Daima olmada virane dili nagâmım
Ne reva böyle kala bir dahi âbad olalım
Firkati yar ile dilhaste iken lâyık mı
Bu cefahanede mihnet ile berbad olalım
Gelsün ehli dil olanlar bize mey sun sâki
Bir zeman sıkleti bigâneden âzad olalım
Bulur elbette buna çare Ziya ol mün'im
Ayağından öperek talibi imdad olalım

ZİYA

Mehmed Ziya [Bey], esbak rüsumat muhasebecisi Hafız Mehmed Salih [Efendi] nin oğludur. 1862 [20 Receb 1279] de İstanbul'da Tophane civarında İlyas Çelebi mahallesinde doğdu.

İbtidaî ve Rüşdî tahsili bitirdikden sonra Lâleli medresesi müderrisi İspartalı Hoca Abdülkerim, şehrî Ahdeb Osman, Hadimli Ahmed ve Dağıstanlı Ahmed Hamdi [Efendiler] den istifade etdi.

1889 [1307 H.] da Bayezid dersiamlarından Karahisarı Şarkî'li Ahmed İlhami [Efendi] den icazetnâme aldı. Mısır'da Camii Ezherde tahsili ilim etmiş olan Meclisi Maarif âzasından muhaddis Şeyh Mustafa [Efendi] den ilmi hâdis istima eyledi. Birkaç sene sonra Şam'da Halidî asitanesi şevhi muhaddis Hanî zâde Şeyh Mehmed [Efendi] den —Şeyh Güzberî silsilesiyle— hâdisi şerif icazetnâmesi aldı. Altı sene edebiyatı arabiye ile iştigal eyledi.

1876 [Şevval 1293] de devlet hizmetine girerek mütenevvi memuriyetlerde kullanıldı. Hazinei hassa hatab anbarı müdiri oldu. Muahharen Meclisi Kebiri Maarif âzalığına naklolundu. Meclisin lâğvinden bir müddet sonra [Şevval 1327] de tekaüd edildi.

Aksaray'da "Medresei Hayriye" isimli hususî mektebin Farisî muallimliğinde ve resmî, hususî diğer mekteblerde ve haricde mütenevvi muallimliklerde bulundu. Son zemanlarında Kadıköy Sultanîsi ulûmı diniye ve siyeri nebeviye muallimi idi.

Hafif bir rahatsızlığı müteakıben 1928 [26 Zilhicce 1346] da vefat etdi. Sahrayıcedid kabristanına defnolundu.

Şeyhi Ekber قدس سره hakkındaki « الكلمة العليا في ترجمة ختم الاولياء » namındaki eserleriyle "Tercemei Hali Füzuli" ve —inas idadîsi talibatı içün telif ve kısmen tedris

eylediği — "Osmanlı Lisanı" adlı eserleri basılmadı. "Nümunei Edebiyatı Arabiye" unvanlı eserinin bir kısmı tabolundu.

Talebim üzerine yazdığı tercemei halinde, "Çocukluğumdanberi arasıra yazdığım birçok âsarı manzume ve mensuremi — mücerred ehemmiyet vermediğimden dolayı — zabt etmemiş idim. Bunlardan her nasılsa mazbut kalan pek azı ile Anadolu'da dolaşdığım son yedi sekiz sene içinde yazdıklarımı "Nalei Pinhan" tesmiye etdiğim bir deftere kaydetdim. Bazıları şunlardır" dedikden sonra yedi gazel derceylemişdir.

Arab lisanına ve edebiyatına vâkıf, erbabı danişden idi. Orta boylu, tıknazca, biyaz yüzlü, sarıdan mübeddel biyaz sakallı, terbiyeli, beşuş bir zat idi.

* * *

GAZEL

Sanmayın rahilei aşkda nalân gideriz
Kâbei yare varır rahı beyaban gideriz
Zülf esraye gönül bağlayalı her gece biz
Name âsa haremi vuslete her an gideriz
Bedri tabanı ruhi yar olunca meşhud
İydi ekber diyerek şevk ile kurban gideriz
Biz o müştakı zebihi melekûtiyiz kim
Meşhedi cismi heva mayeye raksan gideriz
O melâmet zedei bi serü samanız kim
Mahşeri vusleti cânâneye uryan gideriz
Bu harabatı gam âlûde misâli gülşen
Naşüküfte geliriz sonra perişan gideriz[1]
Çağla ey göz yaşı matemle misâli ceyhun
Tabişi şahı şehidan ile atşan gideriz
Satveti kahirei tab'ü cünudi icaz
Var iken biz de sühan mülkine sultan gideriz
Hilkati âliyei sureti rahman üzre
Dehre insan getirildik yine insan gideriz

* * *

---

[1] Ben de vaktıyle

«Bu gülistanı gam âlûde misali gunce Hande her leb geliriz âh perişan gideriz»

demişdim. «Merhaba ey semti irfanın baidi ebteri» hıtabına lâyık olan irfansızlardan biri «ikinci mısradaki «ah» çekilmese iyi olurdu» demesiyle «beyitın bir kıymeti varsa «ah» ın çekilmesinden ibaretdir. [Başdakı ve sondaki ahları - tecvid tabiriyle - dört elif mikdarı çekerek] ah bu bilgıclerden çekdiğimiz ah» yolunda mukabele etmişdim.

Bâde nur efşan olur peymanci billûrdan
Bâde nuşan zevk alırlar duhteri engûrdan
Hanikahı aşkda pîri müğandır mürşidim
Saklasun Hak itirazı münkiri mağrurdan
Sakiya uşşakı sermest eyle kevser aşkına
Nağme saz ol bi tevakkuf mutrıbâ mahurdan
Biz harabı sagari deyrı elestiz lütfedüb
Neşve efza bâde sun havzı meyi kâfûrdan
Cezbei hakla gelir her lâhza gûşi canıma
Narai tizi enelhak meşhedi mansurdan
Biz serapa ateşiz olsak aceb mi girye bar
Çıkdı tufanı belâyâ duzehi tennurdan
Gûş edince Hak derim çünki gelir bi irtiyab
Sem'i cane Hak nidası naydan tanburdan
Reddi vasletmekle dildarımdan olmam na ümid
Zevk alır âşık hayali vaslı dura durdan
Vechi dildarım Ziya sinemde ateşbar iken
İstemem bir « لن ترانی » vechi hası turdan

ZİYA

Yusüf Ziyaüddin [Efendi], İzmir Darülmuallimin muallimi Kıbrıs'lı Hoca Mehmed Kâmil [Efendi] nin oğludur. 1869 [1286 H.] da İzmir'de doğdu.

Mukaddimatı ulûmı babasından okudukdan sonra İstanbul'a geldi. Alay müftisi ve Darülfünun ılmi hadıs muallımı Hafız Mehmed [Efendı] nın dersıne devam etdi. Babasının vefatında yerıne İzmır Darülmuallimînıne muallim oldu.

"Darüledeb" namiyle hususî bir mekteb tesis ve — Menemen kazasına tâbi Değirmen karyeli — Mehmed Füad [Efendi[1]] ıle "Gencınei Edeb" isimli mevkut risaleyı neşreyledi

Darülmuallimîn müdirliğının başkasına tevcihınden muğber olarak İstanbul'a geldi. Maarıf nâzırı Naıl [Bey] den — münhal bulunan — Darülfünun edebiyatı Farısî muallımliğini istedi. Teşekkül eden komisyon heyetı bu muallimliği ifa edüb edemiyeceğinde tereddüd etdiklerini söylemeleriyle — bir

---

[1] Tercemeı hali 430 uncu sahifede yazılan bu zat hakkında Ziyaüddin [Efendi], bana gönderdiği verakada diyor ki:

«Manısa medreselerinde biraz okuduktan sonra İzmir'e gelerek Darülmuallımin ibtidai şubesine devam etdiği sırada benden Kur'anı Kerim, Kavaidi Türkiye, Gülistan ve Bostan taallüm eyledi. Merhumun hızmetı talımınde bulunan yalnız benim.

Füadın

«Ulüvvı tab'ıma şahid aransa âlemde — Bu beyt, şahidi müşkil küşayi âdildir
Cihanda zerre bıle feyz alur ziyalerdan — Benım de mehazı feyzim Ziyaı kâmildir»

kıt'ası da buna delildır.

«F» maddesındeki tercemei halinde görüldüğü gibi Meraş'lı Kâmil Efendi denilen zat, o zeman muallım bulunan pederim Kıbrıslı Kâmıl Efendiden galatdır.»

Vatanın her bucağında yetişen ve ısimlerı memleketlerının haricine çıkmıyan her ferdin tercemeı halıni bilmek « [illegible] » olmağa mütevakkıfdır. Bahusus bır suretle iştihar eden bazı zevatın aile ahvalıne ıttılâ çok defa kabıl olamamakda iken kıyıda, bucakda kalan ve maruf olmıyan ademler hakkında tam ve doğru malûmat ıstıhsal etmek nasıl mümkün olur?

Mevzuı bahs olan Kâmil ve Füad [Efendilerin] tercemei hallerini bana gönderen İzmir'li Tokadi zade Şekib merhumdur. Karibın, baidden daha iyi bılmesı, tabii olduğundan o ne yazmışsa ben de onu nakleyledim.

manzumesini terceme ve neşreylediği — İran sefiri Mirza Riza Daniş Hane müracaatla şehadetnâme vermesini reca etdi. Sefir, derhal verakai takdiriye yazdırub verdi. Darülfünun ve müteakıben Galatasary Sultnîsi Farisî muallimliğine tâyin olunarak dört sene sonra Darülfünun'dan diğer muallimlerle beraber çıkarıldı.

Darüşşfeaka'da ve medreselerde tedrisatda bulundu. Umumî Harbde gaib ettiği oğlu Mehmed Kâmil'in teessüriyle derslerden çekildi. Altı sene münzeviyane yaşadı. Talebesinden Maarif Vekili Vâsıf Çınar'ın ısrariyle tekrar Galatasaray Arabî, Farisî ve — o derslerin lâğvı üzerine — Balıkkesir erkekk muallim mektebi din dersleri ve muahharen Türkce muallimliğini kabul etdi. 1935 de arzusiyle tekaüd edildi.

"1600" Farisî lûgati ihtiva eden "Ferhengi Ziya" isimli bir eseri vardır ki bunda "10000" beyit ile istişhad ve bu beyitleri Türkceye terceme etdi. Kavaidi farsiyeyi ve müntehabatı eş'arı hâvi olan "Gencinei Güftar" unvanlı eseri, Galatasaray lisesinde senelerce tedris edildi.

Muhterem muallim Ziyaüddin, İrfanı memlekete senelerce hizmeti sebk eden erbabı gayret ve marifetdendir[1].

***

GAZEL

Feyzi cemâli yar ki Hakdan haber verir
Uşşakı pâk tıynete hüsni nazar verir
Nuri nigâhı kalbi rakika nüfuz eder
Elhak uyuni hıreye meddi basar verir
Teshir eder gönülleri bir ibtisam ile
Kânuni sineye ne aceb bir şerer verir
Vaz'ı cebin eder eğilüb hâkipayine
Şâhinşehan ki kullara zerrin kemer verir
Hâki rehinde mahvi vücud etmek istesem
Lûtf eyleyüb de cismi lâtifin siper verir
Jengi sivadan eyle mutahher füadını
Vadi visal ile sana çok müjdeler verir
Vuslat dilersen ey dil bîdarı ebsem ol
İhyayı leyli âşıka ancak seher verir
Hali heremde yazdığım âsardansa da
Tab'ım Ziya cihane ne rengin eser verir

***

[1] 333 üncü sahifede birinci notdaki muallim Ziyaüddin bu zatdır.

KIT'A

Rast gûyani eylemek tezyif — İ'vicacı tab nişanesidir
Gayre atfı kusura kalkışmak — Âcizin en büyük behanesidir

***

Gel, sebat et sözünde hulf etme — Olma bir dalda durmayan kelebek
Eri olmaz isen eğer sözünün — Namın elbet olur efendi! dönek

***

"Husrevi Dehlevî" nin bir kıt'asının tercemesi :

Yokdur bekası bağlama ikbale sen gönül
Ömrün gurur içinde geçerse heba olur
Benden bu nükteye eğer etmezsen itimad
İkbal lâfzı kalb ile bab lâbeka olur

***

Umumî harb esnasında Cenab Şihabüddin'in "Sabah" gazetesiyle neşreylediği "Efendiler, biraz hayâ" unvanlı mekaleyi kısmen şöyle tanzim etmişdir[1] :

Şerab ile rübab ile geçen hayatı şûlever
Yalancının mumu gibi sabaha varmadan söner
Şu halimizden olmada garikı şerm Bülbeşer
Efendiler biraz hayâ, biraz hayâ efendiler

Bakın şu Sirkeci sitasyonu civarına bakın
Guruba pek yakın iken sokak dolar akın akın
Sizin vazifeniz bu mu? Düşünmeyin heman çakın
Efendiler ....

Adım başında meykede geçilmiyor teraneden
Müdavimin öbek öbek masa önünde şadü şen
Merasimi muayede, sürurı sûr der gören
Efendiler ....

Yetişmiyor mı zemzeme değil miyiz şikeste bâl?
Nedir görünmiyor cebinimizde çini infial
Kızarmıyor mı vechimiz, nedir akan o huni âl
Efendiler ....

---

[1] Hayasızlara - aslından ziyade - haya verebilecek nazmı metindir.

Felâketin şu şekline müsadif olmamış idik
Bakın vücudı milletin bugün nasıl didik didik
Şu kanlı sahnei vegadan ahzi ibret etmedik
Efendiler . . . .

Bu meşheri hezimetin bulunmıyor mı gayeti
Kapandı mı füadımızdeki vatan cirahati
Gururı saf bitdi mi damarda yok mı ayeti
Efendiler . . . .

Bakın fezaye ufki kaplayor zeman zeman duman
Bir inhidam olmasun o sinsi sinsi yaklaşan
Cihatı erbaa diyor bize utan uyan eman
Efendiler . . . .

Cihane karşı biz okur iken neşaidi zafer
Değil idik bu mertebe rezilü pestü bihaber
Şu ahdi[1] zillet âverin hacaleti bize yeter
Efendiler biraz hayâ, biraz hayâ efendiler

***

Firdevsi'nin vefatının bininci senei devriyesi münasebetiyle:

اما شاعر شیر ایران زمین　　حکیم سخندان سحر آفرین
نزاده جهان چون تو فرخ نژاد　　ازان دم که فرزند آدم نزاد
توئی پیشوای وطن پروران　　توئی در خور تاج نظم آوران
توئی کشور شعر را شهریار　　ولیکن نگشته بخت یار
گشادی رهی در ادا و بیان　　سبق بردی از دست پیشینیان
چنان وصف کردی صف کارزار　　که کس را میسر نشد این نگار
ازان پهلوانان و زور آوران　　«که دادی یکایک از ایشان نشان»
کجا بزم حرب برپا شده　　دلیران همه جا بپا شده
همه دست برده بشمشیر و تیر　　دلاوران شده گرم دار و گیر
بدین گونه تصویر شکل نبرد　　جهان تا جهانست نشنیده مرد
ز وصف فتوت برین خاکدان　　اگرچه گذشته بسی سالیان
پس از تو سخن گستران بوده اند　　بسی عطرهای سخن سوده اند
ولی همچو تو شاعر ذوفنون　　نیاورده جان آفرین تا کنون
همیشه بود روح وشاد کام　　ز ما بر روان تو بادا سلام

۱۱ تشرین اول ۱۹۳٤

---

[1] Şevr muahedei mahudesi.

ZİYA

Yusüf Ziya Ortaç, mühendis Süleyman Sami [Beyin] oğludur 1895 [23 Nisan 1311] de İstanbul'da doğdu.

Vefa İdadîsinde ve Alyans İzrailit mektebinde okudu. İzmit, Galatasaray ve Mercan sultanîlerinde edebiyat muallimliğinde bulundu.

İlk yazısı — Balkan Harbi'nin çıkdığı gün — "Kehkeşan" mecmuasında çıkdı. Ondan sonra Abdullah Cevdet'in "İctihad" ında birçok manzume neşretdi.

Bilgi cemiyetinde Ziya Gökalp ile tanışdıkdan sonra arûzı bırakdı. "Türk Yurdu" nda hece vezniyle şiirler yazdı.

Edebiyatdaki istidad ve iktidarını "Binnaz" isimli manzum piyesiyle gösterdi. Bu piyes, Darülbedayi'de uzun müddet oynandı, beğenildi. İlk defa filme alındı.

Bacanağı ve şeriki Orhan Seyfi ile senelerdenberi çıkarmakda oldukları "Akbaba", mizah gazetelerinin en güzellerindendir. Bir aralık "Her Ay" mecmuasını da birlikde neşretdiler.

BASILAN DİĞER ESERLERİ

"Âşıklar Yolu — Şiirler", "Yanar Dağ — Şiirler", "Akından Akına — Harb şiirleri", "Bir Servi Gölgesi — Şiirler", "Kürkcü Dükkânı — Roman", "Şeker Osman — Roman", "Nikâhda Keramet — Manzum hikâyeler", "Aşk Mektebi — Operet", Şehir Tiyatrosunda mükerreren oynandı.

Yusüf Ziya Ortaç, zemanımız şair ve muharrirlerinin en zekilerinden, en iyi söz anlıyan ve anlatanlarından, ciddî ve mizahî yazıları en güzel yazanlardandır.

"Mehmedcik" manzumesi, ne canlı eserdir. Yazan, hissederek yazdığıçün okuyanlar da hissederek okuyorlar.

Tercemei halinde[1] söylediğim gibi Orhan Seyfi ile Yusüf Ziya güzel bir beyitin iki mısraına benzerler. Malûmdur ki her mısra, yalnız başına mânavı itmam edemez. İki mısra, yanyana gelince mâna da meydana gelir. Fakat "Ortaç" ile "Orhan" öyle mısralardır ki mânayı ayrı ayrı itmam edebilirler.

***

MEHMEDCİK

Göğü bir fecre sarar açdığımız bayraklar
Yurdu, topraklara mıhlanmış adımlar saklar
Çarpar ecdadımızın nabzı damarlarda bu gün
Koşar üç kıt'ada nal sesleri hâlâ Türkün
Bir kâğıd parçası üstünde bakarken Hinde
On asır, Gazneli Mahmudı bulur kalbinde
Yeni rüyalara daldıkca bu gün ırkım için
Olurum, gölgesi dünyaya vuran bir Timuçin!
Bendim Aydıncık önünde suya seccade salan
"Yakasın Rumilinin pençei himmetle alan"
Bendim elbet ki bu gün yadi ölümden de acı
Dal kılıclarla kılıcdan geçirenler Mohacı
Adı üstünde, benimdir o şehirler, köyler
Niçe dağlar, tepeler isnimi hâlâ söyler
Bendim elbet şu Çanakkaleyi göğsüyle tutan
Kara topraklara evlâdını vermiş uyutan
Giydi al kanları bir zırh gibi yıllarca etim
Boğdu son düşmanı yurdumda benim iskeletim
Basdığım yer mezarımdır diyen elbet ölmez
Silinir, toprak olur belki.. müebbed ölmez
Bu çelik ruhu giyen etle kemikden madde
Bir aşılmaz granit kal'a çeker serhadde
Yedi kat toprağın altıyle bizimdir bu diyar
Can verirken bile ecdadımızın ruhı duyar
Kalbi Allaha dayanmış, dayanır dipçiğine
Güvenir on yedi milyon yine Mehmedciğine

***

[1] Şahife 1290.

BEHARE GİRERKEN

Bakma şu saçlarımda her gün artan biyaza
Görme şu yüzümdeki gizli kırışıklıkları
Bir çocuk sevinciyle bu yıl girelim yaza
Bürüsün kalbimizi mevsimin ışıkları

Yeniden hissedelim ilk el ele gelişin
İlk göz göze gelişin o sıcak lezzetini
Isırsın söylenmemiş kelimeleri dişin
Kanatarak titriyen dudağının etini

Bak sular da ne taze, ne şen bir ağlayış var
Bak ihtiyar çınara bir genc gibi giyindi
Bülbül sesinde bile gülen bir ağlayış var
Yamaca sürülerin biyaz bulutu indi

Dinle, kuşlar ormanda nasıl şakıyor, dinle
Dinle, seherli bir ses nasıl sarıyor kalbi
Aşkı henüz hisseden iki mektebli gibi
Kuşlardan, çiçeklerden konuşalım seninle...

ZİYA

Doktor Ziya Ahmed Kaya, Dâva vekillerinden Ahmed [Efendi] nin oğludur. 1891 de Gemlik'in Umur Bey köyünde doğdu.

Köyünde Rüşdî tahsili bitirüb Bursa İdadîsine devam etdi, şehadetnâme aldı. Tıbbiye mektebine girdi. 1912 de mezun oldu.

Balkan harbinde ihtiyat Tabib yüzbaşılığıyle hizmet etdi. İttihad ve Terakki cemiyetinin Bursa mürahhası oldu. Milis teşkilâtı yaparken tevkif edilerek divanı harbe verildi. Kabinenin tebeddülünde muhakemesini Bursa'ya nakletdirdi. Ademi mes'uliyet kararı aldı.

Müdafaai Hukuk Cemiyetinin Gemlik şubesinde çalışarak İngilizlerin işgali üzerine Milis kuvvetleriyle Ankara'ya çekildi. Bilâhare Gemlik'de serbest tababetle iştigal eyledi.

On sene evvel bana gönderdiği tercemei halinde "Dinimin Kanunları" serlevhasiyle "Türk Yurdu" mecmuasına verüb ismi "Mefkûremin Kanunları" na çevrilen manzumesi, mecmualarla intişar eden ilk eseri olduğunu ve şubat 1338 de Silifke'de yazub Adana'da "Hayat" gazetesiyle neşrolunan "Kara Devlet" adlı manzumesinin, Mısır matbuatının hücumlarına oğradığını söyliyor.

O manzume, "Yollar ve İzler" namiyle 1928 de basılan ve doktor Abdullah Cevdet'in mütalea namesini ihtiva eden Eş'ar mecmuasının 25 inci sahifesinde mündericdir.

***

MEHTAB VE SEN

Yine senden meded, vefa umdum
Âyı kindar, zehirli göllerde

Kimsesiz, binihaye çöllerde
Yaşıyan bir çiçek mıyim soldum

Sen uzaklarda belki yok haberin
Her saat her dakika sen ve senin
Gülüyor matem, ağlıyor şiirim
İştiyakınla müşteğıl fikrım

Seni andım, sevimli şen zanbak
Tepeler, tarlalarda ağlıyarak
Seni andım, güneş gurub ediyor
Akşamın ıhtışamı ürperiyor

İşte ay doğdu muhteşem mağrur
Süzülen dalgalarla huzmei nur
Keşişin zirvei biyazından
Saçıyor arza ihtizazından

Ey yüzü her behardan daha şen
Ey nigâhında mihrü mah öpüşen

Bursa 18 Ağustos 1322

*
* *

ANNEME

Geceler gözüme girmiyor uyku
Sıkıyor kalbimi bir acı duygu
Bilmem ki orada hayatda mısın?
"Evlâdım" diyerek feryadda mısın?

Kâşki sen bu kadar hulyası derin
Her gece rüyama girüb nerdesin
Bir evlâd annesi bulunmasavdın
"Evlâdım" diyerek bulunmasaydın

Ne zeman saracak biyaz saçların
Rüyama damladı gözünden yaşın
Oğlunun mihnetli başını anne!
Coşdurdu gözümün yaşını anne

Silifke 31 Mayıs 1337

ZİVER

Ahmed Sadık Ziver [Paşa], Defterhane ketebesinden Mehmed Sadık Münif [Efendi] nin oğludur[1]. 1793 [1208 H.] de İstanbul'da Merkez Efendi dergâhı karşısındaki evlerinde doğdu.

Hazreti Mevlâna'nın muhiblerinden olan babası 1803 [1218 H.] de vefat etdiğinden — Şeyh Galib Dede'nin süt oğlu olan — Ziver'i, Yenikapu Mevlevîhanesi Şeyhi Seyyid Ali Dede, veledi manevî ittihaz eyledi.

O devrin usulünce tahsili ilmetdi. Defterhane ve Darbhane kalemlerine yedi sekiz sene devam eyledikden sonra — Mevlevîlik hasebiyle — 1814 [1230 H.] de o tarikın müntesiblerinden meşhur Hâlet [Efendi], kitabet hizmetine aldı. Onun 1822 [1238 H.] de Konya'ya nefyinde birlikde gönderildi.

Bilâhare menfası Balıkesir'e tahvil edildi. Bir müddet sonra afvolunarak İstanbul'a geldi. Müsteminlere mahsus olan gümrüğe nâzır nasbolundu. Daha sonra Aydın mütesellimliğine tâyin kılındı. Yedi sekiz ay orada bulundu.

1825 [1241 H.] de Rumeli Seraskeri Ağa Hüseyin [Paşaya] kâtib oldu. İki sene Şumni ordusunda kaldı. Hacegânlık rütbesi verildi.

Hüseyin [Paşa] nın azlinde İstanbul'a gelüb harir nâzırı Ömer Lûtfi [Efendi] nin kitabetinde kullanıldı. 1832 [1249 H.] de tahmis, 1835 [1251 H.] de Tersane müdirliklerine tâyin ve rütbesi ulâ sınıfı sânisine terfi olundu.

1837 [Rebiulevvel 1252] Evkaf nezaretine nasbedildi. Mukataatın ihalesinde alınan "90.415" kuruş rüsumdan "8000" kuruşu nazıra, bâkisi nezarete aid olduğu halde nasılsa temamı nezdinde kalmasından dolayı 1838 [20 Muharrem 1254] de azlolundu. İhtiyacından dolayı o paranın "ihsanı şahane olarak" afvini, halefi Hasib [Paşa] arzedüb o suretle irade sâdır oldu.

Muhtelif tarihlerde üç defa Meclisi Vâlâyi Ahkâmı Adliye âzalığına ve ilâveten Bağdad ve Musul Kapu kethudalıklarına, mühimmatı harbiye ve ulâ sınıfı evveli rütbesi tevcihiyle Darbhane nezaretlerine, Rumili varidatı defterdarlığına, meclisi maarif ve ziraat âzalıklarına, emlâki hümayun fabrikaları ve ilâveten tersane nezaretlerine, hekim başılık memuriyetinin lâğvi üzerine rütbei balâ tevcihiyle Mektebi Tıbbiye, tekrar Evkaf, Hazinei hassa nezaretlerine, Damad Halil Rıfat Paşanın terekesi nezaretine ve Fatma Sultanın kethudalığına tâyin kılındı.

---

[1] Endrunda Seferli koğuşu ağalarından — 1782 [1197 H.] de Hacden avdet ederken vefat eden — Arnavud Hasan [Ağanın] oğludur, Zevcesi Vahide [Hanım] 1778 [1192 H.] de Şam'a nefyolunan Kadıasker Murad Mollanın kethudası Feyzullah [Efendi] kızıdır.

Ötedenberi arzu etdiği Şeyhülharemlik mansıbına, hal vukuunda tâyin edileceğine dair Babıâli'den vadalmışdı. Şeyhülharem İşkodralı Mustafa Şerifi [Paşa] irtihal eylediğinden sebkeden vadın incazi lâzım geldi. Fakat — hatırına riayet olunan — başka talibler de vardı. Diğer tarafdan oğlu Salâhuddin [Bey], Âli Paşanın damadı olduğundan Ziver [Efendi] nin İstanbul'dan müfarekati istenilmiyordu. Talibler arasında kur'a çekilerek onun namına isabet etdi. 1861 [21 Zilhicce 1277] de rütbei vezaretle Haremi Şerifi nebevî meşihatine memur ve emeline nailiyetle mesrur oldu.

1862 [14 Zilhicce 1278] de vefat etdi. Cennetülbekide Hazreti Osman رضى الله عنه in civarına — küçük yaşından beri mütalea etdiği bir mesnevi nüshasiyle beraber — defnolundu.

"Kimde kim aşkın nişanı vardürür
Âkibet maşuka ani irgörür"

hakikati zâhir oldu.

Ziver [Paşa] sarışın, mavi gözlü, uzun kaşlı, topca çehreli ve top sakallı, orta oboylu, şişmanca, güzel ve güler yüzlü, asabî mizaclı, tarikati mevleviyeye salik, akidei kâmile sahibi, afif ve devlet ve millete sadık ve zuafa perver idi.

Esbabı maişeti, memuriyet maaşına munhasır olduğu halde evinde şeyhler, devrişler, fakirler ve garibler eksik olmazdı.

Oğlu Behaüddin [Bey[1]] tarafından toplanan mektublar[2] ve manzumeler "Âsarı Ziver Paşa" namiyle basdırıldı. O esere ilâve olunan tercemei halinde beyan olunduğuna göre, gencliğinde garb ilim ve lisanlarının lüzumunu takdir etdiğinden Fransızca tahsiline çalışdığı — eşyası arasında kendi yazısiyle zuhûr eden — bir lûgatceden anlaşıldı.

Şeyhulislâm Ârif Hikmet [Beyin] Medinei Münevvere'deki kütübhaneyi[3] yapdırdığı sırada vâki olan teşviki üzerine eş'arı tertib ve iki nüsha tahrir edilüb biri o kütübhaneye vakfedildi.

O tarihden vefatına kadar yazdığı nazımlar da bir divan teşkil etdiği halde Hoca Paşa yangınında Cağaloğlu'ndaki evinde yandı.

Sultan Mahmud ve Abdülmecid zemanlarında yapılan mebanii hayriye ve resmiye kapularına hakkolunan tarih manzumelerinin ekseri onundur.

Resmî meşguliyetden vakit buldukca kitab okurdu. Hattâ müsafirliğe gitdikce — arkada taşınır — bir büyük çanta dolusu kitab götürülürdü.

---

[1] Tercemei hali 172 nci sahifededir.

[2] Bu mektubları havi ve Ziver [Paşanın] yazısiyle muharrer olan mecmua ile merhumun, Şeyhulislâm Arif Hikmet [Beye] verdiği bazı gazelleri kütübhanemdedir.

[3] Beş sene evvel ifayı hac etdiğim esnada Medinei mutahharada bir gün, iki gece kalınmışdı. Kütübhaneye gitdim, hafızı kütüb bulunmadığından içeri giremedim.

Edebiyatdan başka fenni hey'ete de intisabı vardı. Bazan tarassudatda bulunurdu. 1860 [1276 H.] da zuhûr eden kuyruklu yıldıza dair bir risalesi vardır.

Zurefadan idi. Tuhaf ve müfid fıkralar bilirdi Mazmun iradından pek hoşlanırdı.

Sultan Abdülmecid'in teveccühüne mazhar idi, daima iltifat görürdü. Bir gün huzurunda, herkesin bir keyfe ibtilâsından bahsolunurken Padişah, "sizin keyfiniz nasıl gelir" demesiyle derhal, "kulunuzun keyfim burnumdan gelir[1]" diyerek enfiyeye ibtilâsını imâ eylemişdir.

Lûgat sahibi Hancerli, bir gün ziyaretine geldi. Cehli malûm iken malûmatfüruşluk eden huzzardan biri, açdığı ilmî mübahasenin mebadisinde Hancerliye mağlûb olduğundan efendinin canı sıkıldı. Hancerli gitdikden sonra mağlûb müsafır, "Bu kadar malûmat sahibi iken şu âdemin müslim olmayışına teessüf olunur" demesiyle Efendi, "Siz Müslim iken malûmatca ona tefevvuk edemiyecek bir halde bulunmanıza daha ziyade teessüf olunur" cevabını verdi.

Tarihlerinin heman hepsi "mücevher" olduğundan zemanında bazı âdemlerin itirazına hedef oldu.

Malûmdur ki makbul olan, tam tarihlerdir. Mücevherler ve tamiyeliler de güzel olmak şartiyle elbette kabili kabuldür. Fakat zemanımızda — ebced hisabiyle — tarih söylemek terk olunarak tarihe karışmış olduğundan tamın da, mücevherin de, tamiyelinin de hükmü kalmamışdır[2].

Her görüşdüğü zate bir sebeble gücenerek hecveden Bayburd'lu Zihni "Sergüzeştnâme" de Ziver [Paşa] hakkında yazdığı uzun ve rekik bir hecviyede niçe saçına saçarak diyor ki:

«Nam ile Ziver Efendi meşhur[3] / Nazmü eş'arı belâgatden dûr
Yapamaz tarih illâ cevher / Tam tarihe değildir mazhar
Gazeli sebku rabıtdan uryan / . . . ti çıblak, baaşı kel bir oğlan
§ Yapdığı tarihi cevherdir heb / Şiiri kendi gibi biterdir heb[4]
Ana cevherci der İslâmbollu / Yapdığı şiirler allı pullu
Ne necazat bilür, ne mürsel / O belâgatler ana vermiş el
İstiaratü mecazı bilemez / Tam tarihe ebed yol bulamaz
§ Severim sahte vekaranesini / Tarzı etvarı beliganesini

---

[1] Vaktıyle bir meclisde suhbet edilirken huzzarın her biri çekdikleri cefadan bahsetdiler. Yanımda oturan yaşlı bir zat da, muttasıl enfiye çekdi. Bir düziye burnunu sildi, söze karışmadı. Söz bana gelince «Evet kimi evlâddan, kimi karıdan, kimi maişetden, elhasıl herkes bir yüzden çille çeker. Şu zat da burnundan çeker» demişdim, huzzar, münbasit olmuşdu.

[2] Bugun ebced hisabiyle menzum tarih yazan yoktur. Emma — eski usulde tahsil gördükleri halde ebcedi nihayetine kadar doğru okuyamayan — bazı âlimler, mensûr tarihler yazmakda, doğrusu pek ileri gitmişlerdir!

[3] «Ziver Efendi namiyle meşhur» demek istiyor.

[4] Zihni, bu mısrala gûya kendini tarif ediyor.

Ol kadar sureti hakdan görünür
Eğnine kisvei salûs bürünür
Öyle erbabı rıya bir sofi
Kisve etmiş o sebebden sufi
§ Ben mürüvvet umar iken andan
Sever iken anı tatlı candan
Ol da tarihime kıldı hasedi
Yandı cismında hasedden cesedi[1]
Babıâlıye dedi ver, elbet
Ederiz biz de lisanen himmet»..

***

Ziver [Paşanın] ve oğlu ile torununun kulakları işitmez idi. Mustafa Reşid [Paşa] ya — istediği camı tarihlerine dair — yazdığı 1 Rebiulevvel 1265 tarihli tezkirede şu kıt'ayı irad ediyor:

"Kulağım sendedir ey daveri sadrı iclâl
İşidir emrini, dirsen de eğer ben sağırım
Nüshaı fennı ubudiyeti tahrir etsem
Tab'ı, imlâda sağır kâf gibi kullanırım".

***

GAZEL

Gül dime la'line gül böylece handan olmaz
Gün dime ruyuna gün böylece rahşan olmaz
Eylemez nefsine dair şehevatı âdet
Hulkı hayvan ile me'lûf olan insan olmaz
Kimsenin gözleme duçarı belâ olmasını
Sana da hıfzı Huda sonra nigehban olmaz
Var iken mah gibi sende münevver çehre
Seni ey şuh, görenler nice hayran olmaz
İstiazeyle rakibin geçe gör yanından
Şekli insanda dime sureti şeytan olmaz
Cem'i efkâre sebeb havsalanın vüs'atidir
Kesret üzere dime bir hanede mihman olmaz
Akl ile aşk edemez ikisi bir dilde karar
Mülkı vahidde anınçün iki Sultan olmaz
Namı Hunkâr ile vir nazmına zinet Ziver
Nazımda tâki o yâr olmıya divan olmaz

***

---

[1] «Zi[ver]in şiirini takbih eden
Koca Bayburdluya bak kim ne diyor
«Yandı cismınde hasedden cesedi»
Gibi saçma saçarak herze yiyor».

Dilde aşk oldukca olur rağbeti huban füzun
Nev behar oldukca olur bağda reyhan füzun
Feyzi aşkı yârdır çeşmi teri pür cuş eden
Seyl olur elbet nümayan olıcak baran füzun
Kalbini telvıs eder fartı havatır âdemin
Hanede olmaz nezafet olsa ger mihman füzun
Yakışur her şey mahallinde kesır olursa da
Hüsn alur bak çeşmi yâr üzere ola müjgân füzun
Hayreti var, görgüsü mikdarı Ziver herkesin
İbret almakda ülülebsar olur hayran füzun

ZİVER

Tırnakcı Zâde Mehmed Said Ziver [Bey], mevaliden Seyyid Mustafa [Beyin] oğludur. 1812 [17 Zilhicce 1227] de Üsküdar'da doğdu.

Tahsili ilim etmekde iken babasının 1829 [1245 H.] de Kudüs kadılığına tâyininde birlikde gitdi. Müddeti örfiyenin hitamında birlikde döndü.

Üsküdar'da eski hamamdaki konağında ikamet eden şeyhulislâm Ârif Hikmet [Beye[1]] dokuz sene mülâzemetle fünunı edebiyeyi teallüm eyledi. 1833 [1249 H.] tarikı tedrise girdi.

1859 [1255 H.] de babasının Mısır mevleviyetinde de birlikde azimetle Camii Ezher şeyhi Saim ve Şeyh Osmanı Şarani'den istifade etdiği gibi babasının 1840 [1256 H.] de Mekkei Mükerreme kadılığına tâyininde şeyhulmüfessirîn Abdullah Serracın Kadii Beyzavî dersine devam etdi. Onun tilmizlerinden Şeyh Cemal Ömer'den tefsir, hâdis ve fıkıh okudu.

1842 [1258 H.] de müddeti örfiye biterek Medinei Münevvere'ye muvasalâtında babası vefat etdi. Cennetülbekia defnolundu. Ziver, annesi ve müteallikatı ile İstanbul'a geldi.

Ailenin maişetini temin maksadiyle niyabet meslekini ihtiyar etdi. 1847 [1261 H.] de Karamürsel kadılığına tâyin olundu.

Ziver [Beyin] yazısiyle Şeyhulislâmı esbak Sahib Molla [Beyin] kütübhanesinde görülen — noksan — tercemei halinde[2] deniliyor ki :

---

[1] Ziver [Bey], 1266 da söylediği kıt'anın başına şu sözleri yazmışdır:

«Haşbettarik tevcihi mevleviyet tekarrüb etmekle 66 senesi Trabzon mevleviyetini şeyhulislâm Arif Hikmet Bey Efendi vadeylemiş olduğuna mebni berayi ihtar Amasyadan gönderilen kıt'adır. Lâkın neçare bahtı sıyahım icabı ve müşarünileyh hazretlerinin dahi müntesibanı hakkında meşhur olan buhul ve imsakleri muktezası üzere ne anlar incazı vade muvaffak ve ne biz böyle bir hasbettarik teveccühı tekarrüb eden mevleviyeti ihsan buyurmak lütuflarına müstehak olabildik».

[2] Vefatından üç ay sonra bu tercemei hal «sergüzeşt» unvaniyle «Basiret» gazetesine derc olunmuşdur

O gazetede deniliyor ki:

«Vefatından biraz evvel kendi tercemei halini kaleme almağa başlamış ve Âli Paşa merhumun vefatına dair olan ibareki ahırında «irtihal» kelimesi vardır, işte o kelime Ziver Beyın enfasi madudei hayatiyesinin hitamına tesadüf ederek vukuı vefatiyle ondan aşağısını yazmağa muvaffak olamamışdır. Andan aşağısı ise Âli Paşanın vefatını müteakıb taşra hükûmeti şer'iyesine azimetleriyle avdetlerine dairdir.»

"Artık ulûmı edebiye ile iştigal, terkü ihmal, belki vakti refah ve âram hululine tehir ve imhal kılınarak :

"Şiirü inşa kapusın seddetdim
Fıkıhu sakke o zeman cehdetdim"

mealince mahasalı evkatı azizi, ilmi ahkâm ve sakke sarf eyledim".

Muhtelif tarihlerde — sırasiyle — Gebze, Bolu, Amasya, Kastamoni, Manastır, Şam, Selânik, Karahisarısahib niyabetlerinde bulundu.

Şam kadısı iken — fevkalâde memuriyetle — Şam'a gelen Füad [Paşa] nın teveccühüni kazandı. Onun inhası üzerine uhdesine Mekke pâyesi tevcih olundu.

Füad [Paşa] nın sadaret kaimmakamı Âli [Paşa] ya yazdığı tahriratın sureti[1].

«Şam Kadısı faziletlu Ziver Beyefendi daileri, Şam vak'ai müellimesi zuhurundan evvel men'i ve hini vukuunda def'i emrinde vezaifi müterettibesini lâyıkıyle ifa etmiş olduğu misillu Şama vusulü âcizanemden beri kendusi memuriyet mahsusaya müteallik hususatın ve ezcümle fevkalâde muhakematın cümlesinde birlikde bulunarak haysiyet ve istikamet ve dirayeti zatiyesinden sahihan istifade olunmuş ve abı ruyı tarik olan zevatdan olduğu görülmüşdür. Mumaileyhin geçmiş ve geçecek müddeti böyle bir karışık vakta tesadüf etmekden naşı Kazai Şam, kendusına büyük bir kaza olarak bidayeti vürudundan şimdiye gelince mansıbından intifa şöyle dursun seddi remakı intiaş edecek derecede bile bir şeye nail olamadığından bu yüzden muhtacı iaanet olduğu gibi devletce vaki olan hidematı bergüzidesi içün dahi şayestei mükâfat olduğuna kaviyyen ve sahihan şehadet ederim.

Hasbelvakıt malca muavenet ve mükâfata meyli gücce olduğundan mânevi şu iki şeye nail olması içün kendusına haremeyn payei refii ihsaniyle çirağ buyrulması bu defa tarafı eşrefi hazreti meşihatpenahiye bilhassa ariza takdimiyle niyaz olunmuş olmağla işbu istirhamı kemteranemin isafiyle mumaileyhin taltifi emrinde erzanii lûtfı vesatati merahim menkabeti efhamileri istirhamı mahsusuna ictisar kılındı. Her halde... 6 Safer 1277».

Şam vak'asına ve Füad [Paşa] nın sitayişine dair yazdığı manzumede şu beyitleri irad ediyor :

"Gamkeşanın her birin bir gûne taltif eyledi
Ziveri mihnetkeşi de bak ne rütbe kıldı şad
Payei Mekkeyle memnun eyledi bu kemteri
İde Hak ol daveri zişanı mesrurülfüad".

Mekke pâyesinden dolayı Şeyhülislâm Sadüddin [Efendi] Zâde Reşad [Beye] yazdığı teşekkürnâmede diyor ki :

«... Kazaen Haleb'den infisali çakeranemden sonra altı sene bilâdı hamse deyu çar çeşmi tehassürle müterakkib olarak encamı nail olduğum Şam'ın zabtından üç mah mürurunda sebeb olanların iki gözleri kör olsun hâdisei feciai Şamiye zuhuriyle mansıbımız bir parelik oldu gitdi[2]. Şam'ı cennet meşam ka-

---

[1] Sabık Arnavudluk sefiri Bay Âlinin kütübhanesinde bulunan bir mecmuadan naklolundu.

[2] Haklı haksız birçok kimsenin seyfi siyasetle pare pare edilmesinden değil, galiba kendi «mansıbının bir parelik» olmasından dolayı müsebbiblerin gözlerinin kör olmasını temenni ediyor.

zasına mazide Kadı olanlar, mazharı servet ve ihtişam olarak mütena'im olurlar imiş. Vak'ai meş'ume hasebiyle mansıbı mezkûre kesr tari olmakla şimdi cennet, cinnete münkalib olub tasrifi rüzgârdan naşi illeti iflâsla meksurülhatır olan Kadısının ne halde olduğu malûm olur».

Tercemei halinde diyor ki :

"Karahisar'dan bilistifa münfasıl ve vatanı dilârama vâsıl ve dahil oldukdan sonra İstanbulca medarı teayyüş olacak bir hizmet ve memuriyet olmasa bile mesleki kanaate salik ve köşei hamulde tuşei dervişane ile geçinmeğe an samimilkalb azim ve mütehalik olmuşdum. § Âlemülulema ve erşedülvüzera Şirvani Zâde Mehmed Rüşdi Paşanın Evkafı Hümayun Nezaretine revnakbahşayi iclâl buyrulddukları hengâmda müceddeden teşkiline himmet buyurdukları meclisi teftişi evkaf âzalığına 82 senesi memur olarak iki sene, dört ay, yirmi gün devam ve 85 de Şûrayı Devletin ibtidaî teşkilinde âzalığiyle kesbi kâm edüb[1] temam üç sene, beş ay, yirmi beş gün şuaranın devairi müteaddidesinde kemâli sıdku istikamet ve hakkaniyet ile cereyan eden müzakeratde bezli makdiret eyledim. Sinnim altmışı mütecaviz ve vücudı âcizanem ise alil ve nahif olarak sahihan taşra memuriyetlerinin a'bai[2] takat fersasına mütehammil olmadığı bariz olduğu ecilden bu suretle vatanı azizde şu memuriyetde teayüş etmekde bulunduğuma müteşekkir ve şadan iken cennetmekân sadri âlişan merhumun[3] irtihaliyle[4] bir a'veri[5] bednihad, yani leim ve recim bir divi lâin[6] ile bir mülhidi cahil ve zındıkı bîdin[7] serkârı devlete irtika, yani birisi mesnedi celili sadareti uzmayı telvis ve tencis, aharı dahi cahı celili fetvayi çaygâhı mekrü telbis etmeleriyle..."[8].

Tercemei halin mukaddimesinde diyor ki :

"... 1288 senesi Cümadelâhiresinin 21 inci çarşenbih günü sadri âlicahın vukuı irtihaliyle sureti ahvali devlet, renkbestei diğer olarak senei mezbure Recebinin beşinci günü nagehan Şûrayı Devlet âzalığından afvimizle Hudavendigâr vilâyeti müfettişi hükkâmlığına memuriyetimiz vukuu hasebiyle. § Bir mukaddimei mücmele olarak kendimi bildiğim vakitden bu ane kadar serküzeştim olan ahvali gayet icmal ve icaz üzere tahrirden sonra bu defaki garibeyi beyan ve takrire mübaşeret ederim."

---

1 Füad [Paşanın] delâletiyle tayin olunduğu âşikârdır.

2 « اعبا » Ağır yükler.

3 Âli [Paşa].

4 «Basiret» gazetesinde buraye kadar münderİcdir.

5 « اعور » tek gözlü.

6 Mahmud Nedim [Paşa].

7 Ahmed Muhtar Molla [Bey].

8 Kendi mecmuasında ve merbutu müsveddede tercemei hal bu kadar yazılmışdır.

Tercemei hâl —yukarıda söylediğim gibi— ikmal edilmediğinden "garibe" nin ne olduğu anlaşılamadı. Belki o garibe, Şûrayı Devlet âzalığından garib bir sebeble azil edilmiş olmasına aiddir.

1868 [Muharrem 1285 H.] de İstanbul pâyesi tevcih olundu.

1873 [1 Safer 1290 H.] de vefat etdi. Haydar Paşa kabristanına defnolundu.

Nakşibendii Halidi tarikine müntesib olduğu, Hazreti Halid قدس سره hakkındaki manzumesinden anlaşılıyor.

"Mekalâtı Edebiye" ve "Metalibi Nafia" isimli iki risalesi basılmışdır. Eş'arı tertib ve tab'ı olunmamışdır.

Kitabları —vefatından sonra— meşihat dairesinde satılmışdır.

*
**

Ziver Bey, nükteperdaz, suhansaz, zeki ve zarif idi. Aşağıdaki iki fıkra, zarafetinin nümunei zarifidir :

Sudurdan ve pek değerli fükahadan Harput'lu Seyfüddin [Efendi] ile birlikde sadrıâzam Âli [Paşa] nın huzurunda bulundukları esnade —ikisi de Mısır mevleviyetini zabt eden mevaliden olduklarıçün— Paşa, bir münasebetle nakden ne kadar faidelendiklerini sormasiyle Ziver [Bey] "Sayei seniyenizde ikimiz de hayli istifade etdik. Mısır'ın parası ya binaye, yahud zinaye gider, derler. Dainiz, Salacık'da bir bina yapdırdım, efendi dainiz ne yapdı bilmiyorum" demişdir.

*
**

Ziver [Bey] —bilâhare Anadolu kadıaskeri olan— Dağıstanlı Hoca Abdullah Şakir [Efendi] ile suhbet ederken —yalısında müsafir olan— güzel bir genc, yanlarına gelir. Ziver [Bey], civardaki mesirede tenezzüh etmesini söylevince genc, "Aman efendim, halkın içine girilir mi, bir kulb takarlar" der. Ziver "A nurı aynım, sana kulb değil, sap takarlar" cevabını verir.

*
**

GAZEL

Bir dil ki sadrı sıdku safada karar eder
Kendin o sadr içinde bülend itibar eder
İnsan naimi vusleti cânânı kesb içün
Sermayei hayatını sarf etse kâr eder
Nokta misâl dairesinde mekin olan
Perkârı istikametini üstüvar eder
Hakda fenaye nefsini tavtin eden kişi
Temkini من عرف le özün paydar eder

Âyan olur mezahiri esma ile pedid
Sırrı teayyünatı şuun aşikâr eder
Ziver çalış rızasını tahsile mürşidin
Himmet ederse sana o âli tebar eder
Semti mekamı pire teveccüh eden mürid
Kutbi celâle merkezi kalbin medar eder

***

NERKİSİNİN MATLAINI TESDİS

Saldım sefinei dili bahri kanaate
Verdim küşad hem de şiraı ferağate
Kaldı işim vezideni badı inayete
Hak vasıl ide emn ile mersayi selâmete
"Çıksam şu vertagâhı kazadan selâmete"
"Tevbe kenar mahkemesinde niyabete[1]"

Ya Rab! cihande var mı niyabet gibi mihen
Dareyni fikredüb olur erbabı pür hazen
Lâ siyyema esirgesün Allah taşraden
Muztar imiş benim gibi bu matlaı diyen
"Çıksam . . . ."
"Tevbe . . . ."

İcrayi hükmi şer'i şerif oldu pek ehem
İnfazı emri padişehî dahi mültezem
Eyyam ise nukuşi garibe ile mürtesem
Hayretdeyim bu hal ile bilmem ki neylesem
"Çıksam . . . ."
"Tevbe . . . ."

Kadî ki asre uymasa harü zelil olur
Hakkında halk içinde niçe kalü kil olur
Uysa eğer, beğizi hudayi celil olur
Biçare bu keşakeşi gamle alil olur
"Çıksam . . . ."
"Tevbe . . . ."

---

[1] Ziver [Bey], memur olduğu muhakemat dairesinden şikâyete dair şurayi devlet riyasetine takdim ettiği Karahisarı Sahibde naib iken eline geçen "Emeli gibi fersude" bir mecmuada gördüğü bu matlaı, tamamiyle hâline muvafık bularak tesdis eylediğini söyliyor.

Yetmez mi oldu müddeti siy saleye karib
Keştü güzar ile gönül kaldı na şekib
Kılsa bu bî nevaye meded Halikı Mücib
Bir kerre olsa vusleti suyi vatan nasib
"Çıksam . . . ."
"Tevbe . . . ."

Müftilenamı[1] ekremin olub inayeti
Yani müsaid olsa nesimi himayeti
Görsem vatanda ben dahi suyi ikameti
Çeksem zemini matlebe fülki siyahati
"Çıksam . . . ."
"Tevbe . . . ."

Ziver, veliyyi nimetine eyle arzıhal
Malûmı devleti ola ahvali pür melal
Geldi kuvaye zafü kesel hatıra kelal
Ba avnü savni kadii hacâti zülcelal
"Çıksam şu vartagâhı kazadan selâmete"
"Tevbe kenar mahkemesinde niyabete"

*
* *

RÜBAİ

Sen ben dediğin mükaleme eylerken
Mânide birer mertebedir vahdetden
Sen ben dedi sen ben gibi mazide gelen
Âtide gelen de diyecekdir sen ben

*
* *

Her zerrede zerratı adide peyda
Her habbede eşcarı kesire ruya
Gör sırrını mebde'le meadın bunda
Yekdiğere peyveste teayyünle fena

---

1 Yahud: düsturi bende perverin.

ZİVER

Mehmed Ziver [Efendi], 1821 [1237 H.] de Kafkasya'da doğdu.

Trabzon'a getirilerek vali Hazinedar Zâde Osman [Paşanın] kethudası şuaradan Amasya'lı Hüseyin Revnak [Efendi[1]] satın aldı. Müderris Karaabalı Süleyman [Efendi] ye terbiye ve talim etdirdi.

Trabzon'da bazı kitabetlerde kullanıldıkdan sonra 1853 [1269 H.] de Batum tahrirat müdirliğine, muahharen Levate ve Gümüşhane kaymekamlıklarına, 1859 [1279 H.] da Trabzon tahkik meclisi birinci kâtibliğine tâyin olundu. Bir müddet vilâyet meclisi baş kitabeti ile Konya valisi Osman [Paşanın] maiyetinde bulundu.

Trabzon'a avdetinde vali Emin Muhlis [Paşanın] kethüdalığına nasbolundu. Paşa, 1865 [1282 H.] de vilâyet teşkilâtı yapmak üzere Erzurum'a giderken onu da beraber götürdü, Bitlis müdirliğine tâyin etdi.

Bilâhare Ardahan ve Batum tahrirat müdirliklerinde ve Trabzon idare meclisi baş kitabetinde istihdam edildi. 1875 [1292 H.] de infisal eyledi.

Tekaüdinin icrasından sonra muvakkaten Aşar tahsilât memurluklarında kullanıldı. Saniye rütbesini ihraz eyledi.

1879 [15 Haziran 1295] da meflûcen vefat etdi. Hatuniye camii havlisinin dış kapusu civarına defnolundu. Mezar taşındaki kıt'a[2]:

> "Şahidi Hakken fenayi âleme gaybü şühud
> Halk beyninde nedir bu davii budü nebud
> Hali mahviyetle kaimdir esası kâinat
> Bin vücudi olsa âkıl nefsine virmez vücud".

Ak sakallı, müşekkel idi. Münşeati ve manzumatı tab'ı etdirilmek üzere bir şahıs tarafından alınub ziyaa oğradıldığı mervidir. Hamsi manzumesiyle hecviyeleri Trabzon'da meşhurdur.

Ziver hakkında bana malûmat veren değerli şair Hammamî Zâde İhsan'ın "Trabzon Şairleri" namındaki — basılmıyan — eserinde ve basılmış olan "Ham-

---

[1] Ahmed Tevhid merhum, bu zatın «Koca Kâhya» namiyle maruf şair Amasyalı hacı Mehmed ağa olduğunu söyledi.

[2] Bu kıt'a, kendi eseri olduğunu Trabzonlu şair Halil Nihad ve Ahmed Tevhid söylediler.

sinâme" sinde "Hamsi manzumesinin sahibi iken, hamsi balığından yapılan yemekleri yemediği menkuldur" deniliyor.

***

GAZEL

Düşelim ârizına zülfi semensa yerine
Yanalım ateşine anberi sara yerine
Etmeğe tecribe tes'ri havası aşkın
Çekelim subhu mesa ismini esma yerine
Eyledim ol sanemi deyri visale davet
Açub âğuşı temennîyi çelipa yerine
Geçdi ol mahı nevin encümeni hüsnünde
Hali dilcusu seadetle süreyya yerine
Şuaranın yazılır mahlâsı pâki Ziver
Nâme zeylinde olan bende vü imza yerine

***

HAMSİ

Çok mı hamsinin denilse günde üç kurbanı var[1]
Canı var, hem kanı var, mercan gibi çeşmanı var
Bu meseldir ki balık bilmez ise Halık bilir
Zâyi olmaz bir kuru hamsi, kimin ihsanı var[2]
Birtakım dinsizlerin sen bakma dahlü tanına
Hassai hamsiyi dahletmez, kimin imanı var
Bir elinle kuyruğun muhkemce tut da durma yut
Hamsiyi ekl etmenin de yolu var, erkânı var
Bitekellüf bin koğa su sarf eder mihmanına
Tuzlu hamsinin aceb eltafı bipayanı var
Bir fakirin iki küb hamsisi ger medfun ise
Şübhe yok karundan âla servetü samanı var
İşte "sasu", işte eczahane, işte çârsu
Hamsi suyundan müessir kande göz dermanı var
Kahreman dense seza elhak Trabzon halkına
En zaifin bir sepet hamsi içün bin kanı var

---

1 Hamsi namede şöyledir:
«Nola hamsi bulsa şühret günde bin kurbanı var».

2 «Bir kuru hamsi, kimin bir ihsanı var».

Sen ne zan etdin azor nam hamsii can perveri
Borularla makdemi teşrifinin ilânı var
Başına cem eylemiş çekmiş hisaba âlemi
Allah Allah hamsinin bir mahşerü mizanı var
Bilmeyendir ya cemeldir, ya Trabzon Tanrısı[1]
Hamsinin ol rütbe Ziver îtilâyi şanı var

*
**

Kendini azil eden Trabzon valilerinden biri hakkındaki heсviyesinden :

Zannım giderek hokkai aklame yanaşdı	Küttabe sataşdı
Basıldı biyazı suveri nakşi benanı	Möhri hezeyanı
Kalayladı çok kimselerin çünki verasın	Hem verdi cilâsın
Tasriha ne hacet ki fülân ibni fülâni	Ârif[2] bilür anı
Emma ki bu aykırlık ile ol hari dehrin	Ucubei şehrin
Bu vechile tarif olunur zatü zemani	Hengâmi cevani
Genclikde bir Osmanlı Sitanbul'e götürdü	İslâme yetürdü
Dinsiz teresin söylenür aslı Alamanî	Yahud kı Yunanî
Bikes idi esnayi şebabında begayet	Vardır bu rivayet
Yoğidi .... den başka anın acıyanı	Yanub yakılanı
Rakiblerine hatvede bin nara atardı	Pek yola yatardı
§ Mığfer gibi geçdi önüne ehli kıtalin	Erbabı cidalin
Teslim ederek kal'ayı kazandı bu şanı	Gör şiri jeyanı
Bu emri garib kim bu kadar cudi vücudla	Her.... e kuudla
Doldurmuş iken sofrai ağuşi zemani	Heb nimetü hani
Hisset ile ol mertebe marufi cihan kim	Vallahi inan kim
Nisbetle ana Pinti Hamid Hatemi sâni	Ya kâni Kebani
Bilmem ki ne fışkı yedirir görmedi derler	Bu hâli bilenler
Hayvanları rüyada dahi arpa samani	Sayisleri nani
§ Ziver yetişür zemmi o zimîi sahîhin	Mefuli sarihin
Arka ile etdikce cihan kat'ı meratib	Tahsili menasib
İmanı gibi var ola göksünde nişanı	Hem übhetü şanı
Memşada kalub illeti basurı gururla	Meyus huzurla
...... ta gibi en sonra ...... tünden çıka cani	Nar ola mekâni

---

[1] Eski zemanlarda Trabzon halkı, deveye taparlarmış. Başı boş bir koca deve, bir fakir bağçevanın bağçesine dalub önüne gelen mezruatı yemiş ve tahrib etmiş, gitmiş. Fakir, devenin ardından baka kalarak kemal‑i yesü hirman ile «A Trabzon tanrısı, çoluk çocuk, . . . şağınımı yesünler» demiş.

[2] Heciv olunan vali tarafından — kalaycı çirağı iken — kaleme kabul edilen, bilahare idare meclisi baş kâtibi yapılan zat.

ZÜHDİ

Hafız Mehmed Zühdi [Efendi], Trabzon'da müfti medresesi müderrisi Hacı İsmail [Efendi] nin oğludur. 1811 [1226 H.] de Trabzon'da doğdu.

1848 [1264 H.] de "750" kuruş maaşla Trabzon nüfus kalemi mükayyidliğine tâyin edildi. Az müddetde infisal etdi. Bilâhare vilâyet divanı temyiz âzalığına nasbolundu.

"Fatin Tezkiresi" nde :

"Mahrusei Trabzon'da kadem nihadei sahai vücud olub bir bab kâğıdcı dükkânı küşadiyle imrarı subhu mesa eylemekde bulunmuşdur. 1263 senesi hilâlinde Derseadete bilmuvasala Ali Bey nam bir dilâramı sim endamın evsafı hüsnüne dair balâda muharrer gazeli keşidei silki sütur eylemişdir ki nazmı mezkûr, kuvveti tab'ına nümunei kâfidir" deniliyorsa da :

"Mushafı ruhsarına bir dilberin kıldım nazar
Serbeser ayâtı Kur'aniyeyi tefsir eder"

beytiyle başlayan bu gazelde kuvveti tab'ına delâlet edecek metin ve dilnişin bir söz yokdur.

1852 [1269 H.] ye kadar Hatuniye camiinde yirmi sene mütemadiyen — hatim ile — teravih namazı kıldırdı.

1875 [1292 H.] de Trabzon'da vefat eyledi. Küçük imaret kabristanında babasının yanına defnolundu.

Hammamî Zâde İhsan "Trabzon Şairleri" nde diyor ki :

"Kadiri tarikine mensub, mekam âşina, Trabzon'da ser defteri kurra idi. Musikiyi Trabzon'da ikamete memur meşhur Dede Efendi'den[1] teallüm etmişdi. Vecd engiz sadâsını dinleyenler, ruhanî bir zevk duyarlardı. Menhiyatdan müctenib ve zevk ve şevke müncezib idi. Mecmuai eş'arı 1279 da yanmışdır. Muahharen yazdığı âsardan mürekkeb küçük bir mecmuası mevcuddur. Şiirleri kısmen mütesavvifanedir. Hece vezninde manzumeleri ve Trabzon kabirlerinde tarihleri vardır."

*
* *

---

[1] Hangi Dede Efendi olduğu tasrih edilmemişdir.

GAZEL

Her kim ki anın aşk ola âlemde delili
Elbette olur mültefeti Rabbı celili
Gâh eylerim ol mahı celâl ile temaşa
Gâhı mütevelli görünür vechi cemili
Sevdayı seri zülfi semenbusına düşdü
Tûli emele saldı gönül ömri kalili
Lûtfun meğer Allah tabib eyliye, Lokman
Görse hazer eyler idi bu cismi alili
Zühdi uyanub Hazreti Âdem gibi ağlar
Rüyada gören cenneti ruhsarı halili

ZÜHDİ

Hafız Mehmed Zühdi [Efendi], ulemadan Hafız Tayyıb [Efendi] nin oğludur. 1854 [1270 H.] de Trabzon'da doğdu.

İbtidaî tahsili babasından gördü. On yaşında Kur'anı Kerimi hıfz eyledi. Çarşı medresesinde Espirli Hacı Ahmed [Efendiden] teallüm etdi, pek genc iken icazetnâme aldı. Hocasına damad oldu.

Babasının vefatı üzerine "İslâhane" denilen mektebin ulûmı diniyye, daha sonra hususî Hamidiye mektebinin ve Askerî Rüşdî'nin Farisî muallimliğine tâyin olundu. Bir müddet İdadî muallimliğinde de bulundu.

Muhtelif tarihlerde Trabzon icra memurluğunda, Trabzon gazetesi ve Vilâyet matbaası müdirliklerinde, mukavelât muharrirliğinde ve İstinaf Mahkemesi âzalığında bulundu.

Memuriyeti Sivas'a tahvil edilmesinden müteessir oldu. Trabzon'da kalmağa bir çare bulmak üzere 1914 de [1330 Eylûlünün sekizinci günü akşamı] Trabzon'dan kalkan Gümüşyan kumpanyası vapuruna bindi. Vapurun Vakfı-Kebir açıklarında batması üzerine ailesiyle beraber gark oldu.

Hammamî Zâde şu tarihi söyledi :

"Şairi ârifdi Hafız Zühdii derya dil âlı
Eyledi bahri felâketde garikan irtihal
Dalgalandı göz yaşım yazdım güher tarihini
Zühdi Efendiye cay oldu yemi gufran bu sal"
1332

Hammamî Zâde, "Trabzon Şairleri" namındaki eserinden naklen bana verdiği verakada diyor ki :

"Zühdi [Efendi], kıymetli bir fadıl ve şair idi. Hususî dersler de verirdi. Hafız yetişdirirdi. Halvetiyei şabaniye tarikına mensub idi. Kur'anı mübini pek lâtif okurdu. Diğer Hafız Zühdi'den tefrik edilmek içün manzumelerinde "Hafız" mahlâsını kullanırdı."

BASILAN ESERLERİ

Nazmüssiyeri Zühdi — Resuli ekrem صلى الله عليه وسلم Efendimizin gazvelerini hâvidir. "4200" beyitden mürekkebdir. 1324 de Trabzon'da basılmışdır. İlk beyitleri :

Zabitanı vekayiu âsâr	Oldular heb şu resme gevher bar
569 idi milâd	Mahı erdi behişti şevk âbâd
Şehri pâki Rebiulevvel idi	Vak'ai fil az andan evvel idi
Âlem olmuşdu başka bir âlem	Ancak oldu beni beşer, âdem
Bir gece çarh kıldı şehr âyin	Kürei arzı etdi nur âkin
Her cihetden olub şihab efşan	Bir azim emri eyledi ilân
Hakidanileri şebi târik	Etdi gûya fişenk ile tebrik
O gece âlem oldu âlemi nur	Her tarafdan yağardı sanki sürur
Kapladı cevvi asümanı seruş	Canlanub zevku şevk kıldı huruş
Banki şevku tarbla doldu semâ	Tutdı kevni nidayı ya büşra
O şeb asnam sernigûn oldu	Hakkı bâtıl görüb zebun oldu

زينة الاوفياء — Abdürrahman Cami merhumun, kırk hâdisi şerifi, Farisîye nakleden kıt'alariyle Mir Ali Şir Nevayi'nin ilâve etdiği Çağatayca kıt'aların — birer kıt'a ilâvesiyle — tercemesidir. "49" sahifedir. 1324 de Trabzon'da basılmışdır.

Mecmuai Zühdi — Hikemî cümleler ve fıkraları, letaifi ve kendinin bazı eş'arını muhtevidir. 1306 da Mahmud Bey matbaasında basılmışdır.

Temkin — 1325 de neşretdiği risalei mevkutedir.

Vatan Hediyesi — Trabzon gazetesi muharrirliğinde bulunduğu esnada yazdığı bendleri, "Temkin" deki mekalelerini, mukaddema "Beyanî" imzasiyle "Saadet" gazetesine derc etdirdiği yazıları ve bazı manzumelerini şâmildir. 1331 de Trabzon'da basılmışdır.

Nevbave — Gencliğinde söylediği manzumelerdir.

Mir'atülmülûk — Trabzon tarihi muharriri Şakir'in[1] "Şevketnamei Osmanî" isimli manzumesinin tahmisidir.

Defteri Esamii Rical — İsim ve mahlâslara dairdir.

Perakende eş'arı zâyi olmuşdur.

***

GAZEL

Kim ki gönül verirse hezar âşinalara
Katlanmalı tehammüli müşkil belâlara

[1] Tercemei hali 1764 üncü sahifededir.

Bilmezlik ile gönlümi verdim o âfete
Aldandım eski eylediği merhabalara
Nazü cefa de lâzimei hüsnü aşkdır
Yap bildiğin kadar güzelim mübtelâlara
Kalmazdı aybi diğeri hacet tecessüse
İnsan bakaydı etdiği bunca hatalara
Cevr ile, naz kıl da reva görme sevdiğim
Bigâneler muamelesin âşinalara
Bir gün hak oğradır seni elbette ey rakib
Biçare Hafız eylediği bed dualara

*
* *

Görünce vecde gelir âşıkan cemâlinden
Sen olda gönlünü kurtar anın delalinden
Niçün yine o güzel gözler oldu hışm âkin
Dem urmuş olmalı bir âşıkı, visalinden
Nigâr daldı yine bir derin mülâhazaya
Yine neler geçiyor kim bilir hayalinden
Söz anlar anlatır idrakü akli var beğimin
Kusurı, nahveti çokdur biraz kemâlinden
Müyesser olsa da görsem muhaldir heyhat
Bütün beşeri razı kendi hâlinden

*
* *

KIT'A

Ayıbdan kimseler âzade değildir bireyb
Böyle halk eylemiş insanları Allâmülgayb
Pek mükemmel tanılan âdemi tedkik etsen
Bulunur anda da insanlığa aid çok ayıb

*
* *

Ayıkdır fikrim âdaden tenezzül eylemem bahse
Figânım akribadan, şivenim ahbabdandır heb
Edermiş devri ebvabı ekâbir maksada hizmet
Benim de derde bak feryadım ol ebvabdandır heb

*
* *

Zevali nimeti âharle kat'iyen bekâm olmam
Ülüvvi meşrebim vardır cihan benden emin olsun

ZEYİL

"Fatin Tezkiresi" ne zeyil olarak yazdığım şu nâçiz eserin ilk üç cildi, mukaddema Türk Tarih Encümeni tarafından basdırıldı.

Encümenin ilgası üzerine diğer cildlerin tab'ı birkaç sene teehur etdi. Muhterem Hakkı Usun — irfanı memlekete hizmet etmek maksadiyle — Maarif Vekâleti nezdinde vâki olan teşebbüsü üzerine dördüncü cildin basılmasına başlandı.

Vekâlet Neşriyat İdaresinin gayretli ve liyakatli müdiri Faik Reşid'in, ikdam ve takibine rağmen eserin tab'ı senelerce imtidad etdi, ahiren hitam buldu[1].

Bu eser, 542 zatın tercemei halleriyle şiirlerinin nümunelerini hâvidir.

Tab'ı esnasında müsveddeleri bulunamayub bilâhare tesadüf olunanlarla, — harf sırası geçdikden sonra — müracaat edenlerin tercemei hallerini ve manzumelerini zeylen derce mecbur oldum.

Mukaddimede söylediğim vechile mükerreren bizzat ve bilvasıta müracaat etdiğim halde asla aldırmayanlarla benim müracaatıma lüzum gördükleriçün kendi haklarında malûmat vermeğe davranmayanların tercemei halleri ve şiir nümuneleri bu eserde görülmemesinden dolayı bana kusur isnad etmemelidir.

Vatanın her bucağında yetişen — ölü ve diri — fer ferdden ve eserinden haberdar olmak benim içün bittabi mümkin değildir.

Gaibden haber alub vermeğe ve mechulden malûm istihrac etmeğe — maddî ve manevî — kadir olmadığım gibi müracaatıma kulak asmayanlar hakkında kuvvei cebriye istimaline de ne salâhiyetim, ne kudretim vardır.

Yaşayanlardan isimleri malûm, yahud mechul olan her ferdi arayub bulmağa ve her birine ayrı ayrı ve mükerreren baş urmağa da ne benim halü vaktim, ne onların halü kali müsaiddir.

---

[1]

Basıldığı sene	Cild
1930	1
1931	2
1932	3
1937	4
1938	5, 6
1939	7, 8
1940	9, 10
1941	11

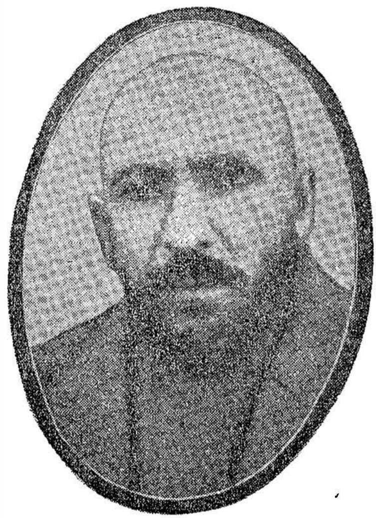
Şunu da söyleyim: Bu eseri yazarken mükemmel, mufassal mehazler, menbalar bulub da kolayca kopye etmedim ve bazı ulemayi zeman gibi hazıra konmadım. Nakden, vakten fidakârlık edüb mecmualar ve tarihi verakalar tedarük etdim. Birçok eşhası tarihiye ile uzun müddet görüşdüm. İstihsal eylediğim müteferrik malûmatı senelerce çalışarak tevsik ve tesbit etdim.

Eserimin bir hususiyeti de vardır ki ihtiva etdiği zevatdan bir çokunun tercemei halleri ve menkabeleri başkalarından işidilerek, yahud başka eserlerden aktarma edilerek değil, kendi ağızlarından dinlenerek vücude getirilmişdir.

Bu nâçiz eserle evlâdı vatana küçük bir hizmetde bulunmuş isem bunu nefsim içün en büyük mükâfat ad ederim.

ÂKİF

Hasan Âkif Salı, İzmir'de "Ali Kadı" namiyle mâruf, Hacı Ali Fehmi [Efendi] nin[1] oğludur. 1882 de İzmir'de doğdu.

İbtidaî, Rüşdî ve İdadî mekteblerinde okudukdan sonra — babasının müderrisi bulunduğu — Hacı Mehmed Ağa camii medresesinde tahsili ilim ederek icazetnâme aldı. Hususî muallimlerden Farisî teallüm eyledi.

Kemeraltı camii kütübhanesi memurluğuna tâyin olundu. Bana gönderdiği verakada diyor ki :

"Yunanlıların Aydın'ı yakdıkları esnade evimle beraber eşya ve eserlerim mahvoldu. İzmir'e avdetimde — hâlâ memuru bulunduğum — kütübhanede öteden beri mütevaggil olduğum ilmi hey'etle tekrar iştigale başladım. Yanan eserlerimin bazılarının müsveddelerini bulub — oldukca birer kitab haline gelen — « زدالمعارف فى حراب الما كمف », « صون النجوم عن الرجوم » « رفع الاشكال عن الاشكال », « خلاصة الادويه ولواصة الاغديه »i tebyiz ediyorum. Tokadî Zâde Şekib Beyin ibramiyle — manzum ve mensur bazı eserlerimi ihtiva eden — "Mecmuai Sinani Safa" meydana geldi."

Fatihai şerifeyi hece vezniyle Türkceye terceme etdi, 1936 da ikinci defa basıldı.

Bay Âkif, terbiyeli, gayretli erbabı danişdendir. Güzel manzumeleri vardır.

***

---

1 İlmi kıraetden « منبع الفرائد ومجمع الفوائد » «Fetavayi fehmiye» ve « الكافى فى علم العروض والقوافى » ismili basılmamış eserleri vardır.

Bir manzumesinden :

Okuyub derse çalış ey vatanın nevzadı
Silâh atmağa alış, şanlı şehid evlâdı
Sana ninni çağırırken o zavallı mader
Ağlayub sızlayarak der idi: Yarab göster
Göreyim işbu yetimi, bu küçük yavrumu âh
İntikamım alıversin budur arzum her gâh
Bu tezarru, bu münacatı kabul eyledi Hak
Çünki mazlumların âhı çıkacakdır mutlak
§ Yavrucuk boynunu bükdü, gözü yaşla doldu
O güzel gül gibi çehre o dakika soldu
Bir eliyle dizıne koydu yavaşca başını
Diğeriyle sılıyordu boşanan göz yaşını
§ Ben şehid oğlu şehid oğlu olunca madâm
İntikam almadan ölmek bana elbette haram...

*
* *

KIT'A

"Dostu olmaz düşenin" derlerdi
Bunu bizzat denedim kendimde
Sureta dost olanın yeksandır
Varlığıyle ademi indimde[1]

*
* *

Hüsnü ande benzedirsem Yusüfi Mısra seni
Hakkını ketmeylerim, hem korkarım Allahdan
Kat'ı yed etdi görenler Yusüf'ün didarını
Bense mecruhulfüadım gamzei cangâhdan

*
* *

Söz verüb aldatmanın mânası var mı, anlamam
Merd olan dönmez sözünden böyledir bizde şiar
Erkeğim dirsen niçün vadinde durmazsın beyim
Yok eğer kancık isen bul kendine bir başka yâr

*
* *

---

1 Bence
«Sureta dost görünen kallaşın Yokluğu varlığına racihdir».

Sahibi ilmü hüner, ehli kemal olsa bile
Yeri yokdur bu cihanda, yok ise beş parası
Genc iken gündüze kat da geceni durma çalış
Kocayınca oluyor kurd, köpeğin maskarası

*
**

Ahde vefa meslekim, zevku safa meşrebim
Kalbi temiz, sine saf rindler ile hemdemim
Sıdku âdil rehberim, rahı huda mezhebim
Hakkı tanır, biriya hakka tapar âdemim

*
**

رأيت الصباح ذكاءا صباح   شربت الصبوح من ايدى الصبيح
وكنت جريحا بسهم الغرام   من عين غزال وصرت اصحيح

ÂTIF

Âtıf Ölmez, 1895 [2 Haziran 1311] de İstanbul'da doğdu.

Eğri Kapu Merkez Rüşdî mektebinde okudukdan sonra küçük zabit mektebine yazıldı. Umumî harb bidayetinde küçük zabit oldu. İzmir'de dördüncü kolordu emrine verildi. Müddeti askeriyeyi bitirdikden sonra jandarmaya nakletdi. O esnade Yunanlılar İzmir'i işgal eylediler.

Jandarmadan alâkasını kesdi. Ticarete başladı. Şimdi İzmir'de turşucudur.

Bana gönderdiği verakada: Mayıs 1938 de komşusu kemanî Abdürrahim'in masasında kütübhane memuru Âkif [Efendi] nin :

"Çeşme başında duran şu güzel köylü kızı
Yere inmiş parlayor sanki çoban yıldızı"

beytiyle başlayan şarkı güftesini görüb beğendiğini ve Âkif'le tanışarak ihtaratından müstefid olduğu gibi baş komiser Bay Hâşim Sami'den de faidelenüb istirahat zemanlarında şiir ile oğraşdığını ve manzum ve mensur son yazılarını toplayarak "Vakitsiz Sönen Yıldızlar" isimli eserini vücude getirdiğini söyliyor.

61 sahifeden mürekkeb olan bu eser 1941 de İzmir'de basılmışdır.

Üç senelik mesai neticesinde kusursuz manzumeler yazabilmesi şayanı dikkatdir. Her "turşucu" değil, her şair geçinen, böyle düzgün sözler söyleyebilseydi, edebivat sahasında tatsız sözlere tesadüf olunmaz ve okuyucular, çehrelerini ekşitmezlerdi.

***

Mihneti, derdi tükenmez bu cihanın bilirim
Kimi görsem müteessir, acırım ırkilirim
Hani göster bana, ömründe cefa çekmeyeni
Ne gamim var, ne tasam, hiç kederim yok diyeni

Hele etrafına dikkkatlice göz gezdiriver
Azıcık hüznünü anlat, azıcık sezdiriver
Dökecek derdini, hicranını senden de beter
Kiminin sakfına konmuş, gece baykuşlar öter
Kimi pek sıska, mecalsiz, ha disen ağlıyacak
Uzanan ellere baksan, yüreğin sızlıyacak
Şükür et haline her an beterin var beteri
Yazılır çünki ezelden bize dehrın kederi
Böyledir tavrı hayatın gülünüb ağlanacak
İşte kanunı tabiat.. buna bel bağlanacak
Gülüver, her güleni zevkine dalmış sanarak
Gami at, hoşce geçen günleri her dem anarak
Müteselli oluver zaten hayatın nesi var
Bence cismin bu fezade kalacak bir sesi var
O sesi kubbede çınlatmadadır işte hüner
Yeter Allah içün olsun beni ağlatma yeter

*
**

Saçının her telini, gönlüme bağlatma yeter
Şu yanık bağrımı ateşlere dağlatma yeter
Gözlerimden yaşı bir sel gibi çağlatma yeter
Yeter Allah içün olsun beni ağlatma yeter

Gökde mehtabı görünce, seni sandım bu gece
Yine hulyalara daldım, oyalandım bu gece
İşte tâ fecre kadar heb seni andım bu gece
Yeter Allah içün olsun beni ağlatma yeter

Güldüğüm yok, niçe yıldan beri ey gonce femim
Mütemadi geçiyor hecrile, hasretle demim
Gözde yaşlar gibi bir dürlü tükenmez elemim
Yeter Allah içün olsun beni ağlatma yeter

AYDİ

Mehmed Aydi Baba, Gazi Ayintablı erbabı ilimden Mehmed Naim [Efendi] nin oğludur. 1812 [1227 H.] de Gazi Ayıntab'da doğdu.

Orada, Haleb, Kayseri ve İstanbul'da tahsili ilim etdi. İstanbul'dan avdetinde az müddet Kayseri'de müderrislik etdi. Ayıntab'da iki şerefeli camie imam ve hatib oldu. Asıl san'atı Debbağlık idi. İfayi hac etdi.

İstanbul'a ikinci defa seyahatinde eizzei kiramdan Kuş Adalı İbrahim Efendi Hazretlerine intisab eyledi. Avdetinde evinin bir kısmını tekke haline koyarak halveti tarikında icrayi âyin etdi.

Bilâhare cezbe âriz olarak imamet, hitabet ve meşihati terk eyledi. "Biz şeyhlik yapıyorduk. Halbuki daha mürid bile olamamışız. Ben sizi irşad edecek halde değilim" diyerek müridlerini dağıtdı.

Cezbesinin kimseye zararı olmadığı halde memleketin hocaları, Bireciğe nefyetdirdiler. Bir müddet sonra Ayintab'a döndü.

1865 [1282 H.] de vefat etdi. Umumî kabristana defnolundu.

Nazımlarının ekseri mütesavvifanedir. "Aydi" ve "Ayani" mahlâslarını ayrı ayrı, bazan ikisini birlikde kullanırdı. Divanı — Gazi Ayintab Halk Evi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından — 1937 de basdırıldı.

Bu sahifedeki malûmat, divanın mukaddimesinden iltikat olundu.

***

GAZEL

Gör sofiyi kan ağlamadan şâd olayım der
Mahveylemeden benliğini yâd olayım der
Görmez mi aceb kuşei meyhane mukimin
Virane sıfat olmadan âbad olayım der
Varlık dağını delmeden aşkın teberiyle
Şirini diler lâf ile Ferhad olayım der
Nakşetdi dile âşık olan hüsnü nigârı
Zahid kuru dâva ile behzad olayım der
Tob eylemeden başını meydanı rızada
Aydi dahi her san'ata üstad olayım der

***

Nevbehar olmaz açılmazsa güli handanımız
Devreder eflâkı bülbül veş bızım efganımız
Azmedüb gûyi dilârade mukım olmazsa dil
Su seper rahında her şeb dıdei giryanımız
Hayli müddet atmadı müjgân okun bizden yana
Anın ıçün kım tehidir sinei uryanımız
Ref edüb hicranı yarab kıl müvesser vuslatı
Duymadan gökde Mesiha gırye vü nâlanımız[1]
Fehmolunmaz taşramızdan germimiz lâkin bizim
Hanei dilde füruzan âteşi suzanımız
Kım cemâlin şem'ine pervane veş dönmez müdam
Bilmez ol nadânı emma dahleder devranımız
Aşkı kısınet eylemiş كي قسما da bize
Böyledir hem ta elestden ahdile peymanımız
Hayf olur ığvana ey zahıd riya arz etme kim
Bır perinin zülfünü kaydindedir imanımız
Âteşi firkatde yandı Aydi'nin dilhanesi
Kılmadı bir kez nazar ol nergisi fettanımız

---

[1] «Nalemiz» demek istiyor.

BASRİ

Hasan Basri Çantay, Çantay oğullarından ve ulema ve tüccardan Halil Cenabi [Efendi] nin oğludur.

1887 [18 Teşrini sâni 1303] de Balıkesir'de doğdu.

İbtidaî tahsili gördükden sonra Balıkesir İdadîsine girdi. Dördüncü sınıfı ikmal etmek üzere iken babası vefat etdi. Bir tarafdan yardım görmediğinden tahsile devam edemedi. Mektebi terke mecbur oldu.
Balıkesir'de zelzeleden yıkılub müceddeden yapılan Zağnos Mehmed Paşa camii içün yazdığı elli beyitli tarihi, mutasarrıf Adana'lı Paşabey Zâde Ömer Âli [Bey] takdir etdi.

Basri, mülâzemeten Nafia dairesine alındı. Bilâhare "80" kuruş maaş, tahsis, daha sonra bu maaş, "150" kuruşa iblâğ olundu. Hizmeti, Tahrirat Kalemine tahvil edildi.

Mevlevihane medresesinde Ahmed Naci Dede'den Arabca tahsiline başladı. Onun vefatı üzerine Hacı Ahmed [Efendi] den ikmali tahsil etdi. Farisî de öğrendi. Edebiyat ve hukuk ile de meşgul oldu.

Meşrutiyetin ilânından sonra intişare başlıyan "Nasihat" ve "Balıkesir" gazetelerinin muharrirliğini ifa etdi.

Mutasarrıf Mümtaz [Bey] den hukuk, iktisad ve ilmi malî okudu. İttihad ve Terakkki Cemiyetinin nâşiri efkârı olarak — Samih Rifat [Bey] in mutasarrıflığı esnasında — neşredilen "Yıldırım" gazetesini idare etdi.

İdarei hususiye encümeni baş kâtibliğine tâyin kılındı. "Karesi" gazetesini çıkardı. Mülga darülhilâfe türkce, yazı, edebiyat ve arabca muallimliklerinde ve meclisi umumî ve encümeni daimî âzalığında bulundu.

Umumî harbin sonlarına doğru "Ses" gazetesini çıkardı. Gazetenin tatili ve sahibinin İstanbul'a sevki emredilmesiyle — ilk kongreye iştirak etmek üzere İzmir'e giden — Basri, oradan kaçdı. Dokuz ay etrafda dolaşdı. Millî hareketlerin kuvvetlendiği sırada meydana çıkdı.

Birinci Büyük Millet Meclisinde Balıkesir meb'usu oldu. Meclisin feshi üzerine Balıkesir'e döndü. Tekrar edebiyat muallimi oldu. Teabi dimağiden hastalandı. İstanbul'da Doktor Profesör Mazhar Osman tarafından tedavi olundu ve onun tavsiyesiyle tekaüdü ihtiyar etdi.

Birkaç yıl ziraat ve ticaret ile oğraşdıysa da muvaffak olamadı, ıztıraba oğradı. Bilâhare avukatlıkla meşgul oldu.

Çıkardığı gazeteleri çok defa yalnız başına idare etmeğe mecbur olduğundan mekalelerinde "H. Basri, H B. Çantay, Siretî, Nasuhi Dede, Piri Fâni, Kalender, Mümin, Y. H. Muvahhid" isimlerini ve şiirlerinde "Basri, Hüzni, Serseri, Âşık Hasan" mahlâslarını kullandı. Musiki ile de alâkadardır.

Edebiyatdaki iktidarını anlatmak içün uzun söze lüzum yokdur, manzumelerini okumak kâfidir.

BASILAN ESERLERİ

"Mektebli Yavrularıma 1 — 2", "Müslümanlıkda Himayei Etfal — Kırk hâdisdir".

BASILMAYAN ESERLERİ

"Mecmuai Eş'ar", "Divanı Lügatüttürk Tercemesi — Nakısdır", "Maneviyatı Askeriye Dersleri", "Türk Savları", "Mehmed Âkif[1]", "Kalender Nâme — Felsefidir", "Ülkü Edebiyatı", "Firar Hâtıraları".

*
* *

GAZEL

İsterim her hazan behar olsun
Vatanım bir şükufezar olsun

Açılub leyli matemi hicran
Nur doğsun, gönül nehar olsun

Bitmesin güftüguyi aşku garam
Sözümüz hep visali yâr olsun

İstemem ki hasudi bed endiş
İki âlemde haksar olsun

---

1. Hocamın oğlu olmak münasebetiyle birlikte büyüdüğümüz merhum Âkifin çocukluk zamanlarına dair Bay Basri — birkaç sene evvel — benden malûmat istemişdi. Uzun bir yazı yazmışdım. İmkânı nakdi bulunamamış olacak ki, eser, ortaya konulamadı.

Koşarım müntehayi âmale
Seri guyum velev mezar olsun

"Bu cedelgâhı bibekade beni
Sevmeyen de seven de var olsun[1]"

17 Nisan 1341

***

NAZİRE[2]

Vefa çekildi zeminden semâ semâ diyerek
Ufukda inledi matem vefa vefa diyerek

Hayat duşuma, duşum hayate bar oldu
Üşüşdü sineme her derd ibtilâ diyerek

Duyuldu ayni teellüm cihanı samitden
Visale bir iz ararken Huda Huda diyerek

Eser nesimi besimi yabancı illerde
Verir belâları uşşaka âşina diyerek

Melâl geldi leyale eninü âhımdan
Eninü âhımı yok dinleyen cefa diyerek

İtaatim mi benim afv edilmeyen günehim?
Belâya düşdü başım, ey Huda, "Belâ" diyerek[3]

Cünuni aşka nedir çare, ey tabib, didim
Cevab virdi gönülden rıza rıza diyerek

Kapandı secdeye dilhaste Basri şimdi eder
Deri rızade tese'ül şifa şifa diyerek

19 Mayıs 1931

---

1 Bu beyit Süleyman Nazif merhumundur.

2 Abdülaziz Mecdi [Efendi] nin gazeline naziredir. Tercemei hâli 911 inci sahifededir.

3 « قالوا بلى » daki «belâ» dır.

NEFSİME

Âşıkım dir yürürsün
Hod nefsını bılmeden
Kullar kanar, Hak kanmaz
Kârı batıl olanlar
Gözündeki mertek ne?
Bilmez disem bilirsin
Tuza ekmek banarsın
Hem göksünde haçın var
Tamu kaynar özünde
Kalbın şeytan çağırır
Âşık Hasan bu ne iş
İçin fesad çarşısı

Ölü yılan sürürsün
İlde noksan görürsün
Hak şerlere aldanmaz
Ziyan eyler, kazanmaz
Bu yalan ne, gerçek ne?
Melek nedir eşek ne?
Küfre fetva sunarsın
Hem hac yolun ararsın
Dünya cennet gözünde
Tanrı adın sözünde
İbliscedir bu gidiş
Tışın kâzib bir irmiş

Mart 1935

***

YENİ BİR FELSEFE

Gûş vir erbabı huşın pendine
Kanma, aldanma güzeller fendine
Yâri bend etmek dilersen ey gönül
Zümrei ağyarı yâr et kendine

21 Mayıs 1931

***

KIT'A

[Arabca'dan mütercimdir.]
Selef yapardı fakat söylemezdi hiç bir şey
Halefde başladı kavl ile fiil peyder pey
Zemane halkını hiç sorma, yapmadan söyler
Odur cihanı kuran lafla hey utanmaz hey

3 Ağustos 1932

BENAL

Bayan Benal Nevzad, Avukat Tevfik Nevzad [Bey] in[1] kızıdır. 1903 [1319] de İzmir'de doğdu.

İlk tahsilini Türk, tâli tahsilini Fransız mektebinde bitirdikden sonra Paris'e gitdi. Sorbon Darülfünunun'un edebiyat şubesinde iki sene okudu. Memleketine döndü.

Tokadî Zâde Şekib merhum vesatatiyle bana gönderdiği tercemei halinde diyor ki :

"Büyükce bir kitab teşkil edecek kadar eş'arım vardır. Bunların bir kısmı neşrolunınuşdur. "İstanbul'un Fethi - Güzel İren" ve "Kösem Sultan" namında beş perdelik iki millî ve "Ayfer" isminde de beş perdelik hissî üç manzum piyesimle küçük hikâyelerim, kadınlığa ve pedagojiye aid yazılarım vardır."

⁂

GÜZEL AY

Belli var, ey güzel ay, var elemin
Bana eş olduğuna oldum emın
Güzel ay, gamli, gümüş çehreli ay
Git de âlâmımı birbir ona say
Seni ben gıbtaya lâyık bulurum
Yerini ver bana, mesud olurum
Ver güzel ay, bana ver sen yerini
Göreyım şimdi onun gözlerini
Belki şimdi, şu saatde o hazin
O güzel gözleri sen görmedesin
Şu saatde o da şımdi hattâ
Beni heyhat soruyor belki sana
O da belki bu gece derd yanıyor
Beni belki o da şimdi anıyor
O da belki soruyor da yerimi

---

[1] Tercemei hâli 1930 uncu sahifededir.

Sana, say git de diyor, derdlerimi
Güzel ay, nurlu ve sevda zede ay
Sen de git derdimi birbir ona say...

*
**

BULUTLU DAĞA

Yine sise büründü taşın toprağın birden
Neyin var dumanlı dağ, yine karardı çehren
Neden başından bulut eksik değil, vekarlı
Sisli dağ neden yüksek başın daima karlı?
Bulut mu derd ortağın, yoksa sen mi ağlayan
Bulutların derdine ortaksın böyle candan
Nedir elemin nedir? Dünyayı yok gördüğün
Neden kar doldu sinen görünmez oldu bugün
Sebeb nedir bu kadar göz yaşı dökdüğüne
Sebeb nedir ki coşkun siller akıyor yine
Zavallı dağ! seni de derdsiz zanneden varsa
Soğuk kaya diyecek kadar kalbi gaddarsa
Dökdüğün göz yaşların bırakdığı şu ölgün
Harab göğsün üstünde kalan izleri görsün

*
**

IŞIK

Yanakları penbe gül
Yolunda bin bir gönül
Şefaklar mı yoğurdu
Hangi anne doğurdu
Saçının tellerinde
O küçük ellerinde
Elâ gözlerin sehhar
Daha bilmem ne kadar
Merhametsiz kalbinden
Biraz sevgi isteyen
Kız, can yakmakdan vaz geç
Sen de birinin er, geç

Gözleri parlak ışık
Parçalandı bak ışık
Senin ipek tenini
Süt biyaz bedenini
Güneşden bin şule var
Oyuncak, genc, ihtiyar
İbrişim altun saçın
Sen gönül yakacaksın
Daha dün bir ufak yer
Genci bu gün gömdüler
Güvenme kaderine
Düşersin ellerine...

CEMAL

Bay Yusüf Cemal Molla, Medinei Münevvere kadısı Mehmed Şükri [Efendi] nın oğludur. 1867 [1284 H.] İstanbul'da doğdu.

İbtıdaî ve Rüşdî mekteblerine ve camı derslerıne devam etdı. Hacı Zihnı ve Mehmed Tevfik [Efendiler] den Arabî ve Farısî okudu. Mektebı Hukuka girdi, mezunıyet rüusu aldı. Mahkemeı teftışı evkaf murafaa kitabetınde ıstihdam olundu.

Babasiyle Hicaz'da iken Arabca mükâlemeye alışdığından — muamelâtı Arab lısaniyle cereyan eden — Lâzkiye ceza rıyasetıne tâyin kılındı. Muahharen Antalya, Amasya ve Tekirdağ ceza rıyasetlerinde bulundu.

İstanbul barosuna kaydolunarak dâva vekâletıne başladı. 1905 [20 Mayıs 1320] de — sıyasî bazı sebeblerden dolayı — Sıvas'a nefyedildi. Maaş tahsis olunmadığından dâva vekâletiyle maişetını temıne çalışdı.

Sıvas valisi Reşid Âkif ve Adliye Nâzırı Abdurrahman [Paşa] ların mürüvvet ve sahabetleri eseri olarak Gümüşhane Ceza riyasetine, bir müddet sonra terfian Mamuretülâzız vilâyeti bidayet müddeii umumîliğine tâyin kılındı.

Meşrutiyetin ilânında İstanbul'a geldi. Halasının oğlu Manyasi Zâde Refik [Bey], yazıhanesini kendine terk etdiğinden tekrar dâva vekâletıyle ıştıgale başladı.

Bana gönderdiği tercemei haline diyor ki :

"Hadaseti sinnimden beri zevk aldığım mütaleadır. Musikiyi, şiiri, edebiyatı severim. Ahyanen gayrı iltizamı ve sanayii edebıyeden âri sevki hıssıyat ile söylenmış neşidelerim var ıse de kendimce bunlarda kıymet ve mezıyyet görmediğim ıçün neşrı âsare heves etmemişdim. Münasebet düşdükce hatırladığım bazı eş'arı ehibbaye okur ve ısterlerse yazar venirdim. O nâçiz eserlerden bırkaç parçasını teberrüken nazarı faziletlerine arz ediyorum."

***

GAZEL

Hatırgüzarım olduğu bir demde namınız
Büşrayı meyli vasl ile geldi peyamınız

Gülzarı taliimde açar bin güli emel
Ev mihri ân naz ile bir ibtisamınız

Nuşi rahikı kevser için bir piyaledir
Dilteşnegânı aşka lebı lâlfamınız

Lebhayü pür tefekkür o nasbı nigâhdan
Vâdi naîmi busedir elbet meramınız

Ruhumda neş'ehizi hitabı elest olur
Manzumeı kelâmı vefa insicamınız

Eyler Cemâli meyli mealiyle serfiraz
Gönlünde cilvesaz hayali hıramınız

*
**

Gel ey pirayei deryayi sevda dürri nevpeyda
Tehi desti emel gırdabı hicranda perişanım
Bisatı payı nazın olsun ikbal et dili şeyda
Dökülsün, yüz sürerken buselerle, eşki şükranım

Nedir? Cürmüm seni sevmek mi oldu, âh insaf et
Görüb de sevmemek bir ehli dil mümkin mı didarın
Bakub âyınede endamına tedkikı evsaf et
Temaşaya doyar mı merhametsiz fikrü enzarın

Evet! Mir'ata bak, emma cemâli sabr suzundan
Kapılma nahvete havranı hüsnünden iba etme
Açılsın subhı ümmidim ruhı âlemfüruzundan
Vefa göster mürüvvetsizlik etme âşık incitme

Seni sevdim demek bildim ki küstahane cür'etdir
Ne çare bende hissi aşk, sende hüsni sevdahız
Bu hal, ey bî mürüvvet! muktezayı hükmı hılkatdir
Cemale azvı tühmet sun'ı Yezdane olur tariz

*
**

TAZMİN

Mün'atıf bir gayeye mutlak hayatı müstear
Da'ma ömri beşer âmal ile eyler güzar
Var mıdır? âlemde bir âsude hatır bahtiyar
Fâsıkı eyler cidali ruhü nefsi bikarar

"Zahidin fikrinde cennet, âşıkın kalbinde yâr"
"Her kişinin lâcerem âlemde bir sevdası var"

Bir fakir, endişei nanü nemekle pür melâl
Ağnıyaya derdi ser cem'i nukudü kesbi mal
Muttasil meşgul eder tammaı hulyavü hayal
Lâübali, bî emel, âzade ser kimdir Cemal

Pirü berna, cahilü dânâ, geda vü şehriyar
"Her kişinin lâcerem âlemde bir sevdası var".

EMİN

Emin Edib Kazancı [Efendi] 1847 [1263 H.] de Sivas'da doğdu. Orada tahsili ilim etdi.

Sıvas Askerî Rüşdîsinde uzun müddet Farisî ve Türkce muallimliğinde ve Hukuk mahkemesi âzalığında bulundu.

İkinci ve üçüncü meclislere Sıvas meb'usu intihab olundu. 1917 [1335 H.] de Sıvas'da vefat etdi.

«تحفة الادب» ، «نثر اللآلى»، "Usuli Hadis" isimli eserleri basılmışdır. "Gülşeni Raz" ile İbni Farıd'ın Taiye ve Hamriye kasidelerini terceme etmişdir. Arab ve Fürs lisanlariyle de bazı eserler yazmışdır.

İlmü fazilet ve hüsni hal erbabından olduğu mervidir. Aşağıdaki manzume, Sıvas'da intişar eden "Orta Yayla" adlı mecmuadan nakledildi.

***

Meftuni nigâhım beni dûr etme gözünden
Bir teşne lebim âb alırım tatlı sözünden
Bakdıkca münevver olurum nurlu yüzünden
Ey bakışı âhu, beni dûr etme gözünden

Bir âşıkı dildadeyim ol ruhları âle
Öldürme beni gamzen ile girme vebale
Yay kaşlarının düşkünüyüm bakda şu hâle
Ey bakışı âhu, beni dûr etme gözünden

Yok merhametin âşıkı üftadene bir ân
Lâyık mı yaka canımı bu âteşi hicran
Ömrüm geçe, sabrım tükene, dil ola viran
Ey bakışı âhu, beni dûr etme gözünden

Kirpiklerini süzme bana naz ile bakma
Naz ile bakub canımı âteşlere yakma
Mecnun edüb âhır beni dağlarda bırakma
Ey bakışı âhu, beni dûr etme gözünden

Mahmurı lebi la'linim ihsane şitab et
Ey gonce dehen meclise gel meyli şarab et
Tek şerbeti vaslınla dili mestü harab et
Ey bakışı âhu, beni dûr etme gözünden

Çıkmaz o güzel suhbetinin lezzeti hâlâ
Andıkca alur gönlümi bin zevkı hüveyda
Her dürlü cefa, naze ki ben razıyım emma
Ey bakışı[1] âhu, beni dûr etme gözünden

---

1 Veznen na hoş bir bakış!

FAİK

İbrahim Faik [Bey], Bahriye yoklamacısı Mahmud [Efendi] nin[1] oğludur. 1852 [1268 H.] de İstanbul'da doğdu.

Fındıklı Sıbyan mektebinde, Beşiktaş Rüşdîsinde ve mahreci aklamda okudu. Şair Nevres'den[2] Arabî, Farisî ve edebiyat ve hususî muallimden Fransızca tahsil eyledi.

1871 [1288 H.] de mülâzemetle sadaret mektubî kalemine girdi. 1882 [22 Şevval 1299 H.] de "2500" kuruş maaşla mabeyin kitabeetine tâyin kılındı. Yirmi sene sonra maaşı "14000" kuruşa iblâğ olundu.

Yunan kıralına imtiyaz nişanını tevdi eylemek üzere erkânı harbiyei umumiye reis vekili Edhem [Paşa] ile birlikde ve sefareti fevkalâde ile Atina'ya, Almanya imparator ve imparatoriçesine imtiyaz ve şefekat nişanlarını îsale memuren müşir Ali Nizamî [Paşa] ile Berlin'e, Rusya imparator ve imparatoriçesinin tetevvüc resminde bulunmak üzere Şûrayı Devlet Mülkiye Dairesi âzalığından Ziya Paşa ile Moskova'ya[3] ve İspanya kıralının tetevvüc resminde bulunmak üzere maiyyeti seniye erkânı harbiye feriki Abdullah Paşa ile Madrid'e gitdi.

---

[1] Faik [Bey] in annesi, Alemdar Mustafa Paşanın kethudası ve muahharen vezir ve Konya valisi olan Hacı Bekir Paşanın oğlu Mustafa Refik Beyin kızıdır. Refik Bey, Sinob muhassıllığında, Galata zabıta memurluğunda ve damad Mehmed Ali Paşanın kethudalığında, şehremaneti muavinliğinde ve Darı Şûrayı Askerî âzalığında bulunmuşdur. 1278 de vefatını ilân eden "Tercemanı Ahval" gazetesine ilâve etdiği fıkrada "Müşarün ileyh, evsafı memduhai hamiyyet ve gayret ve insaniyet ile meşhur, ukalâ ve zurefayı asırdan nadirülvücud bir zat idüği cihetle vefatı cümleye esef vermişdir» denilmişdir.

[2] Tercemei hali 1189 uncu sahifededir.

[3] Tetevvüc resminin icrasından sonra Moskova valisi Granduk Jorju ziyaret esnasında — meşhur güzellerden olan — zevcesi Grand duşesin elini öpdüğünü Faik [Bey] şöyle anlatıyor:

«Yedi beyzayi kudretdir bu desti nazperver kim
Dokundukca şifahi ihtirame nure gark oldum».

1903 [26 Şaban 1321 H.] de "30000" kuruş maaşla Konya valiliğine tâyin ve 1907 [27 Zilkide 1324 H.] de — yine o kadar maaşla — Aydın valiliğine naklolundu.

Kendi ifadesine göre ilânı meşrutiyetden az müddet sonra İttihad ve Terakki cemiyeti, oradan kaldırılmasını taleb etdi. Aydın ,valiliğinde halefi olduğu sırada teveccühüni kazandığı Sadrıâzam Kıbrıs'lı Kâmil Paşa, cemiyeetin talebini red edemedi. "Nezaketi tab'ı, vilâyetin ihtiyacatı inzıbatiyesiyle mütenasib olmamasına ve Aydın'a daima mütehayyizanı vüzeradan valiler gönderilmiş bulunmasına mebni" denilerek 1908 [12 Receb 1326 H.] de azil edildi. Bir müddet sonra "6000" kuruş mazuliyet maaşı tahsis olundu.

İki gün sonra 1908 [20 Zilkide 1326 H.] de — Kâmil Paşanın arzi üzerine — "10000" kuruş" maaşla Meclisi Âyan âzalığına tâyin kılındı.

İnkılâbdan sonra "5000" kuruş maaşla tekaüd edildi.

1873 [Rebiulâhır 1290] da tevcih olunan Salise rütbesi, yirmi üç sene sonra rütbei Balâye terfi olundu.

Muhtelif tarihlerde gümüş ve altun imtiyaz, Girid, liyakat, hamiyeti vataniye, Yunan muharebe madalyalarını, murassa Osmanî ve Mecidî nişanlarını ihraz eyledi.

Almanyanın birinci rütbe Kron dö Prus, Rusya'nın birinci rütbe Sent Stanislas, Fransa'nın üçüncü rütbe Lejiyon donör, Avusturya'nın birinci rütbe Fransuva Jozef, Yunanistan'ın birinci rütbe sen sovör, İspanya'nın birinci rütbe İzabel lakatolik, Buhara imaretinin birinci rütbe Necmi Buhara ve Bulgaristan'ın birinci rütbe Merit Sivil nişanlarını haizdi.

16 Ağustos 1941 [22 Receb 1360] Bebek'deki yalısında vefat etdi. Merkez Efendi kabristanına defnolundu.

Muhlislerinden Ebüssüud Zâde Suud'un[1] söylediği tarihdir:

"Ruhi âyan idi, timsali kemâlü irfan
Hazreti Faik ola mazharı gufranı ebed
Geldi bir, bir daha dünyaye naziri gelmez
Oldı tarihi vefatı «عفر الله احد»

1360

*
* *

Terbiye ve nezaket ile mâruf, vakur, âkıl, haysiyetini gözetir bir zat idi.

Son ziyaretimde Sultan Abdülhâmid merhumun hal'i — âyan ve mebusandan mürekkeb umumî meclisde — müzakere olunduğundan bahsetdiği sırada dedi ki:

1 Tercemei hali 1448 inci sahifededir.

"Tam o sırada üstüme bir fenalık geldi. Ayağa kalkılmak suretiyle reye iştirak edilmesi riyasetin emri iktızasından iken ne yapdığımı bilemeyecek halde olduğum için oturub kaldım, ayağa kalkub re'ye iştirak edemedim. Hattâ meclise riyaset eden Said Paşanın "İçimizde bir muhalif re'ye karşı ittifakı âra ile hal' kabul edildi" diyerek beni muhalif göstermesini de red edemedim. Bunca lûtfu inayetini gördüğüm bir zattın hal'ine nasıl rey verebilirdim ve muhalif gösterilmemi nasıl red edebilirdim?"

Yine o gün söyledi :

"Hakan merhum, "Faik Bey, eyi âdemdir. Fakat kibirlidir" dermiş."

*
**

Daima şiir ile meşgul olmazdı, nâdiren yazardı. Manzumelerini ahiren bir deftere kayıd etdirmişdir.

Bu eserin ilk cildleri basılırken bir gün nezdime gelerek bir manzumesini okudu. Tercemei halinin esere dercini teklif etdim. Birtakım meziyyet sahiblerinin arasına girmek salâhiyetini haiz olmadığını söyledi.

Aradan yıllar geçdikden sonra şair Suud vesatatiyle tercemei halini ve birkaç parça manzumesini göndererek esere dercini istedi. Resmini tedarük etmesini Suud'e söyledim. Arası uzadı, resim gelmedi. Merhuma tezkire yazdım.

Ertesi gün — bir sevki mânevi ile — yalısına gitdim. Yatakda buldum. Birkaç senedenberi mesaneden rahatsız idi. Birkaç gündenberi de gripden muztarib imiş.

Tezkiremi, posta müvezzii biraz evvel getirmiş, masanın üstünde duruyordu. Doksan yaşını mütecaviz ve hasta olduğu halde nezaketi ve aklü şuuru evvelki gibiydi. Ziyaretimden pek ziyade memnun olarak hürmetkârane ve dilnevazâne sözler söyledi. Memuriyetlerinden ve bazı vekayiden bahsetdi. Kur'anı Kerim'deki rahmet âyetlerinden bazılarını okuyarak istizah etdi. Kudreti ilmiyemin müsaid olduğu derecede izahatda ve bilvesile hayırhahane bazı ihtaratda bulundum. Süud vasıtasiyle gönderdiği na'tın esere dercini birkaç defa reca etdi. Dört gün sonra irtihal eyledi. Allah rahmet eylesün.

*
**

NA'T

Gariki masiyet bir ru siyahım ya Resulallah
Deri gufran meabındır penahım ya Resulallah
Atılmış girdibadı cürmile feyfayı nasute
Misâli mutlakı berkü giyahım ya Resulallah
Elim tut düşmüşüm girdabı nevmidi vü husrane

Yetişdi gayete hâli tebahım ya Resulallah
Gözümde dem'i fırkat hem özümde âteşi haşyet
Kesilmez böylece feryadü âhım ya Resulallah
Eya nurı cihan âra, hata puşâ, atâ bahşa
Duta etdi beni barı günahım ya Resulallah
Büyüksün ol kadar kim der isem mazur olur belki
Senin şanı aziminde . . . . . ya Resulallah
Açılsun nurı feyzi akdesinle incilâ bulsun
Sevadı kalbü çeşmi intibahım ya Resulallah
Tutub yüz dergehi ulyana düşdüm arzıhalimle
Kapundur kıblegâhım, secdegâhım ya Resulallah
Şefaatle halâs et abdi âsi Faiki zari
Mezidi lûtfuna yok iştibahım ya Resulallah

*
**

GAZEL

Kim demiş ol güheri ismete tev'em bulunur
Nükheti zülfi gibi nefhai Meryem bulunur
Tâbı nezzare bulunmaz o meleksimaye
Bakamaz didelerim eşki demadem bulunur
Sineçâk etdi beni âteşi dilsuzi firak
Bir elemhanede elbette ki matem bulunur
Dameni vuslete el virmez ise olma melûl
Arzı ahvale müsaid olacak dem bulunur
Olma meyus o kadar gerdişi dundan Faik
Sana da el verecek bir yedi mülhem bulunur

*
**

Yenikapu mevlevihanesi şeyhi Bâki Efendiye nazire :

Bir peri ruhsarı gördüm dilfikâr oldum yine
Zülfi zertarın düşündüm tarümar oldum yine[1]

Geldi eyyamı behar açıldı güller subesu
Lâleveş firkatle emma dağdar oldum yine[1]

[1] Bu beyitleri, musiki üstadlarından Seyyid Yakub Han zade Bay Abdülkadir, Hüseyni mekamından şarkı olarak pek dilrüba suretde bestelemişdir.

Sarsarı eyyamı hicrandan olub azürde ser
Silleharı girdibadı ruzgâr oldum yine

Faikım vadii mihnetde bütün akranıma
Nevbenev enduhü gamle zar zar oldum yine

Çekdiğim rencü inâ kendi günahımdır benim
Mağfiret hahı Cenabı Girdigâr oldum yine

Peyrev oldum bir dil âgâhın nikâtı nutkuna
Vadii tanzire düşdüm bikarar oldum yine

FAHRİ

Abdülgani Fahri, Esbak Nusaybin kaimmekamı Diyarıbekir'li Zülfikar [Beyin] oğludur. 1864 [6 Rebiulevvel 1281] de Diyarıbekir'de doğdu.

Orada tahsili ilim etdi. Adliye memurluklarında istihdam olundu. Bilâhare tekaüd edildi. Memleketinde ihtiyarı ikamet eyledi.

Ebced hisabiyle her şeye tarih söylemekle me'luf ve marufdur. Yeni doğanlara, yeni ölenlere değil, yıllarca evvel gelenler ve gidenlere de tarih söylemekle zevkyab olur

Hattâ Leskofca'lı Galib [Beyin] divanından ve benim mukaddimemden mektublarının birinde bahsederken onun doğumuna ve ölümüne dair müteaddid tarih yazarak göndermişdir.

Adana'lı olsaydı Sürurî'ye bir münasebeti olduğuna hüküm ederdim. Farisî manzumeleri de vardır.

Gönderdiği resminin arkasına şu kıt'ayı yazmışdır :

"Git benim timsalü tasvirim Sitanbul şehrine
Arzı hürmet, arzı ihlâs kil Kemali kâmile
İsterim tenkid buyursun şi'ri nâçizanemi
Söyle istirhamımı sen ol edibi fazıle".

Tenkid ve tariz mutadım değildir. Bahusus kendi kusurlarımı görmekden, başkalarının kusurlarını aramağa vaktim yokdur.

Bizde tenkid, ekseren ilme hizmet maksadından değil, şahsî kin ve garazı tatminden münbais olduğu görülüyor.

*
**

Leskofca'lı Galib'in bir gazelini tahmis :

Meclisi ahbabda zevki zarafet kalmamış
Nev beharında cihanın eski nadret kalmamış

Nağmesaz bülbüllerinde hiç şetaret kalmamış
"Gülşeni hatırda âsarı taravet kalmamış
Güllerin badı belâ dökmüş letâfet kalmamış"

Daima çekmekdeyim huban elinden ıztırab
Olmadım bu aşk yüzünden bir gün olsun kâmyab
Sunmadı sakii devran destime sahbayi nab
"Huni dil kılmış binayı sabrü samanım harab
Cismimi seyli fena tutmuş imaret kalmamış"

Ben o Ferhadım ki etdim Şirîne canım fida
Tişei tizimle deldim ben ona gûhı alâ
Derdi Leylâden bana sahralar oldu tenkna
"Garkı hun olmuş o Mecnunum ki ben tıflı kaza
Başıma bir urmadık senki melâmet kalmamış"

Ben hayatı müsteare beslemem tuli emel
Nabeca eyler benimle kabizülervâh cedel
Hazreti Allah gafurdur fikrime gelmez halel
"Etmiş istilâ hücumi ceyşi mihnetle ecel
Tende hayfa ruha bir cayı ikamet kalmamış"

Âşıkım her nev cevane eylerim her dem figan
Suzişi derdi derunumdan usanmışdır cihan
Ruyi zerdim eylemişdir halimi Fahri iyan
"Nakdi eşkim subesu âlemde aşk etmiş revan
Kadii hâcata Galib gayri hacet kalmamış"

***

NÂBÎ'YE NAZÎRE

Yare derdi aşkımı feryadü zarım söylesün
Dilhıraş âhım, eninim, iztırarım söylesün

Zahmi sinem eylesün emvacı enduhu beyan
Hasreti didarı çeşmi eşkbarım söylesün

Vusletinden naümid olsam keder etmez o şuh
Suzişi hicranımı bari mezarım söylesün

Haste olsam hâlimi sormaz benim ol bivefa
Çekdiğim cevri peyapey intizarım söylesün

Nâbii âteş zebanı Fahri tanzir eyledim
Kudretim yok arza artık ictisarım söylesün

FENNİ

Mehmed Timur Fenni [Efendi], Türk aşiretleri şeyhlerinden Söylemez'in ahfadından Molla Musa'nın oğludur. Erzurum'da doğdu.

Orada tahsili ilim etdi. Erzurum valisinin takibatına oğradığından Sıvas valisine iltica etdi. Yedi sene Erzurum'a gelemedi.

1828 [1244 H.] de ailesiyle Trabzon'a gitdi. Vali Hazinedar Zâde Osman Paşanın teveccühüni kazandı. Bazı hizmetlerde kullanıldı.

Lâzistan, Karahisarı Şarkî mütesellimliklerinde, Gümüşhane eminliğinde bulundu. Bilâhare Trabzon'da ikamet eyledi.

1845 [1261 H.] de orada vefat etdi. İmaret kabristanına defnolundu.

Hattat Derviş Ali'den hattatlık icazetnâmesi aldı. Müretteb divanı vardır, basılmamışdır. Kendi yazısiyle olan nüsha, torunu — Ali Kemalî Paşazâde — Süleyman Şefik [Paşa] dadır.

Âsarı nazmiyesinin mahiyeti, naklolunan bir iki nümuneden anlaşılır.

Büyük oğlu Derviş Ali Kemalî [Paşa], Konya ve ikinci oğlu İbrahim Edhem Pertev[1] Paşa, Kastamoni valiliklerinde vefat etdiler.

***

NA'T

Zevkı aşkın eyleyeli tâ ezel ülfet bana
Mihrin ile tabişi duzah gelür cennet bana
Bu cihanın bivefa mülkine sultan olmadan
Hakipayın kemteri olsam yeter izzet bana
Sayeban olsa serim, zılli Hümayi istemez
Başda aşkın tacı var yetmez mi ol devlet bana
Ya Resulallah kerem kıl kim giriftar olmuşum
Damı gamden kıl halâs, eyle bu dem nusret bana
Fennii biçareyi babında meyus eyleme
Çün şefaat kânısın sen eyle gel şefkat bana

***

---

1 Tercemei hâli 1325 inci sahifededir.

GAZEL

Hüsnü anın midhatinden aşkı icradır garaz
Azmi gülzar etmeden seyrü tamaşadır garaz
Hub rulardan sakın kesme nigâhı iltica
Sureti âyineden vechi muallâdır garaz
Çeşmei hayvan derler rahat efzadır veli
Âbı hayvandan beyim lâli musaffadır garaz
Sanma kim mecnun olanlar bendolur Leylâ içün
Can ile Leylâ demekden aşkı mevlâdır garaz
Aşk ile sermest olub da derd ile yahu deyu
Hu de Hu yahu bu Hu'yi lâ vü illâdır garaz[1]

---

[1] Biz de deriz ki:

"Fehm eyledin mi nükteyi
Nolsa gerek bu hayü hu
Fehm eyledinse aşk ola
Ey vakıfı mânayı Hu!"

HAFİD

Mehmed Hafid [Bey], teşrifatcı Köse Âkif [Efendi] Zâde Said [Beyin] oğludur. 1850 [Muharrem 1267] de İstanbul'da doğdu.

Rüşdî mektebinde, mahreci aklâmda ve lisan mektebinde tahsil etdi. Hususî muallimden Farisî okudu.

1869 [1286 H.] de divanı ahkâmı adliye mazbata odasına girdi. 1872 [1289 H.] de mahkeemei ibtidaiye zabıt kitabetine tâyin kılındı. Kitabetin lâğvından sonra mazbata odasına döndü.

1876 [1293 H.] de istinaf mahkemesi hukuk kısmı kalemi müdiriyetine, bir sene sonra o kalemin zabıt kitabetine, 1884 [1301 H.] de İçel müddeii umumî muavinliğine nasbolundu. 1885 [1302 H.] de istifa etdi.

1890 [1307 H.] de Salise rütbesi ve beşinci rütbe Mecidî nişanı verildi. Muvakkaten İstanbul bidayet mahkemesi ceza dairesi müstantıklığına, daha sonra o mahkemenin müddeii umumî muavinliğine, 1895 [1313 H.] İstanbul bidayet mahkemesi âzalığına tâyin ve 1809 [1327 H.] da azil olundu. Muahharen tekaüd edildi.

1920 [23 Recab 1338] de vefat etdi. Rumelihisarı kabristanına defnolundu.

Orta boylu, biyaz seyrek sakallı idi. Mevkut risalelerde manzumeleri vardır.

Kerbelâ hâdisesine dair "Meşhedi Mihri Cemal" namındaki eserine Muallim Feyzi [Efendi[1]] uzun bir takriz yazmışdır ki bu beyitler ondandır :

"Hasılı Kerbelâ vukuatın — Macerayı kıyamet âyatın
Hoş beyan eylemiş Cenabı Hafid — Ol sühan küsteri usuli cedid
Nazmı emma mebanii rengin — Fikri emma meanii şirîn
Ruhdur serbeser ibaratı — Nurdur dilrüba işaratı
Sergüzeşti Hüseyni yâd etmiş — Ruhı paki Resuli şad etmiş".

*
**

"Tevhid" başlıklı manzumesinden :

Allahım etdin âlemler icad — Kıldın ademden ekvanı bünyad
Mün'im olanlar zaildir emma — Sen lâyezalsin ya Rabbelâlâ
Dünyayı hâdis asli kıdemden — Aldı kuvasın oldu müberhen

---

[1] Tercemei hâli 419 uncu sahifededir.

Âb ile âteş hakü hevaden
Oldu bu âlem zıddiyle zâhir
Ey kadırü Ey Rabbı musaddak
Bir âlem ihya etdin Huda sen
Ezdadı oldun tevhide kadir
Sensin cihanın Hallâkı mutlak

***

İndi hevaden tufan türabe
Çekdin semaye ebr etdin âbi
Berk urdu âteş ka'rı zeminden
Etdi biharı, enharı zâhir
İnbat kuvasın verdin türabe
Tehlil sana Hak âsarın azher
Çıkdı seraden volkan hevaye
Sokdun türabe narı azabi
Bu hakidanı sarsdı yerinden
Oldu meadin kânunı bahir
Feyizü safasın terk etdin âbe
Allahü Ekber Allahü Ekber

***

Emrinle geldi âdem cihane
Nutkiyle oldu mümtazı hayvan
Tavsif olunmaz hâlâtı kudret
Tarif olunmaz mahiyetin Hak
Tavsifi mücmel birsin, Samedsin
Hallâkı âlem Rabbülenamsın
Zinet fezadır bu hakdane
Verdin ukuli insane imkân
Yokdur beşerde bu istıtaat
Ekbersin ekber ey Rabbi eşfak
Tarifi ekmel Hayyü Ebedsin
Erhamsin emma zülintikamsın

***

Sen etdin ihya aşku visali
İcad eden sen alâtı şevkı
Bahşeyleyen sen kalbe safayı
Sensin tezadı icad eden sen
Etdirdi nefsim bir böyle isyan
Sil defterinden cürmü günahı
Sen sevmedin mi mihri cemâli
Tahrim eden sen hâlâtı zevkı
Red eyleyen sen hazzü hevayı
Feryade geldim işte sana ben
Hâli kalur mu isyanden insan
Afvi Hudaye olmaz tenahi

HAMDİ

Ahmed Hamdi Tanpınar, bana gönderdiği verakada diyor ki :

"Babam, Antalya kadılığından mütekaid Hüseyin Fikri [Efendi] dir. [1317] 1899 senesinde İstanbul'da doğdum.

Çocukluğum, İstanbul'da ve babamın memuriyetle bulunduğu Anadolu şehirlerinde geçdi. İstanbul'da Ravzai Maarif İbtidaî mektebinde, Sinob ve Siird Rüşdîlerinde, Vefa, Kergük ve Antalya Sultanîlerinde okudum.

1919 da İstanbul Darülfününu edebiyat şubesine girdim. Yahya Kemal ve Profesör Fuad Köprülü, hocalarımız arasında idi. 1922 de mezun oldum.

Sırasiyle Erzurum, Konya, Ankara liselerinde, Gazi Terbiye Enstitüsünde ve Kadıköy lisesinde edebiyat hocalığı yapdım.

1934 de Güzel Sanatlar Akademisi sanat tarihi ve estetik hocalığına tâyin olundum. Hâlen bu mektebde mitoloji muallimi bulunuyorum.

1939 dan itibaren İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji zümresi son asır Türk edebiyatı tarihini tedris ediyorum.

Kitab halinde neşredilmiş hiç bir eserim yokdur. Muhtelif mecmua ve gazetelerde şiirler, hikâyeler ve makalelerle bazı tedkikler ve tercemeler neşretdim."

***

Şair Hamdi, okuduğunu ve okutduğunu eyi anlayanlardan ve edebiyat tarihi okutanların en vâkıflarındandır.

Yazmak istediği bir maddenin en dakik noktalarını, en karanlık köşelerini araşdırıyor. Başkaları gibi "Dumanı doğru çıksun, yeter" demiyor.

Ziyaretime geldikce sorduğu meseleleri pek ince elediğini görerek takdir ediyorum.

Âkif Paşanın Şeyh Müştaka yazdığını merhum Ebüzziya'nın söylediği meşhur mektub hakkında bir gün bana — eski tâbir ile — o kadar "muşikâfane" süaller irad etdi ki emsali muallim ve müteallimlerin hiç biri bu dürlü istizahda bulunmadı.

Elbette bilirsiniz ki sormak içün bilmek lâzımdır. Bilmeyen ne sorabilir?

Şairlik münasebetiyle dalgın görünen Hamdi'nin, ince nüktelere karşı uyanık davrandığını ve zarifane mukabelede bulunduğunu mükerreren görmüşümdür.

Hakkımda daima kadirşinasane riayet göstermek suretiyle kendi kadrini yücelten muhterem Maarif Vekilimiz Hasan Âli Yücel'in, evimde bulunduğu bir gece — suretinden ziyade siyretini beğendiğimiz — Profesör Mükrimin Halil ile Hamdi de geldi. Bilmünasebe haklarında mutalea beyan ederken lâtifeten "Bunlar, vezni bozuk bir beytin iki mısraı gibidirler" dedim. Hamdi, Mükrimin'i göstererek, "Fakat bu, müstezad mısraıdır" diyerek edibane izharı zarafet etdi.

***

BURSA'DA HULYA SAATLERİ

Bursa'da bir eski cami avlusu
Küçük şadırvanda şakırdayan su
Orhan zemanından kalma bir divar
Onunla bir yaşda ihtiyar çınar
Eliyor dört yana sâkin bir güni
Senden böyle uzak kalmanın hüzni
İçinde gülüyor bana derinden
Bir taze hâtıra serinliğinden
Ovanın yeşili, göğün mavisi
Ve mimarilerin en ilâhîsi
Bir zafer müjdesi burda her isim
Yekpare bir ande gün, saat mevsim
Yaşıyor sihrini geçmiş zemanın
Bu kırık taşlarda gülen rüyanın
Güvercin bakışlı sessizlik bile
Doludur bir eski zeman vehmiyle
Gümüşlü bir fecrin zafer aynası
Müradiye, sabrın altın meyvası
Ömrünün timsâli biyaz nilüfer
Türbeler, camiler, eski bağçeler
Şanlı menkabesi binlerce erin
Sesi arşa çıkmış hengâmelerin

Nakleder yadını gelen geçene
Bu hayalde uyur Bursa her gece
Her şefak onunla uyanır, güler
Gümüş aydınlıkda serviler, güller
Serin hulyasiyle çeşmelerinin
Başındayım sanki bir mucizenin
Su sesi ve kanat şakırtısından
Büllûr bir avize Bursa'da zeman!..
Yeşil türbesini gezdik dün akşam
Duyduk bir teselli gibi zemandan
Çinilere sinmiş Kur'an sesini
Fetih günlerinin saf neşesini
Derinleşmiş buldum tebessümünle
İsterdim bu eski yerde seninle
Baş başa uyumak son uykumuzu
Bu sükûn içinde ve ufkumuzu
Çep çevre kaplasın bu ziya, bu renk
Havayı dolduran uhrevî ahenk...
Bir behar uykusu olur elbette
Ölüm bu tılsımlı ebediyetde,
Belki de rüyası eski cedlerin
Şefak bağçesinde su seslerinin

***

BÜTÜN YAZ

Ne güzel geçdi bütün yaz
Geceler küçük bağçede
Sen zambaklar kadar biyaz
Ve ürkek bir düşüncede
Sanki mehtablı gecede
Hulyan eşiği aşılmaz
Bir saray gibiydi bize
Habsolmuş gibiydim bense
Bir çözülmez bilmecede
Ne güzel geçdi bütün yaz
Geceler küçük bağçede...

Âkif Paşanın Şeyh Müştaka yazdığını merhum Ebüzziya'nın söylediği meşhur mektub hakkında bir gün bana — eski tâbir ile — o kadar "muşikâfane" süaller irad etdi ki emsali muallim ve müteallimlerin hiç biri bu dürlü istizahda bulunmadı.

Elbette bilirsiniz ki sormak içün bilmek lâzımdır. Bilmeyen ne sorabilir?

Şairlik münasebetiyle dalgın görünen Hamdi'nin, ince nüktelere karşı uyanık davrandığını ve zarifane mukabelede bulunduğunu mükerreren görmüşümdür.

Hakkında daima kadirşinasane riayet göstermek suretiyle kendi kadrini yücelten muhterem Maarif Vekilimiz Hasan Âli Yücel'in, evimde bulunduğu bir gece — suretinden ziyade siyretini beğendiğimiz — Profesör Mükrimin Halil ile Hamdi de geldi. Bilmünasebe haklarında mutalea beyan ederken lâtifeten "Bunlar, vezni bozuk bir beytin iki mısraı gibidirler" dedim. Hamdi, Mükrimin'i göstererek, "Fakat bu, müstezad mısraıdır" diyerek edibane izharı zarafet etdi.

***

BURSA'DA HULYA SAATLERİ

Bursa'da bir eski cami avlusu
Küçük şadırvanda şakırdayan su
Orhan zemanından kalma bir divar
Onunla bir yaşda ihtiyar çınar
Eliyor dört yana sâkin bir güni
Senden böyle uzak kalmanın hüzni
İçinde gülüyor bana derinden
Bir taze hâtıra serinliğinden
Ovanın yeşili, göğün mavisi
Ve mimarilerin en ilâhîsi
Bir zafer müjdesi burda her isim
Yekpare bir ande gün, saat mevsim
Yaşıyor sihrini geçmiş zemanın
Bu kırık taşlarda gülen rüyanın
Güvercin bakışlı sessizlik bile
Doludur bir eski zeman vehmiyle
Gümüşlü bir fecrin zafer aynası
Müradiye, sabrın altın meyvası
Ömrünün timsâli biyaz nilüfer
Türbeler, camiler, eski bağçeler
Şanlı menkabesi binlerce erin
Sesi arşa çıkmış hengâmelerin

Nakleder yadını gelen geçene
Bu hayalde uyur Bursa her gece
Her şefak onunla uyanır, güler
Gümüş aydınlıkda serviler, güller
Serin hulyasiyle çeşmelerinin
Başındayım sanki bir mucizenin
Su sesi ve kanat şakırtısından
Büllûr bir avize Bursa'da zeman!..
Yeşil türbesini gezdik dün akşam
Duyduk bir teselli gibi zemandan
Çinilere sinmiş Kur'an sesini
Fetih günlerinin saf neşesini
Derinleşmiş buldum tebessümünle
İsterdim bu eski yerde seninle
Baş başa uyumak son uykumuzu
Bu sükûn içinde ve ufkumuzu
Çep çevre kaplasın bu ziya, bu renk
Havayı dolduran uhrevî ahenk...
Bir behar uykusu olur elbette
Ölüm bu tılsımlı ebediyetde,
Belki de rüyası eski cedlerin
Şefak bağçesinde su seslerinin

⁂

BÜTÜN YAZ

Ne güzel geçdi bütün yaz
Geceler küçük bağçede
Sen zambaklar kadar biyaz
Ve ürkek bir düşüncede
Sanki mehtablı gecede
Hulyan eşiği aşılmaz
Bir saray gibiydi bize
Habsolmuş gibiydim bense
Bir çözülmez bilmecede
Ne güzel geçdi bütün yaz
Geceler küçük bağçede...

İSMET

Abdi İsmet Ulukut, Avukat Mustafa Faik [Efendi] nin oğludur. 1883 [10 Eylûl 1298] de Selânik'de doğdu. Sofya'lı oğulları denilen bir aileye mensubdır.

Selânik'de İbtidaî, Rüşdî ve İdadî tahsillerini bitirdikden sonra "Sen Jan Batist dö Lasal" ismindeki Fransız mektebinde üç sene okuyub mezun oldu. Darülmuallimînde imtihan edilerek Rüşdî muallimi sâniliği ehliyetnâmesi aldı. Rüşdî mektebinin Farisî ve Fransızca muallimliğine tâyin olundu. Bilâhare istifa ve İstanbul'da dişçi mektebine devam eyledi. Bir iki sene dişcilik etdi.

Selâniğe avdetle Feyziye İdadîsinde Türkce, edebiyat ve tarih okutdu. Bilâhare ilâveten müdir muavinliğinde ve kızlar kısmı müdürlüğünde bulundu.

Selânik Hukuk Mektebinde başladığı tahsili ikmal içün İstanbul Hukuk Mektebine kayıd olundu. 1913 [1329] de mezun oldu. Feyziye İdadîsinin erkek ve kız kısımları umumî müdirliğine tâyin olundu. Bana gönderdiği verakada diyor ki :

"Harbi Umumî ve İstiklâl Harbi nihayetlerine ve mübadeleye kadar bu iki müessesenin Türklüğünü, hayatım behasına muhafaza etdim. Nihayet mübadil sıfatiyle Türkiye'ye geldim. Resmî ve husuŝî liselerde muallimlik etdim. Şimdi İstanbul Maarif matbaası tashih bürosunda şeflik vazifesini yapmakdayım.

Küçük yaşımdan beri şiir ile oğraşmakdayım. Muallim Naci ve Mehmed Celâl'i taklid ediyordum. Yavaş yavaş Hâmid'i taklide çalışdım. On altı yaşımda yazdığım manzum "Hadi" piyesi bunun delilidir. O zeman hâkim olan Serveti Fünun edebiyatı, beni meclub etdi. Artık o mektebin sadık talebesinden oldum.

Selânik'de çıkan "Mütalea[1]" mecmuasının heman her nüshasında bir şiirim çıkdığı zemanlar ben yine on altı yaşımda idim. "Mütalea" benim içün "Çocuk şair" diyordu. Bir arkadaşla "Çocuk Bağçesi" mecmuasını çıkardık. Bu, çocuklar içün

[1] Pek genc iken ben de mecmuaya yazı yazmışdım.

değildi. İsim, maksadı gizlemek içündü. İstanbul'da çıkan "Mecmuai Edebiye", "Halka Doğru" ve Selânik'de çıkan "Genc Kalemler", "Nefir" mecmualarında ve "Rumeli", "Balkanlar", "Selâmet", "Salâbet", "Yeni Asır" gazetelerinde de şiirlerim bulunuyordu.

Şiirlerimi kitab halinde neşir etmek mümkin olamadı. Çünki büyük bir kısmı, yangının kurbanı oldu".

Basılan eserleri :

"Türkce Kavaid", "Türk Gramerinin Amelî Kısımları — Fransızcadır.", "Sümer Ülkerleri — Manzum piyes. Aruz ile hece arasında icad etdiğim bir usul ile", "Hacı Yaşar Ağa Hastehanesi — Vakit gazetesinde tefrika edilen romandır.", "Dünya Nasıl Batacak — Vakit'de tefrika edilen terceme romandır."

Basılmayan eserleri :

"İki Yetim — Vefa mektebi mecmuasında tefrika edilen manzum ve şarkılı piyes", "Kayıblar[2] — Mübadele sahnelerinden mensur bir facia", "Güneş — Dil Teorisine göre Türk grameri", "Hacı Yaşar Ağa Çiftliği — Roman", "Hased — Mensur mekteb piyesi", "Mukayese Lûğatı — Türk dilinin dünya dilleriyle olan münasebeti, henüz bitmemişdir."

Bay İsmet, daniş ve irfan sahibi, kadirşinas, mütevazı, terbiyeli, kıymetli bir zatdır. Müşkil olan musahhihlik vazifesini liyakatle ifa etmektedir. Tashihi, tashiha muhtac olan musahhihlerden olmadıkdan başka bu eserin prova tashihinde iltizamı dikkat ederek bazan vezin ve kelimeler eksik, yahud fazla oldukca beni ikaz etdiğini tasdik ederim.

***

NA'TI ŞERİF

Hudadır vechi rahşanında tâban ya Resulâllah
Görür Hakkı senin vechinde insan ya Resulâllah
Kemâli gaybi mutlakdan şu sahrayi mezahirde
Ki sensin bîsada vü harf Kur'an ya Resulâllah
Alan sensin veren sensin fuyuzat sende cem' olmuş
Seninle pür tecelli lûtfı Sübhan ya Resulâllah
Senin hüsnün Hudayi lâyezali eylemiş âşık
Bu aşkınla ıyan olmuşdu pinhan ya Resulâllah
Müsebbibsin ki gelmiş sahnei hestiye her mevcud
Bütün mahlûka feyzindir senin can ya Resulâllah

---

[2] Mübadelede «Gaib» in de «Kayib» le mübadele edildiğine misal!

Şefaat bahrine nisbetle hiçdir cümle isyanım
Mededhah oldu İsmet eyle ihsan ya Resulâllah

22 Nisan 1940

*
* *

Müntehayi gayei hilkatsin ey nuri Hüda
Cevheri zatında meknuz oldu esrarı Huda
Basdığın her yer misâli arşı âlâdır senin
Leblerinden şübhesiz ki lâmekân eyler nida
Varlığın sen mebdei, âhırdaki varlık da sen
Menbai feyzindir ancak intiha vü ibtida
Öyle bir maşukı akdessin ki Zatı Kibriya
Zatına eflâki eyler serbehaki iktida
Aşkının mevlûdu olmuşken seraser kâinat
Kâinatı uğruna bir ande eyler Hak fida
Cürmümün zulmetleri ümidime noksan değil
Nur olan imanı İsmet sende buldu mukteda

18 Mayıs 1940

*
* *

Harbi Umumî'den sonra vatanın aldığı elîm hali anlatırken :

VATAN HARABELERİNDE

Bir mabedin harabesi üstünde inliyen
İshakların sadâsını duydum bu gün yine
Bir mabedin ki minberi, mihrabı üstüne
Mazilerin hitabesi inmekde gölgeden

Ufkumda ebkemiyeti gördüm ve sızladım
Akşamlarımda hep iki üç damla şebnemin
Dalgın tebellüratına bakdım derin derin
Her damlanın sukutunu ruhumda sakladım

Mazi . . . o bir bedia, fakat, eski bir eser
Hâlâ okur ve ağlarım âfil hayaline
Mihrabımın semasını örten cemâline
Âbid bir inkiyad ile etdikce secdeler

Ah, sevgilim gömüldü bu hulyası aşkımın
Mazilerin nikabını kaldırmak istedim
Bir gölgenin önünde çekildim ve inledim
Bir gölgenin hitabını duydum, diyor: "Sakın

Aşkın tecelliyatına makber bu rehgüzer
Sevdaların harabesi hâlâ pür inhidam
Hâlâ yanan bu minberü mihraba ihtiram
Aşkın ve gencliğin, onu küllerde gömdüler."

LÛTFİ

Mustafa Lûtfi Güngör, berber Şaban [Ağa] nın oğludur. 1912 [1330 H.] de Tirebolu'da doğdu. Büyük babası Kafkasya'dan hicret edne çerkeslerdendir.

Sekiz yaşında iken babası vefat etdi. Üç sene sonra İstanbul'a geldi. Darüşşefaka'nın dördüncü sınıfına müsabaka ile kabul olundu. 1933 de şehadetnâme aldı.

Yüksek Muallim Mektebinin açdığı müsabaka imtihanını kazanarak Edebiyat Fakültesinin Türkoloji kısmına girdi. Şimdi son sınıfdadır. Taksim lisesinde de edebiyat yardımcı muallimidir.

"Koz Kupa" adlı "48" sahifeli şiir mecmuası 1940 da basılmışdır. Bana verdiği verekada daha bazı manzumeleriyle "İsmail Safa" ve "Süleyman Nazif" isimli basılmamış tedkiknameleri olduğunu söyliyor

Nazımlarının mizahileri, ciddîlerine racihdir. Profesör Mükrimîn Halil'e aid lâtifeâmiz manzume, bu hakikati müeyyiddir. Mükrimîn, manzumeyi okudukca :

"Berberin oğlunu takdir ederim
Eylemiş cehlini ilmiyle traş
Yazmak isterse eğer şiiri metîn
Etmeli kendine sa'yi yoldaş"

diyeceği şübhesizdir.

*
**

GAZEL

Kakülün her teli sayyadı belâ oğrağıdır
Kulzemi dilde yüzen ucları sevda ağıdır

Süzerek gamzeni ey servi sehi seyr etsen
Tir müjgânına derler semü hun kaynağıdır
Yüzünün lem'ası fikrimde tecellâ ediyor
Zehri handen dili mecruhuma temren dağıdır
Ey güzel, ey mehi tâb, ey verakı taze nihal
Bak şu solgun yüze bir kerre hazan yaprağıdır
Etdi derdin beni Mecnun gibi Leylâ delisi
Aşkımın merhalesi en son ölüm toprağıdır
Yâre can vermiş olan içmiş olur âbı hayat
Meyli leb, âbı hayatın ebedî kaynağıdır
Pertevi reh sana üstadı sühan Tahirdir
Onu tanzir edişin gayrilere göz dağıdır

***

ONA

Sevdiğim güzelim, şimdi nerdesin
Duyulmıyor artık o nazik sesin
Gitdiğın günlerin ayları soldu
Hicranlı gönlümün baharı soldu
Nerdesin, nerdesın güzel sevdiğim
Yıldızlı geceye bedel sevdiğim
Besleyorken seni hayalimde ben
Sen bana verirsin dalından diken
Ey ruhumun sönmez alevden gülü
Kaldı ufuklarda boynum büküülü

***

MÜKRİMİN

Mükrimîn Bey, ne kadar hoşdur o yalü balin
Çizeyim portreni bir salona asmak için
Her gören der ki üzenmiş de yaratmış Allah
Ne güzel çehre o, kırk bir kere tu Maşaallah
Mevlevî sikkesi gûya soba enbubesi baş
Sin otuz haydi yanıldık diyelim on beş yaş

Çok kasir ondaki boyboş, budur ancak kusuru[1]
Sureti siretine benzemiyor kalbi duru
Ne zeman giyse silindir o silindir başına
Kameti belki uzar tam gelir kız taşına
O ne gözler, hani baksan okuyor velfecri
O yanaklar ise elbette kızartır fecri

---

[1] Mükrıminin, — şairliği turubda çehresi ve boyı hakkındaki sözlere şöyle mukabele etse, haksızlığını kim iddia edebilir?

«Ya senin çehrene bilmem ne demek lâyıkdır
Bakub âyineye anla ne yeman kaşmersın
Pek kasir olmak imış bende yegâne taksir
Ben kasirim, sen ise bir cüceden bedtersin».

MEHMET ESAD [1]

Seyid Mehmed Esad [Efendi], Meşayihi Halidiyeden Mehmed Said [Efendi] nin oğludur. 1848 [1264 H.] de Erbil'de doğdu.

Orada tahsili ilim etdi. Şeyh Tâhâ merhuma intisab etdi. Müstahlef oldu. Farizayi haccı edâ eyledikden sonra İstanbul'a geldi. Beşir Ağa dergâhında müsafir oldu. Bilâhare Parmakkapu civarında Makascılar'daki camide müezzin odasında, daha sonra Beyazid imaretinin üstündeki binada oturdu.

Fatih camiinde Hafız divanı ve Molla Gaminin « لجة الاسرار » ını okutdu. Kelâmi dergâhı meşihatine nasbedildi. Bazı ehadisi şerife ile tercemelerini havi olarak tertib ve neşreylediği « كنز العرفان » isimli eserinin muzır olduğuna dair verilen jurnal üzerine 1900 [Haziran 1316] de memleketinde ikamete memur edildi.

Meşrutiyetin ilânından sonra muhiblerinin daveti üzerine 1908 [12 Zilkide 1326] de İstanbul'a geldi. Kelâmi dergâhında — evvelki gibi — meşihat etdi, Tekkelerin seddi üzerine bir eve çıkdı, münzevi oldu.

Menemen hâdisesinde medhali olmak tühmetiyle oraya gönderildi ve divanı harbi örfide muhakeme edildi Gazetelerde görüldüğü üzere hükmün tebliğinden evvel üremiden müteessiren 30 Kânunı sâni 1931 [11 Remazan 1349] de seksen beş yaşında vefat etdi. Menemen kabristanına defnolundu.

« كنز العرفان » dan başka fatihai şerife tefsiri, risalei tevhidi, Hazreti Fatıma رضى الله عنها nın velâdetine dair manzum Farisî bir eseri[2], Türkce ve Farisî divançesi ve mektubatı basılmışdır. Meşayihin ülemasından idi.

***

GAZEL

At şu tesbihi riya paşı yedi takvadan — Müddea safvet ise al kadehi minadan
Niçe yüz matlaba ey şeyh sarılmış gördüm — Çekdiğin iki eli maidei dünyadan
Atamaz kimse benim gibi gamı dünyayı — Olmayan mesti kalender meyi istiğnadan

---

[1] «e» harfinde yazılması lâzım gelirken harf sırası sheven geçdiğinden bizzarure «m» harfine yazıldı.

[2] Oğlu Ali [Efendi], nazmen Türkceye terceme etmişdir.

Mektebi aşkda üstadı ezelden aldım — Dersi tecridimi sen sanma lebi İsa'dan
Pertevi mahı ruhun etmese gönlüm ruşen — İktibas eylemez elbette yedi beyzadan
Ne bilir zühd ile zahid meyi aşkın kadrin — Anı bir kerre süal eyle beni rüsvadan
Lebi handanını gördükce dü çeşmi zarım — Öğrenir şivei giryanı gamı sevdadan
Sayei servi kadin olsa canahi Esad — Dem urur lûtfun ile mertebei bâlâdan

***

من هجرك يا منيتي اني لعليل
والدمع من انمين ذي اخذ يسيل
« تالله لقد آثرك الله علينا »
عن غيرك يا يوسف اني لكليل

Derdinle zebun olduğumu gizlemek olmaz
القال من لسان على الحال دليل

Etsen nola bir kerre bu bîmare terahhum
القلب اسيرك والروح دخيل

Vaktaki gelir hâtıra ol gözleri âhu
الراحة تستوحش والموت عجيل

Kesmem beni öldürsen eğer vaslın ümidin
الصبر جميل والى النصر سبيل

Es'ad gibi sevdaya uyub çöllere düşmem
الله كريم صمد نعم وكيل

***

روزن چشمم کردم خانه ام پر نور شد — وز غمم جنت گذشتم خاطرم مسرور شد
همتم زین پس ندارد آرزوی تاج و تخت — در ره فقر و قناعت هم طريق مور شد
صف تا عاقبت درس کی کشم نازهنا — جسم و جان از نانوای غطهٔ منصور شد
تا کشیدم پای شوق از کشت کازار ارم — خاطر از نور حبیبان خانهٔ معمور شد
آفتاب شهرتش بر عرش اعلا میرسد — آنکه در کنج قناعت همچو من مستور شد
هر که از اسرار هستی گشت محروم اسعدا — روزگار تیره اش رشك آور دیجور شد

NACİ

Fazilet ve necabetin nümunei mücessemi olan korgeneral muhterem Naci Eldeniz —vaki olan reca üzerine— tercemei haline dair gönderdiği verakada diyor ki :

"1875 senesi ikinci teşrininin 22 sinde [Şevval 1292] Manastır'da doğdum. Babam — 1876 da otuz bin kişilik bir gönüllü kuvvetini Aleksinaç nusratına götürüb getiren ve 1877 de Manastır'da vefat eden— Manastır'lı Halil Paşadır.

[Ailemiz vaktiyle Manastırın fethinde, yahud Fatih Sultan Mehmed'in İlbasanı kuruşu senelerinde (872 — 1468) o havalide toprak verilub bırakılan Tekeli (Antalya'lı) Bekir Ağanın silsilesine mensubdur. Bilâhare bu silsilenin erkeği kalmayub zeameti münhal olmuş ve bu münhale İstanbul'dan Daye Zâde Mustafa Ağa gönderilmişdir. Bu zat, Bekir Ağa silsilesinin son evlâdı olan Fatma Hanımla evlenmişdir. Bunların torunlarının, yahud doğrudan doğruya kendilerinin oğlu Zaim Rüstem Bey, onun oğlu Rumeli valisi ve Orduyi Hümayun Seraskeri Mustafa Paşa (1205 Maçin), onun oğlu Abdülkerim Bey, onun oğlu, babam Halil Paşadır].

Çocukluğumda Manastır'da Şerif Bey ve Şadrevan mahalle mekteblerinde okumağa başladım. Nümune mektebi ibtidaisi ile Askerî Rüşdî ve İdadî mekteblerini bitirdim. 1306 - 1890 Martında İstanbul'da Harbiye mektebine girdim. Üç sene sonra zabit çıkdım. Tahsile devam içün Almanya'ya gönderildim. 1897 [1313] de Tesalya harbinde Almanya'dan avdet etdim ve harbi Çanakkale boğazında Kabatepe'de ve Beşike'de geçirdim.

Aynı sene Harbiye mektebine talim muavini tâyin edildim, sonra binbaşılıkda muallim de oldum. Aziz ebedî şef Atatürk'ün ve aziz millî şef İnönü'nün talebelik hayatlarında üçer sene dershanemde ve talimhanemde bulunmuş olmalariyle şerefdarım.

İlk Meşrutiyet senesi birinci orduda altıncı piyade alayı miralaylığına tâyin edildim. 1909 da Beylerbeyi'nde ihtiyat zabit mektebini kurdum. Balkan harbinde ve büyük harbde muhtelif vazifelerde bulundum.

1922 de İstiklâl Harbi Garb cephesinin ikinci ordusunda ikinci kolordunun yedinci fırkası kumandanlığına tâyin edildim ve bu sıfatla 30 Ağustos 1922 de mirliva, beşinci kolordu kumandanlığımda 30 Ağustos 1927 de ferik ve 1928 de Cebelibereket meb'usu, sonra Seyhan meb'usu oldum. Elyevm bu sıfat ve hizmet ile müftehirim.

Asıl mesleğime aid tahrir veya terceme dört beş basılı kitabım vardır. 1898 [1314] "Tabsıra" ismiyle çıkan iki küçük cild kitabım o zemanın askerliğince makbule geçmiş ve biraz hizmet etmişdi, Mehmed Emin [Beyin] "Ben Bir Türküm..." manzumesini ve daha bazı iyi şeyleri biraz daha yaymağa da yaramışdı.

Güzel yazıları ve şiiri pek erken sevdim. Şiiri ilk olarak mevlidden ve merhum valdemin okuduğu Muhammediyeden ve o vezinlerle sevdim. Güzel yazıları Manastır Askerî İdadîsi kitabet muallimi alay emini hocamız merhum Mehmed [Efendi] sevdirdi. Hocamız Bursa'lı Tahir Bey ile arkadaşı yine hocamız Receb Ferdi [Bey] merhumlardan da takdir ve teşvik gördüm. Kendi kendime epeyce güzel kitab ve mecmualar okudum. Epeyce nâçiz şeyler karaladım...

Hayat böyle imiş, hepsi geçdi. İlim ve kemâli bulmak değil, ilim ve kemâle yol bile bulmadan her şey geçdi. Bakıyorum ki çokdan gün akşam olmuş!"

***

Her hali ilânı necabet ve her kalî isbatı fazilet eden bu merdi nâdirülemsal, kemalâtı müktesebesini, hazmı kemalde göstermişdir. Malûmdur ki hazmı ikbal gibi hazmı kemal de pek zor şeydir. Her yiğidin kârı değildir.

Irsî ve fıtrî asaletini mehaseni ahlâk ile tezyin eden pek kıymetli bir asker, pek değerli bir âlim ve edib ve bu meziyetlerinin daha fevkında insanlığın mükemmel nümunesi olduğunda bütün âşinaları müttefikdirler. Çok zeman muammer ve daima muvakkar olması temenni olunur.

***

NA'TI CENABI PEYGAMBERÎ

Nuri hak pertev füruz olmuş cebininden senin
Her gönül şuride aşkı âteşininden senin
Bildin ey mâna şinas Allahı sen hakkalyakin
Feyzdar oldu cihan hakkı yakininden senin
Bir ilâhî maksadı dininle temin eyledin
Kâmbin oldu beşer dini mübininden senin
Bir ilâhî feyz ile etdin zemine in'itaf
Arşı âlâ ahzi feyz eyler zemininden senin
Kâinate sa'di envarın tecellipaş olur

Şamı Esra menzili mevlâ karininden senin
Payei kudsiyet olsa hak için suretpezir
Fark olunmaz payei izzi berininden senin
Cismü canı ben nasıl etmem emanet namına
Hak emin olmuş iken namı Emininden senin
Bin hakikat derkemin etdin de ilzam eyledin
Bahtiyar olmaz mı mağlubun kemininden senin
Nacii zarın ümidi bulmaz asla inkıta
Vasfı paki Rahmeten lil'âlemininden senin

1308

***

RUMİLİ

(Bir asker dilinden)

Rumili nısfı vatandın, nasıl elden gittin
Toprağından beni hep tekmelerinle itdin
Olmadım mı sana lâyık da beni terk etdin
Seni ben kendi elimle kime verdim, Rumilim
Seni vermekle bu dünyada kırıldı emelim

Seni bir Türk İli yapmışdı temam ecdadım
Yatıyor sende dedem, sende babam, evlâdım
Sana aiddi hayatım, sana istidadım
Ellerimle seni ben kimlere verdim, Rumilim
Seni vermekle bu dünyade kırıldı emelim

Toprağın nimet idi, taşların elmaspare
Suların rahmet idi, benzer idin gülzare
Gidişin açdı bize âh ne geçmez yare
Elimizle seni duşmenlere verdik Rumili
Milletin âh kırıldı elimizde emeli

Sağ isem de sana hasretle uzakdan bakarak
Geçiyor ömri garibim eleme müstağrak
Bana sinende yerin olmayacak mı yatacak
Seni ben kendi elimle kime verdim Rumilim
Seni vermekle bu dünyade kırıldı emelim

Rumili, afvini yalvarmağa hiç yok yüzümüz
Sen duraydın da gideydik bütün askerler biz
Belki kalmazdı o suretle vatan da âciz
Elimizle seni ağyarına verdik Rumeli
Vatanın âh kırıldı elimizde emeli

Rumili, gitdin ise nısfı vatan sağ olsun
Anadolu yurdu seadetle şerefle dolsun
Bütün evlâdı gariben orada yer bulsun
Elimizle seni ağyarına verdik Rumili
Milletin âh kırıldı elimizde emeli

Sancaktepe, Birinci kânun 1328 - 1912

*
**

HAYAL

Ta sabavetden görürdüm aşka istidadımı
His ederdim dembedem sevdayı maderzadımı
Açmadım esrarı kalbi bir zeman bir kimseye
Kendi hissiyatına yandı gönül, bilmem neye
Sen tecelli eyledin nurunle ben nevmid iken
Bir ilâhî levha gösterdin ki hattâ Bağteten
Can değil yalnız, esiri anın oldu cânü ten
Ahe, ümmide, hayate sen metaf oldun heman
Ömri masumanemin bir devri mesudanesi
Yirmi beş sali hayatımdan fakat bir danesi
Duymayorsun ah sen feryadı istimdadımı
Başka kim duysun bu âlemde benim feryadımı
Gizli gizli hüzn ile etdim nihayet iftirak
Bihaberken sen bana dehr oldu niranı firak
Nuruna gönlüm ezelden âşina olmak gerek
Geçdi yıllar olmadan bir gün seni yâd etmemek
Bir nedimi ruh edindim yadı nur âbadını
Sakladım ruhum gibi sinemde daim yadını

*
**

HASBIHAL

Nedir bu belâgâhı pür ıztırab
Nedir âdemin çekdiği bu azab
Hayatı beşerde mukadder bu mu
Vukuatı hestî seraser bu mu
Diyarı adem istirahat yeri
Niçün tal'i etmiş bizi serseri
Zuhurata tâbimi cümle ümur
Cihanın mı, canın mıdır bu kusur
Habersizce insana bir hal olur
Kemâli, hayatiyle pamal olur
Televvündür ancak cihanda esas
Televvünledir kalbde ihtisas
Bu idbar eder mi beni na ümid
Vukuatı âlem olurken pedid
Gülerken fakir, ağlar en bahtiyar
Bu hal eyler ahvali hep âşikâr
Zevirruhun en bahtiyarı beşer
Kıyas eyle gayri, ne hicran çeker
Geçer gafilane bütün ömrümüz
Bize âriyetdir bugün ömrümüz
Küşad oldu bazar sermayesiz
Ne var hiç olursa eğer kârımız!..

NAİL

Hüseyin Nail, Niğde eşrafından Derviş Ağa Zâde Niğde Tütün İnhisarı müdiri merhum Nail [Bey] in oğlu ve üdebayi ricalden Ebubekır Hazım [Bey] in yeğenidir. 1903 de Niğdede doğdu.

İlk tahsilini İzmir'de, orta tahsilini Afyon Karahisarı'nda, Konya'da, Sıvas'da yapdı. İstanbul lisesinden pek eyi derece ile mezun oldu. Hukuk Fakültesini de yine o derece ile bitirdikden sonra Maarif Vekâletınce açılan müsabaka imtihanını kazanadı. Parıs'e gönderildi. Pek eyi derece ile Hukuk doktorası diplomasını aldı.

1936 senesinden beri İstanbul Üniversitesinde âmme hukukı doçentıdir.

Tercemei haline dair bana gönderdiği verakada "Edebiyat ile pek küçük yaşda meşgul olmağa başladığını, şiirleri Anadolu'nun bazı mecmualarında, "İctihad" ve "Hayat" da intişar etdiğini, edebiyat ile her dürlü iddiadan uzak bir heveskâr olarak alâkalandığını, son senelerde çalışdığı ilim sahasının, kendini edebiyatdan uzaklaşdırdığını" söyleyor.

Hüseyin Nail, nazük, terbiyeli, gayretli ve meslekinde liyakatli bir doçentdir.

***

YURDUMUN DAĞLARINA

— Babama ithaf —

Ey güzel yurdumun çamlı dağları
Her biri bir çeşid namlı dağları
Gürgenli, ardıçlı, çamlı dağları
Şu yüce duruşla ne şanlısınız!

Kervan geçirmeyen beller sizdedir
Şahin uçurmayan yeller sizdedir
Delirib köpüren seller sizdedir
Ezelden beri mi dumanlısınız?

Hey, başı gökleri bürüyen dağlar
Yollara dizilib yürüyen dağlar
Gönlümü peşinde sürüyen dağlar
Bilmem neden böyle tez canlısınız?

Erciyeş, Toroslar, ey Hasan dağı
Hepiniz ün almış yiğit yatağı
Yanarım andıkca eski şen çağı
Bu unmaz derdime dermanlısınız

Ey biribirine sarılan dağlar
Dağlara yaslanan çiğdemli bağlar
Tışınız yeşerir, içiniz ağlar
Sizde benim gibi hicranlısınız

Niğde 1927

***

ANAMA

Anam, anam, âh, anam
Sönüb gitdin vâh, anam
Sana vakitsiz kıydı
O, nasıl ...... anam?

Dağlar seçilmez oldu
Beller geçilmez oldu
Kevsere dönen sular
Sensiz içilmez oldu

Gözden sızan yaş olsam
Ölüne yoldaş olsam
Gelen, geçen okurdu
Mezarına taş olsam

İçime neler doldu
Hayat bana derd oldu
Mor sümbüllü vatanım
Sensiz bir gurbet oldu

Âh, anaam, şimdi nesin
Söyleyemem nerdesin
Bir canlı hayal oldun
Benimle her yerdesin

Mahşerde, derler, anam
Kavuşmak, inanamam
İnansam da bu uzun
Hasrete dayanamam

Solan bir güz gülüsün
Ne sevilen ölüsün
Kara toprakda değil
Gönlümde gömülüsün

Bağın ne gülü kaldı
Ne de bülbülü kaldı
Yavrun böyle anasız
Boynu bükülü kaldı

Zâlim sel oya, oya
Yara açdı ovaya
Bırakın ağlayayım
Anama doya doya

Ana başda tac imiş
Her derde ilâc imiş
Bir evlâd pîr olsa da
Anaya muhtac imiş

Niğde 1927

***

ŞARKI

Yaz bir sarışın kızdı sıcak, neş'eli pür his
Öksüz kanayan kalbimi okşardı, sarardı
Bir gamlı hayal etdi onu ufka çöken sis
Bahtım gibi, aşkım gibi kırlar da sarardı

Sermest ötüşen kumruların nağmesi dindi
Yapraklar ölüb kirli siyah toprağa indi
Eyvah bu garib ruha ölüm korkusu sindi
Bahtım gibi, aşkım gibi kırlar da sarardı

Sıvas 1922

NÜZHET

Yahya Nüzhet, Rusya'dan gelen nogaylardan birinin oğludur[1]. 1894 de Ceyhan'da doğdu. Üç dört yaşında Adana'ya getirildi. Hayratıyle mâruf olan Şefika [Hanım] ın himayesine tevdi edildi. İsmine masadak olan o şefekatli kadın, onu, İbtidaî, Rüşdî ve İdadî mekteblerinde okutdurdu. 1913 de birlikde Hicaz'a götürdü.

Yahya Nüzhet, edebiyata heves etdi. Hocalarının takdirini kazandı.

Umumî harbde ihtiyat zabiti olarak Medinei Münevvere'ye gönderildi, haremi şerif nebevî muhafızlığında bulundu, harbden sonra Adana'ya döndü. İşgalde Bozantıya kaçdı. Millî mücadeleye iştirak etdi. Toros dağlarında vatana dair manzumeler yazdı.

Adana'nın istirdadından sonra Garb cephesine gönüllü olarak gitdi. Orada zatürreeye tutuldu. Hastalığın ilerlemesi üzerine doktorlar, tebdili hava içün Adana'ya yolladılar. Orada 16 Evlûl 1922 de yirmi sekiz yaşında vefat etdi.

Manzumeleri kitab şeklinde basdırılmadığından ziyaa mahkûm oldu.

***

Düşeli sevdanın çılgın demine
Başımdan esmedik yeller mi kaldı
Dolaşdım serseri, sevkı hicranle
Âlemde görmedik iller mi kaldı

Cevrinle sevdiğim pek çok ağladım
Yas tutdum yıllarca kara bağladım
Yolunda göz yaşı olub çağladım
Gözümden akmadık seller mi kaldı

Bu gönül aşkınla çırpınan bülbül
Leblerin ey güzel, iki gonce gül
Zülfünden taşıyor bir tutam sünbül
Göğsünde solmadık güller mi kaldı

[1] Taha Toros. [Tercemei hali 1583 üncü sahifededir] Adana'da neşrolunan «Görüşler» Adlı mecmuaya Yahya Nüzhet hakkında yazdığı mekalede «Ceyhanda Nogay oymağından doğan Yahya Nüzhet...» diyor.

Böyle bilmezdim ben, bîvefa çıkdın
Gülmedin bir kere gönlümü yıkdın
Nüzhet'in aşkından ne çabuk bıkdın
Gönlümü kırmadık eller mi kaldı

*
**

Beharı ömrümde sen ey güzel kız
Seherle açılmış şuh bir zambakdın
Can buldu benliğim seni sevince
Bir damla aşk olub ruhuma akdın

Neş'eyi tatmamış, hulya bilmezdim
Mecnundum ezelden, Leylâ bilmezdim
Sevmekden bihaber, sevda bilmezdim
Gönlümde aşk diye bir âteş yakdın

Hâleler işleyor hüsnüne kâkül
Leblerin gizliyor iki gonce gül
Zülfünde dururken bir tutam sünbül
Onu da dolayub boynuma takdın

Sevdanın bağında solmaz çiçekdin
Hazanı aşkımı az çekecekdin
Usanub Nüzhet'den vaz geçecekdin
O ahu gözlerle ne için bakdın

*
**

Aşkına düşeli kalmadı mecal
Yağdırır hasretin ruhuma melâl
Dök artık kanımı, vallahi helâl
Görmesem bir dürlü, görsem bir dürlü

Kalbimi yaralar o sehhar gözler
Yadımda çırpınır o tatlı sözler
Zavallı gönlüm de vusletın özler
Görmesem bir türlü, görsem bir türlü

Ağladım, gözümün yaşından bıkdın
Ummazdım sevgilim vefasız çıkdın
Vaslından dem urdum, çehreni yıkdın
Görmesem bir türlü, görsem bir türlü

El gibi sevmedim ben alelâde
Gönlümü kul etdin âhü feryade
Cevrinden kalayım nolur âzade
Görmesem bir türlü, görsem bir türlü

Hayatım yolunda bak oldu heder
Kalbimi tırmalar bin ye'sü, keder
Ölürsem ben aceb seni kim sever[1]
Görmesem bir türlü, görsem bir türlü

Farkın yok benzersin bir katı taşa
Kocadım kahrınla geldim son yaşa
Hecrinle kalayım artık baş başa
Görmesem bir türlü, görsem bir türlü

---

[1] Sevdiğin yosma güler de böyle der:
Ölürsen sen, beni başkası sever!

RAŞİD

Raşid Edib Usman, Konya vilâyeti Tahrirat Kalemi mümeyyizliğinde ve Umumî Meclis âzalığında bulunmuş olan merhum Ârif [Efendi] nin oğludur. 1897 [1313] de Konya'da doğdu.

İdadî tahsilini bitirdikden sonra posta ve telgraf idaresine memur oldu. Muahharen muhtelif mekteblerde muallimlik etdi.

Şimdi Konya'da orta mektebde Türkce muallimidir ve Halkevi Dil ve Edebiyat Kolu âzasındandır. Manzumelerinin bir kısmı, gazete ve mecmualarda intişar etdi.

Konya kütübhanesi müdiri Bay Mahmud Mes'ud vesatatiyle gönderdiği manzumelerinden birkaçını nakleyledim.

***

TÜRK BAYRAĞI

Her devirde dalgalandın, yükseldin
Hisarların, baruların üstünde
Sen şübhesiz bir kırmızı emeldin
O muhteşem orduların üstünde

Şehidlerin kanındandır al rengin
Ataların kefeninden ahengin
Şu cihanda var mı senin bir dengin
Semalara yüksel, ey Türk bayrağı!

Necmü hilâl al yüzünü parlatır
Bakanlara menkabeler anlatır
Yurdun gümüş ırmağını çağlatır

Sen göklere dalgalanub uçarken
Yükseklere doğru kanad açarken
Hilâlinin nurlarını saçarken
Selâm durur sana koca ordular

Tatlı saba eteğinden öperken
Ağır, ağır dalgalanub gidersin
Al dalgalar gönüllere düşerken
Yüce bayrak, bizi meftun edersin

Ey atamın şanlı, kutsal sancağı!
Semalarda hilâlini parıldat
Ey Türklerin şefak renkli bayrağı!
Şu sevgili yurdumuzu aydınlat

⁂

GÜNEŞ DOĞARKEN

— Anadolu köylerinde —

Güneş altun ışıklarla ufuklardan çıkarken
Yuvalarda serçecikler kanadlanır, çırpınır
Şu dağların tepesinden gümüş sular akarken
Ovalarda taze otlar hayat bulur, canlanır.

Altun nurlar o şebnemli çemenlerde parlarken
Gürüldeye, gürüldeye şu dereler çağlarken
Çiftliklerde koyunların biyaz südü sağılır
Biraz sonra ovalara koyun, kuzu dağılır.

Ağaçlara güneş nurdan birer çelenk örerken
Tarlalarda gayur çiftci sabanını sürerken
Garib çoban kavalını dağa taşa dinletir
Yanık, yanık kaval sesi derdlileri inletir.

Yalın ayak, başı çıplak kızlar koyun güderken
Ayrılığın acıları kalblerini diderken
Ağlayarak inci gibi göz yaşları dökerler
Dalgın, dalgın yürüyerek kirmanları bükerler.

Ağaçlarda yavru kuşlar teraneler söylerken
Anlaşılmaz bir dil ile birçok şeyler dilerken

Köyün içi nağmelerle, ışıklarla hep dolar
Gönlüm böyle güneşli bir sabahı pek arzular.

*
* *

BEN DE İNANDIM

Ateşli, siyah gözlerinin aşkına yandım
Ey nazlı güzel, sevdiğine ben de inandım
Aşkın, o büyük kuvvetin îcazına kandım
Ey nazlı güzel, sevdiğine ben de inandım

Her bir bakışı gözlerinin canıma candır
Bilsen o siyah gözlerin ennma ne yamandır
Bir şöyle bakub geçmesi de akle ziyandır
Ey nazlı güzel, sevdiğine ben de inandım

Ağlatma beni lûtfı nigâhınla bekâm et
Gel karşıma ey şuh, hele bir kerre hiram et
Lâlin var iken bâdeleri haydi haram et
Ey nazlı güzel, sevdiğine ben de inandım

RİFAT

İbrahim Halil Rifat [Bey], İskeçe Âyanı Miri Âlem[1] Topuzlu Mustafa [Ağa] nın[2] oğludur. İskeçe'de doğdu. "Miri Âlem Zâde" namiyle mârufdur.

Pek genc iken tariki tedrise girdi. İstanbul'a geldi. Abdürrahim Mühib [Efendi] nin[3] Divanı Hümayun Beylikciliğinde bulunduğu esnada kızı şair Nesibe Safvet [Hanım] la[4] izdivac etdi.

İsmi, tanzimine tarih olan "Aynci Zafer 1247[5]" namındaki eserinin mukaddimesinde kendi tercemei halinden şöyle bahsediyor:

"Elsinede İskeçe namın tutar — Karyei Ziba idi bana makar
Ande peder nâfiz idi bir zeman — Orduya azmeyledi bâgaziyan
Ande görüb hazreti beylikciyi — Pek beğenür ülfeti beylikciyi[6]
Eylemiş ande beni damad ana — Müjdeci geldi bu haberle bana
Gerçi fidayi peder etmek de güc — Beldei İstanbul'a gitmek de güc
Emrine ram olmamak olmaz idi — Her ne dise re'yi bozulmaz idi

---

[1] "Miri Âlem" in ne olduğunu yazmayacağım. Bilenlerin yeniden öğrenmeğe ihtiyacları yokdur. Bilmeyenlerde de bilmek arzusunda bulunurlarsa hazıra konmasunlar, arasunlar bulsunlar. Hazıra konanlar, cehillerini takviyeye hizmet ve onları hazıra konduranlar da cehillerine vesatat etmiş olurlar. Çalışmak, oğraşmak, her yere baş urmak, aramak, bulmak elbette zor şeydir. Fakat ilme vusul içün başka yol yokdur.

[2] Hicri 1245 senesinde vefat etmişdir. Yaşı sekseni mütecavizdi. Yaşından ziyade evlad ve ahfadı vardı. Vefatında kırk evladı kaldı.

[3] Beylikcilikde, nişancı payesiyle Paris sefirliğinde, defter eminliğinde ve tabıhanei âmire nazırlığında bulundu. 1820 [19 zilkide 1236] da vefat etdi. Bahariye kabristanına defnolundu.

[4] 1837 [1253 H.] de vefat etdi. Babasının yanına defnolundu. "Fatin Tezkiresi" nde aşağıdaki gazeli dercolundukdan ve babasiyle zevcinin ismi gösterildikden sonra «Muktezayı tabiat, tahsili fenni şire meyil ve rağbet ile haylice eş'arı lâtife tanzim» eylediğinden bahs ediliyor.

GAZEL

Düşme derdim dahi bir derde gönül âh sana — Yine düşdün yeni bir aşka kim eyvah sana
Bağlayub zülfi ile bu gece muhkem, duydum — Eski divane idi ey gönül ol mah sana
Nice bir rahı mecaze gideceksin yahu — Bildire doğru yolu Hazreti Allah sana
Dün görüb hâli diğergûnumı etdin insaf — Galiba etmiş eser âhı sehargâh sana
Safvetâ razi dilin kimseye izhar etme — Gün olur yardım eder bir dili âgâh sana

[5] "Fatin Tezkiresi" nde ve "Sicilli Osmani" de yanlış olarak "ayni zafer" kayd edilmişdir.

[6] Muhib Efendi.

Azmi Stanbul'a verildi karar — Oldu o dem hükmi kader aşikâr
Sehl ile azm eyledim İstanbul'a — Ol da nasib olmaz imiş her kula
Çekmeceye doğru gelince heman — Oldu bu müjdeyle gönül şadüman
Hazreti Şahinşehi sahib vekar — Çıkmış o sahralara behri şikâr
Gördüm uzakdan o şehi şir veş — Heybeti titretdi bini bid veş
Kaldırub el hakka dua eyledim — Farzdır o farzı edâ eyledim
Hayre tefe'ül edüb ol devleti — Böylece etdim ben o gün niyyeti
Bezl edeyim sayimi kul olmağa — Hidmeti Şahaneye yol bulmağa
§ Dem ola İstanbul'a buldum vusul — Eyledim ol beldeye çünkım duhul
Âlemi rüya gibi geldi bana — Cenneti Âlâ gibi geldi bana
Lâleli semtinde kıyam eyledim — Hanei Feyziyi mekam eyledim
Düşse eğer beldemizin hizmeti — Bunda o eylerdi ana himmeti
Geldi kayın validimin ertesi — Resmi safa âmede bir bendesi
Mahlâsı zatı gibi elhak Mühib — Eylemiş anı kereme Hak Mühib
Elçi olub Paris'e gitmiş idi — Hidmetini devletin etmiş idi
Davet edüb eyledi tazimi tam — Hak bilür etdi bana çok ihtiram
Esdakı devletdi o bîiştibah — Göçdü ide ruhuna rahmet İlâh
§ Altı sene sonra behükmi kader — Geldi vilâyet tarafından peder
Miri âlem oldu belutfi Huda — Oldu makar şehri Sitanbul ana
On sene miri âlem oldu heman — Kurbi ilâhı o da etdi mekân
Böyle güzar eyler iken ruzgâr — Niyetim etmişdi gönülde karar
Yani rehi hizmeti şahı bulam — Sa'y edub ol devlete nail olam
Lik nedir çare kim evvel kader — Eyledi tedrisi bana rahber
Anda bulundu bu fakir evvelâ — Olmadı lâyık anı etmek fida
Çare ne bu yolda da hizmet olur — İsteyen ol devlete fürsat bulur
Medhi şehi âleme kıldım kıyam — Eyledim ol matlaba her dem devam".

1834 [1250 H.] de Havsa Refia kazası mollası oldu. Mevleviyet müddetini itmam etmeden 1835 [Remezan 1251] de vefat etdi.

"Aynei Zafer", Sultan Mahmud'un medhine ve bazı vekayie dairdir. Divanı Hümayun ketebesinden Ömer Daniş'in yazısiyle bir nüshası, basma yazı ve resimleri derleme müdiri Bay Selim Nüzhet'de görüldü. 107 sahifedir. Baş tarafında «اصحب الفقير لناظمه مير علم زاده ابراهيم رفعت المدرس بدارالخلافة العلية العثمانيه غفرلهما ٧ رمضان ١٢٤٨» yazılıdır.

Surı hümayuna dair "Gülşeni Hürremî 1250" isimli manzum diğer bir eseri ve müretteb divanı vardır[1].

[1] «Varmış emma görmedim divanını».

"Aynei Zafer" de şairlerden bahsederken diyor ki :

"Birisi Vâkıf Beyi Hassan eda — Gıbta eder tab'ına ehli zekâ
Her ne kadar dader isem de ana — Olmadım anın gibi remz âşina

Vâkıf Beye ve eş'arına dair malûmat yokdur.

⁂

"Fatin Tezkiresi" ndeki gazeli :

Cane tiri kemandır gamzen — Nizedarı cihandır gamzen
Gareti hanümanı cânü dile — Hanceri hunçgândır gamzen
Sinei âşıka urur zahmi — Neyleyim bî emandır gamzen
Bir görünmez belâ imiş hâsıl — Fitnedir hem yemandır gamzen
Gerçi zâhirde yoğise eseri — Âleme raygândır gamzen
Kâküli kıssası dolandı dile — Saili inü andır gamzen
Sabit oldu tevatüren Rifat — Rüstemi dasitandır gamzen

⁂

"Aynei Zâfer" den :

Her ne kadar doğru olursa sözü — Şaire derler ki yalandır sözü
Şaire memduh gerek bîkusur — Gelmeye medhetmede asla fütur

RIFKI

Şeyh Mehmed Rıfkı [Efendi], Bartın dahilinde Kurıca Şile kariyesinde Topal Ali oğlu Ali'nin oğludur O karyede doğdu.

1813 [1228 H.] de İstanbul'a geldi. Sultan Ahmed medresesinde tahsili ilim etdi. Hoca Vahyi [Efendi] den[1] Farisî okudu.

Üsküdar'da Selimiye dergâhı şeyhi — Nakşbendi tariki kibarı meşayihinden — Ali Behcet [Efendi] merhuma 1817 [1233 H.] de intisab etdi. Bilâhare hilâfet aldı. O dergâhda uzun müddet oturdu.

1832 [1248 H.] de Unkapanı civarında Ahmedülbuhari dergâhı meşihatine nasbolundu. Müracaat edenlerece Farisî okuturdu.

Pertev [Paşa] nın[2] Edirne'ye nefinden sonra — tarikat ihvanından olan — Şeyh İbrahim Hayranî ve Rıfkı [Efendiler] in de nefyine dair — Paşanın düşmeni şan ve canı olan — Âkif [Paşa] nın[2] saraya yazdığı tezkire, garazkârlığını ve kindarlığını isbat eden şahidlerdendir. Sultan Mahmud, garazkâr paşaya uyub da o iki muhterem zatı nefyetmemişdir.

Tezkirenin sureti[3]

«Geçende iş'arı bendegânem vechile Kapan semtinde tekkesi olan Rıfkı Efendi ile Selimiye tekkesinde şeyh vekili olan İbrahim Efendinin Pertev Paşaya şiddeti taallûk ve irtibatları evvelden dahi malûmı çakeranem ise de tekrar keyfiyeti halleri taharri olundukda ötedenberu mumaileyhimanın işleri gücleri tekkelerinde müretteb ve muvazzaf olan dervişan ile müşarünileyhin ikbal ve istikbali içün leylü nehar tevhidi şerif ve hatmi hacekâne müdavemet etmek olub hususan mumaileyh Rıfkı, gûya bazı havassı esmaye malik ve eshabı teveccühden olmak üzere müşarünileyhin pek mutekadı olduğu ve zatında gayet ehli dünya ve sıytü şührete mübtelâ olub hasılı ikisi dahi daima müşarünileyhin akçesini alur ve bazı maslahata karışur şeyhi havadar ve mahremi esrarı olduklarından müşarünileyhin azlinden dilgir ve münfail oldukları tahkik olunmuş ve çünki meşayih ve dervişanın müşarünileyhe irtibatı zaten ve tarikaten olmayub mücerred hasbelbeşeriye akçesine meylü rağbetden ibaret olmak hasebiyle elhaletühazihi kendusunun hüsni nazarı şahaneden sukutiyle bazıları bittabi îraz eylemiş olmağla mumaileyhima Rıfkı Efendi ile İbrahim Efendinin nefyü iclâları dahi iradei seniye buyrulduğu halde

---

1 İbraillidir. 1817 [1233 H.] de vefat etdi.

«Behane cuyi vuslet olduğum yare duyurmuşlar
Nifak etmişler etmma manevi himmet buyurmuşlar»

Beyitinin kailidir.

2 Tercemei halleri 1312, 80 inci sahifededir.

3 Suretini esbak hariciye nazırı Şehib [Paşa] nın evrakı arasında görüb istinsah etmişdim.

elyevm mumaileyh Rıfkının eliyle gizlice bazı meşayıh ve dervişane itası ağlebi melhuz olan akçeler dahı münkatı ve âsarı celâli hazreti padişahiden bizzarure مرخص olarak cümlesi kendilerini çeküb halleriyle meşgul olacakları ve maamafih bir tarafdan yine hafifce araşdırılarak müşarünileyhin gayretinden el çekmeyenler tahkik olunur ise anların dahi iktızasına bakılacağı derkâr olduğundan şimdilik mumaileyhimanın usulı tarikatı aliyyeye muhalif hareketle uygunsuzluklarına mebni lieclitterbiye birer mahalle nefyü iclâleri hususı tarafı hazreti fetva penahiye iş'ar buyrulması muvafıkı iradeyi seniyeyi hazreti şehinşahi buyrulur ise emrü ferman...».

Rıfkı [Efendi] 1854 [1271 H.] de vefat etdi. Dergâhın haziresine defnolundu. Kabir taşında Safvet'in[1] şu tarih manzumesi yazılıdır :

لاموجود الا هو

Şeyh Rıfkı can verüb gitdi cihadı ekbere
Hak Refik etsün feriki cennete zatın heman
Marifet mendi şuyuhi Nakşibendi vakt iken
Göçdi ol üstadı irşadü ulumi hacegân
Ârifi esrarı mir'atı tarik olmuş idi
Bendei Behcet olub ihlâs ile pek çok zeman
Kabrini zahmetle teşrif eyleyen züvvarını
Haşrede ahrar ile mahşerde Rabbi müstean
Öğrenüb Safvet erenlerden dedi tarihini
Eyledi Rıfkı Efendi tekyei adni mekân
Fatiha — 1271

Ahmedulbuhari dergâhı Şeyhi Hasan [Efendi] nin kızı ile izdivac ederek Fatıme Refika, Seniyye ve Münire doğdu.

***

Kütübhanemdeki mecmualardan birinde [Numero 327] hoca Vahyi [Efendi] nin gazelleri ve Şeyh Ali Behcet [Efendi] nin bir manzumesiyle üç tezkeresi ve hulefasından Pertev [Paşa] nın, Rıfkı ve Sıddık [Efendilerin] gazelleri ve tarihleri mündericdir.

Her şeyhin müntesibleri arasında şiirden nasibi olanlar, eserlerini böyle müctemian yazsalardı elimizde ne kıymetli eserler bulunurdu Otuz sene evvel bir sahhafın "kimsenin rağbet etmediğini" söyleyerek cüz'i bir para mukabilinde bana verdiği bu mecmuanın kıymetini o zemanda anlayan bulunmamış demek oluyor. Bu halde "Veysi" nin "Habname" de nekarat gibi tekrar etdiği "Dünya o zaman mı mamurü âbadan idi" cümlesini — kailiyle hem zeban olarak — biz de tekrar edelim.

***

[1] Tercemei hâli 1592 nci sahifededir.

Bayezid'deki Umumî kütübhanede bir mecmuada Rıfkı [Efendi] nin hayli eş'arı vardır.

***

Şeyhulislâm Ârif Hikmet [Bey], Tezkirei Şuarasında Rıfkı [Efendi] nin doğduğu köyü yazdıkdan sonra yalnız şu kadar söyliyor: "Neşetpesendane[1] güftarı görülmüşdür."

***

Tırnakcı Zâde Ziver [Bey[2]], Rıfkı [Efendi] nin 1250 de doğan oğlu Mehmed Neş'et içün yazdığı tarih manzumesinde Rıfkı hakkında diyor ki:

"Hacei medresei ilmi yakin — Vâkıfı nüktei insaniyet
Rehrevi semti rızayı Bari — Vâsılı menzili hakkaniyet
Dahili halkai erbabı safa — Zaiki neş'ei ruhaniyet
Sakini dergehi fazlu irfan — Hazreti Rıfkıi nigû haslet

بگشاید در درگاه علوم — طالبانرا زکمال همت
اهل عرفان بحضور درسش — همه بستند کمر در خدمت."

***

GAZEL

Serde sevda, elde sahba, dilde hubbi masiva
Serseri ayşi abesle geçdi ömrüm daima
Geldi geçdi bunca fürsat demleri boşdan boşa
Bilmedik kadrin ne çare cümlesi oldu heba
Arzuyi nefse nakdü vaktimi sarfeyleyüb
Hâsılı ben şimdi sıfrülyed olub kaldım şeha
Sinem içre âkibet düşdü nedamet ateşi
Parladı birden tutuşdu can evi buldu fena
Gülşeni firkatde feryad eyleyüb şamü seher
Gül ruhun gördükce mürgi dil verir canın sana
Gûyi hicrinde garib oldum habibâ ben senin
Yarü yaver kalmadı bir kimse olmaz âşina
Pek perişan oldu halim kimse bilmez derdimi
Kapuna geldim mededkâra meded eyle bana

---

[1] Tariki Nakşibendi ricalinden ve şuarayi meşhureden Hoca Süleyman Neş'et [Efendi] ye işaretdir.

[2] Tercemei hâli 2095 inci sahifadedir.

Nefsi bedkârın elinde Rıfkı olmuşdur esir
Hâline rahmeyleyüb kurtar anı Ya Rabbena

⁂

MURABBA

Hazır ol bezme eya cem meşreb
Gamı ferdaye düşüb çekme taab
Camı serşarı alub nuş eyle
Bu benim pendimi menkûş eyle
Açık ahbabe deri meyhane
Badei nabı içüb mestane
Gül'izarın göreli gülşende
Merhamet yok mı efendim sende
Alsam ağuşa o simin bedeni
Bermürad etse nola bendesini

Bertaraf oldu heme şurü şegab
Zevka bak zevka müheyya her şeb
Sarılub dilberi ağuş eyle
Defi' gam eyler imiş binti ineb
Meclisi ayşa buyur rindane
Edelim şevk ile izharı tarab
Hasretin etdi beni nalende
Yakdı hayfa dilimi kırmızı leb
Koklasam gül gibi taze deheni
Rıfkıye oldu visali matlab

⁂

Şem'i ruhsarın olub tab âver
Gül'izarın göreli taze vü ter
Sine pür suzü ciğerdir pür hun
Firkatin etdi beni haste derun
Ser nivişt'm bu imiş ta ezeli
Sere sevdayi mehabbet düşeli
Aceba mümkün olur mı vuslet
Rıfkıda kalmadı tâbü takat

Verdi bezmi ceme ârayişü fer
Mürgi dil nale eder tabeseher
Dide giryanü sirişkim Geyhun
Ey güzeller güzeli mehpeyker
Oldu dil bestei zülfi Leylî
Nari hicrane yanar cânü ciğer
O mehe eylesem arzı hacet
Ney gibi oldu vücudüm lagar

RÜŞDİ

İbrahim Rüşdî, esbak şeyhülislâm Mustafa Sabri [Efendi] nin oğludur. 1897 [1315 H.] de İstanbul'da doğdu.

Fatih civarında Çarşamba'da "Barikai Füyuzat", "Hadikai Meşveret" mekteblerinde ve iki sene Konya'da "Islahı Medaris" medresesinde okudu.

Tokad meb'usu olan babasının siyaseten Rumanya'da Mecidiye kasabasında bulunduğu esnada — müfti ve kadılara menşe olan — medresenin altıncı sınıfına girerek bir sene devam etdi. Umumî Harb'de Rumanya'nın inhizamı üzerine Bükreş'e giren Osmanlı ordusunda iki buçuk sene askerî vâzifesini ifa etdi. Mütarekenin inikadında Kafkasya cebhesinden İstanbul'a geldi.

Rumanya'da iken Romence ve Fransızca tahsil etdi. İstanbul'da Süleymaniye medreselerinin sahn kısmında neşet imtihanına girüb aldığı şehadetname ile Darülfünun Hukuk Fakültesine kaydolundu.

Üçüncü sınıf imtihanlarını müteakıben — sabık şeyhülislâm olan — babasiyle beraber tekrar memleketden çıkdı. Bu sebeble Hukuk Fakültesinden şehadetname alamadı. Babasiyle beraber yüz elliler listesine idhal olundu.

Bana verdiği verakada beyan etdiğine göre: Şiir söylemeğe on altı yaşında heves ederek askerlik devresinde ve mütarekeden sonra İstanbul'a avdetinde yeniden başlıyan tahsil sırasında şiir ile iştigale fasıla verdi. İkinci defa memleketden çıkışında Mısır ve Hicaz'ı dolaşdıkdan sonra hasta olarak Beyrut'a intikalinde tekrar şiire başladı Beyrut'dan Rumanya'ya, oradan da Garbî Trakya'ya gitdiğinde Gömülcine ve İskeçe'de — babasının riyasetinde — neşrolunan "Yarın" gazetesinin muharrirliği ve şairliği ile beraber mürettibliğini de ifa etdi.

Gömülcine'de Mekâtibi İslâmiye müdirliğinde bir sene bulundu. İnfisalinden sonra İskeeç inas mektebi müdirliğiyle baş muallimliğine tâyin kılındı, bir buçuk sene ders okutdu. Yunanistan'dan çıkarıldıkdan sonra 1933 de tekrar Mısır'a gitdi. Yüz ellilerin afvından sonra da Mısır'da kaldı. İdaretülmelâhi [oyunlar idaresi] müdiriyetinde muhasebe kitabetinde yevmiye ile kullanıldı.

İstanbul'da bulunduğu zemanlar, Ticaret Nezareti sicil müdir muavini, Millî İktisad Bankası muhaberat şefi, şehremaneti merkez müfettişi olmuşdı.

Mısır'da uzun müddet hasta olduğu esnada "Muhayyel Şehzade" namiyle iki perdelik manzum bir eser yazdı. İntişar eden ve etmiyen manzumelerinden başka "Mısır Daneleri" ismiyle bir divan tertibine teşebbüs eyledi.

Merhum Mehmed Âkif'in ahlâkını, siyasî ve edebî mesleğini ve âsarını tenkiden mufassal bir manzum eser de vücude getirdi. 1940 Kânunî sânisinde Kahire'de bulunduğum esnade bazı aksamını bana okudu. Merhumun aleyhinde ise de pek kuvvetli bir nazım ve pek kuvvetli bir mantık ile yazılmışdı.

***

HİLKAT MABEDİNDE

Akşam olmuşdı, kararmışdı sular her yerde
Bir garibane lika' vardı bütün meşcerde
Gamlı, rakid suya çökmüşdü bir ıssız gölge
Sakı fersude ağaçlardan uzanmışdı göğe
Günü teşyi eden âvaze ki bir gizli böcek
Çıkarır kendini beyhude helâk eyleyerek
Akşamın bu'di sükûnunda bu ses çınlarken
Karşı vadiden işitmişdim akisler birden
Sanki tesbih ederek her şey o dem her yerde
Halikın namını, gelmişdi umumen vecde
Âsüman yerlere bir ebri hüzün dökmüşdü
Sanki karşımda tabiat yere diz çökmüşdü
Hakka etmek için eflâk ile birden secde
Desti kudret bu huşu' âleminin fevkınde
Yakarak kubbei zulmetdeki âvizede mum
Loşca bir mabedin envarına dönmüşdü nücum
İndirüb tıpkı karanlıkları bir perde gibi
Gice örterken uzakdan müteheyyic, asabî
Mutekif hâli alan kevni, içimden şu şiir
Coşarak ruhuma eylerdi teharri bir esir
Onu zulmetden alub nure yetişdirmek için
Bana husranı bu imandır eden heb tazmin :

Okunsa şiiri hidayetdir işte nazmı sema
Satırlarındaki âhenk, şa'rin imâ
İder ilâhe seza iktidarü san'atini
Beşer dilerse görür orda sırrı hılkatini

Fezayı kalbe muallâk durur bu kubbei nur
Bu bir kaside ki gözler kör olsa da okunur
Amâye hissi ibadet virir bu manzaralar
Hudayı nerde ki bînâler eylesin inkâr
Bakar ilâhe bu âlemde görmeden insan
Vucubı zatına dair nihan ufuklardan
Verayı âlemi nâtık şu sim levhada heb
Nücumden dizilir sureler mübin her şeb
Siyah şebleri tebyiz eden kamer, billûr
Sahifeler açar idrake cevde nurânur
Sen ey zavallı cehil, ey girivei gümrah!
Bütün delâile rağmen neden bu reddi güvah?
Biraz şuur ile baksan semayı rahşane
İnadı küfrden âzade, hurde bînâne
Beşer, ilâhini tedkiki hilkat eyleyerek
Bulur cihanı tefekkürde cabeca bîşek
Şümusü bedrü kavakibde, bisükûn cevde
Leyalü subhü sehaibde, zıllü pertevde
Zavallı, dön... yürü mihrabı kibriyaye, düşün!
Bu dershanei esrar heb tefekkür içün
Bütün hayatü cemadın, sema vü ecramın
Kıvamü nazmını bir kudreti Huda zamın
Düşün, düşün ki bu mevcudi var eden vardır
Akıl, bir illeti ulâyı derke muztardır.

O Zatı Hakka iren akl, dini hakkı bulur
Bu rezmgâhde zira birer ceriha olur
Hayatın âdeme envaı kahrü udvanı
Nasıl diner beşerin âhü eşkü efganı
Eğer bir âhiret olmazsa, insanın ne olur
Bu zulmhanei dünyada büsbütün mağdur
Olan hukukı, o dehşetli ıztirabı beşer
Gönül o derdi müebbed nasıl türabe gömer?
Adem muvacehesinden pür ihtilacı hiras
Kaçan şuura o hiçi olub medarı kıyas
Koşar kavafili âdem, peyamı ihyaye
Olur garik, şitaban kenarı deryaye

Köstence — Toprak hisar karyesi
12 Teşrini sani 1929

***

ŞARK GÜZELİ

Yaşatır ruha bakarken bir ılık yaz gecesi
O güzel gözlerin üstündeki kirpik peçesi
İnerek nuruna vechin koyu bir gaze gibi
Sanırım, hümret olur yüzde gurubun sebebi
O güzel göz, ne kadar saf, ne parlak, ne derin
Gülüyormuş gibi bakmakda taşan renklerinin
Koyu tahrilli ve pırlantalı âmakından
Sanki bir saf sema, saf denizdir o cihan
Kadar aksinde ziyalar dolaşan şuh enzar
Kıvrılub, dalgalanub gark için üftada arar
San'atı resmde üstad olanın haddi mi var
Bu yakan gözleri fırçayla nasıl tablo yapar?
Âteşü renk değil.. sanki çiçek, şebbular
Taşıyor gamzelerin daldığı eb'ade kadar
Akşamın ufkuna benzer koyu, dalgın, esmer
İri kirpiklerin altındaki baygın yerler
Göz mü, mehtab mı?. cevherle ipekden mi aceb?
Âbı cari mi? çiçekler mi bu elvane sebeb?
Tablo halinde şu karşımdaki (göl) ufka kadar
Sathı âbında fakat böyle nakışlar ne arar?
Varmadım künhüne her neyse.. şu gurbet iline
Düşerek anladım eyvah, musabım ayne!
Dün civarımdaki dağlardan akan ince sular,
Bana bir göz yaşı tesiri yapub, tıbkı izar[1]
Üzerinden inen eşkâbei hicran gibi hâr
Yine ya Rabbi, dedim, dağ da hazindir, ağlar
Şu uzak, karlı, cumudiyeli yüksek tepeler
Ne kadar ak saçımın halini temsil eyler
Sanki bir gam çöküvermiş bu behiştî yurda
Vâki olmuş gibi fırkat ebediyyen burda
Bu hazin, kışlı behar insanı tevhiş ediyor
İşte kuşlar bile ürkmüş de soğukdan gidiyor
Döneyim ben de beraberce sıcak âfaka
O güzel gözlere, envare, diyarım şarka.

Lokarno — 2 Mart 1933

---

[1] عذار

SABRİ

Mustafa Sabri [Efendi], Tokad'lı Ahmed [Efendi] namında bir zatın oğludur. 1879 [1296 H.] de Tokad'da doğdu.

Orada ibtidaî tahsilde bulundu ve Kur'anı Azimüşşanı hıfz eyledi. Kayseri'de Hoca Emin ve İstanbul'da ders vekili Ahmed Âsım [Efendiye] damad oldu.

Açılan imtihanda ihrazı muvaffakıyetle yirmi iki yaşında Fatih camiinde ders okutmağa başladı ve elli talibe icazet verdi.

1897 [1314 H.] de Huzur dersinde muhatablara ve padişahın kitabcıları sırasına iltihak etdi.

Meşrutiyetin ilânında Tokad meb'usluğuna intihab olundu. Cemiyeti İlmiye tarafından neşredilen "Beyanülhak" ceridei ilmiyesinin[1] baş muharrirliğini ifa etdi.

Muahharen Darülhikmetilislâmiye âzalığına tâyin kılındı. İtilâf ve hürriyet cemiyeti mevkii iktidare gelince 1919 [Cümadelâhire 1337] de Damad Ferid [Paşa[kabinesinde şeyhülislâm oldu.

1919 [18 Şaban 1337] ve [Şevval 1337] de kabinenin tebeddülünde meşihatde ibka edildi.

Ferid [Paşa] nın Paris konferansına azimetinde sadaret vekâletinde bulundu. Kabinenin sukutunda meşihatden infikâk eyledi. Bazı rüfekasiyle beraber âyan âzalığına nasbolundu.

1920 [14 Zilkide 1338] de —yine Ferid [Paşa] kabinesinde ikinci defa— mesnedi meşihate getirildi.

Bazı hususda kabine âzasiyle ittihad edemediğinden 1920 [7 Muharrem 1339] da istifa etdi.

Oğlunun tercemei halinde söylendiği vechile siyaseten tebaude mecbur olarak Rumanya'ya, Mısır'a, Hicaz'a ve Yunanistan'a gitdi. "Yarın" namındaki gazeteyi neşreyledi. Yüz elliler listesine girdi. Yunanistan'dan çıkarıldıkdan sonra Mısır'a gitdi. Yüz ellilerin afvinden sonra da Mısır'da kaldı.

Türkce ve Arabca basılmış ve basılmamış mühim eserleri vardır. Emsâli ulema arasında kuvvei ilmiye ve bilhassa kudreti kalemiye ile temeyyüz etmişdir. Şiir ile iştigal etmemekle beraber istediği zeman onda da kudret göstermişdir. Görebildiğim bazı manzumeleri bu hakikati müeyyiddir.

---

[1] Mükerreren vaki olan müracaat üzerine — siyasetden mütecerrid ve sırf ilme ve dine müstenid olmasından dolayı — erbabı faziletden kardeşim Ahmed Tevfik merhumla biz de o cerideye dinî ve ilmî yazılar yazmışdık.

Hicrî 1317 senesinde "Tercemanı Hakikat" gazetesiyle neşreylediğim mufassal bir nat'tı mensuru, pek beğendiğinden nazme tahvil etdiğini ve evrakı arasında bulub bana okuyacağını — ikinci defaki meşihatden infisalini müteakıben — bir münasebetle söylemişdi. Fakat bulub okumağa vakti müsaid olmadı.

***

İHTİYARLIĞIM

Vaz geçme ihtiyar diye benden günahdır
Gel, saçlarım biyazsa da bahtım siyahdır
Onlar da bîvefa çıkacakmış senin gibi
Muyum, sevadı bahtıma kâfi küvahdır
İrken ağardı kırkı henüz bulmadan yaşım
Kavruk yerin bitirdiği solgun kiyahdır
İrken de olsa âh bu saçlar aleyhime
Balâyı mefrikımda müşehher silâhdır
Bivakt bir kaza başa gelmiş, ne söylesem
Samilerin vazifesi heb iştibahdır
Gözdür hakem bu noktada şeybin gubarına
Pamal olan şebab hederdir, tebahdır
Bir matemi sefid ile geçmekde günlerim
Zulmet tüter gözümde, karanlık penahdır
Telvini mültezemse bu fersude levhanın
En mütemen hıdabı bunun dudi âhdır
Meşhud manzaramda kefenpuş bir şebab
Daim yıkar bu naşi gözüm pür miyahdır
Zâhirde bembiyaz görünen serniviştimin
Medlûli âh anlayorum pek siyahdır
Zannım bu aklığın sonu subhi kıyamete
Müncer olur, bu bir şefakı intibahdır
Ey serdii hayatı beşer, ey biyaz leke
Bir cürmsün nişanei şeynin cibahdır
Bir berfi müzminin taşırım barı ârını
Yazdır cihan şebab ile pür mihrü mahdır
Ey manzarı şemateti âda fakat niçün
Hâli aduye kendi başım cilvegâhdır
Almaz hayatdan yine gencin nasibini
Bir ihtiyar farzediniz dehre şahdır
Dünyadadır, hayate bigânedir fakat

Ölmek giran gelir, yaşamak hem günahdır
Mail beliyle hake tekarrüb eder gibi
Merkûz nazresinde o bir habgâhdır
Çekmiş başında saçları teslim bayrağı
Hükmi sipihr çünki yeman bir sipahdır
Rüyasının semasını teşkil eder şebab
En tabdar necmi seven bir nigâhdır
Şayeste addedilse de bir pîr hürmete
Hürmet de olmaz âh muadil mehabbete

Dobrice 1330

*
**

Kayınbabası, diğer damadına Haremeyn pâyesi istihsal etmesi üzerine lâtifeten söylediği kıt'ai lâtife :

Evlenirsem kızının üstüne sensin mes'ul
Bana zinhar gücenme, gücüne gitse bile
Yeni damadına aldın bana rağmen Haremeyn
Kalamam ben de tabiî haremi vahid ile

SADIK

Mehmed Sadık [Efendi], Buharalı Mehmed Aşur [Efendi] nin oğludur. 1884 [1301 H.] de Kahire'de doğdu.

Yedi yaşında — babasiyle beraber — İstanbul'a geldi. Sonra Buhara'ya gitdi. Sekiz yaşında iken babası vefat etdi.

Buhara mekteblerinde fıkıh ile Hafız ve Bidil divanları ve külliyatı Sadi okudu. Kur'anı Azimüşşanı hıfzeyledi. Annesini ziyaret etmek üzere — İstanbul yolıyle — Mısır'a gitdi. Yedi ay sonra İstanbul'a geldi, kardeşinin yanında oturdu. Leylî Tefeyyüz mektebinde ve üç sene kadar "'Aliyans İzrailit" mektebinde okudu.

1905 [1323 H.] de ticarete başlıyarak Mısır'a gitdi, geldi. 1907 [1325 H.] de İstanbul Darülfününa girdi, edebiyat şubesinde ikmali tahsil etdi. "Sıratı Müstakim" mecmuasına yazı yazdı. Saadet ve Tefeyyuz mekteblerinde muallimlik etdi.

1914 [1331 H.] de inziva eyledi Üç sene sonra Vehib [Paşa] nın çocuklarını okutdu. 1917 [1335 H.] de Darüşşefakada Türkce edebiyat muallimi oldu.

Basılan eserleri :

"Iztırabatım" şiir mecmuasıdır. "İlmi Kelâm" tercemedir, itmam edilmemişdir.

"İlmi Maani", "İlmi Beyan", "Felsefei Hüsnüaşk" ile "Terbiye", "Hafızda Etvarı Sülûk" isimli eksik ve basılmamış eserleri ve divan olabilecek kadar eş'arı bulunduğu kendinden menkuldür.

Siyah ve seyrek sakallı, esmer yüzlü, orta boylu, zayıf, sarıklı bir zatdır. Şimdi nerede bulunduğunu bilmiyorum.

***

YİNE Mİ HÜCUM?

Dökmek mi aceb dümuı hasret
Heb hıssai zevkime meraret
Yetmez mi bu ıztırabı ducret
Zevk almadadır felâketimden

Haz namına dehrde nasibim
Bahşetmede talii acibim
Ya Rab, acı hâlime, garibim
Benden ne diler bu çerhi pür fen

§

Ey çerh, yeter yeter bu cür'et
Tab'ımda bu şiddetü mekânet

Bifaide mekrü ihtiyalin
Varken ne ider bu gadrü âlin

Meyus edemez beni musibet
Mihnetden eder dilim tezevvuk
Mudhik geliyor bana hayalin
Var onda şedaide teşevvuk

§

Yare olacak medarı şefkat
Bedhahler eylesin melâmet
Neydi o zemanı zevku işret
Ol rabıta gerçi münfesamdir
Halim.. ediyor cenanım ümmid
Ondan edemez garibi tebrid
Kabil mi değil o devri tecdid
Zihnimde hayali mürtesemdir

14 Teşrini evvel 1325

⁂

BİR TAZMİN

Vakti veda geldi bu darı mezellete
Lâzım değil mi hatime vermek bu mihnete
Gezdim menatıkı kürei arzı bunca yıl
Yokmuş cihanda salih olan yer ikamete
Âtide âh, ümidi saadet eder miyim
Her bir dakikada çatarım bin musibete
Mesud imiş ki Nacii mu'ciz beyan demiş :
"Kabil olaydı avdet ederdim sabavete"
Süzişli hâtıratı o eyyamı mihnetin
Zihne huturı sanki belâdır mekânete
Ahdi sabavetimde değil, tıfıl iken bile
Marıız idim eziyete, her dürlü mihnete
Hayretdeyim ki hazreti kanunı fıtratın
Haksız muamelâtı nedir ehli iffete
Haksız demem, hayır, ki bu aklı kasirimin
Bir hükmü yok ki mukterib olsun isabete
Ahkâmı, Zülcelâli hakîmin muta'dır
Her neylese Huda, o muvafık adalete

6 Ağustos 1322

⁂

GAZEL

Ahrarı eylemekde giriftar gözlerin
Vaz geçmiyor bu fitneden ey yar gözlerin
Elhanı mürgi aşk nasıl eylesün karar
Esrarı hüsni etmede izhar gözlerin

Âsardan tebeyyün edemiş vücudı Hak
Sordum bu sırrı itmeyor inkâr gözlerin
Dil mesti bişuuri şarabı ümid olur
Verdikce böyle müjdei didar gözlerin
Bilmez idim neler biliyormuş neler neler
Sehhar, handezar, sitembar gözlerin
Sadık'da şimdi âh mecali sühan mı var
Söz söyletir mi hiç o füsunkâr gözlerin

ŞUAYB — MERDİ GARİB

Şuayb [Efendi], "Merdi Garib" namiyle mârufdur. Kırım muharebesinde vatanını terk ile İstanbul'a iltica eden Kabartay müftisi Hacı Sultan [Efendi] nin oğludur.

Tahsili ilim etdikden sonra gazetelere yazı yazmağa başladı. Gece gündüz içerek "Merdi Garib" namına lâyık olduğunu her hareketiyle isbat etdi.

Habishaneden "Vakit" gazetesine[1] gönderdiği mektubda diyor ki :

"... Altı karındaşlarımın fakirden maade kâffesi asker ve ulûmı riyaziye ve idarei askeriye ve fünunı harbiyede mahir birer behadır idiler Meselei hazırada[2] biraderlerimden kaymakam Ali Haydar Bey, Kars civarında Evliya tepesinde mecruhen ve binbaşı Said ve Mehmed Efendiler Plevne ve Şıbka'da müteaddid yerlerinden cerihadar olduğu halde Ruslara esir düşdüler. Elyevm hayat ve mematları mechul olan karındaşlarımdan birisinin etfal ve eramili nezdimde ise de diğerlerinin sıbyan ve iyallerinin nerelerde kaldıklarını hâlâ kemâli hasretle taharri eylemekdeyim. Ahkarleri ise bundan on ay akdem Şeyh Şamil Efendi Zâde Gazi Mehmed Paşa ile birlikde Anadolu'ya azimet birle Bayezid ve Kars cihetlerinde vuku bulan muharebatda ne derecelerde ibrazı measiri şecaat ve ne yollarda izharı kârgüzari eylediğimi ileride isbat edeceğim. Âkıbet Namık Paşa Zâde Miriliva İbrahim Paşa ile Kars muhasarasında kalarak Tahmas tabyesinde yirmi iki gün gece gündüz ne yolda muharebe etdiğimizi Kars ahalisi tahsin eylediler. Kars'ın istilâsında sabahleyin İbrahim Paşa ile kumandan Hüseyin Hâmi Paşa tahlisi can etdiler. Fakir, her ne hal ise Kars'ın içinde kaldım ve bir takrible bugün alâkülli hal iki yüz elli lira değeri olan beş yaşında bir arab atımla esliha ve eşyayı sairemi bir hanede saklıyarak ferdası gün hukukı milel kaidesince tahlisi giriban edebilmek ümmidi kavisiyle Prens Mişel'in huzuruna kemâli serbestiyle çıkdım ve "Ben gazete muhbiriyim, kimesne ile arbede ve kavgam yokdur" gibi cüz'î bir kuvvei münazara sarfiyle azad kâğıdımı aldım. Müsafir bulunduğum haneye avdet eyledisem de at ve silâh ve eşyayı sairemi kazaklar almış gitmiş buldum. Kars mutasarrıfı Şefik Paşaya müracaat eylediğimde levazımatı seferiyei garibanemi tehyieye mürüvvet ve Livana ve Batum tarikiyle Dersaadete kadar birlikde götürmekliğime himmet buyurdular. Bunca fidakâri ve felâket üzerine muntazırı mükâfat iken geçenlerde kim

---

[1] 13 rebiulevvel 1295.

[2] 1876 [1293 H.] Rus muharebesi.

ve kimin nesi olduğunu bilmediğim ve ömrümde kendusiyle müşateme şöyle dursun müşafehe bile etmediğim ve tahminen on on beş yaşlarında genc bir kibar zâdenin bu âdem bana şetim eyledi ve namusuma dokundu diyerek neferatı zabtiyeye bendenizi teslim edüb babı zabtiye ceza dairesine götürdülr. Orada tebriyei zimmetime medar olur hulyasiyle irad eylediğim mekalât bilâkis cinayeti mevhumei garibaneme ilâve kılınarak Sultan Ahmed mahbesinde on beş gün mahbusiyetime hüküm olundu ve elân orada mahbusum. Emma karındaşlarımın etfal ve eramiliyle fakirin evlâd ve iyalimin nale ve feryadları ayyuka çıkmakdadır...".

Matbuat âlemindeki kıdemi sebebiyle muharrirlerin en vâkıflarından olan Faik Reşad [Bey] merhum[1] "Tarihi Matbuatı Osmaniye" namındaki eserinde[2] — her gitdiği memleket halkına mahsus bir isim aldığı gibi memleketimizde de "Hayrüddin" ismini takınan — gazete muharrirlerinden bir Polenez'den bahsetdiği sırada "Basiret" gazetesinin idare memurı Sarafin [Efendi] den naklen diyor ki :

"Basiretci Ali Efendi, bir gün Hayrüddin ile Şuaybı — ki Hayrüddin'in hem hâl ve hem sefali çerkesiyülasl bir muharrirdir — nezdine celb ve serhoşluğun mazarratından hususiyle kendileri gibi erbabı fazlü kemâle asla yakışmıyacak halâtdan olduğundan bahsile işretden vaz geçmelerini, eğer vaz geçecek olurlarsa maaşlarına zam edeceğini, aksi takdirde matbaaya ayak basmamalarını ifde eder. Bir müddet tefekkürden sonra cevabı muvafakat verirler, işreti terk ederler. Bir hafta bu hal devam eder. Günün birinde ikisi birden matbaaya gelmez Ertesi gün de bunlar zuhûr etmeyince Ali Efendi merak eder, Sarafini Şuaybın evine yollar. Sarafin, içeri girüb ne görse beğenirsiniz? Karşılıklı iki minder, birinde Şuayb, birinde Hayrüddin kendilerinden geçmişler, yatıyorlar. Ortada bir mangal, içinde ateş kalmamış. Üstündeki ıskara da kavrulub kömür haline girmiş bir iki parça et, daha ötede içi boş bir binlik şişe, kadehler, destiler, tabaklar. Sarafin, ikisini de çeke çeke uyandırır. "Bu ne haldir, hani ya işreti terk etmişdiniz" diye serzenişlere başlar. Şuayb, lehcei mahsusiyle şöyle cevab verir :

"Müsyü [Sarafine matbada öyle derlerdi] Hayrüddin'i bilmem emma ben içmemeğe iyice niyet etmişdim. Lâkin geçen sabah matbaaya gitmek üzere evden çık-

---

[1] Tercemeihali 1431 inci sahifededir.

[2] On bir sahifesini «Nevsali Osmanî» ye derc etdirmişdir. İtmam etdiği mebahisi Nevsale koydurmuş, ya bir gazete ve mecmuaya tefrika etdirmiş, yahud kitab şeklinde basdırmış olsaydı şimdi elimizde mühim bir eser bulunmuş olurdu.

Ben de — matbuat tarihine hizmet etmek maksadiyle — en eski gazete muharrirlerinden Âlî, Hafız Müşfik, Münif, ve Mirata Refik, Hasan Subhi, Ayetullah, Hâlet ve İsmetin mufassal tercemei hallerini — envaı zahmetle yazub — bu esere derc eyledim.

Matbuata ve müntesiblerine aid diğer yazılarım — biddefat nakletdiğim gibi — müze ve kütübhane şeklinde bulunan evimizin mütareke esnasında ecnebi askerler tarafından cebren işgalinde niçe kütüb ve evrakı mühimme ve eşyayı nefise ile beraber yağma ve imha edildi. Bugün telâfii mafat, ihyayı emvat gibi muhalâtdandır.

dığım sırada bizim mahallenin çocukları beni görüb heb bir ağızdan "Vay, vay, serhoşa bak.." diye bağrışmağa, arkamdan taş atmağa kalkışmasınlar mı? Bunun üzerine kendi kendime "Madameki bir kerre namım serhoşluğa çıkmış, içsem de içmesem de bana "serhoş" diyecekler, beyhude perhiz edüb durmakda ne mâna var" dedim. Matbaaya gelüb Hayrüddin'e hikâyei hal etdiğimde o da "Öyle ya, hiç mâna yok. Rakı içmeyelim de hayvanlar gibi su mu içelim? Ben zaten ufakdan işe başlamışdım bile" diyerek beni bir kat daha teşvik ve teşçi etmekle o günden bed' ile tekrar içmeğe ve başlangıc olmak üzere burada şöyle bir "apukorya" yapmağa karar verdik, emma Ali Efendi bizi bu hal ile kabul etmiyecek imiş, varsun etmesün. Bize göre bütün matbaaların kapusı açık".

1881 [1298 H.] de vefat etdi, "Vakit" gazetesinde şu suretle ilân olundu :

"Merdi garib imzasiyle Derseadet gazetelerinde birçok mekaleler neşretmiş olan muhacirini çerakiseden Şuayb Efendi, bir müddetden beri mübtelâ olduğu illetden rehayab olamayub irtihali dari beka etmişdir. Müteveffayı mumaileyh, kalender sıfat ve derviş (!) meşreb olub nazım ve nesirde mekalatı lâtife sahibi idi. Cenabı Hak, mağfiret eyleye."

Manzumeleri —bir araya tooplanub kitab halinde basılmadığından— zayi olmuşdur.

***

TARİH

Bu çerhi dunü gerdan	Bu yolda etdi devran
Bir padişahı zişan	Kendini kıldı kurban
Bu tavru bu revişden	İbret alın a yaran
Her zulmü her hasarın	Encamı oldu husran
Tarihi fevti sultan	Mate Abdülaziz Han

***

BEYİT

Hayretim efzun olur artdıkca irfan anlarım
Âdeta fartı zekâdır âdemi mecnun eden[1]

***

---

[1] Merdi garibın bu beytini gördüğümden pek çok zeman evvel
«Fartı zekâ âdemi mecnun eder»
demişdim. Garib tesadüf.

"Çınar Altı" isimli mecmuaya [No. 1] yazdığım "Hoş Serler" unvanlı mekalede söylediğim vechile bir saat ayık duramayan ve :

"Meyhaneye serdik posti Bir kadeh vir eman Kosti"

diyerek meyhanelere postı serüb yazılarını da orada yazan bu garib muharrir ve şair, elinde kadeh, koltuğunda şişe olduğu halde bir mahalde :

Su besu içerim bâdeyi yine kanmam
Ki bu hasret ile tâ mezaredek giderim

beytini söylemesiyle ricalin fudala ve zurefasından divanı muhasebat ikinci reisi merhum Mücib[1] [Bey] şu beyit ile mukabelede bulunmuşdur :

Kimin . . . : . kinde mezare gidersen ev serhoş
Denir sana da arakdan geberdi merdi garib

Merdi garib, Tıbbiye mektebi hastehanesine gidüb basurdan muztarib olan uzvunu muayene etdirirken şu kıt'ayı söylemişdir :

Yanmada, yakmakda, âteş saçmada kûnum benim
Bir yanık zenbile dönmüş illeti basurdan
Dün gece beytülhalâde âh edüb söyler idi :
Yırtılaydım, kurtulaydım, mihneti basurdan

Hastahanenin tabiblerinden Sakızlı merhum Ali Haydar [Paşa] da[2] şöyle demişdir :

Derdi mey, merdi garibi atdı hastehaneye
İlleti basur döndürdü . . . . . . tün meyhaneye
İnkıbazından şikâyetle deva etme süal
Yok ilâcın, ihtiyacın var senin peymaneye

***

Merdi garibin :

Hâdisatı zeman eman vermez Yoksa derdi derunı söylerdim

beytini okuyarak, "bunun üzerine söz söylenemez" diye Remzi Babayı[3] kızdırmışlar. O da şu beyitleri söylemiş :

Emri Rabbi eğer vereydi cevaz Sırrı لايعلمون ı söylerdim
Korkmasaydım fakihi medreseden İlleti kâfü nunı söylerdim
Şehrde bulsayıdım ehli şuur Ana dersi cünunı söylerdim

---

[1] «Çinar altı» nda «Mücib», «Acib» şeklinde basılmışdır. Galiba Bay mürettib «Merdi garib» e uysun diye böyle bir tebdili acibde bulunmuşdur!

[2] Nâdiren nazm ile meşgul olurdu. Hüsni suret ve siret sahibi bir tabibi lebib idi.

[3] Tercemei hali 1416 ncı sahifededir.

TAHİR

Tahir Akın Kara Oğuz, Sarac Mehmed Hilmi ustanın oğludur. 1898 de Zafranbolu'da doğdu.

İbtidaî ve Rüşdî mekteblerinde ve Kastamoni Sultanîsi edebiyat şubesinde okudu, şehadetname aldı. Umumî harbde asker olduğundan tahsilde devam edemedi.

İhtiyat zabitliği ile umumî harbe ve istiklâl cengine iştirak eyledi, ikinci mülâzim oldu. Millî Mücadelede Kozlu ve Zonguldak mıntakası şubesi müdiri sıfatiyle ve muahharen Garb cebhesinde istihbarat ve matbuat işlerinde çalışdı.

Daha sonra Zonguldak istihbarat müdürlüğünde, bir müddet nahiye müdirliğinde, orta mekteb Türkce muallimliğinde, maden kömürü ocakları müdirliğinde, ticaret işlerinde, Zonguldak vilâyet umumî meclisi âzalığında ve Cumhuriyet Halk Partisinin vilâyet idare heyeti reisliğinde bulundu.

Zonguldak'da matbaası vardır. On sekiz seneden beri "Zonguldak" gazetesini neşretmekdedir. "Kömür" gazetesi ve "Kara Elmas" mecmuası da onundur.

"Orduya Armağan" ve "Orta Anadolu'da Yunan Facialarî" adlı manzum ve "Öz Türk Adları Kılavuzu" ve "Ekler -- Kökler üzerinde deneçler" isimli mensur dört eseri basılmışdır. Basılmamış eserleri de vardır.

İstanbul ve Anadolu gazetelerine manzum ve mensur yazılar yazmışdır. Matbuata ve edebiyata hizmeti sebkeden erbabı kalemdendir.

*
* *

ÜSTAD YAHYA KEMAL'E NAZİRE

Neşreder encüm, ziya âvizei billûrdan
Yasemen bir gaze örtünmüşdü mehtab durdan

Nısfı şeb körfezde bir sandal içinde bir güzel
Aksederdi bir hazin âh nağmei tanburdan
'Hurrem âbad" a edilmiş davet ol sakii naz
Efserinde penbe bir gül, çepkeni lâhurdan
Duşı gülpuşundan aksi turrei miskâveri
Buseler toplardı gûya gerdeni meshurdan
Ruhlarında lem'a pira mevce mevce rengi âl
Feyzi aşk ilham ederdi nazrei mahmurdan
Geldi ol şuh bezmi sure mestü pür gancu delâl
Kopdu bir alkış sadâsı meclisi mesrurdan
Cuşişi ezvaku neşve, nağme, hande, camü mey
Rindler sermest olurdu raksı nuranurdan
Anladım ki şişei rindan şikest oldu «Bedi'»
Tâ uzakdan serpilen âvazei billûrdan

***

"Eslâfı taklid" ile yazdığı manzum mektublardan bir parça :

Mürganı dil oldu mestü hamuş
Çokdan beri nazmı çün feramuş
Etdim, kadehi hayal olub pür
Serpildi sadefde muhtefi dür
İrşadına ben olunca talib
Zâhir oluverdi ruhı "Galib"
Şehbalin açınca feyzi üstad
Miracı kemale etdi is'ad
Doldu dile "Hüsnü Aşk" şarabı
Meşk oldu "Fuzulî" nin kitabı
"Mecnun" a şebih ise bu hâlim
Meşhur fesaneye misâlim
"Leylâ ile Kays" hikâyesiyle
Anmaklığa şairi vesile
Oldu bu nazımçei tekellüm
Elhak bu neşide, bu terennüm
Kim tahmiddir lubü meali
Ancak iki ruhı pür kemâli

***

ÖTME BÜLBÜL

Hazan esmiş bağçelere, bak erimiş lâle, sünbül
Çırpınıyor gamlı bir kuş, fakat açılmıyor bir gül
Artık sönmüş gülistanın, yerinde kalmış ancak kül
Gelüb seher vakti böyle garib garib ötme bülbül

Benim derdim bana yeter, bir derd de sen katma bülbül
Figanların dinsin artık beni de ağlatma bülbül

Bu iller pek ıssız, harab.. burda yürecikler yanık
Vatan acısiyle gönül sabaha kadar uyanık
Artık viran oldu bu yurd, yeşil yuvalar dağınık
Gelüb seher vaktı böyle acı acı ötme bülbül

Benim derdim bana yeter, bir derd de sen katma bülbül
Göz yaşların dinsin artık beni de ağlatma bülbül

***

SAKARYA BAŞINDA AKŞAM

Akşam kuşlar döner yuvalarına
Sis iner Sakarya ovalarına
Ovalar dumandan geçilmez olur
Sakarya da artık seçilmez olur
Suyun bülbülleri konuşur Ayla
Onların sesiyle yıkanır yaylâ

Ay der ki : Sakarya ağlayor musun,
Yine coşub coşub çağlayor musun?
Hâlâ göz yaşları, hâlâ yas figan
Hâlâ dalgaların köpürüyor kan
Yüzüyor yine leş yığınları
Hâlâ sularında kan pıhtıları

Sakarya der : benim ey elmas Ayım
Bırak beni böyle coşub çağlayım
Süzülürken böyle ben hazin hazin
İki solgun ışığın, göğsümde gezin
Aydınlat bendeki şehid dünyasını
Aydınlat bendeki yiğit dünyasını.

TEVFİK NEVZAD

Tevfik Nevzad Çağdaş, avukat Habib [Efendi] nin oğludur. 1885 de Rados'da doğdu.

Muğla ve Midilli İdadîlerinde okudu. Sakız Rüşdîsi ikinci muallimliğinde, Sakız İdadîsi muallim ve mubassırlığında, Karyot kazası tahrirat kâtibliğinde, Kadıköy Sultanîsi muidliğinde, Bursa, Edirne ve İzmir Darülmuallimînleri muallimliğinde, Hüdavendigâr vilâyeti istatistik müdirliğinde, Karacabey kaymakamlığında ve Hariciye Vekâleti Farisî mütercimliğinde bulundu. Mütercimler maaşının ücrete tahvilinden dolayı istifa etdi.

Şimdi Darüşşafaka'da Türkce ve Alman lisesinde Türkce ve iktisad muallimidir.

Rados'da "Afitab" ve "Selâm", İstanbul'da "Akşam", Konya'da "Babalık", İstanbul'da "İleri", "Edebiyyatı Umumîye", Sakız'da "Tatbikat" ve Konya'da "Yeni Fikir" gazete ve mecmualarında birçok manzumesi mündericdir.

Bana verdiği tercemei halinde diyor ki :

"Sinni âcizaneme nazaran temeddüh ve iğtirar mayub sayılırsa da bir hakkın yerine getirilmesi arzusu, çirkin bir hareket addedilmez sanırım. Yirmi bir yaşımda tahrir hayatına atıldım. Daha Türk karileri Ömerülhayyam ismini pek tanımazlarken[1] "Âfitab" gazetesinde yüz kadar rübaiyi terceme etdim. Abdullah Cevdet, bundan on sene sonra Hayyam rübailerini terceme etmişdi. En güzel manzumelerim "Tatbikat" mecmuasında çıkmışdır."

---

[1] Merhum muallim Feyzinin, rübaiyyatı Hayyamdan bazılarının tercemesini ihtiva eden eseri, daha çok evvel intişar etmişdir.

Nazımdaki kudretini, manzumeleri göstermekde olduğundan fazla söze lüzum yokdur.

*
**

GAZEL

Ruhun bu leyli firkat içinde bükâsı var
Bildim ki can yakan yeni bir macerası var
Ey kalb iztırabını dindir, biraz da gül!
Güller açıldı pür safa nisan havası var
Devrin elemli hastasıyım, anlayan da yok
Bak ben zavallının ne kadar âşinası var!
Hep iztırab çekmek içün halk edilmişim
Şiirimde şiiri harı Fuzulî edâsı var
Gülsem de ağlasam da samimî teessürüm
Namerd olur diyenler bu kalbin riyası var
Cemiyetin mizacına ben uymak istemem
Şahsiyetimde münferid kalmak belâsı var
Elbette yes elinde oyuncak olur gider
Her kim ki asrı hırpalayan bir zekâsı var

*
**

GELİR MİSİN?

Bu gün odamda yalınızım sükûtü hüzün elindeyim
Füturi kalbe yol açan düşünce evvelindeyim
Boğulmak istemem fakat bu ibtilâ selindeyim
O tatlı ibtisam ile tenezzülen gelir misin?

Tabiat işte uykuda fısıldayor dışarda kar
Şu fecri hasret âverin azabı kalbidir akar
Bu yasemen asüman veremli kız gibi bakar
Hicabü naz içinde dilpesendü şen gelir misin?

Gelir misin bu iştiyakı ruhı dindirir misin
Hayatı tarümarımı biraz sevindirir misin
Mükevvenatı (vahy) den şiirler indirir misin
Hulâsa pek bunaldım ey Nedime sen gelir misin?

Seninle münkeşif bana füsuni aşk, ebed, ezel
Esire inkılâb edüb zeman, mesafe çiğne gel
Şu pek çocukca fikrimi nasıl, bulur musun güzel
Ey ömri bisükûnumı tebah eden gelir misin?

*
* *

ÖĞÜNMEK DE BİR İHTİYAC

İlâhî bir gülistanda diken şeklinde bitdim ben
Fakat güllerle fecrin şulesinde kalb eritdim ben
Gülerken ağlamam bundan, tezadı âdet etdim ben
Diyarı ömri bedbinane gezdim hecve gitdim ben
Zebun şiirimin ahengi hep haşmetle meşhundır

O, doğmuşdur tabiatle benim gürbüz irademden
Alır mevzuunı bir bir çeşid ebnayi âdemden
Çeker her hüsni âğuşe, çakar her kevserü demden
Coşarsın, raks edersin musikii naşenidemden
Bu, Farabi elinden çıkmamışdır, başka kanundır

Hevayî itisafe nurı imanla göğüs gerdim
Tükürdüm zalime, mağdure el verdim, gönül verdim
Dil ikbal istedikce kasrı istiğnayı gösterdim
Vefasız güllere hiç bakmadan geçdim, diken derdim
Başımda bir çelenk vardır ki ismi tacı Mecnundır

Bu toprakda anam vardır, babam var, kardaşım vardır
Yanan kalbim, tüten ruhum, akan bir göz yaşım vardır
Ağarmış saçlarım vardır, eğilmez bir başım vardır
Yıkılmaz türbemin üstünde çok yüksek taşım vardır
Onun altında Hakkın nuri istiğnası medfundır

Fezayı kudsiyandır ruhı zarın meskati re'si
Tüveycim, efseri rindi ilâhî, gencidir ke'si
Bu, mutadım rahiki zevk ile içmekdeyim ye'si
Gururu çiğneyüb mağrur olursam var mıdır be'si
O sağardır ki kalbim, neş'e halk eyler de mahzundır

*
* *

KIT'A

Şimdi bir şiri tecellüd, sabika vahşi gazal
Camiulezdaddır İbnül Emin Mahmud Kemal
Lâ yemut ilmü edeb kasrında tacü tahtı var
Mevt ile ölmez, ölümle pâyesi bulmaz zeval[1]

---

[1] Tevfik Nevzadın «lâtif düşdüğüne hükm etdiğim bir lâtifecikle bir hakikati kat'iyyenin ifadesini taşıyan kıt'anın kabülini reca eylerim» diyerek gönderdiği bu kıt'anın - ki «hakikati kat'iye» den den ziyade meveddeti kat'iyenin «ifadesini taşır» - birinci mısraındaki «sabıka vahşi gazal» tavsifi, şairi güzide siret hakkında söylediğim [sahife 1725]

«Gencliğinde bir mücessem şiir idi
Şimdi yalnız sözleri şiri nefis
Pek küçük yaşda tanışdık şahidim
Semtine oğramadı şahsı habis»

kıt'asına mükabildir ve mebadii şebabda her ferdle ihtilâtdan müctenib olduğuma işaretdir.

KENDİME DAİR

İrfan âlemine âcizane hizmet etmek maksadiyle yıllarca oğraşarak — Allahın inayetiyle — vücude getirdiğim şu nâçiz eserde erbabı kemal kafilesine katılarak kendimden bahsetmek hatır ve hayalimden geçmemişdi.

Hakkımda ibrazı iltifat eden eviddadan ekserî benim de tercemei halimle birkaç manzumemin dercini musırrane taleb etdiler. Kendimden sıkılarak bu sahifelerde şahsımdan ve eserlerimden bahsetmeğe ve birkaç manzum sözümü derce mecbur oldum.

Bâzı insanlara istihkaklarından fazla kıymet verilir, haklarında hürmet ve mehabbet gösterilir. Ben de o insanlardanım.

Fakat bana kıymet verenler, hakikati halde kendi kıymetlerini isbat ediyorlar. Çünki kıymeti olanlar, başkalarında da kıymet görürler. Kıymeti olmıyanlar, başkalarında da kıymet göremezler.

Kemâli aczimle beraber — muhtelif eserlerde, gazete ve mecmualarda — benden pek çok bahsedilmiş olduğu içün[1] burada sözü uzatmamak icab ederken lüzumundan fazla söylendim. Hoş görün.

⁂

Babam, Sadatı Hüseyniyeden Mehmed Emin [Paşa[2]] dır ki asalet ve necabet, namusu istikamet ve ilmü fazilet ile mâruf idi[3].

Annem Hamide Nergis [Hanım] dır ki kemâli iffet ve nezahet ile mevsuf idi[3].

Bir kış gecesi İstanbul'da doğmuşum. Mizacım asabî, teessürüm şedid, kalbim rakik, intikal ve infialim seri olduğundan o şefekatli ve faziletli baba ve anne, beni hüsni muamele ile büyütmeğe ve kalbimi incitmemeğe itina etmişlerdir. Babam, "Evlâdını döğerek, söverek terbiye etmeğe kalkışanlar, onlara terbiyesizlik ve yüzsüz-

---

[1] Bilhassa «Sefinei Ebrar» müellifi ebrarı kiramdan Hüseyin Vassaf [Bey] merhum «كال الكمال» namiyle tercemei halimi büyük bir cild olarak yazmışdır.

[2] Ana cihetinden akribasından bulunduğu sadrı esbak Yusüf Kâmil [Paşa] möhürdarlığiyle müştehirdir. Hattâ — bir asra yakın zemandanberi sakin olduğumuz — Mercanağa mahallesinde kâin evimizin önündeki sokağın ismi «Muradiye» iken inkılâbdan sonra «Möhürdar Emin Paşa sokağı» namı verilerek kadirşinaslık gösterilmişdir.

1908 [8 Zilkide 1326] da vefat etdi. Merkez efendi kabristanında medfundur.

[3] 1935 [10 Muharrem 1354] de vefat etdi. Merkez efendi kabristanında medfundur.

lük öğretmiş olurlar. Çocuğun en ziyade korkduğu şey, dövülüb sövülmekdir, ona alışdıkdan sonra korkacağı ne kalır?" derdi.

Annem de, gayet müessir sözlerle ruhumu terbiye etmeğe çalışırdı.

Pek mütedeyyin ve salih olan o baba ile anne, bana ve kardeşime pek küçük yaşımızda — en büyük terbiye olan — dinî telkinatda bulunarak bizi mütedeyyin ve menahiden muhteriz olarak yetiştirmişlerdir.

Babamız, ilim ile mütevaggil ve evi darülilim olduğundan bizi de ilim ile meşgul etmekden geri durmadı. Kendi mütemadiyen talim etdiği gibi bazı erbabı ilmi, bahusus İpekli Hoca Tahir [Efendi] merhum[1] gibi ilmen ve hulkan pek mümtaz olan bir fadılı da tedrisimize tâyin etdi.

Beyazid'deki Umumî kütübhanenin ilk hafızı kütübi ve Âli Paşa camii imamı değerli hattatlardan Hasan Tahsin [Efendi] merhum da her gün evimize gelerek bize sülüs ve nesih yazıları talim etdi ve epey ilerledikden sonra icazet verdi.

Bir tarafdan da — şimdi Türk ve islâm âsarı müzesi olan — Süleymaniye imaretindeki Şehzade Mektebi Rüşdîsine ve bir müddet Mektebi Mülkiye'ye, Mektebi Hukuk'a ve medrese derslerine devam etdik.

Efadılı ulemadan Trabzonlu Hoca Hüsni [Efendi[2]] merhumdan senelerce tefsir ve hadisi şerif ile edebiyatı farisîye okuduk. Pek çok istifade etdik.

Üstad İbrahim Alâüddin "Meşhur Adamlar[3]" isimli eserindeki meşhur ve gayrı meşhur âdemler arasına beni de sokarak,

"... gerek bilgisinin nev'i, gerek şahsı itibariyle zemanımızda eşi kalmıyan bir ilim adamımızdır. Asıl tahsili hususîdir. Merak ve gayret ile kendini yetişdirenlerdendir[4]. Adı ve eserleri, garblı müsteşrikler tarafından da bilinir." demişdir

Bu sözü ancak eseri mehabbet olarak kabul edebilirim.

Henüz çocuk iken de marifet sahibleriyle beraber bulunmakdan, onların — lâyıkiyle anlayamadığım — sözlerini dinlemekden zevkyab olurdum.

Babam, ilmen ve mevkien büyük âdemleri ziyarete gitdikce ekseren beni de götürürdü. Büyükler içinde saatlerce oturmak, beni sıkmazdı. Zaten — emsâlim olan — çocuklarla oynamakdan pek hoşlanmazdım.

En büyük zevkım, okumak, yazmak idi. Yaşım ilerledikce babamın kitablariyle iktifa etmiyerek elime geçen para ile kitab alırdım. Heman her gün kapalı çarşıdaki sahhaflara oğramak, birkaç kitab alnak benim içün doyulmaz bir safa idi.

---

[1] Tercemei hali 91 inci sahifede yazılı olan şair Mehmed Akifin babasıdır. O da bizimle beraber babasından okumuşdır.

[2] Tercemei hali 670 inci sahifededir.

[3] Sahife 768.

[4] Kendimi yetişdiremedim emma başkalarını yetişdirmeğe - elimden geldiği kadar - çalışdım. Bunların bazıları

« لقد ربيت جرواً طول عمري » « ولما صار ... عقل رجلي »

beyitine masadak oldular.

İşte yar ve agyarın "Hazine" namını vererek mübalâğa etdikleri, kütübhane, o safanın mahsulüdür.

Ne yapalım, biz de huzuzı nefsiyeyi bu suretle tatmin etdik. Her halde zararlı çıkmadık.

Epey okuyub yazdıkdan sonra ulema, üdeba, şuara ve ricali devlet ile ihtilât ve vilâyetlerdeki fudala ve şuara ile senelerce muhabere ve istifaza etdim.

Pek mühim meseleler, vak'alar işitdim ve gördüm. Pek çok kitab ve evrak okudum. Bir yerde daha söylediğim vechile gördüklerimin, işitdiklerimin ve okuduklarımın yarısı hatırımda kalsaydı — üstad Alâüddin'in dediği gibi — "eşi kalmıyan" değilse de belki eşi azalmağa başlıyan bir "ilim adamı" olabilirdim.

Eyyamı sabavetimdenberi ibtilâ derecesinde sevdiğim şeylerden biri de musikidir. O sevgiye asla halel gelmiyor, bilâkis mütezayiden devam edüb gidiyor.

***

Çocuk denilebilecek bir yaşda — babamın eski kalem arkadaşlarından — amedî divanı hümayun Tevfik [Bey] in[1] delâletiyle devlet hizmetine intisab etdirildim. Sadaret dairesinde iyalâtı mümtaze ve muhtare kalemine — maaşsız olarak — kaydedildim.

Kalemin müdiriyetinde bulunan — liyakat ve istikamet erbabından — Nâsır [Bey], yazımı görmek istediğini bilvasıta tebliğ etmesi üzerine — kaleme kabulümden dolayı sebkü rabtı düzgünce — bir teşekkürname yazdım. Müdir, yazımı ve kitabetimi beğenerek ufak tefek müsveddeler yazdırmağa başladı ki kâtibler, kaleme beş on sene devam etdikden sonra müsvedde yazabilirler, yahud mübeyyizlikde kalırlardı.

Dokuz ay sonra — münhal olan — kırk kuruş maaşla tavzif olundum.

Nev heveslik saikasiyle yazub basdırmağa cür'et etdiğim bir kaç risaleyi — erbabı isti'dadı teşvik ve taltif eden — sadrıâzam Cevad [Paşa] merhuma takdim etdim.

Asker rütbelerine kıyasen en küçük rütbeden başlamak usulünü vazetdiği halde Paşa, beni rabia rütbesiyle tatyib eyledi.

Muahharen sadaret mektubî kalemine nakledildim. Bir zeman sonra "Feyzi Cevad[2]" namiyle tahrir ve takdim etdiğim eseri Paşa merhum, pek ziyade takdir ederek ne arzu etdiğimi müsteşar Tevfik [Paşa] vesatatiyle sordu. Kendi delâletiyle kaleme girdiğim içün herkesden ziyade himaye etmesi lâzımgelirken herkesden

[1] Bilâhare uzun müddet sadaret müsteşarlığında ve vükelâlıkda bulunan âyandan Tevfik [Paşa] dır. Müstakim ve müdebbir bir zat ise de iyilik etmekten pek hoşlanmazdı.

[2] Asarı Atika Müzesinde Cevad Paşa kütübhanesiide mahfuzdur.

ziyade feyzıme mâni olan müsteşar [Paşa], sadrıâzama ne dedise deyüb yalnız rütbemi terfi ile beni atlatdı[1].

Anadolu'da altı vilâyete müfettiş tâyin olunan Müşir Şakir [Paşa] nın iş'aratını tedkik etmek üzere Babıâli'de teşkil olunan teftişi ıslahat komisyonu — ki bazı düveli muazzama sefaretleri baş tercemanları da aralıkda müzakerata iştirak ederlerdi — Baş kitabetine — pek genç yaşımda — ilâveten ve fahriyyen tâyin edildim.[2] Birkaç sene hizmet etdikden sonra sadrı esbak Said [Paşa] nın ısrariyle[3] — komisyonun reisi ve padişahın pek ziyade mutemedi olan Şefik [Efendi] nin[4] mümanecatına rağmen — baş kitabetden istifa ve mektubî kalemine avdet etdim.

Kabahatin birazı bana ve pek çoğu — kadir naşinas, ikbal perest, hulûskâr, zebunküş, düşmeni liyakat, mütekebbir — âmirlere ve — hasud, nadân, gammaz, nemmam ve müfsid — bazı arkadaşlara raci olarak pek çok çille çekdim.

Garazın doğurduğu adî bir vesile ile "âmirlerine karşı serkeşane muamelâtından dolayı" denilerek memuriyetimi iyalâtı mümtaze kalemine tahvil etdiler. Namık Kemal merhumun :

"Görüb ahkâmı aşkı münharif sıdku selâmetden
Çekildim izzetü ikbal ile habı hükûmetden"

beytini okuyarak — bir daha dairei hükûmete girmemek niyetiyle — külbei ahzanımıza çekildim.

Yine o sıralarda — bir çocuk yazısı olduğu halde vatanın her tarafında nasılsa pek ziyade rağbete mazhar olan — "Sabih" isimli eserim "Tarihe müstenid hikâye değil, âdeta ihtilâlnâmedir. İntişarı, efkârı umumiyeyi teşviş eder" mealinde verilen jurnal üzerine eldeki nüshalar toplatdırıldı, yakdırıldı. Hıfzı ilâhî ile ben bir cezaya oğratılmadım. Fakat hükûmetce bana yan bakılmağa başlandı.

Yine o hengâmda babam — sırf kin ve adavet ilcaatiyle — memuriyetinden azledildi. Mihnetler birbirini vely etdi.

Bir müddet sonra — yukarıda ismi geçen — hayrhahanımızdan Nâsır [Bey] merhumun delâletiyle ve kemâli nefretle mektubî kalemine avdet etdim Hüsni siyret

---

1 Cevad [Paşa] merhum, — hakikatde menfiyyen ve zahirde memuren — Giride giderken veda esnasında bu eserimden bahsederek lâyık olduğum derecede mükâfat etdirilmediğinden dolayı itızar ve dilnevazane sözlerle beni tatyib etmişdi.

2 Paralı ve zahmetsiz bir iş olsaydı beni komisyonın semtine oğratmazlardı.

3 Beni kendine damad etmek teşebbüsünde idi. Padişah, bu komisyona ehemmiyet vermekde olduğundan benim içün bir memuriyet arzederse müsaade etmiyeceğini, fakat kalemde bulunursam arzının is'af olunacağını söyledi. Muahharen sıhriyet teşebbüsünden sarfı nazar etdi ve envaı mevaide karşı bir lûtuf göstermedi. Bilâkis komisyondan mevud ve muntazar olan terakkiden de mahrumiyetime sebeb oldu.

4 Zabtiye Nazırı Şefik [Paşa].

ve gayrete rağmen terakki etmemek içün her ne yapmak lâzım ise yapdılar. Teveccühlerini kazandığım sadrıâzamların ibraz etmek istedikleri mükâfata da sed çekdiler.

Arkadaşlar, üzülmeksizin hâmileri tarafından taltif etdirirler. Ben, sadrıâzamlara verdirdiğim mükâfat emirlerinin pek azını — âdeta cenk ederek — infaz etdirirdim ve bu suretle de adavete hedef olurdum.

O devri fetretde haysiyet ve meziyyet, zatî değildi, izafî idi. Memuriyeti, rütbesi ve nişanı olmıyanlar, yahud memuriyeti rütbesi ve nişanı küçük olanlar, haysiyet ve meziyet sahibi addolunmazlardı. Bunlar, resmî ve hususî meclislerde iltifatdan kat'ı nazar, hakaret görmeseler kendilerini insan sırasına katılmış farz ederek mesrur ve mübahi olurlardı. Bir takım zelilünnefs eşhasın hakaretlerine oğramakdan tahaffuz içün memuriyet, rütbe ve nişan ile sigortalanmağa mecbur idiler.

Erbabı fazilet nezdinde ise mazul ve rütbe ve nişandan mücerred olanlar, haysiyet sahibi addolunurlar ve hürmet görürlerdi.

Mektubî kaleminde ihdas olunan müdir muavinliklerine bendeler ve müntesibler tâyin kılınarak ben hakkımdan mahrum edildiğimden bittabî müteessir oldum. Müsebbiblere — tâbiri mâruf ile — selli seyf etdim[1]. Hakkımı inkâr edemediler. Sadrıâzam Avlonyalı Ferid [Paşa], — erbabı istikameet ve liyakati takdir edenlerden olduğu içün — hakkımı kabul etdi. Az müddet sonra bana da "müdir muavini" unvanı tevcihine iradei seniye istihsal olundu. Dost ve düşman "kılıcı hakkı olarak aldı" dediler. Âmirlerimizden bazıları, hakkın cebren alınmasından memnun olmadıklarını göstermemeğe çalışdılarsa da aralıkda ibrazı kin ve grazdan nefislerini men edemediler.

Babıâli'deki âmirlerin pek çoğu — seleflerinden tevarüs etdikleri bir tabiat neticesi olarak — maiyyetlerindeki her şahsın, kendilerine perestiş derecesinde hürmet ve her emirlerine itaat, her arzularına mümaşat ile her sözlerini keramet, her hatalarını sevab addetmelerini, hiç bir şeylerine itiraz etmemelerini, kendilerinden daha liyakatli olmamalarını, kendilerinin ehliyeti mücesseme ve maiyyetlerindekilerin eşhası adiye farz olunmalarını isterlerdi. Benim gibi esaret ve zillet, riya ve tabasbus içinde yaşamağa fıtreti müsaid olmıyanları ve :

«من كه راضى شدم بنان جو كير خاقان بكون كيخسرو»

diyenleri bittabî istemezlerdi. Hele sadrıâzamların — hizmet mukabilinde — gösterdikleri teveccüh ve iltifat asla hoşlarına gitmezdi.

Said Paşa merhum, yedinci defa mekamı sadarete geldi. Zemanın ve işlerin fevkalâde ehemmiyeti cihetiyle konağına muktedir ve mü'temen bir kâtib gönderilmesini müsteşar Mehmed Ali [Paşa] ya emir etmesiyle mektubcu ve müdir ile bil-

---

[1] O esnada ticaret ve nafıa nazırlığında bulunan Zihni [Paşa] Babıâli evrak müdiri Baki [Efendi] nin oğlu — arkadaşlarımızdan — Müfid [Beye] "Kemal Bey, Babıâli'yi birbirine katmış" demişdir.

müzakere beni intihab etmişler. Tebliğ etdiklerinde itizar eyledim. Çünki Said [Paşa] gibi işden yılmaz, yorulmak bilmez, yazıdan usanmaz, uykusu, yiyüb içmesi kimseye benzemez, her şeyi hoş görmez, her şeyi beğenmez, en ufak hataları gözden kaçırmaz, müstesna bir sadrıâzama hizmet etmek pek müşkil oldukdan başka akşama sabaha kıyametler kopacağı, mühim hâdiseler zuhûr edeceği halden ve bazı haberlerden istidlâl edilmekde olduğundan böyle karışık ve tehlükeli bir zemanda sadaret kitabetinde bulunmak hoşuma gitmedi.

Yanıma kalemden bir arkadaş alub — hiç olmaz ise — bir defaya mahsus olarak bu gice konağa gidilmesi için ısrar edildiğinden — ahvali mazbut olan — Şefik [Beyi[1]] aldım. Konağa gitdik. Paşa, saraydan geldi, yalınız kalınca kalemden memuren geldiğimi söyledim. "Vah vah, zâtı âlinizi tasdi etmişler. Aile burada değil, rahatsız olacaksınız. Reca ederim, affediniz. Ben başkalarını aramam emma sizi düşünürüm" tarzında iltifat etdi.

Hepimiz yatdık. İki saat sonra telâşla yatakdan kaldırıldım. O saatden itibaren Paşa ile deryayi meşağile daldık.

Ertesi gice sabaha doğru Paşa saraydan avdetle meb'usan meclisinin açılmasına dair tanzim edilen meclisi vükelâ mazbatasını ve iradei seniyeyi getirdi. Derhal devaire tebliğat icra etdik.

Yukarıda söylediğim gibi Said [Paşa] başka sadrıâzamlara benzemezdi Onun meşrebince iş görmek, yazı yazmak, makine gibi mütemadiyen işlemek her yiğidin kârı değildi. Mühim bir meseleyi dikte, yahud tarif edüb yazdırırken daha mühim bir iş gelir. Evvelkini bırakdırub yeni gelen işi yazdırmağa başlardı. Bırakılan yazılar, bazan sekizi onu bulurdu. Sonra bunları — terk edilen noktalardan — toplayub kemâli süratle pürüzsüz yazıvermek, her halde kolay bir iş değildi.

Pek genc yaşda Babıâli'ye girdim, pek çok yazı yazdım, zahmet çekdim. Said [Paşa] nın bu defaki — on beş günlük — sadaretinde oğradığım mezahim, evvelkilerin hiç biriyle kabili kıyas değildir.

Paşa, bir sabah beni odasına davetle — münhal olan — sadaret mektubî kalemi müdiriyetine tâyinim hakkında dikte ederek tezkire yazdırdı, arz olundu, iradesi geldi[2]. [1908 - 6 Receb 1326].

Her şeyin karmakarışık ve zabtü rabtın muhtel olduğu böyle dağdağalı bir zemanda bu memuriyet, beni memnun etmedi.

---

[1] «Lûğati Tarihiye ve Coğrafiye», «Nakdüdtevarih», «Tasviri Ahlak» ve «Bergüzar» müellifi Rifat Efendinin torunudur.

[2] Üdebadan ve hüsni ahlâk erbabından Midilli defteri hakani baş kâtibi Necib [Bey] bu memuriyeti — hattâ maaşının mikdariyle — vukuundan tam altı sene evvel âlemi menamda görüb bana yazmışdı. Mukadder olan her şey, zemanı gelince zuhûr ediyor. Artık bir takım hüssad ve füssadın — marı piçapiç gibi — piçü tab etmelerinin ne kadar beyhude olduğunu izaha hacet yokdur. Mukadder tağyir olunamaz.

Her şeyin, her işin müşkili ötedenberi bana isabet eder. Bu, benim içün nasibi ezelidir.

İşte başladığım dakikadan itibaren her tarafdan müşkilât yüz göstermeğe başladı. Müdirin vazifesi, evvelki gibi müsvedde tashihinden ve basit işleri tesviye etmekden ibaret değildi. Sarayda görülen işler, — meşrutiyet hasebiyle — sadaret dairesine intikal etdi. Bütün mesalih, mektubî kaleminde toplandı. Beni müşkil mevkide bulundurmak içün — mer'î olan usule muhalif olarak — her sınıf erbabı mesalihi, zahiren kaleme, hakikatde şahsıma saldırdılar. Bunları dinleyüb, arzıhallerini okuyub cevab vermekden ve tahrik edilen kalem halkının, bahusus bunlardan "kendi bazan gelir emma sözü gelmez kaleme" mealine masadak olanların — mahza beni iz'ac etmek içün — tensikat icra edilmesi hakkındaki serbazane taleblerinden ve grev yapmağa kalkışmalarından vakit bulub da önünme konulan yığınlarla evrakı mühimmeyi ve müsveddeleri tedkik etmek pek müşkil bir mesele idi.

Babamın ise adalar gibi pek nazük ve mühim bir mahalde ve ecnasi muhtelifeden mürekkeb halkın coşkunluğu arasında zabtü rabtı temin ve umuri hükmeti tesviye etmek içün mehalike maruz bulunması da huzuri kalbe mâni olurdu.

Bu kadar mevani ve müşkilât ile beraber sayei Hudada her dürlü mesalih, kemâli intizamla tesviye olundu, asla sekteye düşürülmedi. Erbabı garaz ve hased, bir işe kusur bulamadılar. Yar memnun, ağyar mahzun oldu.

Said Paşa — hâtıratında ve mekalâtında bahsetdiği esbabdan dolayı — bir gice istifa etdi. Ertesi gün evrakı Babıâli'ye yolladıkdan sonra istifanın sebeblerini bana anlatırken kurenaden Rıza [Bey] gelüb möhri hümayunı aldı. Ertesi gün mekamı sadarete Kâmil [Paşa] nasbolundu.

Onun hemşehri ve evvelki sadaretlerinde möhürdarı olan mektubcu Âsaf [Bey], sadaret dairesinde sahibi kelâm ve mercii âmoldu.

Amedciliğe usulen kendinin tâyini lâzım gelirken madununda bulunan kalem müdiri Âdil [Beyi] tâyin etmesinden dolayı Said [Paşa] ya şiddetle münfail olan bu zat, öteden beri bana hürmet ederken müdiriyete terfiimden sonra muameleyi değişdirdi. Zâhirde tensikat dâvasında bulunan kalem halkına[1] karşı âmirliğin icabatına göre hareket etmedi, müsaade kârane davrandı.

Garibdir ki arz tezkiresini yazarken usuli mer'iyyeye tevafükı içün amedciliğe mektubcunun tâyini iktiza edeceğini — salâhiyetimin haricinde olarak — Paşaya

[1] Bunların ileri gidenlerinden bir had naşinas, az zeman sonra vilâyetlerden birinde eşkıya tarafından öldürüldü. Kalemdeki dedi koduları — men'ime rağmen — bana yetişdiren, diğer tarafdan kazan kaldıranları! ifsade çalışan bir zavallı da bir kazada kaimmekam iken tecennün ederek kendini dağdan atub öldü. Beni iz'ac içün musirrane ve serbazane istenilen tensikat da müahharen yapılarak isteyenlerin bir kısmı — ümidlerine külliyen muhalif olarak — evlerinde ikamete memur ve bazıları da az mikdar maaşla kalemde bırakılmalarını saadet ad etmeğe mecbur oldular. Daha sonra daha başka şeyler oldu. Biz de «kıssadan hıssa alır ehli ukul» dedik.

söylediğim halde Âdil [Bey] in[1] nasbını gûya ben tavsiye etmişim gibi iğbirarâmiz tavırlar gösterdi.

Beni nezaretlerden birinin mektubculuğuna tâyin etdirmek içün birkaç nâzıra haber saldıkları ve açık mektubculuk bulunamadığıçün tâyin etdiremedikleri, müntesiblerin ifşaatından malûm oldu. Ben de sadaret dairesinden kat'iyen çıkmıyacağımı ve azlim, sadrı âzamın yedi iktidarında olduğunu anlatdım.

Bunun üzerine beni — o sırada münhal olan — iyalâtı mümtaze ve muhtare kalemi müdiriyetine nakil ve cehliyle mâruf olan bir muavini[2], — mahza eskiliği sebebiyle — yerime tâyin etdirdiler. [1908 - 7 Şaban 1326].

Said [Paşa] nın, müsteşarlığa tâyin etdirdiği Ziya [Bey] mütedeyin bir zat iken — mektubcu ile hem hal olarak — benim lehimde pek gevşek ve ihmalkâr davrandı. Âdil [Bey] de Dahiliye müsteşarlığına nakil edilerek yerine Asaf [Bey] oturdu. Bu suretle Said [Paşa] nın hataları! tashih edilmiş ve adalet! gösterilmiş oldu.

Arab şairi ne güzel söylemiş :

«امور تضحك السفهاء منها   ويبكى من عواقبها اللبيب»

Memuriyet iradesini bana tevdi ederken Asaf [Bey] pek sıkılarak aynen şu sözleri söyledi :

"Sizin liyakatiniz ve hüsni hâliniz umumen müsellemdir. Vallahi ciddî söyliyorum, her şeye lâyıksınız Fakat kıdem! ve silsile! itibariyle hâli hazırın idamesi kabil olamadı. Said Paşanın birçok münasebetsizliklerinden biri de! bu idi. Reca ederim, sui mânaye hamletmeyiniz, sözüm, liyakat ve istihkak itibariyle değildir. Sormadı. Sıra gözetmedi."[3].

Paşasının mekamı sadaretde bulunduğunu düşünmiyerek ağır sözlerle mukabele etdim.

Adalet, emaneti ehline tevdi etmekdir, vaktiyle — istihkakı olmadığı halde — şunun bunun sayesinde bir mevki yakalıyan ve eskiler güruhuna katılan nâehilleri kayırmak adalet değildir. Kayıranlar, emanetin nâehle tevdi etdiklerinden ve kay-

---

[1] Ahlâkı garib olan bu zat, müdir iken — fürsat buldukca beni izac ederdi. Aleyhinde paşaya hiç bir şey söylemedim. Müsteşarlığında hakkımda emniyet ve hürmet gösterdi. Said Halim Paşa, azil edeceğini bana söylediği esnada pek çok müdafaa etdim.

[2] Bu zat, hoşgûyandan sadaret şifre kalemi müdiri Salim [Bey] merhumun «Biraz okuması, yazması olsa hakikaten pek değerli kâtibdir» dediği erbabı kalemden biridir!

[3] Kâmil [Paşa] nın ilk sadaretinde kendi mektubî kaleminde hulefadan iken kırk yıllık kudemaye takdim ve müdir muavini nasbolunduğu zeman «kıdeme, silsileye riayet edilmiş, sorulmuş, sıra gözetilmiş mi» idi?

Fekat bu zatın — kendinden evvelki müdir Tevfik [Bey] gibi davranmayarak — her kese hüsni müamele etdiğini söylemekden de geri durmam.

rılanlar, nâehl iken emaneti kabul eylediklerinden dolayı elbette bir gün cezaye oğrarlar, nitekim oğradılar.

Diğer devletlerde "müstemlekât nezareti" unvanını haiz olan iyalâtı mümtaze ve muhtare kalemi müdiriyeti, ehemmiyeti siyasîye itibariyle mektubî kalemi müdirliğine racih ise de o sırada mektubî kalemi teşrifatca mükaddem ve müdiriyet maaşı da fazla id.

Bu cihetlerden kat'ı nazar, beni asıl müteessir eden madde, ehliyet ve hüsni siyretim umumen teslim edildiği halde ligarazın tahvil olunuşumdur. Arz tezkiresinde tahvilimin sebebi gösterilememişdir.

Bununla beraber yeni memuriyetin hakkımda mahzı hayır olduğu bilâhare tahakkuk etmişdir.

Hüseyin Hilmi [Paşa] sadarete gelince kendine yapdırılan tensikatda — Babıâli'nin usulü furuuna vâkıf olmadığı içün — kalemleri istediği şekle koyduğu sırada "vis roi[1]" hükmünde olan Mısır hidiviyeti, Bulgaristan prensliği ve diğer mümtaz ve muhtar iyaletlerle muhabere ve ehalinin ifadelerini dinleyüb icabını icra, mühimlerini mekamı sadarete arz etmeğe, o iyaletlere aid mesalihde — hukuk müşaviri gibi — beyanı mütaleaya ve ilâmları, huccetleri, vekâletnâmeleri ve sair resmî evrakı tasdika memur olan kalemi, mektubî kalemine kıyas, belki onun bir şubesi addederek bir mümeyyizin idaresinde oraya ilhaka teşebbüs eylediği anlaşılması üzerine kendi nef'imden ziyade devletin nef'ini ve maslahatın selâmetini düşünerek kalemin ibkası lüzumunu siyaseten ve halen isbat edecek tarzda yazdığım lâyihanın birer suretini mekamı sadarete ve âyan ve meb'usan meclisleri riyasetlerine tevdi etdim.

Hüseyin Hilmi [Paşa] insaf edüb meclisi meb'usanda — evvelki teklifine muhalif ve benim lâyihama mutabık olarak — kalemin ve müdiriyetin ibkasını taleb eyledi. Fakat mümeyyizleriyle, mütercimleriyle, kâtibler ve mukayyidleri ile kırk kişiden mürekkeb olan koca kalem, üç bin kuruş maaşlı bir müdir ile iki kâtibden ibaret olarak ibka edildi. Evvelce beylikciliğe merbut iken irtibatı kesildi, müstekil bir kalem oldu. Bu suret, işlerin selâmetini, benim de mümkin mertebe rahatımı mucib oldu. Çünki karışan ve karışdıran azaldı. Lâkin kalan kâtibler, diğerleri gibi tarikı danişde piyade olduklarından kanunları başka başka olan iyalâtı mümtazenin birbirine benzemiyen müşevveş, müşkil ve mühim işlerini idarede pek çok zahmet çekdim. Muahharen mevcude bir kâtib ilâve edildise de devamsızlığı ve liyakatsizliği cihetile onu idare etmek ayrıca bir derd oldu. İkinci tensikatda bihakkın yürütdüler, tutar yeri olmadığıçün himaye edemedim.

Said Halim [Paşa] merhumun sadaretinde — diğer kalemlere tevfikan — bir muavin tâyini takarrür etdise de muavinleri idare etmek büsbütün zor olduğundan tâyin etdirmedim.

---

1 Ruva.

Kaydı hayat ile uhdeme tevcih edilmişcesine on üç buçuk sene imtidad eden bu mühim memuriyetde hiç bir suretle muateb olmadım ve Hakkın lûtfile en müşkil meseleleri halle müveffak oldum.

*
**

Sultan Abdülhamid merhumun hal'inden bir müddet sonra Yıldız Sarayındaki evrakı resmiye ve jurnallar, hareket ordusu kumandanlığının nezaretinde olarak Harbiye dairesi[1] kapusundaki köşklerden[2] birine nakl ile ümera ve zabitanı askerîden teşkil olunan komisyonca jurnalların ve Babıâli'de — pek müstakim ve mü'temen üç zatdan — teşkil edilecek komisyonda da resmî evrakın tedkikına karar verilmesi üzerine divan dairesi müdiri Nâsır [Bey] le ben ve sadaret evrak mümeyyizi Erzurum'lu Ziya [Bey] intihab olunduk. İyalâtı mümtaze müdiriyetine mahsus odada işe başladık.

Sandıklar dolusu evrakı resmiye arasında jurnallar da zuhûr etmekde idi. Eseri melânet olan bu jurnallar, bizi hayretler ve teessüflere gark ederdi. Bunları yazanlara lânethan oldukdan sonra — emsâliyle birleşdirilmek üzere — zarflara köyub üstünü möhürliyerek mekamı sadaret vesatatiyle hareket ordusu kumandanlığına gönderirdik. Pek afif ve müstakim olan Nâsır [Bey] in hakkımda pek ziyade hüsni zannı vardı. Mesuliyetde müşterek olduğu halde evrakın tedkikında hazır bulunmazdı. Benim tanzim eylediğim defter ve mazbataları — kemâli emniyetle — imza ederdi. Muahharen bu muhterem zat, tekaüd ve — pek doğru bir âdem olan — Ziya [Bey] de diğer bir daireye memur edildiğinden ve mekamı sadaretce, tedkikata başkalarının iştiraki tecviz olunmadığından verilen emir üzerine kendi kendime tedkika devam etdim.

Said [Paşa], son sadaretinde — her ne maksada mübteni ise — benimle beraber Evkaf ve Maarif nâzırları Hayri ve Emrullah [Efendi] lerle sadaret ve dahiliye müsteşarları Âdil ve Ali Füad [Beyler] den mürekkeb olarak meclisi vükelâ karariyle bir komisyon teşkil etdise de sadaret odalarından birinde iki defa toplanılarak birkaç kâğıd görüldükden sonra bir daha ictima edilmedi.

Said Halim [Paşa] nın sadaretinde de sadaret ve dahiliye müsteşarları Emin[3] ve Ali Münif [Beyler] den mürekkeben bir komisyon teşkil edildise de bir iki defa toplanarak — öteki gibi — münfesih oldu.

---

[1] Şimdiki Üniversite [2] Türkyie Enstitüsü.

[2] Tedkik olunmayan evrak, bir kaç sandıkdan ibaret olduğu halde bu zat, gûya niçe esrar ve hafayaye vâkıf olmak sevdayı bîsudiyle böyle bir komisyoncuk teşkil etdirdi ve hukukı kadimeden ziyade nezakete, bahusus siyasete muhalif olarak beni komisyondan haric ve evrakı ise bende, beni de hayretde bırakdı. Esrar ve hafayaye vâkıf olmanın yolunu bulamadı. İşte böyle bazı garib haller vardır ki insanı hem güldürür, hem müteessir eder.

Her komisyonun teşkilinde evrak, benim elimde bulundu. Allah şahiddir ki kemâli iffet ve nezahet ile hareket etdim. Jurnalcılar, bilhassa bunlardan benimle araları bittabî iyi olmayanlar, deryayı endişeye dalub çıkdılarsa da —hakkımda jurnal verenler hakkında bile— bir ferde ifşaatde bulunmadım ve intikam almağa tenezzül etmedim.

Evrakın, evvelki gibi yine benim tarafımdan tedkikiyle icab eden muamelenin ifası en doğru yol olduğu tecribelerle sabit olduğundan o surete karar verildi.

Elde bulunan bütün evrakı hazinei evraka vermeğe münasib gördüğünden vaki olan talebim üzerine —ehliyet ve emniyet sahibi olan— hazinei evrak müdiri Refik [Bey[1]] bana terfik edildi. Evrakın bakıyesini birlikde tedkik ile hazinei evraka tevdi ve mekamı sadarete mazbata takdim eyledik.

Sultan Abdülhamid merhumun cülûsundan hal'ine kadar haricî ve dahilî vekayii ihtiva eden Yıldız evrakının kısmı âzamını görerek tarihen ve siyaseten pek çok istifade etdim[2].

***

Meşrutiyeti idare sebebiyle payitaht ehalisinin de diğer evlâdı vatan gibi askerlikle mükellefiyeti ve buna dair fermanların Harbiye meydanında fevkalâde merasimle okunması tekarrür etdiğinden —fermanları okuması icab eden— divan dairesi müdiri Nâsır [Bey], yaşı ve sesi müsaid olmadığını söyliyerek beni tevkil etdi.

Âyan, meb'usan, vükelâ, ilmî, mülkî, askerî rical, asker ve binlerce halk hazır olduğu halde —meydanın ortasına konulan kürsiye çıkub— yüksek sesle ve herkesin anlayabileceği bir tavırla iki ferman okudum[3].

Diğer fermanları da ahzi asker dairesi reisi ile divanı hümayundan iki mümeyyiz okudular.

Askerlik fermanlarını okumak merasimi bilâhare ümurı adiyeden olmuşsa da payitaht ehalisinin askerliğine aid ilk ferman olmak itibariyle tarihen haizi ehemmiyetdir.

***

---

1 Şimdi Eti bank umumî kâtibidir.

2 Aradan çok zeman geçdikten sonra sadaret müsteşarlığına tayin olunan Ali Füad [Bey] —hali hazır sebebile işlerin azaldığı bir zemanda— o evrakdan tarihen istifade etmek istediğini bana söyledi. Benim ihtar etdiğim mühim evrakı, hazinei evrakdan getirterek bazılarını istinsah etdikten sonra hazineye iade eyledi. Bilahare yazdığı âsârın ekserinde o evrakdan pek çok istifade etdiği görülür.

3 O esnada İstanbul valiliğinde bulunan Şerif [Paşa], fermanları kemali intizam ve fesahat ile okuduğumu, her tarafdan işidilüb anlaşıldığını söylediği halde eski aşinalardan bir hasud «Siz fermanları okurken halk «kendi dinleyor» ddeiler» diyerek kendi fikrini halka isnad ve ferman okumağı bile bana çok görerek izharı hased etmişdir. Hasuddan ve rakibden âzade olamamak, benim ezeli nasibimdir.

Benim, sadrıâzamlar ve müsteşarlar tarafından gördüğüm iltifat ve riayeti çekemeyen hâsid, fasid ve cahiller, Damad Ferid [Paşa] nın sadarete tâyinini müteakıben — birbiri aleyhine ilkaat ve ifsadate germi verdikleri sırada — benim de, İttihad ve Terakki sadrıâzamlarının ve müsteşarlarının "akıl hocası" olduğumu ve işimin başında oturmayub daima onların nezdinde bulunduğumu söylemişler.

Bu müfsidler, düşünmemişler ki "akıl hocası" olan âdem, on üç buçuk sene az bir maaşla kalem müdiriyetinde kalır mı, daha büyük memuriyetler yakalamaz mı? ve her hükûmet onu memuriyetinde ibka ve hakkında emniyet ve hürmet ibraz eder mi? Erbabı garazda akıl olsa zaten garazkâr olmaz.

Herkesce malûmdur ki ben, babam ve kardeşlerim, hiç bir zeman bir merdi mukbile, bir cemiyete, bir fırkaya intisab etmedik. Her devirde hürriyeti vicdaniye ve istikameti fikriyemizi muhafaza ederek resmî vazifemizi kemâli iffet ve namus ile ifa ve her ferde karşı samimî muamele etdik. Bu suretle her hükûmetin, her cemiyetin, her sınıf halkın emniyet ve itimadını ve hasbî hürmetini kazandık. Allaha hamd ederim.

Yalnız hasede, fesede ve cehele güruhi mekruhi isaeetden geri durmadılar. Çünki onların mehabbetini kazanamadık.

Evvelce Almanya'dan celb olunan istatistik müdirinin ve maiyetindekilerin hizmetlerine nihayet verilerek maaşlarının kendi aralarında taksimine Ferid [Paşa] yı ikna etdiler. Onun Avrupa'da bulunduğu sırada istedikleri gibi alub verdiler. Benimle beraber — dairenin en liyakatli müdirlerinden — iki zat, taksimden haric tutuldu.

Ferid [Paşa] nın avdetinde — hak sahiblerine mahsus olan — metanet ve cesaret ile hakkımın ihkakını taleb etdim. Bu işi esasından tedkik ile beni mutlaka memnun edeceğini kat'iyyen vaad ve temin ve lâzım gelenlere evamiri muktaziye telkin etdise de hiç bir netice hâsıl olmadı, isabet oldu. Zira gaddar olmakdan mağdur olmak hayırlıdır.

*
**

Umumî Harb'deki mağlûbiyet üzerine devlet ve milletin oğradığı musibet ve mütarekenin tahmil etdiği ziller, kalblerinde vatan ve millet aşkı taşıyanları canlarından bizar etdiği sıralarda bir cuma sabahı birkaç Fransız zabiti ve neferi ile bizim askerî ve zabıta memurlarımızdan üç beş kimse kapumuza dayandılar. Fransız işgali askerî kumandanlığınca evimizin işgaline karar verildiğini, yirmi dört saat içinde tahliyesini tebliğ etdiler.

Sonradan öğrenildiğine göre Bekir ağa bölüğünde mevkuf bulunan bir asırlık eviddamızdan Said Halim ve Abbas Halim [Paşa] larla diğer bazı ehibbamızı sık sık ziyareetimiz, işgale sebeb olmuş ve işgal içimizdeki müfsidler tarafından tertib olunarak Fransızlara buyurun denmiş.

Fransızlar, verdikleri mühletin hitamında bizi cebren çıkardılar. Yarım asırdanberi ikamet olunan — ve Süleyman Nazif merhumun, bir makalede bahsetdiği vechile bazı erbabı kemal tarafından « دارالكمال » namı verilen bir evin yirmi dört saatde tahliyesi nasıl mümkin olurdu?

Binlerce cild kitabı ihtiva eden dolablar ve raflar, bir oda dolusu eski ve yeni gazete ve mecmua kolleksiyonları, eşyayı nefise, antika masnuat, elvahı bedia ve saireyi yirmi dört saatde değil, en müsaid zemanda bile üç dört günde taşımak, bahusus o gün İzmir'i Yunanlılar istilâ etdiklerinden — alâmeti matem olarak — islâm dükkânları mesdud, arabalar işlemekden memnu, mesken bulmak muhal ve şiddetle yağmur yağmakda iken nereye ve nasıl nakledilebilirdi? [1]

Küçük kardeşim Mehmed Selim, zatülcenbden muztarib olarak dehşetli bir ameliye geçirmişdi, henüz yatakda idi, Fransız general ve zabitlerini bulub derd anlatmak içün sefarethaneye, kışlalara bir tarafdan da sığınacak bir ev bulmak içün her tarafa baş vurarak cismen ve ruhan perişan olduk.

Evde oturacak olan Fransız kaymekamı, eşyanın kaldırılmasını, yahud evde bırakılub dolab ve sandıkların kilidlenmesini söylediğinden gazete ve mecmua kolleksiyonlariyle iki büyük anbar dolusu yazma ve basma cildsiz kitab ve risale, kadîm ve mühim evrak, büyük ve zarif kitab dolabları, masalar ve birçok eşya evde bırakılub kilidlendi ve zabitler tarafından defterleri yapıldı.

Kitab, levhalar ve ayinelerin bir kısmı — bin zahmetle tedarük olunan — arabalarla Evkaf müzesinde boş bir mahzene ve ev eşyasının kabil olanları Babıâli civarında bir eve naklolundu, şiddetle yağan yağmurdan bunların ne hale geldiğini söylemeğe lüzum yokdur.

Düşünmeksizin sanih olan :

"Dârımızdan dur edüb berbadü tarac etdiler
Hazreti Âdem gibi cennetden ihrac etdiler
Zevk bahşa beyti firdevside eylerken karar
Bir temelsiz külbei ahzane muhtac etdiler"

---

[1] Vaktıyle babamızın pek çok iyiliğini gören bir komşumuzun evindeki boş odalardan birini, yahud bodrumu, biraz eşya koymak üzere kira ile bize vermesi hakkındaki recayı, o evin hanımı kabul etmedi. Fakat bir kaç sene sonra taşraya gidreken bütün eşyasını bizim eve yerleşdirmekden sıkılmadı. Eşyanın taşındığını gören pek eski komşularımızdan bir hanım, fena halde sinirlenerek mukabele bilmisil olmak üzere eşyanın reddedilmesi içün ısrar etdikde âli ceab, mürüvvetkâr annem «onlara öyle, bize de böyle yapmak yakışır» diyerek getirilen eşyayı kemali nezaketle kabul ve senelerce muhafaza etdi. Allah rahmet eylesün.

Kitablarla eşyamızın Bayezidteki umumi kütübhanenin yanındaki boş daireye konmasını, kütübhanenin Müdiri İsmail Saib [Efendi], Maarif Müsteşarı Reşad Halis [Bey] e söylemiş, müsteşar, yalnız kitabların konmasına müsaade etmiş. «Bahşeyledik atasını vechi abusuna» mısraını okuyarak müsaadesini reddetdik.

kıt'asını kemâli hüzn ve yeis ile tekrar ederek —yurdlarından çıkarılan mühacirini islâmiye gibi— perişan bir halde yuvamızdan dur ve her suretle mağdur olduk.

Fransız askerleri —âmirlerine emanet edilen— âsar ve eşyamızı yağma etdikleri gibi bir müddet sonra onlar çıkub yerlerine gelen İngiliz askerleri de âsar ve eşyanın bakiyesini —malî mevrusları gibi— aldılar, satdılar ve memleketlerine de götürdüler. Muahharen yine Fransızlar geldiler. "Maison Jaune" [Sarı ev] namını verdikleri evimizi istedikleri gibi kullandılar. Afrika'daki müstemlekât ehalisinden askerler ve yamyamlar, bolşekilerden kaçan Rus mültecileri ve civar köylerden savuşan rumlarla her nevi hayvanları sokuldu. Bu kadar haşerenin evi ve eşyayı ne hale koyacaklarını izaha hacet var mı?

Süleymn Nazif merhmu —bir mürşidi dilagâh lisanına yakışacak suretde— "Onlar kalbine giremediler, evine girdiler" dedi.

Muhasamanın tatili demek olan mütarekeden sonra —kendi işile meşgul olan— ehalinin evini cebren işgal ve eşyasını yağma etmek, harbin idamesidir. Bu halde mütaeke, lâfzı mürad bir kelimeden başka bir şey değildir. Yahud mütarekenin diğer mânası muharebedir. Bu nasıl medeniyet, nasıl adalet, nasıl hukukı milel ve hukukı düvel...

Bir buçuk sene meskenimizden mehcur ve mamelekimizden mahrum olduk. Tahliye içün hükûmetce mükerreren teşebbüs edildi, faidesi görülmedi. Nihayet Galatasaray lisesi müdiri Salih Ârif [Bey] merhum —lisedeki Fransız muallimler vesatatile— evi tahliye etdirdi. Bizi dilşad etdi. Allah da onun ruhunu şad etsün.

Evimiz, dört divardan ibaret denilebilecek bir halde harab ve içi temamiyle boş olarak bize teslim edildi. Yazma kitab sahifelerinin ve bazı mühim evrakın nerede kullanıldığını söylemekden hayâ ederim.

Garb medeniyetinin ne demek olduğunu zaten bilirdik, bu defa daha iyi öğrendik.

Öyle buhranlı bir zemanda evimizi —mümkin mertebe— tamir ve biraz eşya tedarük etmek içün çekdiğimiz çille, tahammülün fevkindedir.

Mercan'daki büyük evimiz 1864 [1281 H.] de yandığı sırada niçe kıymetdar emval ve eşya, nâdir ve nefis kitab mahvolduğu gibi 1911 [10 Temmuz 1327] de zuhûr eden büyük yangında da Yakacık'daki sayfiyemizde bulunduğumuzdan —eşyamızı kurtarmak üzere— ehibba, eve girdikleri sırada niçe serseri içeri dalarak pek kıymetli ve nâdir eşya aşırmışlardır. Bunların içinde sapları gayet zarif, kıymetdar kalemtraşlarla maktalar, İran mamulâtından kalemdanlar, âbaüecdadın möhürleri, eski saatler, gümüş bardaklar, akik enfiye kutuları, altun meskûkâtı atika ve sair eşyayı nefise vardır.

Eski billûr bardaklar, çini kâse ve tabaklar, Beykoz mamulâtından zarif şişe ve şükufedanlar, levhalar ve ayineler nakledilirken kırılmışdır. Gice yarısı öteye beriye götürülen kütüb ve evrak da hasara oğramışdır.

Yukarıda anlatdığım işgal faciası, evvelki zararları gölgede bırakmışdır.

***

Umumî Harbin valim neticesinde iyalâtı mümtazenin rengi değişdiğinden diğer bir memuriyet istihsaline teşebbüs etmek lâzım geldi. Bundan bahsetdiğimiz sırada — sadaret müsteşarları içinde en ziyade hoşnud olduğum — Ali Füad [Bey] merhuma "hakkımda sadrıâzama ne söyliyeceksiniz" dedim. Bir ferd hakkında sorulmadan söz söylemek ve bir memurun tâyini[1], yahud azli içün delâletde bulunmak mutadı olmadığından "Sadrıâzam, sormadıkca bir şey söylemem. Ne yapalım derse ben de icab eden cevabı veririm. Siz, ona söyleyiniz, o da bana söylesün" dedi. Uydurma vaidlerle avutmakdan, aldatmakdan ise — hukukperverliğe muvafık olmamakla beraber — işin doğrusunu söyleyüb kendi derdimin çaresini kendime aratması, beni mahzun değil, memnun etdi. Zira yalan vaidler ve teminler ile avutulmakdan ve aldatılmakdan canım yanmışdır.

Sadrıâzama, müsteşarla geçen muhavereyi aynen nakleyledim. Mürüvveti mücesseme olan Tevfik [Paşa] merhum "Sizin içün münasib bir memuriyet düşünüyoruz, bulununcaya kadar kaleminizi ilga etmiyeceğiz" dedi ve müsteşara — bana lâyık — bir memuriyet bulunmasını tenbih etdi.

Bunun üzerine Ali Füad [Bey] derhal harekete geçdi. Ertesi gün eve geldi. Senelerdenberi hizmet etdiğim sadaret dairesinden çıkmağı hoş görmemekle beraber — arzu edersem — Şûrayı Devletde münhal olan iki âzalıkdan birini kabul etdiğime dair sadrıâzama müzekkire yazmamı söyledi. Hayli müzakereden sonra yazdım, aldı, götürdü.

Sadrıâzam, Şûrayı Devlet reisine haber gönderdi. Reis "yazdım, yazıyorum" diye işi günlerce uzatdıkdan sonra kendince mültezem olan iki zatın tâyini hakkında musırrane recada bulunduğundan sadrıâzam müsaade etdi.

Beş on sene evvel sadaret dairesinde ehemmiyetle teşkil olunan "Babıâli müdevvenatı kanuniye" kaleminin müdiri Karakoç [Efendi] nin Adliye Nezaretine iadesi mutasavver olduğundan bu sırada Adliye İhsaiyat müdiriyetine naklolundu. Yerine ben tâyin edildim.

Birkaç senedenberi âzasından bulunduğum komisyonun nezaretinde neşredilmekde olan resmî "Takvimi Vekayi" ceridesinin — ehemmiyetiyle mütenasib suretde — hüsni idaresini temin etmek içün iadeten tesis olunan müdiriyet de uhdeme tevcihe ve iyalatı mümtaze kalemi ilga edildi.

---

[1] Ali Füad [Bey] şuna buna iyilik etmek yüzünden çekilen mihnetlerden ve görülen nankörlüklerden bihakkın şikâyet ile benim de bu hususda pek ağır davranmamı, şunun bunun uğruna yüz suyu dökmemi daima tavsiye ederdi.

Teessüf mü, yahud teşekkür mü edeyim ki — bir çok acı tecribelere rağmen — bu tavsiyeye riayet edemedim ve edemiyorum.

Musalehanın akdine kadar İstanbul'da bulunan iyalâtı mümtaze ehalisine aid mesalihin de tarafımdan idaresine karar verildi. [1921 - 23 Muharrem 1340].

Bu üç hidmeti — müdevvenatı kanuniye müdiriyetine mahassas olan — "5000" kuruş maaşla ifa etdim.

Hasbelhal devair muhassesatından bir mikdar tasarruf edilmesi ve memurin ve ketebeden bir kısmının mecburî mezuniyete ve sinni nizamiyi ikmal edenlerin tekaüde sevki takarrür etmesi üzerine divanı hümayun byliikcisi tekaüd edilerek — Babıâli'nin fetvahanesi hükmünde olan — bu mühim memuriyet — muhassas maaşından "1000" kuruş kesilerek yine "5000" kuruşla — uhdeme tefviz ve iyalatı mümtaze mesalihi evvelki gibi ilâve edildi. [1922 - 7 Zilhicce 1340].

Taleb etseydim maaşın tenkis edilmiyeceği şübhesiz idi. Fakat birtakım biçarelerin mecburî mezuniyete ve tekaüde sevk olunduğu bir zemanda — kimseye müracaat etmeksizin, hattâ haberim olmaksızın — öyle mutena bir mekama intihab ve tâyin edildiğimden dolayı Cenabı Hakka hamdü sena ve muhassas maaşla iktifa etdim.

Bu mühim memuriyetin hüsni ifası mütenevvi malûmate ve ümurı devletee vukufı tame mütevakkıf olduğunu bilenler ve hakkımda hüsni zanda bulunanlar, tâyinimi "tevcihi vecih" tâbiriyle yâd ve intihabdaki isabetinden dolayı sadrıâzamı takdir ve tevkir etdiler. Erbabı hırs ve emele, bilhassa "bu memuriyet yalnız benim hakkımdır, benden başkası idare edemez" iddiasında bulunan bir zatı yektaye lisanı münasib istimal ve memuriyetimi arzda istical eden müsteşar Ali Fuad Beyi tahsin etdiler.

Hukukı kadimemiz olan sadrıâzamların hiçbirinden görmediğim insaniyeti — hukukumuz pek eski olmadığı halde — Tevfik [Paşa] dan gördüğümü ve müsteşarlar içinde de bana ciddî suretde hürmet gösteren ve sadrıâzamın, beni terfi etmek hususundaki arzusuna — diğer birkaçı gibi — sed çekmeyen Ali Füad [Bey] olduğunu daima söylerim ve ikisinin de mazharı rahmet olmalarını temenni eylerim.

Mükerreren muavenet ve sahabetimi gören garaz ve hased sahiblerinden bazıları, işleri güccleşdirüb ve çoğaltub beni bunaltmak içün çalışdılarsa da Allahın keremiyle bütün mesalihi kemali reviyet ve sürat ile tesviye etdiğimi yalnız yar değil, ağyar da itiraf eyledi.

İnkılâbı ahir ile şekli hükûmetin tebeddül etmesi üzerine umum memurinin vazifelerine nihayet verildiği esnada — küçük yaşda girdiğim — sadaret dairesinden 1922 [16 Rebiulevvel 1341 - 7 Teşrinisânî 1338] de[1] çıkdım.

Sui halleri olmadığı tebeyyün edecek memurlarla birlikde mazuliyet maaşı tahsis olununcaya kadar kardeşim Ahmed Tevfik ile bana — avans namiyle umum sırasında — ayda yirmi yedişer buçuk lira tahsis edildi. Küçük kardeşim Mehmed

[1] Giriş ve çıkışın Rebiulevvele ve Teşrinisaniye tesadüfü garibdir.

Selim'in mazuliyet maaşı alabilmesi içün daha birkaç ay memuriyetde bulunması lâzım geldiğinden maaşdan mahrum oldu.

Bu esnada — el'miz, ayağımız, müdirimiz, müdebbirimiz, her şeyimiz olan — faziletkâr, âli cenab aziz kardeşim Ahmed Tevfik'in vefatı, beni her suretle perişan etdi. [1923 - 4 Şevval] 1341]

Hüseyin Vassaf merhumun « كان الكمال » de söylediği vechile "engin denizlerde dümensiz kalan gemileri gibi müstağrakı yesü hayret" oldum. Aradan yıllar geçdi, hâlâ kendime gelemedim. O, ailemize Allahın büyük bir nimeti idi.

" Hak Tealâ ruhunı şad eylesün"

1336 senesinden sonraki maaşlara itibar olunmadığından bana "1750" kuruş mazuliyet maaşı tahsis olundu. Bununla ailenin maişetini temin etmek kabil olmamakla beraber en ümidsiz demlerde eltafı ilâhiye zuhûr ve bizi mesrur etdi.

***

Ehibba ile ülfete ve çocuklukdan beri letaife mail olduğum halde — yâri canım olan — kardeşimle beraber her dürlü şevku neşveyi gaib etdiğimden — mümkin olduğu kadar — münzeviyane yaşamak arzusuna düşdüm.

Tercemei halinde söylediğim gibi[1] en değerli şairlerden Halil Nihad[2], beni işle işgal ederek alâmımı biraz unutdurmak maksadiyle Düyunı umumîyede ücretle bir hizmete tâyinimi bilvasıta teklif etdi. Teşekkürle iktifa etdim.

Aradan üç ay geçdikden sonra onun insaniyetkârane ısrarı ve bazı ehibbanın hayırhahane ilhahı üzerine — şahsını tanımadığım, fekat senasını işitdiğim — aşar şubesi müdiri Kâmil [Beyin] refakatinde bulunmak şartiyle teklif olunan hizmeti kabul etdim.

Bu merdi Kâmil'den gördüğüm fevkalâde hürmet ve baş direktör mösyö Graseden kapucıya kadar bütün memurların gösterdikleri riayet, beni o hizmete ısındırdı. Her gün muntazaman daireye gidüb gelmek, zihnimi işgal ve alâmımı biraz tahfif etdiği gibi alınan ücret — ehemmiyetli bir şey olmamakla beraber — maişetce faideyi muncib oldu.

Boş vakitlerde Kâmil[3], Halil Nihad[3], Fadıl Ahmed[3], Ahmed Hâşim[3] ve Hüseyin Daniş[3] [Beyler] gibi — dairede bulunan — mâruf edibler ve şairlerle buluşarak ilmî ve edebî musahabeler ederdik, hepimiz safayab olurduk.

Düyunı umumiye büdcesinin tenkisi üzerine evvelâ ücretli memurların hizmetlerine nihayet verildiğinden sekiz aya yakın devam etdikden sonra ayrıldım. [1924 - 12 Şevval 1342].

***

---

[1] Sahife 1228.

[2] Şimdi Trabzon meb'usudur.

[3] Tercümei halleri 797, 1226, 373, 567, 261 inci sahifelerdedir.

Topkapu sarayında kubbe altı denilen mahalde asırlardanberi durmakda olduğu halde meşrutiyetin evailinde tarih encümenince Babıâli havlisindeki boş kütübhaneye naklolunan eski evrakın biddefat teşkil olunan heyetler ve komisyonlar tarafından tedkik ve tasnifine teşebbüs edildiği halde bir netice hâsıl olmamışdı.

İnkılâbdan sonra teşkil ve memurları tâyin olunan "Vesaikı tarihiye tasnif heyeti" riyasetinin kabulini — o sıralarda Maarif Vekâleti müsteşarlığında bulunan — Profesör Doktor Köprülü Zâde Mehmed Füad[1] bilvasıta teklif etdi ve böyle bir memuriyeti teklifde bulunduğundan dolayı "afiv taleb" etmek derecesinde necabet ve nezakeet gösterdi.

Babıâli havlisindeki hazinei evrak dairesinin bir kısmını işgal etmekde olan heyetin riyasetini — bazı şartlarla — kabul ederek işe başladım. [1924 — 19 Şevval 1342].

"Vesaikı tarihiye" denmeğe lâyık olan evrakı arkadaşlarla ne yolda tefrik ve tasnif etdiğimizi burada izaha asla lüzum görmem. "Zira ki anın zikri de bir gûne elemdir".

Bu heyet, evvelâ — doğrudan doğru — Maarif Vekâletine merbut idi. Bilâhare Darülfünun Edebiyat Fakültesine rabtedildi. En sonra evrak, Baş Vekâlet hazinei evrakına devir olunduğundan heyetin vazifesine nihayet verildiği tebliğ edildi. [30 Nisan 1927]

***

Eslâfın yadigârı ve ahlâfın medarı iftiharı olan âsarı nefise, muhtelif suretlerle ziyaa oğramakda olduğundan bunun önünü almak üzere Evkaf müesseselerinde mevcud ve tehlikeye maruz olan kıymetli âsar ve eşyanın cem ve tasnifi ile bir müze tesisini, Evkaf nâzırı Hayri [Efendi], benimle diğer dört zata[1] havale etdi.

Uzun müddet envaı müşkilâta mukavemet edilerek İstanbul ve havalisindeki camiler, mescidler, tekkeler, vakıf mektebler türbeler, mâmur ve harab nair mebanii hayriye, mahzenler, bodrumlar ve tavan araları aranıldı. Ümid edilmeyen yerlerden pek mühim ve nâdir âsar ve eşya meydana çıkarıldı. Mimar Sinan merhumun eseri olan ve pek berbad bir halde bulunan Süleymaniye imareti tathir ve tamir etdirildi. Eşya tanzim ve tasnif edildi. "Evkafı İslâmiye Müzesi[2]" namiyle — sırf islâm âsarına mahsus olarak — âli bir müze vücude getirildi. 27 Nisan 1914 [1 Cümadelâhire 1332] de — Veliahd, bazı şehzadeler, vükelâ ve rical hazır olduğu halde müdebdeb suretde — açılma resmi icra olundu

Maddî hiç bir menfaat mukabilinde olmayarak hasbeten lillâh tesis etdiğimiz müzenin hüsni idaresine nezaret ve terakkiyatına hidmet etmek üzere — bizlerden mürekkeben — teşkil olunan idare meclisine senelerce muntazaman devam olundu. Elden gelen hizmetde kusur edilmedi.

---

[1] Reşad Füad, Rıza [Paşa] zade İsmet. ihtifalcı Ziya ve Armanak [Beyler].

[2] Adı şimdi «Türk ve İslâm Eserleri Müzesi» dir.

Bu müze tesis olunmasaydı mefahiri milliyeden madud olan nefis ve nâdir eserler — emsâli gibi — Avrupa ve Amerika müzelerini tezyin edecekdi ve bir kısmı da yangınlarda, yahud birtakım kıymet naşinasların ellerinde mahvolub gidecekdi. Hayra sebeb olan Hayri [Efendi] merhumla hayırlı eseri vücude getiren müessislerin namlarını rahmetle yâdediyorum. Müessislerden dünyada yalnız ben kaldım. Hayata veda etdikden sonra belki benim de nâmı nâçizimi rahmetle yâdeden bulunur.

Vatana ve millete edilen hidmetleri, Allah zâyi etmez, ecrini ihsan buyurur.

Senelerce idare meclisi âzalığında ve biddefat[1] riyasetinde bulundum. Mazbata ve mütaleanameleri hep ben yazdım.

Müdiriyetin inhilâlinde — asla arzu etmediğim halde — tâyin olundum. [26 Haziran 1927], riyaseti müdiriyete tebdil etdim. Bu müdiriyet, eski memuriyetlerimin birkaç derece madununda iken — müessislerinden bulunduğum bir daire, bahusus ilmî bir hizmet olmak itibariyle — reddedemedim. Âmirden, memurdan çekmediğim meşakkat kalmadı. Çekilmek istedim, müvafakat olunmadı. O müzie müdiriyetde sekiz sene kaldıkdan sonra 1 Ağustos 1935 de tekaüd edildim. Envaı ihtara rağmen itiraz etmedim. Bilâkis üzüntüden kurtulduğum içün teşekkür etdim.

***

Hayri [Efendi] Evkaf nâzırı iken teşvikımızla « مدرسة الخطاطين » isimli bir yazı mektebi tesis etdi. Vaktiyle Hoca Tahsin'in[2] dershanesi, şimdi Basma Yazı ve Resimleri Derleme Dairesi olan vakıf mekteb, bu medreseye tahsis ve Evkafı İslâmiye Müzesi İdare Meclisi, medresenin nezaretine memur edildi

Orada yazının her nev'i, tezhib ve teclid san'atı, ebri imali talim olundu. Yazı tarihi okutuldu[3]. Her sene remezanda medresenin salonunda sergi açardık. Eski, yeni hattatların ve talebinin yazılarını, cildlerini, tezhiblerini ve ebrilerini teşhir ederdik. Ziyarete gelenler, mütehassis olurlardı.

***

Teşkilinden birçok zeman sonra Tarihi Osmani Encümeni âzalığına intihab olundum. 1923 [20 Teşrinisâni 1339].

İlk defa encümene gitdiğim gün Viyana kütübhanesinden gelen "Menakıbı hünerveran" ın fotoğrafla müstensah bir nüshası önüme konuldu. Tarafımdan tashih edileceğini, bir de mukaddime yazılacağını reis Abdurrahman Şeref [Efendi],

---

[1] Talimatname mucibince reis, aza tarafından bir sene müddetle intihab ve Evkaf nezaretinden tasdik olunurdu.

[2] Tercemei hali 1871 inci sahifededir.

[3] Bu ders, benim tarafımdan okutulmak şartiyle programa konmuşdu. Babıâlideki memuriyetim ve diğer vazifelerim, bu dersle meşgul olmağa müsaade etmediğinden - tercemei hali 157 nci sahifede yazılan - Hüseyin Haşim merhumu tayın etdirmişdim.

encümen namına tebliğ etdi. Ne maksadla intihab olunduğumu anladım. Âczimden bahs ile itizar etdim.

Her şeye, herkese, bilhassa bana ilişmekden hiç bir vakit geri durmayan âzadan — müze müdiri — Halil Edhem [Bey], yanında oturan Necib Âsım [Beye] yavaşca "kendine güvenemedi" dediğini işitdiğim halde tecahül ederek ne söylediğini sordum. "Bir şey söylemedim" dedi. Müzakereyi zabt edecek olan kâtibe hitaben "kendime güvendim ve yazacağım" dedim[1]. Avni ilâhi ile hem o eseri mükemmelen ortaya koydum hem encümen mecmuasına makaleler yazdım.

Encümen'in ilgasından sonra üniversite dairesinde teşkil olunan Türk Tarih Encümeni âzalığına — ittifakı âra ile — intihab edildim.

Orada da beni "Tuhfei hattatîn" karşıladı. Pek mühim olan bu eseri tashih ve tahşiye etdim ve müellifinin tercemei haliyle menakıbine ve eserlerine dair bir mukaddime yazdım.

Merhum Necib Âsım'ın verdiği takrir ve diğer âzanın gösterdiği arzu üzerine — encümence ismi — "Son Asır Türk Şairleri" ne tahvil olunan « كمال الشعرا » isimli eserimin tab'ına başlandı. Bu encümenin mecmuasına da makaleler yazdım.

***

Muhtelif tarihlerde daha başka encümenler ve komisyonlarda bulundum. Bazıları şunlardır :

Evkafı islâmiye ve mebanii hayriyeye dair bir kitab tertib edilmek üzere şeyhülislâm ve Evkaf nâzırı Hayri [Efendi] nin riyasetinde birçok zatdan teşkil olunna komisyon heyeti, encümenlere ayrıldı. Benim riyasetimdeki encümenin, Evkaf nezaretinin tarihçesiyle nezarete tâyin olunan zevatın tercemei hallerini yazması takarrür etdi.

Encümen âzası, vazifeyi kabulden sonra — bu hususda malûmat sahibi olmadıklarından bahs ile — beyanı maziret eylediler. Nâzırların tercemei hallerini yazdım. Nezaretin tarihçesini de yazmak üzere iken encümen âzasından Amasyalı Hüsyn Hüsamüddin [Efendi], kendine yazdırmamı arzu etdi. Muvafakat etdim. Birkaç şekilde yazdı. Komisyonun işlerini teshil ve tanzime memur olan — müzenin ilk müdiri — merhum Hakkı [Bey], her şekle itiraz etdi ve tarafımdan ıslahı içün ısrarda bulundu. Hakkımda daima hürmet ve mehabbet ibraz eden Hüseyn [Efen-

---

[1] Halil [Bey] evvelce inkâr etdiği lâfı, bilâhare itiraf ederek «Ben, öyle demeseydim, siz o kitabı meydane getirmezdiniz» dedi. Bu eserin müteaddid nüshasını, tanıdığı müsteşriklere gönderdi. Müahheren Avrupaya gitdiğinde görüşdüğü bu müsteşriklerin mukaddime ile notlara, tashihlere ve bilhassa bana dair söyledikleri takdirkârane sözlerden «göğsünün kabardığını, son derece iftihar etdiğini» Avrupadan avdetinde — sureti mahsusda — Encümen âzasına tebliğ eyledi.

di] merhum da ıslah ve tashih etmemi reca etdi. Onunla müzakere edilerek tarihçe, istenilen şekle konuldu[1].

Diğer encümenler, bir şey yazmadan dağıldığı halde benim taahhüdümde sebat edişim, hiç bir talebde bulunmıyarak az vakitde böyle bir eser vücude getirişim, Hayri [Efendi] yi pek ziyade memnun ve müteşekkir, hattâ müteaccib etdi.

Eser — Hayri [Efendi] nin istifasından bir müddet sonra — Evkaf matbaasında basıldı.

***

Devlet dairelerinde iradei seniye ile mensub olması icab eden memurlar hakkında bir nizamname tanzimi içün 1913 [24 Teşrinievvel 1329] da Şûrayı Devletde devair erkânından teşkil olunan komisyonda dairei sadareti temsile memur edildim. İttihaz olunan mukarrerata dair yazılan mazbata mekamı sadarete takdim kılındı ve o sırada — meşrutiyetin ilânından sonra — unvanları değişdirilen memuriyetlerin evvelki unvanları iade edildi.

***

Vakıf kütübhanelerin ıslahına dair tanzim olunan nizamname lâyihasının tedkiki içün Evkaf nâzırının riyasetinde teşekkül eden komisyon âzalığına intihab olundum.

***

Ulema ve medrese talebesi ile sair ilmiye mensublarının kıyafetlerini tanzim içün — şeyhülislâm Hayri [Efendi] nin riyasetinde — toplanan komisyon âzalığına tâyin kılındım. Âzadan birkaçının acib reyleri ve garib teklifleri üzerine serdeylediğim mülâhazat — ezkiyadan olan — Hayri [Efendi] nin nazarı dikkatini celbederek komisyonun mukarreratını icra etmedi.

***

Millî eserlerin her gün bir dürlü zıyaa oğramasına mâni olabilecek tedbirler müze idare meclisinde müzakere olundukdan sonra — epey mühim — bir mazbata yazdım. Arkadaşlar, kemâli memnuniyetle imza etdiler. Evkaf Nezareti, bu mazbataya ehemmiyet verdi. Mazbatada gösterilen esbaba göre âsarı atika nizamnamesinin tâdili ve bazı mevad ilâvesi lâzım geldi.

1916 [Eylûl 1332] de âsarı atika müzesi dairesinde teşkil olunan komisyona Evkaf Nezareti namına ben ve Maarif Nezareti namına müze müdiri Halil Edhem ve tedrisatı âliye müdiri Hüsni [Beyler] memur edildik.

---

[1] O esnada kuyudı vakfiye mütercimi olan Hüseyn [Efendi], az olan maaşının artırılması içün — tarihçe vesilesiyle — delâletde bulunmamı reca etdi. Ben de Hayri [Efendi] den reca etdim, maaşı artırıldı.

Müdekkikane müzakerelerden sonra nizamname, benim kalemimle tâdil ve pek müfid maddeler ilâve kılındı. Esbabı mucibe mazbatasını da ben yazdım. Nezaretler vesatatiyle mekamı sadarete takdim olunan mazbata ve muaddel nizamname Şûrayı Devlete havale edildi.

Müzakere olunduğu esnada Halil [Bey] — her ne sebebe mebni ise — mazbatayı Şûrayı Devletden aldı ve bu kadar mesai heba oldu da ses çıkaran olmadı.

***

Sadaret, Şûrayı Devlet, hariciye ve dahiliye evrak mahzenlerinin tanzimi ve evrakın muhafazası içün evvelâ Şûrayı Devletde, sonra sadaret dairesinde inikad eden komisyonlarda — mekamı sadaretin emriyle — bulundum ve müzakerelerde kemâli samimiyetle mülâhazalarımı beyan eyledim.

Âzadan ikisinin, devletin nef'inden ziyade kendi menfeatlerine hizmet etmek emelinde bulunduklarını anladığımdan tanzim etdikleri mazbatanın altına — âzadan ekserinin muhalefetine rağmen — yazdığım bir iki satırlık mülâhaza, mekamı sadaretce mazbatanın ortadan kaldırılmasını, fekat erbabı emelin hakkımda bir kat daha adavetlerini mucib oldu.

Ne yapalım, nef'i has içün nef'i âm fida edilemez...

***

Umumî harb esnasında Medinei Münevvere'den İstanbul'a celbedilen kitabların tedkik ve tamiri içün Topkapı sarayında teşekkül eden komisyon âzalığına tâyin edildim. Kemâli gayret ve ciddiyet ile vazifemi ifa etdim.

***

"Takvimi Vekayi" in tesisinden matlûb olan fevaidi temine hadim bir şekilde tertib ve neşrine aid tedabiri ittihaz ve tatbik etmek üzere Sadaret müsteşarının riyasetinde teşkil olunan komisyon âzalığına nasbedildim. Hayli zeman sonra komisyon ilga edilerek — yukarıda söylendiği üzere — iadeten tesis olunan Takvimi Vekayi müdiriyeti ilâveten bana tevcih kılındı.

***

Umumî harbin hitamiyle mütareke akdi ve musaleha zemanının takarrübü münasebetiyle devletin hukuk ve menafiinin muhafazası içün tetebbüatda bulunmak ve musalehaname mevadını tertib etmek üzere Hariciye Nezareti dairesinde — Hariciye nâzırı namına müsteşarın riyasetinde — nezaretler müsteşarlarından[1] teşkil olunan siyasî komisyona — mekamı sadaret namına — memur oldum.

***

[1] O esnada Harbiye müsteşarlığında Millî Şefimiz Reisi cümhur İsmet İnönü bulunuyorlardı. *Siyasî, askerî ve hukukî mülâhazalarından komisyonca pek çok istifade edilmişdi.*

Kütübhaneler köşelerinde ve şurada burada kalan nâdir ve mühim eserler, nefîs suretde tabedilerek ziyalarına meydan verilmemesini temin etmek üzere Maarif Nezaretinin teşviki ve Süleyman Nazif merhumun gayrti ile Cenab Şihabüddin ve esbak Beyrut valisi Diyarıbekir'li İsmail Hakkı merhumlarla — hisab işlerine bakmak üzere — Maarif Nezareti levazım idaresi müdiri Osman Kemal [Bey] den mürekkeb olarak[1] teşkil olunan "Âsarı Müfide Kütübhanesi" heyetine, bu zatların ısrarları üzerine iltihak etdim.

Heyetce intihab olunan eserlerden şeyhülislâm Yahya divanını müteaddid nüsha ile karşılaşdırarak tashih etdim ve şairin mufassal tercemei halini yazdım. Nefîs suretde basıldı. Rağbete mazhar oldu[2].

Leskofçalı Galib [Bey] in, divanının tek nüshası ele geçdi. Tercemei halini mufassalan yazdım.

Hersekli Ârif Hikmet'in divanına da tercemei halini ve menakıbını ilâve etdim. Birbirini müteakıben ikisi de basıldı.

Diğer kıymetdar ve nüshası ender divanlarla tarihlerin — tarafımdan birer mukaddime yazılarak — tab'ı mukarrer olduğu halde Abdülhak Hâmid merhum, basılmıyan birkaç eseriyle mükerreren basılan eserlerinin tab'ını ve kendine telif hakkı verilmesini, heyetimizden ve Said Halim [Paşa] mrhumdan reca etmesiyle basılmağa başlandı.

Harbiye Nâzırı Enver [Paşa] da — ordu içün Namık Kemal merhumun birkaç eserinin tekrar tab'ını arzu etdiğinden onalr da basdırıldı. Fekat bunlardan daha mühim ve nüshası nâdir eserlerin tab'ına imkân kalmadı.

---

[1] Basılan her eserin nihayteine aynı mealde konulan fıkrada benim ismimin en aşağıda bulunması, bazı teşrifat meraklıları tarafından o vakit sorulurdu. Halâ soranlar vardır. Teşrifata riayet etmek, hiç birimizin hatır ve hayalinden geçmemekle beraber isimlerin hurufı heca tertibiyle sıralanması muvafık görülmüşdü.

[2] O sıralarda haksız olarak bana gücenen — pek eski aşinalardan Diyaribekirli Ali Emiri [Efendi] — hadiheva yazılara sütunları açık olan — bir gazeteye, tercemei hâl ile divan aleyhinde bir çok şey yazdı ve — hulkan ve hilkaten hemhali olanlara da yazdırdı. Bu dürlü eşhasın lâflarına kulak vermemek lâzım gelirken nasılsa yazub gönderdiğim müdafaanameyi gazetesine dercetmek üzere Ebüzziya zade muhterem Bay Velid dizdirdi. Bazı satırlarını sansür çizdikden sonra neşredilmek üzere iken Sadrı âzam Said Halim [Paşa] nın huzurunda Mehmed Akif, Doktor Necmüddin ve Celâlüddin Arif merhumlar bulunduğu halde Emiriden bahsolundu. Paşa «Mühim bir memuriyetde bulunduğunuz içün resmen söyliyorum ve hukukı kadime cihetile de ihtar ediyorum, bu adama cevab yazmayınız. Böyle ne söylediğini bilmeyenlerle mübahese edilmez. Her kes, kendi emsaliyle konuşabilir» dimesiyle müdafaanemeyi neşretmemeğe mecbur oldum.

Bu Emiri [Efendi] bu kadarla da kalmayub — güya maarif bütcesinden verilen para ile — yanlış kitablar basdığımıza dair âyandan birine bilvasıta ilkaatda, o da tahkika lüzum görmeksizin âyan meclisinde beyanatda bulundu. Her ne basdırdıksa paramızla ve gayet doğru olarak basdırdığımız tebeyyün etdi. Bilmem ki sıkılması icabedenler sıkıldı mı?

Bilâhare Emiri, evime gelüb vakı olan münasebetsizliklerinden dolayı itizar ve istifayı kusur etdiği gibi şahsıma ve naçiz eserlerime dair her yerde — mübalega âmiz — medayihde bulundu. ne diyeyim?..

Umumî Harbin devamı, kâğıd buhranı, bir arkadaşımızın valiliğe tâyini ve diğer iki arkadaşımızın diğer işle meşgul olmağa başlamaları — bir şirket mahiyetinde bulunan ve âsarı müfideyi ziyadan kurtaracak olan — heyetimizin dağılmasını icab etdi.

Hal müsaid olub da mesaimizde devam itseydik — mahve mahkûm olan — birçok mühim ve nâdir eserler, nefîs suretde basılır, millî kütübhanemiz tezyin edilirdi. Teessüf olunur ki bizde iyi şeyler devam edemiyor. Ne yapalım.

Vermeyince mâbud, ne yapsun Mahmud...

***

Mülga Babıâli'deki memuriyetlerim esnasında — bir hizmet, yahud bir eser mukabilinde olarak — alabildiğim rütbe, ulâ sınıfı sanisinden ve nişan da ikinci rütbe Mecidî ve üçüncü rütbe Osmanî ve — verdiğim ianeye bedel" gümüş donanma madalyasından ibaretdir.

Beri, damad ve mahdum beylerden, akriba ve bendekândan, yahud hidematı sadıkane! de bulunan güruhi mekruhdan olmadığım içün başkaları hakkında mebzu! olan taltifat, benden ve — namusı mücessem olan — faziletli kardeşimden esirgendi, pek iyi oldu. Çünki o devrin şairlerinden biri "Âdemin pâyesi artdıkca hayâsı azalır" demişdi.

Bu halde bizim "Nifak etmişler emma manevî himmet buyurmuşlar" dememiz icab eder.

Rürtbe ve nişan meselesinin ortadan kaldırılması mahzı isabet ve hakikî rütbe sahibi olan namus ve fazilet erbabına bir nevi hürmetdir.

Almanya İmparatoru İkinci Vilhelm — Umumî Harb'de — İstanbul'a geldiğinde Evkaf Müzesini ziyaret etdi. Ben ve arkadaşlarım takdim olunduk. Elimizi sıkarak iltifat etdi. Müze salonları gezdirilüb âsar ve eşya tarif edildi. Bana ikinci rütbe eglruj[1] nişanı ve arkadaşlara da muhtelif rütbeden nişan ihda olundu[2].

Avusturya İmparatoru ve Macaristan Kıralı Şarl'ın da müzeyi ziyaretinde prezanta edildik. Hepimize iltifatda bulundu. Evvelce idare meclisinde verilen karar mucibince evkaf tarihçesinin mücelled bir nüshasının başına birkaç satır ithafiye yazub takdim etdim. İmparator, kitabı elimden alarak mükerreren teşekkür ve pek dilnevazane sözlerle iltifat etdi. Bana plâklı ikinci rütbe Fransuva Jozef nişanı ihda edildi. Arkadaşlara da muhtelif rütbeden nişanlar verildi.

---

[1] Aigie rouge.

[2] O sırada Sedaret müsteşarlığında bulunan — muhibbi kadimimiz — Emin [Bey], Alamanya ve Avusturya sefaretlerine verilen listelere sadaret dairesi erkânının isimlerini yazdığı halde — şahsan ve memuriyeten dairenin mütehayyizanından bulunduğuma rağmen — benim ismimi listelere koymamak suretiyle haksızlık ve vefasızlık göstermişdir.

İran Şahı Ahmed Şahın İstanbul'a vürudunda Babıâli erkânı sırasında bana kırmızı Hamailli ikinci rütbe Şirü Hurşid nişanı ihda edildi.

*
* *

1934 de İngiltere kıralının himayesinde Londra'da ictima eden ve "âlemin en mümtaz âlimlerinden" teşkil edildiği bildirilen "International des sciences anthropologiques et ethnologiques" kongresine aslî âza intihab olundum ve sureti mahsusada davet edildim[1]. Davete icabet edeceğimi cevaben bildirdim. Kongreyi tertib eden heyeti âlimenin reisiyle mükerreren muhabere etdik. Hangi ilimlerin hangi meselelerine dair konferanslar vereceğimi tesbit etdik.

Halbuki benim malî kudretime göre epey ağır olan yol ve ikamet masrafını tedarük etmek kabil olmadı. Bir tarafdan muavenet gösterilmedi. Bundan başka yola çıkılacağı sıralarda rahatsız oldum. Hepsinden daha mühim bir mâni de karşıma çıkdı. Memleketimizde bu kadar âlim ve fadıl zatlar varken beni intihab ve davet eden kongre heyeti muhteremesine kemâli teessürle itizar etdim.

1938 de Danimarka kıralının himayesinde Kopenhag'da inikad eden aynı kongreye de âza intihab edilerek davet olundum.

1937 de Nevyork'da bir cemiyeti ilmiyenin âzalığını kabul etmek içün mükerreren müracaat olundu. Kabul etdim. Cemiyetin neşretmekde olduğu ilmî mecmua, o zemandanberi bana muntazaman gönderilmekdedir.

*
* *

Babamın, Kozan mutasarrıflığını kabule mecbur olduğu esnada — küçük yaşımda — ilk defa İstanbul'dan çıkdım. Merhumun bilâhare vilâyetlerde sebkeden memuriyetleri hengâmında — Babıâli'de kaleme müdavim bulunduğumuzdan senede bir kerre mezunen — kardeşimle birlikde ziyaretine giderdik. Bu vesile ile Adana, Sıvas, Mamuretülâziz, Ankara, İzmir vilâyetlerinin birçok yerini, adaların bir kısmını gördük.

Abidin Paşa merhumun, Cezair Bahrisefid valiliğinde bulunduğu sırada — daveti üzerine — iki defa Midilli'ye, iki defa Bursa'ya, bir kerre Edirne'ye, evvelki sene Mayıs'da — tenezzüh maksadiyle — Ankara, Adana, Konya, Hatay vilâyetlerine gitdim.

---

[1] Bu davet bile niçe hasid ve fasidin canını sıkdı. Hele biri, âlim namını gasb eden, digri gasba yeltenen iki bilinen bilgic * kendileri de davet olundukları halde cevab bile vermediklerini, çünki bu kongrenin bir ehemmiyeti olmadığını ve benim ehemmiyet verüb de gitmeğe teşebbüs etmememi halisane! ihtar buyurdular. Kongrenin ictimaından sonra basılub bir nüshası bana gönderilen kitabda benim ismim mukayyed olduğu halde o iki bilgicin adı yokdut. Davet olunduklarının aslı faslı yokdu ki isimleri olsun.

Hased, öyle mel'un bir hasletdir ki sahibini her dürlü şeref ve meziyetden dûr ve yaşadığı müddetce rencur eder.

* Bu tabiri «maruf âlim» in tercemesi olarak kullandım.

Aziz annemin, uzun müddet rahatsızlıkdan sonra vefatı, — faziletin misâli müşahhası olan — babamın ve iki kıymetli kardeşimin irtihalinden mütevellid yeis ve elemi arttırdığından ve genc yaşımdanberi bildef'at teşebbüs etmiş iken evlenmek müyesser olmadığından kendimi dünyada fazla görecek hallere geldim.

O sıralarda — ötedenberi birbirimizden hoşlanmadığımız — haris bir âdemin teşebbüsiyle — yukarıda söylediğim gibi — müze müdirliğinden tekaüd edildim.

Müessislerinden olduğum ve âza, reis ve müdir sıfatiyle yirmi üç sene kemâli sadakatle hizmet etdiğim o dairden — mazisi olmayan — âdi bir memur gibi çıkarıldım. Hiç bir suretle takdir ve izaz edilmedim.

Bu hal, benden ziyade ilmin ve ehlinin kıymetini bilenleri müteessir etdi,

"Bilmez kemal kadrin, illâ kemal ehli"

mi diyelim, yahud :

"Kadri dürrü gevheri âlem bilir Âdemi emma yine âdem bilir"

beyitini mi okuyalım, bunu alâkadarlar takdir etsünler.

Resmî bir memuriyetim kalmadığı gibi gayrı resmî bir meşgalem de bulunmadığından ferizai haccı edâ etmek emeline düşdüm.

Muhterem hükûmetimizin müsaadei mahsusasile[1] وام الحسنات و فخر المخدرات Prenses Hadice Abbas Halim Hazretlerinin himmeti kerimanesile 1354 senesi zilhiccesinde [1936] Ankara, Adana, Haleb, Hama, Humus, Trablusışam, Beyrut, Sayda Sur, Akkâ ve Hayfa beldeleri görülerek Kahire'ye gidildi[2], birkaç gün ikametden sonra — keremi mücessem olan — Prenses Hazretlerinin refakati seniyesinde kemâli izzet ve rahat ile Hicaz canibi âlisine azimet olundu.

Bizi götüren "Kevser" isimli vapur, bir sabah — hava gayet açık ve deniz durgun iken — Bahri Ahmer'de en tehlükeli üç şabdan biri olan "Şabı Gurab" e oturdu. Vapur halkı, bittâbi telâş etdi. Savni samadani ile bir musibete oğramadık. "Zemzem" adlı vapur geldi. Bizi Cidde'ye götürdü.

Allahın lûtuf ve inayeti ile ferizai haccı edâ ve devlet ve millete — aşk ve şevk ile — dua etdim. Müteakıben Medinei Münevvere'ye gidildi. Âlemi insaniyetin veliyi nimeti olan Resuli Ekrem صلى الله عليه وسلم Efendimiz Hazretlerinin süddei seniyelerine yüz sürdüm. Haremi Şerifde yedi vakit edâyı salât etdikden sonra — mu-

---

[1] O esnada İstanbul valiliğinde bulunan muhterem Bay Muhiddinin gösterdiği teshilatdan dolayi namını burada şükranla yad ederim.

[2] İstanbuldan hareketim esnasında bir müfsid tarafından «Mısıra gitdiğime ve orada kendi sahamda çalışabilecek bir iş arayacağıma ve bulamazsam Kudüse gideceğime» dair kat'i lisanla bir gazeteye yazılan fıkrai herzekâraneyi avdetde görünce — diyarı Arabda bulunduğum müddetle arabca tekellüm etmeğe alışdığımdan « لعنة الله على ناقله » mısraını okudum.

kaddema tanzim etdiğim — iki na'ti şerifi[1] huzurı âlide yedi defa okumak saadetine nail oldum. « هذا من فضل ربى »

Avdetde beş on gün Kahire'de kaldıkdan sonra aziz vatana döndüm.

***

Maarif vekili muhterem Hasan Âli Yücel, memleketin irfanına hizmet etmek üzere beni ve Bayezid kütübhanesi müdirliğinden mütekaid İsmail Saib [Efendi] merhumu "kütübhaneler tasnif işleri ilmî müşaviri" tâyin etdi.

Kütübhaneler müdirliklerince yapılmakda olan fişler, Basma Yazı ve Resimleri Derleme Müdiri Bay Selim Nüzhet'in vesatatiyle bize tevdi edilerek tedkikata başladık.

O sırada Mısır krallığı veliahdı Prens Mehmed Ali Tevfik Hazretlerinin daveti üzerine — reisülhattatîn merhum Kâmil [Efendi] ile birlikde — 29 Kânuni evvel 1939 da buradan hareketle Mısır'a gitdik. Ne içün davet edildiğimi oraya vardıkdan sonra anladım.

Bizim Türk ve islâm âsarı müzesi şeklinde Kahire'deki sarayının bağçesinde yapdırdığı gayet mükemmel müze binasına konulacak — muhtelif devirlere aid — yazıları tertib ve tasnif ve etiketleriyle defterini tanzim etdirmek ve diğer nefîs ve giranbeha eşya hakkında müdavelei efkârda bulunmak ve bu vesile ile suhbet etmek içün davet edildiğimi ve Kâmil [Efendi] yi de benimle beraber çalışmak ve bilhassa etiketleri güzel yazı ile tebyiz etmek ve birkaç levha yazdırmak içün çağırdığını, prens beyan buyurdu.

Kemâli şevk ile çalışarak vazifemizi, kendinin arzusuna ve bilhassa ilmin muktezasına muvafık suretde ifa etdik.

Pek mütedeyyin ve hamiyetmend olan ve her şeyin iyisini anlayan muhterem prens, bu âli eseriyle memleketine pek büyük hizmet etdi. Bu hizmete küçük bir yardımda bulunduğumuz içün ben de mesrur oldum.

Kahire'de bulunduğumuz esnada prens ve prenseslerden bazılarının ziyafet ve riayetleri ile müşerref oldum. Memleketin her tarafını gezdim. Dinî ve ilmî mebaniyi ziyaret eyledim. İskenderiye'ye de giderek camileri, türbeleri ve sair mebaniyi gördüm.

1 Şubat 1940 da İstanbul'a avdetde kütübhaneler müşavirliğinin "İslâm Ansiklopedisi Müşavirliği" ne tahvil edildiği anlaşıldı.

Yıllardanberi yurdun her tarafındaki ilim müntesiblerinin ve üniversite talebesinin sordukları meseleleri — kemâli memnuniyetle — halletmekde olduğum gibi ansiklopedi heyetinden müracaat edenlere de istdikleri malûmatı vermekdeyim.

***

1 Menzumeler kısmında mündericdir.

Çocuk denilecek bir yaşda matbuata intisab etdim. İlk def'a "Tarik" gazetesine "Ömri Beşer" unvanlı bir mekale yazdım. Derhal ve aynen neşrolunması, bana cesaret verdi, yazmağa devam etdim[1].

Bir müddet sonra aziz kardeşim Ahmed Tevfik merhum da bana peyrev oldu. Ahmed Midhat [Efendi] merhum, mekalelerimizi takdir ve bizi teşvik etdi. "Tercemanı Hakikat" gazetesine senelerce yazı yazdık. Erbabı faziletin iltifatlarına nail olduk. Diğer gazete ve mecmualarda da mekalelerimiz vardır.

Bir zeman Damad Halil Paşa Zâde Damad Mahmud Celâlüddin [Paşa], Hersekli Ârif Hikmet [Bey], — bilâhare şeyhülislâm olan — Musa Kâzım [Efendi] gibi güzide şuara ve fuzalanın muaveneti ve Mehmed Âkif, Yenişehir Fenerli Hüseyin Hâşim, kardeşim Ahmed Tevfik, Halil Edib ve Ispartalı Ağlarca Zâde Hakkı merhumların iştiraki ile "Resimli Gazete" yi neşretdik.

Selânik'de intişar eden "Asır" ve "Mütalea" gazetelerine ve Meşrutiyetin ilânından sonra vâki olan müracaatlar üzerine kardeşimle beraber "Beyanülhak" a ve diğer gazetelere de birçok yazı yazdık.

Dine, ahlâka, hikmete, edebiyata, tarihe ve sair maddelere dair yazdığım mekaleler ve yurdun her tarafından mektublarla sorulan meselelere verdiğim cevablar bir araya toplansa beş altı büyük cild vücude gelir.

Yukarıda söylediğim vechile henüz çocukluk çağında iken müelliflik sevdasına düşerek risaleler yazub basdırdım. Eserlerin bîeman hasmı carı olan Maarif Nezaretindeki encümeni teftiş ve muayene — esasen saçma olan — eserlerimin ötesini berisini çizerek ve bazı bahislerini tahrif ederek büsbütün berbad etdi.

---

[1] Gazetelere yazı yazmağa başladıkdan bir müddet sonra ismimin üstüne «İbnülemin» künyesini koydum, bilâhare o künye, ismimden ziyade maruf oldu.

İsimlere soy adlarının ilâvesi hükûmetce tekarrür etdiği esnada - gazetlere dercedilen - adlar arasında «Emin» sıfatının mukabil olan «İnal» kelimesi gözüme ilişdi. Künyemle münasebeti olmasından dolayı bunu ailece soy adı ittihaz etdik.

Halbuki - babamızın babaları cihetinden - ailemizin soy adı, asırlardanberi «Selcenoğlu» dır ki en eski ve necib Türk hanedanındandır. Hattâ benim bu adla kazılmış möhrüm vardı, Mercan yangınında evimize saldıran haydutlar tarafından diğer möhürler ve eşya ile beraber çalındı.

Büyük amcelerimizin ahfadından Haseki hastahanesi baş hekimi ve Göz mütehassısı Doktor Nazmi Aziz ve diğer mütaallikat — bizimle görüşdükten sonra — soy adlarını "Selcen" olarak tescil etdirdiler. Biz ise «İnal» kaydetdirdik de kendi ismi dururken müstear isim kullananlara benzedik. Kaydımızın tashihi biraz zametli ise de muhal değildir.

«İnal» ın - Emin olması lâzım gelen - prenslere ıtlak olunduğu müahharen anlaşıldı. Üstad İbrahim Alâüddin, o vakit şu kıt'ayı söyledi:

«Bahri irfanü zekâ hazreti Mahmud Kemal
Nesebi pakine lâyık adı keşfetdi: İnal
O demektir ki: Eğer talibi şehdane isen
Ka'rı deryayı kemalâtına gark ol da in, al».

«Nesebi pâk» ile «İnal» ın iradından maksad ne olduğu bellidir. «Nesebi pâk» in daha ziyade «Selcen oğlu» na aidiyetini izaha hacet yokdur.

Dün yazdığımı bu gün beğenmediğim halde o saçmaların ismini bile yâd etmek istemezsem de — gizlendiği yerden kırk sene sonra baş gösteren bazı mikroblar gibi — aradan birçok zeman geçmiş iken hâlâ şurada burada zuhûr etmekde olduğundan onları da zikretmek zarurîdir.

Cehaletin verdiği cüretle risalelerimin birkaçını Münif [Paşa[2]] merhuma takdim etdim. Bir müddet sonra ziyaretine gitdiğimde "Risalelerinizi okudum. Beyhude şeylerle vakit geçirmekdense okuyub yazmakla oğraşanlar elbette takdir olunur. Fekat bir tacirin yanına yeni giren, ticaretin yolunu henüz öğrenmeyen bir çırak, eline beş on para geçince kendi hisabına ticaretee kalkışırsa sermayesini mahveder, müflis olur. Ustasının muamelâtına senelerce dikkat ederek ticaretin gizli yollarını lâyıkıyle öğrendikden ve beş on günde bitmeyecek mikdarda sermaye tedarük etdikden sonra kemâli ihtiyat ve basiret ile kendi hisabına ticarete başlarsa o vakit istifade eder. Bunun gibi heveskâr olan gencler de yoluyla tahsili ilim ederek kendilerine ve başkalarına faide verebilecek derecede sermaye peyda etdikden sonra eser yazmağa başlamalıdırlar ki maddî ve manevî mutazarrır olmasunlar" mealinde sözler söyleyerek hayırhahane nasihat etdi.

Ben ise bu nasihati can kulağıyle dinlemedim. O sırada yazdığım bir risalenin mukaddimesinde, bir yandan öğrenmek, bir yanda da öğretmek kabil olduğunu isbata yeltendim.

Çocukluğun icabatına kapılmağı « پس طوز عجب [3] لازمهٔ عهد شبابت » diyelim de mazur görelim. Ya, sinnü salimizin kemale irişdiği bir zemanda da çocukca hareketden geri durmadığımıza ne diyelim?..

Şayanı nazardır ki eslâfı ulemanın pek çoğu telife yanaşmamışlardır, telifi âdeta had naşinaslık saymışlardır.

"Ayaklı kütübhane" namiyle mâruf olan Antalya müftisi zâde Mehmed [Efendi] nin, telife dair şakirdi Gelenbeviye neler söylediği ve en meşhur âlimlerimizden Palabıyıkın da, yine Gelenbeviye telifden dolayı nasıl itab etdiği, erbabı ilmin malûmıdır.

Artık bizim gibi âcezenin, eser telifine kalkışması, cüreti cahilâne değildir de nedir?

Şu satırları yazarken sanih olan :

"İlmine hükm etdiren insane fartı cehlidir
Ehli irfan cehlini, âlim olunca anlıyor"

beytiyle bu bahse nihayet veriyorum.

*
* *

[2] Tercemei hali 997 nci sahifededir.

[3] Ucüb.

BASILAN ESERLER

"Son Asır Türk Şairleri[1]" — "Fatin Tezkiresi" ne zeyl olmak üzere yazılmışdır. 12 cilddir, resimlidir.

"Osmanlı Devletinde Son Sadrıâzamlar[2]" — « حديقة الوزرا » nın son zeyli olan « ودائق » a zeyl olarak yazılmışdır. Henüz 2 cildi basılmışdır, resimlidir. Diğer cildleri de basılacakdır.

"Tarihçei Evkaf ve Teracimi Ahvali Nüzzar" — Evkaf Nezaretince basdırılmışdır, resimlidir.

"Divanı Yahya Mukaddimesi" — Şeyhülislâm Yahya [Efendi] nin 65 sahifelik tercemei halini hâvidir.

"Divanı Galib Mukaddimesi" — Leskofçalı Galib [Bey] in 47 sahifelik tercemei halini hâvidir.

"Divanı Hikmet Mukaddimesi" — Hersekli Ârif Hikmet [Bey] in 78 sahifelik tercemei halini hâvidir.

"Menakıbı Hünerveran Mukaddimesi" — Metin, müteaddid nüsha ile karşılaşdırılarak tashih edilmiş ve müellifi müverrih Âli'nin tercemei haliyle eserlerine dair — metinden daha mufassal olarak — 133 büyük sahifelik bir mukaddime ilâve olunmuşdur.

"Tuhfei Hattatîn Mukaddimesi" — Müstakim Zâde merhumun pek mühim ve nüshası ender ve eldeki iki nüshası hattatların hatasiyle birbirinden beter olduğundan başdan başa tashih ve müellifin tercemei halile eserleri hakkında 85 büyük sahifelik bir mukaddime ilâve edilmişdir.

"Kâmil Paşanın Sadareti ve Konak Meselesi" — Yusüf Kâmil [Paşa] nın sadaretine ve Füad [Paşa] nın Bayezid'deki konağının ne suretle Maliye Nezaretine tahsis edildiğine dair Abdurrahman Şeref [Efendi] nin mekalesine reddiyedir.

« كمال الكمال » — Hersekli Ârif Hikmetin tercemei haliyle menakıbını hâvidir. "Tercemanı Hakikat" gazetesine tefrika edildikden sonra kitab şeklinde basılub Donanma Cemiyetine teberru edilmişdir.

« كمال الصدور » — Sultan Abdülhamid'in kitabcılarından teracimi ahval mütehassısı İsmet [Efendi] nin tercemei haliyle menakıbını hâvidir

"Sabih" — Tarihe müstenid hikâyedir. On dokuz yaşımda — tıflâne cüretle — Namık Kemal'in "Cezmi" sini takliden yazmışdım. Selânik'de "Asır" gazetesine tefrika edildikden sonra kitab şeklinde Asır matbaasında basılmış ve pek çok rağbet görerek müteakıben hükûmetce toplatdırılmışdır.

---

[1] İsmi « كمال الشعرا » olduğu halde Türk Tarih Encümenince bu isim ile basdırılmışdır.

[2] İsmi « كمال الصدور » olduğu halde Maarif Vekâletince bu isim ile basdırılmışdır.

"Rahşan" — Âşıkane bir hikâyedir. Bu da "Asır" gazetesine tefrika edilmişdir. Kitab şeklinde basılmamışdır.

"Bir Yetimin Sergüzeşti" — Hazin bir hikâyedir. Selânik'de "Mütalea" gazetesine tefrika edilmişdir. Kitab şeklinde basılmamışdır.

« مناوه الصوم », "Ahlâk", « وصفة الكمال », "Hulâsai Ziraat", "Hulâsai Ticaret" isimleriyle pek küçük yaşda yazub basdırdığım risaleler — yukarıda söylediğim gibi — telifatdan değil, telefatdan addolunmağa lâyıkdır.

BASILMIYAN ESERLER

« كمال الكتابه و كشف اساءه » — Siyasî, idarî, hukukî ve tarihî bazı mebahisi şâmildir. 500 büyük sahifedir.

« كمال الخطاطين » — "Tuhfei Hattatîn" in bir nevi zeylidir.

"Hoş Sada" — Son asırda yetişen musiki üstadlarının tercemei halleriyle menkabelerini, resimlerini ve musikiye müteallık fıkraları camidir.

"Feyzi Cevad" — Siyasî, hukukî, askerî ve tarihî mebahisi muhtevidir. Pek genc iken yazdığımdan kıymeti ilmiyyece âsarı nevhevesaneden sayılır. Sadrı esbak Cevad [Paşa] merhuma ithaf edilmişdir.

"Vefeyatı Rical" — Yarım asırdan beri vefat eden — muhtelif mesleklere mensub — bazı zevatın vefat tarihleriyle medfenlerini ve şahıslarına dair muhtasar malûmatı hâvidir.

« كمال الشاعر » — Muhtelif mesleklere mensub bazı zevatın tercemei hallerini hâvidir.

« كمال الكامل » — Yusuf Kâmil [Paşa] merhumun tercemei haliyle menakıbını hâvidir.

"Gelenbevi" — Türk âlimlerinin en değerlilerinden Gelenbevi İsmail [Efendi] merhumun tercemei haliyle eserlerine dairdir.

« عز الكمال » — Ricalin füzalâsından İzzüddin [Bey] merhumun tercemei haliyle menakıbını hâvidir.

« نور الكمال » — "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" müessislerinden Reji Komiseri Nuri [Bey] merhumun tercemei haliyle menakıbi ve eviddasından Recai Zâde Ekrem [Bey] merhumun kıymetli bir takrizini hâvidir.

« كمال الصفوه » — Şair Safvet [Efendi] merhumun tercemei haliyle menakıbını ve bazı eş'arını muhtevidir.

« كمال المقال » — Mütenevvi mebahise dair — basılmış ve basılmamış — makalelerin zıyadan kurtulan kısmından müntehabdır.

« كمال اللطائف » — Lâtif ve zarif fıkraları hâvidir.

« الهالات الكمال » — Tesavvufa müteallik cümleleri şâmil küçük bir risaledir.

"Nadii Şuara" — Güftî tezkiresi tarzında yazılmış manzum küçük bir risaledir.

«Lübbüllüga لب اللغه» — Bazı kelimelerin nükteli, ihamlı mânalarını mübeyyin küçük bir risaledir.

«Lağvüllüga لغو اللغه» — Ubeydi Zakânî vadisinde bazı lûgatların hezel âmiz mânalarını mübeyyin küçük bir risaledir.

"Mevzun Sözler" — Nâdiren yazdığım eski tarzdaki manzumelerden elde kalanların bir kısmını hâvidir.

Bunlardan başka tebyiz, yahud ikmal edilmemiş daha bazı risaleler vardır.

*
* *

Himmetli ve gayretli yazıcılarımızdan üstad Mehmed Behcet Yazar'ın "Edebiyatcılarımız ve Türk Edebiyatı" namındaki kıymetli eserine — teklifi üzerine — yazdığım yazının birkaç satırını — eserlerimden bahsederken — buraya nakletmeği münasib gördüm :

«... Neşredilmiş ve edilmemiş eserlerimden hangisini daha ziyade beğeniyorsam ondan intihab edeceğim parçaların yazılmasını istiyorsunuz.

Her şeyin doğrusunu söyleyen zatın birine, hoşlanmadığı şahıslardan biri, en ziyade beğenmediği âdemin kim olduğunu sorar. O zat, bir ayine alub soranın yüzüne tutar.

Ben de ayineyi kendime ve kendi eserlerime tutarsam hakikati görmüş ve göstermiş olurum. Dün yazdığım bir yazıyı bu gün beğenmemek pek eski âdetimdir. Bu halde şimdi yazdığım bir yazı, sizin elinize varıncaya kadar — zeman geçer — beğenmediğim yazılar sırasına katılır.

Her ferd, kendini beğendiği gibi eserini de beğenir. Bu, beşeriyetin muktezasıdır. Benim de beğendiğim eserlerim vardır, onlar ise henüz yazmadıklarımdır!»

*
* *

Sekiz on yaşımızda iken — hocamın oğlu ve ders arkadaşım — merhum Mehmed Âkif'le şiir söylemeğe heves ederdik. Bittâbi saçmalar saçardık, O, tab'an âşık olduğuçün şiire de gönül bağladı, daima meşgul olmağa başladı.

Daha sonra — sureti mahsusada — ilmi aruz öğrendi. Tahsil etdiği baytarlığı değil, şairliği meslek ittihaz eyledi. Yarım asra yakın oğraşdı Mesleğinde mümtaz oldu.

Ben, her şeyden evvel cehlimi izale edecek, insanlığımı bana bildirecek ve yaşamanın yolunu öğretecek şeylerle oğraşmağı, şiir ile oğraşmakdan daha mühim gördüm. Bu görüşle şiiri, zaruriyatdan değil, zevkiyatdan addetmeğe mecbur oldum.

Bundan başka şairliğin şartlarını düşündüm. Âşık olmadıkca şair olmak, yanmadıkca yakmak, ağlamadıkca ağlatmak kabil olamıyacağını anladım.

Dünyanın derdleri, canımızı yakub yıkmakda iken bir de aşkın ateşine atılub yanmakdan ürkdüm.

Diğer bir mâni daha vardı : Melâhati şebab.. Halen ve kalen âşık olan şairlerle hem halet olarak, belki — hanümanları söndüren — işretle de muaşeret edecek şair olmağa o şebab ve o melâhat, müsaid değildi.

Eyyamı sabavetdenberi muhibbi olduğum musiki ile de mütemadiyen meşgul ve erbabiyle hemdem olamayışıma mümanaat eden de yine şebab ve melâhatdır.

Bir de şiir, musiki, yazı ve resim gibi sanayi nefîse ve lisan, evvel beevvel istidada, sonra da ciddî suretde tevaggule muhtacdır.

İstidadın vücudiyle beraber tevaggulde ihmal edilirse öğrenilen şeyler zâyi olur.

Ayda, yılda birkaç beyit söylemekle, birkaç şarkı okumakla, birkaç satır yazı yazmakla, birkaç çizgi çizmekle, öğrendiği lisanı nâdiren tekellüm etmekle insan, ne şairliği, ne musikişinaslığı, ne hattatlığı, ne ressamlığı, ne de lisan âşinalığı muhafaza edebilir.

İşte ben, ayda, yılda bir harekete gelenlerden olduğum içün — tab'ımda epey istidad varken — şair, ehli musiki ve hattat olamadım. Öğrendiğim birkaç lisanı da unutacak hale geldim.

Yangında, evimizin ecnebi askerler tarafından işgalinde ve sair hâdiselerde — diğer eserlerle beraber — manzum yazıların pek çoğu da zâyi oldu. Elde kalan ve ehemmiyet vermediğim içün zıyaa maruz olan yazıları — bir yârı kadîmin ısrarı üzerine — "Mevzun Sözler" unvaniyle bir deftere kaydetmişdim. Onların birkaçını buraya nakledişim — edebî kıymetleri olduğundan değil — bu eserde ittihaz edilen usule riayet maksadından dolayıdır.

On iki cild teşkil eden şu nâçiz eserde medfun olan merhum şairlerin revanı pâklerine fâtihai şerife ihda ve yaşayan şairlerin ömür ve âfiyetlerinin devamına dua etdikden sonra — aralarına katılmak cüretinde bulunduğum içün — afivlerini temenni ile söze hitam veriyorum. Cenabı Hak da bu abdi hakire hüsni hatime ihsan buyursun.

⁂

NA'T

Ey ruhı muşahhas ki bütün canlara cansın
Ağyare nihansın dili yarâne iyansın[1]
Buyındır eden güllere irası revayih
Ruyinle de mihrü mehe envar feşansın[1]
Her zerre senin lem'ai vechinle celidir
Zahirde fekat mühri hafiyüllemansın
Hüsni ezeli, âşıkı hüsni ezelindir
Bir öyle cemilsin ki cemallerde nihansın[1]

---

[1] Bu beyitleri, musiki üstadlarından Nayi Hafız Nesafet, hüzzam mekamından ilâhi tarzında bestelemişdir.

Aşkındır eden sureti hestiyi nümayan
Aşkınla ki ayinei imkânü mekânsın
Keşf eyle nikabı ruhını sırrını göster
Görsün ki cihan ruhı lâtifüseryansın
Dünyada yere düşmedi sayen fekat ey nur
Ukbada rüusı beşere saye resansın
Ey nuhbei mahlûkı ahad, gelmedi mislin
Vallahi ve billâhi vahidi dü cihansın
Ümmidi keremn etmededir salihü talih
Sen kânı kerem, melcei âfet zedegânsın
Atfı nazar et haline biçare Kemalin
Biçarelere lûtf ile daim nigeransın.

Cümadelahire 1343

*
**

NA'T

Öyle ekmel halk olunmuşsun ki ey mihri هدا
Haliki âzam, senin halkında etmiş itina
Ferd yaratmış, ferd bırakmış tabemahşer zatını
Suretü siretde mislin halk olunmaz bir daha
Etse mirata tekabül hak nüma vechin senin
Misli mevhumun olur belki o yüzden runüma
Lem'ai hüsnün bütün dünyayı şeyda eylemiş
Zerre zerre incizab eyler bütün dünya sana
Her güzel senden eder ahzi füyuzı hüsnü an
Âfitabı hüsnü ansın matlaın vechi huda
Öyle bir hüsni müşahhassın ki seyr etse seni
Hüsnı mutlak, şübhesiz tekbire eyler ibtida
Hangi cânândır o kim aşkiyle olsun sine çak[1]
Halkı âdemden beri uşşakı vahdet âşina
Sad hezaran kerre mahv olsa vücudi ehli aşk
Aşkı canbahşin gönülde ruh gibi bulmaz fena
Can fidayi aşkınız, aşkınla bulduk biz hayat
Âşık olmuşdur şehidi aşkına çünki beka
Öyle ümmisin ki ilmin etdi ihyayi ulûm
Müftekirdir tâ ezelden âlemi irfan sana
Öyle ümmisin ki talim eyleyen hakdır seni

---

1 چاك

Bildiren mahlûka sensin halikı ey hak nüma
Hangi dahidir o kim nurundan olmaz müstefiz
Müstefizi nurun olmakdır hakikatde deha
İsrı pakinden eder mi ehli biniş inhiraf
Devleti sermed, senin isrinde etdi incilâ
Akli kâmil tabiî hükmi celilindir senin
« صلى الله عليه وسلم » (Arabic phrase)
Rahmeti uzmayı haksın cümle mevcudate sen
Sabitü seyyare nurındır eden neşri ziya
İsmini ismi ilâhiyle beraber zikr eder
Çar aktarı cihanda her nefes ehli nüha
Ey veliyi nimeti âlem, senin sayendedir
Bunca küfranla beraber nimeti bi intiha
يا رسول الله senin şevkınle oldı cezbe nak[1]
Zerrei haki derın Mahmud Kemâli bi neva

25 Muharrem 1352

***

GAZEL[2]

Hitabı lûtfunı yârin ıtabe benzetirim
Safayi âlemi aşkı azabe benzetirim[3]
Görünce ruyini ziri nikabda o mehin
Sehab içinde kalan mahitabe benzetirim
O nurı çeşmi mehabbet tebessüm etdikce
Tulûa mail olan âfitabe benzetirim
Geçer neşatı gönülde hazin yadı kalır
Zemanı vuslatı faslı şebabe benzetirim[3]
Zuhûr edince, peyinde hafa da zahir olur
Vücudı zaili aynı hababe benzetirim
Ne güllerinde vefa var, ne gülşeninde safa
Cihanı, lânei bumü ğurabe benzetirim
Nasibi ehli kemâli beharı âlemden
Nasibi bülbül mihnet nisabe benzetirim[3]

30 Nisan 1323

***

---

1 عزا

2 Tercemei hali 1437 nci sahifede yazılan Reşid Akif [Paşa] merhumun — gazeline arzusu üzerine — nazire olarak söylenmişdir.

3 Bu beyitleri, Matbaai Askeriye mümeyyizlerinden hattat ve musiki şinas hafız İhsan [Bey] merhum, sekâh mekamından şarkı olarak gayet nefis suretde bestelemişdir.

KIT'A

Saf olsa da kalbi küdret alûd
Esrarı vücude mahrem olsam
Bilsem ki nedir hakikatim âh
Âdem gibi ben de âdem olsam

19 Haziran 1326

***

Vaslı yâre kesbi istidad[1] eden âşıkların
Zikri cânân fikri cânân, canı da cânân olur
Âhı ateşbar ile etdikce mahvi cismü can
Tabe mahşer cisminin her zerresi bin can olur[2]

27 Mayıs 1330

***

KIT'A

Sureta dost görünen kallaşın
Yokluğu varlığına racihdır
Düşmeni dost nümadan zira
Düşmènin fikri daha vazıhdır

4 Ağustos 1941

***

Garkı sirişk etmede firkat beni
Seyli huruşan gibi ben çağlarım
Bir nigehi lûtf ile güldürmedin
Ben seni sevdim seveli ağlarım[3]

18 Ağustos 1931

***

Ram edilmez bir güzelsin vuslatın hulya gibi
Her nigâhı iltifatın tatlı bir rüya gibi
Bir mücessem neşvesin keyfiyyetin sahba gibi
Yok mudur bir niyetin üftadeni ihya gibi[4]

1929

***

---

[1] استعداد

[2] Musiki üstadı şehiri muallim Kâzım pek üstadane bestelemişdir.

[3] Muallim Kâzım beyati mekamından şarkı olarak bestelemişdir.

[4] Musiki üstadlarından Şeyh Edhem [Efendi] merhum, süzi dil ve muallim Kemanî Faik hüseynî mekamından şarkı olarak pek dilrüba tarzda bestelemişlerdir.

Feyzi aşkın öyle mucizedir ki ey ruhi şebab
Vuslatınla neşveyabım, hasretinle neşveyab
İster arzı vuslat et, istersen eyle ihticab
Vuslatınla neşveyabım, hasretinle neşveyab[1]
Haleti vaslında gelmez hatıra bir dem cefa
Hasretinde his eder ruhum, yine sende vefa
Vuslatın da bir safadır, hasretin de bir safa
Vuslatınla neşveyabım, hasretinle neşveyab[1]
6 Cümadelahire 1346

***

Düşdüm senin aşkın ile dağlara
Bak bir kerre sinemdeki dağlara
Gönlüm hazin, fikrim ise perişan
Hasretinle oldu halim pek yeman
Behar geldi, buldu âlem bin safa
Bülbül ile ben ağlarım daima
Behar zevkı yerde göğde ıyandır
Sensiz behar benim içün hazandır
Yaklaşırdın diken olsam yanıma
Benden kaçar, kasd edersin canıma
Seni seven fırkatinle âh eder
Her dakika dost ağlar, düşmen güler

Yokmu rahmin derdin ile ağlara
Nerde kaldın a gül yüzlü güzelim
Gece gündüz eyliyorum ben figan
Nerde kaldın a gül yüzlü güzelim
Güller güler, culer akar her yana
Nerde kaldın a gül yüzlü güzelim
Güller gibi açılacak zemandır
Nerde kaldın a gül yüzlü güzelim
Bülbül oldun girdin benim kanıma
Nerde kaldın a gül yüzlü güzelim
Sevmeyenler gül yüzünü seyr eyler
Nerde kaldın a gül yüzlü güzelim[2]
4 Muharrem 1321

***

Lâtife âmiz bir manzumenin ilk beyitleri:

Mandıra Çiftliğinin manzarai mergubi
Getirir hatırı naşadımıza mahbubi
Öyle bir manzara kim cenneti tanzir eyler
Tabişi zevku safa gözleri tenvir eyler
Gülşeninde görünür feyzi rebiî her dem
Hiç tasavvur edemez anda hazani âdem
Didei âşıkı şeyda gibi culer çağlar
Bezmi vuslatda sanırsın ki gönüller ağlar
Gülleri, dilberi gül ruh gibi can bahşadır

---

[1] Udi Sadi, bayati araban, kemani Faik evic ve Hafız Nesafet nihavend mekamlarından iştidane bestelemişlerdir.

[2] Arabi ve Farisi, İzafetsiz, terkibsiz hece veznyiledir.

Bülbüli, bülbüli cennet gibi zevk efzadır
Her tarafdan geliyor gûşe sadayi şadi
Her sada olmadadır cuşü huruşe badi
Böyle bir çiftliğe mâlik olanın unvanı
Olsa lâyık mı değil mülki safa sultanı

*
**

BEYİT

Cilve zari vechi kudret sanma yalnız turdır
Didei hak bine her bir zerre turı nurdır

*
**

Çeşmi jenk alûdeye etmez tecelli bir zeman
Nuri paki aşk ancak didei bina arar

*
**

Gözü dünya görür seni görenin
Nuri çeşmi mehabbet olmuşsun

*
**

Şu gülistanı gam alûde misâli gunce
Hande ber leb geliriz, âh perişan gideriz

*
**

Muktezayı fıtrata etmekde cümle itt'ba
İsmi zâhir, her kese bir neş'e izhar eyledi

*
**

Ağyâr değil, yâr ediyor derdini efzun
Güldür seni güldürmiyen ey bülbüli nalân

*
**

İzdihamından şuaın etme şekva ey melek
Bir ilâhî nursun pervanen olmuş âfitab[1]

*
**

---

[1] Tirende güneşin şuaından şikâyet eden bir nurı mücesseme, evaili şebabda söylenmişdi.

Bahşi hayret ediyor doğrusu ehli hirede
Kredi sahibidir bankada şimdi kırede[1]

*
**

Vermesün âdaya fürsat ruzgâr
Âdemi bir sözle eyler tarümar

*
**

MISRA

Tahaffuz eyle illetden hayatın ruhı sıhhatdir

*
**

Kâmil ancak kendi noksanın görür

*
**

Hakkı hıfz eyliyeni Hazreti Hak hıfz eyler

*
**

Seni incitmiyeni incitme

*
**

Kendine mâlik olan âhere memlûk olmaz

*
**

Bir belâye intizardan bin belâ eyler zuhûr

*
**

Nefsine hâkim olan kimseye mahkûm olmaz

*
**

Görmez eşyada taaddüd merdi vahdet âşina

*
**

Her şey'i garib olur garibin

*
**

---

[1] Tercemei hali 249 uncu sahifede yazılan Muallim Cudi — Selânikden gönderdiği 17 Haziran 1323 tarihli mektubda — «kırede [maymunlar] makulesi bir takım eşhas, kredi sahibi oldu» demesiyle bu beyit yazılmışdı.

Müteveffa bir âlim hakkında lâtife olarak söylenen uzun bir manzumeden birkaç beyit:

Cümle ilimü fende kendi mislini Kendi zumünce sanırdı müstehil
Nesrine hayran idi ehli edeb İstese tanzim ederdi Kantatil[1]
Her ilimden bahse eylerdi kıyam Farzederlerdi onu herze vekil
Aklü mantıkdan uzakdı sözleri Kırmızıya derdi bîperva yeşil
Öyle bir allâme kim çeşmi cihan Aynını ayinede görmüş değil
Öğretirdi âleme envaı fen Heykele tedris ederdi kodsivil
Öyle hizmet etdi kim efrenclere Ruhuna İncil okur Rahib Kamil
Böyle bir allâmenin gaybubeti Bir büyük zayidir etme kalü kil

***

BİR BALODA BİR DANSÖRE

Şu hödük masharaya sövmez de Aklına mâlik olanlar neyler
Doğru yolda yürümek bilmezken Madmazellerle gider danseyler

***

ESKİ BİR MÜRTEKİBE

Etme tazyii nefes beyhude Dinlemez demdemei tenziri
Öyle bir mürtekibi müdhiş kim Kuyruğundan yutuyor hınziri

15 Kânunı evvel 1323

---

[1] Cantatille — Nazım, şarkı.

İLÂVE

Eser basıldıkdan sonra vefat edenlerin vefat tarihleri, medfenleri ve tercemei hallerini mütemmim mevad ile eserin tab'ından çok zeman evvel irtihal edenlerden bazıları hakkında bilâhare istihsal olunan malûmatın "zeyl" e ilâvesini muvafık gördüm.

§

MEHMED AKİF

Mısır'da Prens Abbas Halim [Paşa] merhumun himayesinde senelerce kaldıkdan sonra "Teşemmü'ı kebed" den muztarib oldu. İstanbul'a getirildi. İlleti şiddetlendi. Paşa merhumun kadirşinas kerimesi Prenses Emine Hazretleri tarafından hastahanede tedavi etdirildi.

Tebdili heva etmek üzere — çocukluğundanberi büyüdüğü ve sevdiği — Yakacık'daki evimize götürmek istedim, pek memnun oldu. Fekat orada tedavi müşkil olacağından erbabı kemalden muhterem Prens Halim Said Hazretlerinin Alemdağı'ndaki çiftliğine götürülmesini daha münasib gördüler. Bir müddet sonra Beyoğlu'nda Mısır apartımanına getirildi.

28 Kânunı evvel 1936 [1355 Şevvalinin 14 üncü gecesi] vefat etdi. Cenazesi — üniversite ve diğer mekâtib talebesinden ve sair zevatdan mürekkeb galebelikle — Edirne kapusında Şehidliğe götürülüb karşıdaki kabristana defnolundu.

Kabrinin başında — merhumun eseri olan — İstiklâl Marşını talebe, bir ağızdan okudular, ruhunı şâd etdiler.

⁂

BAKİ DEDE

Tekkelerin seddi, varidatın inkıtaı üzerine zaruret yüz gösterdi. Akribasından birinin delâletiyle Halk Fırkası dairesine duhuliye memurı oldu Bittabi yapamadı.

Pek eski ehibbamızdan — kayın babası — Doktor Mustafa Münif [Paşa] ile — o vakit Edebiyat Fakültesi riyasetinde bulunan — Profesör Doktor Füad Köp-

rülü'ye gidildi, reca etdim. Tedbir, takdire uydu, Darülfünunda münhal olan Farisî muallimliğine tâyin olundu.

Birkaç sene sonra bazı muallimlerle beraber çıkarıldı. Zaruret avdet etdi. Bu yüzden neler çekdiğini — hukukı kadime münasebetiyle — bana anlatırdı.

O esnada işidildiğine göre kütübhaneler tasnif heyetine tâyin olunacağını beklerken âşinalarından biri, tâyin edilmeyeceğini — teessüf ederek — söylemesinden ve bir zata telefonla sorub müsbet cevab alamamasından pek ziyade müteessir olmuş. Biraz sonra getirilen tezkirede tâyin olunduğu resmen tebliğ edildiğinden fevkalâde sevinmiş. Müteakiben üstüne fenalık geldiğini söylemiş. Otomobil ile evine naklolunurken Aksaray'da Edhem Pertev eczahanesine sokulmasını söyledikden sonra vefat etmişdir. [28 Şubat 1935 - 24 Zilkıde 1354]. Yenikapu mevlevihanesi kurbinde Dedegân kabristanına defnolunmuşdur.

Bazı haberler insanı mânen, bazı haberler de maddeten öldürür.

Vefatından birkaç gün evvel ziyaretime geldiğinde bir mektebin edebiyat muallimliğine talib olduğunu ve istenilen tasdiknamenin verilmesi içün alâkadar bir zata tavsiye edilmesini söyledi. Derhal telefon etdim. O zat, buna imkân olmadığını ve sebebini uzun uzadı ve kemâli nezaketle anlatdı. Merhum, hiddetlenerek ileri geri sözler söylediği sırada "Bu adamlar bilmelidirler ki edebiyat mahv olsa, ben yeniden vücude getiririm" dedi.

Hiddetle söylenilen sözler, ekseren tevehhüm kabilinden olur. Tevehhüme ise itibar yokdur.

BENAL NEVZAD

Şimdi İzmir meb'usudur.

MEHMED BESİM

Tekaüd edildikden sonra Bursa'da oturdu. 15 Şubat 1937 [3 Zilhicce 1355] de orada vefat etdi.

Son zemanında bir sene meflûc oldu. Yetmiş altı senelik hayatında belli başlı bir illete oğramadığını söylerdi.

Devlet hizmetine girdiğinden tekaüdüne kadar pek az müddet memuriyetsiz kaldığı halde hiç bir vakit zaruretden ve borçdan kurtulamadı.

Oğradığı mihnetleri kadere yükletir, şikâyetde ileri giderdi. Fekat "Sui tedbire ne yapsun takdir" hakikatını nazarı dikkate almağa yanaşmaz, kendine toz kondurmazdı.

CELÂL SAHİR

Zonguldak meb'usu oldu. Ciğerinde zuhûr eden kanserden 17 Teşrinisâni 1935 [20 Şaban 1354] de vefat eyledi. Bakırköy kabristanına defnolundu.

CENAB ŞİHABÜDDİN

12 Şubat 1934 [27 Şevval 1352] de vefat etdi. Bakırköy kabristanına defnolundu. Şiddetli kar fırtınası devam etdiği halde cenazesinde hayli galebelik vardı.

Cenab, zekâ ehlinin, istihza hakkını haiz olduğuna kânidi.

ABDULLAH CEVDET

29 Teşrini sâni 1932 [30 Receb 1351] de füceaten vefat etdi. Merkez Efendi kabristanına defnolundu. Vefatını ve defnini yazan gazetelerde okunduğuna göre: Cenazesi Ayasofya camiine getirildiğinde mekteb muallimlerinden biri "Bu büyük adam, bütün hayatında hür düşünmüş, taassuba harb açmışdır. Onun bir hoca tarafından nemazının kılınması ruhunu tazib etmek olacakdır. Nemazı kılınmamalı, doğru ebedî medfenine nakledilmelidir" demesi[1] üzerine münakaşatda bulunulmuş ve Peyamî Safa şu muhik sözleri söylemişdir:

"Abdullah Cevdet merhumun, nemazım kılınmasın diye bir vasiyeti yokdur. Madamki onun ruhunu tazib etmekden çekiniyorsunuz, o halde nemazı kılınmalıdır."

Bunun üzerine cenaze nemazı kılınmışdır. Dikkat ve ibrete şayandır ki hiç bir cenazede böyle bir münakaşa olmamışdır.

---

[1] «Çelebi böyle olur bizde de bilgiç dediğin».

İBRAHİM CUDİ

18 Eylûl 1931 [5 Cümadelulâ 1350] de Kadıköyünde vefat etdi. Haydarpaşa arkasında Karaca Ahmed kabristanının medhalinde Saraclar Çeşmesi kabristanına defnolundu. Selânik'de ve İstanbul'da binlerce şakird yetişdirmiş ve memleketin irfanına yarım asırdan ziyade hizmet etmiş iken cenazesinde oğullarının beş on âşinasiyle beş altı polis, birkaç cerrar ve şair namına da — sonra yetişen — Florinalı Nâzım vardı.

"Vefalı âdem isteyen vefalı âdem olmalı"

Hakikatine bir kerre daha şahid olduk. Fekat bihakkın âlim, fadıl, şair bir ehli kemalin bu derece ihmal edilmesine de fevkalâde teessüf etdik.

Merhum gölgesinden ürkecek derecede vehham, âşinalarile ihtilâtdan muhteriz idi. Hukukı kadimeye ve kavaidi vefaye pek o kadar riayet etmezdi.

Fazlü kemalini İstanbul üdeba ve şuarasına tanıtdıran benimle şair Besim merhumdur. Hüseyin Vassaf merhum «کالا کمال» namındaki eserine dercetmek üzere hakkımdaki mülâhazatını bildirmesini reca etmiş ve "üdeba ve edebiyat ile meşgul olmıyorum" mealinde — hukuk ve mehabbete muhalif — bir cevab almış olduğunu hayli müddet sonra bana söylemişdi. Ben, bu nâçiz eserde onun kemalâtına terceman oldum, mukabele bilmisilde bulunmağı kadirşinaslığa muhalif gördüm.

Oğlunun ifadesine göre : Tercemei halini ihtiva eden cildi daima yanında bulundurumuş. Son zemanlarında gözleri görmediğinden yanına gelenlere okutdurub dinler, safayab olurmuş. Kendi nüshasına ilişmemeleriçün diğer bir nüsha aldırmış.

Vefatında gazete muharrirleri, tercemei halini yalnız benim eserimde bulub yazmışlardır.

ALİ EKREM

27 Ağustos 1937 [19 Cümadelulâ 1356] da vefat etdi. Zencirli Kuyu'daki Asrî kabristanda Abdülhak Hâmid'in civarına defnolundu.

Ehli dem idi. Sonraları vaz geçdi emma tesiratı muhribesi geçmedi. Oğliyle kızının pek elîm suretde dünyadan göçmeleri, biçareyi canından geçirdi. İlletden, kılletden kurtulamadı. Ailelerimiz arasındaki hukukı kadime sebebiyle maişiyetce muztarib ve ömrünün son günlerinde uzak semtlerdeki mekteblerde ders okutmağa mecbur olduğundan bahs ile teellüm ederdi.

Bir aralık Doktor Profesör Mazhar Osman'ın tedavihanesinde istirahat etdirilmişdi. Bir gün sıhhatini öğrenmek içün Süleyman Nazif merhumla tedavihaneye gitdik. Bekleme odasında lâfa dalmışken şiddetle kapu açılub helecan ve heyecan ile "Vay efendim" diyerek üstümüze doğru biyaz gömlekli bir âdemin gelmekde olduğunu görünce hastalar boşanub üstümüze saldırıyorlar zannederek fena halde ürkdüm. Nazif, gülmekden bayıldı. Gelenin, muhterem doktor olduğunu anlayınca — lâtifeten — "Divanelerin hem demi divane gerekdir" mısraını okudum.

Bu hâdiseyi cenaze naklolunurken doktora hikâye etdim.

Merhum, pek güzel şiir söylerdi. Şair dinmeğe bihakkın lâyık idi. Fekat lâyık olduğu derecede riayet ve rağbet görmedi. Onun mertebesine yükselemiyen şairler, daha fazla mergub oldular.

§

ENVER

27 Nisan 1937 [15 Safer 1356] de Gureba hastahanesinde vefat etdi. Topkapu kabristanına defnolundu.

MUALLİM FANİ

3 Kânuni sâni 1936 [28 Şevval 1354] da — zevcesinin memleketi olduğıçün senelerdenberi oturduğu — Kadirli'de [Kars Zülkadriyye] vefat etdi. Alacami kabristanına defnolundu.

MEHMED FÜAD

20 Teşrini sâni 1934 [12 Şaban 1353] de vefat etdi. Beşiktaş'da Yahya Efendi türbesi kabristanına defnolundu.

ABDÜLHÂK HÂMİD

13 Nisan 1937 [1356 Saferinin birinci gecesi] vefat etdi. Cenaze merasimi hükûmetce tertib ve icra olunduğuiçün pek çok mekteb talebesi, polis, ehibba ve ahaliden mürekkeb — emsâli nâdir görülen — galebelikle takib olunan ve top arabasına konulan cenaze, Zencirli Kuyu'daki Asrî kabristana ilk defa olarak defnolundu. O kadar çok çiçek getirilmişdi ki başka cenazelerde görülememişdir denilebilir.

Ailelerimiz arasında bir asırlık hukuk ve meveddet olduğundan ötedenberi hakkında hürmet ve mehabbet gösterirdi. Vefanın mücessem misâli olduğumu âşinalara söylerdi. O yaşda evime kadar gelmek zahmetini ihtiyar ederdi. Bir akşam da Bayan Lüsyen'le beraber gelmişler. Hizmetci, evde bulunmadığımı söylemiş. Lüsyen, gelüb gelemiyeceğimi sormak istemiş Hâmid, "Sorma. O, camiden başka yere gitmez. Nemaz kılınca evine gelir" demiş. Otomobilin içinde beni beklemiş.

Son görüşdüğümüz günlerden birinde dinî, edebî, felsefî ve tarihî meselelerden bahsetdiğimiz sırada bir aralık gözünü kapatub şu beytin sanih olduğunu söyledi :

"Bir ismi celâl olsa gerek namı tabiat
Âyatı ilâhiyedir ilhamı tabiat".

AHMED HAŞİM

4 Haziran 1933 [10 Safer 1352] de vefat etdi. Eyub kabristanına defnolundu. Bazı emsâli gibi vefatından sonra daha ziyade şühret ve kıymet bulan şairlerdendir.

HÜSNİ [PAŞA]

Divanı eş'arını — kitab muhiblerinden — sabık Arnavudluk sefiri muhterem Âli, muahharen elde ederek bana gösterdi. Buharalı Naci tarafından Hicrî 1292 senesinde talik yazı ile yazılmışdır. Arabî ve Farisî şiirleri de hâvidir. "Hüsni Eser" le beraber 151 büyük sahifedir. Aşağıdaki iki gazel, o divandan naklolundu.

Hüsni [Paşa] nın "Tercemei Ahdi Aziz" isimli — basılmamış — bir eseri daha vardır ki Hazreti Ali, مالك ابن الحرث رضى الله عنه ı Mısır'a vali nasbetdiği hengâmda yazub verdiği vasiyetnameyi — Selânik valisi iken — Türkceye terceme etmişdir. Bu da Âli'nin kütübhanesindedir.

*
* *

GAZEL

Razı aşkı ne kadar eylese âşık pinhan
Ruyi dildarı görünce olur elbette ıyan
Çilei sahti çekilmez o keman ebrunun
Güler emma dili uşşaka bu müşkil âsan
Bülbül âsa hemean eylesem arzı negamat
Olmaz ol gonce femin harı cefası noksan
Kadri yok simii zerrin işte bu bazar içre
Nakdi dille alınur kâlei vaslı huban
Hüsniya hahiş vusletle sözü etme diraz
Çünki imadan alur gayeti kasdı cânân

§

Bu bülbüli dil âleme feryada mı geldi
Ya guncei maksudunu hep yade mi geldi
Lâyık mı ola badei ikbal ile sermest
Kalb âlemini fısk ile berbade mi geldi
Nefs ile nedir tâ bu kadar germii ülfet
Âdem bu cihan mülkini ifsade mi geldi
Âya neye fikreylemiyor kavli elesti
Aslından aceb kenduyi ib'ade mi geldi
Lâzım da değil Hüsniye çok bahsi uzatmak
Halkın hiyelü ayıbnı tadade mi geldi

HÜSNİ [EFENDİ]

"Hüsni Eser" isimli matbu manzume, bu zatın değil, Hüsni [Paşa] nın eseri olduğu halde sehven ikisine de isnad olunmuşdur.

ALİ İFFET

Eylûl 1941 [Remezan 1360] de İzmir'de sektei kalbden vefat etdi. Bazı gazellerini ihtiva eden bir risaleyi — üdeba ve şuaraya takrizler yazdırub — "Gazelle-

rim" unvaniyle neşreyledi. Bir gazeline, şairlere söyletdiği nazireleri bir araya toplıyarak "Cünunı Aşk" namiyle bir mecmua tertib etdi, buna da takriz yazılması içün mükerreren vâki olan müracaatı üzerine şu manzumeyi yazdım :

Bir gazel yazdı Cenabı İffeti şîrin sühen
Kalbini erbabı aşkın eyledi hakkiyle şen
Bir gazel kim lâfzü mânası şifa bahşi cünun
Dense elyak nazmı sihr âmizü şiiri pür füsun
Mısraı bercestesi Leylâyı eyler neşveyab
Beyti mamuri, imaret[1] sazı Kaysı dilharab
Şivei nazendesi, vecd averi erbabı nâz
İşvei tabendesi, şur üfkeni sahib niyaz
İffetin etrafını sardı bütün ehli hired
Halei mehtabı andırdı bu vaz'ı dilpesend
Cümlesi bu şiiri zibaye nazire söyledi
Hepsi de hakkıyle isbatı liyakat eyledi
Her nazire, bir naziri olmayan şiiri güzin
Serteser metni cünune bir metîn şerhi mübin
Etdiler hep muktezayı vakte tatbikı mekal
İtiraz etmez bu hale bittabi merdi kemal
Sazi mâna nagme riz oldukaca canlar cuş eder
Nağmesiyle kendinin mâna da terki huş eder
Bir eserdirki "Cünuni Aşk" ile olmuş benam
Duysa Mecnun, merkadinden şevk ile eyler kıyam
Kimki şairdir eder elbette ibrazı fünun
Şair olsaydım ederdim ben de izharı cünun
Himmetinle geldi meydanı zuhure bu eser
Âferin ey şairi İffet şiarü pür hüner

Sende "Mecnundan füzun âşıklık istidadı var"
Aşkını efzun ede şevkı cemâli Girdikâr

22 Mayıs 1939

YUSÜF KÂMİL [PAŞA]

Mısır valisi Mehmed Ali [Paşa], üçüncü ve en kıymetli kızı Prenses Zeyneb [Hanım Efendi] yi, Yusüf Kâmil [Paşa] ya tezvic etmek istediği esnada bir gün

[1] عمارت

yemek yerken Sami [Paşa[1]], "Kâmil beyi damad yapmak tasavvur buyruluyormuş, bu nasıl olur?" demesiyle — dahii ümmi unvanına bihakkın lâyık olan — koca Mehmed Ali, "Ne yapalım, kızımızın birini bir abdala, birini bir deliye verdik. Birini de bir kâmile! veriyoruz" cevabiyle sözü kesdiğini, Mehmed Ali'nin küçük oğlu Mehmed Ali [Paşa] nın kızı muhterem Prenses Zübeyde Hazretleri nakleyledi.

Ne kâmilâne cevab.

KÂMİL [BEY]

Kâmil [Bey] in "İntihabatım" isimli risalesi, Hicrî 1307 senesinde basılmışdır. Huruf üzerine müretteb beyitleri, Arab ve Fürs lisanlarından mütercem hikemî cümleleri ve kendinin üç gazelini hâvidir.

LEYLÂ

Şerif [Paşa[1]] nakleyledi, annesinin annesi[2] demiş ki : "Leylâ Hanım, bir gün bize geldi, şu sözleri söyledi : "Birkaç gün evvel Kâğıdhane'ye gitdim. Padişah [Sultan Mahmud] köşkde imiş. Beni uzakdan görüb çağırtdı. Huzuruna kabul etdi. İzzet Molla'dan[3] bahs açub "İhtarıma rağmen mahud lâyiha hakkında ötede beride boş boğazlık etdiğinden nefyine mecbur oldum. Vefatına teessüf etdim" buyurdu. Ben de dua ile mukabelede bulundum. Bir şarkı küftesi tanzim etdim".

Şarkı budur[4]:

Pür ateşim açdırma benim ağzımı zinhar
Zalim beni söyletme derunumda neler var
Bilmez miyim etdiklerini, eyleme inkâr
Zalim beni söyletme derunumda neler var

Aşkınla yürek yareleri işler onulmaz
Meydanı mehabbetde bu hicran unudulmaz
Âşık sana çoksa bana dilber mi bulunmaz
Zalim beni söyletme derunumda neler var

[1] Tercemei halleri 1649, 1828 inci sahifelerdedir.

[2] Tercemei hali 868 inci sahifede yazılan Lebib [Efendi] nin kızı ve mabeyin müşiri Ferid [Paşa] nın zevcesidir.

[3] Tercemei hali 723 üncü sahifededir.

[4] İsmail Dede Merhum, uşşak mekamından bestelemişdir.

Bed çehre rakibi aceb âdem mi sanursun
Bir gün olur andan dahi ey şuh usanursun
Etdiklerine nadim olursun utanursun
Zalim beni söyletme derunumda neler var

Her derdine ben sabredeyim şuhi cihanım
Leylâye cefa âdetin olsun yine canım
Tesir eder elbet sana bu ahu figanım
Zalim beni söyletme derunumda neler var

§

Leylâye Hicrî 1256 senesinde "150" kuruş maaş tahsis olunduğu, Topkapu Sarayında Ceybi Hümayun defterinde mukayyed —aşağıdaki— tezkireden anlaşılmışdır.

«صح انهما Devletlu utufetlu efendim hazretleri.

İşbu 56 senesi Recebi şerifi gurresinden itibaren Darbhanei amireden şaire Leylâ Hanıma mahiye yüz elli guruş maaş tahsis olunması hususuna iradei ihsan adei hazreti şahane şeref efzayı sünuh ve sudûr buyrulmuş olmağla mucibince maaşı mezkûrun tahsisi ve lâzım gelen senedinin bittanzim takdimi menutı himemi behiyeleridir efendim».

11 Receb 1256

ABDÜLAZİZ MECDİ

26 Ağustos 1941 [1360 Şabanının 3 üncü gecesi] vefat etdi. Edirne kapusunda şehidliğe defnolundu.

MEHMED ABDÜNNAFİ [EFENDİ]

Torununun oğlu Maarif Vekâleti umum müfettişlerinden Bay Fethi'nin bilâhare gösterdiği bir mecmuada iki nât, bir medhiyei mevlâna, Sultan Abdülmecid'e ketebe ve vefat tarihleri, yine ona "hakipayı saltanat" redifli ve 9 beyitli medhiye, Şehzade Ahmed'in ve kendi hafidinin velâdetine, Reşid [Paşa] nın sadaretine, Pertev [Paşa] nın riyasetine, Kasım Paşa'da Sırrı Dede türbesine, Himmet Zâde dergâhının tamirine ve çeşme inşasına tarihler Beylikci Enverî [Efendi] ye ve bir vezire, Galib [Paşa] ya —gazel tarzında— medhiyeler, Sofya'da Baliye kıt'a, "Fa-

tin Tezkiresi" ndeki gazel ile diğer üç Türkce, iki Farisî gazeli ve başkalarının bir şarkısını ve bir gazel ile tahmisini hâvidir.

MEHMED NAZIM — FLORİNALI

Gülhane hastahanesinin emrazı asabiye kısmında tedavi edilmekde iken 6 Haziran 1939 [18 Rebiulâhır 1358] de vefat etdi. Topkapu kabristanına defnolundu.

"Cumhuriyet" gazetesine yazılan fıkrada merhum, eslâf içün ihtifaller tertib eylediği halde kendi cenazesinde heman hiç kimse bulunmadığından bahsedilmişdir. Mükerreren telefonla vâki olan sualime, doğru bir cevab verilmediğinden cenazenin ne vakit nakil, nereye defnolunacağını öğrenüb de son hizmeti ifa edemediğime pek çok teessüf etdim.

Hukukumuz eski olduğundan hakkımda pek ziyade hürmet gösterirdi. Ne söylesem, ne yapsam gücenmezdi, beni gücendirmekden sakınırdı. Babıâli'de bulunduğu esnada beni pek sık ziyaret eder, pek uzun sözler söyler, manzumeler okur, bazan resmî işlerimle meşguliyetime mâni olurdu. Hattâ bir gün[1] — lâtifeten ve bilbedahe denilebilecek süratle — şu kıt'ayı söylemişdim, pek çok gülmüşdü :

"Bir takım lâf ile teşvişi huzur
Etme ey şairi bi şirü şuur
Her dakika bana gelmekden ise
Yılda bir kendine gelsen ne olur"

Esasen iyi âdemdi. Manzumeleri de emsâline faikdi. Fekat şühretin âfet olduğunu düşünmiyerek iştihar emeliyle nakdini, vaktini, nefsini, nefesini telef ederdi. Manzumelerini — ne maksada mebni ise — dercetmeyen gazete idarehanelerine para vererek ilân sütunlarında neşretdirirdi. Nasihatlerimize kulak vermezdi. Son senelerde kendine "şiir kıralı" unvanını tevcih etmişdi. Bütün edebiyat müntesiblerinin bu unvanı kabul etmesiçün kalemen ve lisanen oğraşırdı.

Tercemei halini — ümidinin fevkinde takdirkârane cümlelerle — bu esere koydum. Basılan formayı — cildin bitmesini beklemekden rahatsız olmaması içün — derhal kendine gönderdim. Memnun olacağını ümid ederken — hastalığının tesiriyle olmalıdır ki — sahifeler dolusu mektub yazarak kırallığının lâyikıyle tahrir ve — gönderdiği — bütün manzumelerinin dercedilmediğinden bahsile beni âdeta tevbihe kalkışdı. Bittabi sükût etdim. Bu defa yine sahifeler dolusu, haşiyeli, zeyil-

[1] 2 Temmuz 1325.

li, mabaadli mektublar göndererek kusurlarının afvini bir satırla tebşir etmemi, ebediyyen minnetdarım olduğunu yazdı. Yine susdum. O, yazdığı şeylerde mazur olduğu gibi, ben de susmakda mazur idim. Allah rahmet eylesün.

MAHMUD NEDİM [PAŞA]

Trablusıgarb valiliğinden "azil" edildiğini — Sadrı esbak Said [Paşa] ile o devre yetişen diğer iki zat söylediklerinden — bu eserdeki tercemei halinde o suretle yazmışdım.

Asıl ismi « كاتب الصدور » olduğu halde Maarif Vekâletince "Osmanlı Devrinde Son Sadrıâzamlar" unvaniyle — henüz iki cildi basılan — eserimde söylediğim vechile [S. 295] bilâhare ele geçen vesikadan anlaşıldığına göre Trablusıgarb'dan mazulen değil, "mezunen" gelmişdir.

NEVRES [PAŞA]

1185 inci sahifede yazılmış olan bu zatın daha mufassal resmî tercemei hali muahharen ele geçdiğinden — evvelkini ikmal ve bazı tarihleri tashih etmek üzere — naklolundu :

Varna muhafızlığından sonra Eskişehirde vefat eden mirimirandan Derviş Hasan [Paşa] nın oğlu Basra gümrükcüsü Mustafa (Bey) in oğludur [1].

1826 [10 Muharrem 1242] de Beşiktaşda doğdu. Annesinin ikdamiyle on bir yaşına kadar okumak, yazmak öğrendikten sonra musahib Said [Efendi] nin vesatatiyle Sultan Mahmudun huzuruna çıkarıldı. şehzade Abdülazizin hizmetine verilmesine irade sadır oldu. Sultan Abdülmecidin cülûsundan biraz sonra enderuna çırak edildi. Orada hoca Aziz [Efendi] den arabî okuyarak mezun oldu. Farisî ve bazı ulûm da tahsil ederek nazım ve inşada kudret hâsıl etdi.

1855 [15 Remazan 1271] de iradei seniyye ile tekrar veliahd Abdülazizin hizmetine verildi. Onun cülûsunda ikinci mabeyinciliğe 1861 [13 Muharrem 1278] de mirimiranlık rütbesiyle Kazai erbaa kaymakamlığına, 1861 [5 Safer 1278] istabli âmire müdirliğine tayin ve bir kaç ay sonra Rumeli beylerbeyi payesiyle taltif olundu.

1882 [21 Remazan 1278] de üçüncü mabeyinciliğe, 1862 [14 Şevval 1278] de meclisi valâyı ahkâmı adliye azalığına, 1862 [6 Zilkide 1278] de Bursa mutasarrıflığına, 1862 [12 Zilhicce 1278] de

---

[1] Ahmed Ata [Bey] in enderun tarihinde «mirimirandan Derviş Paşa zade esbak baş mabeyinci Mehmed Beyin», «Fatin tezkiresi» nde «Derviş paşa zade Mehmed Beyin» ve «sicilli Osmanî» de «sadrı esbak Moralı Derviş Mehmed paşa zade Mehmed Beyin» oğlu olduğu gösterilmektedir.

başmabeyinciliğe, 1862 [3 Safer 1279] da rütbei vezaretle maliye, 1862 [21 Recep 1279] da maarif nezaretlerine, 1863 [5 Remazan 1279] da tekrar Bursa mutasarrıflığına nasb ve 1863 [5 Rebiulahir 1280] de azlolundu.

1864 [8 Safer 1281] de - ikinci defa - meclisi valâ azalığına ve 1864 [8 Rebiulahir 1281] de mabeyne memur oldu. 1864 [26 Cümadelulâ 1281] de - üçüncü defa - meclisi valâ azalığına, 1865 [20 Şevval 1281] de - ikinci defa - maarif nezaretine getirildi. 1865 [28 Zilhicce 1281] de tekrar mabeyne alındı. 1865 [18 Muharrem 1282] de - dördüncü defa - meclisi valâ azalığına, 1865 5 Recep 1282] de Kastamoni mutasarrıflığına tayin ve on beş gün sonra afv olundu. 1866 [4 Şavval 1282] de mabeyne alınarak 1868 [20 Cümadelahire 1283] de - ikinci defa - baş mabeyinciliğe, 1867 [4 Muharrem 1284] de - beşinci defa - meclisi valâ azalığına nasb ve 1868 [9 Remazan 1284] de afv edildi. 1868 [2 Zilhicce 1284] de yine mabeyne alındı. Memuren Mısıra gönderildi. 1869 [1 Şaban 1286] da mabeynden çıkarıldı. 1870 [25 Safer 1287] de - üçüncü defa - baş mabeyinci oldu. Tekrar Mısıra gönderildi. 1871 [17 Cümadelahire 1288] de hizmetinden afvolundu. Kara ciğerinden muztarib olduğundan etibbanın karariyle 1872 [22 Remazan 1289] da Viyanaya[1] gitdi. 1872 [12 Şevval 1289][2] de vefat etdi. Naşi getirilerek - vasiyeti mucibince - Kanlıca mezarlığına defnolundu.

Birinci rütbe Osmanî ve Mecidî nişanlarını, Avusturya Devletinin Demirtac ve İspanya devletinin Elizabet nişanının gran kordonlarını hâmil idi.

§

Vefatında « حقائق الوقائع » gazetesine yazılan fıkrada şöyle deniliyor :

Cemii ahlâkı hasenei insaniye ile muttasıf, nadirülvücud bir fâdılı nüktebîn ve arif olub hususiyle fünunı edebiye ve muhazaratda derkâr olan yedi tulâsı ve talakati lisan ve hüsni ifade ve edası cihetiyle meclisinde bir saat bulunmak, ömrün en lezzetli geçmiş zemanlarından bir dakika gibi geçmesinden tekerrürünü arzu ve tama etmemek mümkın olamaz ve dehanı belâgat nişanından işidilen nikâfı edebiye ve fıkratı lâtife cetnü tahrir olunsa kütübü sahayife sığmaz idi[4]. Kâhice eğlence olmak üzere bedaheten nazmeylediği eşarı belagat beyan, pesendidedi erbabı tab'u irfan ve hususile âşikane şarkiyatı dilâvizi, ziveri zebanı alemyandır. Elhasıl kendisi, fünunı nazmu inşada yegâne ve bihemta, edib ve zarif, hafifülruh, hoş gû, hoş eda, nedimi nükte pira olarak memur olduğu işlerde ibrazı measiri reviyet ve bilhassa maliye nezaretinde iken kavaimi nakdiyenin refü ilgası emrinde fevkalgaye himmet ve hizmet eylemişdir».

§

---

[1] Lûtfi [Efendi] de «Postu Viyana tarafında birakdı da yakayı kurtardı» diyerek Viyanada öldüğünü söylediği halde Süreyya [Bey] in, Nisde vefat etdiğini söylemesine uyarak ben de öyle yazdığımı müahharen gördüm.

[2] Mürettib sehvi olarak 1186 ncı sahifede «Cümadelulâ» denilmiştir.

[3] Hangi zat yazmış ise kadirşinaslık, vefakârlık etmişdir. Fekat bazı sözlerde pek fazla mübalega etdiği görülüyor.

[4] Kâşki sığdığı kadar yazılsa idi. Yazılmayan şeyin kıymetinden bahsetmek, hiç bir faide temin edemez. İşidilen kıymetli sözleri, fıkraları zabtetmek bizde âdet değildir zarif sözler, mühim fıkralar söylenir, dinleyenler, ya gülmekden bayılır, yahud deryayı hayrete dalar. Bir müddet sonra da bir daha tahattur etmemek şartiyle unudur, gider. Söyleyen öldükten sonra «Neler söyler, neler söylerdi, yazılsa kütübü sahayıfe sığmazdı» denilir.

Nevres [Paşa] nın vefatına — o zeman mirgun Rüşdî Mektebi Farisî muallimliğinde bulunan — muallim Feyzi'nin[1] söylediği tarihdir:

Terk edüb mezrai âlemi Nevres Paşa	Çemenistanı adem seyrine gitdi hayfa
Nahli nevreste[2] iken bağı cihan içre kadi	Tişei gadr ile üftadei hâk etdi kaza
Nice kıydın o sehi kamete ey hâki siyeh	Senin aguşuna lâyık mı o servi rana
Cümleye dağı derun oldu vefatı zira	Çok gönül zahmine olmuş idi merhemi bahşa
Sernüngûn tası felekten umulur mu neş'e	Kırgün kâsei gredunda kani renkli safa
Akibet renç humari ile dilhun etdi	Kangi surmeste sunuldise bu kanlı sahba
Kimseye bunda nasib olmaz imiş ayşi müdam	Kimseyı kandiramazmış bu şafak gün mina
Feyziya bir daha doldur kadehi tarihi	Nuş kıldı ecelin camını Nevres Paşa

1289

RAŞİD

21 Kânuni sâni 1940 [11 Zilhicce 1308] de vefat etdi. Edirne kapusı kabristanına defnolundu. Bir asır yaşadı. O yaşda sür'atle yürürdü. Bir gün bir yokuşdan âsaya dayanarak ve inleyerek çıkdığını gören bir âşinası, böyle takatsiz bir tavurla yürümesinin sebebini sorunca "halkın nazarı değmemek içün" cevabını vermişdir.

"Raşid'in rüşdini teslim eder erbabı ukul"

ehli servet olduğunu söylerlerdi.

HÜSEYİN SİYRET

Muhterem şairin tercemei halindeki notlardan birinde babasının annesi Fatma [Hanım] ın ceddi Şehsüvar Zâde Hamdullah [Paşa], "Sadrı esbak Muhsin Zâde Abdullah [Paşa] nın damadıdır" denilmişdi Muhsin Zâde ailesine münasebeti sıhriyesi olan bir zat "Hamdullah [Paşa], Kerkük'li firarî Hasan [Paşa] Zâde Esseyid Abdullah [Paşa] nın damadı" olduğunu bildirdi.

Hüseyin Siyret'den sordum. Yazdığı cevabda "Hamdullah [Paşa], Sadrıâzam Esseyid Abdullah [Paşa] nın kızıyle, kayın biraderi Mehmed Said [Bey] de, Muhsin Zâde kerimesiyle teehhül etmişdir" demişdir.

---

[1] Tercemei hali 419 uncu sahifededir.

[2] Bu tabiri, onu takibeden «sehi kamet» ve «servi rana» dan daha çok garibdir. Kırk yedi yaşındaki bir zatin ismi «Nevres» olmakla «kadd» i «nahli nevreste» ile tavsif olunursa on yedi, on sekiz yaşındaki nevreslerin kaddü kametini hangi kelimelerle tarif etmelidir?

TAKRİZLER

Nâçiz şahsım ve eserim hakkında teveccüh ibraz eden kıymetli şairlerimizden bazı zevatın lûtfen yazdıkları manzumeler ve tarihler — istihkakımın fevkinde — takdir ve tebcili mutazammın bulunduğu içün neşretmekden sıkıldım.

Fekat bu nefis eserlerin zıyaına razı olmadığım gibi — hürmet etdiğim bazı erbabı marifetin ısrarlarına da mukavemet edemiyerek hüsni hatima olmak üzere — eserin sonuna koymağa mecbur oldum[1].

Meziyyet, benden ziyade bana iltifat eden muhterem zatlara racidir.

§

Âbı ruyı füdala Hazreti Mahmud Kemal
Sahili hikmete atmış yine bir dürri semîn
Sanma telifini bir tezkire.. bir âbidedir
Bir kütübhane değer tezkirei İbnülemin
Kıtaatı kürei ilmini seyr etseydi
Fadlü irfanına eylerdi yemin İbni yemin
Aksi tâbı rekami hire dihi çeşmi cihan
Nakşi feyzi kalemi reşki sanem hanei Çin
Şehevati kelimatiyle bulur can innîn
Berekâtı nefehatiyle doğar zinde cenin
Darbei kudretidir kilki füsun perverinin
Öc alub sahai mânaye diken sengi rasîn
Şuara maşerinin mahşeridir tezkiresi
Urdu şairleri mizana bevechi pişîn
Feyzi icaz bulub mazharı bas oldu kimi
Olsa bin mahşer uyanmaz kimi der ziyri zemin
Çoğunun ortaya atmış ne kumaş olduğunu
Satdırır bazı sühansaze de kâlâyı bihin
Ne taraif, ne zaraif, ne hikâyatü nikât
O ne sencide menakıb, o ne tarzı tebyin
Madini fadlı saçub cevheri envaı kemal[1]

---

[1] Gönderildiği tarihler sırasiyle dercedilmişdir.

[1] كمال الحكمه، كمال الكامل، كمال العصمه، كمال العفوه ve saire.

Ey eden sukûnı, bazarını ilmin tezyin
Ne Kemal'in gibi Mahmudı mükemmel bulunur
Ne de İhsan gibi bir şairi Hassan âyin
Niçe yıllar bize üstadı müfiz oldun sen
Niçe yıllar seni mes'ud ede mevlâ âmin

Hammamî Zâde
İhsan

Etdi Mahmud Kemal İbnülemin
Edebü şiire bir büyük hizmet
Namı mensi ve belki na mesmu
Niçe insane verdi bir şühret
Kurdı erbabı danişe o hümam
Daimî böyle meşheri hürmet
Bunların ekseriyle o, bizzat
Eylemiş akdi meclisi ülfet
Herkesin aslu faslına vâkıf
Sanki nessabı millet ol hazret
Herkesin halü kalini biliyor
Bu bilişidir ona büyük kuvvet
Kendini bilmiyor bu gün kimse
O ise herkesi bilir... hayret!
Böyle bir kişveri tekâsülde
Bu kadar zatın — eyleyin dikkat! —
İsmini, resmini, measirini
Aradı buldu topladı, ümmet!
Himmeti varsa kendine kişinin
Kim kime bak bu gün okur rahmet
Bıkmamış hiç, usanmamış, niçe yıl
Etmiş ibzali himmetü gayret
Sarfı nakdinei hayat etmiş
Nefsine vermemiş ehemmiyet
Böyle gelmiş vücude bu eseri
Bu, ne mahsuli gayretü himmet
Bu kitabın, müellifin daim
Kadrini bilmeli bütün millet
Kıymetü kadr bilmiyen akvam
Olamaz hiç haizi kıymet
Ver İlâhi, revac marifete
Marifet çünki gayei hilkat

§

Bu kitabın içindeyim mâdam
Ben de bir şairim Selim elbet
Bana da bir kitabedir bu kitab
Başka sengi mezare yok hacet

Mehmed Selim İnal

Âferin İbnülemin Mahmud Kemali namdar
Sahai âfakı irfanınla kıldın şulebar
Âlemi hayran eder bıkmaz, usanmaz gayretin
Etsün efkârı bülendanenle Türklük iftihar
Asitanındır melâzı teşnegânı musiki
Barigâhındır ulûm erbabına darülkarar
Zihni derrakin o hallâli ümurı müşkilât
Fikri vekkadından envarı hakayık aşikâr

Feyzi kudret, cebhei pakinde mevhubı ezel
Mürgı ilham, çeşmi sehharında mahır bestekâr
Şulei imanının meftunıdır ruhülkudüs
Levhai amalinin takdirkârı Çaryar
Ey mükerrem رهـ ١ لاحقات ı efradı ümem
Zâtı valâ şanına olsun bu nazmım yadigâr
Sensin ol hemnamı zâtı nüshai çarüm kitab
Gökde namın müntekış bâ desti zâtı Girdigâr
Sensin ol nihriri âzam ki sanadidi derin
Ahzı malûmat içün eyler hemişe intizar
Sensin ancak hatemi eslâfı Etraki izam
Tâ ilâ yevmilbeka âsarın oldu paydar
Sensin ancak vâkıfı magzı künüzatı ulûm
Sözlerinden eyler esrarı dekayik intişar
Sensin ol gavvası deryayı maarif ki bu gün
Sözlerin takdis eder müsteşrikîni rüzgâr
Bakamaz mihri münire tâ ebed haffaş çeşm
Kıylü kali mübgizane etme asla itibar
Ey hüner perver, himem küster, edibi nüktedan
Yümni evsafınla hamem oldu pür şevkü mesar
Asümanı kudretin şemsi hayat efzasıyım
Bîgeran amakı cehli zerrem eyler tâbdar
Tab'ı feyyazım o mir'atı suver gâhı şüun
Aklı evveldir huzurumda sebak han müsteşar
Şöyle tastir eylemiş halâtı vicdaniyemi
Kilki kudret cebhei pakimde bâ desti vekar
Şairi kudsî siyer, şehbazı sayyadülkulûb
Âşinai remzi hikmet hanei Perverdigâr
Her kelâmım lü'lüi şehvarı sehli mümteni
Üfkı idrakimde kanunı belâgat zâr zâr
Duysa ebkârı mezaminim Nevayi reşkeder
Kinever bahtı siyahından tabiat şermsar
Dilleri tenşit eden sihri beyanımdır benim
Çar aktara nikâtım olmada hayret nisar
Görse hecviyem Ferezdakla Cerir, Ahtal heman
Nüshai eş'arım eylerlerdi taklide medar
Mülki âcemın serâmed şairi Yağma eğer
Sıvtımı duysaydı âsarın ederdi tarümar
Hatifi kudsî getirdi ruhı Urfiden selâm

Eylemiş haki necefde âferini sad hezâr
Ruhı pür tabımda ebkârı maanıdir hadem
Babı irfanımda Firdevsii Tusi perdedar
Devri esbak gamküsarı sabıkın mağduriyim
Ehline barı girandır nâbehengâm iktidar
Misli ender şairi lebrizi hissiyat iken
Sadmei âlâmı gûna gûnla didem eşkbar
Nakdi ömrüm kırk sene tedris ile oldu hedet
Sayımın şimdi mükâfatı hümumı canşikâr
Derdü gam sermayei ömri şitabanım benim
Iztırabatı mesaible derunum pür şerar

Nice temhid eylesün evsafı âlülâlini
Tahiri Nadi gibi kemter kemini ruzgâr

Mehmed Tahir Nadi

Feyzi ruhulkudse mazhar Hazreti İbnülemin
Etdi son asrın sühan sencanına ilkayı ruh
Vâkıfane, kâmilâne, tarzı üstadanede
Eyledi bir tezkire tahrir bavechi vuzuh
Pek münakkahdır ifadatı metîni eblâğı
İstemez bu metni pakize havaşi vü şüruh
Dameni pakin öperdi görse bu zeyli Fatin
Derdi ey kânı fetanet habbeza feyzü fütuh
Tezkire bir lem'ai fadlü kemalidir anın
Diğer âsarı ziyapaşı cihan manendi yuh[1]
Müsteiddanı füyuza bezmdir bahrülulûm
Bezli mervaridi fadl etmekdedir gayet semuh
Çok zeman olsun edeb âmuzi ebnayi vatan
Ol ebülirfane lûtf eyle İlâhi ömri Nuh
Sanih oldu hâtıra tarihi Hicrî noktadar
Tab'edildi en güzel zeyli Fatin etdi sünuh

Ahmed Remzi

---

1 Güneş.

Serfirazı üdeba, mefhari sınfı füdelâ
Miri Mahmud Kemal İbnülemindir hakka
Hem sühan perverü hem zatı sühandan perver
Bütün erbabı edeb der bu söze : âmenna
Nasıl inkâr edilir sayi beliği kalemi
Yazdığı her eser olmakda iken şa'şaaza
Son asırda yetişen Türk şuarasın tedvin
Ederek her birinin namını kıldı ibka
Kilki muciz rekami sırrı Mesihe mazhar
Niçe mensi şüdeyi eyledi eznev ihya
Unutulmak dimedir çünki hakikatde ölüm
Verdi şimdi sağ olan zümreye de feyzi beka
O eser mercii oldukca sühandan olanın
Hıfzı Hak eylesin üstadı da işkâl küşa
Daha böyle niçe âsarı nefise yazsın
Eylesin talibi irfan olana neşri ziva
İstifade ederek son eserinden cidden
شكرالله مساعيه derim subhü mesa

Söyledim tab'ına tarihi mücevher Tahir
Vâsılı hüsni hıtam oldu كمال الشعرا

Tahir Olgun

KİTABIN İÇİNDEKİLER

— A —

— B —

— C —

— K —

— L —

— M —

— N —

— Ş —

— T —

ŞAHIS İSİMLERİ

— A —

— B —

— C —

— Ç —

— D —

— E —

— F —

— G —

— H —

— I —

— İ —

— J —

— K —

— L —

— M —

— N —

— O —

— Ö —

— S —

— Ş —

— T —

— U —

— Ü —

— V —

— Y —

— Z —

KİTAP, GAZETE VE MECMUA İSİMLERİ

— A —

— B —

— C —

— Ç —

— D —

— F —

— G —

— H —

— I —

— İ —

— L —

— N —

— O —

— Ö —

— U —

— Ü —

— V —

— Y —

— Z —